İslâm âlimleri Ansiklopedis
ONİKİNCİ CİLD

İçindekiler Tablosu

FAHREDDÎN RÛMÎ

Yıldırım Bâyezîd devri âlim ve sûfîlerinden. Bolu’ya bağlı Mudurnu kasabasında ikâmet ederdi. Kaynaklarda, hayâtı hakkında fazla bilgi verilmemektedir. Doğum târihi, doğum ve vefât yeri bildirilmemektedir. 864 (m. 1460) senesinde vefât etti. Mezarının, Yıldırım Bâyezîd’in Mudurnu’da yaptırdığı câminin kapısı yakınında olduğu söylenir.

Dînî ilimlerde âlim olup, çok ibâdet ederdi. Zühd ve vera’ sahibi idi. İnsanlardan uzak, kendi halinde yaşardı. Halkın arasına fazla karışmazdı. Takvâsı çok fazla idi. Dînî ilimlerle meşgûl olmayı çok severdi. Mudurnu’da hem halkı irşâd eder, onlara din ve dünyâ saadetinin yollarını gösterir, hem de ilimle meşgûl olurdu.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Ed-Duâvât-ül-me’sûre fî amel-il-yevm vel-leyl: Gece ve gündüz okunacak kıymetli duâları bildirmektedir. 2- Müştemil-ül-ahkâm: Bu kitapta fetvâlar vardır. Bir nüshası Yeni Câmi Kütübhânesi’nde mevcûttur. 3- Ferâid-ül-leâlî: içinde tasavvuf ve kelâm mevzûları vardır. Oğlu, İbn-i Fahreddîn adıyle tanınmış olup, “Esrâr-ı Muhammediyye” adında bir eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 55

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 69

FÂTİH SULTAN MEHMED HÂN

İstanbul’u fetheden Osmanlı sultânı. Din ve fen bilgilerinde âlim, kerâmetler sahibi ve velî. 835 (m. 1432) senesinde Edirne’de doğdu. Babası altıncı Osmanlı Pâdişâhı Murâd Hân olup, annesi Hümâ Hâtun’dur. Ba’zı gayr-i müslim tarihçilerin Fâtih’in annesi hakkında söyledikleri, yalan ve iftiradan ibârettir. Fâtih’in annesinin özbeöz Türk ve müslüman kızı olduğu, ilgili mahkeme kayıtları ve Bursa’daki Muradiye Câmii’nin yüz metre kadar doğusunda bulunan Hâtuniyye Türbesi’nin 853 (m. 1449) senesinde yazılmış olan kitabesinin okunması ile isbatlanmıştır. Hümâ veya Hadîce Âlime Hümâ Hâtun, İsfendiyaroğulları da denilen Candaroğullarına mensûptur. Fâtih Sultan Mehmed Hân. Önce Manisa’da sancak beyi oldu. Ondört yaşında babasının yerine ilk defa pâdişâh oldu. 855 (m. 1451) yılında kesin olarak Osmanlı tahtına oturdu, İstanbul’u fethetti. 886 (m. 1481) yılında vefât edip, Muhyiddîn Ebü’l-Vefâ hazretleri tarafından kıldırılan cenâze namazından sonra, İstanbul’da yaptırdığı Fâtih Câmii’nin bahçesindeki türbesine defnedildi.

Küçük yaştan i’tibâren tahsiline ve yetişmesine çok ehemmiyet verilen Şehzâde Mehmed, devrin en mümtaz âlimlerinden ilim öğrendi. Daha küçük yaşta iken, hocası meşhûr din ve fen âlimi, zâhirî ve batınî ilimlerde mütehassıs Akşemseddîn hazretlerinin terbiyesine verildi. Zamanın evliyâsından Hacı Bayram-ı Velî, Sultan Murâd Hân’ın ziyâretine geldi. Yanında talebesi Akşemseddîn de vardı. Sultan Murâd Hân ile sohbet ettiler. Murâd Hân, bu mübârek zâtın feyzinden, küçük şehzâdesi Mehmed’in de istifâde etmesini istedi. Şehzâde Mehmed’i de bulundukları yere getirdiler. Her İslâm sultânı gibi, Sultan Murâd da, İstanbul’u fethetmeyi düşünüyor, hazırlığını ona göre yapıyor, Resûlullahın (aleyhisselâm) müjdesine mazhar olmak istiyordu. Gönlünden geçen duyguları, huzûrunda bulunmakla şereflendiği Allah dostuna, Hacı Bayram-ı Velî’ye açtı. “Aceb Kostantiniyye’nin fethi kime müyesser olacak?” dedi. İşi ve meşgalesi aklı fikri ve düşüncesi, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak olan büyük velî Hacı Bayram-ı Velî (radıyallahü anh); “Fethi görmek, şu çocuk (Şehzâde Mehmed) ile, şu bizim köseye (Akşemseddîn’e) müyesser olacaktır” buyurdu. Bu sözler ve açık kerâmetle çok duygulanan Sultan Murâd Hân, Hacı Bayram-ı Velî ile istişâre edip, Akşemseddîn’i şehzâde Mehmed’e hoca ta’yin etti. Akşemseddîn, şehzâdenin herşeyi ile bizzat ilgilendi. Şehzâde Mehmed, idâri yönden tecrübe kazanması için, Manisa’ya Sancak beyi ta’yin edildi. Orada da ilim tahsil etmesine çok ehemmiyet verildi. Molla Ayas gibi zamanın meşhûr âlimleri, şehzâdeye husûsî ders verdiler. Şehzâde Mehmed, daha çok teknik ile ilgili şeylere heves ettiği ve hocaların da baskısına ma’rûz kalmadığı için, ilimde çok mesafe katedememişti. O senelerde hacca gitmiş olan ilk Şeyhülislâm Molla Fenârî, Mısır’da büyük âlimlerin derslerinde yetişmiş olan hadîs, tefsîr ve fıkıhta yüksek âlim olan Molla Gürânî’yi Anadolu’ya getirmişti. Sultan Murâd’a takdim edilen Molla Gürânî, ilk önce Bursa’da müderrisliğe ta’yin edildi. Daha sonra da, Şehzâdeyi korkutması için eline bir sopa verilip Manisa’ya gönderildi. Şehzâde Mehmed’in mizacının

sertliğini, Molla Gürânî'nin tatlı-sert eğitim metodu yendi. Şehzâde Mehmed, dört elle ilme sarılıp, dinlenirken de teknik işlerle uğraşmaya başladı. Güzel bir eğitimden geçip, matematik, hendese (geometri), hadîs, tefsîr, fıkıh, kelâm ve târih ilimlerinde yetişti. Arabca, Farsça, Latince, Sırpça ve Yunanca'yı öğrendi. İdâre ettiği memleketlerden kim gelirse gelsin, ona kendi diliyle hitâbetme imkânına sahip oldu. Öğrenmiş olduğu din bilgileri ile, kendi hayat tarzını, kânun ve nizâmını tanzim etti. Fen ve teknik bilgilerle, istikbâlde yapacağı savaşları, bilhassa İstanbul'un fethini kolaylaştıracak teknikler geliştirmeye çalıştı, ilk havan topunu döküp, İstanbul'un fethinde kullandı. Târih ve coğrafya bilgilerinde kendisini yetiştirip, geçmiş hükümdârların başlarından geçen şeyleri öğrenerek tecrübe kazandı. Dünyâ cihangirlerinin hayatlarını dikkatle inceleyerek, bunların doğru ve yanlış hareketlerine hakkıyla vâkıf oldu. Bu hâdiselerin muhâsebesi neticesinde, plânlı ve sistemli hareket etme fikrinin lüzumuna kesin olarak bağlandı. Kudretli bir asker olduğu kadar, geniş görüşlü bir fikir adamı olarak yetişti.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, şehzâdeliği ve padişahlığı zamanında, fıkıhta Molla Hüsrev'den, tefsîrde; Molla Gürânî, Molla Yegân ve Hızır Bey Çelebi'den, matematikte; Ali Kuşçu, kelâmda; Hocazâde ve Alâeddîn Ali Tûsî gibi âlimlerden ilim öğrendi. Ayrıca Anconalı Giriaco'dan batı târihini okudu.

Küçük yaşta Manisa sancakbeyliğine gönderilen Şehzâde Mehmed, 848 (m. 1444) senesinde Edirne'ye çağırıldı. Devletin, Anadolu ve Rumeli'den iki taraflı baskıya ma'rûz kalmasıyla, ömrünü savaş meydanlarında geçirmesinden dolayı rahatsızlanan Sultan Murâd, oğlu Şehzâde Mehmed'i tahta geçirmek istiyordu. Sultan Murâd, batılı devletlerle yapılan Edirne-Segedin muahedesinden sonra ikide bir Osmanlı topraklarına tecâvüz edip müslümanları rahatsız eden Karamanoğlu İbrâhim Bey'in üzerine gitti. Edirne'de oğlu Şehzâde Menmed'i bıraktı. Oğlunun yanına tecrübeli paşalar verdi. Sultan Murâd, müslüman bir hükümdârın üzerine yürürken; İslâm âlimlerinden fetvâ almayı ihmâl etmedi. Şafiî mezhebi âlimlerinden İbn-i Hacer-i Askalânî, Hanefî mezhebi âlimlerinden Sa'deddîn-i Deyrî, Mâlikî mezhebi âlimlerinden Bedreddîn-i Tûnisî, Hanbelî mezhebi âlimlerinden Bedreddîn-i Bağdadî, yine Hanefî mezhebi âlimlerinden Sa'deddîn-i Bağdadî ve Amasya kadısı Abdürrahmân bin Mehmed Muslihî'den fetvâlar aldı. Bunlardan birçoğu; Allahü teâlânın rızâsı için küffâra karşı cihâd eden, Osmanlı Devleti'ni arkadan vuran ve bu müslüman devlete karşı küffâr ile işbirliği yapan Karamanoğlu İbrâhim Bey'in katline fetvâ verdiler. Bu âlimlerden Amasya kadısı hâriç, hiçbiri Osmanlı ülkesinde yaşamıyordu, içlerinden Hanefî mezhebi âlimi Sa'deddîn-i Deyrî, İbrâhim Bey'in tövbe etmekle canını kurtarabileceğini bildirmiş, diğerleri ise doğrudan doğruya katline fetvâ vermişlerdi. Sultan Murâd Hân, bu fetvâların îcâbı olarak, Karaman ülkesine sefere çıktı. İbrâhim Bey, Konya'yı terkedip Taşeli (içel) taraflarına çekildi. Hey'et gönderip özür diledi. Anlaşma taleb etti. İbrâhim Bey'in hanımı olan Sultan Murâd Hân'ın kızkardeşinin şefaatiyle sulh yapıldı. Sultan Murâd Hân, Edirne'ye dönmeyip, Manisa'ya çekildi. Ancak Sultan'ın, yerini çocuk yaştaki Şehzâde Mehmed'e bırakarak tahttan çekildiğini haber alan Avrupa devletleri, leş bulmuş karga gibi Osmanlı topraklarını ta'cîz etmeye başladılar. Hepsi bir araya gelip, bir haçlı ordusu meydana getirdiler. Sultan Mehmed, bir mektûpla durumu babasına bildirdi. Sultan Murâd Hân da, kırkbin kişilik bir orduyla Anadolu Hisarı'na geldi. Kiralanan Ceneviz gemileriyle, orduyu Rumeli'ye geçirdi. Sultan Mehmed'i, Vezîr-i a'zam Çandarlı Halîl Paşa'yla birlikte Edirne'de bırakan Sultan Murâd, ordunun başında Varna'ya hareket etti. 28 Receb 848 (m. 10 Kâsım 1444) târihinde yapılan Varna Savaşı, Osmanlı ordusunun tam bir zaferiyle neticelendi. Sultan Murâd, tekrar Edirne'ye dönüp, bir sene kadar orada oğlu ile beraber kaldı. 849 (m. 1445) yılında oğlu Mehmed'i Edirne'de bırakıp, kendisi tekrar Manisa'ya gitti. Ancak Zağanos Paşa ile Çandarlı Halîl Paşa arasında cereyan eden ba'zı hâdiseler sebebiyle, Sultan Murâd Edirne'ye gelerek, tekrar devletin başına geçti. Sultan Mehmed de Manisa'ya gönderildi. Sultan Mehmed, babasının 855 (m. 1451) senesinde vefâtına kadar Manisa vâlisi olarak kaldı. Babasının vefâtıyla, gönderilen haber üzerine Edirne'ye gelip, tahta çıktı. Sultan Mehmed, daha 19 yaşında idi. Daha önceden saltanat tecrübesi olduğu gibi, babasının yanında seferlere de katılmış ve çok iyi bir kumandan olarak yetiştirilmişti. Saltanat değişikliği dolayısıyla fırsattan faydalanmak isteyen Karamanoğulları üzerine bir sefer yaptıktan sonra, artık kangren hâline gelen Bizans mes'elesini halletmek üzere bütün gayretini bu konuya verdi. Rumeli Hisarı'nı yaptırıp, Yıldırım Bâyezîd'in karşı kıyıda yaptırdığı Anadolu Hisarı ile beraber boğazı kesti. 856-857 (m. 1452-1453) kışını, Edirne'de harp hazırlıkları ile geçirdi. 857 (m. 1453) baharında, Sultan Mehmed Hân, ordusuyla Edirne'den çıktı. İstanbul çevresinde fethedilemeyen Bizans topraklarını

fethetti. Bizanslılar, tehlikenin yaklaştığını hissedip, dostlarından yardım istediler. Haliç'e zincir gerip, girişi kapattılar.

Şehzâdeliğinden beri bir ân önce İstanbul'u fethetmek, hazret-i Peygamberin müjdesine mazhar olabilmek arzusu ile tutuşan Sultan Mehmed, bu büyük mes'elenin derhâl halline çalışıyordu. Bu sebeple, askerî târihin kaydettiği ilk büyük ateşli silâhlar ve toplar ile, ordusunu karşıkonulmaz bir kuvvet hâline getirdi. İstanbul muhasarasında, donanmayı Beşiktaş'tan kara yolu ile Haliç'e indiren teknik bir dehâya ve çeşitli muhasara makinelerine, seyyar kulelere sahip oldu.

Haliç üzerinde; Kâsımpaşa tarafından başlamak üzere, boş fıçılar üzerine kalaslar bağlatarak, beşbuçuk metre eninde bir köprüyü, Kâsımpaşa-Ayvansaray arasına inşâ ettirdi. Bu çalışmaları gören Bizanslılar, Osmanlı askerlerinin su üstünde yürüdüğünü zan ederek, sihir yapıldığına hükmettiler. Sultan Mehmed Hân, İstanbul'un fethine hazırlanırken, fethin bütün plânlarını, önceden en ince teferruatına kadar hazırladı. Zamanına kadar yapılmamış olan en ağır topları döktürdü. O zamana kadar ateşli silâhlar, atıştan sonra soğumaya terk edilir, bu arada bir hayli zaman kaybedilirdi. Sultan Mehmed Hân, kızgın toplara zeytinyağı döktürerek, namluları soğutmuş, insanlık târihinde ilk defa "Yağ ile makina soğutmayı" başarmıştır. Sultan Mehmed Hân'ın teknik buluşu, bununla da kalmamaktadır. Havan topunun balistik hesaplarını yapmış, plânlarını çizmiş ve böylelikle, "Dik mermi yollu" ilk silâhı keşfederek, İstanbul'un fethinde havan topunu kullanmıştır.

Sultan Mehmed Hân, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) zamanından kendi zamanına kadar, İstanbul fethini hedef alan bir İslâm ordusunun başında bulunuyor ve bu fethin gerçekleşmesi için gerekli olan yüksek vasıflara sahip bulunuyordu. Yüksek vasıfların sahibi olan Sultan Mehmed Hân'a, daha Manisa'da şehzâde iken, hocası büyük velî Akşemseddîn, İstanbul'u fethedeceğini müjdelemişti. Hazret-i Peygamberin; "İstanbul muhakkak fethedilecektir. Bu fethi yapacak hükümdâr ve ordu ne iyidir" hadîs-i şerîfi, onu fevkalâde bir şevke getirmişti.

Kaynakların belirttiğine göre, pâdişâh, hep İstanbul'un fethini düşünüyordu. Evliyânın işâretleri, keşif ve kerâmet sahiplerinin sözleri ile, o, bu fikri tamâmiyle benimsemişti. Pâdişâhın gece-gündüz huzûru kaçmıştı. Yatıp kalkarken, sarayında ve dışarıda gezinirken, kafası hep İstanbul'un fethi ile meşgûldü. Yalnız veya mâiyetiyle gezintiye çıktığında da, yine fethi düşünür, istirahat ve uyku bilmezdi. Elinde kalem ve kâğıt, dâima İstanbul'un haritası ile uğraşırdı. Yine bir gece aynı düşünce ile uykusu kaçmış, veziri Çandarlı Halîl Paşa'yı, gece yarısından sonra konağından sarayına çağırtmıştı. Böyle gece yarısı çağırılmaktan, bir hatâ yaptığı endişesiyle korkan yaşlı vezîr, pâdişâh'ın İstanbul'un fethi için oturup konuşmaya çağırdığını söylemesi üzerine rahatlamıştı, İstanbul'un müstakbel fâtihi, böyle yerinde duramaz, yatağında yatamazken Bizans'ın hâli neydi.

Fetihden önce, İstanbul'u ziyâret eden Fransız seyyahı Bertrand de lâ Broguler, şunları yazmıştır: "Üsküdar'dan sandala binip İstanbul'a geçerken, Bizanslılar beni Türk (Müslüman) sandılar! Bu yüzden çok hürmet gösterdiler... Fakat karaya çıkınca, hıristiyan (Katolik) olduğumu farkettiler ve işte o zaman bütün davranışları değişti. Üstelik, âdet olandan da fazla vergi istediler. Çünkü onlar, Katoliklerden nefret ediyorlardı. Kılıcım belimde olmasaydı, hayâtım bile tehlikeye düşebilirdi. Bizanslı Rumların, Roma papalığına bağlı hıristiyanlara ne kadar düşman olduklarını bizzat yaşadım..." Aynı günlerde, bir Rum Metropolidi, va'zında; "Ey ortodokslar!.. Bütün ma'nevî işâretler artık, dünyâ hâkimiyetinin Osmanlılara geçtiğini gösteriyor.." diyor, İslâm âlemi ise, o gün, 900 yıldır Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek hadîs-i şerîflerini gerçekleştirecek mübârek asker ve mübârek emîri bekliyordu...

Bizans, asırlardır İslâm âlemi ve Osmanlı Devleti için bir fitne kaynağı olmuştu. Haçlı ordularını müslümanların üzerine onlar kışkırtmış, pâdişâh olamayan şehzâdelere onlar arka çıkmış, İslâm devletlerini karıştırmaya çalışmaktan geri durmamıştı. Gâzî Sultan Mehmed Hân, böyle bir yerin çıbanbaşı gibi orta yerde kalmasına dayanamıyor; "Ne sebep vardır ki, onun gibi menzîl-i şerîf ve makâm-ı latîf (İstanbul), bizim vatanımızın ortasında başkasının elinde buluna! Ve dahî padişahlık günlerimizde; kefere ocağı ve eşkiyalar yatağı ve isyancılar durağı ola!" diyordu.

Fetihten daha birkaç ay önce Bizans İmparatoru ölmüş, yerine Onbirinci Kostantin geçmişti. Bizans İmparatorluğu; Silivri ve Vize gibi birkaç kasaba ile, İstanbul'dan ibâret kalmıştı.

Sultan Mehmed Hân şöyle buyurdu: “Ya, biz Bizans’ı alırız, ya Bizans bizi!” 857 (m. 1453) yılı Rebî’ul-evvel ayı sonlarında (Nisan başlarında) İstanbul önlerinde karargâh kuran Sultan Mehmet Hân’ın ordusu, birkaç gün içerisinde hazırlıklarını yapıp taarruza geçti. Pâdişâh Sultan Mehmed Hân, bütün evliyâ ve ulemâyı yanına da’vet etti. Her hareketinde onlarla istişâre ediyor, ondan sonra karar veriyordu. Pâdişâhın en yakınında; Hâcı Bayram-ı Velî’nin halîfelerinden Akşemseddîn hazretleri ve Akbıyık Dede ile birlikte, ulemâdan Molla Gürânî ve Molla Hüsrev’den başka, daha birçok mübârek kimse hazır bulunuyordu. Savaş başladı. Bütün kalbler, bütün gönüller, Allahü teâlânın rızâsı için heyecana gark oldu. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) dokuzyüz sene önceki müjdesine mazhar olmak iştiyâkıyla, bir daha, bir daha hücum edildi. Asker, kumandan sultan, âlim, evliyâ, kimse bıkmak bilmiyordu. Gönüllerinde tek düşünce; “Ya biz Bizans’ı alırız, ya Bizans bizi!” diyorlardı. Gemiler dağlardan “Allah Allah” sadâlarıyla yürütüldü. En büyük toplar, en yeni silâhlar, havanlar kullanıldı. Yer altından lağımlar kazıldı. Surlarda gedikler açıldı. Duâlar edildi. Bütün sebeplere yapışıldı. Gönüller bir ân önce Bizans’a girmek, Ayasofya’da ezan okuyup namaz kılmak ateşiyle yanıyordu. Çâre yok, imkân yok, Bizans alınamadı. Firenk kralları bir olup, gemiyle Bizans’a yardım yolladılar. Bizanslılar yardımdan kuvvet alıp, kiliseleri yıkarak, taşları ile kaleleri ta’mir ettiler. Sultan Mehmet Hân çok üzüldü. “Acaba mü’minlerin kanlarını boşa mı akıttım” diye düşündü. Çevresinden ba’zı kimseler; “Bir garîb dervişin sözüne bakıp, bunca iş işledin” dediler. Sultan Mehmed Hân, hocası Akşemseddîn hazretlerine danışmış, o da; “Kostantiniyye’yi evvelâ Sultan Muhammed Hân fetheyler” buyurmuştu. Sultan Mehmed Hân, işte bu yüzden Bizans’ın fethinde bu kadar ısrarlıydı. Pâdişâh, çevresindekileri yatıştırmak için, veziri Veliyyüddîn oğlu Ahmed Paşa’yı gönderip; “Şeyh’e arzet bakalım, kalenin fethi ve düşmanın yenilmesi mümkün müdür?” dedi. Akşemseddîn (radıyallahü anh) “Ümmet-i Muhammed’den bu kadar müslüman, bu kadar gâzî, bir kâfir kal’asına yöneldi. İnşâallah fetholur” diye cevap verip, fazla açıklamadı. Sultan Mehmed Hân, tekrar haber gönderip, zamânını bildirmesini arzu etti. Akşemseddîn hazretleri, murâkabeden sonra; “İşbu senenin Cemâzil-evvel ayının yirminci (29 Mayıs) günü seher vaktinde, falan taraftan taarruz etsinler! Ol gün İnşâallah feth ola!... Kostantiniyye, ezan sadâları ile dola” dedi. Gidip Sultan Mehmed Hân’a haber verdiler. Sultan, memnun ve mesrûr olup, yeni bir şevkle düşmana hücum etti. Plânlarını va’dedilen güne göre yaptı. Kimseye birşey hissettirmedi. Küffâra yeniden haber gönderip; “Ya müslüman olun kardeş olalım veya teslim olun haraç alalım” dedi. O gün geldi. Gecesinde bütün mücâhidler gusl abdesti aldılar. Sabahlara kadar namaz kılıp duâlar ettiler. Sultan Mehmed Hân da sabaha kadar namaz kılıp gözyaşı döktü. Duâ edip niyazda bulundu. Seher vakti ezan seslerini müteakip, sabah namazını eda ettiler. Hazırlıklarını tamamladılar. Sultan son defa orduyu teftiş edip, onları harbe teşvik etti. Onlara; “Şimdi parlak bir cihâd için birbirinizi teşvik ediniz, zafer için üç şart esastır. Niyetinizi hâlis edip, emirlere itaat ediniz. Ya’nî tam bir sükûnet ve intizâm ile verilen emirleri tam olarak icra edip, icra ettiriniz. Îmânınızın verdiği galeyan ile muharebeye koşunuz. Bu işte liyâkatinizi ortaya koyunuz. Zillet geride, Şehâdet ileridedir. Bana gelince, sizin başınızda döğüşeceğime yemîn ederim. Herkesin ne sûretle hareket ettiğini bizzat ta’kib eyleyeceğim” deyip, hücum emrinin boru ile birlikte başlayacağını bildirdi. Emîr verilip, cenk borusu çalındı. Allahü teâlânın rızâsı için cihâda niyet etmiş olan mücâhidler: “Ya Cennet, ya İstanbul” diyorlar, iki yerden başka bir makama gitmek istemiyorlardı. “Allah! Allah!” sadâları ile, Fetih sûresi okunarak; kösler, davullar çalınarak hücum başladı. Pâdişâh heyecandan yerinde duramıyor, fethin bir ân önce gerçekleşmesini arzu ediyordu. Herkes şehîd olmak için adetâ yarış ediyordu. “Allah! Allah!” sesleri cenk naraları ortalığı dolduruyordu. Yeni keşfedilen balyemez toplarının her gürleyişi, kalenin bir burcunu götürüyor, köhne Bizans’ı yerinden oynatıyordu. Ancak fetih bir türlü müyesser olmadı. Sultan Mehmet Hân yerinde duramıyordu. Akşemseddîn hazretlerini da’vet etti. Gidenler, çadırına girmeye cesâret edemediler. Çünkü o mübârek zât, rahatsız edilmemesini emir buyurmuştu. Sultan Mehmed Hân, bizzat kendisi gitti. Çadır sıkısıkıya kapatılmıştı. Çadırın bir kenarından baktı. Çadırın içinde hiçbir şey yoktu. Akşemseddîn (radıyallahü anh) kuru toprak üzerinde diz çökmüş, ellerini açmış Allahü teâlâya yalvarıyor, zamanın sahibini, en büyük evliyâsını imdâda göndermesini arzuluyordu. Sultan Mehmed Hân da elini açıp; “Âmin” dedi. Her ikisinin gözlerinden yağmur gibi yaşlar aktı. Sultan Mehmet Hân, oradan ayrılıp otağına doğru gelirken, Bizans surlarına baktı. İslâm askerinin önünde; beyaz elbiseli, yeşil sarıklı bir ordunun daha kaleye hücum ettiğini gördü. Başlarındaki kumandana dikkatle bakıp, vasıflarını zihnine yerleştirdi. Çok geçmeden Ulubadlı Hasan burçlara çıkıp, tekbîrlerle sancağı şerîfi dalgalandırdı. Osmanlı askeri, yeni

bir şevkle saldırdı. Çok geçmeden, surlarda açılan gedikler gibi, şehrin kapıları da açıldı. Osmanlı askerleri akın akın şehre girdi. Aksaray'da toplanan Osmanlı kuvvetleri, küfrün merkezi olan Ayasofya taraflarına hep birlikte hücum ettiler. Halk, korku ve tereddüt içinde Ayasofyaya sığınmış, başta patrik olmak üzere, kapıları içeriden sıkı sıkıya kapatmışlardı. Türk askerleri, sıkıca kapatılmış olan Ayasofya'nın kapılarını zorla açarak içeri girdiler. Sultan, kendisini iki ay uğraştıran bu insan kütlesine karşı, insanlığın üstünde bir merhamet ve şefkat gösterdi. Bu arada ayaklarına kapanan İstanbul patriğini yerden kaldırmak âlicenaplığını gösteren Cihangir, patriği teselli edip; "Ayağa kalkınız! Ben Sultan Mehmed, hepinize söylüyorum ki, şu andan i'tibâren, artık ne hayatınız, ne de hürriyetiniz, husûsunda gazâb-ı şahânemden korkmayınız." dedi. Bir taraftan da, Ayasofya kulelerinde ezân-ı Muhammedî okunmaya başladı. Onsekiz bin âlemin efendisi, iki cihan serveri, Allahü teâlânın Habîbi, sevgili Peygamberimiz Muhammed Mustafâ'nın "Sallallahü aleyhi ve sellem" dokuzyüz sene önce haber verdiği mübârek fetih. "Şanlı emir"in kumandanlığında, "Şanlı ordu" tarafından gerçekleştirilmişti. Bizans'ın kalesi düşmüş, kutsal Ayasofya'nın haçları indirilmişti. İkindi namazı vakti idi. Ordu saf olup, gece aldıkları abdestle ikindi namazını kılmaya niyet ettiler. Fâtihler babası Fâtih Sultan Mehmed Hân, Ayasofya da ilk namazı kıldırdı.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, insanlara zulmedilmemesini, kılıç kaldırmayana, aman dileyene el kaldırılmamasını emretti. Hemen o günde, âdil Osmanlı kadıları ve âlicenap Osmanlı askerleri, fakir fukarayı tesbit ettiler. Kimse aç ve açıkta bırakılmadı. Yanlışlıkla öldürülen Cenevizlilere diyetleri verildi. Müslüman olsun, kâfir olsun, herkesin huzûr ve rahatı te'mîn edildi. Kocası ölmüş kadınlar, bekâr askerlerle evlendirildi. Herkes dîninde serbest bırakılıp, kimseye baskı yapılmadı. "Birleşmiş Milletler Evrensel Beyannâmesi"nin yayınlanmasından yüzyıllar önce, evrensel beyannamede bildirilenlerin daha a'lâsı, Osmanlı teb'asına tatbik edildi, İstanbul ta'mir ve îmâr edildi. Anadolu ve Rumeli'den müslümanlar göçürülüp yerleştirildi. Birkaç kilise ve manastır, medreseye çevrildi. Molla Zeyrek, Hocâzâde, Alâeddîn Tûsî, Molla Abdülkerîm gibi âlimlerin her birine birer medrese verildi. Akşemseddîn hazretlerinin kerâmetleriyle, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) sancaktarı Ebâ Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin kabr-i şerîfi bulunup, orada türbe, câmi ve medrese inşâ edildi. Daha sonraları Fâtih Câmii ve Sahn-ı semân medreseleri yaptırıldı. Fâtih Câmii'nin Akdeniz ve Karadeniz cihetlerinde yapılan bu sekiz medresede, bugünkü ma'nâsıyla üniversite eğitimi verildi. Sahn-ı semân medreselerine talebe hazırlamak için, bugünkü liseler gibi "Tetimme" mektepleri inşâ edildi. Fâtih Câmii çevresinde büyük bir külliye meydana geldi. Çeşitli yerlerde vakıflar yapılıp, masrafları karşılandı. Her birinde bir dershâne ve ondokuz oda bulunan sekiz medreseden ve tetimmelerden meydana gelen bu külliyenin bânisi Fâtih Sultan Mehmed Hân, müderrislerden rica edip, kendisi için de bir oda ayrılmasını istedi. Fakat müderrisler bu isteğe; "Siz külliyenin kurucususunuz, ama önce imtihana girin, dânişmend (asistan) olun, tercih ettiğiniz ilim şu'besinde tez yapın, eser verin, sonra müderrisliğe erişin, ancak böylelikle ilim ocağında makamınız olur" cevâbını verdiler. Sultan Mehmed Hân da onları kırmayıp, imtihana girdi. İmtihanı kazandıktan sonra ona da bir oda verildi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, bu câmi ve medreselerden başka; daha birçok câmi, medrese ve köprü yaptırdı. Zamanında yapılan câmilerin sayısı üçyüzsekseni buldu. Kubbeler, ince ve zarif minareler, evliyâ kabirleri üzerine yapılan türbelerle, fethedilen memleketler, müslüman Türke tapulandı.

Memleketin her tarafını medreselerle süsleyen Fâtih Sultan Mehmed Hân, âlimlere büyük ikramlarda bulundu. Hürmet ve muhabbette kusur etmedi. En kıymetli âlimleri memleketine celbetti. Doğunun en büyük medreselerinden olan Semerkand'daki Uluğ Bey Medresesi müderrisi ve astronomi âlimi Ali Kuşcu'yu da'vet etti. Tebrîz'den İstanbul'a gelinceye kadar, her konağı için bin akçe hediye etti. Sık sık medreselere gidip, müderrislerin derslerini ta'kib eden Fâtih Sultan Mehmed Hân, zamanın en meşhûr müderrislerinden Hocazâde Muslihuddîn Bursevî ve Alâeddîn Ali Tûsî'nin, İmâm-ı Gazâlî ve İbn-i Rüşd arasındaki mes'eleleri inceleyip, kitap hâlinde yazmalarını istedi. Her ikisi de İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin haklılığını isbât edip, "Dînin akla üstünlüğünü" ortaya koydular.

Naklî ilimler yanında aklî ilimlere de ehemmiyet veren Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'da bir tıp fakültesi ve hastahâne inşâ ettirip, memleketin çeşitli yerlerinde hastahâneler açtırdı.

Ömrü boyunca Allahü teâlânın rızâsını kazanma gayretinden uzak kalmayan Fâtih Sultan Mehmed Hân, milletinin huzûr ve

refahı için, Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti'nin temel kânunu olarak mer'iyette kalan Fâtih Kânunnâmesi'ni hazırlattı. Pâdişâhın görüşleri alınarak, Vezîr-i a'zam Karamânî Mehmed Paşa tarafından hazırlanan bu çok önemli kanunnâmeyi, Nişancı Leyszâde Mehmed Çelebi kaleme aldı. Kanunî devrinde hazırlanan Kanunnâmede de bu eser esas alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bütün temel müessese ve teşkilâtı, Fâtih devrinde en mükemmel hâle geldi. Onun için, asırlar boyu çok şeyler yazılıp, çizildi. Hakkında, Garp'ta ve Şark'ta çok şeyler söylendi. Tetkik edildikçe derinleşen, derinleştikçe deryâlaşan bu cihangirin, sayılamıyacak kadar çok vasıfları vardır.

Savaş meydanlarında kanının son damlasına kadar çarpışmak, ölümü hiçe sayarak, canını din ve devlet uğrunda çekinmeden feda etmek, milletimizin öz hasletlerindendir. İşte Fâtih Sultan Mehmed Hân, bu kahramanlardan sâdece birisidir. Onun, İstanbul'un kuşatıldığı günlerde, deniz savaşı esnasında gemilerinin mağlup edildiğini gördüğü zaman, beyaz ve şahlanan atını denize sürmesinin ma'nası pek büyüktür. Bu harekette, kahramanlık ile cesâretin, cengaverlik ile faziletin misâli görülmektedir. Allah yolunda her türlü sıkıntıya göğüs geren Fâtih Sultan Mehmed Hân, Trabzon seferi esnasında yanında bulunan Uzun Hasan'ın annesine, gönlündeki cihad aşkını çok güzel bir şekilde ifâde etmiştir. Fâtih Sultan Mehmed Hân, Erzincan tarafına yürüdüğü zaman. Uzun Hasan elçiler yolladı. Elçiler, iki kişi idi. Biri öz anası Sârâ Hâtun, öteki ise tanınmış bir Şeyh idi. Gelip, "Bulgar Dağı" yanında buluştular. Gayet iyi armağanlar getirdiler. Pâdişâh dahî armağanları alıp, kabûl eyledi. Ziyâde alâka gösterdi. İkisini birlikte alıp, Trabzona doğru yola çıktılar. Bulgar Dağı'na tırmandılar. Sonra aşağı iner oldular. Öyle ki, Pâdişâh, bu dağın çok yerini yaya yürüdü. Hâsılı Trabzon'a varır oldular. Elçiler de birlikte idiler. İyice yorulan Uzun Hasan'ın anası, Sultan Mehmed'e; "Hey oğul!.. Bir Trabzon için, bunca zahmet çekmek niye?" dedi. Pâdişâh cevap verip; "Ey koca analık! Bu zahmetler, Trabzon için değildir. Bu zahmetler, İslâm dîni yolunadır ki, yarın âhiret gününde Allahü teâlânın huzûrunda utanmıyalım diyedir... Çünkü bizim elimizde "İslâm Kılıcı" vardır. Eğer bu zahmete katlanmaz isek, bize "Gâzî" demek yalan olmaz mı?" dedi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, yapacağı seferlerden en yakınlarını bile haberdâr etmez ve gizli kalmasına çok dikkat ederdi. "Sırrıma, sakalımın tek telinin vâkıf olduğunu bilsem, hepsini yolar atardım" sözü meşhûrdur. Böyle hareket etmeyi, muvaffakiyetinin başlıca sebeplerinden sayardı. Nitekim böyle hareket etmesinin neticesinde, İsfendiyar beyliğini ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kolayca ele geçirmişti.

Akkoyunlu hükümdârı Uzun Hasan'la yapılan Otlukbeli Savaşı, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın komutanlık vasfını en iyi bir şekilde karakterize edebilecek mâhiyettedir. Doğuda büyük bir şöhrete sahip olan Uzun Hasan, birkaç saat içinde mağlup olmuş ve savaş meydanından kaçmıştı. Bu başarıda, savaş plânının iyi hazırlanmış ve iyi tatbik edilmiş olmasının büyük payı vardı.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, Doğu Türkleri ile temasa büyük önem vermiş, oğlu Sultan İkinci Bâyezîd Hân da Türk medeniyetini ilerletmek husûsunda babasını ta'kib etmiştir. Doğu Türklerinin Timur Hân devri medeniyeti denilen medeniyet hareketlerinin benzeri, Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinde Osmanlılar'da tahakkuk etmiştir. Fâtih Sultan Mehmed Hân, batı dillerinden birkaçını bilmesi sayesinde, Avrupa'yı çok iyi ta'kib etmiş, fakat Türklerin her husûsta Avrupalılar'dan üstün bulunması dolayısıyle, Avrupa'dan birşey alma ihtiyâcı duyulmamıştır.

Fâtih'in fetihleri yalnız büyük değil, mühim ve ma'nâlı olmuş, Osmanlı Cihan Devleti'nin temelleri bu fetihlerle atılmıştır. Babasından dokuzyüzbin küsur kilometrekare olarak aldığı Osmanlı toprağına; iki İmparatorluk, iki krallık, iki sultanlık, onbir prenslik ve dukalıktan meydana gelen onyedi devletin toprağını da ekleyerek, ikimilyonikiyüzondörtbin kilometre kare olarak oğluna devretmiştir.

Devrinde büyük âlimler ve san'atkârlar yetişmiş, mühim eserler vücûde getirmişlerdir. Pekçok ilim adamını dünyânın dört bir bucağından İstanbul'a getiren Fâtih Sultan Mehmed Hân, Arabca, Farsça ve Türkçe şiirler yazdı. Şiirde devrinin üstâdları arasında yer aldı. "Avnî" mahlasıyla edebî değeri yüksek beyitler, gazeller söyledi, İstanbul'un fethinden sonra, hocası Akşemseddîn'e hâlini arz edip, dervişlik taleb eden Fâtih; "Sen derviş olursan, müslümanların işlerini kim görür?" cevâbını aldı. Allah aşkı ile yanan kalbinin ateşini de şiirleriyle ortaya döktü. Vefâtından sonra bulunan dîvânının pek güzel gazellerle dolu olduğu görüldü. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

“Sevdüm ol dilberi söz eslemedün vay gönül,
Eyledin kendözüni âleme rusvay gönül.

Sana cevr eyleyemezsün nideyin hay gönül?
Cevre sabr eylemezsün nideyin hay gönül

Gönül eyvay, gönül vay, gönül eyvay gönül
Bilemedüm derd-i dilün ölmek imiş dermanı.

Öleyim dert ile tek görmeyeyin hicranı.
Mihnet-ü-derd-ü-game olmağ içün erzânı,

Avniya sencileyin mihnet-ü gam-keş kânı,
Gönül eyvay, gönül vay, gönül eyvay

İmtisâl-i “cihâd-ı fillâh” oluptur niyyetim.
Dîn-i İslâmın mücerred gayretidir gayretim.

Fazl-ı Hakk-u himmet-i cünd-i ricâlullah ile,
Ehl-i küfri serteser kahreylemektir niyyetim.

Enbiyâ vü evliyâya istinadım var benim.
Lutf-i Hakdandır behmân ümmîd-i feth-ü-nusretim

Nefs-ü-mâl ile nola kılsam cihanda ictihâd?
Hamdullah var gazâya sad hezârân rağbetim.

Ey Muhammed, mu’cizât-ı Ahmed-i Muhtâr ile,
Umarım gâlib ola a’dâ-yi dîne devletim.

Fâtih Sultan Mehmed Hân’a isnâd edilen pekçok menkıbe vardır. Bunlardan biri, zamanın en büyüğü Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin İstanbul’un fethinde, Semerkand’dan yardıma gelmesi hadîsesidir. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin torunu Hâce Muhammed Kâsım’dan şöyle nakledilmiştir: Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, bir Perşembe günü öğleden sonra, aniden atının hazırlanmasını istedi. Atı hazırlanınca, atına binip Semerkand’dan sür’atle çıktı. Talebelerinden bir kısmı da ona tâbi olup, ta’kib ettiler. Biraz yol aldıkdan sonra, Semerkand’ın dışında bir yerde talebelerine; “Siz burada durunuz” buyurdu. Sonra atını Abbâs Sahrası denilen sahraya doğru sürdü. Mevlânâ Şeyh adıyla tanınmış bir talebesi, bir müddet daha peşinden gidip ta’kib etmişti. Abbâs Sahrâsı’na varınca, atının üstünde sağa-sola gidip geldi. Sonra da birden bire gözden kayboldu. Ubeydüllah-i Ahrâr (radıyallahü anh) daha sonra evine döndüğünde, talebeleri nereye ve niçin gittiğini sorduklarında; “Türk sultânı Sultan Muhammed Hân (Fâtih) kâfirlerle harbediyordu, benden yardım istedi. Ona yardım etmeye gittim. Allahü teâlânın izniyle galip geldi. Zafer kazanıldı” buyurdu. Bu hâdiseyi nakleden ve Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin torunu olan Hâce Muhammed Kâsım, babası Hâce Abdülhâdî’nin şöyle anlattığını söylerdi: “Bilâd-ı rûm”a (Anadolu’ya) gittiğimde, Sultan Muhammed Fâtih Hân’ın oğlu Sultan Bâyezîd Hân, bana babam Ubeydüllah-i Ahrâr’ın şeklini ve şemâlini ta’rîf edip; “Semerkand taraflarından, şu şekil ve şemâle sahip, beyaz atlı bir zât, babama yardıma geldi” dedi. Ben de ta’rîf ettiği zâtın babam Ubeydüllah-i Ahrâr olduğunu ve beyaz bir atının olup ba’zan ona bindiğini söyledim. Bunun üzerine Sultan Bâyezîd Hân bana şöyle anlattı: “Babam Sultan Muhammed Fâtih Hân’dan duydum: “İstanbul’u fethetmek üzere savaştığım sırada, harbin en şiddetli bir ânında Allahü teâlâya yalvarıp, zamanın kutbunun imdâdıma yetişmesini istedim. Şeklini ve şemâlini ta’rîf ederek; şu şu vasıfta ve şu şekilde beyaz bir at üzerinde bir zât yanıma geldi. “Korkma!” buyurdu. Ben de nasıl endişelenmeyeyim küffâr askeri pekçok dedim. Ben böyle söyleyince, elbisesinin yeninden bakmamı söyledi. Baktım, büyük bir ordu gördüm, “İşte bu ordu ile sana yardıma geldim. Şimdi sen falan tepenin üzerine çık, kösün tokmağına üç defa vur. Orduna hücum emri ver” buyurdu. Emîrlerini aynen yerine getirdim. O da bana gösterdiği ordusuyla hücuma geçti. Böylece düşman hezimete uğradı, İstanbul’un fethi gerçekleşti.” Fâtih Sultan Mehmed Hân, İstanbul’u fethederken, cümle evliyânın ve rûhâniyetlerinin yardımını gördüğü apaçık bir hakîkattir.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, fetih sonrasında vezirleri ile beraber hocası Akşemseddîn hazretlerinin ziyâretine gitti. Fâtih, hocasının huzûruna girdi. Fakat Akşemseddîn hazretleri hiç aldırış etmeyip, yerinden kalkmadı. Hâlbuki her zaman Fâtih Sultan Mehmed Hân için ayağa kalkardı. Genç pâdişâh hocasına karşı bir hatâ ettiğini zannedip, çok üzüldü. Sevdiklerinden birine durumu anlattı. O da Akşemseddîn hazretlerine bu hâlinin sebebini sordu. O büyük âlim; “Cenâb-ı Hakkın eski hakan ve sultanlara nasîb etmediği bir fethi gerçekleştiren bir pâdişâhda olması muhtemel gurûru terbiye etmek için bu hareketi yaptım” dedi. Bu haber kendisine ulaşınca, o yüce kumandanda sevinç alâmetleri görüldü. O zamana kadar öyle sevindiği görülmemişti. Bu hâlini şöyle îzâh etti: “Beni böyle görüp, İstanbul’un fethine sevinir

sanmayın. Beni asıl sevindiren şey, Akşemseddîn'in benim zamanımda olmasıdır" dedi.

Akşemseddîn hazretlerine fetihten sonra; "Niçin gelecekten haber verip İstanbul'un fethedileceğini söyledin?" dediler. O da; Kardeşim Hızır (aleyhisselâm) ile birlikte şehrin fethinin ne zaman olduğunu ledünnî ilminden istifâde ile öğrenmiştik. Kale fethedilince, Hızır'ı (aleyhisselâm) gördüm. Fethedilen burçlardan birinin üstünde, ayaklarını aşağı sarkıtmış oturuyordu" diye cevap verdi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, Allahü teâlânın velî kullarını ziyâret edip, onların duâsını almayı, feyz ve bereketlerine kavuşmayı çok severdi. Her zaman onların ziyâretlerine ve hizmetlerine koşardı. Bir defasında, zamanın evliyâsından Vefâ-i Konevî'yi ziyârete gitmişti. Bu çok methedilen Allah dostunu hiç görmemişti. O mübârek kimsenin kapısına kadar bizzat gitti, içeri girmek için müsâade istedi. Abdüllatîf Makdisî hazretlerinin halîfesi olan Şeyh Muslihuddîn Vefâ Konevî, pâdişâhın kendisini ziyâretine müsâade etmedi. Bizans surlarını topla yıkan o yüce pâdişâh, bir garîb dervişin kapısını açtıramadan dönüp gitti. Adetâ ağlar bir hâli vardı. Şeyh Vefâ'nın talebeleri, gözlerinden yaşlar akan hocalarına sordular. "Efendim, neden pâdişâhı kabûl etmediniz? Hem siz üzüldünüz, hem de o üzüldü" dediler. Vefâ hazretleri, gözlerinden akan yaşları eliyle silerek; "Doğru söylersiniz. Ama inanıyorum ki, benim ona olan sevgim ve onun bana olan ihtiyâcı, bize asıl vazîfemizi unutturacak kadar fazladır. Dostluğumuz ve sohbetimiz, birçok vatandaşın işinin yarım kalmasına sebep olacaktı. Şimdi anladınız mı sultânı niçin kabûl etmiyorum?" diye cevap verdi.

İlme ve Allah dostu ilim adamlarına âşık olan Fâtih Sultan Mehmed Hân, kadıasker Molla Alâeddîn'den bütün İslâmî ta'bir ve terimleri ihtivâ eden bir eser bulmasını rica etti. O zamana kadar bu mevzûda, derli toplu bir eser yazılmamış, değişik eserler içerisine serpiştirilmişti. O kitaplardan da bu bilgileri te'min etmek, bir hayli mesaî isteyen bir işti. Ancak, her ilimde kâmil bir İslâm âlimi, her ilimdeki ta'bir ve terimlerin istenildiği gibi açıklamasını yapabilirdi. Fâtih Sultan Mehmed Hân gibi bir âlimin suâllerine de, Molla Câmî hazretlerinden başkası tam cevap veremezdi. Molla Alâeddîn de, sultâna arz edip; "Sizin suâllerinize ancak Horasan ulemâsından Molla Câmî hazretleri cevap verebilir" dedi. Sultan, daha önceleri de birçok defa methini işittiği Molla Câmî'yi bir mektûpla İstanbul'a da'vet edip, derdine derman olmasını arzu etti. O da, bir risale yazıp, Sultan Mehmed Hân'a gönderdi. "Eğer bu risalemizle gönlünüze su serpebilirsek, daha sonra da kendimiz geliriz" dedi. Daha sonra kendisi de yola çıktı. Konya'ya kadar geldi. Fâtih'in vefâtını haber alarak geri döndü.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, ba'zan tebdîl-i kıyâfetle şehirde dolaşır, halkının durumunu bizzat kendisi teftiş ederdi. Gündüzleri medreselerde dersleri dinler, geceleri de medreselerde kimin daha çok çalıştığını kontrol ederek, lâyık olanları mükâfatlandırırdı. Birgün, gece geç vakitte sarayının penceresinden medrese tarafına gözgezdirdi. Molla Hüsrev'in (radıyallahü anh) talebelerinin kaldığı bölümde bir odanın ışığı yanıyordu. Ertesi gün, daha ertesi gün baktı. Işık hergün sabahlara kadar yanıyordu. Sabahlara kadar ders çalışan bu talebeyi merak edip, Molla Hüsrev'den sordu. Muhyiddîn Manisavîzâde olduğunu öğrendi. "Bu talebe hiç uyumaz mı ki, sabahlara kadar ışığı yanar?" diye sordu. Molla Hüsrev de; "Efendim o, az uyur, çok çalışır" dedi. Emîr verip, Manisavîzâde'ye daha çok ihtimâm gösterilmesini istedi. Vezîr Mahmûd Paşa'nın inşâ ettirdiği medrese tamamlanınca, pâdişâhın emriyle Manisavîzâde oraya müderris ta'yin edildi. Daha sonra Sultan, Manisavîzâde'ye kadıaskerlik verdi. Bir müddet sonra Semânîye medreselerinden birine müderrisliğe ta'yin etti.

Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinde, memleketin her tarafında, her karış toprağında, adâlet hâkim durumda idi. Kânun önünde bütün insanlar eşitti. Zengin ile fakir, sultan ile köylü aynı hakka sahipti. Gayr-i müslimlerin haklarına daha çok riâyet edilirdi. Onları kimse incitmezdi. Osmanlının bu adâletini gören hıristiyanlar, onlara adetâ âşık oldular. Bizans'ta kardinal şapkası görmektense, Osmanlı sarığı görmeyi tercih ettiler. Rahibeler, müslüman olup, Osmanlı kadınları gibi tesettürlü giyindiler. Osmanlıların, şehirlerini bir an önce fethetmesi için, kendi devletleri aleyhine casusluk yaptılar. Osmanlılar, Bizans İmparatoru'na en yakın olan kimselerden, Bizans prenseslerinden haber alıp, onları casus olarak kullandılar. Fetihten sonra da kendilerine yardım edenleri unutmayıp, en iyi mükâfatları verdiler. Onları en güzel, en âdil şekilde idâre ettiler.

İstanbul'un fethinden sonra, Osmanlı askerleri, Bizans hapishânelerini kontrol ettiler. En ücra bir mahzende iki papaz

buldular. Alıp Fâtih Sultan Mehmed Hân'a götürdüler. Fâtih Sultan Mehmed Hân, onlara hapsedilmelerinin sebebini sordu. Papazlar; "Biz, Bizans'ın en ileri gelen papazları idik. İmparatorun zulüm ve işkencelerinden, yaptığı rezalet ve sefâhetten dolayı kendisini îkâz edip, sonunun yakın olduğunu söyledik. O da, bizim doğru sözümüze aldırmayıp, zulmüne devam etti, bizi zindanlara attırdı" dediler. Çağ açıp çağ kapayan, "Bizans'ı alıp gül-zâr yapan" Fâtih Sultan Mehmed Hân da düşündü. Papazları ölçüp biçti. Memleketini tarafsız olarak gezip görmelerini, Osmanlı Devleti hakkında da hüküm vermelerini istedi. Papazlar, ellerindeki berâtla heryere girip çıktılar. Merak ettikleri her şeyi gördüler. Bir çarşıya girip, sabahın erken vaktinde birşeyler almak istediler. Siftah yapan bir dükkândan, komşuları siftah yapmadan ikinci birşey alamadılar. En ıssız yerlerde en kalabalık sokaklarda dolaştılar. Her tabakadan kimsenin yanına gidip sohbet ettiler. Ama hiç kimseden bir kötülük görmediler. Bir çarşıya girdiler Ezan okunmaya başladı. Kimse dükkânını kapatmaya bile lüzum görmeden, çarşıda kim varsa herkes câmiye gitti. Hepsi, mal ve para düşüncesinden uzak olarak, huşû' içinde namazlarını kıldılar. Hiçkimse, bir başkasının malına, canına, ırzına, namusuna zarar vermeyi aklından bile geçirmiyordu. İstisnasız herkes, Allah rızâsı için düşünüyor, Allah rızâsı için konuşuyor, Allah rızâsı için yaşıyor, devletinin bekâsı, sultânın ömrü, ordunun muzafferiyeti için duâ ediyordu. Sanki hepsi, aldıkları nefesten başka nefes almıyacakmış gibi, söyledikleri sözden başka söz söylemiyecekmiş gibi söz söylüyor, son sözünün de hayırlı olmasını arzuluyordu. Herkesin, birbirini son defa görüyormuş gibi bir hâli vardı. Böylece, kimse kimsenin hakkını yemiyor, kimseyi kırmıyor, kul hakkıyla Mevlânın huzûruna çıkmak istemiyordu. Ya'nî herkes, son nefesini kurtarmak, îmânlı ve günahsız olarak huzûr-ı ilâhîye çıkabilmek için çırpınıyordu. Papazlar, bütün bunları görüp, müşâhede ettiler. Bütün bu hâdiselerden dolayı şaşkınlığa düştüler. Kaç şehir dolaştıkları hâlde, bir mahkemeye tesadüf edemediler. Her kasabada kadı var, fakat da'vâ yoktu. Hırsızlık yok, katillik yok, namussuzluk yok, eşkiyalık ve dolandırıcılık yok, kötülük yoktu. Birkaç ay dolaştıktan sonra, şehrin birinde bir mahkemenin olacağını haber alıp, oraya koşuştular. "En sonunda Osmanlının aksak yönünü yakalayacağız" dediler. Zihinlerinde da'vâcıya ve da'vâlıya bir sürü suçlar yüklediler. Mahkeme kuruldu. Papazlar da, izin alıp, dinleyici olarak içeri girdiler. Da'vâlı ve da'vâcı geldi. Kâdı yerine geçip mes'eleyi dinledi. Adamlardan biri anlattı: "Efendim, bendeniz bu din kardeşimin tarlasını arzu ettiği fiyat üzerinden satın aldım. Birkaç sene ekip-kaldırdım. Fakat bu sene çift sürerken, sabanımın demirine birşey takıldı. Kazıp çıkardım. İçi altın dolu bir küptü. Küpü götürüp, daha önce tarlayı satın aldığım bu kardeşime vermek istedim. Ancak o; "Ben tarlayı, altı ve üstüyle sattım" deyip, kabûl etmedi. Hâlbuki o, toprağın altında küpün varlığından haberdâr olsaydı, bana orayı satmazdı" dedi. Kâdı efendi öbür kimseye söz verdi. O da; "Efendim, durum kardeşimin anlattığı gibi vâki oldu. Ancak, bendeniz ona, o tarlayı, altı ve üstüyle birlikte sattım. Onun ekip kaldırdığında bir hakkım olmadığı gibi, toprağın altında da bir hakkım olamaz" dedi. Papazların hayretle dinledikleri bu sözler, kadı için hiç de acâib gelmiyordu. Çünkü, İslâmiyeti hakkıyla yaşıyan bir İslâm toplumunda böyle işler, olmayacak şeyler değildi. Kâdı efendi, bu iki mübârek müslüman arasında hüküm vermekte güçlük çekmedi. Sorup soruşturdu. Birinin temiz ve sâliha bir kızı, diğerinin de sâlih bir oğlu vardı. Küpte bulunan altını onlara düğün masrafı ve çeyiz olarak kabûl edip, nikâhlarını kıydı. Tarlayı satan ve satın alan bu işten memnun olup, kadı efendiye duâlar ederek evlerinin yolunu tuttular. Papazlar da şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemez bir hâlde kadı efendinin yanından ayrıldılar.

Papazlar, seyahatlerine devam ettiler. İşinde gücünde çalışıp, kimseye yük olmamak, değil nâmerde, dosta dahî muhtaç olmamak, Allahü teâlâdan başkasına el açmamak için uğraşan müslümanların oturduğu, temiz ve güzel şehirleri gezip dolaştılar. Yine birgün, bir mahkemeye şâhid oldular. Kâdı efendinin evinde görülen da'vâda, da'vâcıya söz verildi. Mes'eleyi şöyle anlattı: "Bir hafta önce bu kardeşimden bir at satın aldım. Evime götürüp bakımını yaptım. Ancak birkaç gün sonra at rahatsızlandı. Atın daha önceden hasta olması mümkün olabileceği gibi, ben aldıktan sonra da hastalanması mümkün idi. Atı satın aldığım arkadaşa birşey diyemedim. Gelip durumu size arzedeyim ki, aramızı bulasınız diye düşündüm. Ancak o gün sizi bulamadım. Siz şehir dışına gitmiştiniz. Siz geri gelmeden de at öldü. Hükmünüzü taleb ederim" dedi. Kâdı efendi düşündü. At ölmüş, onlar arasında da'vâ bitmişti. Suç kendisinindi. Atı satanı suçlayamazdı. Çünkü atın durumu ortaya çıkmamıştı. Öbürü de vaktinde müracaatını yapmıştı. Tek eksik taraf; kendisinin şehirde, vazîfe yerinde bulunmaması idi. O hâlde atın ücretini o ödemeliydi. Atın fiyatını öğrenip, kendi cebinden bedelini

verdi. Böyle âdil bir kadı efendinin ve böyle âdil bir mahkemenin mevcûdiyetini küçük beyinlerine sığdıramayan Bizans papazlarının, hayretlerinden ağızları açık kaldı.

“Anadoluda bu kadar dolaştığımız yeter” deyip, İstanbul’a dönen papazlar, İstanbul kadısı Hızır Bey’in huzûrunda, Osmanlı Pâdişâhı Fâtih Sultan Mehmed Hân ile, bir hıristiyan arasında bir da’vânın görüleceğini duydular. Mahkemeye yetişmek için, eteklerini tutarak koştular. Varıp mahkemede hazır oldular. Koca Osmanlı Devleti’nin Sultânı, çağ açıp çağ kapayan İstanbul Fâtihi Sultan Mehmed Hân ve eli kesik bir hıristiyan mîmâr, kadı Hızır Bey’in karşısında ayakta bekleşiyorlardı. Fâtih Sultan Mehmed Hân, vazîfesine ihânet eden hıristiyan mîmârın elini mahkemesiz kestirmiş, hıristiyan mîmâr da, Kâdı Hızır Bey’e şikâyet etmişti. Papazlar, böyle birşeyin bu dünyâda mevcûdiyetine bir türlü inanamadılar. Parmaklarını ısırıp, rü’yâda olmadıklarını anladılar. Hızır Bey, Fâtih Sultan Mehmed Hân’ın elinin aynı şekilde kesilmesine hükmetti. Eğer mîmâr rızâ gösterirse, diyetle elinin kesilmesinden kurtulabilecekti. Hıristiyan mîmâr, bu adâlet karşısında ne yapacağını şaşırdı. Kendisinden af dileyip, hakkını helâl etmesi için ricada bulunan Fâtih Sultan Mehmed Hân’ın ayaklarını mı, yoksa ellerini mi öpeceğini bilemedi. Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Ömür boyu, çoluk-çocuğunun nafakasının te’mini şartıyla kısastan vazgeçti. Böylece pâdişâhın eli de kesilmekten kurtuldu. Hıristiyan mîmâra, ayrıca bir de ev hediye edildi. Herkes hâlinden memnun olup, birbirlerine haklarını helâl ettiler. Papazlar, bu insanların hâl ve hareketlerini hayranlıkla seyrettiler. Kendi kendilerine; “Bu müslümanlar, hatâları ile dahî hayır işliyorlar” dediler.

Papazlar, mahkeme haberini duyunca, acelelerinden çevrelerine bakamamışlardı. Fetihten sonraki İstanbul hayâtını da çok merak ediyorlardı. Müslümanların oturdukları, yeni yeni yerleşmekte oldukları mahallelere gittiler. Onların tam bir teslimiyet ve sükûnetle işlerini gördüklerini, tam bir temizlik ve titizlikle eşyalarını yerleştirdiklerini gördüler. İstanbul bambaşka olmuş, sanki, birkaç ay önceki Bizans gitmiş, yerine gökten bir İstanbul inmişti. Sokaklar pırıl pırıl, çocuklar cıvıl cıvıldı. Bu müslümanların çocukları bile başka oluyordu. Sanki büyümüşler de küçülmüşlerdi. Birbirlerini kırmadan, bağırıp çağırmadan, dövüşmeden oyun oynuyorlar, sokağı kirletmiyorlardı. Kim olursa olsun, büyüklerine saygı gösteriyorlardı.”

Pâdişâh tarafından Osmanlı ülkesini gezip görmekle vazîfelendirilen papazlar, İstanbul’daki hıristiyan mahallelerini de görmeden edemediler. Bugünkü Fâtih Câmii’nin doğu taraflarına ve Fener’e doğru gittiler. Hıristiyanlar bile değişmiş, sokaklardaki pislik azalmıştı. Kimse kimseye zulmetmeye cesâret edemiyordu. Şikâyetlerini papazlar hallediyordu. Ama, zulüm gören bir de kadıya giderse hâlleri ne olacaktı? Zulmü kadar ceza görmekten onu kim kurtarabilirdi? Kâdı Hızır Bey, Pâdişâha bile ceza vermekten çekinmemişti. Herkes sessiz sakin işine devam ediyor, eskisi gibi içip içip, sokaklarda salyalarını akıtamıyorlar, naralar atamıyorlardı. Hıristiyanların en fakirine bile ev verilmiş, kimse aç ve açıkta bırakılmamıştı. Müslümanlar ise, zâten Allahü teâlâdan başka kimseye muhtaç olmazlardı. İstanbul’da herkes huzûr içerisinde idi.

Papazlar, bütün bunları gezip gördükten sonra, birkaç gün dinlenip düşündüler, izin isteyip pâdişâhın huzûruna çıktılar. Gördüklerini bir bir arz edip; “Bu millet ve devlet, böyle giderse, kıyâmete kadar devam eder” dediler. “Böyle bir ahlâk ve yaşayışa sahip olan insanların dîni, elbette Allahü teâlânın hak dînidir” deyip, Kelime-i şehâdet getirdiler; “Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve rasûlüh” diyerek müslüman olmakla şereflendiler.

Fâtih Sultan Mehmed Hân’ın adâlete ve adâlet adamı olan kadılara verdiği ehemmiyeti, “Şakâyık-ı Nu’mâniyye” müellifi çok güzel anlatmaktadır. Rumeli beylerbeyi olan Dâvûd Paşa, yaptığı bir işten dolayı Edirne kadısına şikâyet edilir. Kâdı efendi de, Dâvûd Paşa’ya adam gönderip, yapmakta olduğu o işten vazgeçmesi husûsundaki hükmünü bildirir. Dâvûd Paşa, hiç aldırış etmez. Kâdı efendi, bizzat kendisi Dâvûd Paşa’ya gider, O işten vazgeçmesini ihtar eder. Aralarında tartışma çıkınca, Davut Paşa, kadı efendiye birkaç defa vurur. Durum, Fâtih Sultan Mehmed Hân’a arzedilince, Hâkân-ı a’zam Sultan-ı muazzam Fâtih Sultan Mehmed Hân, şöyle emir verir. “Dînimizin hizmetçisi olan kadıyı döven, dîni tahkir etmiş olur. O hâlde, onun katli lâzımdır.” Emrin acele yerine getirilmesini ister. Paşalar, beyler, kim varsa Dâvûd Paşa’ya şefaatçi olurlar. Böyle bir kumandanın öldürülmesini uygun görmezler. Pâdişâh vazgeçmez. Sonunda gidip Kadıasker Vildân Efendi’yi bulurlar. Durumu söyleyip fetvâ isterler. Kadıasker Vildân Efendi: “Eğer ki, kadı efendiyi kadılık makamında dövse idi, katli lâzım olurdu. Amma, kadı efendi yerinden kalkıp, Dâvûd Paşa’nın mekânına gitmiş olduğu için katli lâzım değildir” diye fetvâ verir. Fâtih Sultan Mehmed Hân da, Dâvûd

Paşa'nın katlinden vazgeçip, bizzat kendisi değnekle döver. Bu hâdiseden sonra, Dâvûd Paşa tam dört ay yataktan kalkamadı. Dâvûd Paşa, tövbe edip pişman oldu. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyette kusur etmeyeceğine söz verdi. O günden sonra pâdişâhla aralarında yakınlık peyda olup, vezirlik payesine kadar yükseldi. İkinci Bâyezîd Hân zamanında da vezîr-i a'zam oldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tâc-üt-tevârih cild-1, sh. 565

2) Âşıkpaşa-zâde sh. 69

3) Mir'ât-ı kâinat cild-3, sh. 55

4) Feth-i Celil-i Kostantiniyye (Ahmed Muhtâr), İstanbul 1320

5) Târih-i Ebü'l-Feth (Dursun Bey) Târih-i Osmânî Encümeni mecmûası, cüz. 26, 28, sh. 42

6) Mecmûa-i münşeât-i Feridun Bey cild-1, İstanbul 1274, sh. 64

7) Devlet-i Osmâniyye târihi (Hammer), İstanbul 1330-1331 cild-3, sh. 46

8) Künh-ül-ahbâr cild-5, vr. 130

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1005

10) Eshâb-ı Kirâm sh. 372

11) Rehber Ansiklopedisi cild-5, sh. 299

12) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 190

13) Reşehât ayn-ül-hayât (Murâd Kazvînî) sh. 229

14) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 104

15) Amasya Târihi cild-3, sh. 207

16) Tevârîh-i Âl-i Osman sh. 135

17) Neşrî sh. 209

18) Hevâdis-üd-dühûr cild-3, sh. 483

FERELİ ŞEYH SİNÂN EFENDİ

Fâtih Sultan Mehmet devri evliyâsından Abdüllatîf Kudsî'nin talebesi olan Şeyh Tâceddîn'in halîfelerinin büyüklerinden. 890 (m. 1485) senesi Rebî'ul-evvel ayının onbirinci günü vefât etti. Kabri Fere'dedir. Sevenleri ziyâret etmekte ve feyz almaktadırlar.

Şeyh Sinân, Fere'den yola çıkarak, âlimleri ve Allah adamlarını ziyâret maksadıyla Bursa'ya geldi. Hacı Halîfe'nin zaviyesine gitti. Şeyh Sinân vera' ve takvâ sahibi idi. Dînin emir ve yasaklarına son derece bağlı idi. Hacı Halîfe, Şeyh Sinân'ın çok takvâ sahibi olduğunu görünce, talebelerine şöyle tenbîh etti: "Şeyh Sinân burada iken, tarikat âdabına aykırı bir iş işlememeye çok dikkat ediniz. Bu zâta hürmette kusur etmeyiniz."

Taşköprüzâde'nin dayısı Abdürrahmân bin Seyyid Yûsuf şöyle anlatır: "Şeyh Sinân bu zaviyeye gelince, Hacı Halîfe, bana ve arkadaşlarıma; "Şeyh Sinân'ın yanına gelmeyiniz" diye tenbîh ederdi. "Onun yanında bir kusur işlerseniz, o hareketinizden hatırı kırılabilir. Ömrünüzde ondan sonra hayr görmezsiniz" derdi. Hacı Halîfe'nin bir talebesi vardı. Bu talebe, bir tüccârın kızıyla evlendi. O zaman, zifaf gecesi dâmâda elbise giydirmek âdet idi. Bu tüccâr da, zifaf gecesinde dâmâdına yünden bir elbise giydirdi. Şeyh Sinân, Şeyh Hacı Halîfe ile beraber otururlarken, bu talebe onların yanına geldi. Kayınpederinin hediye ettiği elbise de üzerinde idi. Şeyh Sinân, yünden süslü elbise giyen bu talebeyi görünce çok hiddetlendi. Şeyh Halîfe'ye dönerek; "Her elbisenin bir giyicisi vardır. Her ilmin de erbâbı vardır. Niçin bu süslü zengin elbisesini giymesine müsâade ettin? Böyle tarikat âdabına aykırı iş yapmalarına niçin müsamaha ediyorsun? Burası müsamaha yeri değildir!" diye çıkıştı. Hacı Halîfe de; "Talebelerin giydiği elbiseyi bırakıp bu elbiseyi giymesi, sûfiliği terkettiğinden değildir. Kayınpederi olan tüccârdan utandığından giymiştir. Kusurunu affediniz" dedi. Şeyh Sinân bu özrü kabûl etmedi. O talabenin üzerindeki elbiseyi çıkartıp, önceden giydiği elbiseyi giyene kadar üzüntüsü geçmedi.

Şeyh Sinân tasavvuf yoluna girdiği yıllarda, ondört sene Ayasuluğ'lu Ahmed Çelebi'ye hizmet eyledi. Bu ondört sene boyunca çok şiddetli olarak mücâhede (nefsin istemediği, ona zor gelen, sıkıntı veren ağır şeyleri yapmak) ve riyâzetle (nefsin istediği, ona tatlı gelen şeyleri yapmamakla) meşgûl oldu. Fakat her ne hikmetse, bir türlü sülûk yolunda ilerliyemedi. O zaman Ahmed Çelebi; "Bizden sana nasîb yoktur" dedi. Daha sonra Şeyh Sinân'ın yolu Bursa'ya uğradı. Burada Şeyh Adüllatîf Kudsî ile karşılaştı. Şeyh Abdüllatîf hastalanmıştı. Şeyh Sinân, samimî bir kalb ile, ondört gün Şeyh Abdüllatîf'e hizmet eyledi. Bu hizmetinin bereketine, yüksek ma'nevî hâllere ve makamlara kavuştu.

Abdüllatîf hazretleri rahatsızlığı esnasında, Şeyh Sinân için icâzetname (diploma) yazın diye eski talebelerine üç defa emretmiş ise de, onlar icâzet yazmadılar. Sonunda Abdüllatîf Kudsî, Şeyh Sinân'ın ondört günde, ayın ondördü gibi olgunlaştığından talebelerinin habersiz olduklarını anladı. Onları, "Niçin yazmazsınız? Yoksa Allahın emrine râzı değil misiniz?" diye azarladı. Bunun üzerine talebeleri, emre uymak için icâzetname yazdılar. Abdüllatîf Kudsî, Şeyh Sinân'a; "Burda durma, önceki vatanına dön" diye emredince, Fere'ye doğru yola çıktı. Şeyh Sinân hazretleri Gelibolu'ya gelince, Şeyh Abdüllatîf'in vefât ettiğini işitti. Geri Bursa'ya dönmek istedi. Gelibolu âlimlerinden biri; "Hocanın emrine uy, vatanına varmayınca geri dönme" diye tavsiyede bulundu. Şeyh Sinân, Fere'ye gitti. Bir sene orada kaldıktan sonra, hocası Abdüllatîf'i ziyâret için Bursa'ya geldi. Hocasının mezarını ziyâret etti. O zaman kendisiyle beraber bir oğlu da gelmiş idi. Bu oğlu orada vefât etti.

Abdüllatîf Kudsî'nin ayağı ucuna defnedildi. Şeyh Sinân, yılda bir kere Bursa'ya gidip, büyük zâtların mezarlarını ziyâret eder, rûhâniyetlerinden feyz alırdı.

Şöyle anlatılır: Şeyh Sinân, Abdüllatîf Kudsî ile ilk karşılaşınca, yetiştirilmek üzere, hocası Abdüllatîf tarafından alıkonulmuştu. İşte bu anda, Şeyh Sinân tereddüt ettiğinde, Abdüllatîf Kudsî; "Biz senin için Kudüs'ten geldik, sen bizden kaçıyor musun?" demişti. Şeyh Sinân bu sözü duyunca, kalbi rahatladı ve kısa zamanda ma'nevî makamları geçerek, insanlara Allahü teâlânın dînini öğretecek, doğru yolu gösterecek dereceye yükseldi.

Şeyh Sinân, Fâtih Sultan Mehmed Hân'la birlikte ba'zı savaşlara katıldı. Bu savaşlarda pekçok kerâmetleri görülmüştür.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 258

FERGÂNÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Sarf, nahiv, me'ânî, beyân, usûl ve kelâm ilimlerinde de ihtisas sahibi idi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Ömer bin Muhammed bin Sabit bin Osman en-Nu'mânî olup, künyesi Ebü'l-Me'âlî'dir. Lakabı, Hamîdüddîn'dir. Fergânî nisbetiyle meşhûr olmuştur. Tebrîz yakınlarında bulunan Merâga'da, 805 (m. 1403) senesinde doğdu. 867 (m. 1463) senesinde Dımeşk'daki Mu'îniyye Medresesi'nde vefât etti. Ertesi gün onun için Yelbiga Câmii'nde ve Sâlihiyye'de cenâze namazı kılınıp, Kâsiyûn dağı eteğindeki kabristana defn edildi.

Fergânî'nin çocukluğu Bağdad'da geçti. Orada, babasından ve Şerîfüddîn Abdülmuhsin el-Buhârî'den fıkıh ilmini öğrendi. 821 (m. 1418) senesinde, babasıyla birlikte Dımeşk'a gitti. Daha sonra Kâhire'ye gidip, orada da Şemsüddîn bin ed-Dîrî ve İzzüddîn Abdüsselâm el-Bağdâdî'den fıkıh ilmi tahsil etti ve İzzüddîn Abdüsselâm el-Bağdâdî'den Keşf-üs-sagîr adlı eseri okudu. Sonra tekrar 824 (m. 1421) yılında Dımeşk'a dönüp, oraya yerleşti. Alâüddîn el-Buhârî, Şerefüddîn Kâsım el-Alâî'den fıkıh ilmi okudu.

Alâüddîn el-Buhârî ile sekiz yıl beraber kalıp, onun derslerine devam etti, sohbetlerinde bulundu. Bu sekiz senelik zaman içinde, ondan zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etti. Dımeşk'da Hüsâmeddîn bin İmâd'dan boşalan Hanefî mezhebi kadılığına ta'yin edildi. Defalarca hacca gitti. İlk hacca 818 (m. 1415) senesinde babasıyla beraber, sonuncusuna da 864 (m. 1459) senesinde gitti. Orada da birçok kimseler onun ilminden istifâde etti. İzziyye, Hâtuniyye, Mürşidiyye ve Seyfiyye medreselerinde müderrislik ve idârecilik yaptı.

Alâüddîn el-Buhârî müşkil bir mes'ele ile karşılaşınca, Şihâbüddîn Kurânî'ye; "Hamîdüddîn Fergânî gelinceye kadar sabret. O ikimizin arasında hakemdir" derdi.

Fergânî; sarf, nahiv, me'ânî, beyân ve usûl ilimlerinde âlim ve bilhassa fıkıh ilminde ihtisas sahibi idi. Birçok eserler yazmıştır. Bu eserlerinin en önemlisi, Ehl-i sünnet âlimlerinin büyüklüğünü anlıyamayan İbn-i Teymiyye'nin i'tikâdî konulardaki sapıklıklarına reddiye olarak yazdığı er-Reddü alâ İbn-i Teymiyye fil-i'tikâdât adlı eseridir. Bunun yanında; Şerhu Kenz-üd-Dekâik-ı lin-Nesefî, Sirâc-ül-müstefid ve Gunyet-ül-müfîd adlı eserleri ve çeşitli konularla ilgili risaleleri de vardır.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 316

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 46

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 203

FETÂ'L-YEMÂNÎ (Ömer bin Muhammed)

Yemen'de yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Ubeyd el-Eş'arî ez-Zebîdî'dir. Neseb ve i'tikâd yönünden İmâm-ı Eş'arî hazretlerine bağlıdır. "Fetâ'l-Yemânî" lakabı ve nisbeti ile meşhûr oldu. Babasının lakabı da aynı idi. 801 (m. 1398) senesinde Yemen'in Zebîd beldesinde doğup büyüdü. Lakabı Sirâcüddîn ve künyesi de Ebû Hafs idi. 887 (m. 1482) senesi Safer ayında Yemen'de vefât etti. Abdullah ve Muhammed isminde iki oğlu, kendisinden sonra; Abdürrahmân ise, kendisinden önce vefât etmişti.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi öğrenip ezberledi ve çok çeşitli kitapları mütâlâa etti. İlk defa, beldesinin büyük fıkıh âlimi Muhammed bin Sâlih ile ders okumaya başladı. Onun çok duâsını aldı. Bu hocası, her duâsının kabûl olunduğu bir zât olarak tanınmıştı. Onun duâsının bereketiyle ve duâsının meyveleri olarak, kısa zamanda çok ilme sahip oldu. Emsalleri arasında pek yükseldi. Sonra Kemâleddîn Mûsâ bin Muhammed ed-Dicâ'î'den "Minhâc" kitabını okudu ve ondan meşhûr fıkıh kitaplarından çok şey dinleyip öğrendi. 826 (m. 1423) senesinde, İbn-i Acîl-il-Yemânî'nin beldesindeki Şeref bin el-Mukrî'nin yanına gidip, ondan "İrşâd" kitabını ve şerhini okudu. Hattâ kendisi de bunları nazım hâline getirdi. Hocası da, buna nazım ile çok güzel cevap vermiştir. Uzun zaman, bu hocasından ayrılmadı ve ondan çok istifâde etti. Hayâtında ilk defa ilmî yolculuk için memleketinden ayrıldı. Zebîd'in, bir günlük doğusunda bulunan bir beldeye geldi ve onun köylerinden birinde kaldı. Bir müddet orada bulunup, çok kimseler ondan istifâde ettiler. Sonra başka köye geçti. Bu köyde "Mişrâh" diye tanındı. O köyde, fıkıh ilminde yüksek olan bir hanımla evlendi. Uzun zaman burada kalıp, ilim öğretmek ve kitap yazmakla meşgûl oldu. Hocası hayatta iken, zamanı hep böyle geçti. Çeşitli beldelerden çok sayıda talebe gelip ondan ilim tahsil etti. Sultan Ali bin Tâhir, Yemen'i istilâ edip Zebîd şehrine hâkim olunca, bu beldenin bütün fakîhlerini (büyük âlimlerini) vakıflar idâresinde görevlendirdi. Fetâ'l-Yemânî'yi ise, en önde tutup, ona ikramlarda bulunarak, vakıflarda onu yüksek bir vazîfeye ta'yin etti. Buradan aldığı maaş kendisine ve çoluk-çocuğuna yetiyordu. O, bu vazîfesi ile beraber, Nizâmiyye'deki derslerinde Şemseddîn Yûsuf el-Mukrî'ye yardımcılık yapardı. Sonra kendisine, Hekâriyye Medresesi'nde müderrislik vazîfesi verildi. Bu görevinde çok başarılı oldu. Talebeler ondan çok faydalandılar. Çeşitli beldelerden ona gelip ilim tahsil edenler arasında sayısız fakîhler yetişti. Talebeleri çok arttı. Çok uzak yerlerden ona fetvâ sormaya gelirlerdi.

Sultan Ali bin Tâhir, onu evkaf idâresi emirliğine ta'yin etti. O da, bu vakıf mallarını çok güzel idâre edip, ancak hakkı olanlara sarf etti. Ayrıca mescidde müezzinlik de yapardı. Âlimlerin ve halkın, ona çok hürmet ve saygısı vardı. Onun evkaf emirliği, Sultan İbn-i Tâhir'in vefâtına kadar devam etti. O vefât edince, kardeşinin oğlu Abdülvehhâb bin Dâvûd, Yemen'in idâresini eline aldı. Bu emîr, Evkaf idâresini ondan alıp, yerine başkasını ta'yin etti. O da bundan sonra, sâdece medresede ders okutmak, fetvâ vermek ve eser yazmak hizmetleriyle meşgûl oldu. Bu işlerine hiç ara vermedi. Hattâ zayıfladığından, yürümeye takati olmadığı zamanlarda, binek üzerinde ders okutmaya giderdi, İbn-i Atîfî'den sonra, Sultan Abdülvehhâb, onu kendi yaptırdığı medreseye ta'yin etti.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1- Mühimmât-ül-mühimmât fî ihtisâr-ir-Ravda: Esnevî'nin "Mühimmat" kitabının muhtasarıdır. Çok güzel bir ihtisar (kısaltma, özetleme) olup, onda "Ravda" kitabına âit olanlarla

yetindi. Özellikle Esnevî'nin ele aldığı bahislerin üzerinde durdu. Ayrıca ona birçok ilâveler yaptı. Çok kerreler, bu eser kendi yanında okundu. İfâdeleri mükemmel olup, mühim mes'elelerdeki nükteleri pek manidardır.

2- El-İbrîz fî tashîh-ıl-Vecîz.

3- El-İlhâm limâ fir-Ravdati li-Şeyhihî minel evhâm.

4- Envâr-ül-envâr li-amel-il-ebrâr: Erdebîlî'nin, fıkıh ilmine dâir yazdığı eserinin şerhidir.

5- Takrîb-ül-muhtâc ilâ zevâid-i Şerh-i İbn-il-Mülakkın alel-Minhâc.

6- Es-Safâde fî şerh-i Zevâid-il-acâle li-İbn-il-Mülakkın.

Onun, hocasını öven beyitleri de çok meşhûrdur.

Fıkıh ilminde, üstün bir yeri olan Fetâ'l-Yemânî'den, Yemen âlimleri çok istifâde ettiler. Yemen'de yetişen fakîhlerin çoğu onun talebeleri ve dostları arasından çıktı. Talebelerden zekî olanları, asrındaki meşhûr fakîhlere bu hocalarını tercih etmişlerdi. O, Yemen fakîhlerinin kutbu olmuştu. Ahlâkının güzelliği, şefkat ve merhametinin çokluğu, herkese iltifât gösterip tatlı dil ve güler yüzle karşılaması, onu bu dereceye yükseltmişti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 313

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 132, 135

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 794

4) Keşf-üz-zünûn sh. 187, 196, 613, 919

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 123, 610

FETHÎ (Hüseyn bin Hasen)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn bin Hasen bin Hüseyn bin Ali bin Muhammed bin Hasen el-Gâzî bin Ahmed'dir. Künyesi Ebû Muhammed veya Ebû Abdullah, nisbeti Şîrâzî'dir. "Fethî" diye meşhûrdur. 814 (m. 1411) senesinde Şîrâz'da doğdu. Muharrem ayında, 895 (m. 1489) senesinde vefât etti.

Daha annesinin karnında iken, babası ile annesi Cüneyd el-Kâzerûnî'nin bulunduğu Şîrâz köylerinden olan Balyân'a gittiler. Kâzerûnî (radıyallahü anh), ona hayr ve bereketle duâ etti. Şîrâz'da büyüdü. Burada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. İmâm-ı Nevevî'nin "Erba'în" adlı eserini, "Şâtıbiyye"yi, İbn-i Cezerî'nin "Ed-Dürre"sini, fıkıh ilminde "Hâvî" kitabını, İbn-i Hâcib'in "Kâfiye" ve "Şâfiye" kitaplarını ezberledi. Bir zaman vâ'izlerle beraber dolaştı. Sonra bundan vazgeçerek, İbn-i Cezerî'den kırâat öğrendi. Onun huzûrunda Kur'ân-ı kerîmi, "Nahl" sûresine kadar okudu. İbrâhim bin Muhammed el-Hancî'nin derslerine devam etti. Onun huzûrunda, Nevevî'nin "Ezkâr" adlı eserinin muhtasarını ve daha birçok kitabı okudu. 827 (m. 1424) senesine kadar bu zâtın derslerine devam etti. Yine Seyyid bin Safi'den, Seyyid Nûreddîn el-İcî'nin oğullarından ilim öğrendi. Özellikle bu zâtın iki oğlundan çok istifâde etti. Bunlardan başka Kıvâmüddîn Muhammed bin Gıyâsel-Kâzerûnî'den de ilim tahsil etti. 830 (m. 1426) senesinde Şihâbüddîn Ebü'l-Mecd Abdullah bin Meymûn el-Kirmânî ile karşılaştı. Bu zât, "Şihâb-ül-İslâm" diye bilinirdi. Fadlullah Türpüştî'nin "Erba'în" kitabını ve başka kitapları okutmak için icâzet aldı. Hac ibâdetini yerine getirmek maksadıyla Hicaz'a gitti. Mekke ve Medine âlimlerinden çok istifâde etti. Medine'de Ravda-i Nebeviyye'de Cemâleddîn Ebü'l-Berekât Kâzerûnî'den birçok şeyler okudu. Yine orada Muhib el-Matari, Ebü'l-Feth el-Merâgî, Necmeddîn Sekkâkînî'den de ilim öğrendi. "Bânet Suâd", "Bürde" kasidelerini, "Selâsiyât-ül-Buhârî"yi okudu. Nûreddîn Ali bin Muhammed el-Mahallî ve Zeynüddîn bin Iyâş ona icâzet verdiler. "Buhârî" kitabının bir kısmını Ebü's-Se'âdât bin Zâhireden okudu, hadîs-i şerîf dinledi. Cemâleddîn Muhammed bin İbrâhim bin Ahmed el-Mürşidî ile karşılaştı. Ondan "Şâtıbiyye", "Râiyye" ve Dânî'nin "Hutbet-üt-Teysîr" isimli kitabları okudu.

Daha sonra memleketine döndü. Orada Muhammed bin Şeref Abdürrahîm bin Abdülkerîm Cerhî'den "Selâsiyât-ül-Buhârî" okudu. Bir kısmını okutmak için icâzet aldı. Bundan başka İbn-i Cezerî'nin Erba'în kitabını okudu. Nevevî'nin "Erba'în" isimli hadîs kitabını dinledi. İkinci defa hacca gitti. 842 (m. 1438) senesinde Cemâleddîn Kâzerûnî'den "Muvattâ"nin bir kısmını,

Sünen-i Nesâî'yi, "Kütüb-i Sitte" diye bilinen hadîs kitaplarını ve Kâdı Iyâd'ın "Şifâ" kitabının tamâmını okudu. 847 (m. 1443) senesinde Dâre Kutnî, hadîs kitabının tamâmını okudu. Bunların yanında İbn-i Seyyidinnâs'ın "Sîret-i Nebeviyye", Beyhekî'nin "Delâil-ün-Nübüvve" adlı eserlerini Ravda-i Nebeviyye'de okudu. Ahmed bin Hanbel'in "Müsned"ine yazılan "Zevâid"i de okudu. 843 (m. 1439) senesinde Mısır'a gitti. Kâhire'de Alâüddîn bin Hatîb Nâsırî'den hadîs dersleri aldı. Muhammed bin Nasrullah Hanbelî'den, Nesâî'nin "Sünen-i Sugrâ" isimli eserini okudu. Zeynüddîn Zerkeşî'den "Sahîh-i Müslim"i okudu. Mısır'da bunlardan başka daha birçok âlimden hadîs-i şerîf ve kırâat okudu. 844 (m. 1440) senesinde Kudüs'e gitti. Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etti. Burada Kâdı Şemseddîn Muhammed bin Muhammed bin Ömer bin el-Usr ona icâzet verdi.

Şemseddîn Muhammed bin Halîl'den de kırâat ilmi aldı. Zamanının büyük âlimi ve zahidi. Şihâbüddîn bin Rislân hazretlerinin sohbetlerine kavuştu. Bu büyük Velî'nin hizmetinde bulunarak, ma'nevî makamlara kavuştu, tasavvuf yolunda ilerledi. 844 senesi Şa'bân ayında Kâhire'ye geri döndü. Hac mevsiminde hacca gitti. Mekke ve Medine'de Takıyyüddîn bin Fehd, Zeynüddîn Emyûti, Şemseddîn Muhammed bin Yûsuf, Şemseddîn Muhammed Şüşterî'den hadîs-i şerîf dersleri aldı. Hicaz'dan Kâhire'ye gelip, bir müddet burada ikâmet etti. İbn-i Hacer Askalânî'nin derslerine devam etti. İbn-i Hacer'den "Emâlî" kitabını yazdı, rivâyetlerini ve eserlerini nakletme izni aldı. Dârimî'nin ve Dâre Kutnî'nin "Müsned"lerini, "Kütûb-i Sitte"nin bir kısmını, İmâm-ı Mâlik'in "Muvattâ" ve İmâm-ı Şafiî'nin "Müsned"ini okudu. "El-İntisâr li-İmâm-il-Emsâr" isimli kitabı da ondan dinledi. Hatîb-i Bağdâdî'nin "El-Kifâye"si, "Şerh-un-Nûhbe", "Tahrîc-ül-Keşşâf", "Bülûg-ül-Merâm" gibi eserler de okuduğu kitaplar arasındadır. İbn-i Hacer Askalânî onu çok severdi. İbn-i Hacer'den sonra birçok defa Kâhire'ye geldi. Orada Emîr Özbek Zâhirî'den çok iltifâtlar gördü. 888 (m. 1483) senesinde Beyt-ül-hitâbe'de ikâmet etti. Kulaklarından rahatsızlandı. Şam'a da seyahati oldu. Şam'da el-Burhân el-Bâûnî'den ilim öğrendi. Bir müddet de Mekke'de ikâmet etti. Oradan Hindistan'a gitti. Mekke, Medine ve Kâhire'ye son gidişinde, ondan ba'zı kimseler hadîs-i şerîf dinlediler. Pekçok kimse, ondan kırâat ilmi öğrendi.

Nâzik bir zât idi, çok iyilik severdi. İnsanların dîne uymayan işlerinde, onları tatlı bir şekilde ikâz ederdi. Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfleri çok tatlı okurdu. Çok hadîs-i şerîf topladı. Kırâat ilminde çok derin bilgi sahibi idi. Kendi yazısıyla birçok kitap yazdı, ömrünün son zamanlarını büyük oğlunun yanında geçirdi. Bir müddet hasta olarak yaşadıktan sonra, Muharrem ayında vefât etti.

Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîmi okumaktan ve insanlara öğretmekten hiçbir zaman geri durmadı. Gecesini, gündüzünü, bütün vakitlerini ilim öğrenmek, ibâdet etmek, Kur'ân-ı kerîm okumak ve bildiklerini Allahü teâlânın rızâsı için insanlara öğretmekle geçirdi.

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 139, 144

FETHULLAH ŞİRVÂNÎ

Kelâm, fıkıh, matematik ve astronomi âlimi. Siirt yakınlarında Şirvan'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Doğum yerinden dolayı Şirvânî nisbet edildi. 857 (m. 1453) yılında Kastamonu'da vefât edip, oraya defnedildi.

Anadolu'da temel din bilgilerini öğrenip, yardımcı ilimlere vâkıf olan Fethullah Şirvânî (radıyallahü anh), Şîrâz'a gidip Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretlerinden ilim öğrendi. Din ve fen bilgilerinde kendisini yetiştirdi. Kelâm ve fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Semerkând'a gitti. Orada Timur Hân'ın torunlarından Uluğ Bey'in yaptırmış olduğu meşhûr medresede ders gördü. Kâdızâde-i Rûmî'den astronomi ve matematik bilgilerini en geniş şekilde öğrendi. Semerkand'da zamanın büyüklerinden feyz alıp tasavvufta da yetişti. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel ahlâkı ile içini süsleyip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakla da amellerini güzelleştirdi. Memleket hasreti ağır basıp, Anadolu'da Allahü teâlânın dînine hizmet etmek gayesiyle Kastamonu'ya geldi. Orada Candaroğlu İsmâil Bey'in hürmet ve teveccühüne mazhar olup, bizzat İsmâil Bey'e ders vererek ilim öğretti. Orada yerleşti. Niksarlı Muhyiddîn Mehmed bin İbrâhim de, talebelerinin meşhûrlarındandı. İsmâil Bey, Niksarlı Muhyiddîn Mehmed için, Kastamonu'da İsmâil Bey Medresesi'ni yaptırdı. Memleketinde ilmin yayılmasına, İslâmiyetin öğrenilmesine yardımcı oldu.

Fethullah Şirvânî ile, doğu İslâm dünyasındaki yüksek matematik bilgileri, Anadolu'ya taşındı, Ali Kuşçu ile kemâle geldi. Ali Kuşçu da, Fethullah Şirvânî gibi Kâdızâde-i Rûmî'nin talebesi idi.

Birçok eserin yazarı olan Fethullah Şirvânî, her İslâm âlimi gibi, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için durmadan çalıştı. Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Sa'dedîn Teftâzânî hazretlerinin "Telvîh" adlı eserine bir haşiyesi, Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin (radıyallahü anh) "Mevâkıf"ının, Allahü teâlânın varlığı, birliği ve sıfatları ile ilgili "İlahiyat" kısmına bir haşiyesi, matematikten "Eşkâl-i te'sîse" şerhi ve "Çağmînî'nin şerhi"ne de bir haşiyesi vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 125

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 392

3) Tâc-üt-tevârih

4) Kâmûs-ül-a'lâm

FÎRÛZ ÂBÂDÎ

Tefsîr, fıkıh, hadîs ve lügat âlimi. İsmi, Muhammed bin Ya'kûb bin Muhammed bin İbrâhim'dir. Künyesi Ebû Tâhir olup, lakabı Mecdüddîn'dir. Fîrûz Âbâdî nisbetiyle meşhûr olmuştur. Soyu Hazreti Ebû Bekr Sıddîk'a kadar ulaşmaktadır. 729 (m. 1329) senesinde İran'ın Şîrâz civarında bulunan Fîrûz Âbâd'daki Kazarûn kasabasında doğdu. 816 (m. 1414) senesinde Yemen'de, Zebîd kadısı iken vefât etti. Oradaki Şeyh İsmâil Cibriti'nin türbesine defnedildi.

Çocukluğu, memleketi olan Fîrûz Âbâd'da geçen Fîrûz Âbâdî, yedi yaşındayken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve güzel yazı yazmayı öğrendi. Sekiz yaşına geldiği zaman Şîrâz'a gidip, orada babasından ve Abdullah bin Mahmûd bin Necm'den lügat ilmini ve edebî ilimleri tahsil etti. Daha sonra Vâsıt'a giden Fîrûz Âbâdî, orada da Ebû Abdullah Muhammed bin Yûsuf el-Ensârî'den Sahîh-i Buhârî'yi ve Şihâb Ahmed bin Ali ed-Dîvânî'den Kırâat-i aşereyi okudu. Bağdad'da Tâcüddîn es-Sübkî ve Serrâc Ömer bin Ali el-Kazvînî'den çeşitli ilimleri okuyup öğrendi. Sagânî'nin "Meşârih"ini; Muhammed bin Akûlî, Nasrullah bin Muhammed bin es-Seketî ve Bağdad kadısı ve Nizamiye Medresesi müderrisi Şerefüddîn Abdullah el-Bektaş'dan okudu.

Daha sonra Dımeşk'a giderek, Takıyyüddîn Sübkî, İbn-ül-Habbâz, Muhammed bin İsmâil bin el-Hamevî, Ahmed bin Abdürrahmân el-Merdâvî, Ahmed bin Muzaffer en-Nablûsî gibi birçok zâtların derslerini dinleyip, istifâde etti. Ba'lebek, Hama, Humus, Haleb ve Kudüs gibi yerleri gezip, oralarda ilim meclislerinde bulundu. Kudüs'de; Alaî, Beyânî, Takıyyüddîn Kalkaşandî, Şems-üs-Süûdî gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Kudüs'de on sene kadar kalıp, çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Onun şöhreti ve fazileti her tarafta duyuldu. Ondan ilim tahsil etmek üzere gelenler çoğaldı. Kâhire'ye gidip, Behâ bin Akîl, Cemâlüddîn Esnevî ve İbn-i Hişam'la karşılaşıp ilmî mütâlâaalarda bulundu. İzzüddîn bin Cemâ'a, Kalanisî, Muzafferüddîn Attâr, Nâsırüddîn Tûsî, Nâsırüddîn el-Fârikî, İbn-i Nübâte, Ahmed bin Muhammed el-Cezâiri gibi zâtlardan hadîs dinledi. Hadîs dinlemeye, öğrenmeye karşı çok arzu ve istek duyardı. Sahîh-i Buhârî'yi; Ezher Medresesi'nde Nâsırüddîn Muhammed İbni Ebü'l-Kâsım'dan, Sahîh-i Müslim'i; Mescid-i Aksâ'da, Beyânî'den ve Şam'da, Nâsırüddîn Ebû Abdullah Muhammed bin Cehbel'den okudu. Sahîh-i Müslim'in bir kısmını, Mescid-i Haram'da Ka'be-i muazzamanın yanında, Cemâlüddîn Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed Abdülmu'tî'den okudu. Sünen-i Ebû Davud'u; Ebû Hafs Ömer bin Osman'dan, Ebû İshâk İbrâhim bin Muhammed bin Yûnus bin Kavas'dan, Sünen-i Tirmizî'yi; Necmüddîn Ebû Muhammed el-Bârizî'den, dinledi. Fîrûz Âbâdî, Sahîh-i Müslim'i çok aramasına rağmen elde edememişti. Şam'a uğradığında, Sahîh-i Müslim kitabını medresede gördü. Bir müddet emânet olarak vermesi için müderrisden kitabı istedi. Tek nüsha olması sebebiyle dışarıya verilemiyeceğini belirten müderris, kitabı medresede mütâlâa edebileceğini söyledi. Tam sekiz gün, sabahtan akşama kadar sekiz cild olan Sahîh-i müslimi mütâlâa ederek hatmeden Fîrûz Âbâdî'ye, müderris; "Bir defa okumakla sâdece bâb ve konularının öğrenilebileceğini belirtti ve bunu ezberlemek gerekir" dedi. Bunun üzerine Şeyh Mecdüddîn Fîrûz Âbâdî, müderrise; "Benimle meşgûl olabilir misin?" dedi. Müderris

memnuniyetle meşgûl olacağını belirtti. “O zaman kitabı açıp beni dinleyin, ezberleyebildiğimi okuyayım” dedi. Müderris dinledi ve sekiz cildinin de ezberlenmiş olduğunu görünce şaşırıp; “Böyle bir zekâ ve hafızanın karşısında durulmaz” dedi.

Daha sonra Mekke-i mükerremeye gidip; Ziya Halîl-ül-Mâlikî, Yâfiî, Takıyyüddîn Harazî, Nûreddîn el-Kastalânî gibi zâtların derslerinde ve sohbet meclislerinde bulundu. Doğu ve batı memleketlerini, Rum ve Hind diyarlarını gezdi. Genç yaşında ismi ve şöhreti bütün dünyâya yayıldı. Gezdiği yerlerde birçok âlim ve faziletli kimselerle karşılaştı ve onlardan çok istifâde etti.

Anadolu’ya gelip, Yıldırım Bâyezîd ve Timur Hân ile tanışıp, onların iltifâtlarına ve ikrâmlarına kavuştu. Tebrîz Sultânı Şah Mensûr bin Şüca’, Mısır Sultânı Eşref, Bağdad Sultânı İbn-i Uveys, Fîrûz Âbâdî’yi da’vet etmişler, onunla sohbetlerde bulunmuş ve birçok iltifâtlarda bulunmuşlardır. Hac için defalarca Mekke-i mükerremeye gitti. Bir defasında 796 (m. 1394) senesinde Yemen’e gitti. Sultan Şeyh Melik Eşref İsmâil, bu büyük âlimi sarayına da’vet etti. Ona çok ikram ve iltifâtta bulundu. Ona hediyeler ihsân etti. Kızıyla evlendirdi. Böylece Fîrûz Âbâdî yirmi sene Yemen’de kaldı. Melik Eşref İsmâil’in himâyesinde ilim yaymaya devam etti. Ondan çok kimseler istifâde etti. Birçok eserler yazıp, Melik Eşref İsmâil’e bir tabak üzerinde takdim ederdi. Sultan, o tabağı altınlarla doldurarak iltifâtta bulunurdu. Yemen kadısı Cemâlüddîn er-Rûmî vefât ettikten sonra onu Zebîd kadılığına ta’yin etti.

Yemen’de bulunduğu sırada da, hac ibâdeti için defalarca Mekke-i mükerremeye gitti. Medîne-i münevverede mücavir olarak kaldı. Tâif ve başka beldeleri gezip, oradaki âlimlerle ve faziletli kimselerle sohbetlerde bulundu.

Yemen Emîri Eşref İsmâil, her sene Ravda-i mutahheraya, Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) selâm ve ta’zimin tebliği için bir kişi gönderir idi. Bu kişiye Berid ismi verilirdi. Şeyh Mecdüddîn Fîrûz Âbâdî hacca niyet edince, Beridlik vazîfesinin kendisine verilmesini istiyen şu mektûbu Emîr Eşref İsmâil’e yazdı. “Gelmiş geçmiş halîfelerin âdetlerinden biri de, selâmlarının, Peygamberlerin efendisi Hazreti Muhammed efendimize (aleyhisselâm) tebliğ etmek üzere hac mevsiminde bir Berid göndermektir. Bu yıl o Berid ben olmak istiyorum. Allahü teâlâ beni size feda kılsın, bu isteğimi kabûl buyurun. Çünkü ben, bu şerefli hizmetten başka ne bir şey istiyor, ne de arzu ediyorum.”

Emîr Eşref İsmâil de, kendi el yazısıyla şu cevâbı yazdı: “Sizin bu teklifiniz öylesine memnun edicidir ki, bunu dil ile ifâde etmek veya kalem ile yazmak mümkün değildir. Sen, şüphesiz ki bununla bize Allah için sanki bir ömür bağışladın yâ Mecdüddîn! Hiçbir şüphe kabûl etmiyen kesin bir yemînle diyorum ki: Dünyâdan ve bütün ni’metlerden ayrılmayı isterim, ama senden ayrılmayı asla istemem.”

Takıyyüddîn el-Fâsî onun hakkında; “Onun çok güzel şiiri ve nesri vardı. Onun güzel şiirlerini dinlemek için çok kimse toplanırdı. Çok sür’atli yazı yazardı. Hâfızası çok kuvvetliydi. Hattâ o; “Hergün ikiyüz satır ezberlemeden yattığım vâki değildir” derdi. Mekke-i mükerremede Safa tepesinde bulunan evini medrese yapmıştı” dedi.

Hayâtını ilim öğrenmek ve öğretmek yolunda sarf eden Mecdüddîn Fîrûz Âbâdî, lügat, tefsîr, hadîs ve edebî ilimlere âit kırktan fazla eser yazdı. Bunların en önemlisi, eserin adı anılınca, Fîrûz Âbâdî’nin akla geldiği “Kâmûs-ül-Muhît vel-Kâbûs-ül-Vesît” adlı, benzeri yazılmamış olan lügat kitabıdır. “El-Lâmi-ül-muallim-ül-îcâb el-Câmi’u beyn-el-muhkem-i vel-abâd” adında altmış cildlik eseri Fîrûz Âbâdî kısaltıp, iki cild hâline getirmiştir. Bu eseri Âsım Efendi Türkçeye tercüme etmiş, el-Okyanus el-Basît fî tercümet-ül-Kâmûs el-Muhît adıyla İstanbul’da basılmıştır. Bu kıymetli eserinden başka, ba’zı eserleri ise şunlardır: 1- Tenvîr-ül-Mikbas fî tefsîr-i İbn-i Abbâs, 2-Ed-Dürr-ün-Nâzım-ül-mürşid ilâ makâsıd-il-Kur’ân-il-a’zîm, 3- Şerhu Kutbet-ül-haşşâf fî şerh-i Hutbet-il-Keşşâf, 4- Şevârik-ül-esrâr-il-âliyyeti şerh-i Meşârik-ül-envâriyye, 5- Minah-ül-Bârî fî şerh-i Sahîh-il-Buhârî (Yirmi cilddir.), 6- El-Îsâd bil Esâd ilâ Rutbet-il-ictihâd, 7- Uddet-ül-ahkâm fî şerh-i Umdet-ül-Hukkâm, 8- Tehyid-ül-Gâram ilel-beled-il-haram, 9- Ravdât-ün-Nâzır fî derecet-i Şeyh Abdülkâdir, 10-El-Vefiyye fî Tabakât-il-Hânefiyye, 11- Kitâb-üs-salât.

Kitâb-üs-salât adlı eserinden ba’zı bölümler:

Peygamber efendimize (aleyhisselâm) salât okumanın fazileti: Allahü teâlâ, Ahzâb sûresinin ellialtıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; “Gerçekten Allah ve melekleri, peygambere salât ederler (Şeref ve şânını yüceltirler). Ey

îmân edenler! Siz de ona salât edin ve gönülden teslim olun” buyuruyor.

Evs bin Evs’in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “En faziletli gün, Cum’a günüdür. Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâmı Cum’a günü yarattı. Kıyâmet, Cum’a günü kopar. Cum’a günleri bana çok selâvat okuyunuz! Bunlar bana bildirilir.” Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm; “Öldükten sonra da bildirilir mi?” diye sorduklarında; “Toprak, Peygamberlerin vücûdunu çürütmez. Bir mü’min bana salevât okuyunca, bir melek bana haber vererek, ümmetinden falan oğlu filân sana selâm söyledi ve duâ etti, der” buyurdu.

Hazreti Ali’nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; “Bahil (cimri), yanında anıldığım hâlde bana salât okumayandır” buyurdu.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Unutmaktan korkan kimse, Resûlullaha (aleyhisselâm) çok salât okusun.”

Şöyle anlatılır: Bir zât, Kâğıdı diye tanınan Ebû Câ’fer’i vefâtından sonra rü’yâsında gördü. Kâğıdî’ye; “Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?” diye sorunca; “Allahü teâlâ, bana merhamet ve beni mağfiret eyledi” dedi. Sebebi sorulunca, şöyle cevap verdi: “Ben. Allahü teâlânın huzûrunda durduruldum. Allahü teâlânın emri üzerine melekler, günahlarımı ve Resûlullaha (aleyhisselâm) okuduğum salâtları hesapladılar. Okuduğum salâtları, günahlarımdan daha çok buldular. Bunun üzerine Allahü teâlâ, meleklere; “Ey meleklerim! Onu hesaba çekmeyin, onu Cennetime götürün” buyurdu.

Muhammed bin Sa’îd bin Mutarrif (radıyallahü anh) anlattı: Her gece yatağıma girdiğim zaman, muayyen miktarda Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) salât okurdum. Yine bir gece Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) salât okudum, o sırada uykum geldi ve uyudum. Rü’yâmda, Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) gördüm. Oda kapısından teşrîf buyurunca, odanın içerisi aydınlanıverdi. Sonra bana; “Gel, bana çok salât okuyan o ağzını öpeyim” buyurdu. Bir müddet sonra uyandığımda, odada misk kokusunun yayıldığını gördüm.”

Huzeyfe (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Bir kimse Resûlullah efendimize salât okuyunca, o salâtın bereketi, salâtı okuyan o şahsa, oğluna ve torununa ulaşır.”

İklîşî (radıyallahü anh) anlattı: “İmâm-ı Şiblî, Ebû Bekr bin Mücâhid’in yanına gelmişti. Ebû Bekr bin Mücâhid yerinden kalkıp, İmâm-ı Şiblî’ye sarıldı ve onu iki gözü arasından öptü. Ben, Ebû Bekr bin Mücâhid’e; “Efendim! Sen Şiblî’ye niçin böyle yapıyorsun? Hâlbuki Bağdad’da ona mecnun diyorlar. Siz de böyle söylerdiniz” dedim. Bunun üzerine Ebû Bekr bin Mücâhid (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: Ben, Resûlullah efendimiz ona öyle yaptığı için böyle yaptım. Çünkü Resûlullah efendimizi rü’yâda gördüm. Şiblî’nin yanına varıp, onu iki gözünün arasından öptü. O sırada ben; “Yâ Resûlallah, Şiblî’ye niçin böyle yapıyorsunuz, ona böyle muâmelede bulunuyorsunuz?” diye suâl edince, Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Evet, ona böyle yaptım. Çünkü o, namazdan sonra Tevbe sûresi yüzyirmisekizinci âyet-i kerîmesini, ondan sonra da bana salevât okuyor” buyurdu.

İmâm-ı Şiblî (radıyallahü anh) anlattı: Komşularımdan birisi vefât etmişti. Rü’yâmda onu gördüm. Allahü teâlânın ona nasıl muâmele ettiğini sordum. Bana şöyle dedi: “Ey Şiblî! Başıma çok korkulu işler geldi. Hesaba çekilip suâl sorulurken çok sıkıntı çektim. Kendi kendime; bu sıkıntı ve musibet bana nereden geldi? Hâlbuki ben, müslüman olarak rûhumu teslim ettim diye düşünürken, bana şöyle dendi: “Bu sıkıntı ve musibet, dünyâda iken dilini ihmâl etmen sebebiyledir.” Bu sırada Münker ve Nekîr ismindeki melekler bana doğru gelirken, onlarla benim arama, hoş kokulu, yakışıklı bir şahıs girdi. Ona kim olduğunu sorunca, bana şöyle dedi: Senin dünyâda iken, Resûlullaha (aleyhisselâm) okumuş olduğun çok salâttan yaratıldım. Her sıkıntıda sana yardım etmekle emrolundum.”

Muhammed bin Saffâr anlattı: “Ebû Abbâs Ahmed bin Mensûr vefât edince, birisi babama geldi ve; “Dün gece rü’yâmda Ebû Abbâs Ahmed bin Mensûr’u gördüm. Şîrâz Câmii’nde mihrâbda duruyordu. Üzerinde güzel bir elbise vardı. Ona; “Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?” diye sorunca; “Allahü teâlâ beni af ve mağfiret etti. Beni Cennetine koydu” dedi. Buna nasıl kavuştuğunu sorunca; “Dünyâda iken Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) çok salevât okumam sebebiyle” dedi.” Hâfız Reşidüddîn anlattı: “Mısır’da Ebû Sa’îd Hayyat diye anılan sâlih bir zât vardı, insanların meclislerine karışmaz,

buralara gelmezdi. Fakat İbn-i Reşîk ismindeki zâtın meclisine devam ederdi. İnsanlar, ona bunun sebebini sorduklarında şöyle cevap verdi: “Rü’yâmda Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) gördüm. Bana; “İbn-i Reşîk’in meclisine git. Çünkü o, meclisinde bana çok salevât okuyor” buyurdu.

Resûlullahı (aleyhisselâm) sevmek: Resûlullahın (aleyhisselâm) sevgisi, Allah yolunda kılıç ile muharebe etmekten daha üstündür. Resûlullahı (aleyhisselâm) sevmek, bu sevginin hakkını yerine getirmek, Resûlullaha (aleyhisselâm) ta’zimde bulunmak, îmânın şu’belerinin en büyüklerindendir.

Ebû Hafs Ömer bin Hüseyn Semerkândî’nin “Revnek-ül-mecâlis” adlı kitabında şöyle anlatılır: “Belh şehrinde, malı çok, zengin bir tüccâr ve iki tane de oğlu vardı. Bu tüccâr, bir müddet sonra vefât etti. Oğulları, malları aralarında taksim ettiler. Kalan mîrâs arasında, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) üç tane mübârek kılları vardı, iki oğul, bunlardan birer tane alınca, geriye bir tane kaldı. Bunun üzerine büyük oğul; “O kalan bir kılı ikiye bölelim” dedi. Küçüğü; “Hayır, o, Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) âit mübâret bir kıldır. Onu asla kesip ikiye bölemeyiz” dedi. Büyük kardeş; “Öyleyse Resûlullahın (aleyhisselâm) bu üç mübârek kılını sen al. Onlara karşılık malların hepsini de ben alayım” dedi. Küçük kardeş bunu kabûl etti. Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) âit mübârek kılları alıp, kendisine düşen malların hepsini kardeşine verdi. Ne zaman Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) o mübârek kıllarını görse, Resûlullaha (aleyhisselâm) salât okurdu. Günler sonra, büyük kardeşin malı bitti. Küçük kardeşin malı ise çoğaldı. Bir müddet sonra küçük kardeş de vefât etti. Sâlih zâtlardan birisi, Resûlullahı (aleyhisselâm) rü’yâsında gördü. Resûlullah efendimiz (s.a.v), o zâta şöyle buyurdu: “İnsanlara söyle, Allahü teâlâdan bir dileği olan falancanın kabrine gitsin.” O günden sonra insanlar, o küçük kardeşin kabrini ziyâret etmeğe başladılar. Hattâ büyük zâtlar, onun kabrinin yanından geçerken; “İşte bu kişi, Resûlullaha (aleyhisselâm) salevât okumanın ve O’nu sevmenin bereketi ile yükseldi” derlerdi.

Cum’a gecesi Resûlullaha (aleyhisselâm) salât okumanın fazileti:

Zeyd bin Vehb anlattı: İbn-i Mes’ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Ey Zeyd bin Vehb! Cum’a gecesi olunca, Resûlullaha (aleyhisselâm) bin kere salât okumayı terketme.”

Ebû Abdürrahmân Magribî anlattı: Bana şöyle bir haber ulaştı: Hallâd bin Kesîr, son nefeslerinde bulunuyordu. Başının altında, “Bu, Hallâd bin Kesîr için Cehennemden berâttır” diye yazılı bir kâğıt bulundu. Bunun üzerine çoluk-çocuğuna, o ne amel işledi diye sorulunca, onlar; “O, Resûlullah efendimize her Cum’a gecesi bin defa “Allahümme salli alâ Muhammedinin-nebiyyil ümmiyyi” diye salât okurdu” dediler.

Ca’fer-i Sâdık (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Perşembe günü ikindi vakti olunca, Allahü teâlâ, gökten yere meleklerini indirir. Meleklerin yanında gümüşten sahîfeler ve ellerinde altından kalemler vardır. Ertesi gün güneş batıncaya kadar, Resûlullaha (aleyhisselâm) okunan salevâtları yazarlar.”

Abdullah bin Meysere el-Kavârîri anlattı: “Kâtiplik yapan bir komşum vefât etmişti. Onu rü’yâmda gördüm. “Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?” diye sorunca; “Allahü teâlâ beni af ve mağfiret etti” dedi. Sebebini sorunca; “Ben ne zaman Nebî kelimesini yazsam, ondan sonra da mutlaka “sallallahü aleyhi ve sellem” de yazardım” dedi.

Muhammed bin Süleymân anlattı: Vefât ettikten sonra, rü’yâmda babamı gördüm. “Babacığım! Allahü teâlâ sana ne muâmelede bulundu?” diye sorduğumda; “Allahü teâlâ beni affetti” dedi. “Ne sebeple affetti” diye sorunca; “Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) bahsi geçtikçe, “sallallahü aleyhi ve sellem” yazardım” dedi.

İbn-i Salâh (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) bahsi geçince, salât ve selâm söylemeye devam etmeli, çok tekrar etmekten bıkmamalı ve usanmamalıdır. Çünkü bunda, hadîs-i şerîf talebeleri, hadîs-i şerîf ezberleyenler ve hadîs-i şerîf yazanlar için pek büyük fâideler vardır. Bundan gâfil olan kimse, büyük bir nasîbden mahrûm kalır.”

Allahü teâlânın ism-i şerîfi geçince de, “celle celâlühü” gibi ta’zim ifâdelerini söylemek gerekir.

Hasen bin Ali Attâr şöyle anlattı: “Ebû Tâhir Muhlis’e, Mekke-i mükerremede birşeyler yazdırmıştım. Yazdıklarına baktığımda, Resûlullah efendimizin ism-i şerîfleri geçtikçe,

“sallallahü aleyhi ve sellem kesîran kesîran” diye yazıyordu. Niçin böyle yaptığını ona sordum. Bana şöyle dedi: “Ben gençliğimde hadîs-i şerîf yazarken, Resûlullah efendimizin mübârek ismi geçtikçe, “sallallahü aleyhi ve sellem” yazmazdım. Bir gece rü’yâmda Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) gördüm. Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûruna varıp selâm verdiğimde, mübârek yüzünü benden çevirdi. Ben ikinci defa diğer taraftan Resûlullaha doğru yöneldiğimde, yine mübârek yüzünü benden çevirdi. Üçüncü defa da Resûlullah (aleyhisselâm) benden mübârek yüzünü çevirince; “Yâ Resûlallah! Niçin mübârek yüzünü benden çeviriyorsun?” dedim. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurdu. “Sen yazarken, benim ismimi yazıyorsun da, bana salât okumuyorsun.” işte o vakitten beri, ne zaman Resûlullahın (s.a.v) ism-i şerîfi geçse, salât ve selâm okurum ve kesîran kesîran, derim.”

Hamza el-Kettânî anlattı: “Hadîs-i şerîf yazarken, “sallallahü aleyhi’yi yazdım. Fakat “ve sellem”i yazmadım. Birgün rü’yâmda Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) gördüm. Bana; “Sana ne oluyor ki, bana salâtı tamamlamıyorsun?” buyurdu. O günden sonra, “sallallahü aleyhi ve sellem” diye yazmaya başladım.”

Hadîs âlimlerinden Süleymân Harrânî şöyle anlattı: Resûlullahı (aleyhisselâm) rü’yâmda gördüm. Bana; “Ey Süleymân! Hadîs-i şerîfte beni zikrettiğin zaman “sallallahü aleyhi” diyorsun, fakat “ve sellem”i söylemiyorsun. Hâlbuki “ve sellem” dört harftir, her harfe kırk sevâb vardır. Sen ise kırk tane sevâbı terkediyorsun” buyurdu. O günden sonra ikisini birlikte söylemeye başladım.

İbrâhim Nesefî anlattı: “Resûlullahı (aleyhisselâm) rü’yâmda gördüm. Tebessüm buyurmuyorlardı. Ben, Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek elini öptüm ve; “Yâ Resûlallah! Ben hadîs ehlinden ve Ehl-i sünnet ve cemâattenim. Ben, garip birisiyim” dedim. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm) bana tebessüm buyurdu ve; “Bana salât okuduğun zaman, niçin selâm da okumuyorsun?” buyurdu. Uyandıktan sonra, “Sallallahü aleyhi” dedikten sonra “ve sellem”i de yazdım.

Muhammed bin Kirmânî anlattı: Ebû Ali bin Şâzan’ın yanında bulunuyorduk. Bu sırada yanımıza tanımadığımız bir genç girdi. Bize selâm verdi. “Ebû Ali bin Şâzan hanginiz oluyorsunuz?” dedi. Beni işâret ettiler. Bunun üzerine o genç bana; “Resûlullahı (aleyhisselâm) rü’yâmda gördüm. Bana Ebû Ali bin Şâzan’ı bul. Onunla buluştuğunuz zaman ona selâmımı söyle buyurdu” dedi. Sonra dönüp gitti. Bunun üzerine Ebû Ali bin Şâzan ağladı. “Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) bu iltifâtına kavuşmamı, hadîs-i şerîf okurken, Resûlullahın (aleyhisselâm) isminin her geçmesinden sonra, Resûlullaha (aleyhisselâm) salât ve selâm okumamdan biliyorum” dedi.

Kâdı Iyâd’ın naklettiğine göre; bir kimse, Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) bizzat bahsettiği veya yanında Resûlullah (aleyhisselâm) anıldığı zaman, her mü’minin, Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) hürmet göstermesi, hareket hâlinden sükûn hâline geçmesi, sanki hayatta iken Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrunda imiş gibi durması lâzımdır. Bu, Selef-i sâlihînin ve din büyüklerimizin âdetidir.

İmâm-ı Mâlik’in yanında Resûlullah (aleyhisselâm) anıldığı zaman, rengi değişir ve iyice ezilirdi. Bu durum, orada bulunanlara ağır gelirdi. Birgün ona bu husûs söylenince şöyle dedi: “Eğer siz benim gördüğümü görseydiniz, benim bu hâlimi hoş karşılardınız. Ben Muhammed bin Münkedir’i gördüm. O, hafızların seyyidi idi. Ona ne zaman bir hadîs-i şerîf sorulsa, ağlamağa başlardı.

Ca’fer bin Muhammed, güleryüzlü bir zât idi. Yanında Resûlullah (aleyhisselâm) anıldığı zaman, yüzü sararırdı. O, Resûlullahtan (aleyhisselâm) bahsettiği zaman abdestli olurdu.

Nehâî (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Mescidde kimse olmadığı zaman; “Esselâmü alâ Resûlillah” de! Evde kimse olmadığı zaman; “Esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillahissâlihîn” de.”

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 118

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-10, sh. 79

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 273

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 280

5) Miftâh-üs-se’âde cild-1, sh. 103

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 54

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 180

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 14, 90, 344, 594, 920 cild-2, sh. 1585, 1688, 1816, 1916

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1007

10) Ahlward; Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-5, sh. 254

11) Brockelmann Sup-2, sh. 234

12) Kitâb-üs-salât; Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi No: 325

GAMRÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Ahmed el-Vâsılî el-Gamri el-Mahallî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Lakabı ise Şemsüddîn'dir. 786 (m. 1384) senesinde Mısır'ın Gamr denilen mahallinde doğdu. 849 (m 1445) senesi Şa'bân ayının sonlarında Mahallet-ül-Kübrâ denilen yerde vefât etti. Yaptırmış olduğu câminin yanına defnedildi.

Gamrî, doğduğu yerde ilim öğrenmeye başladı. Fakîh Ahmed ed-Demsîsî'den Kur'ân-ı kerîmi öğrendi ve ezberledi. Et-Tenbîh adlı eseri okudu. Memleketindeki diğer âlimlerin de sohbetlerinde ve derslerinde bulunan Gamrî, ilim öğrenmek için Kâhire'ye gitti. Orada Câmi'ul-Ezher Üniversitesi'ne girdi, fıkıh ilmini öğrendi. El-Mardinî'nin derslerini ta'kib etti. Daha sonra yalnızlığı seçip, ibâdetle meşgûl oldu. Tasavvuf erbâbı ile görüştü. Ömer el-Vefâî el-Hâik Ahmed ez-Zâhid'in sohbetlerinde bulunarak kemâle erdi. Sonra hocaları onu, insanlara ilim öğretmekle görevlendirdiler.

Gamrî, birçok beldeleri dolaştı. Buralarda insanlara va'z ve nasihatlerde bulundu. Mahallet-ül-kübrâ denilen yerdeki Şemsiyye Medresesi'ne ilâveler yapıp genişlettirdi. Sağlam bir medrese hâline getirdi. Ayrıca oraya bir de câmi yaptırdı. Bu medrese ve câmide ders verdi. Hutbe okudu ve va'z ve nasihatte bulundu. Bölge halkı ondan çok istifâde etti. Kâhire'deki birçok câminin ta'mirine vesile oldu. Hocası Ahmed ez-Zâhid de onun yaptırmış olduğu imâretlerde ders verdi. Gamri'nin ismi, her tarafa yayıldı. Birçok ilim talibi, ondan ders almak için yanına geldiler. Ta'mir ettirdiği câmilerin yanlarına dergâhlar yaptırdı. Yaptırdığı yerler, Kur'ân-ı kerîm okunan, sohbet edilen, ibâdet yapılan yerler oldu.

Gamrî çok kere hacca gitti. Bir süre Mekke-i mükerremede kaldı. Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etti. Ehl-i sünnet i'tikâdında olup, bid'atten uzak duran ve şiddetle sakınan bir zât idi. Dünyâ malına düşkün değildi. Kendisine hediye olarak getirilen şeyleri fakirlere dağıtırdı.

Gamrî'nin birçok kerâmetleri görüldü. Bir gece hırsızlar, Gamrî'yi öldürmek için dergâha gelip kapıyı kırdılar. Gamrî yanında bulunan talebelerine ve sevdiklerine; "Onları ben karşılayacağım. Hiç biriniz çıkmasın" buyurdu. Dışarı çıkıp hırsızlara doğru bir nazar etti. O esnada hepsi feryâd ederek silâhlarını attılar ve tövbe ettiler.

Dergâhta kandillerin yakılması unutulduğu zaman, Gamrî kandillere eliyle işâret eder, kandiller yanmaya başlardı. Kerâmetlerini gören birçok kişi, kendinden geçti. Şeyh Zekeriyyâ onun yedi iklimdeki şeylere vâkıf olduğunu bildirdi.

Muhammed Gamrî, talebelerini; ihtiyârlar, orta yaşlılar ve gençler olmak üzere üç gruba ayırmıştı. Her grubun yeri ayrı idi. Bu gruplar birbirlerinin yerine gitmezdi. Sâdece Cum'a namazına giderlerken bir araya gelirlerdi. Bu arada bir hafta boyunca öğrendiklerini müzâkere ederlerdi. Muhammed Gamrî, kendisine talebe olmak istiyeni, kendi başına sormadan iş yapmıyacağına dâir söz aldıktan sonra talebeliğe kabûl ederdi. Bundan sonra talebe her işinde, her hareketinde tamamen hocasına tâbi olurdu. Kendi istek ve arzuları kalmaz, hocasının dediklerine uygun olarak yaşardı.

Sultan Çakmak, Sa'îd beldesinin emîri Kalak bin Ömer'i görevden aldığı gibi, zincire vurdurarak huzûruna getirtti. O esnada yolda, Muhammed Gamrî'nin talebelerinden biri, Saîd'de şalgam satıyordu. Hayvanı kaydı ve yere yıkıldı. O da; "Ey hocam Muhammed Gamrî! Bana yardım et!" diye seslendi. Zincirlerle bağlı olan İbn-i Ömer bu sözü duyunca; "Bu yardım istediğin zât kimdir?" diye talebeye sordu. Talebe de; "Bu zât benim hocamdır" dedi. Bunun üzerine İbn-i Ömer;

"Ben de Muhammed Gamrî'ye sığınıyorum" dedi. Muhammed Gamrî, dergâhında olduğu hâlde, İbn-i Ömer'in sözünü işitti. Hemen üç talebesini yanına alarak Kâhire'ye gitti. İbn-i Ömer'i zincirlerle bağlı olarak gördü. Yanındaki talebesi İbn-i Nahhal'e; "Sen saraya git. Sultan İbn-i Ömer'e şiddet gösterip, öldürülmesini emrettiği zaman, şehâdet parmağını baş parmağının üzerine koy. Bunu yaptığın zaman, orada bulunanların nefesleri tıkanır. Sultan da boğulacak hâle gelecektir" dedi. İbn-i Nahhal, hocasının yanından ayrılıp saraya gittiğinde, Muhammed Gamrî'nin dediği gibi oldu. Bunun üzerine İbn-i Nahhal, şehâdet parmağını baş parmağının üzerine koydu ve bastırdı. O anda sultan dâhil, orada bulunanlar nefes darlığından kustular. Sultan, yaptığı işde bir hatâ olduğunu anlayıp, İbn-i Ömer'in bırakılmasını ve ona hediyeler verilmesini emretti. Bunun üzerine İbn-i Nahhal, hemen oradan ayrılıp durumu hocasına bildirdi. Muhammed Gamrî de; "Bizim isteğimiz yerini bulmuştur" dedi. İbn-i Ömer'e bu durum, kimse tarafından bildirilmedi. Muhammed Gamrî dergâhına döndü ve beraberinde götürdüğü talebelerine; "Bu işi Allahü teâlâ için yaptım ve ben ölünceye kadar kimseye söylemenize izin vermiyorum" dedi.

Gamrî, birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-El-Kavâid-üs-Sûfiyye, 2- El-Hükm-ül-meşrût fî beyân-iş-şürût, 3-Menh-ül-minne fit-Telebbüsî bis-Sünne (dört cild), 4- El-Vasıyyet-ül-câmia, 5- Mehâsin-ül-hisâl fî beyâni vücûh-il-helâl, 6- En-Nusratü fî ahkâm-il-fıtrati, 7- El-Unvân fî tahrîmi muâserat-iş-Şübbân ven-nisvân, 8-Nûr-ül-iktîbâs, 9- Cevâhir-ül-esrâr fî ma'rifet-il-Ahcâr, 10- El-Hükm-ül-madbût fî tahrîmi ameli kavmi Lût, 11-El-İntisâr li tarîk-il-ahbâr, 12-Er-Riyâd-ül-müzehrâtü fî esbâb-il-magfirati.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 77

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 238

3) Şezerât-ül-zeheb cild-7, sh. 265

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 195

5) El-A'lâm cild-6, sh. 315

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild 1, sh. 162

7) Keşf-üz-zünûn cild 1, sh. 176, 674, cild-2, sh. 1186, 1860

8) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 87

9) Brockelmann Gal-2, sh. 167 Sup-2, sh. 150

GAZZÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Abdullah bin Bedr el-Âmirî olup, künyesi Ebû Nuaym'dir. Lakabı ise Şihâbüddîn'dir. El-Gazzî nisbetiyle meşhûr olmuştur. 770 (m. 1368) senesinde Filistin bölgesinde bulunan Gazze'de doğdu, 822 (m. 1419) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Mekke-i mükerremede Muallâ kabristanına defnedildi.

Gazzî, Gazze'de büyüdü. Küçük yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Biraz büyüyünce, "Tenbîh" ve "Hâvî" adlı eserleri de ezberledi. Kâdı Alâüddîn Ali bin Halef bin Kâmil'den ders aldı. Ondan Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Sonra Dımeşk'a gitti. İbn-üş-Şüreyşî ve Kâdı Şihâbüddîn ez-Zührî'den usûl-i fıkıh ve fıkıh ilmini tahsil etti. Bu esnada diğer ilimleri de öğrendi. Burhânüddîn es-Senhacî'den de çeşitli ilimleri tahsil etti. Daha sonra bir müddet Kudüs'e gidip, orada Takıyyüddîn el-Kalkaşendî'den de fıkıh ilmini öğrenip, fıkıh ilmînde yüksek derece sahibi oldu. Hadîs ilminde de, hasen hadîs-i şerîfler ve bununla ilgili mes'eleler husûsunda ilim tahsil etti.

Daha sonra tekrar Dımeşk'a gelen Gazzî, Şemsüddîn Ahnâî'den boşalan kadılığa ta'yin edildi. Bir müddet en-Nûri bimârhânesinde idârecilik yaptı. Eskiden ders okuduğu birçok medreselerde müderrislik yaptı. Yaşı ilerleyince, câmide oturup insanlara ders vermekle meşgûl oldu. Dımeşk'da fetvâ verme husûsunda o derece yükseldi ki, onun derecesinde fetvâ verecek bir kimse yoktu. Ömrünün sonuna doğru, İbn-i Nişvân'dan başka, fetvâ vermede onun yüksek derecesine yakın olan bir kimse kalmadı. Usûl-i fıkıh ve fıkıh ilminde, Dımeşk beldesinin iftihar vesilesi olmuştur.

Gazzî, Dımeşk'dan birçok kerre hacca gitti. Değişik zamanlarda, üç sene Mekke'de mücavir olarak kaldı. Ondan birçok kimseler ilim tahsil etti. Birçok talebelerine fetvâ verme husûsunda icâzet verdi. Mekke'de iken birçok kimselere

Muhtasar okuttu. İbn-i Mûsâ, onun yetiştirdiği talebelerin en tanınmışıdır.

El-Gazzî; borcuna çok sâdık, küçüklere karşı çok merhametli, ondan bir isteği olana mürüvvet ve geniş himmet sahibi bir zât idi. Yumuşak huylu ve merhametli olduğu kadar, hayırlı bir işde acele eder, kötü bir iş gördüğü zaman, Allahü teâlânın rızâsı için çabuk gazâblanırdı. Akidesi düzgün olup, kalbinde kötülük bulunmazdı.

İbn-i Hacer-i Askalânî onun hakkında; “Arkadaşımız Mercânî, Gazzî’yi çok övdü ve medhetti. O, oğlu Muhammed’e fetvâ verme husûsunda icâzet verdi. Dımeşk’da fetvâ verme husûsunda ondan daha yüksek bir kişi yoktur” demek sûretiyle onu medh etmiştir.

İzzüddîn Abdüsselâm onun hakkında; “Melkâvî’nin dersine gidiyorduk. Gazzî ve el-Kebâbî gelmediği zaman, kömürü olmayan demirci gibi oluyorduk” demektedir.

Alâüddîn el-Buhârî ise, onun hakkında şöyle demiştir: “Acem diyarının ötesinde olan Mâverâünnehr’de bile onun şöhreti yaygınlaştı.”

Takıyyüddîn bin Kâdı onun hakkında; “O, çok fasîh konuşan, zekî, cesâretli, görünüşü güzel, yolu güzel olan, hayırlı işde acele eden, Allah rızâsı için çabuk kızan bir zât idi” demektedir.

Gazzî, ömrü boyunca kıymetli eserler yazmıştır. Bu eserlerinin en kıymetlileri; İmâm-ı Sübkî’nin usûl-i fıkha dâir yazdığı “Cem’ul-Cevâmî” adlı eserine yaptığı şerhin yanında, “Telhîs-ül-Mühimmât alâ er-Ravdati fî fürû’ul-fıkh eş-Şâfii, Şerhu Minhâc el-Vüsûl ilâ ilm-il-usûl, Muhtasar-ı Vefeyât-ül-a’yân li-İbn-i Hillikân, Şerhu Umdet-ül-Ahkâm an Seyyid-il-Enâm, Şerhu el-Hâvî es-sagîr adlı eserleridir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 285

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-1, sh. 356

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 153

4) El-A’lâm cild-1 sh. 159

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 596, 626 cild-2, sh. 1832, 1835, 1879, 1915, 2018

HÂCE ABDULLAH EL-İSFEHÂNÎ EL-İMÂMÎ

Mâverâünnehr’de yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Hâce Abdullah-i İsfehânî’dir. İsfehân’da yaşadığı için, Abdullah İsfehânî olarak tanındı. Doğum ve vefât târihleri kesin olarak tesbit edilememiştir. Fakat dokuzuncu asrın ikinci yarısında vefât ettiği bilinmektedir.

Büyük âlim Alâüddîn-i Attâr’ın (radıyallahü anh) talebelerindendir. Sünnet-i seniyyeye yapışmada ve dînin emirlerini yerine getirmede çok gayretli ve ihtiyâtlı idi. Çok kerâmetleri görüldü. Alâüddîn-i Attâr’ın (radıyallahü anh) sohbetine ilk kavuştuğu zaman, hocası ona şu meâlde bir beyit okudu:

“Senden eser kalmasın; olgunluk budur.
Kendini vahdette yok eyle; kavuşmak budur.”

Sözlerin büyüğü, büyüklerin sözüdür. O büyüklerin sözünde Rabbanî te’sîr vardır. Hâce Abdullah-i İsfehânî bu beyti işittikten sonra, bütün gayretini ilim öğrenmeğe ve öğrendiklerine uymağa çalıştı. Bulunduğu yolun edeblerine uymağa çok dikkat ederdi. Çok cömert ve mütevâzi idi.

Seyyidlerin yükseklerinden birinin ısrar ve teşvîkiyle, Alâüddîn-i Attâr’ın (radıyallahü anh) yolunu anlatan gayet güzel bir risale yazdı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 79

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 146

HÂCE ALÂÜDDÎN GONCDÜVÂNÎ

Buhârâ'da yetişen tasavvuf büyüklerinden. Şâh-ı Nakşibend Behâüddîn-i Buhârî hazretlerinin talebelerinin yükseklerindendir. İsmi, Alâüddîn, nisbeti Goncdüvânî'dir.

Buhâra'da Goncdüvan köyünde doğup yetişen Hâce Alâüddîn'in, doğum ve vefât târihleri ve hâl tercümesi hakkında fazla ma'lûmât bulunamamıştır. Dokuzuncu asrın ortalarında vefât ettiği bilinmektedir. Mübârek kabri, Buhârâ'nın güneyinde bulunan Fîl-i Merze isimli beldenin ortasındaki bir tepeciğin üzerindedir.

Gençliğinde Behâüddîn-i Buhârî hazretlerinin talebelerinden oldu. Behâüddîn-i Nakşibend vefât edinceye kadar, onun hizmet ve sohbetinde bulundu. Yanından hiç ayrılmadı. Şâh-ı Nakşibend vefât edince, Hâce Muhammed Pârisâ ve Ebû Nasr-ı Pârisâ hazretlerinin sohbetlerine devam etti.

Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmek yolunda harcayan Alâüddîn-i Goncdüvânî, bu yolun edeb ve usûlüne uymakta son derece gayretli idi. Tasavvuf halleri kendisini o derece kaplamıştı ki, söz söylerken kendinden geçtiği olurdu.

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri buyurdu ki: "Tasavvuf ve hakîkat yolunda emek sarfedip uğraşanlar içinde, yükseklik bakımından, gördüğüm az kimselerden biri de Alâüddîn-i Goncdüvânî'dir. Zamanını o kadar kıymetlendirirdi ki, boşa geçirdiği bir ânı yoktur." Hâce Muhammed Pârisâ, yanlarında birkaç büyük âlim ile beraber sefere çıkacaklardı. Bu yolculukta, Alâüddîn-i Goncdüvânî'nin de beraberlerinde olmasını arzu etti. Hâce Alâüddîn, bu sırada doksan yaşlarında idi ve yolculuk meşakkatine tahammül edebilecek hâlde değildi.

Yakınları Hâce Muhammed Pârisâ'ya dediler ki "Efendim, Hâce Alâüddîn, yaşının ilerlemesi sebebiyle yolculuğa çıkacak hâlde değildir. Ondan bir hizmet beklenmez. Onu ma'zur görseniz..." dediler. Bunun üzerine Hâce Muhammed Pârisâ (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: "O, öyle bir kimsedir ki, ondan hizmet diye birşey beklemiyoruz. Fakat onun yüzünü gördüğümüz zaman, yolumuzun büyüklerini hatırlıyoruz. Yüzünde o büyüklerin sıfat ve latifelerini görüyoruz. Onun bize bunu göstermekten daha büyük yardım ve hizmeti olamaz. Bu bize kâfi değil midir?"

Hâce Alâüddîn-i Goncdüvânî hazretleri, bir ân Allahü teâlâdan gâfil olmazdı. Kendisi şöyle anlattı: "Kendimi bildim bileli, uykuda olsun, uyanık iken olsun, bir serçe kuşunun başını suya sokup çıkaracağı zaman kadar bile gaflette olmadım." Nâdir insanlarda görülen, gayet derin kendinden geçme hâlleri vardı.

Muhammed Pârisâ (radıyallahü anh) anlatır: "Buhâra'da bulunduğum sırada, Alâüddîn Goncdüvânî doksan yaşlarında idi. Birgün Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin kabrini ziyâret için Kasr-ı ârifân şehrine gittim. Ziyâretten dönerken, yolda Alâüddîn Goncdüvânî'ye rastladım. Bana dedi ki: "Ben de sizi, geceyi kabrin başında geçirir zannetmiştim. Buraya onun için geldim." Bu söz üzerine ona katıldım ve geri döndüm. Birlikte Kasr-ı ârifân'a geldik. Yatsı namazını beraber kıldık. Namazdan sonra; "Sizin gibi Hak yolunda bir merde bu geceyi uyumadan ihyâ etmek (ibâdetle geçirmek) düşer" dedi. Kendisi de, yatsıdan sabah namazına kadar öyle bir kendinden geçme ve teveccüh haliyle diz çökerek oturdu ki, dizleri bile kıpırdamadı. İnsanın rûhunda kendinden geçme hâli olmadan, iki diz üstünde kımıldamadan sabaha kadar durması hiç kimsenin harcı değildir. Genç olmama rağmen, o gece o kadar yorgun ve halsiz düştüm ki, oturduğum yerde uyuyup kalmamak ve biraz açılmak için ayağa kalktım. Alâüddîn Goncdüvânî (radıyallahü anh) bana; "Ağırlığını atmaya mı çalışıyorsun?" dedi. Sonra yine murâkabeye vardı."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şöyle anlatır: "Semerkand'da müthiş bir göz ağrısına tutuldum. Kırk gün bu acıyı çektim. O zaman içime, Alâüddîn Goncdüvânî'yi görmek arzusu düştü. Üstün vasıflarını, hâllerini çok işitmiştim. Fakat mübârek yüzlerini görmek nasîb olmamıştı. Buhârâ'ya gittim. Namaz kılmak için bir mescide girdim. Mescidin köşesinde, nûr yüzlü ihtiyâr bir zât duruyordu. Gönlüm bu ihtiyâra kapıldı. Üç gün sohbetinden ayrılmadım. Üçüncü günü buyurdu ki: "Günlerdir gelip bizimle sohbet ediyorsun. Muradın nedir? Eğer bu adam şeyhtir, kerâmetini göreyim diye geliyorsan, bizde öyle şey arama! Ama sohbetimizi beğendiysen ve kendinde bir değişiklik hissediyorsan, sana ve bana mübârek olsun." Meğer bu zât, Alâüddîn Goncdüvânî imiş, bu sözlerinden sonra da, göz ağrılarım birden kesildi"

Hâce Alâüddîn Goncdüvânî, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr'a nasihat ederek, buyurdu ki: "Tasavvuf yolunda ilerlemek için

çok çalış. Bu çalışmayı asla bırakma ki, çalışmadan ele geçen şeyler, devamlı ve kalıcı olamaz.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 60

2) Refehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 103

HÂCE HASEN ATTÂR

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Alâüddîn Muhammed bin Muhammed Buhârî olup, Hâce Hasen Attâr diye tanınır. Silsile-i âliyye büyüklerinden Alâüddîn-i Attâr’ın (radıyallahü anh) oğludur. Anne tarafından dedesi, Şâh-ı Nakşibend Behâüddîn-i Buhârî hazretleridir. Buhâra’da yetişen Hâce Hasen’in doğum târihi tesbit edilememiştir. 826 (m. 1423) senesi Zilhicce ayının onunda kurban bayramı gecesi Şîrâz’da vefât etti. Daha sonra Buhâra’nın Cağanyân nahiyesine nakledilerek, babası Hâce Alâüddîn’in yanına defn olundu.

Hasen Attâr daha çocuk iken, birgün bir mezarlık yanında diğer çocuklarla birlikte oyun oynarken, dedesi Behâüddîn-i Buhârî de oradan geçmekte idi. Hasen Attâr bir buzağıya binmiş, diğer çocuklar da onun etrâfında koşup, böylece eğlenmekte idiler. Behâüddîn-i Buhârî hazretleri durup Hâce Hasen’e teveccüh etti ve; “Yakın bir zamanda, bu çocuk bir bineğe biner, şevketli hükümdârlar da onun atının üzengisini tutarak yanında yaya olarak yürür” buyurdu.

Aradan zaman geçti. Hâce Hasen Attâr, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yükselerek, âlimlerin ve evliyânın büyüklerinden oldu. Herkes tarafından sevilir, hürmet edilirdi.

Bir zaman Bağ-ı zâgân taraflarına gitmişti. Orada Mirzâ Şâhruh’u ziyâret etti. Mirzâ, Hâce hazretlerine olan muhabbet ve bağlılığının çok olması sebebiyle ona çok ikramlarda bulundu. Ona bir at hediye etti. Koluna bizzat kendisi girip, ata bineceği yere kadar getirdi. Ata bindirdi. Mirzâ, onun bindiği atın üzengisinden tutarak biraz yürüdü ve uğurladı.

Hâce Hasen Attâr biraz sonra durup, Buhârâ taraflarına dönerek baktı ve Allahü teâlâya şükretti. Sonra da dedesi Hâce Muhammed Behâüddîn-i Buhârî hazretlerinin senelerce önce söylediği sözü anlattı. Bu hâli görüp işitenlerin; Muhammed Behâüddîn-i Buhârî, Hâce Hasen Attâr ve diğer evliyâya olan muhabbet ve bağlılıkları daha da arttı.

Hâce Hasen Attâr hazretleri, zamanındaki evliyânın en büyüklerinden idi. Her kim ihlâs ile ona talebe olmak niyetiyle gelse, onunla müsâfeha ettiği ânda fâidesini hemen görürdü. Talebe o ânda kendinden geçer, aşka ve dünyâdan soğuma hâline kavuşurdu.

Talebelerinden birisi, hacca gitmek üzere yola çıkmıştı. Herât’a geldiğinde, sokaktan geçerken, bu talebenin cezbe (kendinden geçme) hâlinde olduğu herkes tarafından anlaşıldı. Her ân Allahü teâlâyı hatırlamaktan dolayı, çarşıda bağırıp çağıranlardan, dünyâdan, dünyâdakilerden zerre kadar haberi olmazdı. O talebenin bu hâlini görüp anlıyanlar, birbirlerine; “Bir zâtın talebesi böyle olunca, kendisi acaba nasıldır” diyerek, onlara gıbta ettiklerini bildirirlerdi.

Güzel ahlâkın bütün kemâlâtını kendisinde toplamış olan Hâce Hasen Attâr (radıyallahü anh), herkese hüsn-i muâmelede bulunur, hiç kimseyi gücendirmezdi. Talebelerinin ma’nevî terbiye ve yetişmeleri yükünü aldığı gibi, onların maddî ihtiyâçlarını da kendisi karşılardı. Başkalarının, hele talebe ve sevdiklerinin sıkıntıda olmaları, ona daha çok sıkıntı verirdi. Bu sebeple talebelerinden birisi rahatsızlanıp hasta olduğunda, onun sıhhate kavuşması, ondaki hastalığın kendisine geçmesi için duâ eder ve sıkıntıyı çekmeye râzı olurdu.

Bir defasında, hacca giderken Şîrâz’a uğramıştı. Şîrâz’ın ileri gelenlerinden bir zât da Hâce Hasen’in talebelerinden idi ve o günlerde çok ağır hasta idi. Hazret-i Hâce bu talebesini ziyâret etti. Onun, hastalığın te’sîri ve elem ile çok halsiz olduğunu görerek çok üzüldü. Allahü teâlâya duâ edip, bu hastalığın talebesinden alınıp kendisine verilmesini istedi. O ânda, o hasta zâtta iyileşme, sıhhat alâmetleri görülmeye başladı. Biraz geçince de tamamen iyileşti. Diğer taraftan Hâce Hasen hazretleri hastalanıp yataklara düştü. Yola devam edemeyip, Sîrâz’da kaldı. Bu hastalıktan orada vefât etti. Daha sonra Buhâra’nın Cağanyân nahiyesine nakledildi. Mübârek babası Alâüddîn-i Attâr’ın yanına defn olundu.

Hâce Hasen Attâr'ın, Hâce Yûsuf isminde bir talebesi olup, o da âlim ve evliyâ bir zât idi.

Hâce Hasen Attâr (radıyallahü anh), babası ve aynı zamanda hocası olan Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin tasavvufdaki yolunu anlatan bir eser yazmıştır. Bu kitapda buyuruyor ki: "Biliniz ki, Alâüddîn-i Attâr'ın ve onların silsilesi olan mübârek büyüklerimizin yolu Hakka ulaştıran yollar arasında murada en yakın olanıdır. Bunların yolunda, dünyâya âit bütün hicâblar (perdeler) kaldırılmıştır. Allahü teâlâ onlar için, mâsivâ denilen, Allahü teâlâdan başka olan şeylerin muhabbet ve sevgisini celâl sıfatıyla yakıp kül eder. Bunlar öyle büyüktür ve Allahü teâlânın öyle yüksek evliyâsıdırlar ki, başka yollarda, uzun zamanlarda ve çok zahmetler ile yolun sonunda ele geçen şeyler, bu yolda başlangıca yerleştirilmiştir.

Bu yolda bulunmak arzusunda olanlar, kendisinden bu yolun edeblerini öğrendikleri zâtı çok sevip, ona ve diğer büyüklere karşı her zaman edebli olmalıdır. Bu yolda ilerlemek için çok gayret etmelidir, ilerleme devam ettikçe, Allahü teâlâdan başka olan şeylere alâka ve bağlılık azalır. Bu hâlin meydana gelmesine, yokluk ve kendinden geçme denir. Bu alâka ve bağlılığın azala azala yok olması hâlinde de, Allahü teâlâdan başka hiçbir şeyin sevgisi kalmaz, işte bu hâle de fenâ denir.

Kalbe gelen vesveselerden kurtulmaya çalışarak tövbe ve istiğfar edip zikre devam etmelidir. Hiç gaflette bulunmamalıdır. Bir ân için gaflet gelecek olsa bile, hemen kendini toparlayıp, gafleti gidermelidir. Yolda yürümekte, alış-veriş etmekte, yemekte, içmekte, yatmakta, uyumakta, hep gafleti terkedip, kalbi uyanık tutmalıdır. Bu hâller kendiliğinden hâsıl oluncaya kadar böyle uğraşmalı, her işi Allahü teâlâ için yapmaya gayret etmelidir. Böylece yapılan her iş, her hareket, zikr olur ve insan gafletten kurtulur."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 75

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 138

HACI ABDULLAH

Evliyânın meşhûrlarından. Hacı Halîfe ismiyle de tanınmıştır. Doğum târihi bilinmemekte olup, 896 (m. 1490) senesinde vefât etti. Aslen Kastamonulu olup, orada yetişmiştir, önce zâhir ilimleri denilen ilimlerde yetişti. Sonra Fakih Şeyh Tâcüddîn İbrâhim bin Bahşî'nin sohbetine gidip, tasavvuf yoluna girdi. Tasavvufda yetişip, yüksek mertebelere kavuştu. Hocası, bu husûsta ona icâzet verdi. Hocasının vefâtından sonra da onun yerine geçip, irşâd vazîfesi yaptı.

Hacı Abdullah hazretleri, ilmi ve ma'rifeti kendinde toplamıştı. Mütevâzi, alçak gönüllü, güzel huylu, yüzünden saîdliği belli olan bir zât idi. Rü'yâ ta'birinde pek mahir idi. Hayır ve bereket aynası idi. İzzet ve kerâmet ehli idi. Âlim ve fâdılların sığınağı, fakirlerin ve sâlihlerin terbiyecisi idi. İri yapılı idi. Mütebessim ağzı, celalli ve cemâlli bir yüzü vardı.

Alâüddîn Fenârî kadıaskerlikten azl olununca, Hacı Abdullah hazretlerinin yanına gidip, tasavvuf yoluna girmek istedi. Bunun üzerine Hacı Abdullah ona hitaben buyurdu ki: "Bütün bağ ve engelleri kesip, bu yolda ilerleyen nihâyete kavuşur. Fakat i'tidâl üzere ilerlemek lâzımdır. Talebenin, kendisine rehber olan hocasının kerâmet ve vilâyetine bakması lâzım değildir. Onun hak yola götürücü ve Hakka kavuşturucu sağlam i'tikâd üzere yürütücü olduğuna inanmalıdır. Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem bir şeye bakmak istediği zaman, o tarafa sâdece mübârek boynunu çevirerek değil, bütün bedeni ile dönüp bakardı. Resûlullahın (aleyhisselâm) bu hareketinde bir işâret vardır. Bunda talibin, matlûbuna erişmesi için bütün varlığı ile O'na yönelmesi gerektiğine işâret vardır. "Yine tasavvufda ilerlemek için, rehber olan âlimin emrine uymanın, riyâzetten daha önemli ve fâideli olduğunu bildirmiştir.

Bursa kadısı, faziletli Kâdızâde, birgün hocasının huzûrunda, Cebriye ve Sünnî mezheblerinden sordu. Hocası şöyle buyurdu: "Cebr, hakîkî ve taklîdî olmak üzere iki kısımdır. Hakîkîsi; bütün işlerini Allahü teâlâya ısmarlayıp, emir ve yasaklara uyduktan ve sebeplere yapıştıktan sonra, ihtiyârı bırakmaktır. Taklidisi ise; işlerini nefsin arzularına ısmarlayıp, nefsin şehvetlerine uyup, emir ve yasaklarda irâdesinin olmadığını; "Benim gücüm ve irâdem yoktur. Allahü teâlâ ezelde ne yazmışsa, o olur" demesidir. Bu küfürdür." Sonra buyurdu: "Birgün Resûlullah (aleyhisselâm) elinde iki kitapla Eshâbına geldi. Sağ elindeki kitap için; "Bu kitap, Allahtandır. İçinde Cennetlik olanların isimleri vardır" buyurdu. Diğer

elindeki kitap için; “Bu kitap, Allahtandır ve içinde Cehennemliklerin ismi vardır” buyurdu. Eshâb-ı Kirâm; “Madem ki öyledir, amel etmesek olur mu?” dediler. Resûl-i ekrem; “Amel ediniz, çalışınız, herkes ne için yaratıldıysa, o iş ona kolay gelir.” buyurdu. Ya’nî Resûlullah demek istedi ki, Cennet ehlinin alâmeti vardır. Bu alâmetin bulunduğu kimse, Cennetliktir. Cehennem ehlinin de alâmeti vardır. Bu alâmetin bulunduğu kimse, Cehennemliktir. Sonra şöyle buyurdu: Cennet ehlinin alâmetini kazanman lâzımdır. Nitekim Resûlullahın Eshâbı böyle yaptı. Çok amel etmeğe çalışıp, ameli, kitaba güvenip terk etmediler. Hakîkate kavuşmuş olanların hâline erişirsen, ki buna erişmek; Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) şerîatine uymakla olur. O zaman; “Benim kudretim ve ihtiyârım yoktur, hepsi Allahü teâlâdandır” dersin. Ama sen de biliyorsun ki, geçmiş din büyükleri, dînin emirlerine uymak için çok çalıştılar, zor mücâhede ve çetin riyâzetlere katlandılar. Onların hâlleri böyle olunca, biz amel husûsunda nasıl çalışmayalım deriz? “Hacı Abdullah bu sözleri söyleyip bitirince, Molla Kâdızâde dedi ki: “Çok doğru söylediniz. Ben, Molla Sinân Paşa ve Molla Hasen Samsûnî bu husûsta çoktan beri konuşuyoruz. Molla Samsûnî der ki: Resûlullahın (aleyhisselâm) emrine uymaktan başka kurtuluş yolu yoktur. Bize lâzım olan şey, O’na tâbi olmaktır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye cild-1, sh. 271

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye (Mecdî Efendi) sh. 254

HÂCI BAYRAM-I VELÎ

İstanbul’u, Fâtih Sultan Mehmed Hân’ın fethedeceğini müjdeleyen büyük velî. İsmi. Nu’mân bin Ahmed bin Mahmûd olup, lakabı Hacı Bayram’dır. 753 (m. 1352)’de, Ankara ilinin Çubuk çayı üzerindeki Zülfadl (Sol-Fasol) köyünde doğdu. Hâmid-i Aksarâyî’den (Somuncu Baba) feyz alarak, zâhirî ve bâtınî ilimlerde üstün derecelere yükseldi. Tasavvufta Bayramî tarikatını (yolunu) kurdu. Fâtih Sultan Mehmed Hân’ın hocası Akşemseddîn hazretlerini yetiştirip, kemâle getirdi. 833 (m. 1449) senesinde Ankara’da vefât etti. Türbesi, Hâcı Bayram Câmii’nin kenarında ziyârete açıktır.

Nu’mân, küçük yaşından i’tibâren ilim tahsiline başladı. Ankara’da ve Bursa’da bulunan âlimlerin derslerine katılarak; tefsîr, hadîs, fıkıh gibi din ilimlerinde ve o zamanın fen ilimlerinde yetişti. Ankara’da Melike Hâtun’un yaptırdığı Kara Medrese’de müderrislik yaparak, talebe yetiştirmeğe başladı. Kısa zamanda, halk arasında sevilip sayılan bir kimse hâline geldi.

Birgün müderris Nu’mân’a, bir kimse gelerek; “İsmim Şücâ-i Karamânî’dir. Hocam Hamîdeddîn-i Velî hazretlerinin size selâmı var. Kayseriye da’vet ediyor. Bu vazîfe ile huzûrunuza gelmiş bulunuyorum” dedi. O da, Hamîdeddîn ismini duyunca; “Baş üstüne, bu da’vete icabet lâzımdır. Hemen gidelim” diyerek müderrisliği bıraktı. Şücâ-i Karamânî ile Kayseri’ye gittiler. Kayseri’de Hamîdeddîn-i Velî ile bir kurban bayramında buluştular. O zaman Hamîd-i Velî; “İki bayramı birden kutluyoruz” buyurarak, Nu’mân’a Bayram lakabını verdi. Hamîd-i Velî, Nu’mân ile başbaşa sohbetlere başlıyarak, onu kısa zamanda olgunlaştırdı. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek derecelere kavuşturduktan sonra ona; “Hâcı Bayram! Zâhirî ilimleri ve bu ilimlerde yetişmiş âlimleri ve derecelerini gördün. Bâtınî ilimleri ve bu ilimlerde yükselmiş evliyâyı ve derecelerini de gördün. Hangisini murâd edersen onu seç!” buyurdu. Hacı Bayram da, velîlerin yüksek hâllerini görerek, kendisini tasavvufa verdi ve bu yolda daha yüksek derecelere kavuşmak için çalıştı. Hocasının teveccühleri ile zamanının en büyük velîlerinden oldu.

Hacı Bayram-ı Velî, hocası ile hacca gitti. Hac vazîfelerini yaptıktan sonra Aksaray’a geldiler. Orada hocasının 815 (m. 1412) senesinde “Halîfem, vekîlim sensin” emri üzerine, bu ağır vazîfeyi üzerine yüklendi. Aynı sene hocası vefât edince, cenâze işleriyle meşgûl olup, cenâze namazını kıldırdı. Aksaray’da vazîfesini bitirdikten sonra Ankara’ya döndü.

Ankara’da dînin emir ve yasaklarını insanlara anlatmaya, onlara doğru yolu göstermeye, yetiştirmeye başladı. Hergün pekçok kimse huzûruna gelir, hasta kalblerine şifâ bularak giderlerdi. Talebeleri gün geçtikçe çoğalmaya, akın akın gelmeye başladılar. Kısa zamanda ismi her tarafta duyuldu.

İsmi Muhammed, lakabı Akşemseddîn olan bir genç, aklî ve naklî ilimlerde yetişip, Osmancık’da müderris olmuştu. Tıb ilmi üzerinde oldukça bilgisi vardı. Talebelerin dersini verdikten sonra, diğer vakitlerinde nefsini terbiye etmek için uğraşırdı.

Ayrıca bu konuda kendisini yetiştirecek bir büyük velîyi de araştırıyordu. Ankara'dan gelen ba'zı kimselerden, Hâcı Bayram-ı Velî'nin medhini duyarak medreseyi bıraktı ve Ankara'ya geldi. Hâcı Bayram-ı Velî'yi kendi ölçülerine göre yaptığı incelemelerde yeterli bulmadı. Haleb'de, ismi Zeynüddîn olan bir kimsenin evliyâlıkta yüksek dereceler sahibi olduğunu işitti. Kararını vererek Haleb'e gitti. Zeynüddîn hazretleri ile görüşmeden önce bir gece rü'yâ gördü. Rü'yâsında, boynuna bir zincir takılmış ve zorla Ankara'da Hacı Bayram-ı Velî'nin eşiğine bırakılmıştı. Zincirin ucu ise Hacı Bayram'ın elinde idi. Bu rü'yâ üzerine, Akşemseddîn yaptığı hatâyı anladı ve hemen Ankara'ya geri dönmek için yola çıktı. Ankara'ya geldiğinde Hacı Bayram-ı Velî'nin talebeleriyle tarlada ekin biçmeye gittiğini öğrendi. Tarlaya gitti. Talebeler, aralarına yeni bir kimsenin geldiğini görünce, hocalarının mübârek yüzüne baktılar. Onun, o gence hiç iltifât etmediğini, dönüp bakmadığını görünce, onlar da iltifât etmediler. Akşemseddîn, onlarla birlikte ekin biçmeye başladı. Yemek vakti geldiğinde, insanların ve orada bulunan köpeklerin yiyecekleri ayrıldı. Hacı Bayram-ı Velî, talebeleriyle yemek yemeğe başladı. Yine Akşemseddîn'e hiç iltifât etmeyip, yemeğe çağırmadı. Akşemseddîn yaptığı hatâyı bildiği için, kendi kendine; "Ey nefsim! Sen, Allahü teâlânın büyük bir velî kulunu beğenmezsen, işte böyle yüzüne bile bakmazlar. Senin lâyık olduğun yer burasıdır" diyerek, köpeklerin yanına yaklaşıp, onlarla beraber yemeğe başladı. Hacı Bayram-ı Velî hazretleri, Akşemseddîn'in bu tevâzuuna dayanamayarak; "Ey köse! Kalbimize çabuk girdin, gel yanıma" buyurdu ve ona iltifât etti, kendi sofrasına oturttu. Sonra ona; "Zincirle zorla gelen misâfiri, işte böyle ağırlarlar" diyerek, onun gördüğü rü'yâyı, kerâmet göstererek anladığını bildirdi. Akşemseddîn, kabûl edildiğine çok sevindi ve hocasının gösterdiği kerâmetler ile ona bağlılığı daha da arttı. Artık hocasından hiç ayrılmadı. Sohbetlerini hiç kaçırmayarak, kalblere şifâ olan nasihatlerini zevkle dinlemeye başladı. Hacı Bayram-ı Velî'nin teveccühleri altında, kısa zamanda bütün talebe arkadaşlarının önüne geçti. Nefsini terbiye etmekte herkesten daha ileri gitti. Hattâ yedi günde bir kaşık sirke içerek yaşamaya başladı. Nitekim bu husûsta Hacı Bayram-ı Velî birgün; "Ey Köse! Bu şekilde riyâzet ve mücâhede ile, nefsin isteklerini yapmayıp istemedilerini yaparsan, nûr olursun, vefât ettikten sonra seni kabrinde bulamazlar" buyurdu. Hacı Bayram-ı Velî, Akşemseddîn'i bu şekilde çalıştırarak, evliyâlık makamlarının yüksek derecelerine çıkardı. Akşemseddîn'e icâzet (diploma) verdiğinde, ba'zıları; "Efendim! Sizden yıllarca okuyan talebelere hilâfet vermediğiniz hâlde, bu yeni gelen Akşemseddîn'i kısa zamanda hilâfet ile şereflendirdiniz?" dediler. Hacı Bayram-ı Velî de; "Bu öyle bir kösedir ki, bizden her ne görüp duydu ise hemen inandı. Gördüklerinin ve işittiklerinin hikmetini de bizzat kendisi anladı. Fakat yanımda yıllardır çalışan talebeler, gördüklerinin ve duyduklarının hikmetini anlıyamayıp bana sorarlar. Ona hilâfet vermemizin sebebi işte budur" diye cevap verdi.

Hacı Bayram-ı Velî, bu şekilde hem talebelerini yetiştiriyor, hem de belli saatlerde câmide insanlara va'z ve nasihat ediyordu. Herkes Hacı Bayram-ı Velî'nin va'zlarına koşuyor, ba'zı kerâmetlerini de görünce, ona daha çok bağlanıyorlardı. Bu şekilde Hacı Bayram'ın etrâfında pekçok kimsenin toplandığını gören ba'zı hased ediciler, Pâdişâh İkinci Murâd Hân'a; "Sultânım! Ankara'da Hacı Bayram isminde biri, bir yol tutturarak halkı başına toplamış. Aleyhinizde ba'zı sözler ederek, saltanatınıza kasd edermiş. Bir isyan çıkarmasından korkarız!" diyerek iftiralarda bulundular. Bunun üzerine sultan, durumun tetkik edilmesi için iki kimse vazîfelendirip; "O kimseyi hemen gidip getirin. Emrimize baş kaldırıp isyan ederse, zincire vurarak getirin!" emrini verdi. Vazifeli çavuşlar, ellerinde pâdişâhın fermanı olduğu hâlde, Edirne'den kalkıp son sür'atle Ankara'ya doğru yol aldılar. Ankara'ya yaklaştıklarında önlerine; Yaşlı, nûr yüzlü bir kimse ile bir genç çıktı. Selâmlaştıktan sonra ihtiyâr zât; "Evlâtlarım! Nereden gelip nereye gidiyorsunuz?" diye sorunca, onlar da; "Ankara'da Hâcı Bayram isminde biri. Etrâfına adamlar toplayıp, Pâdişâhımıza başkaldırmış. Onu yakalayıp Derse'âdet'e götüreceğiz" dediler. Çavuşların bu sözünü bekliyen ihtiyâr zât; "O aradığınız Hâcı Bayram bu fakirdir" diyerek, kendisini gösterdi. Çavuşlar bir fermana baktılar, bir de Hacı Bayram-ı Velî'ye, aradıkları isyancı bu olamazdı. Veya bu nûr yüzlü, hoş sözlü zât, isyan edecek bir kimseye benzemiyordu. Hâcı Bayram-ı Velî'ye tekrar tekrar dikkatle baktıktan sonra, birbirlerine; "Gidelim. Sultânımıza gidelim. Bu zâtın ma'sûm olduğunu, söylenilenlerin yanlış olduğunu bildirelim" dediler. Fakat Hâcı Bayram; "Evlâtlar! Sizin geleceğinizi biliyorduk. Onun için yola çıkıp sizi bekledik. Pâdişâhımızın fermanı başımız üzerinedir. Haydi durmayınız, elimi zincirle bağlayınız ve bir ân önce buradan gidelim" buyurdu. Bu sözlere iyice hayret eden çavuşlar, "Sizi yanlış

anlamışlar efendim. Size karşı edebsizlik etmeye haya ederiz. Hele zincire vurmak hiç yakışmaz. Madem ki emrediyorsunuz, arabaya buyurunuz gidelim" dediler. Hâcı Bayram ile yanındaki genç talebesi Akşemseddîn, çavuşlarla birlikte Edirne'ye doğru yola koyuldular. Hâcı Bayram-ı Velî, yol boyunca çavuşlarla sohbetler etti, onlara nasihatlerde bulundu. Günler sonra Çanakkale boğazından geçip, Edirne'ye geldiler. Sarayda Sultan İkinci Murâd Hân, söylentilere göre devletin selâmetine kasdeden ve tahtına göz diken bir eşkiya beklerken, karşısında: nûr yüzlü, kâmil bir velî gördü. Hayretini hiç saklamayarak, onu baş köşeye oturttu. Sohbete başladılar. Sultan Murâd, şehzâdeliğinden beri ilme pek meraklı idi ve büyük bir âlim olarak yetişmişti. Hâcı Bayram-ı Velî konuştukça, ilminin yüksekliğini, böyle kıymetli bir âlim ve evliyânın devlete baş kaldırmayacağını daha iyi anladı. Tâ Ankara'dan buraya kadar zahmet çektirip getirttiğine çok üzüldü, tanışmakla şereflendiği için de sevindi. Tasavvuftaki ba'zı müşküllerini Hâcı Bayram-ı Velî'ye sordu. Aldığı cevaplardan ziyadesiyle memnun oldu. Onun ilmine hayran kaldı. Onu apar topar yerinden getirttiği için, nasıl gönlünü alacağını bilemiyordu. Pekçok ihsânda bulunup, hediyeler verdi. Fakat Hâcı Bayram-ı Velî; "Sultânım! Bizim dünyâ malında gözümüz yoktur. Siz onları alıp, ihtiyâcı olanlara veriniz" diyerek nâzikçe red etti. Pâdişâh ısrar edince de; "Mutlaka ihsânda bulunmak istiyorsanız, talebelerimizin, devlete vereceği vergilerden muaf tutulmasını arzu ederiz" buyurdu. Pâdişâh da memnuniyetle kabûl etti. Hâcı Bayram-ı Velî'yi günlerce sarayda misâfir etti, izzet ve ikramda bulundu. Başbaşa sohbet ettiği günlerden birinde; "Allahü teâlânın izniyle, evliyânın himmet ve bereketleri ile İstanbul'u almak istiyorum. Rahmetli dedem Yıldırım Bâyezid Hân bu işe girişti. Fakat şimdiye kadar kesin bir netice elde edemediler. Devlet-i âl-i Osman'ın topraklarının ortasında bir Bizans devletinin olmasına hiç gönlüm râzı değil. Sevgili Peygamberimizin de (aleyhisselâm) medhettiği bu İstanbul bize lâzım. Bunu almak için de himmetinizi, yardımınızı bekliyorum" dedi. Murâd Hân bu sözleri söylerken, Hacı Bayram-ı Velî derin bir tefekküre dalmış hâlde dinliyordu. Söz bitince, tane tane şöyle konuştu; "Sultânım! Bu şehrin alınışı ne size, ne de bize nasîb olacak. İstanbul'u almak, şu beşikte yatan yavrunuz Muhammed'e (Fâtih Sultan Mehmed Hân'a) ve onun hocası, bizim Köse Akşemseddîn'e nasîb olsa gerektir" müjdesini verdi. Sultan Murâd Hân, bu müjdeye çok sevindi. Oğlu şehzâde Muhammed'e ve Akşemseddîn'e artık başka bir nazar ile bakmağa başladı.

Hacı Bayram-ı Velî hazretleri Edirne'de bulunduğu müddet içinde, câmilerde va'z verip, halka nasihatlerde bulundu. Edirneliler de onu çok sevdiler. Onun hangi câmide nasihat edeceğini öğrenip, oraya akın akın giderlerdi. Pâdişâh da onun Edirne'de kalmasını istiyordu. Fakat Hacı Bayram-ı Velî, Ankara'ya talebelerinin başına dönüp, onları yetiştirmeye devam etmek istediğini bildirdi. O zaman Sultan Murâd, ondan nasihat istedi. Hacı Bayram, nasihat olarak buyurdu ki: "Teb'an içinde herkesin yerini tanı, ileri gelenlere ikramda bulun, İlim sahiplerine hürmet et. Yaşlılara saygı, gençlere sevgi göster. Halka yaklaş fâsıklardan uzaklaş, iyilerle düşüp kalk. Hiç kimseyi küçümseme ve hafife alma. İnsanlığında kusur etme, sırrını hiç kimseye açma, iyice yakınlık peyda etmedikçe, kimsenin arkadaşlığına güvenme. Cimri ve alçak insanlarla ahbablık kurma. Kötü olduğunu bildiğin hiçbir şeye ülfet etme. Seninle başkaları arasında bir toplantı akdedilir veya insanlarla aranızda ba'zı mes'eleler görüşülürse, yahut onlar bu mes'elelerde senin bildiğinin hilâfını iddia ederlerse, onlara hemen muhalefet etme. Sana birşey sorulursa, ona herkesin bildiği şekilde cevap ver. Sonra bu mes'elede şu veya bu şekilde görüş ve delîllerin de bulunduğunu söyle. Senin bu türlü açıklamalarını dinleyen halk, hem senin değerini, hem de başka türlü düşünenlerin değerini tanımış olur. Sana bu görüş kimindir? diye sorarlarsa, fakîhlerin bir kısmınındır, de. Onlar, verdiğin cevâbı benimserler ve onu sürekli olarak yaparlarsa, senin kadrini daha iyi bilir ve mevkiine daha çok hürmet ederler. Seni ziyârete gelenlere ilimden birşey öğret ki, bundan faydalansınlar ve herkes, öğrettiğin şeyi belleyip tatbik etsin. Onlara umûmî şeyleri öğret, ince mes'eleleri açma. Onlara güven ver, ahbablık kur. Zira dostluk, ilme devamı sağlar. Ba'zan da onlara yemek ikram et. İhtiyâçlarını te'min et. Onların değer ve i'tibârlarını iyi tanı ve kusurlarını görme. Halka yumuşak muâmele et, müsamaha göster. Hiç bir kimseye karşı bıkkınlık gösterme, onlardan biri imişsin gibi davran." Bu nasîhattan sonra, küçük Fâtih'i kucağına aldı. Onun gözlerine bakarak, uzun uzun teveccühlerde bulundu. Sonra Sultan Murâd'ın verdiği fermanı alarak vedâlaştı, yola koyuldu. Hacı Bayram, önce Gelibolu'ya geldi. Orada Yazıcızâde Ahmed Bîcân ve Muhammed Bîcân kardeşler ile görüştü. Bir müddet onları yetiştirmek için orada kaldı. Onların Bayramiyye yoluna girerek, tasavvufta

ilerlemelerine sebep oldu. Muhammed Efendi, yazmış olduğu eseri “Muhammediyye”yi hocası Hacı Bayram-ı Velî’ye takdim ettiğinde; “Ey Muhammed! Bu kitabı yazacağına, kalbinin nûrlanması için çalışsan, nefsini terbiye etmek için uğraşıp onu yola getirse idin daha iyi olmaz mı idi?” buyurduğunda, Muhammed Bîcân bir “Âhh!” çekti ki, o ânda kitabın açık olan sahifesi “Âhh”ın ateşinden kararıp simsiyah oldu. Hacı Bayram-ı Velî, kısa zamanda bu iki kardeşe icâzet (diploma) vererek, insanları yetiştirme vazîfesini verdi. Hacı Bayram-ı Velî, Ankara’ya Sultan Murâd Hân’ın verdiği ferman ile geldi. Fermanda, Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin talebelerinin, yalnız ilim ile meşgûl olmaları için, onların vergi ve askerlikten muaf tutulduğu bildiriliyordu. Bunu duyan birçok kişi, vergiden ve askerlikten kurtulmak için Hacı Bayram-ı Velî’nin talebesi olduğunu söylemeye başladı. Bunlar o kadar çoğaldı ki, Ankara’nın mâlî ve askerî düzeni bozuldu. Bunun üzerine Sultan, Hacı Bayram-ı Velî’den talebelerinin bir listesini istemek zorunda kaldı. Bunun üzerine Hacı Bayram-ı Velî, Ankara’nın Kanlıgöl mevkiinde bir çadır kurdu ve; “Bize intisâb edenler burada toplansın” diye ilân etti. Hacı Bayram-ı Velî’nin talebesi olduğunu söyleyen herkes, akın akın gelip meydanı doldurdu. Hâcı Bayram-ı Velî; “Dervişlerim, müridlerim! Bana intisâb eden talebelerimi bugün burada kurban etmem gerek. Canını, malını bana feda eden, çadıra girsin” buyurdu. Bütün talebeleri bir korku aldı. Bir uğultu yükseldi. Hacı Bayram-ı Velî de, elinde keskin bir bıçak ile çadırın kapısında beklemeye başladı. Bu sırada topluluktan, bir erkek ile bir kadın kalabalığı yararak doğruca çadırın içine girdiler. Arkalarından Hacı Bayram-ı Velî de girdi. Daha önceden çadıra koyduğu koyunu içeride hemen kesti. Kırmızı bir kan, çadırdan dışarı çıktı. Kanı gören herkes hemen kaçtı. Meydanda kimse kalmadı. Daha sonra dışarı çıkan Hacı Bayram-ı Velî buyurdu ki: “Anladık ki, bu kadar talebemiz varmış. Bunlardan başka herkes, vergi vermek ve askerlik yapmak sûretiyle, devlete karşı olan borcunu ödemelidir.”

Hacı Bayram-ı Velî, ömrünün sonuna kadar İslâmiyeti yaymak için uğraştı. Talebelerine ve sohbete gelen herkese, Allahü teâlânın emirlerini bildirip, yasaklarından kaçınmanın şart olduğunu anlattı. Hayatı, hep vera’ ve takvâ üzere, haramlardan şiddetle kaçıp, şüpheli korkusuyla mübahların fazlasını dahî terketmekle geçti.

Hacı Bayram-ı Velî, son hastalığında talebelerini yanına çağırdı. Onlara nasihatte bulundu. Başucunda ve sağ tarafında en önde gelen talebelerinden Akşemseddîn, biraz gerilerde yine gözde talebelerinden Bıçakçı Ömer efendi bulunuyordu. Herkes Kur’ân-ı kerîm okuyup, sevâblarını hocalarına bağışlıyorlardı. Bir ara talebeler; “Acaba hocamız son hastalıklarında yerine kimi vekîl olarak bırakacak?” diye düşünürler iken, Hacı Bayram-ı Velî hazretleri gözlerini açıp; “Emîr! Su getir” buyurdu. Talebelerden biri koşarak bir bardak su getirdi. Hacı Bayram suyu alıp, yanında bulunan çiçek saksısının içine döktü. Tekrar yatıp gözlerini yumdu. Bir müddet sessiz ve dalgın bir hâlde bekledi. Sonra tekrar gözlerini açıp; “Emîr! Su getir” buyurdu. Yine bir bardak su getirdiler. Onu da alıp, saksıya döktü. Tekrar dalgınlaştı. Bir ara yine gözlerini açıp su istedi. O zaman Akşemseddîn; “Ömer! Suyu sen getir” dedi. Bıçakçı Ömer efendi, gidip bir bardak su getirdi. Suyu alan Hacı Bayram-ı Velî, biraz içip; “Kalanı sen iç ki, emânet-i kübrâya nail olasın” buyurdu. Ömer efendi de bu suyu içti. Hacı Bayram-ı Velî tekrar dalgınlaştı. Bir ara gözlerini açtı. Bütün talebelerine teker teker bakarak sessizce vedâlaştı ve “Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Abdühü ve Resûlühü” dedi ve mübârek gözlerini yumdu. Talebeler, Akşemseddîn ve Ömer efendi’nin riyaseti altında cenâze hazırlığına başladılar. Bunu işiten bütün Ankaralılar, Hacı Bayram-ı Velî’ye karşı son vazîfelerini yapmak için koştular. Cenâze namazını Akşemseddîn kıldırdı. Bugünkü türbesinin olduğu yere defnettiler. Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin, Allahü teâlânın pekçok ihsânlarına kavuştuğunu, zamanının Kutb-i aktâbı olduğunu pekçok âlimlerimiz bildirmişlerdir.

Onun vefâtından sonra “Bayramiyye yolu”nu, talebelerinden Akşemşeddîn ve Bıçakçı Ömer efendi devam ettirdiler.

Hâcı Bayram-ı Velî’nin doğduğu Zülfadl (Sol-Fasol) köyünden bir genç askere çağırıldı. Yetim olan bu temiz genç, babasından kalma birkaç altınını, annesinden kalan hâtıra bilezik ve küpeleri emânet edecek bir kimse bulamadı. Hepsini küçük bir çekmeceye koyup, Hâcı Bayram-ı Velî’nin türbesine getirdi. Türbeyi ziyâret edip; “Yâ hazret-i Hâcı Bayram-ı Velî! Beni vatanî vazîfemi yapmak için çağırdılar. Annemden ve babamdan kalma şu hâtıraları emânet edecek bir kimse bulamadım. Bu küçük çekmeceyi zâtı âlinize emânet olarak bırakıyorum. Eğer askerden dönersem, gelir alırım. Şayet dönmezsem, istediğiniz bir kimseye verebilirsiniz!” diye münâcaat etti. Sonra çekmeceyi sandukanın kenarına koyarak ayrıldı. Aradan yıllar geçti. Gencin askerliği bitti ve emânetini

almak üzere Hâcı Bayram-ı Velî'ye geldi. Ziyâretini yaptıktan sonra, çekmeceyi koyduğu yerde buldu. Hiç dokunulmamıştı. Orada türbeyi bekleyen türbedâra; "Bu çekmece benimdir. Askere gitmeden önce emânet bırakmıştım. Şimdi alıyorum" dedi. Türbedâr; "Tabî, alabilirsen al. Çünkü ben, bir defasında bu çekmecenin yerini değiştirmek istedim. Fakat bütün uğraşmalarıma rağmen yerinden bile oynatamadım. Bunda bir hikmet olduğunu düşünerek, bir daha elimi bile sürmedim" dedi. Genç, çekmecenin yanına gelip, Hâcı Bayram-ı Velî'ye teşekkür etti ve emânetini alarak köyüne döndü.

Hâcı Bayram-ı Velî'nin, Akşemseddîn ve Bıçakcı Ömer Efendi'den başka halîfeleri de vardı. Göynüklü Uzun Selâhaddîn, Yazıcızâde Muhammed ve Ahmed Bîcân kardeşler, İnce Bedreddîn, Hızır Dede, Akbıyık Sultan, Muhammed Üftâde hazretleri bunlardandır. Birisi de, dâmâdı Eşrefoğlu Rûmî (Abdullah efendi)dir.

Hâcı Bayram-ı Velî'nin talebelerine nasihatlerinden ba'zıları şunlardır:

"İnsanların fitnesinden kurtulmak istiyorsanız, çarşı ve pazarlarda sık sık bulunmayınız."

"Hiddet ve kin, hakîkatleri gören gözleri kör eder. Öfke, iyi düşünmeyi daraltır, yanıltır."

"Allahü teâlâya isyan yolunda, hiçbir kimseye yardım etmeyiniz."

"Küçük çocukları seviniz, başlarını okşayınız. Onları sevindiriniz ki, Peygamber efendimizin emrini yerine getirmiş olasınız."

"Çarşıda ve câmi avlusunda birşey yemeyiniz. Yol ortasında durmayınız. Ticâret erbâbının dükkânlarında uzun müddet oturmayınız."

"Hiçbir günâhı küçümsemeyin, çok çalışın. Boş gezenler, zengin dahî olsa, arkadaşları şeytan, kalbleri şeytanın konağı olur."

"Çok gülmeyiniz ki, kalbiniz kararmasın. Sakin ve ağırbaşlı olunuz ki, vekarınız bozulmasın."

"Nefsinizi dâima kontrol altında tutunuz. Onu boş bırakmayasınız ki, sizi ateşe sürüklemesin."

"Helâlinden kazanıp, ondan fakirlere cömertçe veriniz."

"Ölümü çok hatırlayınız, ölüm gelmeden hesabınızı yapınız. Tövbe ediniz ki, affa kavuşasınız."

"Âlim ve evliyânın kabirlerini ziyâret ediniz. Zîrâ o büyükler, kendilerini ziyâret edenlere şefaat ederler."

"Dünyâ gamından, nefsin sıkıştırmasından hafifleyip kurtulmak istiyorsanız, kabristanları sık sık ziyâret ediniz."

"Ayıp ve kusurlarını gördüğünüz arkadaşlarınızın, komşularınızın, sırlarını ifşa etmeyiniz. Çünkü gördüğünüz bu sırlar, size emânettir. Emânete hiyânet ise, çirkin bir harekettir."

Hacı Bayram-ı Velî hazretleri, Yûnus Emre ile aynı asırda yasamışdır. Yûnus Emre'nin söylediği şiirlerin tarzında şiirler söylemiştir. Dilden dile söylenegelen şiirlerinin ba'zıları şöyledir:

N'oldu bu gönlüm, n'oldu bu gönlüm?
Derd-ü-gamınla doldu bu gönlüm.
Yandı bu gönlüm, yandı bu gönlüm,
Yanmada derman buldu bu gönlüm.

Yan ey gönül yan, yan ey gönül yan!
Yanmadan oldu derdine derman.
Pervane gibi, pervane gibi,
Aşk ateşiyle yandı bu gönlüm.

Gerçi ki yandı, gerçeğe yandı,
Rengine aşkın, cümle boyandı.
Kendinde buldu, kendinde buldu,
Matlûbunu hoş buldu bu gönlüm.

El fakru fahri, el fakru fahrî,
Demedi mi ol âlemler fahrî?
Fakrını zikrin, fakrını zikrin,
Mahv-u fenâda buldu bu gönlüm.

Sevâd-ı a'zam, sevâd-ı a'zam,
Bana gelipdür Arş-ı muazzam.

Meskeni cânân, meskeni cânân,
Olsa acep mi şimdi bu gönlüm?

Bayram'ım imdi, Bayram'ım imdi,
Bayram ederler, yâr ile şimdi.
Hamd-ü-senâlar, hamd-ü-senâlar,
Yâr ile bayram kıldı bu gönlüm.

Bilmek istersen seni,
Can içinde ara canı.
Geç canından bul ânı,
Sen seni bil, sen seni.

Kim bildi ef'âlini,
Ol bildi sıfatını,
Anda gördü zâtını,
Sen seni bil, sen seni.

Görünen sıfatındır,
O'nu gören zâtındır,
Gayri ne hacetindir,
Sen seni bil, sen seni.

Kim ki hayrete vardı,
Nûra müstagrak oldu,
Tevhîd-i zâtı buldu,
Sen seni bil, sen seni.

Bayram özünü bildi,
Bileni anda buldu,
Bulan ol kendi oldu,
Sen seni bil, sen seni.

Benim maksûdum bu âlem,
Değildir, lâkin illâ Hû.
Bu benim derdime derman,
Değildir, lâkin illâ Hû.

Değildir ol, hûr-i gılman,
Ne Cennet, köşk, ne de Rıdvan,
Bu benim, gönlüme sultan,
Değildir, lâkin illâ Hû.

Ânın nakşı hayâlinden,
Cihan bir zerre olmuştur.
Nazar etsen o zerreden,
Görünmez, lâkin illâ Hû.

Bu Bayram'ı, eğer idrâk,
Edersen, sen bu âlemde.
Bu sının sırrına kimse,
Eremez, lâkin illâ Hû.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi sh. 77

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1429

3) Nefehât-ül-üns sh. 684

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1008

5) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 7

6) Menâkıb-ı Hacı Bayram-ı Velî

7) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 428

8) A History of Ottaman Poetry cild-1, sh. 299

9) Bedâyi-ül-vekâyî vr. 190

10) Osmanlı müellifleri cild-1, sh. 56

HACI PAŞA (Aydınlı)

Yıldırım Bâyezîd devri âlimlerinden. İsmi, Hıdır bin Ali bin Hattâb olup, Hâcı Paşa diye meşhûr oldu. Celalüddîn lakabı verildi. Aslen Aydınlıdır. Anadolu'da ilim tahsil ettikten sonra Mısır'a gitti. Büyük âlim Ekmelüddîn. Bâbertî'den yüksek din bilgilerini öğrendi. Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Mübârek Şah Mantıkî'den de aklî ilimleri tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde tahsilini ikmâl edip, faydalı eserler yazdı. Doktorların çâre bulmaktan âciz kaldığı bir hastalığa yakalandı. Tıb tahsiline başladı. Kısa zamanda zamanın en namlı doktoru oldu. Kâhire hastahânesine baş tabîb oldu. İlâçlar ve hastalıklar üzerine ihtisasını ilerletti. Memleketine döndü. Aydınoğulları beylerinden Îsâ Bey'in teveccühüne

mazhar oldu. Îsâ Bey için “Şifâ-ül-eskâm ve devâ-ül-elâm” adlı eserini, Türkçe olarak da “Teshil” adlı muhtasar bir tıb kitabı yazdı. Timur’un tabîbleriyle karşılaştı. Aralarında rekabet iddiası oldu. Timur’un tabîbleri, onun ilminin üstünlüğü, tebâbetteki ehliyetini kabûl ve tasdik ettiler. Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretleriyle görüşüp, sohbet etti. İlim öğrendi. O mübârek zâtın iltifâtlarına mazhar oldu. 816 (m. 1413) yılı civarında vefât etti.

Ömrü boyunca, Allahü teâlânın dînini öğrenmek, O’nun kullarına doğru yolu öğretmek için uğraştı. Öğrendiği tıb bilgilerini, Allahü teâlânın kullarını tedâvi etmekte kullandı. İnsanların hem rûh, hem de bedence sağlam olmaları, dünyâda ve âhırette huzûrlu olmaları için çalıştı. Birçok talebe yetiştirdi. Bahsedilen eserlerden başka, Kutbüddîn Râzî’nin “Şerh-i Metâli-ül-envâr” adlı eserine bir haşiyesi, İmâm-ı Beydâvî hazretlerinin “Tavâli” adlı eserine de bir şerhi vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 74

2) Keşf-üz-zünûn sh. 1048, 1116, 1716

3) Kâmûs-ül-a’lâm cild-3, sh. 1906

HÂDİRÎ (Muhammed bin Halîl)

Hadîs, nahiv, kırâat ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Halîl bin Hilâl bin Hasen el-Hâdırî el-Halebî’dir, Lakabı Nûreddîn olup, künyesi Ebü’l-Bekâ’dır. 747 (m. 1346) senesinde doğdu. 824 (m. 1421) senesi Rebî’ul-evvel ayının onunda, Cumartesi günü Haleb’de vefât etti. Namazını Burhâneddîn Halebî kıldırdı. Zâhiriyye Medresesi yakınına defnedildi. Cenâze namazı çok kalabalık oldu. İbn-i Hacer-i Askalânî; “Hâdırî’nin vefâtı Mısır’da duyulunca, Cemâzil-evvel ayının sonlarında Ezher Câmii’nde gıyabında cenâze namazı kılındı” demektedir.

Büyüyüp ilim öğrenme çağına gelince, çeşitli ilimlere dâir onbeş kitap ezberledi. Cemâleddîn bin Adîm, Şerefüddîn Mûsâ Ensârî, Hayder, Sirâcüddîn Hindî gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Ebû Abdullah Endülüsî ve Ebû Ca’fer Endülüsî’den nahiv ilmi öğrendi. Burhâneddîn Halebî ve Şerefüddîn Ensârî ile beraber arkadaşlık yaptı. Bu iki zât ile beraber, bunların hocalarından çok istifâde etti.

Dımeşk’a gidip oranın büyük âlimlerinden ilim öğrendi. İbn-i Emîle bunlardandır. Bu âlimden Sünen-i Ebû Dâvûd ve Sünen-i Tîrmizî’yi okudu. Birçok kere de Kâhire’ye gitti. Kâhire’de Veliyyüddîn Menfelûti, Cemâleddîn Esnevî, İbn-i Mülakkın, Celâleddîn Tenbânî’den ilim tahsil etti. Şemseddîn Askalânî’den kırâat ilimlerini okudu ve hadîs-i şerîf dinledi. Bu âlimden kırâat için icâzet aldı. Zeynüddîn Irâkî, Sadreddîn Yûsufî ve Kemâleddîn bin Acemî’den hadîs-i şerîf öğrendi. Zeynüddîn Irâkî’den hadîs ilminde icâzet aldı.

Bir müddet Ebü’l-Velîd İbni Şıhne’nin yerine kadılığa vekâlet etti. Daha sonra da Sermîn kasabasında kadılık vazîfesine ta’yin edildi. 811 (m. 1408) senesinde Haleb’de vâli Demirtaş’ın yardımıyla Hanefî kadılığına getirildi. Burada fetvâlar verdi ve ders okutarak talebe yitiştirdi. Yaşayışı ve hâlleri güzel olup, herkes tarafından beğenilirdi. Çok keskin zekâlı idi. Hanefî fıkhını çok iyi bilirdi. Hattâ memleketinde parmakla işâret edilen büyük âlimlerden idi. Sultan Müeyyed onu çok sever, çok ikramlarda bulunur ve hürmet gösterirdi.

Muhaddis Burhâneddîn Halebî anlatır: “Şam’da ve Kâhire’de onun gibisini bilmiyorum. Çok mütevâzî ve dînin emirlerine çok bağlı bir zât idi. Cemâatle namazı hiç kaçırmazdı. Devamlı Kur’ân-ı kerîm okur, çok nafile ibâdet yapar ve ilimle meşgûl olurdu. Nahiv, sarf, kırâat, hadîs ve Arabî ilimlerde çok büyük âlim idi.”

Yazdığı kıymetli eserlerden ba’zıları şunlardır: 1-Şerh-ut-tavdîh li-İbn-i Hişâm, 2-Şerh-uş-Şüzûr, 3-Şerhu Mugn-il-lebîb, 4-Mekârim-ül-ahlâk, 5-Muhtasaru Cilâ-ül-ifhâm, 6-Şerh-ut-tazrîf alet-Tasrîf, 7-Şerh-ül-fevâid-il-gıyâsiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 292

2) El-A’lâm cild-6, sh. 117

3) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-7, sh. 233

4) Enbâ-ül-Gumr cild-3, sh. 263

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 184

6) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 168

HAFÎD İBNİ MERZÛK

Cezayir'de bulunan Tilmsân şehrinde yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Merzûk olup, nisbeti; Acîsî, Tilmsânî ve Mâlikî'dir. Künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Şemsüddîn'dir. Hafîd İbni Merzûk veya kısaca İbn-i Merzûk diye tanınmıştır. Tilmsân'ın meşhûr fıkıh âlimlerinden olan İbn-i Merzûk Muhammed bin Ahmed'in torunudur. Bunun için Hafîd İbni Merzûk denilmiştir.

766 (m. 1364) senesi Rebî'ul-evvel ayının 13. Pazartesi gecesi Tilmsân'da doğdu. 842 (m. 1439) senesi Şa'bân ayının 14. Perşembe gecesi orada vefât etti. Cum'a günü Tilmsân'ın en büyük câmisi olan Câmi'ul-a'zam'da cenâze namazı kılınıp defnedildi.

İlk tahsiline, doğup yetiştiği Tilmsân şehrinde başlayan Hafîd İbni Merzûk, orada bulunan âlimlerden okudu. Daha sonra ilim öğrenmek için çeşitli yerlerde bulundu. İskenderiyye, Kâhire, Fas, Tunus, Mekke ve başka yerlerde; Behâüddîn ed-Demâminî, Nüveyri, Bülkînî, İbn-ül-Mülakkın, Muhibbüddîn İbni Hişâm Sa'îd el-Ikbânî, Veliyyüddîn el-Mesmûdî, İbn-i Arafe, Ebü'l-Abbâs el-Kassâr, İbn-i Hayatî, Muhammed bin Mes'ûd es-Sanhâcî, Ebü'l-Fadl el-Hırâkî, Şemseddîn el-Gamârî, Kâmûs sahibi Fîrûz Âbâdî, İbn-ül-Haşşâb ve daha başka birçok âlimden ilim öğrendi. Tefsîr, hadîs, usûl, fıkıh, tasavvuf, kırâat, lügat, beyân, arûz, nazm ve başka ilimlerde zamanının en önde gelen âlimleriden oldu. Aklî ve naklî ilimleri kendinde topladı.

Hafîd İbni Merzûk, birçok talebe yetiştirdi. Talebelerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: Se'âlebî, Ömer el-Kalşânî, Muhammed bin Abbâs, Nasruddîn ez-Zevâvî, Veliyyullah Hasen Ebrekân, Ebü'l-Berekât el-Gamârî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Abdürrahmân en-Nedrûmî, Ali bin Sabit, oğlu Muhammed bin Muhammed Merzûk ve daha başkaları.

Zamanında bulunan Mâlikî mezhebi âlimlerinin en büyüklerinden olan Hafîd İbni Merzûk hazretleri, diğer âlimlerin İmâmı idi. Son derece müttekî, zühd ve vera' sahibi sâlih bir zât idi. Kendisi ve her işi bereketli idi. Her ilimde âlim, her fende mahir idi. Evliyâdan idi. İnsanların müftîsi idi.

Ehl-i sünnet i'tikâdında olup, Selef-i sâlihînin yolunda idi. Bu i'tikâdı yaymak için çok çalıştı. Fazilet sahibi büyük zâtların gözbebeği idi. Âlimlerin efendisi idi. Öyle yüksek idi ki, onun zamanında onun gibisi yoktu. Kendisi bid'atlere bulaşmadığı gibi, bid'at ehline karşı da çekilmiş bir kılıç gibi idi. Zor mes'elelerin çözücüsü, müşkillerin halledicisi idi. Kerâmetler sahibi idi. Birçok menkıbesi vardır. İnsanlar arasındaki yeri ve derecesi çok yüksek idi.

İlmin ma'deni, anlayışın kıvılcımı, saadetin kimyası idi. Söz söylemede de adetâ bir hazîne misâli idi. İlimde bir derya idi. Âlimler demişlerdir ki: "Şayet İmâm-ı Mâlik bu zâtı görmüş olsaydı; "Siz ilim ve velilik bakımından çok yükseksiniz. Buyurun, siz konuşun. Benim fıkhım sizden dinlensin" derdi."

Yüksek ahlâk, fazilet ve iyilik sahibi idi. Söylediği sözler hep hikmet dolu idi. Zulmet karanlıklarının aydınlatıcısı idi. Doğruların yardımcısı idi. Haklarında; "Onlar öyle kimselerdir ki, görüldükleri zaman Allahü teâlâ hatırlanır" buyurulan evliyâdan idi. Fas'dan Mısır diyarına kadar olan yerlerde bulunan insanların hepsi, Hafîd İbni Merzûk'un fazilet sahibi üstün bir zât olduğunda ittifâk etmişlerdi. Yüksekliği her tarafa yayıldı. Meclislerde onun üstünlükleri anlatılırdı.

Hafîd İbni Merzûk, çok tevâzu sahibi ve alçak gönüllü bir zât idi. Bir ara İstanbul'a gelip, altı ay kadar kalmıştır.

Talebelerinden İmâm-ı Se'âlebî şöyle anlatır: "Hafîd İbni Merzûk bizim hocamızdır. Tûnus'da yanımıza geldi. Burada bir müddet ikâmet etti. Kendisinden çok şeyler öğrendim. Huzûrunda İmâm-ı Mâlik'in Muvatta' isimli hadîs kitabını okudum. İmâm-ı Nevevî'nin Erba'îniyyât'ını bitirdim. Huzûrunda her hadîs-i şerîfi okuduğumda, huşû' içerisinde dinler sonra ağlamaya başlardı. Huzûrunda okuduğum kitapları bitirinceye kadar bu hâl böyle devam etti."

Yine talebelerinden Ebü'l-Hasen Kalsâdî şöyle anlatır: "Tilmsân'da âlimlerden, zâhidlerden, âbid ve sâlihlerden birçok zât gördüm. Bunların içinde en üstünü Şeyh-ül-fakîh, büyük

âlim, meşhûr Ebû Abdullah İbni Merzûk hazretleridir. Her ilimde âlim idi. Fazilet sahipleri arasında derecesi çok yüksek idi. Gece ve gündüz bütün vakitleri; namaz kılmak, Kur'ân-ı kerîm okumak, ilim öğretmek, fetvâ vermek ve kitap yazmakla geçerdi. Boş bir ânı yoktu. Ben huzûrunda; Sahîh-i Buhârî, ferâiz, İzâh-ül-Fârisî, Şer-ut-Teshil, Fer'î li İbn-i Hâcib, Teshîlü İbn-i Mâlik, Elfiye, Kâfiye, Minhâc-ül-Gazâlî ve daha başka birçok kitabı okudum. 842 (m. 1439)'da Şa'bân ayının 14. Perşembe gecesi vefât etti. Ertesi günü Cum'a namazından sonra cenâze namazı kılındı. Cenâzesinde zamanın sultânı da bulundu. İnsanlar onun ayrılığına çok üzüldüler."

Hafîd İbni Merzûk hazretlerinin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: Envâr-üd-derârî fî mükerrerât-il-Buhârî, Ravdat-ül-erib, el-Mefâtih-ül-merzûkiyye, Şerhu Kasîdet-il-Bürde, Envâr-ül-yakîn fî şer-hu hadîs-i Evliyâullah-il-müttekîn, el-Ayât-ül-vâdıhât. İzâh-üs-Sâlik, Tefsîru sûret-ül-İhlâs, Ravd-ül-behîc fî mesâil-il-Halîc, Akîdetü ehl-it-Tevhîd.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 50

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 317

3) El-A'lâm cild-5, sh. 331

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 191

5) Ta'rîf-ül-halef sh. 128

6) Neyl-ül-ibtihâc sh. 293

7) El-Bustân sh. 201

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 7, 74, 106, 143, 147, 480, 588, 592, cild-2, sh. 229, 230, 465, 784

HALEBÎ

Fıkıh, kelâm ve nahiv âlimi. İsmi, Muhammed bin Ömer el-Halebî olup lakabı Sirâcüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 850 (m. 1446) senesinde Edirne'de vefât etti. Oraya defnedildi.

Timur Hân, Haleb ve civarını fethedip geri dönerken, Muhammed bin Ömer el-Halebî'yi de beraberinde Mâverâünnehr'e götürdü. Zira o, âlimleri sever ve himâye ederdi. Halebî, oradaki âlimlerle görüştü ve onlardan çok istifâde etti. Daha sonra Anadolu'ya geldi. Osmanlı pâdişâhlarından İkinci Murâd Hân ile görüştü. Ondan çok izzet ve ikram gördü. Sultan, onu oğlu Mehmed'e hoca ta'yin etti. Edirne'de onun için bir medrese yaptırdı. Bu medrese Halebî Medresesi diye meşhûr oldu. Halebî, adına inşâ edilen bu medresede uzun süre ders verdi. İlmî çalışmalarda bulundu ve çok eser yazdı. Çok serî yazardı. Onun el yazması olan kitapları çoktur. Halebî, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın saltanatının başlarında bu medresede müderris iken vefât etti.

Halebî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-El-Menhec-üs-sedîd ilâ Kelimet-it-tevhîd, 2-Keşf-ül-Vâfiye fî şerh il-Kâfiye, 3-Hâşiye alâ şerh-il-Izzî.

El-Menhec-üs-sedîd ilâ Kelimet-it-Tevhîd adlı eserinden ba'zı bölümler:

Zikrin fazileti: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "O hâlde siz, bana itaat ve ibâdet ederek beni anın ki, ben de sizi mağfiretimle anayım, Ni'metlerime şükredin de, nankörlük yaparak küfre varmayın (beni ve ni'metlerimi inkâr etmeyin)" buyuruyor (Bekâra-152). Allahü teâlâ, bu âyet-i kerîmede müslümanları iki şeyle mükellef kıldı; zikr ve şükür. Âyet-i kerîmede zikrin şükrden önce buyurulması, zikrin bizzat Allahü teâlâ ile meşgûliyetten, O'nun bizzat anılması ve hatırlanmasından, şükrün ise; Allahü teâlânın ni'meti ile meşgûl olunmasından dolayıdır. Zikir; dil, kalb ve a'zâlarla olmak üzere üç kısımdır.

Dil ile zikr: Allahü teâlâya hamd etmeye, O'nu ta'zime ve noksan sıfatlardan tenzihe (uzak tutmaya) delâlet eden lafızlardır. Eğer dil ile Allahü teâlâ zikredilirken, anılırken, kalb gaflet hâlinde olur, dilin yaptığı zikirden habersiz olursa, bu âdet olan zikr olur ki, avvâmın yaptığı zikr böyledir. Böyle bir zikrin meyvesi, sevâb kazanılmasıdır.

Kalb ile zikr: Ağızla söylemeyip, yalnız kalb ile yapılan zikirdir. Buna tasavvufda zikr-i hafî denir. Bu da yalnız zât-ı ilâhiyyenin

zikridir. Yahut sıfatlarını düşünerek yapılır. Ni'metleri de düşünülürse, buna tefekkür denir.

A'zâlarla zikr: A'zâlarla, Allahü teâlânın beğendiği ve râzı olduğu işleri yapmak, yasak ettiklerinden sakınmaktır Bunun içindir ki, Allahü teâlâ namaza, zikr buyurdu.

Şöyle denilmiştir: "Zikr yedi çeşittir, ilki; gözün zikri olup, Allah korkusu için ağlamaktır, ikincisi; kulağın zikri olup, günah olmıyan iyi ve fâideli şeyleri dinlemektir. Üçüncüsü; dilin zikri olup, Allahü teâlâya hamdü senada bulunmaktır. Dördüncüsü; iki elin zikridir ki, fakirlere yardım ve bağışta bulunmaktır. Beşincisi; bedenin zikri olup, Allah yolunda çalışmaktır. Altıncısı; kalbin zikridir ki, Allahü teâlânın azâbından korkup, rahmetinden ümitli olmaktır. Yedincisi; rûhun zikri olup, Allahü teâlâya teslimiyet ve O'ndan gelen herşeye rızâ göstermektir."

Âyet-i kerîmedeki "Fezkirûnî" kavl-i şerîfi, bütün tâatleri, emri içerisine almaktadır. Aynı şekilde "Ezkurküm" kavl-i şerîfi de, Allahü teâlânın umûmî lütuf ve ihsân edeceği derecelere nazaran, bütün iyiliklerin ihsân olunacağına, hamd olmasını içine alır. Bu lütuf ve ihsânların en aşağı derecesi, dînin emirlerini yerine getirme gayreti içerisinde olan kimseler için, en büyük gaye ve maksuddur. Sonra rızâ makamı gelir ki, bu hakîkat ehlinin muradı olan bir derecedir.

Zikr ile ilgili ba'zı husûslar:

1-Allahü teâlâ çok zikredilmeli: Allahü teâlâ, Ahzâb sûresinin otuzbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Gerçekten Allahın emrine boyun eğen bütün erkekler ve kadınlar, (gereği üzere Allahı ve Peygamberini tasdik eden) Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, ibâdete devam eden erkek ve kadınlar, (iş ve sözlerinde) sâdık erkekler ve sâdık kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevâzi erkekler ve mütevâzi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve kadınlar, Allahı çok zikreden erkekler ve kadınlar (var ya), Allah bunlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır." buyuruyor.

2-Her zaman Allahü teâlâyı zikretmeli: Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin yüzdoksanbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Sağ duyulular o kimselerdir ki, ayakta iken, otururken ve yatarken (dâima) Allahı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında, Allahın varlığını tefekkür ederler ve şöyle derler: Ey Rabbimiz, sen bunları boşuna yaratmadın. Sen bâtıl şey yaratmaktan münezzehsin. Artık bizi Cehennem ateşinden koru" buyuruyor.

3-Allahü teâlânın, ta'zim, sevgi ve bütün mühim işlerde O'ndan yardım istenilerek zikredilmesidir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Hac ibâdetlerinizi bitirince, câhiliyet devrinde hacdan sonra toplanıp atalarınızı anarak öğündüğünüz gibi, hattâ daha kuvvetli bir zikirle Allahı anın. Çünkü insanların kimisi: "Ey Rabbimiz, bize (nasîbimizi) dünyâda ver" der. O kimsenin âhırette nasîbi yoktur" buyuruyor (Bekâra-200).

Âlimler, burada birkaç husûsu zikretmişlerdir: 1-İnsan, babasını hürmet ve ta'zimle, baba ise oğlunu şefkatle anar. Allahü teâlâya yapılması lâyık olan ise ta'zimdir. 2-İnsan, zâhirde babasından dünyâya gelmiştir. Hakîkatte ise, Allahü teâlânın kudreti ile var olmuştur. Bu sebeble insan, babasını sevdiğinden daha fazla Allahü teâlâyı sevmelidir. 3-İnsan, mühim işlerinde babasından yardım ister. Hâlbuki böyle işlerde, belâ ve musibetlerde yardım istenmeye Allahü teâlâ daha lâyıktır.

Zikrin hikmeti: 1-Kalbin mutmain olması: Allahü teâlâ, Ra'd sûresinin yirmisekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen "Bunlar, Allahın zikri ile kalblerî huzûra kavuşarak îmân edenlerdir. Evet bilin ki, ancak Allahı anmakla kalbler yatışır ve huzûr bulur" buyuruyor.

2-Beşeri zulmetin gitmesi: Allahü teâlâ A'râf sûresinin ikiyüzbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Allahtan korkanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman, Allahı ve azâbını düşünürler. Bir de hemen bakarsın ki, onlar doğru yolu bulup şeytanın vesvesesini atmışlardır bile" buyuruyor. Ya'nî müttekîler, kendilerine şeytandan birşey isâbet edince ve onun vesvesesinin farkına vardıkları zaman, Allahü teâlânın emrini ve yasaklarını hatırlarlar. Doğruyu görüp, şeytanın vesvesesinden uzak kalırlar.

Allahü teâlâdan başka herşey karanlıktır. Bütün nûrlar, Allahü teâlâdadır. O'nu anıp hatırlamak, O'nun lütfettiği nûrlar ile kalbin aydınlanmasına, nurlanmasına, beşeri karanlıkların kalbden ve rûhdan gitmesine vesile olur.

Allahü teâlâ, zikrin faydalarını beyân buyurduğu gibi, zikirden yüz çevirmenin zararlarını da Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle beyân buyurmuştur: “Her kim, Rahmânın zikrinden uzak kalırsa, biz ona şeytanı musallat ederiz. Artık bu ona arkadaştır.” (Zuhruf-36) Şöyle ki, şehvet, gadab, vehm, hayâl gibi şeylerin hepsi, insanı cismânî ve maddî şeylerle meşgûl olmaya da'vet eder. Allahü teâlâ ile meşgûl olmak, O'nu anıp hatırlamak, böyle maddî şeylerle meşgûl olmanın zıddıdır. Birşey iki zıd şeyden birine yakın olursa, diğerinden uzaklaşır, işte cismânî şeylere yakın olmak, rûhanî şeylerden uzaklaşmaya vesile olur.

Allahü teâlâyı zikretmek, pek şerefli bir iştir. Çünkü Allahü teâlâ, kulluk makamında meleklerin derecelerini beyân buyururken, onları zikretmeleri sebebiyle medheyledi ve Kur'ân-ı kerîmde meâlen; “Eğer Allaha ibâdet etmekten çekinir kibirlenirlerse, bilsinler ki, Rabbinin katında bulunan melekler hiç usanmıyarak, gece ve gündüz O'nu tesbih ederler” buyuruyor. (Fussilet-38).

Resûlullah (aleyhisselâm), Allahü teâlânın şöyle buyurduğunu bildirdi: “Ben kulumun, beni zannına göreyim. Kulum beni anınca, ben onunla beraber olurum. Eğer kulum beni nefsinde anarsa, ben de onu zâtımda anarım. Eğer beni bir cemâat içerisinde anarsa, ben de onu ondan daha hayırlı bir cemâat (melekler) arasında anarım.”

Tasavvufta esas, hazır ve uyanık bir kalb ile devamlı zikirdir. Bunun için zikrin hakîkati, herşeyi unutarak Allahü teâlâyı anmaktır. Ya'nî herşeyi Allahü teâlânın rızâsı için yapmaktır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11,, sh. 80

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 188

3) El-A'lâm cild-6, sh. 315

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 196

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 186

HALVÂÎ (Yûsuf bin el-Hasen)

Tefsîr, usûl, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Yûsuf bin el-Hasen bin Mahmûd olup, lakabı İzzüddîn'dir. Halvâî diye bilinir. 730 (m. 1330) yılında doğdu. 802 (m. 1400) yılında Cezîre'de vefât etti.

Aslen Saraylı olup, önce memleketinde ilim öğrendi. İlk tahsilini bitirdikten sonra, zamanının büyük âlimlerinden Celâleddîn Kazvînî, Behâeddîn Hûnecî, Adûdüddîn ve başkalarından ilim tahsil etti. Sonra Bağdad'a gitti. Orada, meşhûr hadîs âlimi Kirmânî'ye talebe oldu. Kirmanî'den hadîs-i şerîf öğrendi. Buhârî şerhini ondan okudu. Çeşitli ilimlerde büyük bir âlim oldu. Tebrîz'e gelip, öğrendiği ilimleri okutarak talebe yetiştirmeye başladı. Tebrîz'de bir müddet ikâmet etti. O bölgede siyâsî karışıklıklar çıktı. Bunun üzerine Mardin'e gitti. Mardin vâlisi ona çok saygı gösterdi. İkramda bulundu. İlim öğretmesi için vazîfe verdi. Mardin âlimleri bile, ondan ilim öğrenmek için yanına gelirlerdi. Vâli, topraklarında yerleşmesini, daha önce yazmaya başladığı eserlerini tamamlamasını istedi. O da, Cizreye yerleşti. Vefâtına kadar burada yaşadı.

Büyük bir âlim ve muhakkik idi. Huyu ve görünüşü güzel olup, zühd sahibi idi. Çok ibâdet eder, dünyalık şeylerden yüz çevirirdi. Ancak kendine yetecek kadar yiyecek ve giyecekle idâre ederdi. Paraya pula hiç kıymet vermezdi. Kendini ilme vermişti. Devamlı ilim ile meşgûl olurdu, ilimden başka bir şeyle meşgûl olduğu görülmedi. Hiç boş durmaz, ya kitap yazar ya ders okutur veya bir kitabı mütâlâa ederdi. İbâdetlerini ve cenâb-ı Hakka karşı olan vazîfelerini hiç aksatmazdı. Günah işlemekten çok sakınırdı Dünyâ için üzüldüğü görülmedi. Hac vazîfesini yerine getirmek maksadıyla Mekke'ye gitti. Oradan Medine'ye gidip, Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) ziyâret etti. Medine'de bir sene kaldı. Kendisi şöyle anlatır: “Medîne-i münevvereye geldiğimde, mescidde minberin yanına oturdum. Ravda-i mutahherada, minberin yanında gözlerim kapalı otururken, minberi, zagferândan bir yer üzerinde gördüm. Gözlerimi açtım, minberi eski yerinde gördüm. Gözlerimi kapattım, bu sefer minberi zagferân üzerinde gördüm. Bu hâdise, birkaç kere tekrar etti.”

Birçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: “Şerh-ül-Minhâc”, “El-Esmâ-ül-husnâ”,

“Hâşiyetü alel-Keşşâf’, “Hâşiyetü alâ şerh-iş-Şâfiiyye” (Bu kitap sarf ilmine âittir).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-13 sh. 292

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-10 sh. 309

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 356

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2 sh. 379

5) El-A’lâm cild-1, sh. 224

HÂMİD-İ AKSARÂYÎ (Somuncu Baba)

Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında Anadolu’da yetişen evliyânın ve âlimlerin büyüklerinden. “Somuncu Baba” lakabıyla tanındı. 750 (m. 1349) senesinde Kayseri’de doğdu. Babasının ismi Şemseddîn Mûsâ’dır. Tefsîr, fıkıh ilimlerinde ve tasavvufda çok yükseldi. Hızır aleyhisselâm ile sohbet ederdi. 815 (m. 1412) senesinde Aksaray’da vefât etti.

İlk tahsilini babasından aldı. Babasının vefâtından sonra Şam’a giderek, “Hankâh-ı Bâyezîdiyye” de ilim öğrendi. Tasavvuf yoluna girdi. Orada pekçok velîlerin sohbetlerine katıldı. Burada Üveysî olarak, ma’nevî yol ile Bâyezîd-i Bistâmî’den feyz aldı. Hâmid-i Aksarâyî, Şam’da bir müddet ilim tahsilinde bulunduktan sonra, Tebrîz yakınlarında “Hoy” kasabasında bulunan Hâce Alâeddîn-i Erdebîlî hazretlerinin huzûruna gitti. Burada hocasına bütün gayretiyle hizmet ederek, ilim öğrendi. Tasavvuf yolunda üstün derecelere kavuştu. Alâeddîn-i Erdebîlî, birgün Hâmid-i Aksarâyî’ye; “Artık bizden öğrendiğin ilmi, Allahü teâlânın dînini, insanlara öğretmek üzere Anadolu’ya git!” buyurdu. Ona böylece, insanları yetiştirmek için icâzet verdi. Hocasının bu sözleri, ba’zı anlayışı kıt, hased edici, kimselerin, içlerinden Hâmid’e buğz etmelerine sebep oldu. Hâce Alâeddîn, Hâmid-i Aksarâyî’yi bütün talebeleriyle birlikte, “Şemseddîn-i Tebrîzî Makamı” denilen yere kadar uğurladı. Hâmid-i Aksarâyî veda edip yanlarından ayrılınca, hased edenlerin de bulunduğu topluluğa dönerek; “Hâmideddîn’in arkasından, gözden kayboluncaya kadar bakınız. Eğer dönüp bizden tarafa bakarsa, Anadolu’da onun ilminden istifâde ederler. Şayet bakmazsa, onun ilminden hiçkimse istifâde edemez” buyurdu. Orada bulunanlar merakla Hâmideddîn’in arkasından bakmaya başladılar. Bu hâli cenâb-ı Hakkın izniyle anlayan Hâmid-i Aksarâyî, gözden kaybolmadan önce iki defa arkasına baktı. Böylece onların hasedlerini giderdi. Büyük bir âlim ve veliyy-i kâmil olarak Kayseri’ye döndü.

Hâmideddîn hazretleri, Kayseri’de insanlara Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını öğretmeye başladı. Talebeleri, ondan feyz almağa, hasta kalblerine şifâ olan nasîhatleriyle, sohbetleriyle şereflenmeğe başladılar. Hâmideddîn, birgün çok sevdiği talebelerinden Şücâ-i Karamânî’yi huzûruna çağırarak; “Ankara’da Nu’mân isminde bir müderris vardır. Onu bulup buraya da’vet ediniz” buyurdu. Şücâ-i Karamânî de hocasının emrini yerine getirmek için Ankara’ya gidip, durumu bildirdi. Müderris Nu’mân hazretleri; “Bu dâ’vete icabet lâzımdır” diyerek, beraberce Kayseri’ye geldiler. Kurban bayramı günü buluştukları için, hocası ona “Bayram” lakabını verdi. Müderris Nu’mân, Hâmideddîn hazretlerini görüp sohbetlerini dinleyince, onun ne büyük bir âlim ve evliyâ olduğunu anladı. Kısa zamanda pekçok kerâmetlerini de görünce, daha çok bağlandı. Onun teveccühleri altında yetişmeğe başladı. Hocasından zâhirî ve bâtınî ilimler öğrenerek kısa zamanda büyük mesafeler katetti. Birgün hocası; “Hacı Bayram! Zâhirî ilimleri ve bu ilimlerde yetişmiş âlimleri ve derecelerini gördün. Bâtınî ilimleri ve bu ilimlerde yükselmiş velîleri ve derecelerini de gördün. Hangisini murâd edersen onu seç!” buyurdu. Hacı Bayram da, velîlerin yüksek hâllerini görerek, kendisini tasavvufa verdi ve bu yolda daha yüksek derecelere kavuşmak için çalıştı. Zamanının büyük velîlerinden oldu.

Hâmideddîn hazretleri, ma’nevî bir emir üzerine Tebrîz’e gitti. Tebrîz’den de Anadolu’ya gelip, Bursa’ya yerleşti. Hacı Bayram-ı Velî, sık sık Bursa’ya gelip hocasını ziyâret ederdi. Hâmideddîn hazretleri, Bursa’da bir ümmî gibi hareket edip, ilminin varlığını kimseye söylemedi.

Hâmideddîn, Bursa’da bir fırın yaptırdı. Fırınına merkebiyle dağdan odun getirir, onunla ekmekleri pişirirdi. Ekmek küfesini sırtına alarak; “Somun! Mü’minler somun!” diye söyler, geçimini bu yolla sağlardı. Halk, bu fırıncıya “Somuncu Baba” der ve onun pişirdiği ekmeğin lezzetine doyamazlardı.

Somuncu Baba ekmek satmaya başlayınca, herkes peşinden koşar, ekmeğini kapışırlardı. Somuncu Baba'nın fırını, Molla Fenârî Mahallesinde, Ali Paşa Çınarı civarında olup, iki gözlü idi. Fırının bitişiğinde de, ibâdet ettiği bir odası vardı. Odanın kıble cihetinde de, nefsini terbiye etmek için kullandığı bir Çilehânesi mevcûd idi. Hâmideddîn hazretleri durumunu Bursa'da kimseye bildirmedi. Hep, halk içinde Hak ile olmağa gayret etti.

Somuncu Baba, birgün fırına ekmeklerini sürdü. Pişmesini beklerken, yanına Pâdişâh Yıldırım Bâyezîd Hân'ın dâmâdı Seyyid Emîr Sultan geldi. Elinde bir çömlek vardı. "Selâmün aleyküm baba!" dedi. O da; "Ve aleyküm selâm" diyerek birbirlerine bakıştılar. Başka hiçbir kelime konuşmadan tanıştılar. Emîr Sultan, elindeki yemek çömleğini Somuncu Baba'ya verip, içindekinin pişirilmesini rica etti. Somuncu Baba, kabı alıp fırının ağzından içeri sürmek istediyse de, çömleği fırına sokamadı. Bir daha denedi, yine olmayınca, Emîr Sultan'a döndü ve; "Anladım ki bu çömleği fırına sen süreceksin!" dedi. Emîr Sultan; "Peki" diyerek çömleği aldı ve fırının gözünden içeri rahatlıkla sürdü. Fakat fırında hiç ateş yoktu. Somuncu Baba fırının ağzını kapattıktan sonra; "Birazdan pişer bekleyiniz" buyurdu. Bir müddet bekledikten sonra kapak açıldı. Fırında hiç ateş olmadığı hâlde yemeğin piştiğini gören Emîr Sultan, Somuncu Baba'nın büyük velîlerden olduğunu anladı. Orada tasavvuf üzerinde bir miktar sohbet ederek dost oldular.

Yıldırım Bâyezîd Hân, Niğbolu zaferinden sonra Bursa'da Ulu Câmi'yi yaptırmaya başladı. Câminin inşâsı sırasında, çalışan işçilerin ekmek ihtiyâcını Somuncu Baba te'min etti. Câminin yapılması bittikten sonra, bir Cum'a günü açılış merasimi yapılacağı ilân edildi. O gün başta Pâdişâh Yıldırım Bâyezîd Hân, dâmâdı büyük âlim ve velî Seyyid Emîr Sultan, Molla Fenârî hazretleri, ulemâdan pekçok kimse ve Bursalılar Ulu Câmi'yi doldurdular. Yıldırım Bâyezîd Hân, câminin açılış hutbesini okumak üzere Emîr Sultan'a vazîfe verdiğinde, Emîr Sultan; "Sultânım! Zamanın büyük âlimi burada iken, bizim hutbe okumamız uygun değildir. Bu câmi-i şerîfin açılış hutbesini okumaya lâyık olan zât şu kimsedir" diyerek, Somuncu Baba'yı gösterdi. "Şöhret âfettir" hadîs-i şerîfini bildiği için, bundan titizlikle kaçınan Somuncu Baba, Pâdişâhın emri üzerine minbere doğru yürüdü. Emîr Sultan'ın yanına gelince; "Ey Emîr'im, niçin böyle yapıp beni ele verdiniz?" dedi. O da; "Senden ileride bir kimse göremediğim için öyle yaptım" cevâbını verdi. Cemâat hayret ederek bu konuşmaları dinliyor, Somuncu Baba'nın hutbesini merakla bekliyorlardı. Minbere çıkan Somuncu Baba, öyle bir hutbe irâd etti ki, o zamana kadar Bursalılar öyle bir hutbeyi hiç işitmemişlerdi. Bursalılar, ancak bundan sonra Somuncu Baba'nın büyüklüğünü anladılar. Somuncu Baba, hutbede; "Ba'zı âlimlerin, Fâtiha-i şerîfenin tefsîrinde müşkilâtı, anlıyamadığı kısımlar vardır. Onun için bu sûrenin tefsîrini yapalım" buyurarak, Fâtiha sûresinin, yirmi ana ilim üzerine yedi türlü tefsîrini yaptı. Nice hikmetli sözler beyân eyledi ki, herkes hayretinden şaşırıp kaldı. Başta Molla Fenârî hazretleri; "Somuncu Baba, önce bizim Fâtiha sûresinin tefsîrindeki müşkilimizi kerâmet göstererek halletti. Onun büyüklüğüne, bu yedi çeşit tefsîr, âdil bir şâhiddir. Fâtiha'nın ilk tefsîrini cemâatin hepsi anladı. İkinci tefsîrini bir kısmı anladı, üçüncü tefsîri anlayanlar çok az idi. Dördüncü ve sonrakileri anlıyanlar içimizde yok idi" demekten kendini alamadı. Cum'a namazından sonra bütün cemâat, Somuncu Baba'nın elini öpmek, duâsını almak istedi. Cemâatin bu arzusunu kıramayan Hâmid-i Velî hazretleri, kapıda durdu. Ulu Câmi'in üç kapısından çıkan herkes; "Ben Somuncu Baba'nın elini öpmekle şereflendim" diyordu. Somuncu Baba, yine kerâmet göstererek, Allahü teâlânın izniyle her üç kapıda da aynı ânda bulunarak cemâate elini öptürmüştü.

Namazdan sonra evine giden Hâmid-i Velî'ye, Molla Fenârî; "Efendim! Bu günlerde Fâtiha sûresinin tefsîrini yapmak istiyordum. Fakat ba'zı anlıyamadığım yerler var idi. Bu hutbenizle, bilemediğimiz yerleri îzâh etmiş oldunuz. Medresede hizmetimiz karşılığında kazandığımız beşbin akçe paramız vardır. Şüphesiz helâldir. Kabûl buyurursanız bunları size hediye etmek istiyorum" dedi. O, kabûl etmedi. Bunun üzerine Molla Fenârî, Somuncu Baba'ya; "Talebeniz olmakla şereflenmek istiyorum" deyince, Somuncu Baba ona teveccüh ederek duâlarda bulundu. Molla Fenârî'nin, Somuncu Baba'dan aldığı feyz ile yazdığı tefsîrini bütün âlimler çok beğenmiş, asırlarca mu'teber bir tefsîr olduğunu açıklamışlardır.

Somuncu Baba, durumunun anlaşılması üzerine; "Sırrımız faş oldu, herkes tarafından anlaşıldı" diyerek, Bursa'dan gitmek istedi. Bir sabah erkenden. Gavas Paşa Medresesi'nden birkaç talebeyi yanına alarak yola çıktı. Somuncu Baba'nın Bursa'yı terketmekte olduğunu işiten Molla Fenârî, koşarak bir çınarın yanında arkasından yetişti. Gitmeyip Bursa'da kalması

için çok yalvardı, ricalarda bulundu ise de kabûl ettiremedi. Sonunda, Bursalılara duâ etmesini istedi. Somuncu Baba, bu çınarın yanında Bursa'ya dönerek, feyizli, bereketli bir şehir olması ve yeşil olarak kalması için duâ etti ve vedâlaşarak ayrıldılar. Bursa'da bu çınarın bulunduğu bölgeye "Duâ çınarı" denildi.

Bursa'dan ayrılan Somuncu Baba, bugünkü Aksaray iline geldi. Burada ömrünün sonuna kadar İslâmiyeti yaymak, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmek için uğraştı. Hem zâhirî, hem de bâtınî ilmi ile Aksaraylıların gönüllerinde erişilmesi güç olan mümtaz bir mevkiye erişti. Artık ona Hâmid-i Aksarâyî denilmeğe başlandı. Hacı Bayram'ı Velî ile hacca gittiler. Dönüşlerinde, Hacı Bayram'ı kendisine halîfe, vekîl ta'yin etti. İnsanları irşâd etmekle vazîfelendirdi.

Hâmid-i Aksarâyî hazretleri, birgün zirâatla uğraşan talebelerinden birine bir miktar tohum verdi ve: "Bu tohumların yarısını, tarlanızın bir kısmına sizin için, yarısını da tarlanızın bir kısmına bizim için ekiniz" buyurdular. Talebe tohumları ekti. Ekinlerin yetiştiği mevsimde tarlaya gittiler. Talebenin tarlasında fevkalâde güzel yetişmiş bir ekin vardı. Diğerinde hiç ekin bitmemişti. Hâmid-i Velî, talebesine dönerek; "Bu tarlalardan hangisi bizim, hangisi sizindir?" buyurunca, talebe son derece utandı ve kendi tarlasını göstererek; "Bu tarla sizindir efendim" dedi. O da, ekinlere bakarak; "Biz âhıret için çalışıyorduk. Acaba hangi günahımızdan dolayı dünyâmız ma'mûr olmaya başladı?" deyip, üzüntüsünü dile getirdi. Hocasının müteessir olduğunu gören talebe, hakîkati söyleyerek üzüntüsünü giderdi.

Yine birgün, yaşlı bir kadın huzûruna gelip; "Efendim! Benim bir ineğim vardı. Sabahleyin sığırtmaca ineği teslim ettim, fakat akşam ineğim dönmedi. Çok aradım, ineği bulamadım. Ne olur derdime çâre olunuz" diye yalvardı. Kadının bu üzüntüsüne dayanamayan Hâmid-i Velî; "Sen burada bekle. Biz etrâfı bir araştıralım, bulursak getiririz" buyurdu. Dışarı çıkıp, sağa sola araştırma yapmadan, hep bir istikâmette gitti. Kadın da onu gizliden ta'kibe başladı. Hâmid-i Velî, bugünkü türbesinin bulunduğu yere geldi. Orada ineğin otlamakta olduğunu görerek; "Ey mübârek hayvan! Niçin diğer hayvanlardan geri kaldın da bizi buraya kadar yordun?" deyince, inek lisâna gelip; "Bugün yavruma süt verecek kadar karnımı doyuramamıştım. Onun için burada otluyordum" dedi. Bu konuşmaları işiten kadın, Hâmid-i Aksarâyî'nin derecesinin üstünlüğünü anladı. Onu ençok sevenler arasında oldu.

Hâmid-i Aksarâyî hazretleri, 815 (m. 1412) senesinde, birgün dostları ve talebeleriyle helâlleşti. İki rek'at namaz kıldıktan sonra, uzun uzun duâ etti. Sonra Kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. Cenâze namazını Hacı Bayram-ı Velî kıldırdı. Geriye iki erkek çocuk bırakarak, bugünkü türbesinin olduğu yere defnedildi. Türbesi Aksaray kabristanının ortalarındadır. 1400 (m. 1980) senesinden i'tibâren, Aksaraylı Şahin Başer Bey'in gayretleriyle türbesi yeniden onarılarak bugünkü hâle gelmiştir. Somuncu Baba'nın çilehânesini ve türbesini ziyâret edenler, rûhâniyetinden fevkalâde feyz ve bereketlere kavuştuklarını, dünyâyı unuttuklarını söylemişlerdir. Onu vesile ederek Allahü teâlâya yapılan duâların kabûl olduğunu da bildirmişlerdir.

Hâmid-i Aksarâyî hazretlerini çok sevenlerden biri şöyle anlattı: "Aksaray'da me'mûr olarak vazîfe yapıyordum. Bir üst makama terfim ihtilaflı idi. Şeyh Hâmid-i Velî hazretlerine gittim. Türbesini ziyâret ederek, ona durumumu anlattım. Çilehânesinde iki rek'at namaz kıldıktan sonra eve geldim. Gece rü'yâmda Hâmid-i Velî'yi gördüm. Bana buyurdu ki: "Evlâdım, hiç üzülme, üst makama geçeceksin. Biz evliyâ kullar, senin o makama geçtikten sonra, istifâ edip, serbest olarak İslâmiyete hizmet etmeni, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını insanlara bildirmeni arzu ediyoruz" buyurdu. Hakîkaten, kısa bir zaman sonra bir üst makama geçme emri geldi ve istifâmı vererek İslâmiyete hizmet etmeye çalıştım."

Hâmid-i Aksarâyî hazretlerinin okuduğu kasideler, Aksaraylıların dillerinde dolaşmaktadır. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

Biz ol âşık yiğitleriz,
Akıl, rüşd bize yâr olmaz.
Mey-i aşk ile sermestiz,
Bizler asla sarhoş olmaz.

Diriyiz dâim ölmeyiz,
Karanlıkta hiç kalmayız,
Çürüyüp toprak olmayız,
Bize gece gündüz olmaz.

Bizim illerde ay ve gün,
Sebat üzre durur dâim.
Televvün irişür âna,
Gehî bedr-ü-hilâl olmaz.

Bizim bahçedeki güller,
Dururlar taze, solmazlar,
Hazân olup dökülmezler,
Kış mevsimi bahar olmaz.

Şerbeti aşk için içtik,
Feragat mülküne göçtük,
Yanıp aşkınla tutuştuk,
Bize tahrûk-ü-târ olmaz.

İrelden Şems'in nûruna,
Vücûdun zerreden katre
Ne katre, ayn-ı bahr oldu.
Ona çukur kenar olmaz.

Bırak ey Hâmidâ vârı
Görem dersen sen ol yân,
Görecek ol tecellâyı,
Ondan üstün kemâl olmaz.

* * *

Senden dolu iki cihan,
Oldum Zuhurunda nihân.
Ger bulmayam seni ayan,
Yâ Rab n'ola hâlim benim?

Şol gün ki mîzân kurula,
Hak huzûrunda durula,
Hizmetçi nâra sürüle,
Yâ Rab n'ola hâlim benim?

Ağlarım işte zar ile,
Eyvah kaldım eller ile,
Tanışmadım sen yâr ile,
Yâ Rab n'ola hâlim benim?

Hâmidî'nin gözü yaşı,
Doldurur dağ ile taşı,
Bilmem nidem garîb başı,
Yâ Rab n'ola hâlim benim?

Hâmid-i Aksarâyî hazretleri hakkında yazılan ba'zı kasideler de şöyledir:

Geldi Hâmid çü verdi Rûm'a ziya
Ölü kalbi diriltip etti ihya.
Hacı Bayram'a ândan oldu nazar,
Her kim âna erişti buldu rehâ.

Sa'îd-i nûr cezbesiyle sunup,
Câm-ı aşkı içirdi verdi safa.
Pertev-i nûr cezbesiyle ol er,
Ölü kalbi diriltip etti ihya.

Bursa'dadır şimdi iki gözlü fırının,
Bismillah diyerek hamuru yoğurun,
Elin değdikçe bereketlenir hamurun,
Piştikçe lezzetlenir o güzel somunun.

Küfelere koyarak yüklenirsin sırtına,
Ulu Câmi önünden inersin sahaflara
Somunlar, mü'minler! dersin Bursa halkına,
Âhıreti düşünüp yersin helâl lokma.

Fâtiha'yı yedi tefsîr edip açarsın,
Ulu Câmi içinde hikmetler saçarsın,
Hacı Bayram-ı Velî'nin de hocasısın,
Ârif-i billahsın, kutubsun, evliyâsın.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 74

2) Tâc-üt-Tevârih cild-2, sh. 425

3) Nefehât-ül-üns sh. 683

4) Aşıkpaşazâde Târihi sh. 201

5) Semerât-ül-fuâd sh. 7

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1008

7) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 54

8) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 72

HAMZA KARAMÂNÎ (Hamza Mahmûd)

Fâtih Sultan Mehmed Hân devri tefsîr âlimlerinden. İsmi, Hamza bin Mahmûd el-Karamânî'dir. Lakabı Nûreddîn'dir. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmeyen Karamânî, 871 (m. 1468) yılında vefât etti.

Asrının âlimlerinden, tefsîr, hadîs ve diğer dînî ilimleri tahsil etti. Din bilgileri ve fen bilgilerinin her birinde yüksek derecelere erişti. İlminin çokluğu ile temayüz ederek akranlarından öne geçti, ömrünü, ders okutup talebe yetiştirerek, fetvâ vererek, kitap yazarak geçirdi. Karaman'da müderrislik ve müftîlik vazîfesinde bulundu.

Allâme Kâdı Beydâvî'nin "Envâr-üt-Tenzîl" adındaki tefsîrine haşiye yazdı. Haşiyesine "Takşîr-üt-Tefsîr" adını verdi. Bu haşiye, âlimler arasında makbûl tutulmuştur. Karaman'da vefât etti, oraya defnedildi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 81

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 120

3) El-Fevâid-ül-Behiyye sh. 69

4) Keşf-üz-zünûn sh. 190

HASEN BİN ABDÜRRAHMÂN ES-SEKKÂF

Tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Abdürrahmân es-Sekkâf olup, Yemen diyârında bulunan Terim beldesinde yaşamıştır. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 813 (m. 1410) senesinde Terim beldesinde vefât etti. Zamanındaki evliyânın büyüklerinden olan Hasen Sekkâfın baba ve dedeleri de kendisi gibi âlim ve evliyâ zâtlar idi.

Hasen Sekkâf zamanında bulunan büyük âlimlerin derslerinde bulundu. Babası da büyük âlimlerden olduğu için, kısa zamanda yetişip meşhûr oldu. İsmi, her tarafta söylenmeye başlandı. Herkes tarafından sevilirdi. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Büyüklük ve evliyâlık hâlleri ve kerâmetleri, daha çocuk yaşta iken kendisinde görülmeye başlanan Hasen Sekkâfın, bir menkıbesi şöyle anlatılır: "Hasen Sekkâf çocuk iken, arkadaşları ile birlikte ormana gitmişlerdi. Ormanda farkında olmadan yollarını kaybedip, köylerinden uzaklaştılar. Bütün uğraşmalarına rağmen yollarını bulamadılar. Yanlarında bulunan azıkları da bitmişti. Açlık ve susuzluktan adım atamıyacak hâle gelip, bir yere çöktüler. Ba'zıları ayağa kalkamıyorlardı. Yürüyebilecek durumda olanlar da, diğerlerini bırakıp gidemiyorlardı. Bu sırada Hasen bin Abdürrahmân, bir ara arkadaşlarının bulunduğu yerden kayboldu. Biraz sonra elinde bir tepsi hurma ile geri geldi. Çocuklar, onun hurmaları nereden getirdiğini anlıyamadılar. Hurmaları yiyen çocuklar, yürüyebilecek duruma geldiklerinde; "Şimdi de yolu çıkartamayız. Ne yapacağız?" diye endişelenmeye başladılar. Bunun üzerine Hasen Sekkâf; "Benim arkamdan gelin, inşâallah köyümüze kolaylıkla ulaşırız" dedi. Çocuklar kabûl edip onun arkasına düştüler, bir zaman sonra köylerine ulaştılar. Çocuklar, o kadar uzak mesafeyi, bu kadar kısa zamanda nasıl yürüyebildiklerini anlayamadılar."

Hasen bin Abdürrahmân'ın, bir kimseye sekiz altın borcu vardı. Birgün, alacaklı olan kimse alacağını istedi. O ânda da Hasen Sekkâf'ın sâdece beş altını vardı. O da kızkardeşi Zeyneb'de emânet olarak duruyordu. Ondan beş altını aldı. Bir kese içinde getirip, alacaklıya verdi. Alacaklı, verilen altınları saydı. Kesenin içinde sekiz altın vardı. Tamam olduğunu söyleyip gitti.

Rivâyet edilir ki, birgün Hasen Sekkâfın evine kardeşinin oğlu Muhammed gelmişti. Bir müddet sohbetten sonra, Hasen Sekkâf kalkıp hanımının bulunduğu odaya geçerek, hanımına; "Haydi, zevcin için yemek hazırla dedi. Hanımı hayretle; "Benim zevcim ne demek? Benim zevcim sensin. Niçin başka bir zevcim varmış gibi söylüyorsun?" deyince, Hasen Sekkâf hazretleri buyurdu ki: "Benim vefâtımdan sonra sen, bu (kardeşim oğlu Muhammed ismindeki) zât ile evlenirsin." Hanımı birşey demeyip sustu. Bu hâdiseden sonra, aradan uzun müddet geçti. Hasen Sekkâf hazretleri vefât etti. Hanımı da o zât ile evlendi. Senelerce önce söylediği söz, böylece gerçekleşmiş oldu.

Hasen Sekkâfın talebelerinden Abdürrahmân el Hatîb şöyle anlatır: “Ben Hasen Sekkâfın sohbetlerinde ilk bulunduğum zamanlar, konuşmalarda geçen ba’zı mevzûları anlıyamazdım. Hattâ bir ara dersleri bırakmayı bile düşündüm. Nasıl olsa birşey anlıyamıyorum, en iyisi ömrümü harcamıyayım dedim. Bu düşünceler içinde iken, bir akşam sohbette bana; “Bir sıkıntınız mı vardır? Kalbinizde olanları lütfen bana söyleyin, çekinmeyin” dedi. Ben de düşündüklerimi ona arz ettim. Bunun üzerine bana; “Kalbinize böyle düşünceler geldiğinde bize haber verin. Kendi başınıza karar vermeyin. Kendi kendine karar veren helak olur” buyurdu. Ben de tövbe ettim. Hâlimi düzeltmeye, kalbimi toparlamaya çalıştım. Bundan sonra sohbetleri bana zor ve ağır gelmedi. Konuştuğu mes’eleleri çabuk kavramaya başladım.”

Yine Abdürrahmân el-Hatîb anlatır: “Bir sene hac mevsiminde, gönlüme hacca gitmek arzusu geldi ve bu arzu bende çok şiddetlendi. Bu sırada, tanımadığım bir şahıs yanıma geldi. Seccadesini yere serdi. “Bunun üzerine gel” dedi. Ben de seccadenin üzerine geldim. Bir ânda kendimi Mekke-i mükerremede buldum. Hac vazîfelerini yerine getirmeye başladım. Arafat’ta vakfeye durduğumda, kalabalık arasında hocam Hasen Sekkâf’ı gördüm. Benim gelişim, aniden ve hiç anlıyamadığım bir şekilde olduğundan, hocama haber verememiştim. Bunun için kendisini orada görünce mahcub oldum ve hiç bir şey söyleyemedim. Kendimi ondan gizledim. Beni görmesin diye başka tarafa gittim. Hac vazîfesini bitirdikten sonra, kendi kendime; “Ben şimdi buradan Terim beldesine nasıl gideceğim? Aradaki mesafe çok fazla” diyerek endişelenmeye başladığımda, yine, hacca gelmeme vesile olan zâtı gördüm. Seccadesini yere serip, bana; “Haydi gel” dedi. Seccadenin üzerine geldim. Allahü teâlânın izni ile, yine bir ânda memleketime geldim.

Hocamın yanına vardığımda, beni görür görmez tebessüm edip; “Ey hacı! Haccın mübârek olsun. Gel bize hacdan anlat!” buyurdu. Ben çok mahcub bir hâlde durdum ve hiç bir şey konuşamadım. Benim mahcubiyetimi anlayıp, kendisi konuşmaya, sohbete devam etti. Ben daha sonra gizlice araştırdım. Hocam o sene zâhiren hacca gitmemişti. Terîm’den ayrılmamıştı. Fakat ben de kendisini orada gördüğüme göre, anladım ki, hocam kerâmet olarak her iki yerde de bulunmuştu ve insanlar da bunu farkedememişlerdi. Birgün hocamız ile yalnız olarak başbaşa kaldığımızda, hacca nasıl gidip geldiğimi kendisine anlattım. “Peki sen Arafat’ta niçin bizden saklandın?” dedi. Ben de sebebini arzettim. Bunun üzerine bana buyurdu ki: “Seni Terîm’den Mekke’ye ve oradan da geri Terîm’e getiren şahıs bizim halîfelerimizden idi. Seni çok sevdiğimiz için onu biz gönderdik. O seccadeyi de ona biz vermiştik.” Sonra bir seccade çıkardı. Baktım, bizim giderken ve gelirken üzerinde bulunduğumuz seccade idi. Bütün bunları, hocamın kerâmetleri olduğunu anladım.”

Hasen bin Abdürrahmân es-Sekkâf, birgün, evliyâdan Muhammed bin Hakem ismindeki bir zâtın kabrini ziyâret etmişti. Yanında da talebelerinden Abdullah bin Muhammed isminde birisi vardı. Bu talebe Hasen bin Abdurrahmân’dan, Muhammed bin Hakem’in rûhâniyetinin kabrinden kendilerine keşfolmasını, gösterilmesini istedi. O da kabûl etti. Bu sırada, Muhammed bin Hakem’in kabrinden güneş misâli bir nûr çıktı. Bu nûrun heybeti ile aklı başından giden talebe, bayılarak yere düştü. Evine götürüldü. Üç gün o hâlde kaldı. Üçüncü gün Hasen Sekkâf hazretleri o talebenin evine gitti. Şifâ için ba’zı âyet-i kerîmeler okuyup duâ etti. O talebe, bundan sonra kendine gelebildi.

Hasen bin Abdürrahmân es-Sekkâf hazretleri, sıcak bir yaz günü sabahı, talebelerinden Ali bin Sa’îd er-Rahîle ile Terîm’in dışında bulunan kabristanı ziyârete gitmişlerdi. Öğleye yakın zamana kadar orada kaldılar. Dönüşlerinde hava çok sıcak idi. Yerde bulunan kumlar kızmıştı. Kızgın kumların harareti insanın yüzüne vuruyor, baygınlık veriyordu. Ali bin Sa’îd, fazla sıcağın harareti ile bayılıp düşecek gibi oldu. Yürümeye takati kalmamıştı. Hocasına da birşey söyleyemiyordu. Onun bu hâlini anlayan Hasen Sekkâf; “Ayağını, benim ayağımı koyduğum yere koy. İzlerime basarak yürü” buyurdu. Bundan sonra o şekilde yürüyen talebe, hiç sıcaklık hissetmedi.

Hasen bin Abdürrahmân es-Sekkâf hazretlerinin bunlar gibi daha nice kerâmetleri vardır. Çok talebe yetiştirdi. Birçok kimsenin hidâyete kavuşmasına, doğru yolu bulmasına vesile oldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 399

HASEN ÇELEBİ

Kelâm, usûl ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hasen Çelebi bin Muhammed Şah bin Hamza bin Muhammed bin Muhammed'dir. Anadolu'da yetiştiği için Rûmî nisbetiyle anılmaktadır. Lakabı Bedreddîn olup, İbn-i Fenârî diye tanınmaktadır. Meşhûr âlim Molla Fenârî'nin torunlarındandır. 840 (m. 1436) senesinde doğdu. 886 (m. 1481) senesinde Bursa'da vefât etti.

Zamanındaki meşhûr âlimlerden ilim öğrendi. Molla Fahreddîn, Molla Ali Tûsî ve Molla Hüsrev bu âlimlerdendir. Kelâm, me'ânî, Arabca, usûl-i fıkıh ve aklî ilimlerde büyük âlim olana kadar, ilim öğrenmeye devam etti. Bu âlimlerle beraber, babasından da ilim öğrendi. Hattâ, ençok babasından istifâde ettiği söylenir. Edirne'de Halebiyye Medresesi'nde müderris iken, amcasının oğlu Ali Fenârî, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın kadıaskeri idi. Ondan; Mısır'a gidip, "Mugn-il-Lebîb" kitabını Magribli bir âlimden okumak için Sultan'dan izin istemesini rica etti. Mısır'da bulunan bir âlimin, Mugn-il-Lebîb kitabını çok iyi bildiğini duymuştu. Hasen Çelebi, Telvîh kitabına bir haşiye yazmıştı. Fâtih henüz hayatta iken, kitabını Fâtih'in oğlu İkinci Bâyezîd'e atfetmişti. Bu yüzden Fâtih, Hasen Çelebi'ye biraz kırgın idi. Mısır'a gitmek için izin isteyince; "Madem ki, o kadar aklına koydu, o hâlde gitsin" diye izin verdi. Müderrisliği bırakıp, talebeliği istemesine şaşırmıştı.

Hasen Çelebi, Fâtih Sultan Mehmed'den izin alınca, Mısır'a gitti. Mugn-il-Lebîb kitabının tamâmını Magribli o âlimden yazdı. Daha sonra yazdıklarını bu âlimin huzûrunda baştan sona okudu. Kitapta gerekli düzeltmeleri ve incelemeleri yaptılar. Magribli âlim, bu kitabın baş tarafına, Hasen Çelebi için icâzet yazdı. Yine Mısır'da İbn-i Hacer'in bir talebesinden Sahîh-i Buhârî'yi okudu. Sahîh-i Buhârî'yi okutmak ve hadîs-i şerîf öğretmek için icâzet aldı. 870 (m. 1465) senesinde Şam'a gitti. Buradan Hicaz'a giden kâfile ile hacca gitti. Birkaç defa Kâhire'ye gittiği de bildirilmektedir.

Tekrar Anadolu'ya dönünce, Mısır'da yazdığı Mugn-il-Lebîb şerhini Sultan Mehmed Hân'a gönderdi. Sultan, bu kitabı inceleyince çok beğendi. Hasen Çelebi'ye olan kırgınlığı geçti, ilmini takdîr ederek, İznik Medresesi'nin müderrisliğini ona verdi. Daha sonra da Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris ta'yin etti. Hasen Çelebi, medresenin bir odasında kalırdı. Beş vakit namazı câmide kılardı. Medresede dersini bitirdikten sonra, Kâdızâde'nin medresesine gider, onu ziyâret ederdi. Ertesi gün de Kâdızâde onun yanına gelirdi. Birbirlerini çok severlerdi. Bu ziyâretleri devamlı yaparlar ve her işlerinde yardımlaşırlardı. Sultan Bâyezîd Hân'ın padişahlığı zamanında, günlük seksen akçe maaşla Bursa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi, ölünceye kadar burada yaşadı.

Âlim, fazilet sahibi, sâlih bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Sert elbise giyer, alçak gönüllülüğünden hayvana binmezdi. Miskin ve fakirleri, Allah adamlarını severdi. Tasavvuf ehli âlimlerle sohbet ederdi. Dünyâdan yüz çevirmiş, âhırete yönelmişti.

Medresede iken yardımcısı olan Seyyid Çelebi anlatır: "Birgün seher vakti beni istedi. Odasının kapısında şiddetli şekilde ağlama sesleri duydum. Bu duruma çok şaşırdım. Başına büyük bir musibet geldiğini zannettim. Kapıyı çaldım, içeri girip selâm verdim. Oturmamı emretti. Ben de oturdum ve ağlamasının sebebini sordum. "Gecenin üçte birinden sonra, üzülmek için bir sebep bulamıyorum diye hatırıma geldi" dedi. Bununla ne demek istediğini sordum. "Üç aydır bize dünyalık bir zarar gelmedi. Âlimler demişlerdir ki: "Dünyâ malından zarar görmeyen âhıretten zarar ediyor demektir. Çünkü zarar âhırete yönelince, dünyalık şeyleri terkeder." Bunun için, âhıret işlerinde zarar ediyorum korkusuyla ağladım" diye cevap verdi. O ânda hizmetçilerden biri içeri girdi. Çok üzgündü. Hizmetçiye üzüntüsünün sebebini sordu. Hizmetçi şöyle cevap verdi: "Bana filân işi görmemi emretmiştiniz. Ben de sizin beyaz katırınıza bindim. Yolda katır düştü, öldü." Hasen Çelebi bunu duyunca; "Allahü teâlâya hamd olsun. Bana dünyâ zararı verdi" diye hamd etti. "Bu haberi bana sen müjdeledin ey hizmetçi (köle)! Ben de seni Allah rızâsı için azâd ettim" dedi.

Hasen Çelebi, birçok eser yazdı. Bunlar âlimler arasında makbûl ve mu'teber tutulurdu. Kitapları, talebe ve müderrislerin elinden düşmezdi. Ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu Sadr-uş-şerî'ai sânî li vikâyet-ir-rivâye fî mesâil-il-hidâye, 2-Hâşiyetü alel-Mutavvel, 3-Hâşiye-tü alâ hâşiyet-il-Keşşâf li, seyyîd Şerîf, 4-Hâşiyetü alâ şerh-il-Mevâkıf, 5-Hâşiyet-üt-telvîh, 6-Ta'lîkatü alâ dürer-il-hukkâm.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 213

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 324, 325

3) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 204, 205

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 64

5) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-3, sh. 127

6) Et-Tabakât-üs-seniyye cild-3, sh. 109, 110, 111

7) Keşf-üz-zünûn sh. 350, 474, 496, 1199, 1479, 1891, 2022

HASEN EBRİKÂN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Mahlûf bin Mes’ûd bin Sa’d el-Müzîlî er-Râşidî olup, künyesi Ebû Ali’dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. Teni esmer olduğu için, o beldenin lisânında Ebrikân denilmiştir. 807 (m. 1404) senesi Şevval ayının sonlarında Cezayir’in Tilmsân bölgesinde vefât etti.

Hasen Ebrikân, büyük âlim Masnûdî İbni Merzûk el-Hafîd’den ilim öğrendi. Babasının vefâtından sonra, başka beldelere gitti. Oralarda uzun müddet kaldı. Tahsilinin çoğunu Câbiye’de, Abdürrahmân Vaglisî ve talebesi olan âlimlerden tamamladı. Anadolu’da Ebû Abdullah Merrâkû-şî’den de ilim öğrendi.

Hasen Ebrikân, hac farizasını yerine getirmek için Mekke-i mükerremeye gitti. Mekke’de beş sene kaldı. Hasen Ebrikân Mekke’den dönünce, Tilmsân’a yerleşti. Burada İbrâhim Masmûdî ile görüştü. Yahyâ Metgari’nin yanında ilim tahsil etti. Hasen Ebrikân, Hûfi’nin ferâiz kitabını Îsâ Emziyâ’nın yanında okudu. Bu ferâiz kitabı üzerinde ba’zı açıklamalar yaptı. Ferâiz, hesâb ve fıkıh ilimlerinde söz sahibi oldu. İbn-i Mâlik’in Elfiye’sini güzel bir şekilde okudu. Bunu okurken, Mekûdî’nin Elfiye şerhini mütâlâa etmekle yetindi.

Hasen Ebrikân’ın nakilleri sağlam, anlayışı çok yüksek idi. Gelişigüzel söylemezdi. Anlattıklarını karıştırmazdı. İlme ve ilim sahiblerine çok hürmet ederdi. O ders okuturken, kimse konuşmazdı. Talebelerin hiçbiri sağa-sola bakmazdı. Kendisinden Tensî, Ali Tâlûtî ve üvey kardeşi Sünûsî ve birçok âlim ilim öğrendi. Büyük âlim Sünûsî, Hasen Ebrikân’ın yanında kalıp, ondan çok istifâde etti.

Kardeşi Sünûsî, onun hakkında şöyle demektedir; “Çok âlim ve evliyâ gördüm. Fakat, hocam ve ağabeyim Hasen Ebrikân gibisini görmedim. O, Allahü teâlânın rızâsının olduğu işlerde kınayanın kınamasından korkmazdı. Gülmez, sâdece tebessüm ederdi. Müslümanlara çok merhametli ve şefkatli idi. Onların sevinmesi ile sevinir, üzülmesi ile üzülürdü. Allahü teâlâyı devamlı zikreder, bu husûsta asla gevşeklik göstermezdi. Büyük-küçük herkes, ona hürmet ederdi. İbn-i Mâlik’in Elfiye’sini ve İbn-i Hâcib’in muhtasarını okuturken, derslerinde ben de bulundum. O, dersi, dinliyenler anlayıncaya kadar anlatırdı. Önce mes’eleyi ana hatlarıyla anlatırdı. Sonra o mes’ele ile alâkalı olarak şerhlerden nakiller yapardı. Sonra kendi söyleyecekleri varsa onları söyler, sonra meşhûr kaynak ve geniş kitaplardan nakiller yapardı. Böylece mes’elenin anlaşılmasını ve tahkîkini te’min etmiş olurdu. Onun derslerine büyük âlimler gelirdi. Onun nakillerini ve zekâsını takdîr ederlerdi. Muhammed bin Abbâs, Muhammed bin Accâr, Süleymân Buzeydî ve birçok âlim bunlardandır.”

Hasen Ebrikân, ana-babasına ve akrabâlarına çok iyilik ederdi. Annesine hürmeti çok ileri seviyeye ulaşmıştı. Annesi vefât ettikten sonra, onun eşyâlarını sakladı. Bu husûsta şöyle buyurdu: “Hayır ve bereketi, ancak ana-babaya ve hocaya iyilikte gördüm.” O bununla, Allahü teâlânın ebeveyne itaat etme emrini de yerine getirmiş oluyordu.

Hasen Ebrikân’ın zühdü pekçok idi. Çok az bir yemekle yetinirdi. Gündüzleri oruç tutar, geceleri ibâdet ederdi. Gece ve gündüz çok az uyurdu. Sâdece ölüm hastalığında yatağa yatmıştır. Vefâtına yakın, çocukları, akrabaları, hem yeri dar, hem de yattığı yatak sert olduğu için, ona geniş bir yer ve yumuşak bir yatak yapmaya karar verdiler. Karar verdikleri yeri ve yatağı hazırladıktan sonra, Hasen Ebrikân’dan oraya geçmesini istediler. O da onların bu sözüne muvafakat ederek, hazırladıkları geniş odaya ve yumuşak yatağa, onların yardımı ile geçti. Çünkü, kendi başına geçebilecek durumda değildi. O gece orada kaldı. Ertesi gün çoluk-çocuğuna ve akrabalarına üzülerek; “Beni eski odama ve sert yatağıma götürün. Çünkü dün gece, nefsim yatağın yumuşaklığını hissetti. Ömrümün sonunda beni, hayâtım boyunca kendisinden kaçtığım dünyâ evine koydunuz” dedi. Bunun

üzerine onu hemen eski odasına götürdüler ve sert yatağa yatırdılar.

Hasen Ebrikân'ın vera'ı da çoktu. O, günahlardan çok sakınırdı. Yakınlarından birisinin haramlardan sakınma husûsunda gevşek davrandığı haberi ona ulaşınca; "Kur'ân-ı kerîm okuyan, Allahü teâlânın ve Resûlullahın (aleyhisselâm) emirlerini dinliyen kimseden günah sâdır olması çok garip ve şaşılacak bir iştir" buyurdu.

Hasen Ebrikân, akşam ile yatsı arasını ihyâ ederdi. Buna hiç ara vermeden ve gevşeklik göstermeden devam ederdi. Allahü teâlâyı zikre, özellikle Kur'ân-ı kerîm okumaya çok önem verirdi. O, sâdece Kur'ân-ı kerîmi okumakla yetinmez, aynı zamanda Kur'ân-ı kerîmi yazarak da bir senede hatim ederdi. Bu hâline, vefâtına kadar devam etti.

Hasen bin Mahlûf, mes'eleler hakkında derinlemesine tetkik ve tahkîk yapmadan konuşmazdı. Hattâ birçok âlim, o zaman onun fıkıh ilmindeki bu tetkik ve tahkîkini başkasında görmediklerini söylemişlerdir. O, mes'eleyi iyice tetkik etmedikçe, ne bir sözü tasdîk eder, ne de gelişigüzel bir söz söylerdi.

Zamanının âlimlerinden Muhammed bin Abbâs onun meclisine gelip, ilmî mes'eleler üzerindeki tahkîkini ve tetkikini görünce, çok beğenip, onun büyük bir âlim ve kâmil bir zât olduğunu söyledi, ibâdet, tâat ve vilâyet sahibleri onun yanına gelmiş olsalar, onun hâllerini kabûl ederlerdi. Çünkü onlar, onu bu husûslarda kendilerinden daha üstün bulurlardı. Sultan ve makam sahibi kimseler ona gelmiş olsalardı, Allahü teâlânın ona lütfettiği heybet ve yüksekliği görerek, kendilerini onun yanında pek küçük görürlerdi.

Birgün büyük âlim Muhammed bin Abbâs, Hûncî'nin "Cemel" adlı eserini okuturken, Hasen Ebrikân'ın hizmetinde bulunanlardan birisi bir mes'ele sormaya geldi. Bunun üzerine Muhammed bin Abbâs ona; "Biz bunları Hasen Ebrikân'dan soruyoruz, ondan öğreniyoruz" diyerek, Hasen Ebrikân'ı çok güzel vasfeyledi.

Sünûsî yanına girince, ona tebessüm eder ve ona; "Allahü teâlâ seni müttekî âlimlerden eylesin" diye duâ ederdi.

Hasen Ebrikân'ın pekçok kerâmetleri görülmüştür. Bunlardan bir kısmını, büyük âlim Sünûsî ile kardeşi Ali nakletmiştir. Menkıbelerinden ba'zıları şunlardır:

Hasen Ebrikân, birgün sahrada abdest alıyordu. Bu sırada büyük bir aslan ona doğru geldi ve yakınında bir yere çöktü. Hasen Ebrikân abdestini bitirince, aslana doğru yönelip; "... Bak ki, şekil verenlerin en güzeli olan Allahın şânı ne kadar yücedir" meâlindeki Mü'minûn sûresi ondördüncü âyet-i kerîmesinin son kısmını üç defa okudu. Aslan, onun karşısında, hayasından başını eğen birisi gibi duruyordu. Sonra aslan, kalkıp oradan ayrıldı.

Sa'îd bin Abdülhamîd Asnûnî şöyle anlattı: "Sıcak bir günde, hocam Hasen Ebrikân'ın huzûruna girmiştim. Büyük bir yorgunluk içerisinde görünüyordu. Vücûdunda terler vardı. Bana; "Şu içerisinde bulunduğum yorgunluk niçindir biliyor musun?" dedi. Ben; "Bilmiyorum" dedim. Bunun üzerine bana; "Az önce burada oturuyordum. O sırada şeytan asıl sûretinde yanımıza girdi. Ben ona doğru kalkınca, önümden kaçmaya başladı. Ben, ezân-ı Muhammedî okuyarak onu kovalıyordum. Bir müddet onu kovaladım. Sonra kayboldu. Onun için bu hâldeyim" dedi.

Sünûsî anlatır: "Hocam, ağabeyim Hasen Ebrikân ile beraber şark taraflarından geliyorduk. Yolda, Cum'a isminde bir köye rastladık. Harabe bir hâlde idi. Halkı Tilmsân'a yerleşmişlerdi. Hatırımdan, bu köyü ta'mir edip yeniden kurmak geçti. Allahü teâlânın bu belde ahâlisini azâbla nasıl cezalandırdığını görüp ibret almak için köye girdik. Bu sırada bize doğru gelen bir kedi gördüm. Yakınımıza gelip oturdu. Bitkin bir hâli vardı. Bu arada ben kendi kendime; acaba bu köy tekrar ma'mûr hâle gelir mi? diye düşünürken, o kedi başını kaldırdı, gayet güzel bir ifâde ile; "Bu köy, kıyâmete kadar asla ma'mûr olmaz" dedi. Ben Hasen Ebrikân'a doğru baktım. "Doğru söylüyor" buyurdu.

İbrâhim bin Reddân isminde, büyüklerden bir zât şöyle anlattı: "Hacca giderken, yolda birkaç kişi bineğimi elimden almak istiyorlardı. Hâlbuki binek bana çok lâzımdı. Binek olmadan yola devam etmem çok zordu. Bunun üzerine, hocam Hasen Ebrikân'dan yardım istedim. O ânda hocamı karşımda gördüm. Elimden bineğimi almak istiyenlere yüksek sesle bağırdı. Onlar korkarak, bineğimi almaktan vazgeçtiler. Hocam, bir süre benimle Hicaz istikâmetine doğru yolculuk yaptı. Sonra bir ânda gözden kayboldu."

Ahmed bin Ya'kûb isminde bir zât şöyle anlattı: "Sultan beni hapsetmişti. Bunun üzerine ben duâlarımda, hocam Hasen Ebrikân'dan yardım istiyordum. Bir gece rü'yâmda Hasen Ebrikân'ı gördüm. Yanıma gelip, beni hapishâneden çıkardı. Benimle beraber Sultan Ebû Fâris'in yanına gitti. Sultan'ın yanında ba'zı kimseler vardı. Ben onları tanıyordum. Hasen Ebrikân, Sultân'a; "Senin bununla ne işin var? Onu serbest bırak" deyince, Sultan; "Onu serbest bıraktım" dedi. Uykudan uyanınca, yanımda bulunan arkadaşıma; "Bugün ben çıkıyorum" dedim. O da; "Nasıl biliyorsun?" diye sordu. Ben; "Hocam Hasen Ebrikân beni serbest bıraktı" deyip, rü'yâmı ona anlattım. Aradan birkaç saat geçtikten sonra, ismimle çağırıldım ve Sultan'ın yanına çıkarıldım. Onu rü'yâda gördüğüm şekilde buldum. Yanında rü'yâda, gördüğüm kimseler vardı. Sultan bana; "Dün gece gördüğüm rü'yâmda, hocam Hasen Ebrikân seni serbest bıraktı. Selâmetle git" dedi. Sâlimen ve hocamın bereketiyle hapis hayâtından kurtulmuş oldum."

Önde gelen talebelerinden Ahmed Hüseynî şöyle anlattı: "Hocam Hasen Ebrikân'ı tanımadan önce, servetim ve malım çok idi. Birgün Sultan Abdülvâhid bana, hem para cezası verdi. Hem de hapis edilmemi emretti. Hiçbir suçum yoktu. O zaman ben Hasen Ebrikân'ı tanımıyordum. Çünkü daha o sıralar, Hasen Ebrikân meşhûr olmamıştı. Ancak, dâmâdım âlim birisi olup, onun meclisine devam eder ve yanında ders okurdu. Onun için, benim durumumu Hasen Ebrikân'a arz etti. Bundan sonrasını dâmâdım şöyle anlattı: "Hasen Ebrikân, kayınpederimin işinin üzerinde durdu. Büyük câmiye gitti. Orada, ders veren ve Sultan'ın imamlığını yapan zâtla görüştü. Ona kayınpederimin durumunu anlatıp, Sultân'a söyleyip, onun hapisten çıkarılmasını istedi. Bunun üzerine Sultan'ın İmâmı olan zât, Hasen Ebrikân'a; "Efendim! Sultan sert birisidir. Ancak böyle bir teklifi, zât-ı âlinizin ismini söyliyerek yaparsam daha münâsip olur" dedi. O zaman Hasen Ebrikân ona; "Nasıl istersen öyle yap" dedi. Bunun üzerine o zât, o gün Sultan'ın yanına girdi ve şöyle dedi: "Burada sâlih bir zât var. Hüseynî denen şahsı, Allah için serbest bırakman için beni sana gönderdi" dedi. Sultan ona; "O zât kimdir?" diye sordu. Sultan'ın İmâmı şöyle cevap verdi: "O, sâlih birisidir. Ona Hasen Ebrikân denir" deyince, Sultan; "Şu Zir kapısında oturan zâtı mı diyorsun?" dedi. İmâm olan zât; "Evet, odur" dedi. Fakat Sultan; "Ona saçları adedince dayak attırmaya ve beşyüz dinar ceza almaya yemîn ettim" dedi. Sultân'ın İmâmı bunları duyunca, böyle bir işe karıştığından dolayı çok pişman oldu. Sonra Sultân'ın yanından çıktı. Hüseynî, beyaz, ince tabiatlı bir zât idi. Bir tek sopaya bile dayanamaz diye düşünen İmâm, durumu Hasen Ebrikân'a arzetti. Hasen Ebrikân buna çok üzüldü. Durumu, Allahü teâlâya havale etti. Sonra küçük bir kağıda birşeyler yazıp bana verdi ve; "Bunu kayınpederine götür ver. Dövmek için çıkardıkları zaman, onu yanında bulundurmasını, mümkün ise ağzına almasını söyle" buyurdu. Gidip durumu kayınpederime anlattım ve o kâğıdı verdim."

Ben de o kâğıdı sakladım. Başıma gelecekleri beklemeye başladım. O gün ve gece, bana dokunmadılar. Ertesi gün, Cum'a idi. Sabah güneş doğunca, beni dövmek için hücreden çıkardılar. Çıkarken Hasen Ebrikân'ın göndermiş olduğu kâğıdı kayışımın arasına gizledim. Sonra beni bağlayıp dövmek için avluya çıkardılar. Tam bana vuracakları sırada, sultan'ın sarayından; "Onu hücresine götürünüz" diye bir ses duydum. Gardiyanlar hemen beni hücreme geri götürdüler. Ben hücremde büyük bir azâbın bekleyişi içinde idim. Malımı, çoluk-çocuğumu ve herşeyimi unutmuştum. Sultan, Cum'a namazını kılıncaya kadar hücremde kaldım. Ben böyle heyecanla beklerken, beni dışarı çıkardılar. Korku içerisinde çıktım, işkence etmek için çıkardıklarına hiç şüphem yoktu. Beni doğruca Sultân'ın huzûruna götürdüler. Sultan bana; "Evine emniyetle gidebilirsin, işkence korkun olmasın. Üzerinde herhangi bir borcun da yoktur" dedi. Bundan dolayı çok sevindim. Geri dönüp huzûrundan çıkarken, Sultân'ın birşeyler söylediğini işittim. Fakat bana söylediğini anlıyamamıştım. Tam dışarı çıkarken, Sultân'ın veziri kızarak bana bağırdı. Ağzı bozuk birisi idi. Bana; "Sultan seni çağırıyor. Sen ise gidiyorsun" dedi. Ben hemen korkarak döndüm. Sultan bana; "Seni Allah için serbest bıraktım. Bunu Allahü teâlâdan bil" dedi. Sonra yanındakilere dönüp; "Bunu niçin serbest bıraktığımı biliyor musunuz?" dedi. Onlar; "Hayır bilmiyoruz" dediler. Bunun üzerine Sultan kolunu açtı. Kolundan, kınında bulunan çok sağlam ve keskin bir bıçak çıkardı ve bize gösterdi; "Eğer Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı olmasa idi. Şimdi ben aranızda yoktum" dedi ve bunu şöyle açıkladı: "Cum'a namazında secdeye vardığımda, bu bıçak kolumdaki kınından çıktı. Sanki birisi, onu kolumdaki kınından çıkarmış, boynumu ve bütün damarlanmı kesmek için onu bana doğru çevirmişti. Fakat bu sırada Allahü teâlâ, lütuf ve ihsânı ile onu benden çevirdi. Allahü teâlâ o ânda kalbime,

hapisteki o şahıs ve o sâlih zâtın onun hakkında ricada bulunduğu hâlde, ona yine işkence yaptırmakta inâd etmem sebebi ile bu bıçağın kınından çıktığını ilham etti. Ben o sırada, Allahü teâlânın beni ölümden kurtardığı için, şükür olarak, namazdan sonra hapisteki kişiyi salıvereceğime ve ondan herhangi birşey almamaya yemîn ettim.” Bunları duyan meclistekiler, Sultân’ı ölümden kurtardığı için Allahü teâlâya hamd ettiler.

Buradan ayrıldıktan sonra, dâmâdım ile beraber Hasen Ebrikân’ın yanına gittik. Onu, Kassârîn kabristanında bulduk. Cum’a namazından dönüşte oraya uğramıştı. Âdeti üzere Cum’a namazlarını Ecâdir denilen yerde kılardı. Dâmâdımı görünce; “Ne haber, o işiniz nasıl oldu?” diye sordu. Daha beni tanımıyordu. Dâmâdım; “Efendim! Allahü teâlâ hacetimizi yerine getirdi. İşte hapiste bulunan kayınpederim bu zât idi. Allahü teâlâ onu oradan kurtardı” dedi. Ben de olanları Hasen Ebrikân’a anlattım. Bu haber üzerine o, Allahü teâlâya hamd etti. Kıbleye dönüp, Allahü teâlâya şükür için secdeye vardı. Secdede, ikindi ezanı okununcaya kadar kaldı. Hasen Ebrikân’ın yüksek hâllerini ve ondaki bereketi gördükten sonra, devamlı onunla beraber oldum. Ondan hiç ayrılmadım.”

Abdürrahmân bin Tûmert anlattı: “Yüzümde bir hastalık meydana gelmişti. Aradan epeyce bir zaman geçtiği hâlde, bu hastalıktan kurtulamamıştım. Hastalık ilerliyordu. Artık hastalığın iyileşmiyeceğine kanâat getirmiştim. Cum’a günü Hasen Ebrikân ile karşılaştım. Ecâdir’de Cum’a namazını kılmış, bineğine binmiş bir hâlde evine doğru gidiyordu. Hemen onun yanına vardım ve selâm verdim. Ona hâlimi arzettim. Bunun üzerine Hasen Ebrikân yüzüme bakıp, yüzümün fecî durumunu gördü. Mübârek tükürüğü ile yüzümü sıvazladı. Yüzümdeki yaralar derhâl iyileşti ve hastalıktan hiçbir eser kalmadı.”

Komşu ülkenin Sultânı Umâre Zedâlî, Sultan Ahmed’in topraklarına saldırarak eziyet ve sıkıntı veriyordu. Sultan Ahmed, daha önceleri bu durumdan birkaç defa Hasen Ebrikân’a şikâyette bulunmuştu. Yine birgün Sultan Ahmed, Hasen Ebrikân’ı ziyâret etmek için yanına gitmişti. Hasen Ebrikân, ona ne hâlde olduğunu sordu ve; “O adam ile alâkalı bir şey duydun mu?” dedi. Sultan Ahmed, duymadığını söyledi. Hasen Ebrikân bir müddet bekledikten sonra, Sultan Ahmed’e; “Şimdi gidebilirsin. Allahü teâlâ hacetini giderdi” dedi. Sultan Ahmed evine gidince, birisi gelip, yapılan muharebede Umâre Zedâlî’nin başının kesildiği haberini verdi.

Muhammed Câmî şöyle anlattı: “Hacca gitmek için gemiye binmiştim. Fakat gemi kaptanı yolcularını yan yolda indirdi. Ben bu duruma çok üzülmüştüm. Uyku ile uyanık bir hâlde iken, rü’yâmda Hasen Ebrikân’ı gördüm. Bana; “Sabret, Allahü teâlâ senden bu sıkıntıyı giderecektir” dedi. Dediği gibi oldu ve rahata kavuştum. Kısa bir zamanda Mekke’ye vardım.”

Allahü teâlâ, Hasen Ebrikân’a insanların bâtınlarındaki hâllerini gösterirdi. O şöyle derdi: “Ba’zısı var ki, yanıma domuz sûretinde girer. Yüzü ve dişleri domuzunkinden farksızdır. Ba’zısı yahudi sûretinde girer. Müslümanlara benzer tarafı, sâdece sarığıdır. Allahü teâlâdan hüsn-i hatime, dünyâ ve âhırette affetmesini dilerim.”

Kendisi şöyle anlatır: “Babam ve dedem, sâlih ve evliyâdan idiler. Daha sabî, ya’nî küçük yaşlarda iken diğer çocuklarla oynardım. Oyun oynarken ba’zan avret mahallerimiz açılırdı. Ben bu hâlde dedem Sa’îd’in kabrinin yanına uğradığım zaman, dedemin kabrinden, benim hâlimi hoş görmediğini, bana kızdığını işitirdim.”

Yine kendisi şöyle anlatır: “Babamın bir bahçesi vardı. Ne gece, ne gündüz, hiçbir hırsızın oraya girmeye gücü yetmezdi. Hırsız oraya gireceği zaman, karşısına bir yılan çıkar, hırsız canını kurtarmaktan başka birşey düşünmez ve kaçardı. Ancak biz oraya gideceğimiz zaman, o yılan sakinleşir ve hiçbirimize zarar vermezdi.”

Hasen Ebrikân’ın yakınlarından birisi şöyle anlattı: Birgün, Hasen Ebrikân’ın huzûrunda ders okuyorduk. Bu sırada Sultan Ahmed oraya geldi. Hasen Ebrikân ile görüşecekti, önce vezîri. Hesen Ebrikân’ın huzûruna girdi. Bizim ders okuduğumuzu gördü. Fakat Hasen Ebrikân’ın heybetinden onun yanına yaklaşamadı. Arkada durup kaldı. Sultan da mescidin kapısında bekliyordu. Hasen Ebrikân onların geldiğini gördüğü hâlde, dersi yarıda kesmedi. Hattâ onlardan tarafa bile dönmedi. Sultan ile vezir uzun müddet bekleyip, onun dersi kesmiyeceğini anlayınca, sessizce dönüp gittiler.

Yine Ramazân-ı şerîf ayında Hasen Ebrikân’ın yanında Sahîh-i Müslim’i okurken, Sultan Ahmed, Hasen Ebrikân’ı ziyârete gelmişti. Ben Sultân’ı görünce, edeben ayağa kalkmak

istedim. Bu sırada Hasen Ebrikân bana; “Hadîs-i şerîfi kesme” diye bağırdı. Hasen Ebrikân yerinden hiç kıpırdamadı. Sultan ona doğru yaklaşıp elini öptü. Onun karşısına oturdu. Ders bitinceye kadar Hasen Ebrikân onunla konuşmadı.”

Ahmed bin Hâlid Ya’kûbî şöyle anlattı: “Birgün Sultan Ebû Muhammed İbni Ebî Taşfin ile beraber Hasen Ebrikân’ı ziyârete gittik. Sultan, Hasen Ebrikân için, içerisinde pekçok mal bulunan bir bohçayı bir kenara bırakmıştı. Benim ondan haberim yoktu. Çünkü bohçayı Hasen Ebrikân’dan çekindiği için, eline vermeye cesâret edememişti. Biz oradan ayrıldıktan sonra, Hasen Ebrikân bohçayı görmüş. Sultan onu unuttu zannederek, arkamızdan birisiyle gönderdi. Gönderdiği kişi, durumu yanıma gelip bana anlattı. Benim haberim olmadığı için, bilmiyorum diyerek Sultan’a sordum. Sultan; “Evet. Onu bilerek, Hasen Ebrikân’ın onunla dilediğini yapması veya istediği yere dağıtması için bırakmıştım” dedi. Bunun üzerine ben, Hasen Ebrikân’ın yanına gittim ve durumu anlattım. Hasen Ebrikân bana; “Vallahi, bunu ne kabûl ederim, ne de başkalarına dağıtırım. Sultana söyle, onu istediği yere dağıtsın” dedi.

Hasen Ebrikân’ın ihlâsı bütün hareketlerinde görülürdü. Kendisi şöyle anlatır: “Bir şahısla dostluğumuz vardı. Arasıra onun dükkânına gider, bir süre otururdum. Bir Ramazân-ı şerîf bayramı idi. Bayram günü onun yanına uğramadım. Sonra yanına vardığımda bana; “Bayramlarda âdet olduğu üzere, sizi yemek için bekledim. Fakat siz gelmeyince onları dağıttım” dedi. Onun bu sözünü duyduktan sonra, bir daha dükkânına gitmedim. Çünkü ben onunla Allahü teâlânın rızâsı için arkadaş olmuştum. Fakat o, benim dostluğumu, fakirlerin zenginlerden birşeyler faydalanabilmek için olan dostluklardan zannetmişti. Bu sebeble, niyeti hâlis olmadığı için ondan ayrıldım.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Târih-ül-halef cild-2, sh. 138

2) El-Bustân sh. 74

HASEN ES-SAMSÛNÎ (Hasen bin Abdüssamed)

Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında yaşayan fıkıh, kelâm ve usûl âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Abdüssamed es-Samsûnî'dir. Karadeniz sahilindeki Samsun şehrine nisbetle Samsûnî denildi. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmeyen Samsûnî, 891 (m. 1486) yılında vefât etti.

Önce Kur’ân-ı kerîm okumasını ve Arabcayı öğrendi. Anadolu’daki âlimlerden ilim tahsil ederek, bilgisini arttırdı. Bundan sonra, daha fazla bilgi sahibi olmak maksadıyle İstanbul’a geldi. Molla Hüsrev hazretlerine talebe oldu. Molla Hüsrev’in yanında uzun müddet talebelik yaptı. Onun yanında aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Ya’nî zamanının fen bilgilerini öğrendiği gibi, aynı zamanda dînî ilimleri (tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm gibi) usulleriyle beraber öğrenerek icâzet aldı. Bir medreseye müderris olarak ta’yin edildi. Burada bir müddet talebe yetiştirdi. Daha sonra İstanbul’daki Osmanlı medreselerinin büyüklerinden olan Sahn-ı Semân Medresesi’ne müderris olarak ta’yin edildi. Buradaki vazîfesinden alınarak, Fâtih Sultan Mehmed’e hoca oldu. Sultan Fâtih’e dînî ilimleri ve zamanının fen bilgilerini öğretti. Hâce-i sultânîlikten kadı-askerliğe getirildi. Bir müdded kadıaskerlik vazîfesinde bulunduktan sonra, ikinci defa Sahn-ı Semân müderrisliğine ta’yin olundu. Burada medrese talebelerine dersler okutarak, onların iyi yetişmelerine çalıştı. Medresedeki vazîfesinden, İstanbul kadılığına getirildi. Kâdılık vazîfesini çok güzel yapardı. Adâletinden herkes memnun ve râzı idi. Adâleti, övülecek mertebede idi. Yumuşak huylu ve İslâmiyete çok bağlı idi. Dînin emirlerine ve yasaklarına uymaya çok dikkat ederdi. Haramlardan, şüpheli şeylerden şiddetle kaçınan, vera’ ve takvâ sahibi bir zât idi. Hüsn-i hat san’atında çok mehâretli idi. Âlimler arasında kıymetli olarak bilinen, medreselerde talebelere okutulan bir çok değerli kitapları kendi yazısıyla çoğaltmıştır. O zaman matbaa olmadığı için, kitaplar hattâtlar tarafından yazılırdı. Kitapların yazılmasında değişik yazı şekilleri kullanılırdı. Kufi, sülüs, nesih, ta’lîk, rik’a gibi yazı çeşitleri, hat san’atında kullanılan yazılardır. Hasen Samsûnî’nin, “Sıhâh-ı Cevherî” isimli lügat kitabını kendi eliyle yazarak, Fâtih Sultan Mehmed’e hediye ettiği rivâyet edilir.

Âlim, fazilet sahibi, fakirleri ve miskinleri seven, onlara yardım eden bir kimseydi. Tasavvuf büyüklerini ve tasavvuf yolunda bulunanları severdi. Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1-Hâşiyetü alel Mutavvel, 2-Ta’lîkatü alet-Tavdîh: Usûl-i fıkha âit

bir eserdir. 3-Hâşiyetü alâ Şerh-il-Adûd, 4-Havâşin alâ şerh-il-muhtasar li Seyyîd Şerîf.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 236

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 179

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 4

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 61

5) Keşf-üz-zünûn sh. 476, 499, 1856, 1893

HASEN HOCA

Sultan İkinci Murâd Hân zamanında yetişen velîlerden. İsmi, Hasen Hoca bin Yûsuf’tur. Balıkesir şehrinde doğdu. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. 846 (m. 1442) senesinde hacdan dönerken, Kudüs’te vefât etti.

Bursa’da medfûn bulunan Seyyid Buhârî veya Emîr Sultan adıyla meşhûr olan Şeyh Ârif-i billah Seyyid Muhammed bin Ali Hüseynî’nin sohbetlerinde yetişti. Emîr Sultan’ın yanında yüksek derecelere ve hâllere kavuştu. Emîr Buhârî vefât edince, onun yerine irşâd vazîfesine başladı.

Şöyle anlatılır. Emîr Sultan vefât etmeden önce ağır hasta iken, talebeleri ve sevenleri kendinden sonra irşâd vazîfesi için bir kimseyi vazîfelendirilmesini istediler. O da; “Cenâb-ı Hakkın emr-i vâki olup ben vefât ettiğimde, filân kimseye gidin. O kimi gösterirse, o irşâd makamına geçsin” dedi. Emîr Sultan vefât edince, bu zâtın yanına gittiler. Durumu bildirdiler. O zât bunları yanından kovdu. İkinci defa gittiler ve Emîr Sultan’ın vasıyyeti olduğunu, bunun için rahatsız ettiklerini söylediler. Bu zât, Emîr Sultan hazretlerinin vasıyyetini kabûl etti. Yanına gelenlere; “Arş-ı a’lâya bakınız” dedi. Hepbirden baktılar. O kimsenin kerâmetiyle, Arş’da Seyyid Emîr Buhârî’yi oturuyor gördüler. Yanında da Hasen Hoca oturuyordu. Bu işâretten Emîr Sultan’ın yerine Hasen Hoca’nın irşâd makamına geçeceğini anladılar. Hasen Hoca, böylece Emîr Sultan’dan sonra halîfe olarak irşâd makamına geçti, insanlara Allahü teâlânın dînini, din ve dünyâ saadetini öğretti.

Hasen Hoca, âlim ve ârif bir zât idi. Takvâ ve vera’ sahibi olup, günahlardan çok sakınan temiz bir kimse idi. Zühd sahibi idi. Ömrünü Allahü teâlâya ibâdet ve tâatle geçirdi. Tasavvufa dâir “Mezîl-üş-Şükûk” adında bir eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 223

2) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 471

3) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 132

HASEN PAŞA (Hasen bin Alâeddîn Esved)

Yıldırım Bâyezîd Hân zamanında yetişen Osmanlı âlim ve devlet adamlarından. Kaynaklarda doğum târihi ile, doğum ve vefât yerleri bildirilmemektedir. Mevlânâ Alâeddîn Esved’in büyük oğludur. 841 (m. 1437) senesinde vefât etti. Kabri Bursa’da olup, Deveciler mezarlığı yanındaki medresenin avlusundadır.

İlk tahsilini, zamanının âlimlerinden olan babası Alâeddîn Esved’den yaptı. Daha sonra büyük âlim Molla Fenârî ile beraber Cemâleddîn Aksarâyî’den ilim tahsil etti. Cemâleddîn Aksarâyî, zaman zaman gizlice talebelerin odalarını teftiş ederdi. Bir defasında, teftiş esnasında Hasen Paşa’yı sedire yaslanmış kitap okurken, Mola Şemseddîn Fenârî’yi de diz çökmüş, bir kitabı mütâlâa edip, ona haşiyeler yazarken gördü. Bu hâdiseden, Molla Şemseddîn Fenârî’nin daha büyük âlim olacağını anladı. Gerçekten de öyle oldu.

Hasen Paşa bir ara devlet işlerinde de çalıştı. Sarf ilmine (Arabca fiil çekimlerine) âit “Merâh” adlı kitaba güzel bir şerh yazdı. Ayrıca nahiv ilmine (Arabca dil bilgisi kaidelerine) dâir “Misbâh” isimli kitabı da şerhederek, “İftitâh” adını verdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 55

HATÎBÎ (Hasen bin Ali)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Hasen bin Ali Hasen es-Serahsî el-Ebyürdî'dir. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Hüsâmeddîn'dir. 761 (m. 1360) senesinde Ebyürd'da doğdu. 816 (m. 1413) senesinde Yemen'de Tâ'iz şehrinde vefât etti.

Dedeleri, Serahs'dan gelip Ebyürd'a yerleşmişti. Ebyürd'da doğup büyüdü. O ve babası hatîb olarak bilinirlerdi. Bunun için ona Hatîbi denildi. Daha küçük yaşta zamanının âlimlerinden ilim tahsiline başladı. Babası, onun aklî ilimlerle uğraşmayıp, din ilimlerine öncelik vermesini, daha sonra da aklî ilimleri öğrenmesini arzu ederdi. Din ilimlerini öğrendikten sonra, aklî ilimleri öğrenmesine de müsâade etti. Şark'ta yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden olan Sa'düddîn Teftâzânî hazretlerinin derslerine devam etti. Bu büyük âlimden çok istifâde etti. 783 (m. 1381) senesinde Bağdad'a gitti. Orada Şihâbüddîn Ahmed el-Kürdî'den fıkıh ilmine dâir Hâvî ve Gâyet-ül-Kusvâ kitaplarını okudu. Yine orada Şemsüddîn Kirmânî'nin derslerine devam etti. Bağdad'da bulunduğu süre içinde, bu iki âlim ve daha başkalarından ders alarak bilgisini arttırdı. 793 (m. 1391) senesinde Horasan üzerinden hacca gitmek istedi. Fakat ba'zı sebeplerle hacca gitmesi mümkün olmayarak, orada ikâmet etti. Horasan'da, Nûreddîn Abdurrahmân bin Efdalüddîn el-İsferâînî'den hadîs kitaplarının en kıymetlilerinden olan "Sahîh-i Müslim"i okudu. Bir ara Horasan'dan ayrıldıysa da, tekrar geri döndü. Buradan Kazvîn'e gitti. Orada Şerefüddîn Kazvînî'den ilim öğrendi. Nûreddîn Şalkânî'nin sohbetlerinde bulundu. Bu zât, keşf ve kerâmet sahibi olup, tasavvuf büyüklerinden biri idi. Ahmed bin Ebi'l-Fedâil Nasrullah Muhammed Kazvînî'den de hadîs-i şerîf ilimlerini tahsil etti. Horasandan İsfahan'a gitti. Orada Mahmûd Râşibânî'den matematikle ilgili ilimleri, astronomi ilmine âit "Tezkire" kitabını okudu. İsfehan'dan Buhâra'ya geçti. Şemseddîn Muhammed bin Celâlüddîn el-Hâfızî'den "Buhârî" hadîs kitabının baş tarafından bir miktar okudu. Buhâra'dan da Semerkand'a ve Türkistan'a gitti. Bu şehirlerde bulunan âlimlerle görüşüp, onlardan da istifâde etti. Semerkand ve Türkistan civarındaki başka şehirlere de gitti. Âlimlerden istifâde etmek için birçok şehri gezdi. Buralardaki âlimlerden ilim tahsil etti. İlimde akranlarından çok ileri gitti. 784 (m. 1382) ve 814 (m. 1411) senelerinde iki defa hacca gitti. Son haccında, Harem-i şerîf civarında bir müddet ikâmet etti. Buradan da Yemen şehirlerinden olan Zebîd'e gitti. Zebîd ileri gelenleri tarafından, ona iyi muâmele gösterildi. Zebîd şehrinden Ta'iz şehrine gitti. Burada 816 (m. 1413) yılında hastalandı. Hastalıktan kurtulamayarak bir müddet sonra vefât etti. Cenâze namazına çok kalabalık bir insan topluluğu katıldı.

Süyûtî "Bugye"sinde Hatîbi için şöyle der: "Aklî ilimlerde büyük âlim idi. Mekke'ye, oradan Yemen'e gitti. Ba'zı medreselerde müderrislik vazîfesinde bulundu. "Rebî'ul-Cinân fil-Me'anî vel-Beyân" adlı bir kitap yazdı. Dînine çok bağlı, çok hayır ve hasenat yapan zühd sahibi bir kimse idi." Kâdı Beydâvî'nin "Metâli'ul-Envâr" kitabı üzerine yazdığı şerhi çok kıymetlidir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 250

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 109

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 120

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 514

5) Keşf-üz-zünûn sh. 833, 1716

6) İnbâ-ül-gumr cild-2, sh. 24

HAYÂLÎ (Şemseddîn Ahmed bin Mûsâ İznikî)

Osmanlı Devletinde, Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinde yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Mûsâ er-Rûmî olup, İzniklidir. Doğum târihi kesin olarak belli değildir. "Molla Hayalî" mahlası ile meşhûr oldu. Lakabı Şemseddîn'dir. Kendisine "Hayalî" mahlasının verilmesini tarihçi Âlî, "Künh-ül-Ahbâr"ın tab' edilmemiş kısmında şöyle anlatır: "İnceden inceye mütâlaaya ve nazikâne takrire (ders vermeye) mâlik olması sebebiyle, "Hayalî" diye meşhûr olmuştur." 886 (m. 1481) senesi civarında, 33 yaşında iken İznik'te vefât etti.

Babası kadı idi. İlk tahsilini babasında tamamladı. Devrinin meşhûr âlimlerinden Hocazâde derecesinde büyük bir âlim olarak temayüz etti. Sonra, Bursa Sultâniyye'sinde müderris olan Hızır Bey'in huzûruna gidip, talebesi oldu. Ayrıca derslerinde onun muavini (yardımcısı) idi. Aklî ilimlerdeki anlayışı o kadar yüksekti ki, akranları arasında parmakla gösterilirdi. Zekâsı çok keskin olup, en ince mes'eleleri bile hemen kavrardı. İlimlerin inceliklerini kavramada, asrının âlimlerinin en büyükleri arasında yer aldı. Çok ders okur, az yemek yerdi. Hep ilim ve ibâdetle meşgûl olup, bir ân bu hâllerinden ayrılmazdı. Yirmidört saatte bir defa yemek yerdi. En az ile iktifa ederdi. Son derece zayıf olduğundan, baş ve işâret parmakları ile pazusunu kavrardı. "Gece gündüz ibâdetten geri kalmazdı. Günde bir öğün idi. Saydıysan yediği." beyti onun hakkında söylenmiştir. Önce Filibe Medresesi'ne günde otuz akçe ile müderris olarak ta'yin edildi. Hac dönüşünden sonra, İbn-i Hatîb'in (Hatîbzâde'nin) vefâtı ile boşalan İznik Medresesi'ne ta'yini yapıldı ve maaşı arttırılıp 130 akçeye çıkarıldı. Hanefî fıkhında büyük bir âlim olan Hayalî, nahiv ilminde de yed-i tûlâ sahibi idi, çok derin bilgiye sahipti. Bu ilmi tahsîl için Mısır'a dahî gitmişti. Kelâm, fıkıh ve usûl ilimlerinde kıymetli eserlere haşiyeler yazdı.

Tasavvufta, Zeyniyye koluna bağlı olan Hayalî, tasavvuf ma'rifetlerine, hocası Şeyh Abdürrahîm Merzifonî vâsıtası ile kavuştu. Bu zât, ona Edirne'de Yeni Câmi'de (Câmii Cedîd'de) Kelime-i tevhîdi söylemek vazîfesini vermişti. Şeyh Abdürrahîm, Zeyneddîn Hafi hazretlerinin yoluna mensûptu. "Zeyniyye" adı verilen onun bu yolu, Zeyneddîn hazretlerinin baş halîfesi Abdüllatîf Kudsî'nin Bursa'ya gelip, talebe yetiştirmekle vazîfelendirilmesinden sonra yayıldı.

Bursa'da yetişen büyük âlimlerin çoğu bu yolu seçmişlerdi. (Zeynîler, Bursa'nın doğusunda bir yerdir ki, Zeyneddîn Hafi hazretlerinin baş halîfesi Abdüllatîf Kudsî Bursa'ya geldiği zaman, buraya yerleşmişti. Vefâtından sonra da buraya defn olundu. Mahalleye, bu yola mensûp zâtların meskeni ve husûsî kabristanı hükmüne girmiş olduğundan "Zeynîler" ismi verilmişti. Bu yolun mensûplarının hepsinin kabirleri, belirli bir geometrik şekli andırır biçimdedir. Molla Fenârî ile Hayâlî hazretlerinin mezar taşlarının da bu biçimde olması, onların da Zeyniyye yoluna mensûp olduklarını göstermektedir. Hayâlî'nin kabrini bugünkü ma'mûr şekliyle yaptıran, Sultan İkinci Abdülhamîd Hân'ın yakınlarından Hacı Ali Efendi'dir. Demir parmaklıkla çevrili lahdin alt yan taşlarında, ta'mirle ilgili bilgi verilmektedir. Zeynîler kabristanının bitişiğinde, Zeynîler Câmii de vardır.)

Belgratlı Muhtesibzâde Mehmed Efendi tarafından, onyedinci asır sonlarında Osmanlı Türkçesine çevrilen ve şimdi Topkapı Sarayı Müzesi Hazîne Kütüphânesinde 1263 numarada kayıtlı resimli "Şakâyık-ı Nu'mâniyye" tercümesinde, Molla Hayâlî şöyle anlatılır: "Mevlânâ Hayalî, büyük bir âlim, ilmiyle âmil, takvâ, zühd ve vera' sahibi bir zât olup, kadızâde (kadı oğlu) idi. Ba'zı ilimleri babasından okudu. Ondan sonra, o târihte Bursa'da Sultâniyye Medresesi'nde müderris bulunan Mevlânâ Hızır Bey'in hizmetine girip, onun talebesi olmuştur. Daha sonra Hızır Bey, onun kızı ile evlenerek dâmâdı oldu. O sırada Gelibolu kadılığını, Hacı Hasenzâde adında bir zât yürütüyordu. Sultan Fâtih'in vezîr-i a'zamı Mahmûd Paşa, Gelibolu kadısı için; "Fazilet sahibi büyük âlimlerdendir" diye pâdişâha arzedip, Bursa Muradiye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edilmesini teklif etti. Pâdişâh da bunu kabûl edip, ta'yini tasdik ettikten sonra onu Bursa'ya gönderdi. Molla Hayâlî durumdan haberdâr olup, Mahmûd Paşa'ya bir mektûp yazdı ve içine bir şiirini koydu. Bu şiirinde, Hacı Hasenzâde'nin, bu derece büyük bir âlim olmadığını bildiriyordu. Mahmûd Paşa mektûbu okuduğunda, "Molla Hayalî, Hacı Hasenzâde'nin hâline vâkıf değildir. O, bu müderrisliğe lâyıktır" dedi. Bu târihte, İznik Medresesi müderrisi Hatîbzâde vefât etmişti. Ölüm haberi İstanbul'a geldiğinde, Vezîr Mahmûd Paşa, bu büyük âlimin ölümünü pâdişâha arz etti. Pâdişâh büyük âlimin vefâtı sebebiyle çok üzüldü ve; "Yerine, onun gibi yüksek bir âlim bulunup ta'yin edilsin!" diye Mahmûd Paşa'ya emir verdi. O mecliste, Mahmûd Paşa'nın hatırına Molla Hayâlî geldi. Durumu pâdişâha arz edip, onun hakkında bilgi verdi. Sultan Fâtih de; "Molla Hayalî, o kimse değil midir ki, "Şerh-i Akâid"e yazdığı hâşiyesiyle. İsmini duyurmuştur?" dediğinde, vezîr: "Evet, Pâdişâhım! O kimsedir" diye cevap verdi. Bunun üzerine Pâdişâh'ın; "Ben bilirim ki o kimse, bu medreseye lâyıktır" demesi üzerine, 130 akçe maaş ile, bu medresedeki müderrislik vazîfesini Molla Hayâlî'ye vermeyi kararlaştırdılar. Molla Hayâlî de, Filibe'den İstanbul'a gelip, Pâdişâh ile de konuştu, İznik Medresesi'ne ta'yin edildiği kendisine bildirilince; "Ben hacca niyet ettim. İnşâallah geldiğimde kabûl ederim" dedi vezîr Mahmûd Paşa; "Şimdi, önce varıp medresede bir müddet ders okutunuz, sonra Sultân'ın izni ile gidersiniz" diye teklif ettiğinde, Molla Hayalî; "Eğer Sultan

Mehmed Hân saltanatını ve Mahmûd Paşa da vezirliğini verse, hacdan bu sene de caymam, mutlaka haccımı yaparım" dedi. Mahmûd Paşa durumu Pâdişâha arzettiğinde; "Niçin sıkıştırmadın?" diye sordu. Vezîr; "Sıkıştırdım. Fakat, vezirliğini dahî versen, hacdan vazgeçmem dedi" diye cevap verdi. Saltanat ile ilgili söylediği sözlerini Pâdişâha söylemedi. Sultan Fâtih Hân, bu duruma üzülüp; "Madem öyledir, hacdan dönünce bu medresede talebeye ders okutsun! Hacdan geldikten sonra Molla Hayalî, medresedeki bütün hizmetleri yürütsün!" diye emir verdi. Molla Hayalî, hacca gidip dönünce, mezkûr medresede müderris oldu. Çok geçmeden, daha 33 yaşında iken vefât etti."

Huzûrunda iki sene kalıp, ondan istifâde eden Mevlânâ Gıyâseddîn diyor ki: İznik'te, iki sene onun yanında kaldım. Onun dâima hüzünlü ve sükût eder bir vaziyette, ibâdetle ve ilimden ince mes'eleleri mütâlâa ile meşgûl olur hâlde görürdüm. Ancak ilimden bahsedildiği zaman konuşur ve gülerdi. Devrinin meşhûr âlimlerinden Hocazâde ile bir câmide buluşmuş, onunla ilmî bir konuda uzun bir mübâheseye başlamış ve ona galip gelmişti. Ömründe hiçbir mübâhesede (ilmî münâzarada) mağlup olmamış bulunan Hocazâde, onun vefâtından sonra dedi ki: "Hayâlî vefât edinceye kadar, münâzara ilmindeki üstünlüğünden, onunla hiçbir yerde karşı karşıya gelmeye cesâretim kalmamıştı. Yatağımda, hayâlimde hep onu görürdüm."

Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır: 1- Şerh-i Akâid haşiyesi: "Akâid-i Nesefiyye"nin şerhine yaptığı çok güzel bir haşiyedir. Molla Hayâlî'yi meşhûr eden bu hâşiyesidir. Bu zamanın âlimleri, şerh ve haşiyeleri ile kendilerini tanıtırlardı. O, bu eserini gayet veciz ve i'câz üzere yazmıştır. Zamanının zekî talebeleri, kelâm dersinin imtihanını, bu kitabı okuyarak verirlerdi. Hayâlî'nin bu şerhi, medrese talebesi elinde asırlarca bir ders kitabı olmuştur. Bu haşiye, yalnız talebe arasında değil, havvâs ya'nî yüksek âlimler arasında da pek makbûl ve mu'teberdi. Bu eseri mütâlâa edenler, medh ve şerhe ihtiyâç duyulmaksızın bunun kıymetini takdîr ederlerdi.

2- Hâşiye-i Tecrîd haşiyesi: "Şerh-i Tecrîd-i kelâm" haşiyesinin baş kısımlarına yazılan haşiyedir.

3-Şerh-i Kasîde-i nûniyye: İstanbul'un ilk kadısı ve âlimlerin büyüklerinden Hızır Bey Çelebi'nin akâid ilmine dâir yazdığı "Kasîde-i nûniyye"sine şerh yazmıştır. Hızır Bey, Hayâlî'nin hocası ve dâmâdıdır. Büyük bir âlim olarak yetişince, hocasının manzûm eserini şerh ederken çok dikkat göstermiş ve faydalı bilgiler ilâve etmiştir. Bu yönü ile "Kasîde-i nûniyye" ne kadar meşhûr ise, bu şerhi de o kadar mühim görülmüştür.

4- Şerh-i Adûd haşiyesi: Kelâm ilmine dâir manzûm olarak yazılan "Akâid-i Adûdiyye" adındaki eserin şerhine yazdığı hâşiyesidir.

5- Şerh-i Mekâsıd için olan Ta'likası.

6- Vikâye haşiyesi: "Şerh-i Vikâyet-ir-rivâye fî mesâil-il-Hidâye" adındaki esere yazdığı haşiyedir.

7- Şadr-uş-Şerî'a haşiyesi.

Hayâlî'nin bizzat kendisinin eli ile yazdığı eserler de vardır. Bunlardan "Telvîh" adındaki eserin kenarına yazdığı ilâveler ile, Hayâlî'nin kendi hattı ile yazdığı "Beydâvî Tefsîri" böyledir.

Kendisinin Arabca, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde söylediği şiirlerden, bu dillere tam vâkıf olduğu anlaşılmaktadır:

"Devr-i râhında silsile-i zülfü dîr gören,
Cem' oldu kevrî teselsül devri cümleten."

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın:

"Hattın haddîn yüzünü tuttu, nitekim ey can!

Mısrâına, asrının diğer şâirleri gibi:

"Saf saf siyah zengî etrâf-ı Rûmu yeksan."

Mısrasıyla bir nazire söylemiş ve bunu tamamlamıştır.

Sultan Murâd Hân'ın vefât târihi üzerine, Hayâlî de şöyle söylemişti:

"Şeh-i Gazi Murâd bin Muhammed,
Ki, cümle Rûm-ü-Şâm olmuş idi, ram,
Güzer kıldı cihandan âna târih,
Mülk-i eshâb-ı Cennetde makam."

Hayâlî'nin ölümü çok teessür uyandırmış ve bu büyük âlime, nice şâirler mısra ve beyitleriyle üzüntülerini dile getirmişlerdir. Nitekim Kandî, Hayalî'nin vefâtı üzerine bir târih düşmüş ve;

"Sözü dilde, hayâli gözde kaldı"

demiştir.. Bundan başka, şu beyit de onun eseri için söylenmiştir:

"Hayâlî'nin hayâlini hayâl etmez müderrisler,
Hayâli de hayâl etmez, Hayâlî'nin hayâlini."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 187

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 343, 344

3) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 43

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi sh. 158

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 972, 1014

HAYDARÎ (Muhammed bin Muhammed)

Hadîs, usûl, târih ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin Haydar bin Süleymân bin Dâvûd bin Fellâh Zebîdî Dımeşkî'dir. Aslen Belkâ'dan olup, büyük dedesine nisbeten Haydarî adıyla meşhûr oldu. Lakabı Kutbüddîn, künyesi Ebü'l-Hayr'dır. 821 (m. 1428) senesinde Dımeşk köylerinden Beyt-ül-Lihyâ'da veya Beyt-ül-makdîs'te doğdu. 894 (m. 1489)'de Kâhire'de vefât etti.

Annesinin himâyesinde yetim olarak büyüdü. Annesi Takıyyüddîn Ebî Bekr bin Ali Harîrî'nin kız kardeşi idi. Kur'ân-ı kerîm okumasını eş-Şümûs el-Ezreî, İbn-i Kaysûn ve İbn-i Neccâr'ın yanında öğrendi. Tenbîh, Elfiyet-ül-hadîs ve Elfiyet-ün-nahv kitaplarını, İbn-i Hâcib'in muhtasarını ezberledi. Tenbîh kitabını Mısır'daki Hanefî kadılarının huzûrunda okudu. 836 (m. 1432) senesinde Diyarbakır'a gitti. Tenbîh kitabını, büyük âlimlerin hepsine okuduğu da söylenir. Muhib bin Nasrullah'ın yanında, Dımeşk'da Tenbîh kitabının başından bir miktar okudu. Takıyyüddîn bin Kâdı Şühbe'nin derslerinde bulundu. Yahyâ el-Kabâbî, Burhâneddîn bin Murahhil el-Ba'lî ve Alâeddîn bin Sayrafî'den fıkıh ilmi öğrendi. Alâeddîn bin Sayrafî'den usûl-i fıkıh ilmi de okudu. Kendisi; "Ben diğer âlimlerden ziyâde, Sayrafî'nin derslerinden daha çok istifâde ettim" derdi. Şemseddîn Muhammed Busravî ve Alâeddîn Kâbunî'den nahiv ilmi öğrendi. Kendi kendine hadîs-i şerîf öğrenmeye gayret etti. Kendi memleketinin âlimlerinden ve başka şehirlerden oraya gelenlerden hadîs-i şerîf dinledi. Memleketinin büyük âlimi Hâfız İbn-i Nâsırûddîn'den, yanında uzun müddet bulunarak çok istifâde etti, icâzet aldı. Necmeddîn bin Fehd'in derslerinde de uzun zaman bulundu. İkiyüz âlimden ders aldığı bildirilmektedir. 843 (m. 1439) senesinde Ba'lebek'e gitti. Burada Alâeddîn bin Berdes, Burhâneddîn bin Murahhil ve diğer âlimlerden ilim öğrendi. O sene hacca gitti. Mekke ve Medine'deki âlimlerin derslerinde bulundu. Kâhire'ye gitti. Orada büyük âlim İbn-i Hacer Askalânî'nin derslerine uzun zaman devam etti. İbn-i hacer'den; Ta'cîl-ül-Menfaa, Ta'lîk-ut-Ta'lîk, İsâbe ve diğer eserlerini okudu. İbn-i Hacer'den çok istifâde etti. Ba'zı eserlerini de bizzat yazdı. Kahire'de ayrıca, Muhib bin Nasrullah Makrizî, İbn-i Furât ve daha başka âlimlerden de okudu.

Ziyâret maksadıyla Kudüs'e de gitti. Orada Şihâbüddîn bin Reslân, Cemâleddîn bin Cemâ'a, Takıyyüddîn Ebû Bekr Kalkaşendî'den dersler aldı. Dimyat'da Şemseddîn bin Fakîh'den ve daha başka âlimlerden okudu. Burhâneddîn Halebî, Hâfız Kâbâbî, Tedmirî gibi büyük âlimlerden icâzet (diploma) aldı. İlk vazîfe olarak Dımeşk'da Dâr-ül-Hadîs-il-Eşrefiyye'de ders verdi. Aynı zamanda buranın baş müderrisliğinde bulundu. Beyt-ül-mâl vekâletinde, Şafiî kadılığında ve sır kâtipliği vazîfelerinde de bulundu. Şam vilâyetinin birçok işleri onun sayesinde düzene girdi. Bu sayede makamı yükseldi, malları çoğaldı. Birkaç defa Kâhire'ye gitti. Kâhire'de sultan tarafından çok iyi karşılandı. İkramlara kavuştu. Hattâ ikâmet etmesi için sarayında ona yer bile verdi.

Hakîkî müslümanların yoluna uymayan bozuk inanışlı kimseleri sevmezdi. Onlarla dâima mücâdele ederdi. Öğrendiği hadîs-i şerîfleri rivâyet ederdi. Şemseddîn Sehâvî 876 (m. 1471) senesinde ondan hadîs dinlediğini söyler.

Ravda Câmii'nde hatîblik vazîfesine getirildi. Ayrıca memleketinde hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ders okuttu, çok talebe yetiştirdi. Ba'zı câmilerde hatîblik ve vâ'izlik yaptı. Şam'da Gazâliyye, Azrâviyye medreselerinde müderrislik vazîfesinde bulundu. Garîblere, yoksullara, onların niyetlerine bakmadan çok ihsânlarda bulunurdu. Evinin yanında bir medrese yaptırdı. Ayrıca Karâfe'de İmâm-ı Şafiî'nin yakınında bir türbe yaptırdı. Çok çeşitli ilimlerde âlim bir kimse idi. Hattâ îbn-i Hacer'in vasıyyetinde belirttiği ileri gelen on kişiden biri idi. Bir müddet sonra kendisi kadılıktan ayrıldı. Vefât ettiğinde kendi yaptırdığı türbesine defnedildi.

Yazdığı kıymetli eserlerden bir kısmı şunlardır:

1-Şerh-ut-tenbîh: Tenbîh kitabı Şîrâzî'nin olup, fıkıh usûlüne dâirdir. Bu kitabına mecmâ'ul-Uşşâk adını verdi. 2-El-İktisâb fî telhisi kütüb-il-ensâb, 3-El-Lafz-ül-mükerrem bi Hasâis-in-Nebiyy-il-a'zam, 4-Şerhu Elfiyet-il-Irâkî: Hadîs ilmine dâirdir. Bu kitaba Süûd-ül-merâkî adını verdi. 5-Tabakât-üş-Şâfiiyye, 6-El-Berk-ül-Lemû' li Keşf-il-hadîs-il-mevdû, 7-Er-Ravd-un-nadr fî hâl-il-Hızır, 8- Zehr-ur-Riyâd, 9-El-Livâ-ül-Ma'lem fî mevâtın-is-salât alen-Nebî, 10-Bugyet-ül-mübtegî bi ta'yîni kavl-ir-ravdati yenbegî, 11-Tahrîr-ut-tefâsîl fî rivâyet-il-Mürselîn, 12-Tuhfet-ül-habâib bin-nehyi an salât-ir-regâib, 13-Takvîm-ül-Esl, 14-Es-Safâ bi tahrîr-iş-Şifâ, 15-El-Menhel-ül-Câr-il-mücerred min Feth-il-bârî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 237

2) El-A'lâm cild-7, sh. 51

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 118

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 215, 216

HAYREDDÎN HALÎL BİN KÂSIM

Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanı Osmanlı âlimlerinden. Değerli âlimler yetiştiren meşhûr Taşköprüzâde ailesinin büyüklerinden. Bu aile, Cengiz'in İslâm ülkelerini istilâsıyla Anadolu'ya gelmiş ve Kastamonu'ya yerleşmiştir. Bu aileden Hayreddîn Halîl bin Kâsım, Taşköprü Medresesi'ne müderris ta'yin edilince, bu aileye Taşköprüzâde ailesi denilmiştir. Hayreddîn Halîl'in doğum yeri ve târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. 879 (m. 1475) senesinde Kastamonu'nun Küre kasabasında vefât etti. Burada bulunan, Hızır Efendi'nin yaptırdığı câminin avlusuna defnedildi.

Önce memleketinde ilim öğrenmeye başladı. Daha sonra Bursa'ya gitti. Bir müddet Molla İbn-i Beşîr'den ilim öğrendi. Bursa'dan Edirne'ye gitti. Burada Molla Hüsrev'in kardeşinden ilim öğrendi. Fahreddîn Acemî'den de tefsîr ve hadîs ilimlerini tahsil etti. Edirne'den Bursa'ya geldi. Sultâniyye Medresesi müderrisi olan Şemseddîn Fenârî'nin oğlu Yûsuf Bâlî'den de bir miktar ilim öğrendi. Daha sonra Molla Muhammed Yegân'ın yanına gitti. Bu zâtın sohbetlerinde ve hizmetinde bulundu. Burada fazileti, güzel ahlâkı ve ilmi ile meşhûr oldu. O zaman Kastamonu beyi Candaroğlu İsmâil Bey idi. Taşköprü kasabasında Muzafferiyye Medresesi'ni yaptırmıştı. Molla Yegân'dan bu medreseye bir talebesini müderris olarak göndermesini istemişti. Muhammed Molla Yegân'da, Muzafferiyye Medresesi'ne Molla Hayreddîn Halîl'i müderris olarak gönderdi. İsmâil Bey, Hayreddîn Halîl'e günde 30 akçe maaş tahsis etti. Ayrıca Küre'de çıkarılan bakır ma'deninden de 50 (elli) akçelik tahsisat ayırdı. Hayreddîn Halîl, burada bir müddet rahat ve huzûr içinde talebe yetiştirdi. Fâtih Sultan Mehmed Hân, Candaroğulları beyliğini Osmanlı topraklarına katınca, Küre'den kendisine tahsis edilen 50 akçe kesildi. Fâtih, İstanbul'da Sahn-ı Semân medreselerini yaptırınca, Hayreddîn Halîl'i bir tavsiye üzerine bu medreselerden birine müderris olarak ta'yin etti. Fakat o, bu vazîfeyi kabûl etmedi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân da, Hayreddîn Halîl'i Taşköprü'deki Muzafferiyye Medresesi müderrisliğinden azletti. Bundan maksadı, Molla Halîl'e İstanbul'da Sahn-ı Semân Medresesi'nin müderrisliğini kabûl ettirmekti. Maddî bakımdan sıkıntıya düşmesine rağmen, vazîfe istemedi. Taşköprü ileri gelenleri, Molla Halîl'in sıkıntıdan dolayı İstanbul'a gitmek için yola çıkamadığını zannettiler. Kendi aralarında onbin akçe toplayıp getirdiler. Bununla yol ihtiyâcını giderirsin demek istediler. Fakat o, bunların hiçbirini kabûl etmedi. "Bana Allahü teâlâdan başkasından birşey istemek uygun değildir" dedi.

Daha sonra Küre kasabası halkı Taşköprü'ye geldiler. Bir hayli yalvardıktan sonra, Hayreddîn Halîl'i kasabalarına götürdüler. Burada her Cum'a günü va'z ve nasihat ederdi. İnsanlara,

Allahü teâlânın dînini öğretirdi. Vefât edinceye kadar burada kaldı. Cenâzesi, va'z ettiği câminin avlusuna defnedildi.

Molla Hayreddîn Halîl, kırk sene Taşköprü'de Muzafferiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı Belagat, usûl, tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde büyük bir âlim idi. İslâmiyete çok bağlı ve vera' sahibi idi. Temiz kalbli olup, temiz giyinirdi. Faydasız işlerden, gıybetten, dedikodudan ve boş sözlerden uzak dururdu. Mescidde çok Kur'ân-ı kerîm okur ve i'tikâf yapardı. Çok nafile namaz kılar ve devamlı oruç tutardı.

Abdurrahîm Merzifonî'nin talebelerinden Ali ismindeki bir kimse anlatır: "Abdurrahîm Merzifonî ile beraber, Bizanslılardan izin alarak İstanbul'a gitmiştik, İstanbul henüz fethedilmemişti. Hocam, İstanbul'da Ayasofya'da bulunan ba'zı papazlarla görüşüp konuştular. Bunlardan kırk tanesi müslüman oldu. Lâkin müslüman olduklarını gizlerlerdi. İstanbul fethedildiğinde onlardan altı kişi yaşıyordu. Şeyh Abdurrahîm İstanbul'dan dönerken, Taşköprü'ye uğradı. "Burada vera' sahibi, dînin emirlerine çok bağlı bir müderris vardır. Ziyâretine gitmek lâzımdır" dedi. Sonra ziyâretine gitti. Bir müddet görüştüler, sohbet ettiler. Daha sonra Şeyh Abdurrahîm veda edip ayrıldı". Bu zâtın, Abdurrahmân Erzincânî olduğu da söylenir.

Hoca-zâde'den nakledilir: Mevlânâ Hayreddîn Halîl, Bursa'da Sultâniyye Medresesi'nde görevli iken, dersleri çok güzel ve tatlı anlatırdı. Ben bile ders saatini bekler, onun anlatışını dinlemekten zevk alırdım. Eğer yaşı benden çok genç olmasaydı, ondan ders almak isterdim."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 139, 140

2) Künh-ül-ahbâr sh. 151

HEVÂRÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ömer el-Hevârî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. 751 (m. 1350) senesinde Magrâve'de doğdu. 843 (m. 1439) senesinde Cezayir'in Vehrân şehrinde vefât etti.

Muhammed el-Hevârî, Bâce'de ilim öğrenmeye başladı. Daha sonra Fas'a giderek, orada ikâmet etti. Fas'ta Mûsâ Abdûsî'den, Kubâb ve Bicâye'de Ahmed bin Haris ve Abdurrahmân Vaglisî'den ilim öğrendi. Mısır'da el-Irâkî ile görüştü. Ondan ilim öğrendi. Garbta ve şarkta birçok memleketleri dolaştı.

Hevârî, Mekke ve Medine'yi ziyâret etti. Buralarda bir süre ikâmet etti. Sonra namaz kılmak arzusu ile Beyt-i Makdîs'e gitti. Oradan da Şam'a geçti. Şam'da Benî Ümeyye Câmii'nde ders okuttu. Seyahatleri sırasında birçok vahşî hayvanlar yanına gelir ve ona hiç zarar vermezlerdi. Daha sonra Vehrân'a gidip yerleşti. Kendisine ilim öğrenmek için gelenlere ilim ve ahlâk öğretti.

Muhammed Hevârî; velî, sâlih, ârif ve zâhid bir zât idi. Devlet adamlarıyla görüşmezdi. İlim meclislerinde Allahü teâlânın rahmetinin çok olduğunu söyler, îmân sahiblerini saadetle müjdelerdi.

Şöyle anlatılır: "Hevârad beldesinin yakınında Heza isimli bir yer vardı. Orada Seyyid Süleymân isimli bir âlim yaşıyordu. Bu âlim, durumunu anlatan ve ba'zı suâlleri bulunan yetmiş satırlık bir mektûp yazdı ve Muhammed Hevârî hazretlerine biri ile gönderdi. Gönderdiği kişiye; "Sakın mektûbun cevâbını almadan gelme" dedi. O kişi gidip mektûbu Muhammed Hevârî'ye verdi. Muhammed Hevârî, mektûbu getirene; "Bu mektûbun sahibi sen misin, yoksa getirici misin?" diye sordu. O kişi birşey anlamadı. Hevârî tekrar sorunca; "Ben mektûbu getirenim. Mektûp Seyyid Süleymân'ındır" diye cevap verdi. Muhammed Hevârî, mektûbu hiç açmadan, sorulan suallere satırı satırına cevap verdi."

Abdülhamîd el-Asnûnî şöyle anlatır: "Muhammed Hevârî, Vehrân beldesinde idi. Ben de onu ziyârete gittim. Selâm verip huzûruna girdim Selâmımı aldı. Ben de edeble yanına oturdum. Benden başka yanlarında birkaç kişi daha vardı. Oradakilerden bir zat, Muhammed Hevârî'ye bir suâl sordu. O da; "Senin bu suâlinin cevâbını, çocuğu olmayan İbn-i Merzûk versin" buyurdu. Ben bu duruma çok şaşırdım. Zîrâ ben İbn-i Merzûk'u tanırdım ve iki tane çocuğu vardı. Durumu İbn-i Merzûk'a haber vermek istedim. Tilmsân'daki Şeyh Hasen

hazretlerinin yanına gittim. Durumu ona arz ettim. O da bana; “Kimseye hiçbir şey söyleme. Sendeki bir sırdır. Onu sakla ve sahibine söyle” buyurdu Ben İbn-i Merzûk’un yanına gitmek istedim. Hava çok sıcaktı, öğle namazını kılmak ve biraz serinlemek için Munşar Medresesi’ne girdim. O sırada arkadan İbn-i Merzûk girdi ve bana; şeyh Muhammed hazretleri ne dedi?” diye sordu ben de durumu ona anlattım. O da; “Beni evlâdlardan kurtaran Allahü teâlâya hamd ederim” dedi. Daha sonra onun iki evlâdı vefât etti.

Seyyid Ali Tâlûtî şöyle anlatır: Sultan Ahmed halîfe olduğu zaman Sultan Ebû Fâris askerleriyle ona karşi savaşmak için yola çıkmıştı. Sultan Ahmed, hemen Hasen bin Mahlûf hazretlerinin yanına gitti ve; “Efendim! Sizin de bildiğiniz gibi, Sultan Ebû Fâris ordusuyla buraya geliyor. Ben üç şey üzerinde sizinle istişâre etmeğe geldim. Ben onu karşılamaya çıkayım mı? Yoksa burada, o gelene kadar bekliyeyim mi? Veya Hüney’ne giderek bir gemiye binip Endülüs’e mi gideyim? Bu durum hakkında siz ne buyurursunuz?” diye suâl etti. Hasen bin Mahlûf da; “Sultânım, ben sana ne söyliyeceğimi bilmiyorum. Fakat sen, bu müşkilâtını kendi yazın ile yaz, mühürle. Biz onu Muhammed Hevârî hazretlerine gönderelim. O size gereken cevâbı verir ve yol gösterir” dedi. Bunun üzerine Sultan, hemen denileni yaptı. Hasen bin Mahlûf da mektûbu bir talebesiyle, Muhammed Hevârî’ye gönderdi. O talebe, sonra olanları şöyle anlattı:

“Muhammed Hevârî hazretlerinin yanına vardığım zaman, daha ben birşey söylemeden ve mektûbu görmeden buyurdu ki: “Sultânın bizim nasihatlerimize ihtiyâcı yoktur. Sultân’ın yanından gelenlerin de nasihatlerimize ihtiyâcı yoktur. Bunun üzerine ben; Sultânın yanından gelmiyorum. Bu mektûbu size getirmemi Hasen bin Mahlûf hazretleri emretti” dedim. Muhammed Hevarî, hocamın ismini işitince çok sevindi ve; “Git söyle, sevinsin ve hiçbir yere gitmesin. Zîrâ ne o hayâtında Sultan Ebû Fâris’i görecek, ne de Sultan Ebû Fâris onu görecek” dedi. Ben hemen oradan ayrıldım. Hocamın yanına geldim. Durumu arz etmek isteyince; “Sendeki bir sırdır. Onu sahibi gelene kadar sakla. O sırrı ancak sahibine verirsin” buyurdu. Hocam ikindi namazından sonra beni Sultân’ın yanına gönderdi. Ben Sultân’a Muhammed Hevârî hazretlerinin söylediklerini söyledim. Sultan çok sevindi. Sultan, müjdeyi verdiğim için bana yirmi dînâr para verdi ve; “Eğer Allahü teâlâ bu belâyı benden def ederse, Hasen bin Mahlûf’a yüz dînâr vereceğim” diye adakta bulundu. Sultan Ebû Fâris yola çıkıp Neşvis dağının eteklerine geldiği zaman, adamları onu kötülediler ve yanından ayrıldılar Bunun üzerine Sultan Ebû Fâris, Tunus’a gitti. Bayram günü vefât etti. Halk bayram namazı kılmak için evinden çıktığı zaman, Sultan Ebû Fâris’in ölmüş olduğu haberini aldılar.

Yine Ali Tâlûtî şöyle anlatır: “Birgün ben Hasen bin Mahlûfun yanında oturuyordum. O sırada bir zât geldi. İçeri girmek için izin istedi. Hasen bin Mahlûf da içeri girmesine izin verdi. O zât Hasen bin Mahlûf’a yazılı bir kâğıdı okudu. O kâğıtta şöyle yazıyordu: “Muhammed Hevârî büyük bir evliyâ olup, kutubluk makamına yükselmiştir. Onun zamanın kutbu olduğunu, falan falan kimseler tasdik etmiştir.” Ben bu kimsenin okuduklarına çok hayret ettim. Zîrâ bütün söyledikleri, Muhammed Hevârî’de mevcûddu.”

Muhammed Hevârî’nin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Es-Sehv vet-Tenbîh, 2-Et-Teshîl, 3-Et-Tibyân, 4-Tabsırat-üs-Sâil

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 95

2) El-A’lâm cild-6, sh. 314

3) Ta’rîf-ül-halef cild-1, sh. 174

4) El-Bustân sh. 228

5) Neyl-ül-ibtihâc sh. 303

HEVÂRÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Muhammed el-Husûsî el-Kâhiri olup, lakabı Esîrüddîn’dir. 760 (m. 1369) senesinde Kâhire’de doğdu. 843 (m. 1439) senesi Safer ayının onunda, Dımeşk’da vefât etti.

Hevârî, önce Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Babasından, İbn-i Mülâkkîn, el-Belkînî ve el-Ebnâsî’den fıkıh ilmini, Bedrüddîn bin Ebi’l-Bekâ, Şihâbüddîn en-Nihriri el-Mâlikî, el-Kanber, İzzüddîn İbni Cemâ’a’dan usûl ilmini öğrendi. El-Belkînî,

Seyfüddîn es-Seyrâmî ve Hasen Medresesi'nde kalan Şirin el-Acemî'nin derslerini dinledi. Dımeşk kadısı Şihâbüddîn el-Kuraşî'den tefsîr ilmini öğrendi. Arab dili ve edebiyatının inceliklerini; Muhibbüddîn bin Hişâm, el-Gamârî, Abdüllatîf el-Akfâsî, Şemsüddîn es-Süyûtî'den öğrendi. Behâüddîn Ebi'l-Bekâ es-Sübkî, ed-Diyâ el-Karmî, İbn-i Sâig el-Hanefî et-Tenûhî, İbn-i Mülâkkîn, el-Belkînî, el-Irâkî el-Heysemî, İbn-i Haldûn'dan hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Hevârî, daha küçük yaşta iken babası ile birlikte hacca gitti. Daha sonraları birçok beldeleri dolaştı. Birçok kere Dımeşk'a uğradı, İskenderiyye'deki Veyâkî Medresesi'nde ders okuttu ve idârecilik yaptı. Birçok ilimlerde söz sahibi olan Hevârî çok sayıda talebe yetiştirdi. Çok rahatsız olmasına rağmen, Dımeşk'a gidip Behâüddîn bin Hicâ'nın sohbetinde bulundu.

Hevârî el-Husûsî, fazilet sahibi, nükteli konuşan bir zât idi. Nazım ve nesir hâlinde eserler yazdı. Bin beyit hâlindeki şiirine, "El-İrtidâ fî Şürût-il-kadâ ve uhrâ fil-usûl" adını verdi. Fıkıh ilmine dâir birçok açıklamaları vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 91

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 256

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 194

HEYSEMÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Ali bin Ebî Bekr bin Süleymân el-Heysemî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, lakabı Nûrüddîn'dir. 735 (m. 1335) senesi Receb ayında doğdu. 807 (m. 1405) senesi Ramazan ayının yirmidokuzuncu gecesi vefât etti. Ertesi gün Kâhire'de Berkukiye kapısı dışına defnedildi.

Heysemî, daha küçük yaşta iken, kısa sürede Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Zeynüddîn Irâkî'nin sohbetlerinde bulundu. İbn-i Baba, Takıyyüddîn Sübkî, İbn-i Şâhid-ül-Ceyş'den ilim öğrendi. Zeynüddîn Irâkî onu çok sever, gerek yolculukta, gerek yolculuk hâricinde onu yanından hiç ayırmazdı. Hattâ hacca giderken bile beraberinde götürdü. Heysemî, Zeynüddîn Irâkî ile; Kâhire, Haremeyn, Kudüs, Dımeşk, Ba'lebek, Haleb, Humus, Hama, Trablus gibi yerlere gitti. Zeynüddîn Irâkî, kızını Heysemî ile evlendirdi. Zeynüddîn Irâkî, ona çok güveniyordu. Dımeşk'a göç ettiği zaman, hanımını ve çocuklarını onunla gönderdi, işlerini Heysemî'den başkasına emânet etmezdi.

Heysemî Mısır'da; Ebü'l-Feth el-Midumî'den, İbn-i Mülûk'dan, İbn-i Katruvan'dan, Şam'da; İbn-i Hibbân, İbn-i Hamevî, İbn-i Kayyım ez-Ziyâiyye ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Heysemî; takvâ sahibi, zâhid, ibâdet etmekten ve hocasına hizmet etmekten usanmayan, ilimde ikbâl sahibi, günlük işlerde insanlarla tartışmaktan ve münâkaşa etmekten kaçınan, hadîs ilmini ve hadîs âlimlerini çok seven, yumuşak huylu, hadîs-i şerîf yazmaktan usanmayan, çok hayır yapan bir zât idi. Hocası Zeynüddîn Irâkî'nin vefâtından sonra, onun yolunu devam ettirdi.

Ebü'l-Hasen Heysemî, hadîs ilmine dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Tertîb-üs-sikât İbn-i Hibbân, 2-Tahrîb-ül-bagıyye fî tertîbi ehâdîs-il-Hilye, 3- Mecmâ'ul-Bahreyn ez-Zevâid-il-Mu'cemeyn, 4- Maksâd-ül-a'lâ fî zevâid-i Ebî Ya'lâ el-Mevsilî. 5-Zevâid-i İbn-i Mâce fî kütüb-ül-hamse, 6- Mevârid-üz-zemân ilâ zevâid-i İbn-i Hibban, 7- Gâyet-ül-maksâd fî zevâid-i Ahmed, 8- Mu'cem-üz-zevâid Menbe'ul-fevâid: En önemli eseridir. Bu eserinde; Ebû Ya'lâ'nın müsnedinde, Bezzar'ın müsnedinde, Ahmed bin Hanbel'in müsnedinde, Taberânî'de ve Kütüb-üs-sitte'de bulunmayan sahih hadîs-i şerîfleri toplamış ve tertîb etmiştir. Bu eserden ba'zı bölümler:

Heysemî, Rebî bin Hırâs'dan şöyle rivâyet etti: "Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anh), Hazreti Mu'âviye'nin huzûruna girmek için müsâade istedi. Kureyş büyükleri, Hazreti Mu'âviye'nin yanında bulunuyorlardı. Sağında Sa'îd bin As (radıyallahü anh) oturuyordu. Hazreti Mu'âviye; "Yâ Sa'îd! İbn-i Abbâs'a cevap veremeyeceği sorular soracağım" dedi. O da; İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) gibi bir zât mı senin sorularını cevaplıyamıyacak?" diye karşılık verdi. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) içeri girip oturduğu zaman, Hazreti Mu'âviye ona; "Ebû Bekr (radıyallahü anh) hakkında ne dersin?" diye sorunca, İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle cevap verdi: "Ebû Bekr'e (radıyallahü anh) Allahü teâlâ rahmet eylesin.

Allahü teâlâya yemîn ederim ki, o, Kur'ân-ı kerîmi okur, gece ibâdet eder, gündüz oruç tutardı. Allahü teâlâdan çok korkardı. Dînini çok iyi bilirdi. Bâtıla meyletmekten berî idi. Herkese iyiliği emrederdi. Her hâle şükrederdi. Sabah-akşam Allahü teâlâyı zikrederdi. Halkın menfaati için kendisini feda ederdi. Takvâ, kanâat, zühd, iffet, iyilik ve ihtiyâtta, Allah rızâsı için aza kanâatte, arkadaşlarından üstün idi. Kıyâmete kadar hâinlerin sevmediği kimseyi, Allahü teâlâ onun yerine ta'yin etti." Hazreti Mu'âviye; "Ömer (radıyallahü anh) hakkında ne dersin?" diye sorunca, İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle cevap verdi: "Ömer'e (radıyallahü anh) Allahü teâlâ rahmet eylesin. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, o, İslâmın dostu idi. Yetimlerin ve zayıfların gerçek koruyucusu idi. Halkın kalesi, insanların yardımcısı idi. İyi insanlar, onun etrâfında toplanırdı. Kötü söz karşısında vakûr idi. Gerek sıkıntı, gerekse bolluk içinde olduğu zaman, Allahü teâlâya şükr ederdi. Ülkeler feth edip, dîn-i İslâmı hâkim kılıncaya, Allahü teâlânın ism-i şerîfi, ülkelerde, yaylalarda, dağlarda ve köylerde anılıncaya kadar, Ömer (radıyallahü anh) vazîfesini sabırla yerine getirdi. Her ân Allahü teâlâyı zikr ederdi. Kıyâmete kadar hâinlerin buğz ettiği kimseyi, Allahü teâlâ onun yerine ta'yin etti." Hazreti Mu'âviye sonra; "Osman bin Affân hakkında ne dersin?" diye sordu. O da; "Allahü teâlâ Osman'a (radıyallahü anh) rahmet etsin. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, İslama çok bağlı idi. Çok sabırlı bir asker idi. Geceleri Allahü teâlâyı zikr etmek için uykusuz kalır ve gözyaşı dökerdi. Ömrünü iyilik yapmakla geçirmiştir. Peygamber efendimizin iki kızını alarak dâmâdı olmuştur. Kıyâmete kadar kötülerin küfrettiği kimseyi, Allahü teâlâ onun yerine ta'yin etti" diye cevap verdi. Yine Hazreti Mu'âviye; "Ali bin Ebî Tâlib (radıyallahü anh) hakkında ne dersin?" diye sorunca, İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şu cevâbı verdi: "Allahü teâlâ Ali'ye (radıyallahü anh) rahmet eylesin. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, o, hidâyet sancağı idi. Gece karanlığında şeref aydınlığı idi. Herkese öğüt verirdi. Takvâ denizi, akıl küpü idi. Şüpheli yollardan çok sakınırdı. Hac ve sa'y yapanın en üstünü idi. Peygamberler ve Muhammed Mustafâ (aleyhisselâm) müstesna, dünyânın en büyük hatîbi idi. Kadınların en hayırlısının kocası idi. Gözlerim onun gibisini görmedi. İki Peygamber torununun babası idi. Allahü teâlânın ve kullarının la'neti, kıyâmete kadar, ona la'net edenlere olsun." Daha sonra Hazreti Mu'âviye ona; "Talhâ ve Zübeyr (r.anhüm) hakkında ne dersin?" diye sordu. O da; "Allahü teâlâ her ikisine de rahmet etsin. Rabbime yemîn ederim ki, her ikisi de, iffetli, müslüman, madden ve ma'nen temiz, şehîd, âlim idiler" dedi. Hazreti Mu'âviye; "Abbâs (radıyallahü anh) hakkında ne dersin?" deyince, o, şu cevâbı verdi: "Allahü teâlâ Abbâs'a da rahmet eylesin. Beni yaratan Allaha yemîn ederim ki, o, Resûlullahın (aleyhisselâm) babasının kardeşidir. Allah dostunun gözbebeği idi. Amcaların efendisi idi. Bütün işlerde ileri görüşlü idi. İlmin süsüydü. Onu, görgüsü ve bilgisi yerinde olan Abdülmuttalib yetiştirdi. Kureyş'in askerlerinin en üstünü idi." Böylece Hazreti Mu'âviyenin bütün sorularını gayet güzel cevaplandırdı.

İbn-i Abbâs şöyle anlatır: "Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), amcası Hazreti Hamza'nın katili Vahşî bin Harb'i İslâmiyete da'vet etti. Vahşî bin Harb, Peygamber efendimizin huzûruna geldi ve; "Yâ Muhammed! Sen beni nasıl İslama da'vet ediyorsun? Hâlbuki sen, adam öldürenin, şirk koşanın, zinâ yapanın azâba uğrayacağını, Cehennemde ebedî kalacağını söylüyorsun. Ben bunların hepsini yaptım. Bana da kurtuluş yolu var mı?" diye sordu. Bunun üzerine; "Ancak tövbe eden ve îmân edip de sâlih amel işliyen kimseler müstesnadır. Çünkü bunların kötülüklerini Allah iyiliğe çevirir. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir" meâlindeki, Furkan sûresi yetmişinci âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Vahşî bin Harb; "Yâ Muhammed! "Ancak tövbe eden ve îmân edip de sâlih amel işliyenler" hükmü çok ağırdır. Belki ben bunu yapamıyacağım" dedi. Bunun üzerine; "Allahü teâlâ, şirki elbette affetmez. Dilediği kimselerin şirkten, ya'nî imansızlıktan başka günahlarını affeder" meâlindeki, Nisa sûresi kırksekizinci âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

Vahşî bin Harb; "Yâ Muhammed! Anlıyorum ki, bu da Allahü teâlânın dilemesine bağlıdır. Beni affedip etmiyeceğini bilmiyorum. Bundan başka birşey yok mu?" diye sorunca; "Ey (günah işlemekle) nefslerine karşı haddi aşmış kullarım! Allahın rahmetinden (sizi bağışlamasından) ümid kesmeyiniz. Çünkü Allah (şirk ve küfürden başka, dilediği kimselerden) bütün günahları mağfiret buyurur. Şühpesiz ki o, çok bağışlayıcı ve merhametlidir" meâlindeki, Zümer sûresi elliüçüncü âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Vahşî bin Harb, bu âyet-i kerîmeyi dinleyince; "Şimdi tamam!" diyerek müslüman oldu. Orada bulunan Eshâb-ı Kirâm: "Yâ Resûlallah! Vahşî'nin nail olduğuna biz de nail olduk değil mi?" diye sordular. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm);

"Evet, bu bütün mü'minler içindir" buyurdu.

Hazreti Fâtıma'nın, babasının hâline ağlaması: "Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), bir gazâdan dönmüştü. Mescide girdi ve iki rek'at namaz kıldı. Her gazâdan döndükten sonra böyle yapar, sonra, önce kızı Fâtıma'ya (radıyallahü anha), daha sonra da hanımlarına uğrardı. Yine âdeti üzere namaz kıldıktan sonra, Hazreti Fâtıma'ya uğradı. Hazreti Fâtıma, babasını ağlıyarak kapıda karşıladı. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) ona; "Niçin ağlıyorsun?" buyurdu. Hazreti Fâtıma da; "Yâ babacığım! Seni rengin solmuş, elbisen eskimiş bir vaziyette gördüm de onun için ağlıyorum" dedi. Bunun üzerine Server-i âlem (aleyhisselâm); "Ey Fâtıma! Ağlama, Allahü teâlâ babanı bir vazîfe ile görevlendirdi. İstenilse de, istenilmese de, dünyâ üzerinde insanın yaşayabildiği her yere bu din yayılacaktır. Benim vazîfem de bunu te'min için çalışmaktır" buyurdu.

Temîm-i Dârî şöyle rivâyet etti: "Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), birgün şöyle buyurdu: "Bu din, gece ve gündüzün hüküm sürdüğü her yere mutlaka ulaşacaktır. Allahü teâlâ, bu dînin şerefle veya zorla girmediği hiçbir şehir ve köy bırakmayacaktır. Allahü teâlâ, orada İslâm dînini ve müslümanları muzaffer, küfrü de zelîl ve hakîr kılacaktır." Ben bunu kendi ailem içinde müşâhede ettim. Ailemden müslüman olanlar, hayra ve şerefe kavuştu. Küfürde ısrar edenler ise, zelîl ve hakîr kaldılar."

Hazreti Mu'âviye şöyle anlattı: "Birgün Babam Ebû Süfyân, binek hayvanının terkisine hanımı Hind'i alarak kırlara doğru çıktı. Ben de, onların önünde, eşeğimin üzerinde gidiyordum. O zaman çocuktum. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) sesini işittik. Ebû Süfyân bana; "Mu'âviye, sen in de, Muhammed binsin" dedi. Eşeğimden indim. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bindi. Biraz önümüzden gitti. Sonra bize dönerek; "Yâ Ebâ Süfyân bin Harb, yâ Hind bin Utbe! Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, birgün mutlaka öleceksiniz. Sonra dirileceksiniz. İyilik eden Cennete, kötülük yapanlar Cehenneme girecekler. Ben size hakkı söylüyorum. Siz ilk uyarılanlarsınız" buyurdu. Sonra da; Fussilet sûresi birinci âyet-i kerîmesinden, onbirinci âyet-i kerîmesine kadar okudular. Ebû Süfyân; "Bitirdin mi yâ Muhammed?" dedi. Resûl-i ekrem de; "Evet" buyurdu. Sonra Resûl-i ekrem bineğinden indi. Ben, tekrar bindim. Hind bin Utbe, Ebû Süfyân'a döndü ve; "Bu sihirbaz için mi oğlumu bineğinden indirdin?" diye çıkışınca, Ebû Süfyân; "Hayır, vallahi O, ne sihirbaz, ne de yalancıdır" diye karşılık verdi."

Iyas bin Mu'âz'ın müslüman oluşu: "Abdüleşheloğullarından bir grup Mekke'ye geldi. Aralarında Iyas bin Mu'âz da vardı. Hazrec kabilesine karşı, Kureyş'le anlaşma yapmak için gelmişlerdi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), onların geldiğini haber alınca yanlarına gitti ve onlara; "Sizi, aradığınızdan daha hayırlısına da'vet edeyim mi?" buyurdu. Onlar; "O nedir?" diye sordular. Peygamber efendimiz de (aleyhisselâm); "Ben, Allahü teâlânın Resûlü ve elçisiyim. Allahü teâlâ, beni kullarına gönderdi. Kullarını kendisine ibâdet etmek, O'na hiçbir şekilde şirk koşmamak üzere Allahü teâlâya îmâna da'vet ediyorum. Allahü teâlâ bana bir kitap indiriyor" buyurdu. Sonra onlara İslâmiyeti anlattı ve Kur'ân-ı kerîm okudu. En gençleri olan Iyas bin Mu'âz; "Ey kavmim! Vallahi bu, aradığımız şeyden daha hayırlıdır" dedi. Bu söz üzerine Ebü'l-Heysem, yerden bir avuç toprak alarak Iyas bin Mu'âz'ın yüzüne attı ve; "Sen bize karışma, biz başka şey için geldik" dedi. Iyas bin Mu'âz sustu. Server-i âlem de oradan ayrıldı. Abdüleşheloğulları da Medine'ye döndüler. Çok geçmeden Evs ile Hazrec arasında savaş yapıldı. Savaştan sonra Iyas bin Mu'âz vefât etti. Vefâtını, kavminden birisi şöyle anlattı: Iyas bin Mu'âz ölürken, Kelime-i tevhîd ve Tekbîr getiriyordu. Allahü teâlâyı tesbih ve tenzih ediyordu. Akrabâları da onun söylediklerini dinliyordu. Onun müslüman olarak öldüğünde şüpheleri yoktu. Mekke'deki toplantıda, Allahü teâlânın Resûlünün sözlerini duyunca, İslâmiyete ısınmış ve müslüman olmuştu."

Râbi'a bin Ubbâd şöyle anlatır: "Ben genç yaşta iken, babamla beraber Mina'da bulunuyorduk. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), Arab kabilelerinin konakladıkları yerlerde duruyor ve onlara; "Ey falan oğulları! Ben Allahü teâlânın size gönderdiği elçisiyim. Size Allahü teâlâya kul olmanızı, O'na hiç birşeyi ortak yapmamanızı, O'nun dışında kulluk ettiğiniz bu putları terketmenizi, bana îmân edip, tasdik etmenizi, Allahü teâlânın bana vazîfe olarak tevdi ettiği dîni tebliğ edinceye kadar beni korumanızı emrediyorum" buyuruyordu. Arkasında ise, kurnaz, saçlarını ikiye ayırmış, şaşı ve Aden kumaşından güzel bir elbise giymiş bir adam vardı. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) sözünü bitirdiği zaman, o; "Ey falan oğulları! Bu adam, Lât ve Uzza'yı, cin dostlarınızı terke, kendi getirdiği dalâlete da'vet ediyor. O'na uymayın. O'nu dinlemeyin" diyordu. Babama: "Babacığım, onu ta'kib edip de, söylediklerine karşı çıkan kimdir, öğrenelim" dedim. Babam da; "Bu, amcası Ebû Leheb'dir" dedi."

Hazreti Ali şöyle anlattı: “Önce en yakın akrabalarını (Allahın dînine da’vet ederek, kendilerine öğüd ver de, Cehennem azâbı ile) korkut” meâlindeki, Şuarâ sûresi ikiyüzondördüncü âyet-i kerîmesi nâzil olunca, Resûl-i ekrem beni yanına çağırarak; “Ey Ali! Bir koyun budu al ve yemek yap. Sonra da Hâşimoğulları sülâlesini de yemeğe da’vet et” buyurdu. Gelen misâfirler kırk kişi civârındaydı. Resûl-i ekrem onları yemeğe buyur etti ve yemeği ortalarına koydu. Aralarında bir kuzuyu tek başına yiyecek olanlar bulunmasına rağmen yiyip doydular. Sonra süt dolu bir maşrapa geldi. Hepsi kanıncaya kadar sütten içtiler. Sonra içlerinden biri; “Böyle bir sihir görmedik” dedi. Bunu söyleyen, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) amcası Ebû Leheb idi. Resûl-i ekrem, bana yine; “Yâ Ali! Bir koyun budu ile yemek yap. Bir bakraç da süt hazırla” buyurdu. Ben ertesi gün de söylenilenleri hazırladım. Yine Hâşimoğullarını da’vet ettik. İlk gün gibi, gelenler, et yemeğinden yediler ve sütten içtiler. Yemek ve süt, o kadar kişiye yetti ve arttı bile. İçlerinde biri yine; “Bugüne kadar Böyle büyük bir sihir görmedik” dedi. Resûl-i ekrem bana; “Yâ Ali! Bir koyun butu ile bir tencere yemek yap. Bir bakraç da süt hazırla” buyurdu. Ben yine emredileni yaptım. Sonra bana; “Yâ Ali! Bana Hâşimoğullarını topla!” buyurdu. Onları çağırdım. Onlar hazırlanan yemekten yediler ve sütten içtiler. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) onlara; “Hanginiz, benim tebliğ ettiğim dîni yaymada bana yardım edecek?” buyurdu. Bütün topluluk, ben dâhil susuyorduk. Server-i âlem sözünü tekrarladı. Bunun üzerine ben; “Ben yardım ederim yâ Resûlallah” dedim. O da; “Sen mi yâ Ali? Sen mi yâ Ali?” buyurdu. Ben, o zamanlar sülâlemin en çelimsiziydim.

Heysemî, İbn-i Sa’d’ın şöyle bildirdiğini naklediyor: “Babamdan duydum, şöyle anlattı: Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), Medine’ye hicretleri sırasında, Ebû Bekr ile beraber bana geldiler. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), Medine’ye en kısa yoldan gitmek istiyordu. Ben, Server-i âleme (aleyhisselâm); “Bu yol Rakûbe’den giden yoldur. Fakat bu yolda Mühânân denilen iki hırsız vardır. İsterseniz bu yoldan gidebiliriz” dedim. Fahr-i âlem (aleyhisselâm); “Tamam, oradan gidelim” buyurdu. Hemen yola çıktık. Yolda Mühânân denilen iki kişiye rastladık. Resûl-i ekrem onları çağırdı ve onlara İslâmiyeti anlattı. Onlar da müslüman oldular. Sonra Resûl-i ekrem onlara isimlerini sordu. Onlar; “Biz Mühânânız, iki sevimsiz kimseyiz” deyince, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Siz iki sevimli kimsesiniz” buyurarak, Medine’ye gelmelerini emretti.”

“Amcası Ebû Tâlib vefât ettiği zaman, Resûl-i ekrem Taiflileri İslama da’vet etmek için, yaya olarak Taife gitti. Onlar da’vetini kabûl etmediler. Çocuklar, mübârek bedenini taşladılar. Mübârek ayakları kanadı. Geri dönerken, bir ağaç gölgesinde istirahat edip, iki rek’at namaz kıldıktan sonra şöyle duâ etti: “Allahım, ben kuvvetimin azlığını, insanların beni hakîr görmesini sana arz ediyorum. Sen, ey en çok merhametli olan! Senin verdiğin sıhhat ve afiyet, benim için en büyük ni’mettir. Gazâbına uğramaktan, ona düçâr olmaktan, karanlıkları aydınlatan, dünyâ ve âhıreti nizâma koyan zâtına sığınırım. Ancak senin rızânı taleb ederim. Tâ ki, sen râzı ol. Güç ve kuvvet ancak senindir.”

Ebû Ümâme anlatır: “Resûl-i ekrem beni kendi kavmime gönderdi. Onları Allahü teâlâya îmân etmeye da’vet ediyor, İslâm dîninin esâslarını onlara arz ediyordum. Kavmimin yanına, develerini sularken ve sütlerini sağıp içerken vardım. Beni görünce; “Hoşgeldin yâ Ebâ Ümâme! Duyduk ki, sen de Muhammed’in dînine girmişsin” dediler. Ben onlara; “Ben Allaha ve Resûlüne îmân ettim. Resûl-i ekrem beni, size İslâmiyeti anlatmak için gönderdi” dedim. Sonra onlar, orada bir çanak yemek getirip, yemeğe başladılar. Bana da; “Buyur ye” dediler. Ben de; “Yazıklar olsun size! Ben size bu yediğinizi haram kılanın yanından geldim. Ancak bu, size, Allahü teâlânın emrettiği şekilde kesildiği zaman helâldir” dedim. “Onun söylediği nedir?” diye sorduklarında, onlara; “Size şunlar haram kılındı: (Eti yenen hayvanlardan boğazlanmaksızın ölen) ölü hayvan, akmış kan, domuz eti, Allahdan başkası adına boğazlanan hayvan, bir de henüz ölmemiş iken yetişip kesmediğiniz boğulmuş, vurulmuş, yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından boynuzlanmış, canavar tarafından parçalanmış hayvanlar, dikili taşlar üzerinde (câhiliyet devrinde taşlar için) kesilenler, fal okları ile kısmet aramanız. İşte bunlar yoldan çıkıştır. Bugün kâfirler, dîninizi söndürebilmekten ümidlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın. Yalnız benden korkun. Bugün sizin için dîninizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki ni’metimi tamamladım ve size din olarak İslâmı ihtiyâr ettim. Her kim son derece açlık hâlinde çaresiz kalırsa, günâha meyil kastı olmaksızın, canını kurtaracak kadar haram etlerden yiyebilir. Çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir” meâlindeki, Mâide sûresi üçüncü âyet-i kerîmesini okudum ve onlara İslâm dînini

anlatmaya başladım. Onlar kabûl etmediler. Ben de onlara; "Yazıklar olsun size! Bari bana içecek az bir su verin. Çok susadım" dedim. Onlar bana su vermeyerek; "Seni susuzluktan ölüme terk edeceğiz" dediler. Başımda bulunan sarığı katlayıp, yastık yaptım. Başımın altına koyup, kızgın kumlar üzerinde yatıp uyudum. Uykumda birisi bana, cam kase içinde, insanların tatmadığı bir şerbet getirdi. Onu bana verdi. O şerbeti içtim, içer içmez de uyandım. O andan sonra ne susadım, ne de susuzluk diye birşey hissettim."

Misver bin Mahreme şöyle anlatır: "Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), Eshâbının yanına geldi ve onlara; "Allahü teâlâ, beni bütün insanlığa rahmet olarak gönderdi, İslâmiyeti yaymak için bana yardımcı olun. Benim sizi da'vet ettiğim şeyin aynısına da'vet ettiği zaman, Îsâ aleyhisselâma karşı ihtilâfa düşen havariler gibi birbirinize düşmeyin. Îsâ aleyhisselâma uzak olanlar onu fenâ tanıdılar. Bu husûsu Îsâ aleyhisselâm, Allahü teâlâya şikâyet etti. Bunun üzerine Allahü teâlâ, havarilere da'vet için gidecekleri kavmin dili ile konuşma kabiliyeti verdi. Bu hâdise üzerine Îsâ aleyhisselâm, havarilerine; "Bu, Allahü teâlânın sizden istediği bir iştir. Bunu hemen yerine getirin" dedi" buyurdu. Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm; "Yâ Resûlallah! Biz sana her husûsta yardımcı olacağız! Bizi istediğin yere gönder!" dediler. Bundan sonra, Eshâb-ı Kirâmdan Abdullah bin Huzeyfe'yi İran Kisrâsı'na; Salit bin Amr'ı, Yemâme Vâlisi Hevze bin Ali'ye; Âlâ bin el-Hadramî'yi, Hacer Vâlisi Münzir bin Savi'ye; Amr bin Âs'ı, Umman Meliki Cündeyoğulları Ceyfer ve Abbad'a; Dıhye-i Kelbî'yi, Bizans Kayseri'ne; Amr bin Umeyyet-üd-Damrî'yi, Habeş Hükümdârı Necâşiye; Hâtıb bin Ebî Belte'a'yı İskenderiyye Hükümdârı Mukavkıs'a; Şücâ bin Vehb'i de, Gassan Hükümdârı Haris bin Ebî Şemir'e gönderdi. Bu elçilerden birisi hâriç, hepsi Resûl-i ekrem hayatta iken geri dönmüşlerdi."

Bizans İmparatoru'na elçi olarak gönderdiği Dıhye-i Kelbî şunları anlattı: "Resûl-i ekrem benimle. Bizans İmparatoru'na bir mektûp gönderdi. Yanına girdiğim zaman, Resûl-i ekremin mektûbunu ona verdim. İmparator'un yanında kızıl suratlı, yumuk gözlü, uzun kafalı bir yeğeni vardı. "Allahın elçisi Muhammed'den, Rum ülkesinin sahibi İmparator Herakl'e..." cümlesiyle başlayan mektûp okununca, İmparatorun yeğeni kızgınca soluyarak: "Bugün bu okunmaz" dedi. Kayser; "Niçin?" diye sorunca, o; "Bir kere, önce kendi ismini yazmış. Sonra Rum ülkesinin sahibi diye yazmış da Rumların kralı yazmamış" dedi. Kayser ona hiç aldırmayarak, okumalarını emretti. Mektûbun tamâmının okunması bitince, İmparatorun yanında bulunanlar ayrıldılar. Beni yanına çağırıp, müsteşarı olan patriğe haber verdi. Patrik gelince, durumu ona anlattı ve mektûbu okuttu. Mektûbu dinleyen Patrik; "İşte beklediğimiz ve Îsâ aleyhisselâmın bize müjdelediği Peygamber" dedi. İmparator ona; "O hâlde şimdi ne yapmalıyız?" diye sorunca; "Seni bilmem, ben O'nu tasdik edip, O'na tâbi olacağım" cevâbını verdi. Heraklius; "Ben senin dediğin şeyi çok iyi biliyorum. Fakat O'na tâbi, müslüman olmaya gücüm yetmez. Çünkü hem hükümdârlığım gider, hem de beni öldürürler" dedi. Bunun üzerine yanlarından ayrıldık. Heraklius, Hazreti Peygamber (aleyhisselâm) hakkında araştırmaya başladı. Şam vâlisine emir verip, Peygamber efendimizin soyundan bir kişiyi muhakkak bulmalarını emretti. Bu arada kendisinin dostu olan ve İbrânice bilen Roma'daki bir âlime de mektûp yazıp bu mes'eleyi sordu. Roma'daki dostundan, bahsettiği zâtın âhır zaman peygamberi olduğunu bildiren bir mektûp geldi. Bu arada Şam vâlisi, ticâret için Şam'a gelen bir Kureyş kervanını buldu. Kervanda Ebû Süfyân da vardı. Şam vâlisi, Ebû Süfyân'ı Heraklius'a gönderdi. Heraklius, Ebû Süfyân'a; "Sizin memleketinizde peygamberlik da'vâsı ile ortaya çıkan kimdir? Bana anlat?" dedi. Ebû Süfyân; "Genç birisi!" dedi. Heraklius: "Aranızdaki soyu nasıldır?" diye sordu. Ebû Süfyân; "O, zamanın en iyi soylusudur. Soy bakımından en seçkinimizdir" dedi. Kayser; "Nasıl, doğru birisi midir?" diye sorunca, Ebû Süfyân; "Yalan söylediği görülmemiştir" dedi. Kayser; "İşte bir peygamberlik alâmeti. O'nun dînine girdikten sonra, beğenmiyerek veya kızarak dîninden dönen kimse var mı?" diye sordu. Ebû Süfyân; "Hayır, yoktur!" dedi. Kayser yine; "Bu da peygamberliğinin alâmetidir" dedikten sonra; "Arkadaşlarının arasında savaşırken, cepheyi terk ettiği olur mu?" diye sordu. Ebû Süfyân; "Hayır, savaştan korkmaz. Bir kere O bizi yendi, bir kere de biz O'nu yendik" dedi. Heraklius; "İşte peygamberliğinin delîllerinden biri daha!" dedi. Bu konuşma sona erince, beni tekrar yanına aldı ve bana; "Efendine söyle, ben onun gerçek peygamber olduğunu biliyorum. Fakat saltanatımı terk edemem" dedi. Patrik ise, daha önceleri her Pazar kilisede toplanan halka va'z ve nasihatte bulunuyordu. Fakat sonraları Pazar günleri halkın önüne çıkmamağa başladı. Ben onun evine gidip geliyordum. Bana birçok şeyler soruyordu. Yine bir Pazar Patrik va'z vermeye gitmeyince, halk; "Ya bizim yanımıza gel veya biz gelip seni öldüreceğiz!. Biz bu Arab geldiğinden beri hâlini hiç

beğenmiyoruz" diye haber göndererek, tehdid ettiler. Patrik bana; "Bu mektûbu al, efendine git ve O'na selâmımı söyle! Allahtan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allahın Peygamberi olduğuna şehâdet ettiğimi O'na haber ver. Ben O'na îmân ettim, O'nu tasdik ettim ve O'na tâbi oldum. Fakat bu adamlar bunu inkâr ettiler. Gördüklerini O'na anlat!" dedi ve dışarı çıktı. Halk, hemen patriği öldürdü."

Sa'îd bin Ebû Râşid şöyle anlatır: "İhtiyârlığımda, Bizans İmparatoru Heraklius'un, elçi olarak Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) gönderdiği Tenûhî'yi gördüm. Ondan Heraklius'un Peygamberimize, Peygamberimizin de (aleyhisselâm) Heraklius'a gönderdiği mektûpları anlatmasını istedim. O da şöyle anlattı: "Resûl-i ekremin, Dıhye-i Kelbî ile gönderdiği mektûbu okuyan Heraklius, din adamlarının ileri gelenlerini yanına çağırdı ve kapıları kapalı bir yerde onlara şu konuşmayı yaptı: "Bildiğiniz gibi, Arabistan'daki bir kişi peygamber olarak ortaya çıktı. Bana gönderdiği mektûpta, üç şeyi kabûle da'vet ediyor. Dînine girmemizi teklif ediyor, bunu kabûl etmezsek cizye vermemizi istiyor. Bunları yapmadığımız takdîrde bizimle harb edeceğini bildiriyor. Allaha yemîn ederim ki, sizler de kendi kitaplarınızda okuduklarınızdan, O'nun şu anda bulunduğumuz toprakları alacağını biliyorsunuz! Gelin, ya onun dînine girelim veya topraklarımızda sulh içinde oturmamıza karşılık O'na cizye verelim." Bu konuşma üzerine oradakiler homurdanmaya başladılar. Bir kısmı salonu terk etmek istedi ise de, kapılar kapalı olduğu için çıkamadılar. İçlerinden biri; "Sen bizi, hıristıyanlığı küçük görmeye ve Hicaz'dan gelen şu Bedevîye köle gibi olmaya mı çağırıyorsun?" dedi. Kayser bu söz üzerine, onların bu vaziyette dışarı çıkmaları halinde fesat çıkaracaklarını ve saltanatının elinden gideceğini anladı. Onlara; "Benim biraz önce söylediğim sözler, sizlerin dîninize olan bağlılığınızı ölçmek içindi. Dîninize bağlılığınızı ve beni sevindiren davranışlarınızı gözlerimle gördüm" dedi. Daha sonra hıristiyan Arablardan birini çağıran Heraklius ona; "Bana Arabcayı iyi bilen ve sır saklayan birisini bul. Onunla şu Peygamberin mektûbuna cevap vereyim" dedi. Beni çağırdılar. Heraklius bana, kürek kemiği üzerine yazılmış bir mektûp verdi ve bana; "Bu mektûbu O'na götür! O'nun sözlerini dikkatle dinle! Sana söyliyeceği üç şeyi iyi ezberle. Dikkat et! Bana gönderdiği mektûptan hiç bahsedecek mi? Mektûbumu dinleyince, geceyi hatırlıyacak mı? iyice bak, O'nun sırtında seni şüpheye düşürecek birşeyler var mı?" dedi. Ben mektûbu alarak yola koyuldum. Tebük'e geldim. Resûl-i ekrem bir su başında Eshâb-ı Kirâmla oturuyordu. Oradakilere; "Sizin efendiniz nerededir?" diye sordum. Onlar da Resûl-i ekremi gösterdiler. O'nun yanına vardım ve mektûbu O'na verdim. Mektûbu alıp koynuna koydu.

Sonra bana; "Sen nerelisin?" diye sordu "Tenûhluyum" cevâbını verdim. "Atânız İbrâhim'in dini olan Hanif dîninden misin?" diye sorunca; "Ben bir kavmin elçisiyim. Elçisi olduğum milletin yanına dönme dikçe dinlerini de terketmeyeceğim" diye cevap verdim. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Sen sevdiklerine yol gösteremezsin. Fakat Allahü teâlâ, dilediğini hidâyete kavuşturur ve onları bilir. Ey Tenûhlu kardeşim! Ben İran Kisrâ'sına bir mektûp yazdım. O onu parçaladı. Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâ onu ve mülkünü çiğnetecektir. Sizin İmparatorunuza da bir mektûp yazdım. O, mektûba cevap vermedi. Kralın, insanların rahatlarını te'min ettiği müddetçe, onlar ona bağlı olacaklar" buyurdu. Kendi kendime; "Bu, bana tenbîh edilen üç şeyden birinin cevâbıdır" diyerek, bir ok ile bu sözleri kılıcımın üzerine yazdım. Sonra Resûl-i ekrem mektûbu okuması için Mu'âviye'ye (radıyallahü anh) verdi. Mektûpta Heraklius; "Müttekîler için hazırlanmış olup, yeri ve göğü kaplayan Cennete beni çağırıyorsun. Cehennem nerede?" diye yazmış. Bu söz üzerine Resûlullah (aleyhisselâm); "Sübhânallah! Peki gündüz olunca gece nerededir?" buyurdu. Bu sözü de ok ile kılıcımın üzerine yazdım. Mektûbun okunması bitince, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bana; "Hakkın var. Sen gerçekten bir elçisin. Eğer yanımızda sana hediye edebileceğimiz birşeyler olsaydı, seni mükâfatlandırırım. Fakat şu anda biz seferdeyiz. Yiyeceğimiz bile tükendi" buyurdu. Bu sırada orada bulunanlardan birisi; "Ben onu mükâfatlandırabilirim" diyerek, torbasından Safûriye işi bir elbise çıkararak, bana verdi. Ben onun kim olduğunu sordum. Orada bulunanlar; "Osman bin Affân" dediler. Sonra Resûlullah (aleyhisselâm); "Bu misâfiri kim ağırlayacak?" diye sorunca, Ensârdan bir zât; "Ben" diyerek yerinden kalktı. Ben onu ta'kib ettim. Tam o meclisten uzaklaşacağımız sırada, Hazreti Peygamber (aleyhisselâm) arkamdan; "Ey Tenûhlu!" diye seslendi. Ben de geri dönüp yanlarına kadar yürüdüm. Mübârek sırtlarından kaftanını çıkararak; "Buraya bak! işte sana sorulan burada" buyurdu. Sırtına baktım, iki kürek kemiğinin arasında yuvarlak bir mühür vardı."

Ebû Bekr (radıyallahü anh) anlattı: “Resûl-i ekreme, Peygamberliği bildirildiği zaman, Acem kisrâsı, Yemen Vâlisi Bâzân’a bir mektûp gönderip; “Senin hükmün altında olan topraklar üzerinde peygamber olduğunu iddia eden birisi ortaya çıkmış. O’na bu iddiasından vazgeçmesini bildir, yoksa oraya, O’nu ve milletini öldürecek bir ordu gönderirim” diye yazmıştı. Bâzân’ın elçisi Resûl-i ekremin huzûruna geldi ve Kisrâ’nın bu sözlerini O’na nakletti. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) ona; “Beni, azîz ve celîl olan Allahü teâlâ göndermiştir. Eğer bu işi kendim için yapsaydım, bu da’vâdan vazgeçerdim” buyurdu. Elçiler, o gün Medine’de kaldılar. Ertesi gün Server-i âlem (aleyhisselâm); “Benim Rabbim, Kisrâ’yı öldürdü. Bugünden sonra Kisrâ yoktur. Kayser’i de öldürdü. Bugünden sonra, artık Kayser de yoktur” buyurdu. Elçi, Resûl-i ekremin bu sözleri söylediği vakti, günü ve ayı yazdı. Sonra Bâzân’ın yanına döndü. Hakîkaten Kisrâ ölmüş, Rum Kayseri de öldürülmüştü.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 45

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-5. sh. 200

3) El-A’lâm cild-4, sh. 266

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 70

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 727

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 957 cild-2, sh. 1400

7) Brockelmann Sup-2, sh. 82

HİREVÎ (Muhammed bin Atâullah)

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Atâullah bin Muhammed olup, lakabı Şemsüddîn, künyesi Ebû Abdullah’tır. Herat’ta doğduğu için nisbeti Hirevî’dir. 767 (m. 1365)’de doğdu, 829 (m. 1426) senesinde vefât etti.

Hirevî, aslen Rey şehrinden olup, meşhûr âlim Fahreddîn Râzî’nin soyundandır. Memleketinde Hanefî mezhebine göre yetişti. Daha sonra Şafiî mezhebine geçti. Seyyîd Şerîf Cürcânî, Sa’düddîn Teftâzânî ve başka âlimlerin derslerine katılarak ilim tahsil etti. Timur Hân ile karşılaştı. Semerkand ve Herat’da bulundu. Anadolu’ya Osmanlı Devletine geldi. Burada da bir müddet kalıp, 814 (m. 1411) senesinde Kudüs’e gitti. O sene hacca giderek, aynı sene Kudüs’e geri döndü. Şam’a gidip, orada ikâmet etti. Orada şöhreti etrâfa yayıldı. Talebeleri de onun Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim’i ezberlediğini, birçok ilimde, Şafiî ve Hanefî mezheblerinde büyük âlim olduğunu etrâfa yaydılar. Bundan maksadları, Kudüs-Şam Vâlisi Nevruz ile Hirevî’nin buluşmalarını te’min etmekti. Nevruz, Hirevî ile görüşünce, onun âlim bir kimse olduğunu gördü. Şihâbüddîn bin el-Hâim’den sonra onu Salâhiyye’de müderris olarak vazîfelendirdi. Nevrûz’un öldürülmesinden sonra, Müeyyed Kudüs’e Vâli olarak geldi. O da Hirevî’nin ilim sahibi büyük bir âlim olduğunu anladı ve ona çok hürmet gösterdi. Onu, Salâhiyye’deki müderrislik vazîfesinde bıraktı.

Mısır’a gitmek için izin istedi. Sultan izin verince, 812 (m. 1409) yılında Kâhire’ye geldi. Sultan ona ikramlarda bulundu. Çok iltifât etti. Hattâ sağ yanına oturttu, hediyeler verdi. Özel olarak hazırlanmış olan bir eve yerleştirdi. Evine altınlar, değerli kumaşlar gönderdi. Hergün için 200 (ikiyüz) dirhem maaş bağladı. Devlet ileri gelenlerinden birçok kimseler de Sultân’ın yaptığı gibi davrandılar. Onlar da çok ikramlarda bulunup, hediyeler verdiler. Sahîh-i Müslim kitabını, hem senetleriyle, hem metniyle, Sahîh-i Buhârî’yi de sâdece metnen ezberledi. Hattâ senetleriyle beraber onikibin hadîs-i şerîf ezberlemişti. Melik Müeyyed ona bir ilim meclisi ta’yin etti. Sahîh-i Müslim ve Sahîh-i Buhârî hadîs kitaplarını, bu hadîsleri rivâyet eden şahısların durumlarını çok iyi bilirdi. Kendisi ile Müslim arasındaki hadîs âlimlerini de iyi tanırdı. “Benimle Sahîh-i Müslim kitabının sahibi arasında yedi tane râvî var. Bunların hepsi de Nişâbûr şehrindendirler” derdi.

Kâhire’de bir müddet ikâmet ettikten sonra, Kudüs’e gitti. Orada Salâhiyye müderrisliği vazîfesinin yanında, Kudüs ve Halîlurrahmân’a bakmakla görevlendirildi. 821 (m. 1418) yılında sultanla buluştu. Sultan, önceden olduğu gibi ona çok ikramlarda bulundu. Hediyeler verdi. Devlet ileri gelenleri de aynı şekilde davrandılar. Az bir müddet sonra Celâlüddîn Bülkînî’nin yerine bakmakla görevlendirildiyse de, sonradan bu görevinden ayrıldı. Müeyyed’in ölümünden sonra Kâhire’ye gitti. 827 (m. 1424) yılında Cemâlüddîn Yûsuf Kerkî’nin yerine

sır kâtibi ta'yin edildi. Bu vazîfede de fazla kalmayıp, Şafiî kadılığına getirildi.

Kudüs'te Salâhiyye'de ders okutmaya devam etti. O sene hacca gidip, tekrar Kudüs'e döndü. Kudüs'te kendini zühd ve ibâdete verdi. Tasavvuf yolunda olanların yaşayışı gibi sâde bir hayat yaşamaya başladı. Sultâna mektûp yazıp, oraya gelmek istediğini bildirdi. Böylece sultâna nasihat vermek istiyordu. Sultan ise, onun Kâhire'ye gelmesini uygun bulmadı. "Nasihatlerini mektûpla bildir. Eğer onlar gerçekten ders alınacak doğru bilgiler ise, ondan sonra izin veririm" dedi. Sultan Muhammed bin Atâullah, Hirevî'den mektûp beklerken, onun ölüm haberi geldi.

Kâdı İbn-i Şühbe der ki: "Hirevî, me'anî ilminde mehâretli idi. Bir çok metin kitaplarını ezberledi. Târihî hâdiseleri iyi bilirdi. Hoş sohbet, heybetli ve güzel görünüşlü idi. Şihâbüddîn bin Hacî'nin onu medhettiğini duydum. Onun Acem târihiyle ilgili anlattığı şeylere hayret ederdi."

Cemâleddîn Taymânî de şöyle der: "Zor ve anlaşılması güç kitaptan îzâh ederdi. Sahîh-i Müslim'i şerh etti. Kudüs'te bir medrese yaptırdı. Fakat medrese tamamlanmadan vefât etti."

Bedreddîn Aynî'nin bildirdiğine göre, fazilet sahibi ve çeşitli ilimlerde bilgi sahibi idi. Sa'düddîn Teftâzânî ve Seyyîd Şerîf Cürcânî gibi zamanının büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Semerkand'da, Herat'ta ve daha başka şehirlerde çok hürmet ve ikram gördü. Timur Hân onu büyük bilir, hürmet ederdi. Onu sarayına çağırır, yapacağı işleri onunla istişâre ederdi. Mühim işlerinde onu çağırarak, fikrini sorardı. Hattâ ona, Timur Hân'ın veziri diyenler bile oldu. Nasır zamanında Kudüs'e yerleşerek orada yaşadı.

Ba'zı âlimler ise, onun hakkında şöyle demiştir: "Büyük bir âlim olup, uzun boylu, beyaz sakallı, güzel görünüşlü idi. Yazdığı eserleri ilminin çokluğuna, bilgisinin derinliğine delâlet etmektedir. Hakîkatleri çekinmeden söylerdi. Taassubu sevmezdi. Ba'zı kimseler onun hakkında çok dedikodu yaptıklarından hayâtı sıkıntılı geçti."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Takrîb-ül-ahkâm, 2- Et-Temhîs fî şerh-ıt-Telhîs lil-Câmi-il-kebîr: Hanefî fıkhına dâir bir eserdir. 3- Şerhu Mesâbîh-is-sünne lil-Begavî, 4- Şerhu Müslim. Bu eserine Fadl-ül-mün'im adını vermiştir. 5- Şerhu Meşârık-ıl-envâr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 293

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 151, 155

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 189, 190

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 185, 186

5) El-A'lâm cild-6, sh. 269

HIZIR ÇELEBİ (Hızır Bey)

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hızır Çelebi bin Celâleddîn olup Sivrihisarlıdır. Nasreddîn Hoca'nın torunlarındandır. Babası Celâleddîn Çelebi, Sivrihisar kadısı idi. Sivrihisar, bugünkü Eskişehir'in ilçesi olabileceği gibi, Akşehir yakınlarında o devirde büyükçe bir kasaba olan bugünkü Sivrihisar köyü de olabilir. 810 (m. 1407) senesi Rebî'ul-evvel ayının birinde doğdu. 863 (m. 1458) senesinde İstanbul'da vefât etti. Vefâ ile Zeyrek arasında, Unkapanı'na giden cadde kenarında defnedildi.

Küçük yaşta babasından ilim tahsîl etti. Daha sonra Molla Yegân'a talebe olup, aklî ve naklî ilimleri tamamladı ve kızıyla evlenip dâmâdı oldu. İbn-i Cezerî'den kırâat ilmini öğrendi.

Hızır Bey, zekâsının kuvveti ve çalışmasının çokluğu sebebiyle, birçok dînî ve fenni ilimlerde derin âlim oldu. Memleketi olan Sivrihisar'da kadılık ve müderrislik yaptı. Kimsenin bilemediği bilgileri bilmekte, Fenârî'den sonra eşi yoktu.

Fâtih Sultan Muhammed Hân'ın padişahlığının ilk senelerinde, Arabistan'dan bir zât gelip, çeşitli ilim ve fenlerden suâller sordu. Zamanının âlimleri tatmin edici cevaplar veremediklerinden, Fâtih'in canı sıkıldı. Bütün beyleri, paşaları ve vezirleri topladı ve: "Ülkemde bu adama cevap verecek bir

ilim adamımız yok mudur? Çabuk olun, araştırın ve bana derhâl müsbet bir cevap getirin!" dedi. Vatan topraklarını iyi bilen vezirler, düşündüler ve Sivrihisar Medresesi'nde görev yapan Hızır Bey hatırlarına geldi ve Fâtih'e; "Sultânım! Ülkemizde Hızır Bey adında değerli bir âlimimiz var, emir buyurursanız, haberci gönderip onu buraya çağıralım" dediler. Sultan hemen; "Durmayın, kim varsa derhâl da'vet edin, gelsin" dedi. Bunun üzerine, Hızır Bey'i çağırmak üzere Sivrihisar'a üç kişilik bir hey'et gönderdiler. Hızır Bey, bu hey'etle İstanbul'a geldi. Hızır Bey, o zaman daha otuz yaşlarında ve asker kıyâfetinde bulunduğundan, yaş ve kıyâfeti, meşhûr âlimlere meydan okuyan zâtın alay edercesine gülmesine sebep oldu. Ancak, onun sorduğu bütün sorulara cevap verdi. Bundan sonra Hızır Bey suâle başladı. O kimse cevap veremeyip, mağlup oldu ve şu i'tirâfı yaptı: "Hızır Bey, İslâm âleminde benzeri pek az bulunan ilim adamlarınızdan biridir. Kendisinde öylesine bir hafıza ve zekâ var ki, karşısında durmak mümkün değildir." Bu durum Fâtih Sultan Mehmed Hân'ı fevkalâde memnun ettiğinden, ona; "Yüzümüzü ak eyledin, cenâb-ı Hak da iki cihanda senin yüzünü ak eyleyip, ilmini ve fadlını arttırsın" dedi. Fâtih'in, Hızır Bey hakkındaki muhabbet ve teveccühü günden güne arttı. Bursa'da ba'zı medreselerin müderrisliği kendisine verildi ve maaş bağlandı. Daha sonra Anadolu ve Rumeli'de ba'zı kadılıklarda bulundu.

Hızır Bey, İstanbul'un fethinde, ilk olarak İstanbul kadısı ve belediye başkanı olup, vefâtına kadar, ya'nî altı sene bu makamda kaldı. Adâlet ve hakkaniyetle işleri yürütüp, meşhûr oldu. İstanbul'da Hacı Kadın mescidini yaptırdı.

Hızır Bey'in ders halkasına, birçok âlim devam etti. İlim ve irfanından çok kimseler istifâde etti. İçlerinde, Mevlana Muslihuddîn Kastalânî, Ali Arabî, Hocazâde ve Hayâlî gibi meşhûr âlimler yetişti.

Bursa müftîsi Ahmed Paşa, Sinân Paşa ve Bursa kadısı Ya'kûb Paşa, Hızır Bey'in oğullarıdır. Üçü de; zekâları, ilim ve irfanları ile temayüz etmiş üstün kimselerdir.

Hızır Bey'in güzel ahlâkı, zühd ve takvâsı da, ilmi gibi yüksekti. Arab, Fars ve Türk edebiyatında da geniş bilgi sahibi olup, şairliği de vardı. Her üç dilde de kıymetli şiirler yazdı. Akaide dâir meşhûr "Kasîde-i Nûniyye"yi nazmetti. "Kasîde-i Nûniyye", talebesi Molla Hayâlî ve diğer âlimler tarafından şerh olundu. "İcâletü leyletin el-leyleteyn" adında Arabca bir Kasîde-i Nûniyyesi ve diğer ba'zı eserleri daha vardır. Arabca, Farsça ve Türkçe şiirleri de olup, şu beyt onundur:

Vermiş sabâ benefşeye peygâm-ı zülf-i yâr,
Ol lezzetin hevâsı dimâgındadır dahî.

İstanbul'un Anadolu yakasında, Molla Hızır Bey'in geniş arazisi bulunduğu için, buraya Kâdıköyü (Kadıköy) ismi verilmiştir.

Çok sevdiği mübârek bir zâta hitaben yazdığı bir beytinde; "Ey benim rûhumun dostu, senin cisminin (vücûdunun) gölgesi, vefâtımdan sonra kabir toprağına bir düşse; kabirdeki kemiklerim, zerrelerim selâmına cevap verirdi" demektedir. Fârisî bir beytinde ise; "Aşk yetmişiki millet dışında kalan bir hâldir. Âşıklara kalabalık hâli tatlı olmayıp, onlar yalnızlığı isterler" demektedir.

Ebced hesabıyla ilk târih düşüren şâir ünvanına da sahip olan Hızır Bey, dünyâ çapında bir hâdise olan İstanbul'un fethi için şöyle târih düşürdü:

"Feth-i İstanbul'a nusret bulmadılar evvelûn,
Feth idüb Sultân Mehmed kıldı târih "Âhırûn".

Hızır Bey (Hızır Çelebi), adâleti ile ilgili hikâyeleri ile tanınır. Zamanında ilminin üstünlüğü, dindeki sebâtı, ahlâkındaki güzelliği ile meşhûr olan Hızır Bey, boyunun kısa olması dolayısı ile "İlim dağarcığı" adıyla anılırdı. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mübârek hadîs-i şerîflerinde methedilen Fâtih Sultan Mehmed Hân, İstanbul'u alıp, halkını âdil idâresi ile şenlendirip şereflendirince, Hızır Bey'i şehre kadı ta'yin eyledi. Kâdılar, bugünkü belediye reîslerinin yaptıkları işleri de yaparlardı. Çünkü o zamanlar, nüfus ne kadar kalabalık olursa olsun, insanların mahkeme ile işleri pek az olurdu. Kimse kimseye kötülük düşünmez, komşu komşunun hakkına riâyet ederdi. Nitekim Fâtih'in, İstanbul'un fethinden önce tebdil-i kıyâfetle Edirne bedesteninde dolaşırken başından geçen hâdise meşhûrdur. Fâtih Sultan Mehmed Hân, bir sabah vakti, tebdîl-i kıyâfetle alışverişe çıktı. Yanında halk kıyâfetindeki vezirinden başka kimse yoktu. Girdiği dükkândan iki okka yağ istedi. Onu aldıktan sonra, beş okka da bal vermesini söyledi. Dükkân sahibi; "Efendim, ben siftahımı yaptım, balı da komşudan alın, o da siftah etsin" dedi. Öbür dükkâna gittiler.

Oradan da ikinci birşey alamadılar. Böyle kaç dükkânı dolaştılar, hiçbirinden ikinci birşey alamadılar. Hızır Bey, komşunun değil hakkına, komşuya karşı ihsâna bu kadar riayetkar olan böyle bir milletin kadısı idi.

Hızır Bey, İstanbul kadısı ve belediye başkanı olarak vazîfeye başladıktan bir müddet sonra, bir hıristiyan mîmâr geldi. Hızır Bey'i buldu. Kâdı efendiye hâlini arzedip, pâdişâh Fâtih Sultan Mehmed Hân'dan şikâyetçi olduğunu söyledi. O zamanlar, Avrupa ülkelerinde değil kralı mahkemeye vermek, aleyhinde konuşmak bile, bir insanın kendi hayâtından olmasından başka bir ma'nâya gelmezdi. O günlerde, İspanya'da hıristiyanlar, binlerce müslümanı; kadın, ihtiyâr, çocuk demeden kılıçtan geçirmekteydi. Bir hıristiyan ise, bir müslüman devletinde, o devletin kadısına, devletin pâdişâhını şikâyet edebilme hakkını kendisinde bulabiliyordu. Hızır Bey, hıristiyan mîmârı dinledi. Fâtih Sultan Mehmed Hân, bugünkü Ayasofya Câmii'nden daha yüksek kubbeye ve daha üstün mimarî husûsiyetlere sahip bir câmi yaptırmak istemiş ve o hıristiyan mimar da bu işe tâlib olmuştu. Ama bir hıristiyan olarak, müslümanların, meşhûr Ayasofya kilisesinden daha üstün husûsiyetleri hâiz bir esere sahip olmalarına gönlü râzı olmamıştı. Bu gayesini gerçekleştirebilmek için de, böyle bir câmiyi kendisinin yapabileceğini söyleyerek işe tâlib oldu. Câminin inşâatı başladı. Mısır'dan binbir zahmetle getirilmiş olan sütunların yüksekliklerini kısa tutmuş, dolayısıyle kubbenin yüksekliği de Ayasofya'dan alçak olmuştu. İnşâatın bitmesine yakın ziyârete giden Fâtih Sultân Mehmed Hân, sütunların kasıtlı olarak küçültülüp, meşhûr Ayasofya'dan daha üstün bir binanın yapılmaması gayreti güdüldüğünü anladı. Bu hâle çok hiddetlendi. Hıristiyan mimarın cezalandırılmasını emretti. Emîr yerine getirildi. Eli kesildi. Yüzlerce kilometreden binbir emekle gelen mermer sütunlar, hıristiyan gayreti ile kısaltılmış, Sultân'ın emri ve iyi niyeti ayaklar altına alınmıştı. Üstelik devletin kânun ve nizâmına uymak karşılığında zımmîlik hakkı bahşedilmiş olmasına rağmen, böyle bir yola tevessül etmişti. Bir mîmâr için el, herşeyden daha fazla lüzumluydu. Ama mâlesef, düşünmeden işlediği bir suça diyet olmuş, elsiz kalmıştı, iki çocuğu bir hanımı vardı. Müslümanların hâlini, Osmanlıların adâletini bilenler, "Bu işte bir acelelik var, müslümanlar bu işi yapanı suçlu bulurlar, hele onların âdil kadıları, pâdişâhın bile gözünün yaşına bakmaz cezasını verirler" dediler. Hıristiyan mimar pek inanmadıysa da, ısrarlar karşısında dayanamayıp kadıya gitmeye karar verdi. İşte onun için, Hızır Bey'in huzûrunda bulunmaktaydı. Bütün bunları, âdil Osmanlı'nın âdil kadısına tek tek anlattı. Hızır Bey, tam bir sükûnetle hâdiseyi dinledi. Daha sonra soruşturup, mes'eleye vâkıf oldu. Şâhidlerle beraber, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ı, İmparatorların, kralların, beylerin taht ve mülkleri, iki dudağı arasından çıkacak bir çift söze bağlı olan Osmanlı pâdişâhını mahkemeye da'vet etti. Bildirilen saatte mahkeme teşkil edildi. Fâtih Sultan Mehmed Hân da o sırada teşrîf etti. Eli kesilen hıristiyan mîmâr ayakta duruyor, ürkek ürkek etrâfını seyrediyordu. Böyle bir mahkemeyi ilk defa görüyordu. Çünkü onların bildiği, güçlü olanın hâkim olmasıydı ve gücü yetene herşey mübahtı. Köhne Bizans, zayıf olan herkesin ezildiği, güçsüzün elinden ekmeğini kapanın kahraman olduğu, mahkemelerin değil suçluya ceza vermek, zulüm gören ma'sûmu cezalandırdığı bir yerdi. Böyle bir toplumdan bir kimse, Osmanlının âdil idâresini hayâl bile edemezdi. İstanbul Fâtihi Sultan Mehmed Hân, mahkeme salonu olarak kullanılan yere girince, baş köşede bulunan yere oturmak arzusuyla o tarafa doğru yöneldi. Pâdişâhın bu hâlini gören kadı Hızır Bey, hiç çekinmeden; "Oturma begüm!... Hasmınla yüzleşmek üzere, mahkeme huzûrunda ayakta dur!" dedi. Sultan, sözü ikiletmeden söylenilen yere geçti. Mahkemenin pâdişâhı Hızır Bey'di. Çünkü Hızır Bey'in şahsında, İslâmiyetin âdil hükümleri karşısında bulunmaktaydı. Hızır Bey; "Sen, Murâd oğlu Mehmed! Bu zımmînin elini kestirdin mi?" deyip söze başladı. Mahkeme neticesinde; "Sen, Murâd oğlu Mehmed! Mahkeme edilmeden bu zımmînin elini kestirdiğin için kısas olunacaksın! Senin elin de onunki gibi kesilecek! Eğer zımmîyi râzı edebilirsen, ölünceye kadar onun ve çoluk-çocuğunun maişetini te'min etmek karşılığında elini kesilmekten kurtarabilirsin!" dedi. Herkesle birlikte Pâdişâh da tam bir sükûnet içerisinde kararı dinledi. Hıristiyan mîmâr, bu ulvî karar karşısında daha fazla dayanamadı. Ağlayarak Pâdişâh'ın ellerine kapandı, ölünceye kadar maişetini te'min etmek karşılığında anlaştılar. Zâlimleri bile ağlatacak böyle bir adâletin, ancak hak bir dînin mensûpları tarafından icra edilebileceğini düşünen hıristiyan mîmâr, aile efradı ile birlikte müslüman olmakla şereflendi. O da yüce İslâm dininin yayılması için gayret eden kimseler arasına katıldı. Bu mahkemeden birkaç gün sonra, Fâtih Sultan Mehmed Hân, kadı Hızır Bey'i ziyâret' etti. Mahkeme esnasında gösterdiği adâlete teşekkür edip; "Eğer bana, bir suçlu gibi değil de, bir pâdişâh gibi muâmele etseydin, seni şu kılıcımla parçalardım"

dedi. Hızır Bey de, pâdişâha mahkeme esnasındaki hâl ve hareketleri için teşekkür ettikten sonra; “Eğer padişahlığına güvenip, dînin emri olan hükmüme karşı gelseydin, seni bu arslanlara parçalattırırdım” dedi ve paltosunun iki eteğini çekti. Bakanlar, Hızır Bey’in eteği altındaki iki arslanın sert bakışlarını gördüler. “Böyle sultana, böyle kadı” demekten kendilerini alamadılar.

Osmanlı’nın adâleti, etrâfa öyle bir yayıldı ki, bütün hıristiyan kavimler, Osmanlı’nın teb’ası olma şerefine kavuşabilmek için birbirleriyle yarış ettiler. Bunun en açık delîllerinden biri de, Amerika’nın Utan bölgesinde yaşayan Normanlar’a âit kilise defterinde yazılı olan şu duâdır: “Yâ Rabbî! Osmanlının gücünü kuvvetini arttır ki, gelip bizi de kurtarsın... Bize din hürriyeti versin... Can ve mal emniyetimizi sağlasın... Âmin...” Ukrayna’da yaşayan Normanlar, dindaşları olan Rusların baskılarına dayanamayıp böyle duâ etmişler, bu duâlarını da âdetleri üzere kilise defterine yazmışlar ve hicrî onüçüncü asırda (m. 1800’lü yıllarda) Amerika’ya göçerken, bu defteri de beraberlerinde götürmüşler. Bugün bu defter, adı geçen sayfası açılmış olarak, Amerika’nın Utah bölgesindeki bir Norman kilisesinde teşhir edilmektedir.

Hızır Beyin yazmış olduğu “Kâside-i Nûniyye”nin tercümesi şöyledir:

Vasıfları ve şânı yüce, hükmü her türlü adâletsizlikten münezzeh olan Allahü teâlâya hamd olsun. O’nun dînini bildiren Peygamberimiz Muhammed Mustafâ’nın üzerine ve bulutlar bol yağmurları ile çayırları suladığı müddetçe, Peygamberin Ehl-i beytine, Eshâbına selâm olsun.

Bu kaside, İslâm akaidi olup, büyük günahkâr olan birisine âittir. Ben bu kasideyi, ihsân ve adâlet sahibi olan Allahü teâlâdan, kıyâmet günü mükâfatını görmek üzere hazırladım.

Allahü teâlâ Vâcib-ül-vücûd’dür. Bütün varlıklar ve asıl elemanlar, bu dünyâyı yapan ve onu düzenleyen, ezelî olan Allahü teâlânın varlığına şehâdet ederler. Allahü teâlânın zâtının, varlıklarla ortak hiçbir yönü yoktur. Allahü teâlâ herşeyi kuşatmıştır. Fakat, Allahü teâlâ mekândan ve zamandan münezzehtir. Allahü teâlâ diridir. O herşeyi işitir, herşeyi görür, herşeyi bilir. Allahü teâlâ, kelâm ve kudret sahibidir. Fakat bu kelâmı, telaffuz edilen bir ses değildir. Hiçbir şey Allahü teâlânın irâdesi dışına çıkamaz. Mü’minler, Allahü teâlâyı Cennette göreceklerdir. İnsanın fiillerinin ve bu fiillerinden doğduğu zannedilen işlerin yaratıcısı Allahü teâlâdır. Gerçekte insanları iyi yola sevk eden ve onları dalâlete uğratan yine O’dur.

Allahü teâlâ, hidâyet ile bizlere peygamberler göndermiştir. Bu peygamberlerine mu’cizeler vermiştir. Hazreti Muhammed (aleyhisselâm) bütün peygamberlerden daha üstündür. O’nun mu’cizelerinden birisi, Osman bin Affân’ın (radıyallahü anh) şehîd edileceğini bildirmesidir. Ayın ikiye bölünmesi, mi’râca çıkması, Bedr savaşında düşmanın gözüne çakıl atılmış olması, Uhud savaşında İbn-i Nu’mân’ın gözünü yerine yerleştirmesi O’nun mu’cizelerindendir. En büyük mu’cizesi Kur’ân-ı kerîmdir. İnanmıyanlar, bütün zihnî güçlerini harcamalarına rağmen, Kur’ân-ı kerîmin en kısa bir sûresinin benzerini bile getirmekten âciz kalmışlardır. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mi’râcı tamamen uyanık olduğu hâlde, rûh ve beden beraber olarak vukû’ bulmuştur. Bu husûs, Kur’ân-ı kerîmde âyet-i kerîmeler ile ve Peygamberimizin (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfleri ile sabit olmuştur.

Peygamberimizin (aleyhisselâm) getirdiği din, bütün dinleri nesheder. İcmâ’ ile sabittir ki, Peygamberler yalan ve ahlâka aykırı olarak belirtilen şeyleri yapmaktan beridirler. Peygamberler meleklerden üstündür. Evliyânın gösterdiği kerâmetler haktır.

Peygamberlerden sonra insanların en üstünü hazret-i Ebû Bekr’dir. Çünkü o, Peygamberimizin (aleyhisselâm) getirdiği herşeye inanmakta akranlarını geride bırakmıştı. Hazreti Ebû Bekr’den sonra Hazreti Ömer-ül-Fâruk gelir. Zîrâ o, dînin yayılışında Peygamberimize (aleyhisselâm) en çok yardım edenlerdendir. Hazreti Ömer-ül-Fâruk’tan sonra, âlimlerin icmâ’ı ile Hazreti Osman’ın üstünlüğü için en ufak bir şüphe yoktur. Hazreti Osman’dan sonra Hazreti Ali gelir ki, soy olarak Peygamberimize (aleyhisselâm) en yakın olup, dâmâdları arasında özel bir yere sahipti. Allahü teâlânın Peygamberinin (aleyhisselâm) bütün arkadaşları hakkında ancak güzel ve saygılı sözler sarfet ve kötüleyicinin onlara karşı yöneltdiği kötülüklerden sakın! Peygamberin bütün arkadaşları, din uğruna cömertçe canlanın verdiler ve İslâm dîninin en iyi destekçileri oldular.

Ey Allahım! Beni onların sevgisinden asla mahrûm etme! “Âmin” diyen, îmânın her türlü nefyinden ma’sûm olsun! Yeryüzü Nisan yağmuru altında yeşillendikçe, beni hayırla anan, ebedî olarak sevincin pırıltısını muhafaza etsin!

1) Kâmûs-ül-a’lâm cild-3, sh. 2047

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî, Efendi) sh. 111

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 290

4) Hadikât-ül-cevâmi’ cild-1, sh. 85

5) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 277

HIZIR ŞÂH MENTEŞEVÎ

Sultan İkinci Murâd Hân devri Osmanlı âlimlerinden. Babasının adı Abdüllatîfdir. Usûl ve kelâm ilimlerini iyi bilirdi. Aslen Menteşeoğulları (Muğla) vilâyetindendir. Doğum târihi ve yeri kaynaklarda bildirilmemektedir. 853 (m. 1449) senesinde Balat kasabasında vefât etti. Balat (şimdiki Aydın) ili, Söke ilçesi Akkoy bucağına bağlı bir köydü. Eski Miletos kalıntıları üzerine kurulmuştur. Büyük Menderes nehrinin ağzı yakınındadır.

İlk tahsilini memleketinde yaptı. Oranın âlimlerinden ba’zı dinî ilimleri de tahsil ettikten sonra Mısır’a gitti. Onbeş sene orada kalarak, yüksek tahsilini tamamladı. Molla Ali Tûsî’nin Anadolu’ya geldiğini duyunca, o da Anadolu’ya geldi. Ba’zı ilim meclislerinde Ali Tûsî ile ilmî sohbetlerde bulundu. Daha sonra Balat Medresesi’nde günlük onbeş akçe maaş ile müderris ta’yin edildi. Sultan Murâd Hân Bursa’ya bir medrese yaptırınca, bu medreseye elli akçe yevmiye ile Hızır Şâh’ı müderris ta’yin etmek istedi. Hızır Şah, yeni yapılan bu güzel medreseyi ve elli akçe yevmiye maaşı kabûl etmedi. “Ben onbeş akçe ile iyi geçiniyorum. Kanâat ile yaşıyorum. Daha fazla olursa gönlüm huzûrsuz olur. Âhirette onbeş akçe yerine elli akçenin hesabını vermek ağır olur” diyerek mazeretini bildirdi.

Hızır Şah’ın Balat’ta bir bahçesi vardı. Talebelerinin dersini bitirdikten sonra, lâzım olan eşyasını, elbisesini alır, merkebine biner, eline de bir kitap alır, okuya okuya bahçesine giderdi. Bahçeden gelirken de, yine kitap okuyarak gelirdi. Böylece zamanını değerlendirmiş, boşa geçirmemiş olurdu. Devamlı ilim ve ibâdetle meşgûl olurdu. Kanâat sahibi olup, az bir dünyalıkla geçinirdi. Herkese tevâzu gösterir ve iyi muâmele ederdi. Dünyâdan yüz çevirmiş, âhirete yönelmiş idi. Dervîş Muhammed ve Zeynüddîn Muhammed adında iki oğlu vardı. Küçük oğlu Zeynüddîn Muhammed, Anadolu’da ba’zı yerlerde kadılık yaptı. Kâdı iken genç yaşta vefât etti.

Yazdığı kıymetli eserlerden birkaçı şunlardır: 1- Şerh-ül-mekâsıd li Sa’düddîn Teftâzânî: Kelâm ilmine âit bir eserdir. 2-Ta’likâ alâ şerh-ıt-tenkîh, 3-Ta’likâ alâ şerh-ıl-mevâkıf: Seyyîd Şerîf Cürcânî’nin kelâm ilmine dâir eserine yazdığı ta’liklerdir. 4- Şerhu Tecrîd-il-kelâm.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 101

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 115

3) Keşf-üz-zünûn sh. 351, 497, 899, 1894

HOCA-ZÂDE

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Mustafa bin Yûsuf bin Sâlih, künyesi Hoca-zâde’dir. Bursa’da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 893 (m. 1488) senesinde Bursa’da vefât etti. Bursa’da Emîr Buhârî Türbesi civarında medfûndur. Babası, ticâretle meşgûl olan büyük servet sahibi bir tüccâr idi. Ailesi ve çocukları son derece bolluk ve refah içindeydi. Hoca-zâde, babasının mesleğini terk edip ilim öğrenmeğe yöneldi.

Babası bu isteğine râzı olmadı. Bu yüzden babasının gözünden düştü. Kardeşleri bolluk ve ni’metler içerisinde yaşadığı hâlde, Hoca-zâde sıkıntı ve yokluk içinde ilim tahsiline devam etti. Kitap almağa bile parası yoktu. Babası ona hiç yardım etmiyordu. Birgün Emîr Sultan hazretlerinin talebelerinden Şeyh Velî Şemsüddîn’nin sohbetinde, Hoca-zâde’nin babası Hoca Yûsuf diğer oğullarıyla birlikte

bulunuyordu. Şeyh Velî Şemsüddîn hazretleri, diğer oğullarının güzel giyimli ve sevinçli, Mustafa adındaki oğlunun sefil giyimli ve üzüntülü olduğunu görüp, Hoca Yûsuf'a; "Bunlar kimdir?" diye sordu. Hoca Yûsuf; "Bunların hepsi benim oğullarımdır" dedi. Şeyh Şemsüddîn; "Bu oğulların sevinçli, bu oğlun neden üzüntülü?" diye sorunca, babası; "O benim istediğim ticâret yolunu terk edip, kendi isteğine gittiği için gözümden düştü" dedi. Şeyh Şemsüddîn, elbette bu çocuğun yaptığı doğrudur diye nasihat ettiyse de, Hoca Yûsuf kabûl etmedi. Babası gittikten sonra, Şeyh Şemsüddîn Hoca-zâde'yi yanına çağırıp; "Bu perişan hâline bakıp ilim yolundan ayrılma, çünkü doğrusu senin yaptığındır. Babanın düşündüğü doğru değildir" diye teselli edip, nasihat etti. Hoca-zâde birçok sıkıntılar içerisinde ilim tahsiline devam etti. Hoca-zâde, Kâdı Ayasoluğ'dan usûl, me'ânî ve beyân ilimlerini okudu ve onun hizmetinde bulundu. Daha sonra Hızır Bey bin Celâl'in hizmetinde yetişip, ondan aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Hızır Bey bin Celâl onu Sultan Murâd Hân'a gönderip, medresede ders verebileceğini bildirdiyse de, Sultan seferle meşgûl olduğundan, gerektiği gibi onunla ilgilenemedi. Onu Kestelli kadılığına ta'yin etti. Daha sonra seferden dönünce, Bursa'da Esediyye Medresesi'ne müderris ta'yin etti. Bu medresede altı sene ilim öğretti. Burada Şerh-i Mevâkıfı ezberledi. Daha sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân tahta geçince, Bursa'dan İstanbul'a geldi. Fâtih, onu kendisine hoca ta'yin etti. Ondan, sarfla ilgili "İzzi" adlı eseri okudu. Sultân'a son derece yakın olması, ba'zı kimselerin hased etmesine sebep oldu. Hattâ Fâtih Sultan Mehmed Hân Edirne'de bulunduğu sırada, Vezîr Mahmûd Paşa, Hoca-zâde'nin kadıasker olmak istediğini Sultân'a bildirdi. Sultan da; "Bizi sohbetinden mahrûm etmek mi istiyor?" diyerek üzüldü. Ancak, daha sonra onu Edirne'ye kadıasker olarak ta'yin etti.

Hoca-zâde'nin babasına, oğlunun kadıasker olduğu haberi ulaşınca önce inanmadı. Daha sonra haber yaygınlaşınca inandı. Diğer oğullarıyla birlikte oğlunu ziyâret etmek için, Bursa'dan Edirne'ye gitmek üzere yola çıktı. Babasının gelmekte olduğu haberini duyan Hoca-zâde, babasını âlimlerden ve Edirne eşrafından bir toplulukla karşıladı. Baba-oğul kucaklaştılar. Babası Hoca-zâde'den özür dileyip eski kusurlarının affını isteyince; "Olsun, siz öyle yapmasaydınız, biz böyle olmazdık" diyerek, babasına güzel muâmelede bulundu. Babası için çok güzel bir ziyâfet hazırladı. Ziyâfet sofrasının baş tarafına babasıyla beraber oturdu. Diğer ileri gelenler ve âlimler rütbelerine göre oturunca, kardeşlerine sofrada yer kalmayıp, fakirlik ve ihtiyâç hâlinde olmadıkları hâlde, hizmetçilerle birlikte ayakta kaldılar. Bu vesileyle, ilim ehline verilen önem ortaya konulmuş oldu.

Daha sonra Fâtih Sultan Mehmed tarafından Bursa Sultaniye Medresesi'ne, daha sonra da İstanbul'daki Sahn-ı Semân Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi, İstanbul'da Fâtih Sultan Mehmed'in emriyle "Tehâfüt-ül-felâsife" adlı eseri yazdı. Sonra Edirne kadılığı ve İstanbul müftîliği yaptı. İznik müftîliğine ve müderrisliğine ta'yin edildi. Fâtih Sultan Mehmed vefât edinceye kadar İznik'de kaldı. Sultan İkinci Bâyezîd tahta geçince, İstanbul'a geldi. Bursa Sultaniye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Orada iki ayağı ve sağ eli felç oldu. Sol eliyle yazı yazabiliyordu. Bu hâlde, Sultan İkinci Bâyezîd'in emriyle "Şerh-i Mevâkıf adlı esere bir haşiye yazdı.

İlme rağbeti fevkalâde olup, ilim öğrenmek için, gençliğinde servet ni'metinden mahrûm olmağı göze aldığı gibi, sonraları da, bir makamda bulunmaktan daha çok müderrislikle iftihar ederdi. Belki ilim öğrenmek ve öğretmeğe engel olur düşüncesiyle, mevki ve makamı zorla kabûl ederdi.

Molla Ali Tûsî, Acem diyarına gittiği zaman, Ali Kuşçu ile karşılaştı. Ali Tûsî, Ali Kuşcu'ya; "Nereye gidiyorsun?" dedi. O da; "Rum diyarına gidiyorum" dedi. Ali Tûsî ona; "Orada Hoca-zâde ile olan münâsebetine dikkat et" dedi. Ali Kuşçu İstanbul'a geldiği zaman, Hoca-zâde'nin de içinde bulunduğu âlimler onu karşıladılar. Ali Kuşçu sohbet sırasında, denizde görmüş olduğu med-cezîr hâdisesini anlattı. Hoca-zâde, med-cezîr hâdisesinin sebebini açıkladı. Sohbet devam etti. Konu, Timur Hân'ın huzûrunda Seyyîd Şerîf Cürcânî ile Sa'deddîn Teftâzânî'nin karşılıklı münâzarasına gelince, Ali Kuşçu, Teftâzânî tarafını tercih etti. Hoca-zâde ise; "Ben bu konuyu tahkîk ettim, Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin haklı olduğu kanâatine vardım" dedi. Ali Kuşçu, Hoca-zâde'nin yazdığı husûsları mütâlâa etti.

Molla Abdürrahmân bin Müeyyed, Celâlüddîn ed-Devânî'nin hizmetine kavuşunca, Celâlüddîn ed-Devânî ona; "Hangi hediye ile geldin?" dedi. O da; "Hoca-zâde'nin Tehâfüt-ül-felâsife adlı kitabıyla geldim" dedi. Celâlüddîn ed-Devânî o kitabı mütâlâa etti ve dedi ki: "Bu konuda bir kitap yazmak

benim fikrimde vardı. Eğer bu kitabı görmeden o kitabı yazsaydım, bu kitabın yanında sönük kalırdı.”

Hoca-zâde’nin, Tehâfüt-ül-felâsife” adlı meşhûr eserinden başka, Hâşiye-i Şerh-i Mevâkıf, Hâşiye-i Şerh-i Hidâyet-ül-hikme, Şerhu Tevâli-ül-envâr, Şerh-ül-İzzi fit-Tasrîf, Hâşiyetü alet-Telvîh fil-usûl gibi birçok kıymetli eserleri de vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 290

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi sh. 145

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 354

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 214

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 433

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 497 cild-2, sh. 1139, 1892

7) Brockelmann Sup-2, sh. 322

HOCENDÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed’dir. Künyesi, Ebû Tâhir olup lakabı Celâlüddîn’dir. El-Ehâvî nisbetiyle bilinir. 719 (m. 1319) senesinde Türkistan’da bulunan Hocend’de doğdu. 802 (m. 1400) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti. Orada Uhûd şehîdlerinin bulunduğu yerde, kendi eliyle kazdığı kabre defn edildi.

Hocendî’nin annesinin adı Sâfiyye’dir. Annesine, doğumundan bir kaç gece önce, bir erkek çocuğu olacağı ve isminin Ahmed olacağı rü’yâsında müjdelendi. Babasının yanında büyüdü. Altı-yedi yaşlarına geldiği zaman, Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Babası onu, Şam’ın ileri gelen âlimlerinden Mevlânâ Ziyâüddîn’in emrine verdi. Mevlânâ Ziyâüddîn’den; fıkıh, Arabca, sarf, nahiv, ferâiz ilimlerini tahsil etti. Daha sonra Alâüddîn Burhan el-Hocendî’nin yanında uzun zaman kalıp, ondan da; sarf, nahiv, ferâiz ilmiyle ilgili eserleri okudu. Evhâdüddîn el-Münzirî’den; cebir, sarf, Arabca, arûz okudu. Annesinin dayısı olan Seyfeddîn el-Hüsâmi’den; onun “Dîvân” adlı eserini, ayrıca tıbla ilgili Zübdetü muhtasar-ül-Kânun ve Makâmât-ı Harîriyye adlı eserleri okudu. Hocend’deki diğer âlimlerden de ilim öğrendi.

Semerkand’a gidip, Allâme Şems-ül-Eimme bin Hamîdüddîn ez-Zerendî’nin derslerinde bulunup, ondan istifâde etti. Zamanındaki Semerkand’ın meşhûr âlimlerinin ve din büyüklerinin sohbetlerinde bulundu. Orada medfûn bulunan İbn-i Abbâs, Ebû Mensûr Mâtüridî gibi zâtların kabirlerini ziyâret edip bereketlendi.

Birçok büyük zevatın şereflendirdiği Buhârâ’ya gidip, Hân Medresesi’nde Sadr-üş-Şerîa ile karşılaşıp, onun sohbetinde bulundu ve ondan istifâde etti. Buhârâ’da; Seyfüddîn el-Azir’den kelâm, Alâüddîn el-Gâverî’den hadîs ilmi tahsil etti. Buhârâ’da bir sene kalıp, orada; Ebü’l-Hafs el-Kebîr, Şems-ül-Eimme Halvânî, Kerderî, Hâfizüddîn Kebîr, Ebû İshak Kelâbâdî gibi zâtları da ziyâret etti. Daha sonra Harezm’e gidip, orada onbir sene ikâmet edip, Tenkiyye Medresesi’nde; fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl, ferâiz gibi ilimleri tahsil etti.

Sonra Saray-Berke’ye giderek, Behâ-ül-Hatabî’nin sohbetinde bulunup, birçok zâtların kabirlerini ziyâret etti. Türkistan’daki Aksaray’a gidip, orada Kutb-ür-Râzî ile karşılaştı. Hâfızüddîn ve Sa’düddîn Teftâzânî ile karşılaşıp, ilmî mütâlâalarda bulundu.

Kırım ve Kefe’ye gidip, orada Ebü’l-Vefâ Osman el-Magribî eş-Şâzilî ile karşılaşıp, onun sohbetiyle şereflendi. Ondan feyz alıp, istifâde etti. Kırım’da iki sene kadar ikâmet etti. Buradan Dımeşk’a gidip, Şihâbüddîn İbn-üs-Serrâc, Behâüddîn Ebü’l-Bekâ, Hüsâm-ül-Mısrî, Seyyid Hasen el-Kaşgarî gibi zâtlarla karşılaşıp, onlarla sohbetlerde bulundu. Hicaz’a gidip, hac farizasını yerine getirip, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) Kabr-i şerîfini ziyâret ettikten sonra, Medîne-i münevverede yerleşmeye karar verdi.

Fakat daha sonra Kudüs’e gidip, birbuçuk ay kaldı. Kerîmiyye Medresesi’nde Alâüddîn Hâfız’ın hadîs derslerinde bulunup, orada Sahîh-i Buharî’yi okudu. Tekrar Dımeşk’a gelip, hacca giden kimselerle birlikte Hicaz’a gitmek üzere yola çıktı. Hac ibâdetini yapıp, Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) ziyâret

ettikten sonra, Medîne-i münevverede mücavir olarak kalıp kalmama husûsunda tereddüt etmişti. Rü'yâsında, yolculuğa çıkması husûsunda işâret edildi. Bağdad'a gitmek üzere yola çıktı. Hazret-i Ali'nin kabrini ve İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin kabrini ziyâret etti. Meşhed'de dört ay süreyle ikâmet edip, oradaki âlimlerle ilmî müzâkerelerde bulundu. Nihâyet Bağdad'a vardı. Müstensıriyye denilen yerde dörtbuçuk sene kalarak, orada ilim öğretmekle, fetvâ vermekle ve ilmî müzakerelerle meşgûl oldu. Birçok kişilere ilim öğretti. Bu arada Abdürrahmân el-İsferâînî'nin hizmetinde bulundu. Sohbetinden istifâde edip, zikir meclisinde bulundu. Hâlid el Kürdistânî'nin huzûrunda bulunup, ma'nevî kemâlât derecelerine ulaştı. Hâlid el-Kürdistânî ona; insanları iyiliğe sevk etmek, hayrı tavsiye edip, kötülüklerden sakındırma husûsunda icâzet verdi.

Sonra Kerbelâ'da Resûlullahın (aleyhisselâm) torunu Hazreti Hüseyn'in kabrini ziyâret edip, Medâin denilen yere giderek, Selmân-ı Fârisî ve Huzeyfe el-Yemânî'nin kabirlerini ziyâret etti. Oradan Medîne-i münevvereye gelerek, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) yakınında bir yere yerleşti. Medîne-i münevverede kırk yıl kaldı. O zaman içerisinde ders okuttu ve fetvâ vermekle meşgûl olup, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ile insanları hak yola sevk etti. Ondan; Kâdı Şerefüddîn Ali bin Muhammed bin Yûsuf ez-Zerendî, Şerefüddîn Ebü'l-Feth el-Merâgî gibi birçok zâtlar ilim tahsil etti.

İbn-i Hacer Askalânî onun hakkında; "O, Medîne-i münevverede kırk sene insanlara Allahü teâlânın dinini, hakîkati öğretmeye çalıştı, insanlar ondan dinlerini ve çeşitli ilimleri öğrendiler ve çok istifâde ettiler" dedi.

Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) kabr-i şerîfi yakınlarında bulunan büyük zâtlardan birisi, Resûlullahı (aleyhisselâm) rü'yâda gördü. Resûlullah efendimiz! "Filâna söyle, buradan ayrılıp yola çıkmasın. Bana çok salevât-ı şerîfe okuyor" buyurdu. O zât, Hocendî'ye gelerek rü'yâsını haber verdi ve salevât-ı şerîfe okuyup okumadığını sordu. Hocendî de, çokça salevât-ı şerîfe okuduğunu bildirdi ve oradan ayrılmadı.

Hocendî, ölümünden birkaç ay önce Medîne-i münevvereden göç etmeyi düşünmüştü. Birgün rü'yâsında, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) yanına gelerek; "Benim komşuluğumdan ayrılıyor musun?" buyurdu. Bunun üzerine korkarak uykusundan uyandı. Oradan ayrılmamak üzere kendi kendine söz verdi. Oradan vefâtına kadar ayrılmadı.

Birçok kıymetli eserler yazdı. Eserlerinin ba'zıları şunlardır: 1- Şerhu Kasîdet-ül-Bürde, 2- Şerh-ül-Erba'în en-Nevevî, 3- Risâletün fî ilm-il-kelâm, 4- Firdevs-ül-Mücâhidîn, 5- El-Envâr-üt-tefridiyye fil-Erba'în-it-tevhîdiyye.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 153

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 194

3) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1265, 1366

4) El-A'lâm cild-1, sh. 225

HÜSÂMEDDÎN HÜSEYN BİN HASEN

Fâtih Sultan Muhammed zamanında yaşamış âlimlerden. Aslen İran'ın Tebrîz şehrindendir. Doğum târihi bilinmemektedir. 880 (m. 1475) senesinde vefât etti. Kabri Edirne'de Şihâbeddîn Câmii avlusundadır.

Hüsâmeddîn Hüseyn'in hayâtı hakkında fazla ma'lûmât yoktur. Tahsili ve yetişmesi husûsunda kaynaklarda fazla bilgi verilmemektedir. Âlim ve bildikleriyle amel eden sâlih bir zât idi. İslâmiyetin emir ve yasaklarına son derece riâyet eder, haramlardan ve şüpheli şeylerden uzak dururdu.

Temiz ve güzel ahlâklı idi. İnsanların arasına fazla karışmaz, dâima ilimle ve kitaplarla meşgûl olurdu. Zamanını ilim ve ibâdetle geçirirdi. Bir kitabı alır, başdan sonuna kadar okur ve kitaplara haşiyeler yazardı.

Önceleri ba'zı medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra Fâtih Sultan Muhammed Hân tarafından Fâtih Câmii civarında yaptırılan Sahn-ı semân medreselerinden Akdeniz cihetindeki (Marmara tarafındaki) Çifte Başkurşunlu Medrese'ye müderris olarak ta'yin edildi. Fâtih Sultan Muhammed onu çok sever ve

sayardı. Fâtih, ara sıra Eyyûb Sultan hazretlerini ziyârete giderdi. Eyyûb semtine giden yol, Hüsâmeddîn Hüseyn'in evi önünden geçerdi. Fâtih buradan geçerken, yola çıkar, Fâtih'e selâm verir ve şerbet ikram ederdi. Fâtih de onun temiz kalbliliğine inandığından şerbeti içerdi. Bu hareketinden memnun olur, ona hediyeler verirdi.

Bir defasında Fâtih, cihâda gidiyordu. Âlimler de Sultân'ı uğurluyorlardı. Âlimler arasında, Nisa sûresinin; "Ey îmân edenler! Allaha, Peygamberine îmân ediniz..." meâlindeki 136. âyet-i kerîmesinin tefsîri hakkında sohbet oluyordu. Bir tarafta ise, mehter takımı olanca haşmetiyle marş çalıyordu. Gülbanklar gümbür gümbür etrâfı inletiyor, askerleri coşturuyordu. Müslümanlar, Allaha ve Peygambere inandıkları hâlde, neden bu âyet-i kerîmede "Allaha ve Peygamberine îmân ediniz" diye emrediliyordu. Acaba bunun hikmeti neydi? Sultan, Hüsâmeddîn'e dönerek; "Sen bu husûsta ne dersin?" diye sordu. O da; "Sultânım, bunun hikmetini demindenberi davullar, "Düm düm devam edin, devam edin" diye açıklıyorlar. Ya'nî, Allaha ve Peygambere îmânınızda devamlı olunuz demektir" diye cevap verdi. Bu cevap, Sultân'ın çok hoşuna gitti ve ona iltifâtlarda bulundu.

Hüsâmeddîn Hüseyn, birgün Sultân'ın elini öpüyordu. (Anne-babanın, âlimlerin ve adâletli sultanların elleri öpülür.) Sultan, her zamanki âdetinin aksine, elinin ayasını uzattı ve bununla ne kasdettiğini sordu. O da; "Ayasofya Medresesi müderrisliğini" diye cevap verdi. Ya'nî, çok dindar olan Hüsâmeddîn Sultân'ın elini öpünce, aya ve sûfi birleşmiş oldu. Sultân'ın bu nüktesini keskin zekâsıyla hemen anladı. Fâtih de onu Ayasofya Medresesi müderrisliğine ta'yin etti.

Hüsâmeddîn Hüseyn, dünyâ işlerine hiç ehemmiyet vermez, devamlı kitaplarla ve ilimle meşgûl olurdu. Medreseye bile hangi yollardan gidip geldiğine pek dikkat etmezdi. Hattâ bir seferinde yanlışlıkla Molla Arabî'nin medresesine girmişti. O anda Molla Arabî oturduğu yerde talebelere ders anlatıyordu. Hüsâmeddîn'in yanlışlıkla içeri girdiğini görünce, ona hürmeten ayağa kalkmıştı. Kitaplara çok düşkün olduğundan, maaşından para biriktirir, kitap alırdı. Bu sebeple kütüphânesinde pekçok kitabı vardı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 210

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 111

HÜSÂMEDDÎN PÂRİSÂ BELHÎ

İslâm âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. Hâce Alâüddîn-i Attâr'ın yüksek talebelerinden ve halîfelerindendir. İsmi, Hüsâmeddîn Pârisâ Belhî olup, Mevlânâ Hüsâmeddîn de denir.

Hâl tercümesi hakkında fazla bilgi bulunmayan Hüsâmeddîn Pârisâ, dokuzuncu asrın ikinci yarısında vefât etti. Kabri Belh şehrindedir.

Hâce Hüsâmeddîn, önceleri Şâh-ı Nakşibend Behâüddîn-i Buhârî hazretlerinin talebelerinden idi. Şâh-ı Nakşibend, bunun ma'nevî terbiye ve yetişmesini Hâce Alâüddîn-i Attâr'a havale etti. O da bundan sonra Alâüddîn-i Attâr'ın derslerine devam etti. O büyük zâtın huzûr ve sohbetinde bulunmakla kemâle gelip, zamanının evliyâsından oldu.

Dînimizin emir ve yasaklarına riâyet etmekte son derece gayretli ve titiz idi. Haramlardan çok sakınmakla birlikte, şüphelileri de terkederdi. Tam vera' ve takvâ üzere idi. Teheccüd, işrak ve duhâ namazlarını hiç terketmezdi. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şöyle anlatır: "Bir zaman hocam Ya'kûb-i Çerhî'nin sohbetinde bulunmak üzere yanına gidiyordum. Belh şehrinde Hüsâmeddîn Pârisâ'ya rastladım. Ben o zaman daha bu yolun başında idim. Bana; "Şayet bu yolda ba'zı kimseleri terbiye etmeniz, yetiştirmeniz îcâb ederse veya ba'zı kimseler bunun için size müracaat ederlerse, şunları hiç unutmayın: İnsanlar bu yolda çok kısa zamanda elde ettiklerini, başka yollarda, çok uzun zamanda ve çok uğraşmakla ele geçiremezler. Onun için bu yolu bilmeniz lâzımdır..." deyip, bu yolun husûsiyetlerini uzun uzun anlattı.

Oradan ayrılıp Taşkend'e geldiğimde, bu yolda bulunmak arzusunda olan ba'zı kimseler yanıma gelerek, bu yolun husûsiyetlerini anlatmamı istediler. Ben de, Hâce Hüsâmeddîn'in bana anlattıklarını onlara anlattım. Böylece, Belh şehrinde Hâce Hüsâmeddîn'in bana bu yolun

husûsiyetlerini anlatmasındaki hikmet meydana çıkmış oldu. Bu hâlin, onun bir kerâmeti olduğunu anladım.”

Yine Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri anlatır: “Hüsâmeddîn Pârisâ (radıyallahü anh), zamanını öyle değerlendirirdi ki, hiç bir ânını boşa geçirmezdi. Sabah namazından ikindiye kadar insanlara nasihat eder, onların suâllerine cevap verirdi. İkindi namazından sonra husûsî odasına çekilir, sabaha kadar ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu.”

Mevlânâ Hüsâmeddîn Pârisâ Belhî buyurdu ki: “Yemeğe ve her hayırlı işe başlarken Besmele okumak lâzımdır. Terk olunmamalıdır. Her hayırlı işe Besmele ile başlamak, gafleti giderip, Allahü teâlâyı hatırlamaya vesîledir.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 78

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 143

HÜSEYNÎ (Hamza bin Ahmed)

Kırâat, târih ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Hamza bin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Abbâs Hüseynî’dir. Lakabı Şerîf İzzüddîn’dir. 818 (m. 1415) senesi Şevval ayında Dımeşk’da doğdu. 874 (m. 1469) senesi Rebî’ul-âhır ayında Kudüs’te vefât etti.

Dimeşk’da temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrenip, Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Bundan sonra Esnevî’nin “Tenbîh” ve “Tashîh”ini, “Minhâc”, “Elfiyet-ül-hadîs”, “Elfiyet-ün-nahv” ve “Eş-Şâtıbiyye” kitaplarını okuyup, ezberledi. Bu kitapları Alâüddîn Buhârî, Takıyyüddîn bin Kâdı Şühbe’nin huzûrunda okudu. Kâdı Şühbe’den ve babası Bedrüddîn’den fıkıh ilmi öğrendi. Yine el-Mahyevî el-Kabâbî el-Mısrî’den de ilim tahsil etti. Bedrüddîn bin Zühre’nin derslerine devam etti. Kur’ân-ı kerîmin okunuş şekillerini ve usûllerini öğreten kırâat ilmini öğrendi. Yedi tane meşhûr kırâat âlimi vardır. Bu yedi âlimin hepsi değişik okuma usûlleri bildirmiştir. Bu kırâatler mütevâtir ve meşhûrdur. Bunun dışındaki kırâatler “Şaz kırâat” adını alırlar. Bunlara i’tibâr edilmez. Bu yedi âlimin rivâyet ettiği kırâatlere “Kırâat-i seb’a” denilmektedir. Hüseynî, Kur’ân-ı kerîmi “Gâfır” (bir adı da Mü’min’dir) sûresine kadar kırâat-i seb’aya göre, Şihâbüddîn bin Kaysûn’dan okudu. Yine Kur’ân-ı kerîmin tamâmını, ayrı ayrı kırâatlere göre, İbn-i Neccâr ve İbn-i Salefden okudu. Nahiv ilmini, memleketinde Alâüddîn Kâbûnî’den, Mekke’de; Kâdı Abdülkâdir ve daha başka âlimlerden öğrendi. Sarf (Arabca fiil çekimleri) ve mantık ilmini Yûsuf Rûmî’den, usûl-i fıkıh ilmini de Şirvânî’den öğrendi. İbn-i Nâsıruddîn, Şihâb bin Nâzır ve kendi memleketinin âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi. İlim öğrenmek maksadıyla defalarca Kâhire’ye gitti. Kâhire’de bir çok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Şemseddîn Sehâvî diyor ki: “Ba’zı âlimlerden hadîs-i şerîf dinlerken, bana arkadaşlık yaptı. Onun okumasını ben de dinledim. Yine onunla Dimeşk’da karşılaştım. Birkaç defa hacca gitti. Ba’zı seferlerinde Harem-i şerîfte mücavir olarak kaldı. Kâdılık vekâletinde bulunup, Imâdiyye Medresesi’nde ders okuttu. Benî Ümeyye Câmii’nde de görev yaptı. Velevî bin Kâdı Iclûn’un kızı ile evlendi. Fazilet sahibi ve birçok ilimde âlim idi. Mütevâzî, yumuşak huylu, herkesle iyi geçinen, çok akıllı bir kimse idi.”

Kudüs’e gidip orada hastalandı. 874 (m. 1469) senesinde tâ’ûn (veba) hastalığından vefât etti. Şeyh Balad ve Şihâbüddîn bin el-Hâim’in kabirleri arasında bir yere defnedildi. Cenâzesi çok kalabalık oldu. Dimeşk’da da gıyaben cenâze namazı kılındı.

Eserlerinden ba’zıları şunlardır: “El-İzâh alâ tahrîr-it-tenbîh lin-Nevevî”, “Tabakât-ün-nühât vel-lügaviyyîn”, “Zeylü alâ müştebeh-in-nisbe”, “Bakâyâ-el-Habâyâ”, “Habâyâ-ez-Zevâyâ liz-Zerkeşî”, “El-Müntehâ fî vefeyâti İbn-i Nühâ”, “Fedâilü Beyt-il-makdîs”, “El-Evâil”, “Ez-Zeylü alâ Tabakât-ı İbn-i Kâdı Şühbe”.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4 sh. 77

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-3, sh. 163

3) El-A’lâm cild-2, sh. 276

4) Keşf-üz-zünûn sh. 490, 699, 1101

İBN-İ AFÎF

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin İbrâhim Ca'fer en-Nablûsî'dir. İbn-i Afif ismiyle tanınmıştır. 752 (m. 1351) senesinde doğdu, 813 (m. 1410)'de vefât etti. Meydûmî'den, ilim aldı. 775 (m. 1373) senesinde İbn-i Talâiyye'den bir miktar hadîs-i şerîf işitti. Ebü'l-Hasen Dârimî'nin Müsned'inden, içinde müselsel hadîslerin bulunduğu bir cüz'ü, ayn harfine kadar Ali bin Ahmed bin İsmâil el-Fevî'den okudu. Ebû Hafs İbni Emîle'den, İbn-i Sem'ûn'un "Emâlî" adlı eserini ve diğer eserleri okudu. Ebû Bekr Kalkaşandî'den de hadîs-i şerîf işitti. "Raşf-ül-müdâm fî vasf-il-hammâm" ve "Keşf-ül-kunâ" fî vasf-il-vedâ'" adlı iki eseri ve şiirleri vardır. Bir beytinin tercümesi şöyledir:

"Ayrılıkla tehdit ettikleri zaman, kalbim, zifirî bir karanlık içinde feryâd edip inlemeye başladı. Göz bebeğim, göz yaşlarımla ıslanıyor, eriyip, su olup akan ciğerim gibi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 176

2) El-A'lâm cild-5, sh. 7

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 738

İBN-İ AMMÂR

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ammâr bin Muhammed bin Ahmed el-Kâhirî el-Mısrî olup, künyesi Ebû Yâser ve Ebû Şâkir'dir. Lakabı Şemseddîn olup, daha çok İbn-i Ammâr diye tanınır. 768 (m. 1367) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmisine rastlayan Cumartesi günü, ikindi ezanı okunurken Mısır'da Kâhire'de doğdu. Doğumu, 758 (m. 1357) veya 767 (m. 1365) senesi olarak da rivâyet edilmiştir. 844 (m. 1441) senesi Zilhicce ayının 14. Cumartesi günü, Kâhire'de vefât etti.

Babasının yanında ve himâyesinde büyüyüp yetişen İbn-i Ammâr, önce Kur'ân-ı kerîmi, daha sonra; Umde, Şâtıbiyye, Elfiyet-ül-hadîs ve Elfiyet-ün-nahv, Risâlet-ül-fer'ıyye, Muhtasar-ı İbn-i Hâcib ve bunlar gibi daha başka kitapları ezberledi. Ezberlediklerini; Takıyyüddîn Abdürrahmân bin Bağdadî, İbn-i Merzûk, Sadruddîn Münâvî, Ziyâüddîn Afifi, Nasrullah el-Kinânî, Bülkînî, Gamârî ve Nûreddîn ed-Demîri gibi âlimlere okudu. Karâfe'de meşhûr bir zaviyenin sahibi olan Veliyyüddîn Abdullah el-Cebertî'den icâzet (diploma) aldı. Fıkıh ilmini Ebû Abdullah İbni Arafe'den öğrendi. İlim öğrenmek maksadıyla, İskenderiyye ve başka yerlere gitti.

Tenûhî, Süveydâvî, Tâcüddîn İbn-ül-Fasîh, İbn-ül-Mülakkın, Muhibbüddîn bin Hişâm ve daha başka âlimlerden okudu. Hadîs, usûl, fıkıh, sarf ve nahiv gibi ilimlerde yüksek âlim oldu. Tasavvuf yoluna da intisâb edip, Muhammed Mugayribî ve Ebû Abdullah Muhammed ed-Dekkâlî'den feyz aldı. Zamanında bulunan âlimlerin ve evliyânın önde gelenlerinden oldu.

İlim tahsilini tamamlayıp müderris olan İbn-i Ammâr, çeşitli yerlerde talebelere ders vermeye başladı. Câmii Tûlûn, Müslimiyye, kubbet-üs-Sâlih, Berkûkiyye, Zâviye-i Cebertî ve daha başka medreselerde talebe okuttu. Bir müddet Amr bin As (radıyallahü anh) Câmii civarında kaldı. Mısırlılar kendisinden çok istifâde ettiler. Şemseddîn-i Medenî'den sonra bir müddet kadılık yaptı. 785 (m. 1383) senesinde hacca gitti. Kudüs'de bulunan Beyt-ül-makdîs'i de ziyâret etti.

İbn-i Ammâr (radıyallahü anh); güzel ahlâk sahibi, herkesle iyi geçinen, herkese yumuşaklık ve kolaylık gösteren bir zât idi. Sâlihleri, hakîkî İslâm âlimlerini çok severdi. İ'tikâdı düzgün olup, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdında idi. Sözleri hâl ve hareketleri ile devamlı olarak emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapardı. Her ân Allahü teâlâya yönelmiş vaziyette idi. Çok duâ ve niyazda bulunurdu. Birçok güzel huyları kendisinde toplamış olan yüksek bir zât idi.

Kâdılık yaptığı müddetçe, hiçbir kimseden hiçbir hediye ve başka birşey kabûl etmedi. Bir hüküm verdiği zaman, o hükmü mutlaka yerine getirirdi. Bunu yaparken büyük ve küçük ayırımı yapmazdı.

844 (m. 1441) senesi Zilhicce ayının ondördüncü günü olan Cumartesi günü Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazı Bâb-ün-nasr'da kılındı. Cenâze namazını İbn-i Hacer-i Askalânî kıldırdı. Cenâze namazı; çok kalabalık bir cemâat tarafından kılındı. Gökay türbesine defnedildi.

İbn-i Ammâr hazretlerinin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: Ahkâm, zevâl-ül-mâni' an şerhi cem'ul-cevâmi', Şerhu Elfiyet-ül-Irâkî, Şerhu muhtasarı İbn-i Hâcib, Gâyet-ül-ilhâm fî şerhi Umdet-ül-İslâm, Kâfi fî şerh-ıl-mugnî li İbn-i Hişâm, Müntehe-el-merâm.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 232

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 74

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 254

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 203

5) El-A'lâm cild-6, sh. 311

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 194

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 364, cild-2, sh. 574, 614

8) Keşf-üz-zünûn sh. 407, 1170, 1288, 1754

İBN-İ ARABŞAH

Târih lügat, sarf, nahiv, hadîs, edebî ilimler ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin İbrâhim bin Muhammed'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. "İbn-i Arabşah" veya "Acemî" diye meşhûr oldu. 791 (m. 1389) senesinde Dımeşk'da doğdu. 854 (m. 1451) senesinde Kâhire'de vefât etti ve oraya defn edildi.

Birçok diyarları dolaşıp, devlet adamlarıyla ve âlimlerle karşılaşmış olan İbn-i Arabşah, doğum yeri olan Dımeşk'da büyüdü. Orada Zeynüddîn Ömer bin el-Lebân el-Makrî'den Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Timur Hân, Şam'ı alınca, İbn-i Arabşah'ı, annesini, kardeşlerini ve kız kardeşinin oğlu olan Abdürrahmân bin İbrâhim bin Havlan ile birlikte Semerkand'a gönderdi. O sırada Semerkand, fethedilen memleketlerden getirilen tanınmış âlim, tabîb, fakîh ve san'atkârlar ile dolu idi. Burada, İbn-i Arabşah, yetişip ilim tahsîl etmesi için bir zemin bulmuştu.

İbn-i Arabşah, bir yandan Farsça, Türkçe ve Moğol yazısını öğrenirken, diğer tarafdan İdgutemur Medresesi'nde Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretlerinin derslerine devam etti. Onun talebelerinden olan Mevlânâ Hâcî'den sarf ve nahiv, Şemsüddîn Muhammed. El-Cezerî'den hadîs ve kırâat ilmini tahsîl etti. Muhammed el-Buhârî, Hüsâmüddîn el-Vâ'iz, Ahmed-ül-Kasîr'den de çeşitli ilimleri öğrendi. Âlim Urban Edhemî ile görüşerek, ondan Farsça ve Moğol dillerini öğrendi. Sonra tahsilini tamamlamak gayesiyle, Mâverâünnehr ve Çin sınırına kadar uzanan Türkistan seyahatinde; Burhânüddîn Endekânî, Kâdı Celâlüddîn es-Sirâmî gibi birçok âlimle karşılaşıp, sohbetlerinde bulundu ve onlardan istifâde etti. Sonra Harezm'e giderek Nûrullah ve Ahmed bin Şems-ül-eimme'den ilim tahsîl etti. Türkistan'da bulunan "Deşt" denilen beldeye giderek, orada Behâüddîn ez-Zâhir ve Mevlânâ Hâfızüddîn Muhammed bin Nâsırüddîn el-Bezâzî'den usûl ilmini ve fıkıh ilmini öğrendi. Orada dört yıl kadar kalıp; Şerefüddîn, Muhammed-ül-Bulgarî gibi âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Kırım'a gidip, orada edîb ve Şâir Abdülmecîd ile görüştükten sonra, Karadeniz üzerinden Osmanlı pây-i tahtı Edirne'ye geldi. Sultan Çelebi Mehmed'in sarayına girerek, birçok ikram ve iltifâta kavuştu. İznik Medresesi müderrislerinden olup, Karaman ve Mısır'da ilim tahsîl etmiş, tasavvuf mantık ve diğer aklî ilimlerde mütehassıs olan büyük âlim Molla Şemsüddîn bin Hamza el-Fenârî ve Burhânüddîn Haydar el-Havafi gibi âlimlerden ilim tahsîl etti.

İbn-i Arabşah Edirne'de bulunduğu zaman, Ebü'l-Leys-i Semerkandî hazretlerinin tefsîrini Arabcadan Türkçeye, "Câmi'ul-Hikâyât ve Lâmi-ur-Rivâyât" adlı eseri Farscadan Türkçeye tercüme etti. Edebiyattaki kudreti, ifâdede gösterdiği incelik ve birkaç yabancı dili bilmesi sebebiyle, Sultan Çelebi Mehmed Hân'ın iltifâtına kavuşup, Dîvân-ı Hümâyûn'da vazîfe aldı. Sultan Çelebi Mehmed'in husûsî kâtipliğini yapıp, civar devlet başkanlarına mektûplar yazdı. Bu arada Burhânüddîn Haydar'dan Miftâh-ül-ulûm adlı eseri okumaya devam etti. 824 (m. 1421) senesinde Sultan Çelebi Mehmed'in vefât etmesi üzerine, on sene müddetle kaldığı Osmanlı ülkesinden vatanına dönmeye karar verip, ayrıldı. 825 (m. 1422) senesinde Haleb'e gelerek, orada üç sene kaldı. Daha sonra esas memleketi olan Dımeşk'a gitti. Memleketine vardığında, eski hemşehrilerinden onu tanıyan az kalmıştı. Hemşehrileri tarafından yabancı gibi karşılandığı için "Acemî" denilmiştir. Mescid-ül-Kasab'ın bir odasında, çok az kimse ile görüşerek

münzevî bir hayat yaşadı ve eser yazmakla meşgûl oldu. Kâdı Şihâbüddîn Hanbelî'den Sahîh-i Müslim'i okudu.

İbn-i Arabşah, 832 (m. 1428) senesinde Hicaz'dan Dımeşk'a dönen Mevlânâ Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed el-Buhârî'ye talebe olup, ondan; tasavvuf, fıkıh, usûl, me'ânî, beyân ve diğer ilimleri öğrendi. Vefâtına kadar hocasından ayrılmadı. 841 (m. 1438) senesinde hocasının vefâtı üzerine, hac vecîbesini yerine getirmek üzere Hicaz'a, oradan da Mısır'a gidip, bir daha vatanına dönmemek üzere Kâhire'ye yerleşti. Kısa zamanda buranın âlimleri ve şâirleriyle yakınlık peyda edip, Sultan Melik ez-Zâhir Çakmak'la tanıştı. Sultan ona iyi muâmelede bulunup, iltifât etti. Orada bulunan âlimlerle ve şâirlerle münâzarada bulundu. Yüksek ilmi, ince zekâsı ile etrâfındakilere doğruyu anlatmaktan geri durmadı. Bu sebeple onu çekemiyenler çoğaldı. Onu çekemiyenlerden Burhânüddîn el-Bâunî'nin şikâyetleri üzerine hapse atıldı. Üzüntüsünden hastalanan İbn-i Arabşah, hapishânede beş gün kaldı. Hapisten tahliye edildikten oniki gün sonra vefât etti.

İbn-i Arabşah; âlim, faziletli, tevâzu ve iffet sahibi bir zât idi. O, nesir ve şiirde, lügat ilminde, güzel yazı yazmada, tatlı ve beliğ söz söyleme husûsunda zamanının bir tanesi idi. Onun sohbetinde bulunan, çok feyz ve lezzet alırdı. Arabca, Farsça ve Türkçeyi çok iyi bilirdi. Bu sebeple, ona Arab, Fars ve Türk dillerinin meliki denirdi. Yazmış olduğu eserlerin hemen hemen hepsini manzûm olarak yazmıştı. Onun beyitlerinden ikisinin tercümesi:

İstediğin gibi yaşa bu dünyâda,
Şan ile şöhret ile ulaş her murada.

Hayat ipi dâim durur askıda,
Ölümün hedefidir, koparılır birgün.

İbn-i Arabşah'ın; fıkıh, târih, tefsîr, ahlâk, sarf, nahiv ilimlerine dâir birçok eserleri vardır. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Ukûd-ün-nasîha, 2-Mir'ât-ül-âdâb: Me'ânî ve beyân ilminin esaslarını anlatan 2000 beyitlik manzûm bir eserdir. 3-Hitâb-ül-İhâb-in-Nakîb ve cevâb eş-Şihâb-üs-Sâhib, 4-Maraznâme, 5-Câmi'ul-Hikâyât tercümesi, 6-Ebü'l-Leys tefsîri tercümesi, 7-Ta'bîr-ül-Kâdirî tercümesi, 8-Tercümân-üt-terâcim bi müntehel-Arab fî Lügat-it-Türk vel-Acem vel-Arab: Lügat ilmine dâirdir. 9-Acâib-ül-Mahdûr fî Nevâib-üt-Temûr: Timur Hân'ın yaşadığı dönemdeki târihe dâirdir. 10-Te'lîf-üt-Tâhir fî Şeyh-il-Mâlik ez-Zâhir Ebî Sa'îd Çakmak: Mısır Sultânı Melik ez-Zâhir'in zamanını anlatan ve onu medh eden bir eserdir. 11-Fakîhat-ül-Hulefâ ve Mufâkahât ez-zürafâ: Ahlâka dâir yazılmış bir eserdir. 12-Ikd-ül-Ferîd fî ilm-it-tevhîd, 13-Gürret-üs-siyer fî Düvel-it-Türki vet-Tatar.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 122

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 126, 131

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 280, 284

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 73

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 397, 714, cild-2, sh. 1128, 1152, 1198, 1646

6) Ahwardt. Verzechniss der arabische Handschriften cild-6, sh. 16 cild 7, sh. 377

7) Brockelmann Sup-2, sh. 24

8) De Slane, Catalogue des manuscrits arabes sh. 342

9) Mintana, Catalogue of arabic manuscripts sh. 488, 914

İBN-İ ARAFE (Muhammed bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Arafe el-Vergamî et-Tûnusî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır, İbn-i Arafe diye meşhûr oldu. 716 (m. 1316) senesi Receb ayının yirmiyedisinde Tunus'ta doğdu. 803 (m. 1401) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmidördünde, Tunus'ta vefât etti.

İbn-i Arafe; fıkıh, usûl, kelâm, mantık, beyân ve başka ilimlerde âlim idi. Fıkıh ilmini; Kâdı Ebû Abdullah bin Abdüsselâm el-Hevârîden öğrendi. Usûl ve kırâat ilimlerini; Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed bin Hasen İbni selâme el-Ensârî'den okudu. Babası ve Ebû Abdullah el-Iylî İbni Sa'd bin Bezzâl, İbn-i Hârûn el-Ken'ânî, İbn-i İmrân bin el-Cübâb, İbn-i Süleymân en-Nabtî el-Fâsî, Ahmed bin Abdullah

bin Muhammed er-Rasâfî'den hadîs-i şerîf dinledi. Aklî ve naklî ilimlerde Ustün bir dereceye yükseldi. Magrib'de fetvâ mercii (kendisine danışılan, fetvâ istenen) zât oldu. İlim öğretmekte herkesten öne geçti. Ders okutmaktan usanmazdı. Kuvvetli îmân sahibi olup, talebeye çok ihsân ve iyilikte bulunurdu, icâzet (diploma) verdiklerinin icâzetnamelerine; "Allahü teâlâ, beni ve bu diploma sahibini fâideli ilim ehlinden eylesin" diye yazdırırdı. Vefâtından sonra, orada onun gibisi görülmedi.

Çok talebe yetiştirdi. Seyyîd Şerîf, Ebü'l-Fadl es-Silâvî, Kâdı Ebû Mehdî Îsâ el-Gabrinî el-İmâm-ül-Ebî, El-Hâfız el-Berzelî, İbn-ül-Hatîb el-Kastînî, İmâm İbn-ül-Merzûk el-Hafîd, Ebü't-Tayyib İbni Alvân, Kâdı Ebû Abdullah el-Kaleşânî ve oğlu Kâdı Ebû Abdullah el-Kaleşânî, el-Hâc Ebü'l-Abbâs Kalkaşandî ve oğlu Kâdı Ebü'l-Abbâs, Kâdı Ebû Mehdî Îsâ el-Vânûgî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer el-Vânûgî, Kâdı Ebü'l-Abbâs Ahmed, Şeyh Ebû Abdullah bin Kalıl, Hâfız Ebü'l-Kâsım el-Abdûsî el-Fâsî, İbn-i İkâb el-Cüzâmî, Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Besîlî, Kâdı Ebû Yûsuf Ya'kûb Zagbî, Emîr Ebû Abdullah Muhammed el-Hafsî, İbn-üs-Sultan Ebi'l-Abbas, Kâdı Ebü'l-Kâsım bin Nâcî, Ebû Yahyâ bin Akîbe el-Kâfsî, Edîb Ebû Abdullah bin Ca'l, Seyyîd eş-Şerîf es-Sakalî et-Tabîb, el-İmâm eş-Şerîf Acîsî, Müftî Ebû Abdullah Muhammed ez-Zeydûnî ve bunlar gibi daha birçok talebe yetiştirdi. Magrib âlimlerinin çoğu, onun veya talebelerinin talebeleridir.

İbn-i Cezerî, Tabakât-ül-Kurrâ kitabında onun hakkında; "O, Tunus'un hatîbi, âlimi, imâmı idi. Birçok ilim dalında mütehassıs oldu. Fıkıh, nahiv, tefsîr ve başka ilimlerde üstün dereceye yükseldi. Magrib diyarında ondan faziletli bir zât görmedim" demektedir.

Salâh el-Ekfehesî onun hakkında; "İbn-i Arafe, fıkıh öğrendi. Usûl ve fürû', Arab dili ve edebiyatı, me'ânî, beyân, ferâiz, matematik, kırâat ilimlerinde üstün dereceye yükseldi. Vera', zühd ve takvâda zamanında onun gibisi yoktu, ilim ile meşgûl oldu. Talebe yetiştirdi. İnsanlar, akın akın onun ilim meclisine koştular ve çok istifâde ettiler. Magrib'de, onun gibi ilimleri kendinde toplamış birisi yoktu. Yakın-uzak her yerden fetvâ sormaya gelirlerdi" demektedir.

Şey Ebû Abdullah er-Rasâ' ise onun hakkında; "O, Şeyh-ül-İslâm, allâme bir zât olup, babası da âlim, kâmil, sâlih birisi idi. Oğluna ders verdi ve duâda bulundu. Medîne-i münevverede vefât ettiği gece dahî, teheccüd namazından sonra oğluna duâ etti.

Babası, teheccüd namazını kıldıktan sonra, Resûlullahın (aleyhisselâm) üzerine salât ve selâm getirir ve sonra da; "Yâ Resûlallah! Muhammed bin Arafe'yi himâyende bulundur" derdi. Bu duâ sebebiyle, İbn-i Arafe'nin üzerinde bereket alâmetleri zâhir oldu. Babası gönül ehli bir zât idi. Hatîb Veliyyullah Halîlî Mekkî ile görüşüp, sohbetlerinde bulundu. Oğlu için de duâ istedi" demektedir.

İbn-i Arafe, çok ibâdet ederdi. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibâdetlerin edeblerine dahî uymayı kendine vazîfe bilirdi. 750 (m. 1349) senesinde, Büyük Câmi'de İmâm ve hatîb oldu. 773 (m. 1371) senesine kadar bu vazîfede kaldı, ömründe, namazına mâni olacak hiçbir özrü olmadı. Çok hac etti. Dünyâ ve âhıret hayırlarını cem' etmiş (toplamış) idi. Her zaman, önceki âlimlerden bahseder, delîllerini Selef-i sâlihînden getirirdi.

Talebesi İmâm Ubey şöyle demektedir: "Bizim hocamızda, küçüklüğünden beri sûret ve kemâlin güzelliği vardı. Allahü teâlâdan çok korkardı. Ömrü boyunca "Yâ Rabbî! İslâm dîni üzere rûhumu al" diye duâ etti. Sevdiklerinden birine birşey verip; "Bunu evlâdına götür, îmân ile vefâtım için duâ etsin. Ümid ediyorum ki, Allahü teâlâ çocukların duâsını kabûl eder" buyururdu."

İbn-i Arafe, çok eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-El-Muhtasar-ül-kebîr (Mâlikî mezhebi fıkhına dâir), 2-El-Muhtasar-üş-Şâmil, 3-Muhtasar-ül-fevâid, 4-El-Mebsût, (Fıkha dâir yedi cild), 5-Et-Turûk-ül-Vâdiha fî amel-il-münâsaha, 6-El-Hudûd, 7-El-Hidâyet-ül-kâfiye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 285

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 242

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 38

4) El-Bustân sh. 190

5) Neyl-ül-ibtihâc sh. 274

6) El-A’lâm cild-7, sh. 43

7) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1246, 1582, 1626

8) Brockelmann Gal-2, sh. 247 sup-2, sh. 347

İBN-İ BÂRİZÎ (Muhammed bin Muhammed)

Hadîs, nahiv ve edebiyat âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Osman bin Muhammed bin Abdürrahîm bin İbrâhim bin Hibetullah bin Müsellim Ensârî el-Kâhirî’dir. Bağdad’daki Bâb-ı Ebrîz’e nisbeten Bârizî denilmiş ve bu isimle meşhûr olmuştur. 786 (m. 1385) senesinde, Zilhicce ayının onbirinde Hama’da doğdu. 856 (m. 1452) senesi Safer ayının onaltısında Kâhire’de vefât etti. Cenâze namazına gelenler çok kalabalıktı. Zamanın sultânı, devletin ileri gelenleri, kadılar ve âlimler cenâze namazında hazır oldular. İmâm-ı Şafiî’nin yakınındaki, babasının türbesine defnedildi. Böyle bir âlimin vefâtına herkes çok üzüldü. Vefât ettiğinde, yerini tutacak âlim yok gibi idi.

Hama’da babasının yanında büyüdü. Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Babasıyle beraber Kâhire’ye gitti. Memleketine dönünce, fıkıh ilmine âit olan Umde ve Temyiz kitaplarını ezberledi. Ebû Amr, Şemseddîn bin Zevîga ve Şemseddîn bin Kuvnisî’den ders okudu. Nahiv ilmini Şerefüddîn Muhammed Antâkî’den okudu. Babası Haleb kadısı olunca, oğlunu da beraberinde götürdü. Babası Haleb’de, onu büyük âlim Hâfız Bürhâneddîn’in derslerine gönderdi. Burada da Telhis kitabını ezberledi. 815 (m. 1412) yılında, yine babasıyle beraber Kâhire’ye gittiler. Orada Veliyyüddîn Irâkî’den fıkıh ve hadîs, İzzeddîn bin Cemâ’a’dan da fıkıh ve usûl-i fıkıh dersleri aldı. Beydâvî’nin Minhâc’ını ve Temyiz kitabını okudu. Akâid, beyân ve me’ânî ilimlerinde İzzeddîn bin Cemâ’a’dan çok istifâde etti. Tavâli’ul-Envâr, Şerh-ül-mekâsıd ve Mutavvel kitaplarını okudu.

İbn-i Edîb’in talebelerinden, Bisâtî ve Alâüddîn Buhârî’den aklî ilimleri öğrendi. Alâüddîn Buhârî’nin derslerine uzun müddet devam etti ve ondan çok istifâde etti. Onun yanında, “El-Hâviy-üs-sagîr” kitabını, me’ânî, beyân ve tefsîr okudu. Sır kâtibi oluncaya kadar ondan ayrılmadı. Zeynüddîn bin Sâig, Yahyâ Acîbî, İzzeddîn Kudûsî’den ba’zı kitapları okudu. Takıyyüddîn Makrizî’den Buhârî ve diğer hadîs cüz’lerini okudu. Şam’a gelmeden, Cemâleddîn bin Şerâihî’den hadîs-i şerîf dinledi. Şihâbüddîn Ahmed bin Mûsâ Metbâlî, Nûreddîn Şalkâmî, İbn-i Cezerî, Vâsıtî, Yûnus Vâhî ve bunlar ayarındaki âlimlerden icâzet aldı. Edebiyat ilimleriyle de meşgûl oldu. Hattâ bu husûsta bir hayli mahir idi. Şiirde ve nesirde yed-i tûlâ sahibi idi. Bu sebepden, babası onun Kâhire’de sır kâtibliği vekîlliğine getirilmesini te’min etti. Babasının vefâtından sonra, bu vazîfeden ayrıldı. On ay kadar Harbiye nâzırlığı görevinde bulundu. 831 (m. 1427) senesinde Şam’da sır kâtibi olunca, ilim ile meşgûl olmak için daha çok zamanı oldu. Şihâbüddîn bin Hamza’nın yerine kadılık vazîfesine getirildi. Hocası Alâüddîn Buhârî ve talebeleri, kadılık yapmaktan çok çekinirlerdi. O da onlara; “Ben, Şam’da kadı olduğum şu zamanda, insanlar canlarından ve mallarından emîndirler. Kimseden zarar görmezler, zulme uğramazlar” derdi. Burada da fazla kalmadı. Kâhire’de iki sene sır kâtibliği yaptı. Tekrar Şam’a döndü. Şam’da Sirâcüddîn Humûsî’nin yerine kadılık yaptı. Emevî Câmii’nde de hatîblik yapardı. Sultan Zâhir tahta geçince, onu Kâhire’de sır kâtibi yaptı. Birkaç kerre ayrıldıysa da sonra tekrar bu vazîfeye getirildi. Ölünceye kadar bu vazîfede kaldı. Bu vazîfede iken, Dimyat kadılığını da vekâleten idâre etti.

Çeşitli dînî ve fennî ilimlerde mütehassıs, büyük bir âlim idi. Çok zekî, akıllı, iyi idâre kabiliyetine sahip idi. Ağırbaşlı, cömert ve herkesle iyi geçinirdi. Ahlâkı ve huyu güzel olup, çok mütevâzî idi. Fazilet sahiblerini, âlimleri sever, onlara çok ikramda bulunurdu, özellikle garîb kimselere çok yardım ederdi.

Kıymetli kitapları elde etme husûsunda çok gayret gösterirdi. Bunları elde etmek için, her fedâkârlığa katlanırdı. Kitaplarından faydalanmak isteyenlere, emânet olarak verirdi. Talebelerine çok ihsânlarda bulunur, onları çok severdi. Aylık veya yıllık olarak maaş verirdi.

Güleryüzlü, tatlı sözlü olup, hayır işlemede acele ederdi. Kimseye sıkıntı vermezdi. Hattâ bir kimse malını alıp kullansa, yese, ona bile kızmazdı. Kusurunu görmemezlikten gelir, daha sonra ona ihsânlarda bulunurdu. Zâlim ve inadcı bir kimse, haksız yere gâlib gelmeye, tahakküm etmeye kalkışsa, o zaman halîm (yumuşak huylu) kimselerin kızdığı gibi kızardı. Özellikle edebiyat, nahiv, me’âni, beyân, arûz ilimlerinde çok

mahir idi. Çok ince ma’nalı şiir söyler, güzel ve edebî yazı yazardı.

Birkaç defa hacca gitti. 850 (m. 1446) senesinde hacca gittiğinde, talebelerini, fakirleri, âlimleri de beraberinde götürdü. Kâfilede tam dörtyüz kişi vardı. Bunların hepsinin ihtiyâçlarına te’min etti. Çok zayıf olduğu hâlde, haccın sünnetlerinin, vâciblerinin, farzlarının tamâmını yerine getirdi. Âdet olduğu üzere, Mekke ve Medine ahâlisine de çok ikramlarda bulundu. İnsanlar, ondan çok hayır ve iyilikler gördüler.

Şemseddîn Sehâvî anlatır: “Mekke” de bir miktar hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kâhire’de de hadîs-i şerîf rivâyet etti. Âlimler ondan çok hadîs-i şerîf dinlediler. Ben de çok şeyler okudum ve onun şiirlerinden yazdım. Hocamız İbn-i Hacer de onun sözlerini dinledi.”

“İ’tirâdât alâ şerhi bedî’iyye İbn-i Hucce” adlı bir eseri olduğu bildirilmektedir.

1) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-9, sh. 236

İBN-İ BİNT-İL-AKSARÂYÎ

Fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Yezîd bin Muhammed es-Serâî el-Acemî el-Kâhirî olup, künyesi Ebü’s-Se’âdât’dır. İbn-i Bint-il-Aksarâyî diye bilinir. Babası Mevlânâzâde’dir. Bedrüddîn Mahmûd ve Emîr Yahyâ’nın babaları, Şemsüddîn el-Aksarâyî’nin torunudur. 790 (m. 1388) senesi Zilhicce ayının yirmiyedisinde, Kâhire’de doğdu. 859 (m. 1455) senesi Zilhicce ayının dördüncü Cum’a günü ikindi namazı vaktinde Harem-i şerîfte vefât etti. Kâ’be-i muazzama kapısı önünde cenâze namazı kılınıp, Benî Ziya kabristanında, Muallâ denilen yere defnedildi. Cenâze namazında kalabalık bir cemâat hazır bulundu.

İbn-i bint-il-Aksarâyî daha küçük iken, babası vefât etti. Anne tarafından dedesinin himâyesinde büyüdü. Kur’ân-ı kerîmi ve birçok ilim kitabını ezberledi. Dayısı Bedrüddîn’den fıkıh ve Arabî ilimleri öğrendi. Hidâye, Kâri-i Serrâc ile de Kenz kitabının tamâmını okudu. İbn-ül-Fenârî’den Telhîs’i, Muhammed bin Ahmed bin Abbâd bin Melikdâd’dan usûl ilimlerini okudu. Arabî ilimleri ve sarfı Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Muhammed’den öğrenip, huzûrunda Teshîl’i okudu ve yazdığı eserlerden de Şerh-ül-Hazreciyye, Şerh-ül-Bürde ve Hûd sûresinin tefsîrini okudu. Onunla birlikte İskenderiyye’ye gitti. İzzüddîn Cemâ’a’nın dokuz sene kadar derslerine devam ettiğinden, istifâdesi çok oldu ve çok ilim öğrendi. Aksarâyî, dersi ta’kib ve çalışkanlığı ve hizmetinin çokluğu sebebiyle hocası tarafından çok sevildi. Fen ilimlerini İbn-ül-Mecdî’den, kırâat ilmini Ebî Amr’dan öğrendi. İbn-i Ebi’l-Mecd ve İbn-ül-Küveyk, Tagrîbermiş Türkmânî’nin ve başkalarının hadîs-i şerîf derslerini ta’kib etti. Zeynüddîn el-Merâgî, Kemâlüddîn bin Hayr. Tâcüddîn bin Tûnusî ve başkalarından icâzet (diploma) aldı. İbn-i Merzûk, kendi hattıyla (yazısıyla) onu medhedip okuttuğunu, okutma selâhiyyetini verdiğini bildirdi. Ayrıca İbn-i Cemâ’a ve Serrâc da ona talebe yetiştirme izni verdiler. Aksarâyî, beldenin meşhûr âlimlerinden oldu. İbn-i bint-il-Aksarayî, dayısı Bedrüddîn’den sonra Müeyyidiyye Medresesi’nde tefsîr okuttu. Şemsüddîn Tefhenî’den sonra da Sargatmuşiyye Medresesi’nde hadîs ve fıkıh dersleri verdi. Mârdânî Câmii’nde fıkıh öğretti.

İbn-i bint-il-Aksarâyî, çok hacca gitti, ilk haccı 815 (m. 1412) senesinde oldu. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Orada İbn-ül-Cezerî’nin hadîs derslerini dinledi. Daha sonra İskenderiyye, Dımeşk, Haleb, Âmid ve başka yerlere gidip, oralardaki âlimlerle görüştü. 828 (m. 1425) senesinde Kıbrıs’ın fethi için giden orduda bulundu. Beyt-ül-makdîs’i ziyâret etti. İbn-i bint-il-Aksarâyî, hadîs-i şerîf okuttu ve talebe yetiştirdi. İstifâde etmek için çok kimseler ona koştu. Eşrefiyye Câmii’nde imamlık yaptı. İbâdet ve ders vermekle meşgûl oldu.

859 (m. 1455) senesinde çıktığı hac yolculuğunda, Mekke-i mükerreme yakınında hastalandı. Çok meşakkat ve acı çekmesine rağmen, acele etti. Diğer hacılardan önce Mekke-i mükerremeye vardı. Kudüm tavafını ve sa’yini yaptı. Vefât ettiği güne kadar ihramını çıkarmadı.

İbn-i bint-il-Aksarâyî, güzel ahlâk sahibi, heybetli, çok saygı gören ve sevilen bir zât idi. Çok ibâdet eder, tanıdık veya tanımadık herkese ikramda bulunurdu.

İbn-i Hatîb, Nâsırıyye târihinde İbn-i bint-il-Aksarâyî'nin babasını anlatırken şöyle dedi: "O, Aksarâyî'nin kızından bir çocuk bırakıp vefât etti. İbn-i bint-il-Aksarâyî büyüdü, fıkıh ve diğer ilimleri öğrendi. İmamlık vazîfesi yaptı. Onunla Haleb'de karşılaştığımda, faziletli, şekli ve ahlâkı güzel bir kişi olarak gördüm"

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Ta'lîk alel-Keşşâf, 2- Haşiye alel-Hidâye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 29

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 115

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 201

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 235 cild-2, sh. 2038

İBN-İ BÜLKÎNÎ

Tefsîr, hadîs ve Şafiî Mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Rislân bin Nâsir İbni Sâlih el-Kâhirî'dir. Künyesi Ebü'l-Fadl, lakabı Celâleddîn'dir. İbn-i Bülkînî ismi ile tanınmıştır. 763 (m. 1362) senesinde Kâhire'de doğdu. 824 (m. 1421)'de Kâhire'de vefât etti. Babası âlim bir zât olup, ilim tahsiline babasından ders alarak başladı. Babası ona önce Kur'ân-ı kerîmi ezberletti. Bundan sonra da ilimde ba'zı mühim metinleri ezberledi. Sarf ve nahiv ilminde Muhtasar-ı İbn-i Hacîb'i, İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini ve diğer ba'zı metinleri ezberledi. Bundan sonra babası ona fıkıh dersleri verdi. Hadîs ilminde de babasından ders alıp, Kütüb-üs-sitte denilen altı meşhûr sahih hadîs kitabının büyük bir bölümünü, İmâm-ı Beyhekî'nin Sünen-i Kübrâ'sını Şeyh Ali bin Eyyûb'den okudu. Ders aldığı hocaları; başta babası Hâfız Behâ Abdullah İbni Muhammed bin Halîl, Zeynüddîn Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed ve diğer âlimlerdir.

İbn-i Bülkînî, babasının kadılığa ta'yini sebebiyle, onunla birlikte daha küçük yaşta iken Dımeşk'a gitti. Son derece keskin bir zekâya ve üstün bir kavrayış gücüne sâhib idi. Hâfızası kuvvetli olup, dersleri kısa zamanda kavrardı. Dımeşk'da zamanının meşhûr âlimlerinden ilim öğrenip icâzet almıştır. Ders aldığı hocalarından bir kısmı da şu zâtlardır İbn-i Emile, Salâhaddîn bin Ebî Amr, Bedreddîn bin el-Hebl, Şihâbüddîn bin Necm, Necmeddîn bin es-Sûkî, Zeyneddîn bin Nakîbî, Şihâbüddîn Ahmed bin Abdulkerîm el-Baglî, Şemseddîn Muhammed bin Muhammed Abdülmün'im el-Harrânî, Hâfız İmâd bin Kesîr, Ebû Bekr İbn-ül-Muhîb, Zeyn-ül-Irâkî, Tâcüddîn Sübkî, Ayrıca annesi tarafından dedesi olan Behâeddîn bin Ukay'den de icâzet almıştır. Daha sonra Haleb'e gitti. Defalarca kadılık vazîfesi yaptı. Babası ona, fetvâ ve ders vermesi için izin, icâzet verdi.

İlim öğrenmeye karşı büyük bir gayret sahibi idi. Bilemediği bir ilmî mes'ele işitince, o mes'eleyi iyice öğreninceye ve ezberleyinceye kadar istirahatini ve uykusunu terkederdi. İlme karşı bu kadar sevgi ve gayretine rağmen, hicrî 778 (m. 1376) senesinde hacca gittiğinde, ilimde ilerlemek niyetiyle zemzem içip, duâ etti. Hacdan döndükten sonra ilimde iyice derinleşip, mehâret kazandı. Babasının vefâtından sonra, Berkukiyye Medresesi'nde ve İbn-i Tûlûn Câmii'nde tefsîr dersleri vermeye başladı. Her Cum'a günü, babasının âdeti üzere kendi medresesinde sohbet meclisi kurardı. Mecliste Kur'ân-ı kerîm ve tefsîr okunurdu. Begavî tefsîrinden ders verir, dinleyenler not alırdı. Tefsîr dersi verirken, tefsîr ilminin bütün inceliklerinden bahseder, dinleyenler hayret içinde kalırdı. Haşabiyye Medresesi'nde, Câmi-i Amr'da, Hurûbiyye, Beştîliyye, Cühiyye ve Hicâziyye medreselerinde, İbn-i Tûlûn Câmii'nde fıkıh dersleri, Eşrefiyye Medresesi'nde de hadîs dersleri vermiştir. Derslerde, önce kendisi dersi talebeye okur, izah ederdi.

Takıyy-ül-Mukrizî onun hakkında şöyle demiştir. "Ondan sonra fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsîr, hadîs ve Arabcada onun gibi bir âlim daha yetişmemiştir. İffet sahibi, güzel yüzlü, nâzik, güzel konuşan, zekî, hafızası kuvvetli bir âlim idi. Babasının vefâtından sonra meşhûr oldu. Zamanında, fetvâ verme husûsunda en başta gelen âlimlerden idi. Sohbeti aranan, kitabeti sür'atli olan ve pekçok fetvâ vermiş olan bir zât idi. Bu bakımlardan, ondan sonra onun gibi bir âlim yetişmemiştir."

İbn-i Bülkînî, ömrünün son zamanlarında Dımeşk'da bulunduğu sırada, o bölgeler Tatar istilâsına uğramış, Dımeşk'a kadar yaklaşmışlardı. Bu sebeble İbn-i Bülkînî, Kâhire'ye gitmek üzere Dımeşk'dan ayrıldı. Bu yolculuğu sırasında hastalandı. Kâhire'ye sedye içinde ve bitkin bir hâlde

girdi Birgün sonra da vefât etti. Cenâze namazı, Hâkim Câmii'nde büyük kalabalık tarafından kılındı. Tabutu, kalabalık sebebiyle parmak uçlarında taşındı. Tefsîr, fıkıh ve diğer ilimlerde pekçok eser yazmış olup, bir kısmı şunlardır:

1- Tefsîr, 2- Mecâlis-ül-va'z, 3- El-İfhâm limâ fî Sahîh-il-Buhârî min-el-İbhâm, 4- Münâsebât-ı Ebvâb-ı terâcim-il-Buhârî, 5- Beyân-ül-kebâir ves-Segâir, 6- Nehr-ül-hayât, 7- Hâvâşin aler-ravda. Son üç eseri, Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini ihtivâ etmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 160

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 438

3) Zeyli Tabakât-il-huffâz sh. 282

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 166

5) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 106

6) El-A'lâm cild-3, sh. 320

İBN-İ ÇAKMAK (Muhammed bin Çakmak)

Mısır'da yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Çakmak Emîr Nâsıruddîn Ebü'l-Me'âlî bin Zâhir'dir. Mısır sultanlarından Emîr Çakmak'ın oğlu olup, Çerkesdir. 826 (m. 1422) senesinde Kâhire'de doğdu. 847 (m. 1444) senesinde, Zilhicce ayının onikisinde, Cumartesi günü vefât etti. Amcasının türbesine defnedildi.

Önce Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrendi. Kur'ân-ı kerîmi ve ba'zı kıymetli kitabları ezberledi. Kalbinde, ilme ve âlimlere karşı büyük bir sevgi vardı. Bu sevgi, âlimlere yaklaşmasına ve onlardan ilim öğrenmesine vesile oldu. Dînî ilimleri öğrenmekle meşgûl oldu. Fıkıh, ferâiz, tefsîr, hadîs, usûl, mantık ve Arabî ilimleri öğrendi. Çok zekî ve anlayışlı olduğundan, kısa zamanda bu ilimlerde büyük âlim oldu. Hattâ, zamanının âlimlerinin ileri gelenlerinden oldu. Babası sultan olunca, şöhreti daha da fazlalaştı. Bir müddet sonra devlet işleriyle meşgûl oldu. Fakat, ilimden aldığı zevki başka hiçbir şeyde bulamadığı için, ilme olan sevgisi zamanla iyice fazlalaştı ve kendini tamamen ilme verdi. Vaktinin çoğunu ilimle meşgûl olmak sûretiyle geçirirdi. Bir gün, Şemseddîn Sehâvî'nin hocasının yanında hadîs ilimlerini ve metinlerini; bir gün, Sa'deddîn Deyrî'nin yanında tefsîr ve fıkıh okur, bir gün de Râfiyecî'den diğer ilimleri öğrenirdi. Babası sultan olmadan önce ve sultan olduktan sonra, daha bir çok âlimden ilim öğrendi. Bununla beraber, dünyâ işleriyle de ilgilenirdi. At üzerinde harb ta'limleri yapardı. Çok akıllı, işlerinde tedbir sahibi olup, herkesi iyi idâre ederdi. Çok mütevâzî, hoşsohbet olan bir kimse idi. Herkese çok iyilik eder, kimseyi incitmek istemezdi. Bid'at sahiblerini, özellikle Eshâb-ı Kirâmı sevmeyenleri sevmez, onlara çok sert davranırdı. Büyük âlimlerle sohbet eder, onlardan istifâde ederdi. Âlimlerle aralarında zaman zaman ilmî konuşmalar olurdu. Onun evi fazilet sahiblerinin, âlimlerin toplanma yeri idi. Şerefeddîn Tenûhî, onun yanında ilim öğrendi. Yanında; Şam âlimlerinden İbn-i Tahân, İbn-i Berdes ve İbn-i Nâzir es-Sâhibe de bulunurdu. Bu âlimlerden, kendisi de ilim öğrenirdi. Zeynüddîn Kâsım el-Hanefî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin müsnedini ona rivâyet etti.

Şemseddîn Sehâvî; "Büyük âlim olan hocamız İbn-i Hacer Askalânî, Muhammed bin Çakmak'ı medhederdi" demektedir. Aynî onun hakkında diyor ki: "Büyük bir şöhreti vardı. Herkes ona hürmet ederdi. Birçok insan onun yanına gelir giderdi. Özellikle Şâfiîler ve Hanefî'ler, Cum'a günleri iki-üç defa gelirlerdi."

İbn-i Çakmak, 847 (m. 1444) senesinde rahatsızlandı. Rahatsızlığı o senenin yarısına kadar devam etti. Şevval ayında ise, durumu iyice ciddileşti. Rahatsızlığı günden güne arttı. Yemekten ve içmekten kesildi. Ana-babası hayatta iken vefât etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) El-A'lâm cild-6, sh. 73

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 210

İBN-İ CEMÂ'A (Muhammed bin Ebî Bekr)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Usûl, hadîs kelâm, Arab dili ve edebiyatı ve diğer ilimlerde de büyük âlim idi. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr bin Abdülazîz bin Muhammed bin İbrâhim bin Sa'dullah bin Cemâ'a olup, aslen Hama'dandır. Babası gibi İbn-i Cemâ'a adıyle meşhûr oldu. 749 (m. 1349) senesinde Kızıldeniz kenarındaki Yenba şehrinde doğdu. 819 (m. 1416) senesinde Cemâzil-âhır ayında Kâhire'de veba hastalığından vefât etti.

Küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı. Zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Bir ayda Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Hergün iki hizb ezberlerdi. Sadreddîn Meydûmî ve dedesi İzzeddîn'den, Ebi'l-Ferec bin Kâri, Nâsıruddîn Harâvî ve Kalânisî'den ilim öğrendi. Ba'zı müsned ve mu'cem kitaplarını dinledi. Aklî ilimlere meraklı idi. Naklî ve aklî ilimlerle meşgûl olarak büyüdü, ilim öğrendiği meşhûr âlimlerden ba'zıları şunlardır: Serrâc Hindî, Ziyâeddîn Kırmî, Muhib Nâzır-ül-Ceyş, Rükneddîn Kırmî, Alâeddîn Seyrâmî, Cârullah Hattâbî, İbn-i Haldûn, Halâvî, Tâceddîn Sübkî ve kardeşi Behâeddîn, Sirâcüddîn Bülkînî. Alâeddîn bin Sagîr et-Tayyib.

Mısır ve Şam âlimlerinden pekçokları ona icâzet verdiler. Pekçok ilimde büyük âlim idi. Fıkıh, tefsîr, hadîs, usûl-i fıkıh, usûl-i hadîs, cedel, hılâf, nahiv, sarf, me'ânî, beyân, bedî', mantık, astronomi, tıb, kimya ve daha başka ilimleri ve san'atları bilirdi. "Dav-üş-Şems" adlı risalesinde; "Otuz kadar ilim biliyorum ki, zamanımdaki insanlar, onların adını bile bilmez" dediği rivâyet edilir. İsmi ve şöhreti her tarafa yayıldı. Doğuda ve batıda pekçok şehirden onun ilminden istifâde etmek için gelirlerdi. Vefât ettiğinde, talebeleri içinde, ilmî bakımdan onun gibi âlim bir zât yok gibiydi, ömrünün sonlarında, daha fazla ibâdetle meşgûl olmaya başladı. Kötü ve çirkin şeylerden çok uzak durur, dilini muhafaza etmeye çok gayret ederdi. Her türlü ilimle meşgûl oldu. Ok atmasını, mızrak ve kılıç kullanmasını ve tıb ilmini de iyi bilirdi. Aklî ve naklî ilimlerde Mısır diyârında parmakla, gösterilen âlimlerdendi. Mısır âlimlerinin hepsi, onun talebesi yerindeydiler. İbn-i Cemâ'a'dan sayılamayacak kadar âlim ders aldı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: İbn-i Hümâm, İbn-i Hacer, Zeynüddîn Rıdvan, Seftî, İbn-i Aksarâyî, Takıyyüddîn Fâsî, Kayâtî, İbn-i Mûsâ Merrâkûşî, Burhâneddîn bin Haccâc Ebnâsî, Alemüddîn Bülkînî, Televânî ve daha birçokları, Talebelerine çok iyi davranır ve aralarında fark gözetmezdi. Onlara ikramlarda bulunurdu. Devamlı abdestli olurdu.

İnsanlık îcâbı abdesti bozulsa, hemen abdest alırdı. Tevâzu sahibi olup, halkın arasına karışırdı. Uzak bir yere gideceği zaman, merkebe binerdi. Giyiminde orta hâlli davranırdı. Ömrü boyunca hiç evlenmedi. Yanında üvey annesi vardı. Üvey annesine çok iyilik ve ihsânlarda bulunurdu. Uzakta olan talebeleri ile irtibâtı kesmezdi. Sempatik ve şakacı bir kimse idi.

İbn-i Hacer şöyle der: "Ben, 790 (m. 1388) senesinden vefâtına kadar İbn-i Cemâ'a'nın derslerine devam ettim. Beni çok sever, ben de ona çok hürmet ederdim. Ona "İmâm-ül-eimme" derdim."

İbn-i Cemâ'a, dînî ve fennî ilimlerde ve hattâ o zamana âit çeşitli san'atlara dâir pekçok kitap yazmıştır. Yazdığı eserlerin sayısının bin (1000) civarında olduğu bildirilmektedir. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Dav-üş-Şems fî ahvâl-in-nefs: Bu kitabında, kendi hayâtını anlatmaktadır. 2- Şerhu Cem'ıl-cevâmi', 3- I'ânet-ül-insân alâ ahkâm-is-sultân, 4- El-Emniye fî ilm-il-fürûsiyye, 5- El-Müsellesü fil-Lügati, 6-En-Necm-ül-lâmi', 7- Şerhu manzûme: Bu esere üç ayrı şerh yazmıştır. 8- Derc-ül-me'âlî fî şerhu Bed-il-emâlî, 9- El-Kevkeb-ül-vikâd fî şerh-ıl-i'tikâd, 10-Tahrir-ül-ahkâm fî tedbîri ehl-il-İslâm, 11- Şerhu Mutevvel: Bu esere üç ayrı şerhi vardır. 12- Müntehâbü nüzhet-il-elbâ, 13- Muhtasaru sîret-in-Nebeviyye, 14- Et-Tebyîn: İmâm-ı Nevevî'nin Erba'în kitabının şerhidir. 15- Lüm'at-ül-envâr, 16- Gâyet-ül-emânî fî ilm-il-me'anî, 17- El-Câmi': Tıb ilmine dâir bir eserdir. 18- Şerhu alel-Kavâid-il-kübrâ, 19- Hâşiyetü alâ şerhu minhâc-il-Beydâvî, 20- Şerhu Muhtasarı İbn-i Hâcib, 21- Hâşiyetü alâ metn-il-minhâc, 22- Hâşiyetü alel-Adûd, 23-Hâşiyetü alel-Elfiye, 24- Hâşiyetü alet-Tavdîh li İbn-i Hişâm, 25- Hâşiyetü alâ şerh-ış-Şâfiiyye, 26- Muhtasar-ut-Telhîs, 27- Şerhu ulûm-il-hadîs li İbn-i Salâh, 28- Tahrîcü ehâdîs-ir-Râfi'i, 29- Şerh-ül-Menhel, 30- Kasd-ut-temâm fî ahkâm-il-hamâm, 31-El-Envâr fit-tıb, 32- El-Üsüs fî sınâ'at-it-debbûs, 33- Felek-us-subh fî ahkâm-ir-remh, 34- Hulâsat-ül-kavâid.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 111

2) El-A'lâm cild-6, sh. 56

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 171

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 548

5) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 139

6) Bugyet-ül-vuat cild-1, sh. 63

7) İnbâ-ül-gumr cild-3, sh. 115

8) Keşf-üz-zünûn sh. 91, 118, 124, 169, 196, 202, 478, 577, 596, 718, 929, 1089, 1290

İBN-İ CEZERÎ (Şemseddîn Muhammed bin Muhammed)

Kırâat âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Yûsuf el-Cezerî, ed-Dımeşkî, eş-Şîrâzî'dir. Şafiî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimi idi. "İbn-i Cezerî" diye meşhûr oldu. Ailesi, "Cezerî" nisbeti ile tanınırdı. Künyesi, Ebü'l-Hayr idi. Cezire, Musul'un yakınında bir beldedir. Lakabı Şemseddîn idi. 751 (m. 1350) senesi Ramazan ayının onbeşinde, teravih namazından sonra Şam'da dünyâya geldi. Mensûp olduğu aileden çok âlim yetişti. Herbirisi, zamanının bir tanesi idi. Çeşitli dînî ilimlerde büyük bir âlim olarak yetişen Şemseddîn Muhammed Cezerî, "Şeyh Cezerî" diye de tanınırdı. Osmanlı Sultânı Yıldırım Bâyezîd ve Timur Hân'dan çok iltifât gördü. Çok kitap yazdı. Timur Hân, Ankara Savaşı'ndan sonra onu Mâverâün-nehr'e götürdü. Bu diyarda onun ilminden çok istifâde ettiler. Onun "Hısn-ül-hasîn" adındaki duâ kitabı, Arabca ve Farsça şerhleri ile basılmış olup, çok kıymetlidir. Kırâat ilmine dâir eserleri de kıymetli ve pek meşhûrdur. 833 (m. 1429) senesi Rebî'ul-evvel ayının beşinci günü Cum'a namazı vaktinde Şîrâz'da vefât etti. Orada kendisinin yaptırdığı mezarına defnedildi.

İbn-i Cezerî'nin doğumu hakkında şöyle anlatılır: Babası Muhammed Cezerî, tüccâr idi. Kırk senelik evli olduğu hâlde çocuğu olmamıştı. Bir sene hacca gitti. Mekke-i mükerreme'de Zemzem kuyusunun başına varınca, Allahü teâlâdan âlim olacak bir erkek evlâd ihsân etmesini duâ ve niyaz ederek, Zemzem suyundan içti. Hacdan döndükten bir müddet sonra, bu evlâdı dünyâya geldi.

Şeyh Cezerî daha 14 yaşında iken, 764 (m. 1362) senesinde Kur'ân-ı kerîmin tamâmını hıfzetti, ezberledi. Ertesi sene, Kur'ân-ı kerîmin hatmi ile namaz kılmak şerefine kavuştu. Bir müddet hadîs ilmine çalıştıkdan sonra, Kur'ân-ı kerîmin muhtelif kırâat usûllerini tahsile başladı. Ba'zı meşâyıh ve âlimlere kırâatini arz etti. 768 (m. 1366) senesinde kırâat ilminde "Kırâat-ı Seb'a"yı öğrendi. Aynı sene içinde hac ibâdetini yapmak için Mekke-i mükerremeye ve oradan da Kâhire'ye gitti. Oradaki kırâat âlimlerinden de "Kırâat-ı aşere", "İsnâ-i aşere" ve "Selâs-i aşere"yi elde etti. Bu kırâat usûllerinde pek mahir oldu. Sonra Şam'a gidip, Dimyâtî'nin, Aberkûhî'nin ve Esnevî'nin talebelerinden ve İrkûmî'den hadîs-i şerîf dinleyip, Esnevî ve başka âlimlerden fıkıh ilmini okudu. Sonra tekrar Mısır'a gidip, orada usûl, fıkıh, me'ânî ve beyân ilimlerini kaynaklarından tahsîl ettikten sonra İskenderiyye'ye geçti. Orada İbn-i Abdüsselâm'ın talebelerinin derslerinde bulunup, onlardan hadîs-i şerîf dinledi. Çok âlimden ilim tahsil etti. 774 (m. 1373) yılında, Şeyhülislâm Ebü'l-Fidâ İsmâil bin Kesîr, fetvâ verebilmesi için ona izin verdi. 778 (m. 1376) yılında Şeyh Ziyâüddîn ve 785 (m. 1383)'de de Şeyhülislâm Bülkînî tarafından fetvâ vermeye me'zûn kılındı. Sonra Kur'ân-ı kerîm okutmakla meşgûl oldu. Önce Şam'da Benî Ümeyye Câmii'nde iki sene kırâat dersi verdi. Sonra Âdiliyye Medresesi'nin başmüderrisliğini yaptı. Daha sonra da Eşrefiyye'deki Dâr-ül-hadîs'in başmüderrislik makamına getirildi. Şeyh İbn-i Seyâr'dan sonra, Ümm-i Sâlih türbesi yanındaki medresenin idâreciliğine getirildi. Bu tedrisât dönemlerinde, birçok âlim huzûruna gelip ondan ilim tahsil etmişlerdir. Şihâb bin Hacı bunlardan birisi olup, dedi ki: "O, çok güzel ders verirdi."

Emîr Kutlu Bey ile araları açıldığından, birkaç kerre Mısır'a gidip geldi. Emîr Berkûk tarafından Şihâb-i Hasâbî'den sonra Tûte Câmii hatîbliğine ta'yin edildi. İbn-i Burhan bin Cemâ'a'dan sonra Selâhiyyet-ül-Kudsiyye Medresesi'nin müderrisliğine ta'yin edildi. 797 (m. 1394) senesi başlarına kadar bu vazîfede kaldı. Emîr Kutlu Bey ile aralarındaki ihtilâf yüzünden, bu vazîfesinden alınıp, Şam'da yaptırılan medresenin kırâat müderrisliğine ta'yin edildi. Orada bir müddet ders okuttu. Birçok kimseler, ondan Kur'ân-ı kerîmi kırâat eylediler. Bir ara Şam Kâdılığına da getirildi.

İbn-i Cezerî, 798 (m. 1395)'de Mısır'dan ayrılıp İskenderiyye'den bir gemiye binerek, deniz yolu ile Anadolu'ya, Bursa'ya geldi. O zaman, Osmanlı pâdişâhı Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân idi. Âdil ve âbid bir zât olan Sultan Bâyezîd'in ilme ve âlimlere çok hürmeti ve derin saygısı vardı. Ona çok ikram ve ihsânlarda bulundu. Onun yanında birkaç sene kaldı. Bu zâtın geldiği, kısa zamanda her yerde duyuldu. Bursadan ve diğer şehirlerden birçok kimseler, ondan "Kırâat-i aşere"yi tahsil edip, bu ilimde yetiştiler. O, kırâat ve hadîs ilmini Anadolu'ya yaydı. Çok kimseler onun ilminden faydalandılar. 805 (m. 1402) yılında Timur ile Yıldırım Bâyezîd Hân arasında vukû' bulan Ankara Savaşı'ndan sonra, Timur Hân Bursa'ya kadar geldi. O da, ilme ve âlimlere çok değer verirdi. İbn-i Cezerî hazretlerini alıp, Mâverâün-nehr'e götürdü. Kaş şehrinde kaldı. Sonra Semerkand'a gitti. Her şehirde çok sayıda talebe, ondan kırâat dersi aldılar. Semerkand'da ders okuttuğu sırada, büyük âlim Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretleri ile buluştu.

807 (m. 1404) senesinde Timur Hân vefât edince, Mâverâünnehr'den çıkıp, Herat şehrine geldi. Sonra Yezd'e, oradan İsfehan'a, sonra da Şîrâz'a geldi. Her şehirde, her memlekette ilim tâlibleri, isteklileri. Şeyh Cezerî'den, Kur'ân-ı kerîmin kırâatinden kimisi "Kırâat-ı seb'a"yı kimisi de "Kırâat-ı aşere"yi öğrendiler. Kırâat ve hadîs ilimlerini her yere yaydı. Sonra Şîrâz Vâlisi Sultan Pir Muhammed tarafından, arzusu hilâfına olarak, Şîrâz ve etrâfının kadılığına ta'yin edildi.

Timuroğullarının hâkim olduğu birçok beldede kadılık yaptı. Sonra hacca gitmek niyetiyle bu görevinden ayrılıp, Basra'ya geldi. Oradan Yenbu'ya gidip, bir müddet ikâmet etti. Nihâyet 823 (m. 1420) yılının Rebî'ul-evvel ayında Medîne-i münevvereye geldi. Sonra da Mekke-i mükerremeye geçti. Çok kimseler yanına gelip, onun ilminden istifâde ettiler. Hac farizasını îfâ ettikten sonra, bir müddet daha bu mübârek beldelerde kaldı. Medîne-i münevverede kaldığı sıralarda, Şeyh-i Haremeyn Azîzüddîn Muhterem de, ondan kırâat ilmini okudu. O yıllarda Kur'ân-ı kerîmin kırâati, ya'nî okunması üzerinde, iki cildlik "Kitâb-ül-beşer fî kırâat-il-aşer" adındaki eserini te'lîf etti. Bu eserini ihtisar edip, kısaltıp, "Takrib" adını verdi. Ayrıca "Tahrîb-üt-teysîr fil-kırâat-il-aşere", "Tabakât-ül-kurrâ" ve "Tevârîh-ül-kurrâ" kitaplarını yazdı.

Belde-i Haremeyn'de birkaç sene kaldıktan sonra, Şîrâz'a döndü. Bir müddet sonra da Şam'a geldi. Kâhire'de kalabilmesi için kendisine izin verildi. Orada kalıp, Sultan Eşref ile çok sohbetlerde bulundu. Kendisine pekçok ikram ve iltifâtlarda bulunan Sultan, onu, Kâhire'de Kur'ân-ı kerîmin kırâatini ve hadîs-i şerîf okutup öğretmesi için yaptırdığı medreseye ta'yin etti. Bundan önce Kâtib Müeyyed bu vazîfeyi yürütüyordu. Onun Kâhire'ye gelişinde, Kâtib Müeyyed vefât etmişti. Şeyh Cezerî, bir müddet sonra, hacılarla beraber Mekke'ye gitti. Hacdan sonra deniz yolu ile Yemen'e gitti. Orada kendisinden birçok âlim kırâat öğrendi. Yemen vâlisi çok ikram ve ihsânlarda bulundu. Orada ticâret yaptı ve çok miktarda mal ile Mekke'ye döndü. Tekrar hac farizasını îfâ edip, oradan Şam'a geldi. Oradan da Basra'ya gelip, Şîrâz'a geçti. Vefâtına kadar burada kaldı. 833 (m. 1429) senesi Rebî'ul-evvel ayının başında, Cum'a günü öğle vaktinde, Eskâfiyyîn çarşısında bulunan evinde vefât etti ve burada kendisinin bina ettirdiği medresesine defnedildi. Cenâze namazında, görülmemiş bir kalabalık vardı. Eşraftan, âlimlerden ve halktan çok kimseler taşıyıp, tabutuna dokunmak şerefine kavuşmak için adetâ yarış ettiler. Bu hizmete ve şerefe kavuşamayan, ya'nî onun tabutunun taşınmasında bulunamıyanlar, bu hizmet ve son vazîfe ile şereflenenlere imrenerek, gıbta ile baktılar. Onun ölümü ile, İslâm âleminde kırâat ilminin bir binası harâb oldu.

Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır:

1- Kitâb-ün-neşr fil-kırâat-il-aşr: Bin beyitlik manzûm bir eserdir, İstanbul Nûruosmâniye Kütüphânesi 97 numarada mevcûttur, iki cilddir. 2-Tahbîr-üt-teysîr fil-kırâat: Bu eser, Dânî'nin, Kur'ân-ı kerîmin kırâatına dâir "Teysîr" ismindeki eserinin şerhidir. Nûruosmâniye Kütüphânesi 60 numarada mevcûttur. 3- Tayyibet-ün-neşr fil-kırâat-il-aşr: Kur'ân-ı kerîmin "Kırâat-i aşere", ya'nî on türlü kırâati hakkında tanzim edilip, 799 (m. 1396) senesi Şa'bân ayında tamamlanmış bulunan ve bin beyitten meydana gelen manzûm bir eserdir. 1282 (m. 1865) ve 1307 (m. 1889) senelerinde Kâhire'de neşredilmiştir. 4- Ed-Dürret-ül-mudiyye fî kırâat-il-eimmet-is-selâset-il-merdıyye: Üç büyük kırâat âlimine göre Kur'ân-ı kerîmin kırâatinden bahseden ve 241 (ikiyüzkırkbir) beyitten meydana gelen bir manzûme olup, "Tavîl" veznindedir. 823 (m. 1420)'de tamamlanmış, 1285 (m. 1868) ve 1308 (m. 1890) senelerinde Kâhire'de basılmıştır. 5- Gâyet-ül-mehere fiz-ziyâdet-il-aşere:

Kur'ân-ı kerîmin kırâatine dâir bir manzûmedir. Ayasofya Kütüphânesi 39 numarada mevcûttur. 6- Müncid-ül-mukarrebîn ve mürşid-üt-tâlibîn: Kur'ân-ı kerîmin kırâat usûllerinin ehemmiyetini anlatan bir eserdir. Yedi fasıl üzerine tertîb edilmiştir. 7- Et-Temhîd fil-ilm-it-tecvîd: Kur'ân-ı kerîmin tecvidine dâir bir eser olup, 769 (m. 1367) senesinde tamamlanmıştır. 8- El-Mukaddimet-ül-Cezeriyye fit-tecvîd: Kur'ân-ı kerîmin kırâati hakkında, "Racaz" vezninde 110 (yüzon) beyitlik manzûm bir eserdir. 1282 (m. 1865) ve 1307 (m. 1889) senelerinde Kâhire'de neşredilmiştir. 9-Kifâyet-ül-ma'î fî tefsîr-i âyet-i (Yâ ardubla'î) Hûd sûresi 46. âyet-i kerîmesinin ezbere okuma tarzları hakkında bir risaledir. 10- Gâyet-ün-nihâye fî tabakât-il-kurrâ: Meşhûr kırâat âlimlerinin hâl tercümelerini ve kırâatlerinin hangi yollardan geldiğini anlatan bir eserdir. "Nihâyet-üt-dirâyât" kitabının ihtisârı, kısaltılmışı olup, 3 cild hâlinde neşredilmiştir, ilk iki cildi metin, üçüncü cildi fihristtir. 12- Mukaddimetü ilm-il-hadîs: Hadîs usûlü ilmine dâir bir eserdir. 13- El-Hidâye ilâ me'âlim-ir-rivâye: Kur'ân-ı kerîmin kırâat tarzının, okuyanlar tarafından ağızdan ağıza geçmesi hakkında, "Racaz" vezninde yazılmış 370 (ücyüzyetmiş) beyitten ibâret manzûm bir eserdir. 14- Akd-ül-le'âlî fil-ehâdîs-il-müselseleti bil-avâlî: Nâkil, mahdûd ve müselsel hadîslere dâir bir eserdir. 808 (m. 1405) senesinde Şîrâz'da tamamlanmıştır. 15- Er-Risâlet-ül-beyâniyye fî hakk-ı Ebeveyn-in-Nebî: Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) anne ve babasının müslüman olduklarını isbât etmek için yazılmış bir risaledir. Berlin Kütüphânesi 10343 numarada mevcuttur. 16- Zât-üş-Şifâ fî sîret-il-Mustafâ ve min ba'dihî minel Hulefâ: Şîrâz hükümdârı Pîr Muhammed'in talebi üzerine. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) ile dört halîfesinin (r.anhüm) hayatlarını anlatan ve sonunda, Yıldırım Bâyezîd Hân devrinin İstanbul'un, muhasarasına kadar olan târihi hakkında bir zübdeyi (özeti) ihtivâ eden, "Racaz" vezninde bir manzûme olup, 798 (m. 30 Eylül 1396) senesi Zilhicce ayında tamamlanmıştır. 17- El-Hısn-ül-hasîn min kelâmi Seyyid-il-mürselîn: Duâ olarak okunan hadîs-i şerîfleri bildiren bir eser olup, çok kıymetlidir. 1279 (m. 1862) ve 1315 (m. 1897) senelerinde Kâhire'de 1328 (m. 1910)'de Cezayir'de neşredilmiştir. 18-El-Mukaddime fimâ alâ kâri-il-Kur'ân en Ya'leme, 19- Muhtâr-un-nâsih bil-edillet-is-sahîha fil-mevâ'ız: Ahlâk ile ilgili hadîs-i şerîflerden meydana gelen bir va'z kitabıdır. 20- Ez-Zahr-ül-fâih: Çeşitli va'z ve nasihatlerini ihtivâ eden bir eseridir. 1305 (m. 1887) ve 1310 (m. 1892) senelerinde Kâhire'de basılmıştır. 21- El-İsâbe fil-avâzim-il-kitâbe: Tahrir, yazma san'atı ile ilgili küçük bir risaledir. 22- El-İbâne fil-umreti minel-civâne, 23- El-İclâlü vet-ta'zîm fî makâm-ı İbrâhim, 24- Erba'îne fîl-hadîs, 25- Esn-el-matâlib fî menâkıb-il-İmâm-ı Ali bin Ebî Tâlib (Kerremallahü vecheh), 26- Usûl-ül-kırâat, 27-El-İ'tirâz-ıl-mübdî li vehm-it-Tâc el-Kindî, 28- El-İ'lâm fî ahkâm-il-idgâm, 29- El-Elgâz Kasîdet-ül-hemziyye fil-kırâat, 30- El-Evleviyye fî ehâdîs-il-evveliyye, 31- El-Bidâye fî ulûm-ir-rivâye, 32- El-Beyân fî hatt-ı Osman, 33- Tezkiret-ül-ulemâ fî usûl-il-hadîs, 34- Et-Ta'rîf bil-mevlîd-iş-şerîf, 35- Et-Takrib fî şerh-ıt-teysîr leh, 36-Et-Tekrîm fil-umreti minet-Ten'îm, 37-Tekmiletü zeyl-it-takyîd li ma'rifeti rüvvât-is-sünen vel esânid, 38- Et-Tevcîhât fî usûl-il-kırâat, 39- El-Cevhere fin-nahvi, 40- Haşiyetün alâ îzâh-ıl-me'ânî, 41- Ez-Zeylü alâ mir'ât-iz-zemân lin-Nevevî, 42-Şerhu minhâc-il-usûl-il-Beydâvî, 43- Ârif-üt-ta'rîf bil-mevlîd-iş-Şerîf leh, 44- El-Akd-üs-Semîn fî elgâz-il-Kur'ân-il-mübîn, 45-Gâyet-ül-münî fî ziyâret-il-münî, 46-El-Kasd-ül-Ahmed fî ricali Müsned-i Ahmed, 47- Elmaksad-ül-Ahmed fî hatmi Müsned-i Ahmed 48- Muhtasarun fî târîh-i İslâm, 49- El-Müsned-ül-Ahmed fimâ yeteallahü bi müsned-i Ahmed, 50- Mukaddimetün fil-hadîs, 51- En-Nihâye fî tabakât-il-kurrâ (Tabakât-ı Kübrâ), 52- Hidâyetün ilâ ulûm-id-dirâyet Manzûm bir eserdir. 53- El-Mevlîd-ül-kebîr Peygamberimizin (aleyhisselâm) hayâtını anlatan bir eserdir. Şeyh İbn-i Cezerî'nin, Ebü'l-Feth Muhammed Ekber, Ebü'l-Hayr Muhammed Asgar, Ebû Bekr Ahmed, Ebü'l-Bekâ İsmâil, Ebü'l-Fadl İshak adlarında beş oğlu ile; Fatıma, Âişe ve Selmâ adlarında üç kerîmesi (kızı) vardı. Hepsi Kur'ân-ı kerîmi tecvîd üzere okurlar ve hadîs-i şerîf ezberlerlerdi. Ne güzel bir temel ve kök ki, ondan böyle faydalı ve güzel dallar yetişmişti. Ne mutlu o çocuklara ki, böyle bir babaya sahip oldular. Ne güzel bir ocak ki, içindekilerin hepsi büyük insanlardır. Böyle meşhûr ve faziletli zâtların yetiştiği ev ne kadar şereflidir. Allahü teâlâ cümlesinden râzı olsun!

Hısn-ül-hasîn kitabından ba'zı bölümler:

Duânın kabûl olması için, Peygamberleri "Aleyhimüsselâm" ve sâlih kulları vesile etmelidir. "Sahîh-i Buhârî"deki hadîs-i şerîflerde böyle bildirildi.

Resûlullah (aleyhisselâm); "Hayvanı kaçan kimse; Ey Allahın kulları! Bana yardım ediniz. Allahü teâlâ da size merhamet eylesin, desin!" buyurdu. Bir hadîs-i şerîfte; "Korkulu yerde, üç

kerre; Ey Allahın Kulları! Bana yardım ediniz! demeli!" buyuruldu. Bu duâ tecrübe edilmiş, neticesi görülmüştür. Bir hadîs-i şerîfte; "Bir şeyden zarar gören, abdest alıp iki rek'at namaz kılsın! Sonra Yâ Rabbî! Senden istiyorum. Senin âlemlere rahmet olan Peygamberin Muhammed aleyhisselâmı vesile ederek sana yalvarıyorum. Yâ Muhammed! Dileğimi kabûl etmesi için Rabbime seni vesile ediyorum. Yâ Rabbî! O'nu bana şefaatçi et, desin!" buyuruldu. Her müslüman namaz kılarken (Esselâmü aleyhe eyyühen Nebiyyü!) diyerek Resûlullaha seslenmektedir. Tevessüle inanmıyanlara cevap olarak yalnız bu yetişir. Evliyâya "Rabıta" yapmak, iyi göremiyen yaşlı kimsenin gözlük kullanmasına benzer. "Vesile arayınız!" âyet-i kerîmesi, Allahü teâlâdan feyz alabilmek için, büyük âlim aramak lâzım olduğunu göstermektedir. Büyük âlim, Resûlullahın vârisidir."

Müellif, Allahü teâlâya hamd ve Resûlullaha (aleyhisselâm) salât ve selâmdan sonra şöyle der: "İşbu Hasîn kitabı, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek sözlerinden derlenmiştir. Mü'minler için yapılmış bir silâh, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mübârek sözlerinden meydana gelmiş kıymetli bir kitaptır. Bu kitap, mü'minler için nasihattir. Onları, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sahih hadîs-i şerîflerinden seçtim. Bu kitap, her türlü şiddet ve sıkıntılara karşı güzel bir hazırlık ve kuvvettir. O, insan ve cinlerin şerlilerine karşı iyi bir kalkandır. Musibetlere ve zâlimlere karşı, bu kitabın içindeki, hedefine isâbet eden oklar gibi olan duâları kendime kal'a edindim, onunla kendimi korudum.

Muhtasar (kısa) olmakla beraber, Allahü teâlâdan bu kitabı faydalı kılmasını, onun vesilesi ile müslümanlardan belâ ve sıkıntıları gidermesini dilerim. Kitaba, ihtivâ ettiği mevzûlarla alâkalı bütün sahih hadîs-i şerîfler alınmıştır. Bu kitabımı tamamlayınca, bana öyle bir düşman musallat oldu ki, onu ancak Allahü teâlâ defedebilir. Onun için bu düşmandan kaçtım ve gizlendim. Hısn-ül-hasîn kitabını kendime kal'a edinerek, onu okumaya devam ettim. Onunla kendimi korudum. Bunun üzerine rü'yâmda Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) gördüm. Ben sol taraflarında bulunuyordum. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bana sanki; "Ne istiyorsun?" diye buyuruyordu. Ben; "Ey Allahın Resûlü! Bana ve müslümanlara duâ buyur" diye arz ettim. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) mübârek ellerini kaldırıp, duâ buyurdular. Ben Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek ellerine bakıyordum. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) duâsını bitirince, ellerini mübârek yüzlerine sürdüler. Ben o ânda uyandım. O gece Perşembe gecesi idi. Pazar gecesi o düşman benden kaçıp uzaklaştı. Allahü teâlâ, bu kitapta Resûl-i ekremden (aleyhisselâm) bildirilen hadîs-i şerîflerin bereketi ile, benden ve müslümanlardan sıkıntıyı giderip, rahata kavuştura.

Duânın fazileti: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); "Duâ ibâdettir" diye buyurduktan sonra, şöyle devam etti: "Rabbiniz buyurdu ki: Bana duâ edin, size karşılığını vereyim. Bana ibâdet etmekten büyüklenip, yüz çevirenler, muhakkak ki küçülmüş kimseler olarak Cehenneme gireceklerdir." (Mü'min-60)

Hiçbir sakınma takdîri değiştirmez. Fakat duâ, inmiş ve inmemiş olan şeylere fâide verir. Belâ iner, onu duâ karşılar, ikisi, kıyâmet gününe kadar mücâdele ederler. (Kazâ-i mu'allâk, Levh-i mahfûzda yazılıdır. Eğer o kimse, iyi amel yapıp, duâsı kabûl olursa, o kaza değişir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Kader, tedbir ile, sakınmakla değişmez. Fakat kabûl olan duâ, o belâ gelirken korur." Duânın belâyı def etmesi de, kaza ve kaderdir. Kalkan, oka siper olduğu gibi, su, yerden otun yetişmesine sebeb olduğu gibi, duâ da, Allahü teâlânın merhametinin gelmesine sebebdir. Bir hadîs-i şerîfte; "Kazâ-i mu'allâkı hiçbir şey değiştiremez. Yalnız duâ değiştirir ve ömrü yalnız; ihsân, iyilik arttırır" buyuruldu. Allahü teâlânın takdîrinin, ya'nî kaderin Levh-i mahfûzda yazılması kazadır. Bir kimseye takdîr edilen belâ kazâ-i mu'allâk ise, ya'nî o kimsenin duâ etmesi de takdîr edilmiş ise, duâ eder; kabûl olunca, belâyı önler. Ecel-i kazayı da, iyilik etmek geciktirir. Fakat Ecel-i müsemmâ değişmez. Ecel-i kaza; bir kimse, eğer iyi iş yapar, yahut sadaka verir, hac ederse ömrü altmış sene, bunları yapmazsa kırk sene diye takdîr edilmesi gibidir. Vakit tamam olunca, eceli bir ân gecikmez. Birinin üç gün ömrü kalmış iken, akrabasını, Allah rızâsı için ziyâret etmesi ile, ömrü otuz seneye uzar. Otuz sene ömrü olan kimse de. Ekrabasını terk ettiği için, ömrü üç güne iner.)

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: "Allahü teâlâ katında duâdan daha kıymetli birşey yoktur." Ya'nî sözle yapılan ibâdet çeşitlerinden, duâdan daha üstün birşey yoktur. Çünkü duâ eden, duâ ederken Allahü teâlâya hamd ve senada bulunmakta, O'na yalvarmaktadır.

“Allahü teâlâ kendisinden istemiyene gazâb eder.” Ya’nî kendisini Allahü teâlâya muhtaç görmiyerek, gerek söz ve gerekse lisân-ı hâl ile istemiyene Allahü teâlâ gazâb eder.

“Duâ mü’minin silahıdır.” Ya’nî mü’min duâsı ile kendisinden ve başkalarından belâyı def eder.

“Duâ dînin direğidir.” Ya’nî duâ etmekle, kul, kulluğunu izhâr etmektedir.

“Duâ, Göklerin ve yerin nûrudur.” Ya’nî duâ, yerleri ve gökleri gaflet karanlığından kurtarıp, onları aydınlatıcıdır.

Kul duâ edince, Allahü teâlâ onun dileğini bu dünyâda aynı ile veya dileğinin yerine ondan daha güzelini karşılık olarak verir. Yahut büyük bir belâyı ondan def etmek sûretiyle verir. Bu isteği ya hemen verir, veya geciktirerek verir. Yahut Allahü teâlâ onun duâsını âhırete saklar. Ya’nî onun duâsına âhırette bol karşılık verir veya onun günahlarından bir kısmını, o duâsı sebebiyle af ve mağfiret buyurur. Hülâsa; Allahü teâlâ, iyi amel yapanın ecrini asla zayi etmez.

Allahü teâlâ, hadîs-i kudsîde şöyle buyuruyor: “Ben, kulumun beni zannına göreyim.” Ya’nî kulum, benim onu affedeceğimi ümîd ederse onu affederim. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ bir kulunun Cehenneme gitmesini emretti. Cehennemin kenarına kadar gelip durunca, o kul döndü ve; “Vallahi yâ Rabbî! Benim senin hakkındaki zannım gerçekten iyi idi” dedi. (Bunun üzerine) Allahü teâlâ; “Onu geri çeviriniz. Muhakkak ki ben, kulumun beni zannına göreyim” buyurdu.

Yine bir hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ şöyle buyurdu: “Kulum (ona merhamet eylemem, yardım etmem, muvaffak kılmam için) beni anarsa, ben onunla beraberim.”

Hadîs-i şerîflerde;

“Rabbini anan ile anmıyan kimsenin durumu, diri ile ölünün durumu gibidir.”

“Kimi, şiddetli sıkıntı zamanlarında, Allahü teâlânın duâsını kabûl etmesi sevindirirse, genişlik zamanında çok duâ etsin.”

En faziletli zikir: Hadîs-i şerîflerde buyurul’du ki: “Allahü teâlâyı zikirden daha üstün bir sadaka yoktur.”

“Allahü teâlânın yollarda dolaşan melekleri vardır. Bunlar, Allahü teâlâyı zikredenleri ararlar. Allahü teâlâyı zikreden (anan) bir topluluğu görünce, birbirlerine seslenirler. Geliniz, işte aradığınız (burada) derler. Onları, dünyâ semâsına kadar kanatları ile kuşatırlar.”

“Allahü teâlâyı zikreden bir topluluk oturduğu zaman, melekler onları kuşatırlar. Onları rahmet bürür. Onların üzerine sekînet iner. Allahü teâlâ onları, indinde bulunanlar arasında zikreder.”

Mu’âz bin Cebel (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: Birgün; “Yâ Resûlallah! Bana nasîhat eyle” dedim. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Gücün yettiği kadar takvâya sarıl. Her taşın ve ağacın yanında Allahü teâlâyı an. Gizli olarak yaptığın kötülük için gizli, açıktan yaptığın kötülük için açıktan tövbe et.”

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Âdemoğlunu, Allahü teâlâyı anmaktan daha çok, Allahü teâlânın azâbından kurtaran bir amel yoktur” buyurunca, Eshâb-ı Kirâm; “Allah yolunda cihâd da mı, Allahü teâlânın azâbından ondan daha kurtarıcı değildir?” diye sordular. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “Evet, Allah yolunda cihâd da... Fakat parçalanıncaya kadar kılıç ile dinsizlere karşı cihâd ederse müstesna.”

“Âdemoğlundan herkesin kalbinde iki mekân vardır. Birisinde melek, diğerinde şeytan vardır. Allahü teâlâyı andığı zaman, bu, şeytanın hoşuna gitmez ve bir tarafa çekilir. O kimsenin kalbine birşey yapamaz. Allahü teâlâyı anmadığı zaman, gagasını onun kalbine koyar ve ona vesvese verir.”

“Gâfil (alış-veriş ile ve başka işlerle meşgûl olmak sûretiyle Allahü teâlâyı anmaktan uzak kalan) kimseler arasında Allahü teâlâyı ananlar, dinsizlerle muharebeden kaçan kimseler arasında sabredip muharebe eden kimseler mesabesindedir.”

“Bir kimse Allahü teâlâyı anmadan yürürse, üzerinde noksanlık olarak yürümüştür. Bir kimse Allahü teâlâyı anmadan yatağına girerse, üzerinde bir noksanlık olarak yatağına girmiştir.”

“Bir dağ (diğer) bir dağa (o mahalde bilinen) ismi ile (hitabederek); “Ey falan! Sana Allahü teâlâyı zikreden (anan) birisi uğradı mı?” diye seslenir. “Evet uğradı” derse, (soru soran dağ, arkadaşı olan dağa böyle birisinin uğrayıp, onun için böyle bir hayırlı hâlin hâsıl olmasından) sevinir. (Hattâ ona hâsıl olan fâidelerden, kendisine de birazcık ulaşmasını ümîd eder. Böyle bir hâlin kendisinde hâsıl olmamasından dolayı da üzülür.)”

“Cennet ehli, sâdece dünyâda iken Allahü teâlâyı anmadan geçirdikleri vakitlerine hasret çekerler, (niçin Allahü teâlâyı anmadan o vakti geçirdik, diye) pişman olup, üzülürler.”

Duâ âdabı: Duâ âdabından bir kısmı rükndür. Bunlar; Ehl-i sünnet i’tikâdında ve ihlâs sahibi olmaktır. Bir kısmı, haramlardan sakınmak gibi şartlardır. Bunların dışında kalanların bir kısmı müstehablar ve mekrûhlardır. Diğer bir kısmı da; yapılması, terkinden evlâ olanlardır.

Bu edebler ve şartlardan ba’zıları şunlardır: 1- Yemede, içmede, giyimde ve kazançta haramdan sakınmak. 2-İhlâslı olmak. 3- Duâdan önce sâlih amel yapmak. Şiddetli sıkıntı zamanında yaptığı sâlih ameli zikretmek. 4-Kirlerden ve pisliklerden temizlenmek. 5- Abdestli olmak ve kıbleye yönelmek. 6- Rükû’ ve secdeli namaz kılmak. (Burada murâd, kılınan namazdan sonra yapılacak duâdır.) 7- İki dizler üzerine oturmak. 8- Duânın başında ve sonunda önce Allahü teâlâya hamd edip, Resûlullaha (aleyhisselâm) salevât okumak. 9- Ellerini açmak (ya’nî avuçlarını yummamak). 10- İki elleri kaldırmak. (Ya’nî elleri dizlerden uzaklaştırıp, semâya doğru kaldırmak. Çünkü semâ, duânın kıblesidir.) 11-Elleri omuz hizasına kadar kaldırmak. 12- Edeb üzere olmak (ya’nî zâhiren, bâtınen, söz ve fiille edeb üzere olmak). 13- Huşû’ üzere olmak. Denilir ki, huşû’ korku demektir. Zâhir odur ki, huşû’dan murâd, bâtının sükûnudur. Bâtının sükûn bulmasından, zâhirin sükûnu meydana gelir. Bunu şu hadîs-i şerîf te’yid etmektedir: Resûlullah (aleyhisselâm), sakalları birbirine karışmış birisini görünce; “Kalbinde huşû’ olsa idi, a’zâlarında da huşû’ olurdu” buyurdu. Allahü teâlâ, Mü’minûn sûresinin ilk iki âyetinde meâlen: “Mü’minler muhakkak kurtulacaktır. Onlar, namazları huşû’ ile kılanlardır” buyuruyor. 14-Bütün a’zâları tezellül ve hudû’ üzere olmak. Ya’nî bütün a’zâların hudû’ (boyun eğme) ile beraber, sükûn üzere ve hareketsiz olması. 15- Namazda duâ edenin, gözlerini semâya kaldırmaması. 16- Allahü teâlâya, esmâ-i hüsnâsı ve yüce sıfatları ile duâ etmek. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “En güzel isimler, Allahü teâlânındır. O hâlde Allahü teâlâya bu isimlerle duâ edin. Allahü teâlânın isimlerinde ilhâd edenleri ya’nî isimleri değiştirenleri terk edin. Onlar âhırette yaptıklarının cezasını çekeceklerdir” buyuruyor (A’râf-180). 17- Duâda edebî sözlerle duâ yapmaya zorlanmamalıdır. 18- Nâme yaparak duâ etmemek. 19- Peygamberleri (a.s) ve sâlih kimseleri vesile ederek duâ etmek. Çünkü onlar, hem Allahü teâlâya ve hem de kullarına karşı hakları en kâmil şekilde yerine getirmektedir. 20- Duâ ederken sesi alçaltmak. Ya’nî gizli olarak duâ etmektir. Gizli duâ etmek, Allahü teâlânın katında makbûldür. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Rabbinizi, yalvararak, gizli ve sessiz çağırınız” buyuruyor (A’râf-55). 21-Duâ ederken, günâhını i’tirâf etmek. 22- Duâ ederken Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) bildirilen sahîh duâları tercih etmek. Çünkü Peygamber efendimizden bildirilen duâlar, başka duâlara hacet bırakmamıştır. 23-Güzel ma’nâ ve maksadları veya Allahü teâlâya senayı ihtivâ eden duâlarla duâ etmektir. 24- Duâ eden, önce kendisine, sonra ana-babaya ve diğer mü’minlere duâ etmelidir. Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâmın meâlen şöyle duâ ettiğini bildirdi: “Ey Rabbimiz! Hesap kurulacağı kıyâmet günü, beni, ebeveynimi ve bütün mü’minleri bağışla.” (İbrâhim-41). Nûh aleyhisselâmın duâsı, Kur’ân-ı kerîmde meâlen şöyle bildirildi: “Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yer yüzünde bırakma.” (Nûh-28). 25- Eğer duâ eden İmâm ise, yalnız kendisine duâ etmemelidir. 26- Allahü teâlâdan azîmle istemektir. 27- İstekle duâ etmelidir. 28- Duâyı kalbden yapmalıdır. Duâ yaparken kalbi hazır bulundurmalıdır. (Ya’nî kalbi başka düşüncelerden temizlemelidir.) 29-Allahü teâlânın, duâsını kabûl edeceğini ümîd ederek duâ etmelidir. 30- Duâyı birkaç kere tekrar etmelidir. Duâyı en az üç kere tekrar etmelidir. 31- Dînen uygun olmayan birşey için duâ etmemelidir. 32- Tahaccür etmemeli. Ya’nî, Allahım beni af ve mağfiret et. Benden başkasını af ve mağfiret etme veya Allahım falancayı af ve mağfiret etme dememelidir. 33- Bütün hacetlerini istemelidir. 34- Duâ eden ve dinliyen âmin demelidir. 35- Duâ ettikten sonra ellerini yüzüne sürmelidir. 36- Duâ ederken acele etmemelidir.

En faziletli zikir, Kur’ân-ı kerîm okumaktır. Zikir, sâdece tehlîl, tesbîh ve tekbîrden ibâret değildir. Allahü teâlânın beğendiği ve râzı olduğu işleri yapan herkes zikretmiş olur.

Âlimler buyurdular ki: “Kul, Resûlullahtan (aleyhisselâm) bildirilen zikirlere, sabah, akşam ve muhtelif hâllerde ve vakitlerinde, gece veya gündüz devam ettiği zaman, Allahü teâlâyı çokça ananlardan olur.”

Gece veya gündüz yahut bir namazın peşinden veya bunlardan başka zamanlarda zikir edenlerin (Allahü teâlâyı ananların), mümkün olduğu kadar aynı vakitlerde zikr edip, ihmâl etmemesi gerekir. Böylece, Allahü teâlâyı anmayı âdet hâline getirmiş olur.

Duânın kabûl olduğu vakitler:

Duânın, şu vakitlerde daha çok kabûl olacağı ümîd edilir. Kadir gecesi, Arafe günü, Ramazan ayında, Cum’a gecesi, Cum’a günü, gece yarısı, gecenin ikinci yarısında, gecenin ilk üçtebirinde, gecenin son üçtebirinde, seher vaktinde, Cum’a saatinde (Bu saatin vakti İmâmın hutbede minbere oturması ile Cum’a namazının eda edilmesine kadar olan zamandır denilmiştir. Bu vakit hakkında çeşitli rivâyetler vardır. İmâm-ı Nevevî (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Sahîh ve doğru olan, Sahîh-i Müslim’de Ebû Mûsâ el-Eş’arî’den rivâyet edilen hadîs-i şerîfte sabit olandır. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “(Duânın kabûl olduğu vakit) İmâmın minberde oturmasından, selâm vermesine kadar olan müddettir.” Hülâsa; duânın kabûlünün ümîd edildiği vakit tam belirli olmayıp, muhtelif vakitler arasında bulunmaktadır.) ezan ile ikâmet arasında, Allah yolunda cihâd için saf tutulduğu sırada, harb kızıştığı zaman, farz namazlardan sonra, secdelerde, (Ebû Hüreyre’nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kulun Allahü teâlâya en yakın olduğu vakit, secde ettiği vakittir. O hâlde secdede iken çok duâ ediniz.”) Kur’ân-ı kerîm okuduktan sonra (bilhassa hatim ettikten sonra), Zemzem suyu içildiğinde, (İbn-i Abbâs’ın (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Zemzem suyu ne için içildi ise, onun için olur. Eğer şifâ bulmak için içersen, Allahü teâlâ sana şifâ verir. Korunmak istiyerek onu içersen, Allahü teâlâ seni korur. Susuzluğunu gidermek için içersen, Allahü teâlâ senin susuzluğunu giderir.” İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) Zemzem suyunu içerken; “Allahım senden fâideli ilim, bol rızık ve her hastalıktan şifâ dilerim” derdi.) meyyitin yanına gelindiği zaman, (Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Hastaya veya meyyitin yanına gittiğiniz zaman hayır söyleyiniz. Çünkü melekler, sizin söylediklerinize âmin derler.”) Horoz öttüğü vakit, (Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; “Horoz sesini duyduğunuz zaman, Allahü teâlânın fadlından (lütuf ve ihsânından) isteyiniz. Şüphesiz horoz, meleği görmüştür” buyuruldu. İbn-i Mâce ve İmâm-ı Ahmed’in rivâyet ettikleri hadîs-i şerîfte ise; “Horoz sesini duyduğunuz zaman, Allahü teâlânın fadlından isteyiniz. Şüphesiz horoz, meleği görmüştür. Merkep sesini işittiğinizde, Allahü teâlâya sığınınız. Şüphesiz o, şeytanı görmüştür” buyuruldu.)

Duânın kabûl olduğu yerler: Bunlar şerefli yerlerdir. Hasen-i Basrî (radıyallahü anh), Mekke-i mükerreme ehline gönderdiği mektûpta, Mekke-i mükerremede duânın kabûl olduğu yerleri şöyle bildirdi: “1- Tavafta, 2- Multezemde (Hacer-i esved’in bulunduğu köşe ile Ka’be-i muazzamanın kapısı arasında), 3- Mizahın altında (altın oluk), 4- Ka’be-i muazzamada ve onun içinde, 5- Zemzem kuyusunun yanında otururken veya Zemzem suyunu içerken, 6- Safa ve Merve’de, 7- Safa ile Merve arasında, 8-Tavâf edip iki rek’at tavaf namazı kıldıktan sonra, Makâm-ı İbrâhim’in arkasında, 9- Arafe günü Arafat’ta, 10- Bayram gecesi güneş doğuncaya kadar Müzdelife’de, 11- Minâ’da, 12- Şeytan taşlama ânında.”

Duâları kabûl olanlar: Duâları kabûl olanlar şunlardır: 1- Çaresiz ve muhtaç olan, 2- Mazlûmun duâsı, 3-Babanın duâsı, Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; “Üç duâ kabûl olur. Bunların kabûl olmasında şüphe yoktur. Bunlar; babanın duâsı, yolcunun duâsı ve mazlûmun duâsıdır” buyuruldu. 4-Âdâletli devlet reîsinin duâsı, (Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; “Üç kimsenin duâsı red olunmaz, 1-Adâletli devlet reîsinin duâsı. 2- İftar vakti oruçlunun duâsı. 3-Mazlûmun duâsı” buyuruldu. 5- Sâlih kimsenin duâsı, 6- İtaatkâr evlâdın ana-babasına duâsı, 7- Yolcunun duâsı, 8- İftar vakti oruçlunun duâsı, 9- Müslümanın mü’min kardeşine gıyabında yaptığı duâ, (Böyle bir duâ, riyadan uzak ve ihlâsa daha yakındır.) 10- Başkasına zulmü kastederek veya akrabası ile alâkayı kesmeye götüren birşey ile duâ edilmediği veya “Duâ ettim de kabûl olmadı” demediği müddetçe, bir kimsenin yaptığı duâ kabûl olur.

İbn-i Cezerî “Mevlîd” kitabında buyurdu ki: “Ebû Leheb rü’yâda görülüp, ne hâlde olduğu soruldukta, kabir azâbı çekiyorum.

Ancak, her sene, Rebî'ul-evvel ayının onikinci geceleri, azâbım hafifliyor, iki parmağım arasından çıkan serin suyu emerek ferahlıyorum. Bu gece Resûlullah dünyâya gelince, Süveybe ismindeki câriyem bunu bana müjdelemişti. Ben de sevincimden bunu azâd etmiş ve ona süt annelik yapmasını emretmiştim. Bunun için bu gecelerde azâbım hafifliyor dedi. Âyet-i kerîme ile kötülenmiş olan Ebû Leheb gibi azgın bir kâfirin azâbı hafifleyince, O yüce Peygamberin ümmetinden olan bir mü'min, bu gece sevinir, malını dağıtır, böylece Peygamberine (aleyhisselâm) olan sevgisini gösterirse, Allahü teâlâ ihsân ederek, onu Cennetine sokar.

Üstadım fetvâlarında diyor ki: Mevlîd cem'iyyeti yaparak, Kur'ân-ı kerîm ve Mevlîd-in-Nebî okumak, sonra yiyecek ikram etmek, sonra dağılmak, sünneti hasenedir. Bunu yapana ve orada bulunanlara sevâb verilir. "Yine Hâfız İbn-i Cezerî, Beyhekî'den alarak diyor ki "Resûlullaha (aleyhisselâm) Peygamber olduğu bildirildikten sonra, kendisi için akîka kurbanı kesti. Hâlbuki, dünyâya geldiğinin yedinci günü, dedesi Abdülmuttalib'in, kendisi için akîka kesmiş olduğunu biliyordu. Akîkayı tekrar kesmek de caiz değildir, ikincisini, kendisinin âlemlere rahmet olarak yaratılmış olduğuna şükür olarak kestiği ve böyle yapmaları için, ümmetine örnek olmak istediği anlaşılmaktadır. Nitekim, ümmetini teşvik için, kendine salevât okuduğu çok görüldü, bunun için, müslümanların, mevlîd gecelerinde toplanarak, mevlîd kasidesi okumaları, tatlı şeyler yedirmeleri, hayrat ve hasenat yapmaları, böylece o gecenin şükrünü yerine getirmeleri müstehâb oldu. "Sünen-i İbn-i Mâce" şerhinde; haram, yasak şeyler karıştırmadan mevlîd cem'iyyeti yapmanın sünnet-i hasene ve müstehâb olduğu bildirildi."

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 291

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 204, 206

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 59

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 187, 188

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 401, 408, 1017

6) Kıyâmet ve Ahıret sh. 289, 290

7) Keşf-üz-zünûn sh. 53, 114, 128, 150, 152, 200, 211, 277, 290, 295, 389, 421, 484, 520, 621, 669, 743, 1105, 1118, 1132, 1150, 1179, 1194, 1323, 1497, 1617, 1699, 1799, 1803, 1859, 1910, 1952, 2028, 2042,

8) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 88, 394, 399, cild-2, sh. 55

İBN-İ DEMÂMÎNÎ (Muhammed bin Ebî Bekr)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Arab dili ve edebiyatını da çok iyi bilirdi. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr bin Ömer bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Süleymân bin Ca'fer el-Kureşî'dir. Lakabı Bedreddîn olup, İbn-i Demâmînî diye meşhûrdur. 763 (m. 1362) senesinde İskenderiyye'de doğdu. 827 (m. 1424) senesinde, Hindistan'ın Kelbercâ şehrinde vefât etti.

İskenderiyye'de; Behâeddîn bin Demâmînî, Abdülvehhâb Karavî ve başka âlimlerden, Kâhire'de; Sirâcüddîn bin Mülakkın, Mecdüddîn İsmâil Hanefî, Mekke'de; Kâdı Ebi'l-Fadl Nevîri, İbn-i Haldûn ve daha pekçok âlimden ilim tahsil etti. Kendi memleketinde de, zamanının büyük âlimlerinin derslerine uzun zaman devam etti. Hâfızasının kuvveti ve bir konuyu çabuk kavrama kabiliyeti ile, Arab dili ve edebiyatı ve fıkıh ilminde kısa zamanda mahir oldu. İskenderiyye'de ba'zı medreselerde ders verdi. Yine orada İbn-i Tûnusî'nin yerine kadılık vekâletinde bulundu. Buradan Kâhire'ye geldi. Kâhire'de kadılık yaptı. Ezher Câmii'nde nahiv okuttu. 800 (m. 1397) senesinde amcasının oğlu ile beraber Dımeşk'a, oradan da hacca gitti. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) ziyâret etti. Hac ibâdetini yerine getirdikten sonra, memleketi olan İskenderiyye'ye geri döndü. Burada İskenderiyye Câmii'nde hatîblik vazîfesi yaptı. Ayrıca ticâretle meşgûl olurdu. Bu sayede malları bir hayli çoğaldı. Ba'zı hâdiseler yüzünden İskenderiyye'den ayrılıp Sa'îd beldesine, buradan da Kâhire'ye gitti. Kâhire'de durumu iyileşti. Melik Müeyyed tarafından iyi karşılandı. Mısır Mâlikî kadılığına getirildi. 819 (m. 1416) senesi Şevval ayına kadar Kâhire'de ikâmet etti. Aynı sene tekrar hacca gitti. Hac ibâdetini yaptıktan sonra Yemen'e gitti. Yemen'de, Zebîd. Câmii'nde ders verdi. Zeynüddîn Ubâde ondan ilim öğrenenlerdendir, İbn-i Demâmînî, Zebîd'den deniz yoluyla Hindistan'a geçti. Hindistan'da çok iyi karşılandı ve hürmet gördü. Burada

pekçok kimse İbn-i Demâmînî’den ilim öğrendiler. Vefât edinceye kadar burada yaşadı. Zehirlenerek öldürüldüğü söylenmektedir.

Edebiyat ile ilgili ilimlerde, şiir söylemede pek mahir idi. Hüsn-i hat (güzel yazı yazma) san’atında da usta idi. Yazdığı eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Tuhfet-ül-garîb fî haşiyeti mugn-il-Lebîb, 2- Mesâbîh-ül-Câmi’, 3- Şerh-ut-Teshîl, 4- Şerh-ül-Hazreciyye, 5-Cevâhir-ül-buhûr fil-arûz, 6-Nüzûl-ül-gays, 7- El-Fevâkıh-ül-bedriyye, 8- Ayn-ül-hayât muhtasaru Hayât-il-hayvân lid-Demîri, 9- Feth-ur-Rabbânî fil-hadîs, 10- El-Uyûn-ül-gâmize, 11- Şems-ül-magrib, 12-Izhâr-ut-ta’lil-il-mugallak, 13- Dîvân, 14- El-Menhel-üs-safî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 115

2) El-A’lâm cild-6, sh. 57

3) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-7, sh. 174, 175

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 181, 182

5) Neyl-ül-ibtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 287, 288

6) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 66

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 185

İBN-İ DEYRÎ (Sa’d bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh, tefsîr, kelâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Sa’d bin Muhammed bin Abdullah bin Sa’d bin Ebî Bekr bin Muslih bin Ebî Bekr bin Sa’d en-Nablusî el-Makdisî’dir. Künyesi Ebü’s-Se’adât ve lakabı Sa’düddîn olup, İbn-i Deyrî diye tanınmıştır.

768 (m. 1367) senesi Receb ayının 17. Salı günü Kudüs’de doğdu. Doğum senesinin 766 olduğu da bildirilmiştir. 867 (m. 1462) senesi, Rebî’ul-âhır ayının 9. günü, Mısır’da bulunan Mısr-i kadîme’de vefât etti.

İlim öğrenmeye, daha çocuk yaşta babasının huzûrunda başlayan İbn-i Deyrî, Şeyh Hâfız ve başka zâtların dersîerine devam ederek, Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Ayrıca, Ebü’l-Berekât Abdullah en-Nesefî’nin, Kenz-üd-dakâik, İbn-i Hacîb’in Muhtasar, Kâdı Iyâd’ın Meşârik isimli kitaplarını ve başka kıymetli kitapları da ezberledi.

Hâfızası o derecede kuvvetli idi ki, normal bir kitabı oniki günde ezberliyebilirdi. Çok zekî idi. Babası, bunun yetişmesi için husûsî gayret ve i’tinâ gösterirdi. O da, çok çalışmakla babasının gayretlerini boşa çıkarmadı. Babasından ve Kemâleddîn-i Şüreyhî’den fıkıh öğrendi. Hamîdüddîn-i Rûmî, Alâüddîn bin Nakîb ve başka âlimlerin derslerine de devam etti. Şemsüddîn bin Hatîb, Ebü’l-Hayr bin Alâî, Muhammed ibn-ül-İmâd, İsmâil Kalkaşendî, Şihâbüddîn bin el-Mühendis, Zeynüddîn el-Kıbâbî ve başka âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulundu. Onlardan ilim öğrendi. Necmeddîn bin Keşkek, Sadrüddîn bin İzz ve başka âlimlerden icâzet aldı. Zamanında bulunan tasavvuf büyüklerinden Muhammed el Kırımî, Abdullah el Bistâmî, Sa’düddîn el-Hindî, Ebû Bekr el-Mûsûlî gibi velîler ile görüştü.

Dürer-ül-bihâr kitabının sahibi Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed el-Konevî hazretleri ile karşılaştı. Bunlar gibi daha nice yüksek âlimlerin sohbetleriyle, zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle geldi. İlim öğrenmek ve öğretmek arzusuyla; Şam, Kâhire ve başka yerlerde bulundu. İlim hazînelerinden bir hazîne oldu. İlminin artması, kibirlenmesine, öğünmesine sebep olmadı. Bilakis, ilmi arttıkça, tevâzusu ve hilmi (yumuşaklığı) arttı. Muhammed aleyhisselâmın güzel ahlâkı ile ahlaklanmış bir zât idi. Kendisi Hanefî mezhebi âlimlerinden olmakla beraber, diğer mezheblerin fıkıh bilgilerini ve mezhebler arasındaki farklı hükümlerin inceliklerini de iyi bilirdi. Babası da yüksek âlim olduğu hâlde, kendisine sorulan müşkil suâlleri cevaplandırması için oğluna havale ederdi. Memleketinde bulunan Muazzamiyye, Çerkesiyye ve Mencekiyye medreselerinde ders verdi. İnsanlar onun derslerinden ve fetvâlarından pekçok istifâde etmişlerdir, ilimde çok yükselip, sanki babasını geçti, ilki 788 (m. 1386) senesinde olmak üzere, defalarca hacca gitti. Yine birçok defa Dımeşk ve Kâhire’ye gidip geldi. Babası Kâhire’de Hanefî kadısı idi. Babasının vefâtından sonra, 827 (m. 1424) senesinde Kâhire’ye tekrar geldiğinde, burada, Müeyyidiyye’de tasavvuf ve diğer ilimlerde ders vermesi için kendisine teklifte bulunuldu. Bundan başka, kadılık vazîfesi de

kendisine verildi. İnsanlar, bu yüksek zâtın sözlerinden, davranışlarından, fetvâlarından ve yaptığı güzel hizmetlerden çok istifâde ettiler. Bundan sonra, Fahriyye Medresesi, Câmi'ul-Merdânî gibi yerlerde dersler verdi. Hanefî mezhebine dâir, unutulmuş ve anlaşılamıyan mes'eleler bu zâta suâl edilirdi. Kendisine vazîfe olarak verilen işi ve başka işleri, gayet i'tinâ ve dikkat ile, sağlam olarak, iffet üzere ve çok güzel bir şekilde yerine getirirdi. Bunun için herkes tarafından sevilir, beğenilir ve takdîr edilirdi. Çok yüksek bir âlim, mezhebini müdâfaa etmekte sağlam ve sarp bir dağ gibi olan kıymetli bir zât idi. Yaşı ilerleyip ihtiyârlayınca dahî, hafızasında ve hizmetlerinde bir aksama ve zayıflama görülmedi, ilim ve fazilet sahibi zâtlar ile buluşup, ilmî konularda sohbet etmeyi çok severdi. Yüksek bir anlayış ve zekâya sahip idi. Bir şeyi anlatıyorsa, aksi isbât edilemiyecek şekilde onun delîllerini getirir, mesnedsiz konuşmazdı, ilimde çok ileri idi. Birçok hadîs-i şerîfi ezberlemiş idi. Konuşması gayet fasîh olup, tatlı dilli ve güleryüzlü idi. İslâmiyete uygun edebi, ahlâkı, yaşayışı ve kendini ilme vermesi ile; akranı olan zâtların hemen hepsinden ileride olmuş, onların öncüsü durumuna gelmişti. Herkesin gönlünü kazanmıştı. Âlim, câhil, idâreci, hâsılı herkes tarafından sevilip sayılan, hürmet edilen bir zât idi. Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden olan İbn-i Hümâm hazretleri, bir sene hacca gitmişti. Dönüşünde, şehre girer girmez daha evine gitmeden, doğruca Müeyyidiyye Medresesı'ne giderek İbn-i Deyri hazretlerinin yanına geldi. Onu ziyâret etti. Ondan sonra evine gitti.

Sa'düddîn İbn-i Deyri hazretleri, bulunduğu memlekette tanındığı gibi, başka memleketlerde de tanınıp sevilmekte idi. Memlûk sultanlarından Zâhir Çakmak'ın bir elçisi, Timûroğulları Sultânı Şahrûh bin Timur'a gelmişti. Şahrûh bu elçiye, geldiği memlekette bulunan İbn-i Deyri'nin hâlini sordu. O da, iyi ve sıhhatte olduğunu haber verince, Şahrûh çok sevinip, Allahü teâlâya hamd etti.

İbn-i Deyrî hazretlerinin talebeleri pekçok idi. Sözlerini dinlemek, sohbetlerinde bulunabilmek için, çevre beldelerden grup grup insanlar yanına gelirler, onun ilminden istifâde etmek için can atarlardı.

Kendisi; "İnsanların yaşları ilerledikçe, umûmiyetle mizaçları, sıcak kanlılıktan soğukluğa dönüşür" derdi. Hâlbuki kendisi böyle olmadı. Kendisinde bir soğukluk meydana gelmedi. Yaşı hayli ilerlemiş olduğu hâlde, yanaklarının kırmızılığı dahî kaybolmamıştı.

Kendisini seven dostları ile görüşür, dünyâya düşkün olan uygunsuz kimseler ile zarûret olmadıkça bir araya gelmezdi. Yapacağı işlerde, tanıdıkları ve dostları ile istişâre ederdi.

İnsanları ibâdete teşvik etmekte ve müslümanların îmânlarını bozmaya gayret edenleri reddetmekte çok gayretli ve şiddetli idi. Bu gayretinden dolayı, yapılan da'vetlere katılır, hazır bulunanlara İslâmiyete uymaya teşvik edici, düşmanlığı kötüleyici nasihatlerde bulunurdu. Hep iyi ve yüksek olarak tanındı ve i'timâdı sarsıcı hiçbir hâli görülmedi, ilmi pekçok idi. İlmini talebelerine öğrettiği gibi, ba'zı kıymetli kitaplar da yazarak, daha sonra gelecek olanların istifâde etmelerine de vesîle oldu. Yazdığı eserlerden ba'zılarının isimlerini şöyle sıralayabiliriz: El-Kevâkib-ün-nîrât, Tekmiletü şerh-ül-Hidâye lis-Serûcî, Şerh-ül-müsâyere, es-Sihâm-ül-mârika, Şerh-ül-akâid, el-Habs fit-töhmeti, Nu'mâniyye ve kasîdetü Muhammese fî medh-in-Nebî (aleyhisselâm). (Son iki eser manzûm hâldedir.)

Sa'düddîn İbn-i Deyrî hazretleri, saadet ve hizmet ile takriben bir asırlık ömür sürdükten sonra, 867 (m. 1462) senesi Rebî'ul-âhır ayında Mısr-i kadîme'de vefât edince, bir sal (taht-ı revân) ile ders okutmuş olduğu Müeyyidiyye'ye götürüldü. Orada yıkanıp kefenlendikten sonra, namazı kılındı. Namazında; zamanın sultânı, kadılar, emirler, a'yân ve eşraftan ileri gelenler ve diğer insanlardan çok kalabalık bir cemâat hazır bulundu. Cenâzesi, daha sonra Zâhir Hoşkadem türbesine defn edildi. Vefâtı ile, onu tanıyanlar üzüntüye gark oldular. Ondan sonra, Müeyyidiyye Medresesi'ndeki vazîfesine oğlu Tâcüddîn Abdülvehhâb getirildi.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 213

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 249

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 306

4) El-A'lâm cild-3, sh. 87

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 78

6) Keşf-üz-zünûn sh. 896, 1522, 1667

İBN-İ EHDEL (Hüseyn bin Abdürrahmân)

Hadîs, kelâm, târih ve Şafiî fıkıh âlimi. İsmi, Hüseyn bin Abdürrahmân bin Muhammed bin Ali bin Ebî Bekr bin Ali Ehdel bin Ömer bin Muhammed bin Süleymân bin Ubeyd'dir. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Bedrüddîn, nisbeti Hüseynî olup, seyyiddir. İbn-i Ehdel diye meşhûrdur. 779 (m. 1377) senesinde doğdu. 789 (m. 1387) târihinde doğduğunu söyleyenler de vardır. 855 (m. 1451) senesi Muharrem ayının dokuzunda, sabahleyin Ebyât-ı Hüseyn'de vefât etti. Öğle namazından sonra cenâze namazı kılınarak, kendi yaptırdığı mescidin yanına defnedildi.

Doğum yeri olan Kahziyye, Yemen'de bir şehirdir. Burada büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Fıkıh ilmini öğrenmeye özel gayret gösterirdi. Daha âkil baliğ olmadan, ilim öğrenmek için Murâva'a'ya gitti. Fakîh Ali bin Adem Zeyla'î'den fıkıh ilmi öğrendi. Ondan "Hâvî" fıkıh kitabını okudu. Birçok fıkıh kitaplarını mütâlâa etti. 798 (m. 1396) senesi Receb ayında, Ebyât-ı Hüseyn'e gitti. Orada Muhammed bin İbrâhim el-Hırdî ve Nûreddîn Ali bin Ebî Bekr el-Ezrak gibi büyük âlimlerden fıkıh ilmi öğrendi. Bilhassa bu zâtın derslerine çok zaman devam ederek, ondan me'zûn oldu. Fetvâ verme icâzeti aldı. Nûreddîn Ali bin Ebî Bekr, Yâfiî'den ilim öğrenen âlimlerdendir. El-İmâm Muhammed bin Nûreddîn el-Mevziî'den de ilim aldı. Buradan Zebîd şehrine gitti. Risâle-i Kuşeyrî'yi İbn-i Radâd'dan okudu. Ali bin Ömer el-Kureşî'den, İbn-i Atâullah'ın "Letâif' kitabını ve başka kitapları dinledi. Kâdı Cemâlüddîn Abdullah bin Muhammed Nâşirî ve onun babasının derslerine uzun zaman devam etti. Usûl-i fıkıh'da Cemâlüddîn'den "El-Lüm'a" kitabını okuyanlardandır. Yine Fakîh Ebû Bekr el-Hâderi'den de ilim tahsil ederek, ondan çok şeyler öğrendi. Muhammed bin Zekeriyya'dan nahiv ilmi öğrendi. Birçok âlimden kelâm ilmi tahsil etti. Birkaç kere hacca gitti. Ba'zılarında, Mekke'de Harem-i şerîf civârında ikâmet ederdi. Mekke'de; Cemâlüddîn bin Zâhire ve Takıyyüddîn el-Fâsî'den, Medine'de; Zeynüddîn el-Merâgî ve Ebû Hâmid el-Mutrî'den, Yemen'de; Mecdüddîn eş-Şîrâzî ve İbn-i Cezerî'den hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs, tefsîr, lügat, divanlar ve tasavvuf kitaplarını okudu. Böylece; fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl ve edebiyat ilimlerinin ıstılâhlarını ya'nî bu ilimlerde kullanılan terimleri ve Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği doğru i'tikâdı iyice öğrendi. Tasavvufa dâir eserleri ve tasavvufcuların kullandığı terimleri iyice inceledi. Bir müddet Mekke'de ikâmet etti. Ondan Burhan bin Zâhire ve İbn-i Fehd gibi birçok âlim ilim öğrendiler.

Büyük bir âlim, fakîh ve müftî idi. Aklî ve naklî birçok ilimde çok bilgi sahibi idi. Peygamber efendimizin sünnetini kuvvetlendirici ve bid'atlerin kökünü kazıyıcı idi. Tasavvuf yolunda bulunanları ve İbn-i Arabî'yi severdi. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ders okuttu, fetvâlar verdi. Ebyât-ı Hüseyn'de fetvâ verme işi ona kalmıştı.

Kıymetli birçok eser yazan İbn-i Ehdel'in eserleri şunlardır: 1- Miftâh-ül-Kâri li Câmi'ıl-Buhârî, 2- Keşf-ül-Gıtâ an hakâik-it-tevhîd, 3-Akâid-ül-muvahhidîn, 4- Zikr-ül-eimmet-il-Eş'arîyyîn ve men hâlefehüm minel-mübtedi'în vel-mulhidîn, 5- El-Lüm'at-ül-Mukni'a fî zikri fırâk-ıl-mübtedi'a: Bu kitabında, doğru yoldan ayrılan 72 bozuk fırka hakkında ma'lûmat vermektedir. 6- Er-Resâil-ül-mardiyye fî nasri mezheb-il-Eş'ariyye, 7- Beyânü fesadı mezheb-il-haşeviyye, 8- Et-Tenbîh alet-Taharrüz fir-rivâyât, 9- El-Kifâye fî tahsîn-ir-rivâye, 10-Tabakât-ül-Eşâ'ire, 11- İddet-ül-mensûh minel-hadîs, 12-Metâlibu ehl-il-Kurbe, 13- El-Kavl-ün-Nadr, 14-El-İşârât-ül-Vecîze ilel-Meânîl-garize fî şerh-ıl-esmâ-il-husnâ, 15- Kitâb-ür-ru'yeti, 16- Cevâbü mes'elet-il-kader: Bu kitabıyla Cebriye yolunda bulunanlara cevap vermiştir. 17- Beyânü hükm-iş-Şelh ven-nass alâ mürûkı İbn-i Arabî ve İbn-i Fârid ve etbâihimâ minel-mülhidîn, 18-Temhîd-ül-özr an-i'tizâri men lem ya'rif hâlehüm minel-müteahhirîn, 19- El-Kasîde-ül-Lâmiyye, 20- Muhtasaru târih-ıl-Yemen lil-Cündî 21- Tuhfet-üz-Zemen fî târih-i sâdât-il-Yemen 22- Muhtasaru târîh-il-Yâfi'î 23- El-Mutrib lis-Sâmiîn fî hikâyât-is-sâlihîn, 24- El-Bâhir fî menâkıb-iş-Şeyh Abdülkâdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 15

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 145

3) El-A'lâm cild-2, sh. 240

İBN-İ EHI'L-MENÛFÎ

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdülkâdir bin Osman el-Menûfî el-Kâhirî olup, künyesi Ebû Muhammed ve Ebû Ahmed'dir. İbn-i Ehı'l-Menûfî diye tanınır. 823 (m. 1420) senesi Rebî'ul-evvel ayında Eski Mısır'da bulunan Menûf şehrinde doğdu. Orada yetişti. 841 (m. 1437) senesi başında, babası ve amcasının yanlarında ve himâyelerinde olarak Kâhire'ye geldi. 889 (m. 1484) senesi Şa'bân ayının onuncu günü, Çarşamba gecesi orada vefât etti. Ertesi günü Gökay türbesine defn olundu.

İlim tahsiline, Kur'ân-ı kerîmi ezberliyerek başlayan İbn-i Ebi'l-Menûfî; fıkıh ilmine dâir Umde kitabını, usûl ve fürû'u fıkha dâir Minhâc kitaplarını, hadîs ve nahiv ilimlerine âit elfiye kitaplarını ve daha başka eserleri ezberledi. Ezberlediği bu kitapları; İbn-i Hacer-i Askalânî, Muhibbüddîn bin Nasrullah, Sa'düddîn İbn-üd-Deyrî, Aynî, Alemüddîn Bülkînî ve başka âlimlere dinlettirdi. Çeşitli âlimlere dinletmek sûretiyle, böyle daha nice kitap okumuştur. Birçok âlimden ilim öğrenip; hadîs, fıkıh, ferâiz, nahiv ve başka ilimlerde âlim oldu.

847 (m. 1443) senesinde hac yapmaya niyet etti. Hac mevsiminden çok önce yola çıktı. Ramazân-ı şerîf ayının başında Mekke-i mükerremeye vardı. Orada Ebû Ömer, Şemseddîn Muhammed Geylânî, Takıyyüddîn bin Fehd gibi âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulundu. Hac vazîfelerini çok güzel şekilde eda edip, sonra Kâhire'ye döndü.

Kâhire'de ilim ile meşgûl olmaya devam etti. Alemüddîn-i Bülkînî'nin kadılığı zamanında onun kadı vekîlliğini yaptı. İlim ile devamlı meşgûl olur, bundan hiç usanmazdı. Kitaplar çok uzun da olsa, bıkmadan yazardı. Bizzat kendi eliyle, kendisi ve başkaları için çok kitaplar yazmıştır. Meselâ İbn-i Hacer-i Askalânî'nin İsâbe isimli dört cildlik eserini eli ile yazdı. Yine İbn-i Hacer'in (radıyallahü anh) Feth-ül-bâri isimli eserini birkaç defa, ayrı ayrı yazdı. Bir defasında, Kur'ân-ı kerîmi eli ile yazdı. Bunlardan başka, ba'zı tefsîrden, ba'zı şerhler ve küçüklüğünde ezberlediği ba'zı risaleleri de bizzat kendi hattı (yazısı) ile yazarak çoğalttı.

İbn-i Ehı'l-Menûfî hazretleri, yaratılış olarak halim, selîm yumuşak tabiatlı bir zât idi. Kin ve düşmanlık gibi çirkin düşüncelerden uzak, saf ve temiz bir kalbe sahip idi. Yazı yazması gibi, hâlleri de güzel idi. Birçok fazileti kendisinde toplamış idi. Çok ibâdet ederdi. Geceleri teheccüd namazı kılar, zikir ve tesbih ile meşgûl olurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 180

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 25

İBN-İ EMÎR HAC (Muhammed bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Hasan bin Ali bin Süleymân bin Ömer bin Muhammed el-Halebî'dir. "İbn-i Emîr Hac" ve "İbn-ül-Müvakkıt" diye tanınırdı. Lakabı "Şemseddîn" idi. 825 (m. 1422) senesinde Haleb'de dünyâya geldi. Orada yetişip, ilimle meşgûl oldu. Kur'ân-ı kerîmi, İbrâhim Küfrâvî ve daha başka âlimlerden okuyup, ezberledi. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Birçok eserin, ya tamâmını veya onların birer bölümünü ezberlemişti. Nevevî'nin dörtte birini, Ebû Leys Mukaddimesi, Muhtâr, Tasrîf-ül-İzzî Cürcâniyye, Ahîskesî'nin bir bölümü bunlardan ba'zılarıdır. Bunları, memleketinin âlimlerinden Nâsırıyye Câmii'nin Hatîbi'nin oğlu Hâfız Burhâneddîn Şihâbüddîn bin Ressam ve daha başkalarına arz etti. Fıkıh ilmini Alâüddîn-i Malatî'den öğrendi. Nahiv, sarf, me'ânî beyân ve mantık ilimlerini de, Alâüddîn-i Buhârî'nin talebelerinden biri olan Zeyneddîn Âbdürrezzâk'dan tahsil etmişti. Sonra Hama'ya gitti. Orada İbn-ül-Aşkâr'dan hadîs-i şerîf dinledi. Buradan da, Kâhire'ye geçti. Orada Şeyh İbn-i Hacer Askalânî'nin huzûrunda, Şemseddîn Sehâvî'nin ve başkalarının kırâatini dinledi. Ayrıca İbn-i Hacer'den "Elfiye-i Irâkî'nin şerhinden bir bölümünü ve başka eserleri okuyup dinledi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerini İbn-i Hümâm'dan okudu. Her ilimde, emsalleri arasında çok yükseldi.

İbn-i Hümâm ve diğer âlimler, ders okutması husûsunda ona izin verdiler. Birçok kimse, ondan okumaya başlayıp istifâde etti. Fetvâ da verirdi. Çok kıymetli eserleri vardır. 879 (m. 1474) senesi Receb ayında Haleb'de vefât etti.

Eserlerinin baslıcaları şunlardır: 1-Şerh-ül-muhtâr: İbn-i Mevdûd Mûsulî'nin Hanefî fıkhına dâir yazdığı eserin şerhidir.

2- Bugyet-ül-mühtedî fî şerhi minyet-il-musâllî ve gunyet-il-mübtedî, 3- Dâ'ıyü menâr-il-beyân li Câmi'ıl-Mensekeyni bil-Kur'ân, 4- Zahîret-ül-fakr fî tefsîr-is-sûret-il-asr, 5-Ehâsin-ül-mehâmil fî şerh-il-avâmil, 6-Et-Takrîr vet-tahbîr fî şerh-ıt-tahrîr.

İbn-i Emîr Hac buyurdu ki: “Hocam İbn-i Hümâm; “Müctehid olmayanların, dört mezhebden birini taklîd etmesi lâzımdır” derdi.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 274

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 211

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 208

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 328

5) Keşf-üz-zünûn sh. 358, 729, 824, 1623, 1829, 1887

6) Fâideli Bilgiler sh. 86

İBN-İ ESED

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Esed bin Abdülvâhid bin eş-Şihâb Ebü'l-Abbâs bin Esedüddîn Ebü'l-Kuvve'dir. Nisbeti Emyûtî'dir. İbn-i Esed ismiyle meşhûr oldu. Ebü'l-Fazl Muhammed el-Atâî'nin babasıdır. 808 (m. 1405) senesinde Mısır'ın İskenderiyye şehrinde doğdu. 882 (m. 1477) senesinde hac farizasını yerine getirdikten sonra, yolculuk esnasında, Mekke-i mükerreme ile Medîne-i münevvere arasında bulunan ve Rabig denilen yerde vefât etti. Yine Mekke ile Medine arasında bulunan Safra vadisindeki Hadîde denilen yerde, Ahmed el-Kuravî el-Magribî'nin kabri yanına defn edildi. İskenderiyye'de doğan İbn-i Esed, annesi ve babasıyla birlikte Kâhire'ye gidip, oraya yerleşti. Orada Şemsüddîn en-Nahriri es-Sûdî'nin huzûrunda Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bununla birlikte; Umde, Şâtıbiyye, ed-Dımâsetü fil-Kırâat-is-selâseti lil-Câberî, İbn-i Cezerî'nin Tayyibe adlı eserini, İbn-i Hacer-i Askalânî'nin Nûhbet-ül-fiker'ini, Elfiye, Minhâc adlı eserleri ve arûzda Hazreciyye, cebr ilminde Muknî adlı eserleri ezberledi. Bu ezberlediklerini Celâlüddîn el-Bülkînî ve Veliyyüddîn-i Irâkî gibi zâtların bulunduğu bir topluluğa arz etti. Minhâc adlı eseri, Burhânüddîn Beycûrî ve Şemsüddîn Bûsîri'den okudu. Şemsüddîn Bûsîrî'den ayrıca Elfiye ve şerhini okudu. Beycûri'den çok istifâde ederek öğrendiği fıkıh ilmini. Tantodaî'den de öğrenerek ilerletti. Ondan; Elfiye'yi, Câberiye üzerine yazdıklarını ve Câmi'ul-muhtasarât'a yazdığı şerhi okudu. Alâüddîn el-Buhârî'den el-Hâviy-üs-sagîr adlı eseri dinledi. Burhânüddîn Ebnâsî'den fıkıh ve edebî ilimleri öğrendi. Şerefüddîn es-Sübkî'nin fıkıh derslerinde bulundu ve fıkıh usulüyle ilgili “Minhâc”ı okudu. Bedrüddîn en-Nisâbe'den akaide dâir şerh-ül-Akâid adlı eserle birlikte, onun yazmış olduğu eserleri, Sahîh-i Buhârî ve diğer hadîs-i şerîf kitaplarını okudu. İbn-i Hızır, Alem-ül-Bülkînî, Alâüddîn Kalkaşendî ve Menâvî'den fıkıh ilmi tahsîl etti. Menâvî'den Minhâc, Mahallî'den Şerh-ül-Minhâc, Cem'ul-Cevâmi' ve Bürde adlı eserleri okudu. İbn-i Hacer el-Askalânî'den el-İcâle'yi okudu. İbn-i Bülkînî'nin başkanlık ettiği bir cemâat ona fetvâ ve ders verme husûsunda izin verdi. Veliyüddîn Irâkî'den İbn-i Mâce'yi ve Emâlî'nin bir kısmını okudu.

El-Bisâtî'nin tefsîr derslerini de dinleyen İbn-i Esed, es-Serâc'dan Kâri-ül-Hidâye fî tefsîr-il-Begavî'yi okudu. Kayâtî, İbn-i Hümâm el-Mahallî'den usûl okudu. Nizâmüddîn es-Sirâmî'den kelâm ilmini tahsil edib, Şerh-i Mevâkıftan bir kısmını okudu. Şirvânî'den Şerh-ül-Akâid'i okudu. Abdüsselâm el-Bağdâdî'den mantık ve edebî ilimleri tahsil etti. Şemnî ve Alâüddîn Sirâmî'den me'ânî ve beyân okudu. Aklî ilimlerin çoğunu Kâfiyecî'den öğrendi. İbn-i Mecdî'den ferâiz ve hesab ilimlerini tahsil etti. Şeyh Midyen'den tasavvuf ilminin inceliklerini alıp, Zeynüddîn es-Sâig'den güzel yazıyı öğrendi. Kırâat ilmini Şihâbüddîn bin Nâim'den öğrenip, ondan Şâtıbiyye adlı eserle birlikte kırâat-i seb'ayı okudu. Mekke-i mükerremede Zeynüddîn bin Ayyaş ve İbn-ül-Cezerî ile karşılaşıp, onlardan kırâat ilmini öğrendi.

Sehâvî diyor ki: “İbn-i Esed, üstadım İbn-i Hacer el-Askalânî'den tam istifâde etti. Onun bütün rivâyetlerini ve eserelerini okuttuğu derslerine devam etti. Ondan Feth-ul-bârî'nin ve diğer eserlerinin bir kısmını yazdı.”

İbn-i Hacer el-Askalânî onun hakkında; “O; İmâm, allâme, anlayış yönünden deniz gibi, fakihlerin iftihârı, ders okutanların önderi, usûl kâidelerini iyi bilen, âlimlerin en şereflisi, faziletlilerin bir tanesi, müslümanların müftîsi, kadıların en

yükseğidir. Çok çalışkan ve gayretli olması sebebiyle ona Arabî ilimleri ve fıkıh ilmini öğretme husûsunda icâzet verdim. O, benim sohbet ve ilim meclislerimde çok bulunup, istifâde etti" diyerek methetmiştir.

İlk zamanlar çocuk okutmakla vakit geçirdi. Daha sonra hüsn-i kabûl görerek, çevresinde ilminden istifâde etmek üzere çok kimseler toplandı. Onun sohbetlerinden çok kimse istifâde etti. Daha sonra Câmi'ul-Hâkim'de imamlık yaptı. Orada cemâate Sahîh-i Buhârî ve Tergîb adlı eserlerden ders anlattı. Mısır'daki Zeyniyyet-ül-İstidariyye'de devamlı olarak İmâm olunca bu uygulamayı terk etti. Oraya göç etti ve yerleşti. Şefâtî'ye vekîl olarak kadılığa ta'yin edildi. Kâdılık görevine devamlı olarak verilmek istenince, kabûl etmedi. Bu yüzden birçok sıkıntılarla karşılaştı. Daha sonraları ilmî yönüyle çevresinde kabûl görünce, Şeyh-ül-Afâsî'nin tavsiye ve teşvikiyle Berkûkiyye Medresesi'nde, el-Bekâî'nin teşvikiyle Müeyyediyye Medresesi'nde kırâat ilmini okutmak üzere ta'yin edildi. Cemâleddîn Kalkaşendî'nin tavsiye ve teşvikiyle es-Sebâkiyye Medresesi'nde kırâat ilmini okutmakla görevlendirildi. Ayrıca Mısır'da, Kala denilen yerde hadîs ilmi okutmakla görevlendirildi. Bu arada Emîr Özbek'e gidip geliyor, onunla sohbet ediyordu. Emîr Özbek ez-Zâhirî zamanında bir müddet imamlık vazîfesi de yaptı. Onun için denilir ki: "Şafiî mezhebinde olduğu hâlde, sabah namazında Kunût duâsı okumayı ve Besmele'yi açıktan okumayı, Hanefî mezhebine uyarak terk etti."

Sehâvî diyor ki: "O, çok defalar hacca gitmiştir. 846 (m. 1442) senesinde hac ibâdeti esnasında onunla karşılaştım. Ondan hadîs ilmi okudum. Daha önce de Ebû Amr Medresesi'nde ve İbn-i Kesîr Medresesi'nde ondan ilim öğrendim. Onun huzûrunda pekçok kitap ezberledim ve onunla mütâlâada bulundum. Onun ilminden istifâde edebilmek için, insanların koşarak geldiğini gördüm." Ondan birçok kimseler ders alıp istifâde ettiler. Fıkıh, usûl, Arabca, sarf, nahiv ilimlerini öğrendiler. Kırâat ilminde o derece faydalı oldu ki, parmakla gösterilirdi.

Kala denilen yerde, birgün câminin kürsüsünde insanlara va'z ve nasihat ederken, aniden rahatsızlanıp bayıldı. Herkes onun vefât ettiğini zannetti. Onu oğlu, üzülerek sırtına alıp kürsüden indirdi. Sonra sıhhat bulup kendisine geldi. Konuşmasına devam edip bitirdi. Bu derece ilim öğretmeye önem verirdi. Bu hâdiseden bir ay kadar sonra, hac kâfilesiyle Mekke-i mükerremeye gitmek üzere yola çıktı. Mekke'ye varıp hac ibâdetini yerine getirdikten sonra, Medîne-i münevvereye dönerken yolda vefât etti.

İbn-i Esed hazretleri; İmâm, âlim, kırâat ilmindeki en ince mes'eleleri bilen, en zor sorulara cevap veren, ilmi ve ilim ehlini seven, kendinden daha az ilmi olan kimselerden dahî ilim tahsîl eden bir zât idi. O, çok tevâzu sahibi, vazîfelerinde dikkatli ve herkese karşı iyi davranan, yaşayışında ve harcamalarında iktisâd (tasarruf) yapan, fâideli gördüğü her kitabı alma husûsunda titizlik gösteren bir zât idi.

Ömrünün tamâmını, ilim öğrenmek ve öğretmekte sarf eden İbn-i Esed hazretlerinin; "Ganiyyet-üt-Tâlib fil-ameli bil-Kevâkib" adlı eseri, "Ez-Zeyl-ül-Mütrif min el-Eşref' adlı Aynî'nin târihine yazdığı zeyl ve kırâat ilmine dâir "Şâtıbiyye" adlı esere yazdığı şerhi vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 227

İBN-İ EŞKÂR (Muhammed bin Osman)

Meşhûr hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Osman bin Süleymân bin Resûl bin Emîr Yûsuf bin Halîl bin Nûh el-Kerâdî'dir. Kerâd, Türkmen kabilelerinden bir kabilenin ismidir, İbn-i Eşkâr adıyla meşhûrdur. 780 (m. 1378) senesinde Kâhire'de Ergûn Zâviyesi'nde doğdu. Receb ayının onikisinde Salı günü, 863 (m. 1459) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Babasının yanında büyüdü, iki sene Cemâleddîn İshak Eşkâr'ın derslerine devam etti. Bu zâtın hizmetinde bulunur, çocuklarına bakardı. Aynı zamanda ilim öğrenirdi. Kur'ân-ı kerîmi ve daha başka kitapları ezberledi. Zeynüddîn Irâkî'den de ders aldı.

Hadîs-i şerîf dinledi. Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim hadîs kitaplarını okudu. Yeşbek Zâhirî'nin yanında ilim öğrenirken, hocası dâima abdestli bulunurdu. Eğer insanlık icâbı abdesti sıkışırsa, abdest alıp gelene kadar ders okunmazdı. 823 senesinde İbn-i Cezerî'den ve daha pekçok âlimden icâzet

(diploma) aldı. Seryâkûs'ta Nâsıriyye hânekâhı idâreciliği yaptı. Müstaîn Billâh'ın hanımının kız kardeşiyle evlendi. Bundan dolayı ondan çok ikram gördü, şöhreti arttı, makamı yükseldi. Nasır zamanında, Amr Câmii'ne bakmakla vazîfelendirildi. Hacca gidinceye kadar bu vazîfede kaldı. Melik Müeyyed zamanında ise, başka bir vazîfe verildi. Müeyyed zamanında hacca gitti. Buradan Kudüs'e giderken Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etti. Kudüs'ten Şam'a gitti. Şam'dan tekrar Kâhire'ye geldi. Sultan Müeyyed onu sever ve sözünü dinlerdi. Sultâna olan yakınlığı sebebiyle, Mısır diyarının sır kâtipliği vazîfesine getirildi. Bir müddet bu vazîfeyi yaptı. Buradan ayrılınca, Seryâkûs'taki hânekâhın idâreciliği vazîfesine getirildi. 842 (m. 1438) senesinde Nûreddîn bin Müflih'in vefâtından sonra, hastahâne idâreciliğine ta'yin edildi. Emîr Zâhir Çakmak tahta geçtiğinde ise, askeriyyenin işlerine bakmak vazîfesi verildi. Bu vazîfede iken tekrar hacca gitti. Birkaç defa hânekâh, hastahâne ve askeri işlere bakmakla görevlendirildi. Sonunda hânekâhdaki evine çekildi ve burada vefât etti.

Dînine çok bağlı devlet büyüklerindendi. Ağırbaşlı, akıllı, haşmet sahibi, vakûr idi. Herkesle iyi geçinir, müdârâ yapardı. (Müdârâ; dîni korumak için dünyalık vermektir.) Servet sahibi olmakla beraber, tutumlu idi. Yanında; fıkıh, usûl-i fıkıh, Arabca, akâid ve başka ilimlere dâir kitaplar okunurdu.

Şemseddîn Sehâvî; "İbn-i Eşkâr ile çok beraber bulundum. Ondan Sahîh-i Buhârî'nin tamâmını dinledim" demektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 143

İBN-İ EZRAK

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ebî Bekr Ahmed bin Halife el-Hemedânî el-Hüseynî el-Yemânî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Lakabı Muvaffakuddîn ve Nûruddîn'dir. Aslen İran'da bulunan Hemadân şehrindendir. Daha çok İbn-ül-Ezrak diye tanınır. Kaynak eserlerde doğum târihi bulunamamıştır. 809 (m. 1407) senesinde, Ramazân-ı şerîf ayının yirmibeşinde, Cumartesi günü Ebyât-ı Hüseyn isimli beldede vefât etti. Vefâtında seksen yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir.

Ebyât-ı Hüseyn isimli beldede yetişen İbn-ül-Ezrak, Fakîh Yahyâ el-Âmirî, İbrâhim bin Matîr ve başkalarından fıkıh öğrendi. Dayısı Ebû Bekr bin İmrân'dan ferâiz okudu. Bundan sonra Yemen'de bulunan Zebîd beldesine göç etti. Orada, İmâm-ı Mâverdî'nin meşhûr Hâvî isimli fıkıh kitabını Ebû Bekr ez-Zebîdî'den okudu. Ayrıca İbn-ül-Cellâd'ın derslerinde bulunup, cebr ve başka ilimler okudu. Hacca gitti. Mekke-i mükerremede Afîfüddîn Yâfi'î'den ilim aldı. Sonra Zebîd'e döndü.

İlim öğrenmek husûsundaki üstün gayretleri neticesinde kısa zamanda yetişti. Fıkıh, ferâiz, riyâziyye, cebr, hesap ve başka ilimlerde âlim oldu. Bilhassa fıkıh ilminde çok mahir idi. Devamlı ilim ile meşgûl olur, çok kitap mütâlâa ederdi.

İlimde çok yükselip, zamanının büyük âlimlerinden olduktan sonra ders ve fetvâ vermeye başlayan İbn-ül-Ezrak, elli sene gibi uzun bir müddet bu hizmetini devam ettirdi. Onbeş sene kadar doğup büyüdüğü Ebyât-ı Hüseyn beldesinde kaldı. Bir müşkili olanlar, sohbetinde bulunmak istiyenler, yakın beldelerden yanına geldikleri gibi; Zebîd, Aden ve San'â gibi uzak beldelerden de gelenler olurdu. Bedrüddîn Hüseyn bin Abdürrahmân el-Ehdel, Ebü'l-Feth el-Merâgî ve Takıyyüddîn bin Fehd gibi âlimler, İbn-ül-Ezrak'ın derslerine devam edip ondan icâzet aldılar.

İbn-ül-Ezrak hazretleri, insanlarla meşgûl olmak, yakın ve uzak beldelerden gelen kimselerin suâllerine cevap vermek ve husûsî talebelerinin derslerini devam ettirmek gibi çok fazla olan meşgûliyetleri arasında ba'zı kıymetli eserler de te'lîf etmiş olup, bunlardan birkaçının ismi şöyledir: Nefâis-ül-ahkâm, Muhtasar-ül-mühimmât lil-Esnevî, Tahkîk-ül-Vâfî bil-İzâh-ış-Şâfiî, Bugyet-ül-hâiz fî şerh-il-ferâiz.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 200

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 44

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 85

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 727

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 268

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1965

İBN-İ FEHD (Muhammed bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh ve târih âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Abdullah bin Fehd'dir. Hâşimî sülâlesinden ve hazret-i Ali evlâdındandır. Lakabı Takıyyüddîn, künyesi Ebü'l-Fadl olup, İbn-i Fehd adıyla meşhûrdur. 787 (m. 1385) senesinde Mısır'da Sa'îd beldesinin Asfûn kasabasında doğdu. 871 (m. 1466) senesi Rebî'ul-evvel ayının yedisinde, Mekke'de Cumartesi sabahı vefât etti. İkindi namazından sonra Kâ'be yakınında namazı kılınarak, Muallâ kabristanına defnedildi.

İbn-i Fehd'in babası, annesine âit ba'zı malları almak için Mısır'daki Asfûn kasabasına gitti. Orada evlendi, İbn-i Fehd bu sebepten Asfûn'da doğdu. Sonra babasıyla 795 (m. 1393) senesinde Mekke-i mükerremeye geldi. Mekke'de; Kur'ân-ı kerîmi, Umde, Tenbîh, Elfıyet-ün-nahv ve Elfiyet-ül-hadîs kitaplarını ve Hâvî kitabının bir kısmını ezberledi. Bu kitapları bir grup âlimin huzûrunda okudu. Ebnâsî ve Cemâleddîn bin Zahîre'den ilim tahsil etti. İlim öğrenmeye ilk olarak 804 (m. 1401) yılında başladı. Kendi memleketinin âlimlerinden ve başka şehirlerden oraya gelen büyük âlimlerden çok hadîs-i şerîf ve diğer ilimleri öğrendi. Çok sayıda âlimden ders aldı. İbn-i Sadîk, Zeynüddîn Merâgî, Ebü'l-Yümn Taberî, Şemseddîn Garâkî, Şerîf Abdurrahmân Fâsî, Ebü't-Tayyib Sehûnî, Şihâbüddîn bin Müsbit, Cemâleddîn Abdullah Uryânî ve Ebû Hüreyre bin Nakkaş gibi âlimler de onun hocalarındandır. Medine'de; Merâgî, İbn-i Mezru', Abdürrahmân bin Ali Zerendî, Yemen'de; Mecdüddîn Lügavî, Muvaffak Ali bin Ebî Bekr Ezrak ve daha başka âlimlerden ilim tahsil etti. Yemen'e iki defa gitmişti. Pekçok âlim ona icâzet verdi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Irâkî, Heysemî. Ayrıca; İbn-i Hacer Askalânî, İbn-i Zâhire, Şemseddîn Garâkî, İbn-i Selâme ve İbn-i Cezerî'den fıkıh ilmi öğrendi. Bu âlimlerden de fıkıh ilmi okutmak ve fetvâ verme icâzeti aldı. Bu husûsta çok yükseldi. Hadîs-i şerîf ilminde de mütehassıs idi. Çeşitli ilimlere dâir çok kitap yazdı. Devamlı olarak kıymetli kitapları mütâlâa eder, ders verir veya kitap yazardı. Bununla beraber, ailesinin işlerini de ihmâl etmezdi. Kâ'be-i muazzamayı çok tavaf eder, çok oruç tutardı. Devamlı Zemzem suyu içerdi. Eğer Mekke hâricine çıkacak olursa, o zaman yanında Zemzem suyu taşırdı. Çocuklarına, hısım ve akrabalarına çok iyilik ederdi. Temiz kalbli, tevâzu sahibi idi. Yanına gelenlere çok iyilik ve ihsânlarda bulunurdu.

Pekçok kıymetli kitap yazdı. Bunların ba'zıları şunlardır, 1- El-İbâne mimmâ verede fil-Ci'râne, 2- İktitâf-ün-nûr bimâ verede fî cebeli sûr, 3-Behcet-üd-dimâse fîmâ verede fî fadl-il-mesâcid-is-selâse, 4- Te'mîlu nihâyet-it-takrîb ve tekmîl-üt-tehzîb bimâ li tezhibi cemea fihi tehzîb-il-kemâl, 5- El-Cenne bi-ezkâr-il-kitâb ves-Sünne, 6- Zeylü alâ tabakât-il-huffâz, 7-Turûk-ül-İsâbe bimâ câe fis-Sahâbe, 8- Umdet-ül-müntehil ve belâgat-ül-mürtehil, 9- El-Metâlib-üs-seniyye, 10- El-Envâr-ül-bâhir-is-sâtı' min sîreti zil-burhân-il-kâtı', 11-Tuhfet-ül-ulemâ-il-etkıyâ bimâ câe fî kısas-ıl-enbiyâ, 12- Tuhfet-ül-eşrâf bi ma'rifet-i etrâf.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 291

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 281

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 205

İBN-İ FEHD (Ömer bin Muhammed)

Hadîs âlimi ve tarihçi. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin Fehd el-Hâşimî el-Mekkî'dir. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, "İbn-i Fehd" diye meşhûr oldu. Lakabı Sirâcüddîn idi. 812 (m. 1409) senesi Cemâzil-âhır ayının sonlarında Mekke'de dünyâya geldi. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı, ilim öğrenmek için; Mısır, Şam, Hama, Medine, Mekke ve daha birçok yerlere seyahatler yaptı. Hadîs ve târih ilimlerinde büyük bir âlim oldu. Şafiî mezhebi fakîhlerindendir. 885 (m. 1480) senesi Ramazan ayında Mekke'de vefât etti.

İsminin Ömer olmayıp, "Muhammed" olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir, önce Kur'ân-ı kerîmi, sonra da babasının

hadîs ilmine dâir yazdığı bir kitabı ezberledi. Hanbelî âlimi Hırakî'den ferâiz ilmini öğrenirken, okuduğu kitabı da ezberlemişti. Babası onu Şafiî âlimi olarak yetiştirdi. "Minhâc" kitabının ilk yarısını, İbn-i Mâlik'in "Elfi" adlı eserinin üçtebiri kadarını, Irâkî'nin "Elfiye" kitabının yarısını ezberledi, önce, onu babası okuttu. Mekke'deki birçok âlimin derslerinde onu hazır bulundurup, hadîs-i şerîf derslerini dinletti. Zeyneddîn Ebû Bekr el-Merâgî, Zeyneddîn Abdürrahmân ez-Zerendî, Cemâleddîn bin Zâhire, akrabası Kemâleddîn Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ahmed, Ebü'l-Berekât, Zâhire bin Hüseyn, Fethuddîn Muhammed bin Muhammed bin Muhammed el-Mahsûnî, Zeyneddîn Muhammed bin Ahmed et-Taberî, Abdullah bin Sulh eş-Şeybânî, Şemseddîn bin Muhibbullah el-Makdisî gibi âlimlerin derslerinde hazır bulundu. Mekke'de; Veliyyüddîn Irâkî, İbn-i Selâme, İzzeddîn Muhammed bin Ali el-Kudsî, Abdürrahmân bin Tûlûbuğa, Şemseddîn Sami, İbn-i Cezerî, Necmeddîn bin Had, Cemâleddîn Muhammed bin Hüseyn el-Kâzerûnî Şerâfüddîn Ebû Abdullah el-Fâsî, Tâhir el-Hocendî gibi âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Birçok beldenin âlimleri ona icâzet verdiler. Bunlar Şam'dan; Şihâbüddîn bin Hacı Şihâbüddîn-i Hasbânî, Cemâleddîn bin Şerâyihî, Abdülkâdir-i Ermevî, Kudüs'den; Burhâneddîn bin Ebû Mahmûd, Bedreddîn Hasen bin Mûsâ el-Hibrâvî, Kâhire'den; Şerefüddîn ilmi Küveyk, İzzeddîn bin Cemâ'a, Celâleddîn-i Bülkînî, Cemâleddîn-i Hanbelî, Şemseddîn-i Bilâlî, İskenderiyye'den; Bedreddîn bin Demâmînî, Tâceddîn bin Tensî, Kemâleddîn bin Hayreddîn, Haleb'den; İzzeddîn el-Hâdırî, Humus'tan; Şemseddîn Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed es-Sübkî, Hama'dan; İzzeddîn İbni Hatîb-üd-Dehşe, Ba'lebek'ten; Tâceddîn bin Berdes, Şemseddîn bin Yünûniyye, Zebîd'den (Yemen'den); Mecdüddîn-i Lügavî, Nefs-ül-ulvî, Muvaffakuddîn Ali bin Ahmed el-Hazrecî, Ahmed bin Ali bin Şaddâd, Te'az'dan; Cemâleddîn bin Hayyât ve daha başka birçok beldenin âlimlerinden icâzet aldı.

İlimle çok meşgûl oldu. Beldesinde az okudu. 835 (m. 1431) senesinin baharında Kâhire'ye gitti. Orada Rukb-ül-Mürî'nin sohbetlerine devam etti. Buradan Medîne-i münevvereye geldi. Orada üç gün kaldı. Fakat kimseden birşey işitmedi. Kâhire'ye gelişi, bunu ta'kib eden Muharrem ayının ondördüncü günü idi. Burada, Vâsıtî, Bedreddîn Hüseyn Bûsayrî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip derslerinde bulundu. Büyük âlim İbn-i Hacer Askalânî'den hiç ayrılmadı. Ondan çok ilim tahsil edip, kendisini yetiştirdi. O senenin Ramazan'ında Kâhire'den ayrılıp Şam'a geldi. Gazze'de Şemseddîn Memlûk-i Ayâsî'den, Halîlürrahmân'da Şemseddîn-i Tedmüri'den, Kudüs'de Zeyneddîn-i Kabâbî'den, Remle'de İbn-i Rislân'dan çok hadîs-i şerîf dinledi. Hâfız İbn-i Nâsıruddîn'den faydalanıp, ondan çok ilim almıştır. Onunla beraber memleketinden ayrılıp, Haleb'e gittiler. Bu zât, büyük hadîs âlimi olup, yüksek faziletlerle süslenmişti. O, hem seyyid, hem de şerîf idi. (Ya'nî Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek nesebindendir.) Babası da yüksek bir âlim idi.

İlim ve yaş bakımından kendisinin akranı olan âlimlerden ve büyük âlimlerden de ilim tahsîl etti. Şemseddîn-i Sehâvî'nin bütün kitaplarını kendisinden okudu.

İbn-i Fehd'den birçok âlim, çeşitli konulardaki hadîs-i şerîfleri dinleyip öğrendiler. O, Ehl-i beytin faziletlerini bildiren hadîs-i şerîfleri toplamıştı. Hadîs ilmini öğrenmek için uzun ve yorucu seyahatlerinde, ondan birçok kimse hadîs-i şerîf dinledi. Şam, Haleb ve diğer şehirlerde birçok âlimden yazarak da hadîs-i şerîf almıştı. Ondan birçok âlimler, çeşitli meşhûr hadîs kitaplarını okudular ve hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Herkes onu medheder, överdi. Te'lîf ve tahric ettiği eserler çoktur.

Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1- İttihâf-ül-vera' bi ahbâri ümm-il-kurâ: Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin doğumundan, müellifîn zamanına kadar cereyan eden hadiseleri anlatır. 2- Bezl-ül-cehd fî men sümmiye bi "Fehd" ev "İbn-i Fehd", 3- Et-tebyîn bi terâcüm-it-taberiyyîn, 4- Tezkiret-ün-nâsî bi evlâd-i Ebî Abdullah-il-Fâsî, 5-Es-Sırr-üz-zâhiri bi evlâd-i Ahmed-in Nüveyrî, 6- Nûr-ül-uyûn bimâ teferreka minel-fünûn, 7- El-meşârik-ül-münîrefi zikr-i Benî-Zahîre, 8-Kitâb-ül-müdellesîn, 9- Zeyl-i Târih-i Mekke: Takıyyüddîn-i Fâsî'nin eserine zeyldir. 10- El-Lübâb fıl-elkâb.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 126, 130

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 318

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 794

4) El-A'lâm cild-5, sh. 63

İBN-İ FURÂT

Hadîs, târih ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahîm bin Muhammed bin Abdürrahîm bin Ali bin Hasen bin Muhammed bin Abdülazîz olup, lakabı İzzüddîn'dir. 759 (m. 1358) senesinde Kâhire'de doğdu. 851 (m. 1448) senesi Zilhicce'nin onaltısında, Cumartesi günü vefât etti. Bâb-ün-Nasr musallasında cenâze namazı kılındı. Sa'îd-üs-Suâdâ'da, Sâfiyye mıntıkası denilen yere defn olundu.

İbn-i Furât, Kâhire'de büyüdü, önce Kur'ân-ı kerîmi, sonra Umde, Bidâye ve daha başka kitapları ezberledi. 771 (m. 1369) senesinde, bu ezberlediklerini, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden; Sirâcüddîn Hindî, Ekmelüddîn, Sadrüddîn Muhammed Hafîd, Alâüddîn Türkmânî, Şemsüddîn Trablusî, Ebû Bekr bin Tacir, Şemsüddîn Muhammed bin Sâig, Muhammed bin Şükri'nin, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden; Ziyâüddîn bin Sâdullah, Kazvînî, Kelâî, Bülkînî, İbn-i Mülakkın, Ebnâsî, Muhammed bin Ahmed Şâmî; Bedrüddîn Hasen bin Alâüddîn Konevî, Sadrüddîn Münâvî, İsmâil bin Hızır, Muhammed bin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin, Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden; İbn-i Merzûk el-Kebîr, Şerefüddîn bin Asker el-Bağdâdî, Hamza bin Ali el-Hüseynî, Burhânüddîn Ahnâî, Ahmed bin Ömer bin Ali'nin, Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden; Alâüddîn Ali bin Muhammed Kemânî, Şemsüddîn Zerkeşî, Muhammed bin Abdullah el-Makdisî, Süleymân bin Ahmed Kenânî'nin huzûrunda okudu.

İbn-i Furât, fıkıh ilmini; Kâdı Şerefüddîn bin Mensûr ve Cemâlüddîn Malatî'den, nahiv ilmini Muhibbüddîn bin Cemâlüddîn'den, hadîs ilmini Zeynüddîn Irâkî'den öğrendi. Ayrıca; Şihâbüddîn bin Necmüddîn, Bedrüddîn bin Cûhî, İbn-i Umeyk, Şahtâbî, Beyânî, İbn-i Atâullah el Hanefî, Salâhüddîn bin Ebû Ömer, İbn-i Beşâre, Ahmed bin Abdülkerîm el-Ba'lî, İbrâhim bin Ahmed, Ahmed bin İbrâhim es-Sekenderi, Zitâvî, Kirâtî, Safdî, Tâcüddîn Sübkî, Kirmânî Sûkî Menhecî, Ali bin İbrâhim Seyhûnî'den icâzet (diploma) aldı. İcâzet aldığı hocalarının sayısı ikiyüzotuz civarındadır.

Sehâvî, onun hakkında şöyle demektedir: "Ben İbn-i Furât'ın yanında uzun müddet kaldım. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ben de onları yazdım. Elhamdülillah, ondan benim kadar çok ilim öğrenen birini bilmiyorum."

İbn-i Hacer-i Askalânî onun hakkında; "Şam ve Mısır'ın büyük âlimleri ona icâzet (diploma) vermiştir. O, Mısır bölgesinin, danışma merciidir" demiştir.

Bukâî de onun hakkında şöyle der: "O, asâlet sahibi, kadılığı övülmüş, mazbut ve âlimler yetiştirmiş bir ailedendir. Yazdığı eserler, zekâsının keskinliğine delîldir."

İbn-i Furât; seçkin, fazilet sahibi, kendi hâlinde ve insanlardan uzak kalan, sakin tabiatlı, ağır başlı, hadîs ilminde güvenilir, doğru bir zât idi. Kendisine sorulan en zor mes'eleleri çözümlerdi ve onları açıklardı. Talebeler, uzak beldelerden ondan ders almak için gelirlerdi. Ondan ders alanlar, çoluk-çocuğuna yetecek kadar nafaka yardımı yapmak istedikleri zaman, bunu kabûl etmemiş; "Ben, ders verme karşılığı olarak ücret almam" demiştir. 811 (m. 1408) senesinde Emîn Trablusî'nin yerine kadılık vekâletinde bulundu. 826 (m. 1423) senesinde hacca gitti.

İbn-i Furât, birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Tezkiret-ül-enâm fin-nehyi anil-kıyâm, 2-Nûhbet-ül-fevâid-il-müstenticeti min kitabı Ikd-ül-kalâid fî halli kayd-is-serâid, 3-Manzûmet-ül-fevâid.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 212

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 186

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 562

4) Brockelmann sup-2, sh. 11

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 127 cild-2 sh. 11

İBN-İ GÂNİM MAKDİSÎ (Abdüllatîf bin Abdürrahmân)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdüllatîf bin Abdürrahmân bin Ahmed bin Ali bin Ahmed bin Gânim el-Bedr es-Sa'dî el-Abbâdî el-Hazrecî el-Ensârî el-Makdisî'dir. İbn-i Benâne ve

İbn-i Gânim diye meşhûr oldu. 786 (m. 1384) senesi Receb-i şerîf ayının yirmisinde, Cum'a gecesi Kudüs'de doğdu. 856 (m. 1452) senesi Rebî'ul-evvel ayı başında, Perşembe günü Bursa'da vefât etti. Kendisine âit olan dergâhdaki kabrine defnedildi. Kabri üzerine bir türbe yapıldı. Kabri ziyâret mahallidir.

Abdüllatîf Makdisî, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra babasından; sarf, nahiv, fıkıh, ferâiz, me'ânî, beyân, ilimlerini okudu. Daha sonra Abdülazîz el-Fernevî'den aklî ilimleri tahsîl etti. Nasr et-Tûnusî'den "Minhâc"ı okudu. 815 (m. 1412) senesinde Magrib'e (Tunus'a) gidip, bir müddet orada ikâmet etti. 817 (m. 1414) senesinde hacca gidip, tekrar oraya döndü. Tunus'un meşhûr âlimlerinden olan İbrâhim el-Müserrâtî, Muhammed el-Magribî, Abdürrahmân bin el-Bennâ, Şerîf Ebû Yahyâ, Ebi'r-Rikâb, Ahmed bin Zagu, Fakîh Ya'kûb el-Ukbânî, Kâdı Ebû Abdullah Muhammed bin Merzûk ile görüşüp ilim öğrendi.

Abdüllatîf Makdisî tahsiline devam ederken, tasavvuf (gönül ilmi) zevki ile Şeyh Abdülazîz'in talebeleri arasına katıldı. Talebe yetiştirme izni (icâzeti) aldı. Allahü teâlânın velî kulu Zeynüddîn-i Hafi hacca giderken Kudüs'e gelince, Abdüllatîf-i Makdisi'nin evinde kaldı. Makdisî, ona büyük bir muhabbetle bağlandı. Elinden geldiğince ona hizmet ve hürmet etti. Böylelikle feyz ve bereketine kavuştu. Sohbetlerine âşık oldu. Hicaz'a hareketi sırasında, beraberinde bulunmak için izin vermesini rica etti. Zeynüddîn Hafi, o günlerde ona annesinin hastalığı sebebiyle izin vermeyip, Kudüs'te bıraktı. Hacdan dönüp tekrar Kudüs'e gelince, bu defa Abdüllatîfi yanına alıp, birlikte Horasan'a gittiler. Hocasının terbiye ve ta'limi ile halvette bulundu. Daha sonra hocasının emri ile Cam şehrine gidip, Şeyhülislâm Ahmed-i Nâmıkî Câmî'nin türbesinde kırk günlük çilesini tamamladı. Ondan sonra, onun işâreti ve talebe yetiştirme vazîfesi ile Şam'a, Kudüs'e ve oradan da Anadolu'ya geldi. Konya'ya uğradı. Burada medfûn olan üç büyük velîyi ziyâret ederek, onların halleriyle hâllendi. Bu durumu kendisi şöyle anlatır:

"Mevlânâ Celâleddîn'in türbesini ziyâret ettim. Kendimi üryan gördüm. Sonra Şeyh Sadreddîn Konevî hazretlerini ziyâret eyledim. Beni kendine çekti. Sonra da Şemseddîn Tebrîzî hazretlerini ziyâret ettim. Orada duâ ve namazdan sonra Bursa'ya azîmet ettim. Atımın üzerinde giderken, uyku arasında bana; "Ehl-i ma'rifet sana muntazırdır (beklemektedirler)." dendi. Şa'bân ayında Bursa'ya geldim. Oradaki âlim ve âriflerle Ramazan'a kadar halvette kaldım. Halvetteki ilk gecemde gaybdan bir ses duydum. "Bu, Cennetten bir cemiyyettir (topluluktur). Dünyâda bir benzeri yoktur" dendi."

Abdüllatîf Makdisî'nin hocalarının silsilesi şöyle olup, Hazreti Ali'ye ulaşmaktadır Abdüllatîf Makdisî, Zeynüddîn Hafi, Abdürrahmân Şîrsî, Yûsuf Acemî, Hasen Şimşirî, Mahmûd İsfehânî, Nûreddîn Netanzî, Ömer Sühreverdî, Necîb Sühreverdî, Ahmed Gazâlî, Ebû Ali Nessâc, Ebû Ali Kirkânî, Ebû Osman Magribî, Ebû Ali Kâtib, Ebû Ali Rodbâri, Cüneyd-i Bağdadî, Sırrî-yi Sekatî, Ma'rûf-i Kerhî, Ali bin Mûsâ Rızâ, Mûsâ Kâzım, Ca'fer-i Sâdık, Muhammed Bâkır, Zeynelâbidîn, Hüseyn bin Ali, Ali bin Ebî Tâlib (radıyallahü anh).

Abdüllatîf-i Makdisî, sohbet ve nasîhatleriyle talebelerine doğru yolu gösterdi. Kimseye zarar vermemeyi, herkese iyilik etmeyi bildirdi. Edebe dâir eserler yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Emru bil-ma'rûf ven-nehyü anil-münker, 2- Tuhfet-ül-mevâhib fil-makâmât el-merâtıb, 3-Keşf-ül-i'tikâd fir-reddi alâ mezheb-il-ilhâd, 4- Şifâ-ül-müteellim fî âdâb-il-muallim vel-müteallim, 5- Manzûmetü nefhat-ül-eshâr ve rihlet-ül-esrâr alâ menhed-il-muhtâr ilâ meşhed-il-envâr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 10

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 327

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 87

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 617

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 70

6) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 3090

7) Nefehât-ül-üns sh. 550

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 134, 376, 894, cild-2, sh. 1398, 1487

9) Brockelmann Gal-2, sh. 132

İBN-İ GARS

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Halîl'dir. Künyesi Ebü'l-Yüsr olup, İbn-i Gars ismi ile tanınmıştır. 833 (m. 1430) senesinde doğdu. 894 (m. 1489)'de vefât etti.

İlim tahsiline küçük yaşta başladı. Yedi yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberlemeye başlayıp, dokuz yaşında tamamladı. Kur'ân-ı kerîmi kırâat ilmini Şihâb bin Mesdî'den öğrendi.

On yaşında iken ba'zı metinleri ve kitapları ezberledi. "El-Mecmâ' ", "El-Menâr", "Telhis", "Elfiye" gibi nahiv ve Arabcaya dâir metinler, ezberlediği şeylerdendir. Fıkıh ilmini; İbn-i Hümâm, İbn-i Deyrî ve Ebü'l-Abbâs Sesrî'den öğrendi. Arabcayı ve akâid ilmini Ebü'l-Fadl Magribî'den okudu. Ayrıca, İbn-i Hümâm ve onun talebesi Seyfüddîn Ali'den usûl-i din (akâid) ilmini öğrendi. Burhâneddîn Hindî ve diğer âlimlerden de me'ânî ve mantık ilmini öğrendi. Bunlardan başka, Sayrûnî, Emîn el-Aksarâyî gibi âlimlerden de ilim öğrenmiştir.

İbn-i Gars, zekâsının keskinliği ile tanınmış bir âlim idi. İbn-i Deyrî'ye vekâleten bir müddet kadılık yaptı. Bundan sonra Eşrefiyye türbesinde ve Bulak'da Câmi-i Zeynî'de Meşihatlık (başmüderrislik) yaptı. Bundan başka, Cemâliyyet-ül-Cedîde'de İbn-i Aksarâyî'den sonra fıkıh dersleri verdi. Daha başka yerlerde de ders vermiş olup, defalarca hacca gitmiştir. Mekke'de talebelere fıkıh dersi vermiştir. Yazmış olduğu eserler şunlardır: "El-Fevâkıh-ül-Bedriyye fil-akdiyyet-il-Hükmiyye": Bu eseri fetvâ husûsunda Risâle-i İbn-i Gars adıyla tanınmıştır. "Risâletün fit-temânig", Hâşiyetün alâ şerh-ıt-Teftâzânî lil-akâid-in Nesefiyye". Bu eserlerinden başka, şiirleri de vardır. İbn-i Gars'dan nakledilen bir şiirin tercümesi şöyledir.

"İnsanların tabiatı, huyları, değişik topraklara benzer. Yumuşak toprakla sert toprak bir değildir. Huyundan râzı olunulan insan azdır. Her topraktan altın çıkmaz."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 277

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 220

3) El-A'lâm cild-7, sh. 52

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 191

İBN-İ HACER-İ ASKALÂNÎ

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden ve Şafiî mezhebinde meşhûr fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Ahmed olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı ise Şihâbüddîn'dir. El-Kınânî, el-Askalânî, el-Mısrî ve el-Kâhirî nisbetleri vardır. 773 (m. 1372) senesi Şa'bân ayının onikisinde Kâhire'de doğdu. 852 (m. 1449) senesi Zilhicce ayının yirmisekizinde, Cumartesi gecesi Kâhire'de Vefât etti. Cenâze namazında sultan da bulundu. Halîfenin izni ile cenâze namazını el-Bülkînî kıldırdı. Karâfe kabristanında İmâm Leys bin Sa'd'ın kabrinin yakınına defnedildi. İbn-i Hacer, ilim, edeb ve fazileti ile meşhûr bir ailenin çocuğudur. Küçük yaşta iken kaybetmiş olduğu babası Nûreddîn, ders okutmaya ve fetvâ vermeğe icâzetli bir âlim idi. İbn-i Hacer, daha küçük yaşta iken annesini de kaybetti. Vasisi olan Mısır'ın büyük tüccârlarından Zekiyyüddîn el-Harûbî'nin himâyesi altında büyüdü. Zekiyyüddîn el-Harûbî, 784 (m. 1382) senesinde hacca giderken onu da beraberinde götürdü.

İbn-i Hacer, dokuz yaşında iken "Muhtasar-üt-Tebrîzî" adlı eseri şerh eden Sadr-üs-Safti'nin yanında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Az bir süre sonra fıkıh ve sarf ilimlerini öğrenmeye başladı. Daha sonra uzun müddet, zamanın en meşhûr âlimlerinden ders aldı. El-Bülkînî, el-Bermâvî, İbn-i Mülakkın ve İbn-i Cemâ'a'dan hadîs ve fıkıh ilmini öğrendi. Sadr el-Ebşîtî Şems bin el-Kattân'dan; fıkıh, Arab dili ve edebiyatını ve hesap ilimlerini öğrendi. Nûr el-Edmî el-Ebnâsî'nin fıkıh derslerini dinledi. Hümâm el-Harezmî, Kanber el-Acemî, Bedr bin et-Tanbedî, İbn-i Sâhib, Şihâbüddîn Ahmed bin Abdullah el-Bûsırî ve Cemâlüddîn el-Mârdânî'den ilim öğrendi. Lügat, Arab dili ve edebiyatının inceliklerini el-Gamârî ve Muhib bin Hişâm'dan, arûzu Bedr el-Beştekî'den, hat (yazı) ilmini Ebî Ali ez-Zeftâvî en-Nûr el-Bedmâsî'den, kırâat ilmini et-Tenûhî'den öğrendi.

İbn-i Hacer, 793 (m. 1390) senesinden sonra, bilhassa hadîs tahsili ile meşgûl oldu ve bu uğurda; Mısır, Suriye, Hicaz ve Yemen'e çok kerre ilmî seyahatler yaptı. Birçok edîb ve lisân âlimleri ile görüştü. Yemen'de Kâmûs-ül-muhît sahibi Mecdüddîn bin eş-Şîrâzî'den ve birçok âlimden ilim öğrendi. Şam, Gazze, Remle, Kudüs, Dımeşk ve başka yerlerde hadîs-i şerîf dinledi. On sene Zeyn-ül-Irâkî'den hadîs ilmini tahsil etti. Hocalarının hepsi, onu fetvâya ve ilim öğretmeye me'zûn kıldılar. Ya'nî bu husûsta diploma verdiler.

İbn-i Hacer-i Askalânî'nin hocalarının herbiri, zamanında ve sahasında üstün zâtlardı. El-Irâkî hadîs ilminde, el-Heysemî ilimlere dâir metin kitaplarını ezberlemekte, et-Tenûhî kırâat ilminde, el-Bülkînî çok ezber ve geniş ma'lûmâtıyla, İbn-i Mülakkın çok eser yazmakta, el-Fîrûz Âbâdî lügat ilminde, el-Gamârî Arab dili ve edebiyatında mütehassıs idi.

İbn-i Hacer, birçok ilmî eseri ezberledi. Râvîlerin hâl tercümelerini bilmede ve târih ilminde üstüne yok idi. Cemâliyyet-ül-cedîde Medresesi'nde hadîs dersleri okuttu. 814 (m. 1411) senesinde, buradan ayrılıp eser yazmakla meşgûl oldu. Baybarsiyye'de şeyhülislâmlık makamına getirildi. Daha sonra Müeyyidiyyet-ül-cedîde Medresesi'nde Şafiî fıkhını okuttu.

İbn-i Hacer, kendisine teklif edilen kadılık vazîfesini önce kabûl etmedi. Sonra Kâdı'l-kudât el-Bülkînî'nin ısrarına dayanamıyarak, 827 (m. 1423) senesi Muharrem ayının yirmiyedisinde kadı oldu. Mısır'daki kadılık vazîfesinden, birkaç defa ayrılıp, tekrar o göreve getirilmek sûretiyle yirmibir sene bulundu. Aynı zamanda muhtelif câmi ve medreselerde tefsîr, hadîs ve fıkıh okuttu.

Talebesi Sehâvî, ders okuttuğu yerler hakkında şöyle demektedir: "Hocam İbn-i Hacer birçok yerde ders okuttu. El-Haseniyye ve el-Mensûriyye'de tefsîr, el-Baybarsiyye, el-Cemâliyye, el-Haseniyye, ez-Zeyniyye, eş-Şeyhûniye, Câmi-i Tûlûn, Kubbet-ül-Mensûriyye'de hadîs, el-Harûbiyye, el-Bedriyye, eş-Şerîfiyye, el-Fahriyye, eş-Şeyhûniyye, es-Sâlihiyye, en-Necmiyye, es-Salâhiyye, el-Müeyyidiyye ve başka yerlerde fıkıh dersleri verdi. Bu yerlerin sayısı onaltıya ulaştı."

Zamanın en büyük hadîs âlimlerinden olan İbn-i Hacer'in dersleri çok büyük rağbet gördü. Mütehassıslar tarafından dersleri ta'kib edildi. İbn-i Hacer; Dâr-ül-adl'de müftî, Baybarsiyye Medresesi'nde müdür ve müfettiş, Ezher ve Amr İbni As câmilerinde hatîb ve Mahmûdiyye Kütüphânesi'nde hâfız-ı kütüb oldu. Sâdece o kütüphânede, ne kadar eser ve içinde ne bilgi varsa bilirdi. Şâir ve yazar olarak da takdîre mazhar olan İbn-i Hacer'in büyük bir edebî yönü vardı. Eserleri yüzelliden fazladır. Bir çoğu, İslâmiyetin anlatılması öğretilmesi husûsunda gayet ehemmiyetlidir. Eserleri, o hayatta iken yayıldı. Hükümdârlar ve emirler, onun eserlerini birbirlerine hediye olarak gönderdiler.

İbn-i Hacer-i Askalânî, hâfız-ül-hadîs (yüzbinden fazla hadîs-i şerîf ezberleyen) idi. Bu büyük âlimin her sözü senet, sağlam bir vesîkadır. Bütün ilim dallarında söz sahibi idi. Hocası Hâfız el-Irâkî'ye, kendisinden sonra ilimde halef (yerine kimi) bıraktığı sorulduğunda; "İbn-i Hacer, sonra oğlum Ebû Zür'a, sonra da el-Heysemî" buyurdu.

Hâfız Takıyyüddîn Muhammed bin Muhammed bin Fehd onun hakkında: "İbn-i Hacer, faydalıyı taleb eden biri olup, zamanının âlimleri arasında tek idi. Bilhassa hadîs ilminde mütehassıs oldu. Kıymeti yüksek ve faydalı eserler yazdı. Eserleri, onun üstünlüğüne delîldir. Âlimler onun üstünlüğünde sözbirliği ettiler. O; İmâm, büyük âlim, hafız, muhakkik, kuvvetli îmân ve güzel ahlâk sahibi, konuşması tatlı, ta'birleri güzel, benzeri görülmeyen bir zât idi" demektedir.

Menhel-üs-Sâfi kitabının sahibi ise, onun hakkında şöyle demektedir: "Allahü teâlâ, İbn-i Hacer'e rahmet eylesin. O, zamanının hafızı idi. Doğu ve batıda tek hafız idi. Hadîs ilminde mü'minlerin hocası idi. Kendisiyle bu ilmin riyaseti son buldu."

İbn-i Münâvî eş-Şâfiî, "Yevâkit-ved-Dürer" adlı eserinde; "Şeyh-ül-İslâm Şihâbüddîn Ebü'l-Fadl bin Hacer, zamanının bir tanesi idi. Zamânınında hadîs-i şerîf ilminin bayrağını dalgalandırdı. Asrının Zehebî'si idi. Ehl-i ilmin dayanak mercii oldu" demektedir.

İmâm-ı Süyûtî de onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Hacer, Şeyh-ül-İslâm, zamanının hafızı ve İmâmı idi. Kâdı'l-kudât idi. Eğer derslerinde bulunmayıp onun dilinden hadîs-i şerîf dinlememiş olsaydım, eserlerinden istifâde ederdim. Kendisinden çok istifâde ettim. Onun gibisini ondan sonra görmedim. İbn-i Hacer, heybetli ve vekar sahibi idi. Başkasını

üzecek birşey konuşmaz, kendisine kötü davranana iyilikle muâmele ederdi. Kendi aleyhinde bulunan kimseye gücü yettiği hâlde mukâbelede bulunmazdı. Çok zekî, ilimde mehâretli, konuşması düzgün ve tatlı, sesi ahenkli idi. Çok oruç tutar ve çok ibâdet ederdi. Kendisinden önceki âlimlerin, sâlihlerin yolunda ve âdeti üzere bulundu."

İbn-i Hacer-i Askalânî, yüzelliden fazla eser yazdı. Bunlardan en önemlileri şunlardır. 1-Feth-ül-bârî li Şerh-il-Buhârî: Sahîh-i Buhârî'nin şerhi olan bu eser çok meşhûrdur. Bu eserini tamamladıktan sonra, beşyüz altın harcayarak büyük bir ziyâfet verdi. Çeşitli yerlerde baskısı yapılmıştır. 2-Tehzîb-üt-tehzîb, 3-Lisân-ül-mîzân, 4-Ta'cîl-ül-menfea, 5-Takrîb-üt-tehzîb, 6-El-İsâbetü fî temyîz-is-Sahâbe: Bu eserinde İbn-i Hacer, Eshâb-ı Kirâmın hayatlarını çok güzel anlatmaktadır. Bu eser, İbn-i Esîr'in "Üsüd-ül-gâbe" kitabından daha mükemmeldir. Dört cilddir. 1280 (m. 1863) senesinde Hindistan'da ve 1328 (m. 1910) senesinde Mısır'da ve Beyrut'ta basılmıştır. 7-Ed-Dürer-ül-kâmine, Dört cilddir. Sekizinci asırda yaşayan meşhûr, âlim, devlet adamı ve ileri gelenlerin hayatlarını anlatmaktadır, matbûdur. 8-Ref-ül-ısr, 9-Nüzhet-ül-elbâb fıl-elkâb, 10-Tebsîr-ül-müntebih, 11-Zehn-ül-Firdevs, 12-Müsned-ül-Bezzâz 13-El-Münebbihât alel-isti'dâdi liyevm-il-meâd gibi eserlerinden başka, bir dîvânı, târihle ilgili bir kitabı ve güzel hutbeleri vardır.

İbn-i Hacer-i Askalânî'nin "el-Münebbihât alel-isti'dâdi li yevm-il-meâd" isimli eserinden ba'zı bölümler (Muhammed Nevevî bin Ömer el-Câvî'nin bu eser üzerine yaptığı Nesâih-ül-ibâd adlı şerhden de faydalanılmıştır.):

Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Şu iki hasletten daha üstün birşey yoktur: Allahü teâlâya îmân ve müslümanlara (söz, makam, mal veya beden ile) faydalı olmaktır. Şu ikisinden de daha kötü birşey yoktur; Allahü teâlâya şirk koşmak ve müslümanlara (bedenlerine ve mallarına) zarar vermektir." Allahü teâlânın bütün emirleri, neticede şu iki şeyden ibârettir: Allahü teâlâya ta'zim ve O'nun kullarına şefkattir.

Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "(ilmi ile amel eden) âlimlerin meclislerinde bulununuz. Hakîmleri (Allahü teâlâyı tanıyan, sözlerinde ve fiillerinde isâbetli olan âlimlerin) sözlerini iyi dinleyiniz. Çünkü Allahü teâlâ, ölü toprağı yağmur suyu ile dirilttiği gibi, hikmet (fâideli ilim) nûru ile de ölü kalbi diriltir."

Taberânî (radıyallahü anh), İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin (radıyallahü anh) şu sözünü rivâyet eder: "Büyüklerin meclisinde bulununuz, âlimlerden sorunuz, hakîmlerle oturup kalkınız." Âlimler üç kısımdır. Bunlar: 1-Allahü teâlânın bildirdiği hükümleri bilen âlimler. Bunlar fıkıh âlimleridir. 2- Ârif-i billâh olan âlimler. Bunlarla beraber olmak, kalbleri ma'rifetullah ile, sırları Allahü teâlânın celâl nûru ile aydınlatır. 3-Bu iki kısmı bilen âlimlerdir ki, bunlarla beraber olmak, insanı yüksek ve kıymetli hâllere kavuşturur. Nazarın verdiği fâide, sözün verdiği fâideden daha yüksektir. Bakışı fâide verenin, sözleri de fâide verir. Aksi de böyledir. Ya'nî nazarı fâide vermiyenin, sözü fâide vermez, te'sîr etmez.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Ümmetime öyle bir zaman gelecek ki, âlimlerden kaçacaklar. Allahü teâlâ da onlara üç belâ verecektir, 1-Allahü teâlâ, onların kazançlarından bereketi alacak. 2-Onlara zâlim bir sultan musallat kılacak. 3-Onların bir kısmı dünyâdan imansız ayrılacaklar."

Ebû Bekr (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Kabre azıksız, sâlih ameli olmadan giren, denize gemisiz girmiş gibidir."

Ömer (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Dünyânın izzeti mal ile, âhıretin izzeti, sâlih amel iledir." Ya'nî, dünyâ işleri mal ile kuvvetli olur ve iyi gider. Âhıret işleri de sâlih amellerle kuvvet bulur ve iyi olur.

Abdülmu'tî Semlâvî nakletti: Resûlullah (aleyhisselâm) Cebrâil'e (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bana Ömer'in iyiliklerini anlat." Cebrâil (aleyhisselâm) "Denizler mürekkeb, ağaçlar kalem olsa, Ömer'in iyiliklerini anlatamazdı" dedi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) yine Cebrâil'e; "Bana Ebû Bekr'in iyiliklerini anlat" buyurunca, Cebrâil (aleyhisselâm); "Ömer (radıyallahü anh), Ebû Bekr'in hasenatından birisidir" buyurdu.

Osman (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Dünyâ üzüntüsü, kalbde zulmet, âhıret üzüntüsü ise kalbde nûrdur." Ya'nî, dünyâ işlerine âit üzüntü kalbi karartır. Âhıret işlerine dâir üzüntü ise kalbi nûrlandırır. Allahım! Dünyâyı bize en büyük üzüntü kılma. Âmin.

Ali (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Kim Cenneti taleb ederse, Cennet de onu taleb eder. Kim günah peşinde olursa, Cehennem onu ister.” Ya’nî, âkil baliğ olan kimsenin mutlaka bilmesi lâzım olan fâideli bilgiyi öğrenmekle meşgûl olursa, bu bilgileri arar ve isterse, hakîkatte o kimse Cenneti, Allahü teâlânın rızâsını istemektedir. Kim de günah olan şeyleri isterse, hakîkatte Cehennemi ve Allahü teâlânın gazâbını istemektedir.

Yahyâ bin Mu’âz (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Kerîm olan (işleri güzel olan kimse) Allahü teâlâya âsî olmaz. Dünyâyı âhırete tercih etmeyen kimse ise hakîmdir.” Ya’nî kerîm kimse, takvâya yapışmak, günahlardan korunmak sûretiyle kendisine ikramda bulunur. Hakîm, işlerinde isâbetlidir. Akl-ı selime muhalefetten sakınır.

Süfyân-ı Sevrî (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Şehvetten (ya’nî nefsin arzu ve isteklerinden) dolayı işlenen günahların af olunması umulur. Fakat kibirden (üstünlük iddiasından, kişinin kendisini büyük görmesinden dolayı) yapılan günahların af ve mağfiret olunması pek zordur. Çünkü, şeytanın günâhının aslı kibirden idi. O, kendisinin Âdem aleyhisselâmdan üstün olduğunu iddia etmişti.”

Zâhidlerden birisi buyurdu: “Kim gülerek günah işlerse, Allahü teâlâ onu, ağladığı hâlde Cehenneme atar. Çünkü böyle kimse, sonunda pişman olur. Allahü teâlâdan kendisini af ve mağfiret etmesini diler. Kim de, Allahü teâlâya karşı olan hayasından ve Allahü teâlâya karşı ibâdet ve tâattaki eksikliklerinden ve kusurlarından korktuğu için, ağlıyarak Allahü teâlâya tâatta bulunursa, Allahü teâlâ onu, sevinçli olduğu hâlde Cennetine koyar. O sevinçlidir, çünkü maksudu olan Allahü teâlânın affına kavuşmuştur.” Evliyâdan birisi buyurdu ki: “Günahları küçük görmeyiniz. Çünkü büyük günahlar, küçük günahlardan doğar.” Ba’zan Allahü teâlânın gazâbı küçük günahlarda olabilir.

Kalb tabiblerinden olan evliyâdan birisi şöyle buyurdu: “Allahü teâlâdan daha yakın bir yardımcısı olduğunu zanneden kimsenin Allahü teâlâyı tanıması azdır. (Ya’nî Allahü teâlâdan başkasını kendisine daha yakın ve yardımcı olarak görürse, o kimse Allahü teâlâyı hakkıyla tanımamıştır.) Kim de nefs-i emmâresini en büyük düşman bilmezse, o kimse nefsini tanımamıştır.”

Ebû Bekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Dil (kötü sözler söylemek sûretiyle) bozulursa, bundan dolayı insanlar sıkıntı duyar ve üzülürler. Kalb (riya ve benzeri hastalıklarla) bozulursa, o zaman melekler üzülür ve ağlarlar.” Denildi ki: “Şehvet, sultânları köle yapar. (Çünkü, kişi sevdiğinin kölesidir.) Sabır da köleyi sultan yapar. (Çünkü köle, sabretmek sûretiyle muradına kavuşur.)”

“Kim günahları terkederse, kalbi incelir (nasihat kabûl eder ve boyun eğer). Yemesinde, giymesinde ve başka şeylerde haramı terkedip, helâlinden yiyen kimsenin zihni saf ve parlak olur. Böylece Allahü teâlânın, öldükten sonra diriltmesine delâlet eden yüce işlerine (ilkbaharda ağaçların ve yeryüzünün yeşermesi gibi) bakar, bunlar üzerinde düşünür. Allahü teâlânın kudretini, ilmini, kâinatın ve O’nun, herşeyin sahibi ve mâliki olduğunu müşâhede eder.”

Denildi ki: “Aklın kemâli, Allahü teâlânın rızâsına uyup, gazâbına vesile olacak şeylerden uzak kalmaktır.”

“İlmi ile amel eden fazilet sahibi için gariplik yoktur. Zîrâ böyle bir kimse, her yerde ikram ve hürmet görür. Memleketinden uzakta olsa bile, her yer ona vatandır.”

“Kulun tâatle meşgûl olması, onun Allahü teâlâyı tanıdığına delâlet eder. Kulun tâatı arttıkça, Allahü teâlâyı tanıması da o derece artar. Tâat azaldıkça, ma’rifetullah da azalır. Zâhir, bâtının aynasıdır.”

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bütün günahların aslı dünyâ sevgisidir.”

Denildi ki: “Ahmakla arkadaşlık etmek, bereketsiz ve fâidesiz bir iştir.” Ahmak; çirkinliğini bildiği hâlde, birşeyi, olması lâzım gelenden başka yapandır.

Taberânî’nin bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Ahmağın sevgisini kes, at.” Ya’nî onunla beraber olma, zîrâ onun hâli çirkindir. Tabiatlar hırsız gibidir. Senin tabiatın, onun kötü hâlini çalabilir.

Tirmizî’nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i âlem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “İki haslet vardır ki, kimde bunlar bulunursa, Allahü teâlâ onu şükredici ve sabredici olarak yazar. Kimde bu ikisi bulunmazsa, Allahü teâlâ onu şükredici ve sabredici olarak yazmaz. Bu iki haslet şudur: 1-Kişinin dîni

husûsunda, kendisinden yukardakine bakıp ona uyması, dünyâsı husûsunda, kendisinden aşağıdakine bakıp, Allahü teâlânın kendisine olan lütfundan dolayı hamdetmesidir. Allahü teâlâ böyle bir kulu şükredici ve sabredici olarak yazar. 2-Kişinin, dîni husûsunda kendisinden aşağıdakine bakması, dünyâ husûsunda kendisinden yukardakine bakması ve kaçırdığı şeyden dolayı üzülmesidir. Böyle bir kimseyi, Allahü teâlâ şükredici ve sabredici olarak yazmaz."

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kim geçim darlığından şikâyet ederek sabahlarsa, sanki Rabbini şikâyet etmiş olur. (Hâlbuki sıkıntılar ve dilekler, yalnızca Allahü teâlâya arz olunur. Şikâyetler O'na yapılır. Bu da duâdan sayılır. Fakat, insanlara yapılan şikâyet, Allahü teâlânın taksiminden râzı olmadığına alâmettir.) Kim dünyâ işleri için üzüntülü olarak sabahlarsa, Allahü teâlâya kızarak sabahlamış olur. (Ya'nî dünyâ işlerine üzülen kimse, Allahü teâlâya kızar. Çünkü böyle kimse, Allahü teâlânın kazasından râzı değildir. O'ndan gelen belâ ve musibete sabredici değildir. Hâlbuki dünyâda olan herşey, Allahü teâlânın kazası ve kaderi iledir.) Kim bir zengine zenginliğinden dolayı tevâzu gösterirse, dîninin üçtebiri gider. (Dinde insanlara malı için değil de, ilmi ve salâhı için hürmet etmek mu'teberdir. Mala kıymet veren, ilmi ve salâhı küçültmüş olur.)"

Ebû Bekr (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Üç şeye, üç şeyle ulaşılmaz. 1-Zenginliğe hayâl ve arzu ile, 2-Gençliğe saçı kına ile boyamakla, 3-Sıhhate yalnız ilâçla ulaşılmaz. Bilakis, Allahü teâlânın şifâ vermesi ile ulaşılır."

Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) buyurdu ki: "İnsanlara sevgi göstermek aklın yarısıdır. Âlimlere suâl sormak ilmin yarısıdır. (Çünkü ilim, sormakla hâsıl olur.) Güzel tedbir (işleri, neticelerini hesaplayarak yapmak) geçimin yarısıdır.

Osman bin Affân (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Dünyâyı terk edeni, Allahü teâlâ sever. (Çünkü dünyâyı terketmek, riyayı ve övülmeyi terketmektir.) Günahlan terk edeni, melekler sever. (Çünkü, günah işliyen kimse, günahları yazan melekleri rahatsız eder.) Müslümanların malında, canında gözü olmayanı müslümanlar sever."

Ali bin Ebî Tâlib (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Dünyâ ni'metleri içerisinde, müslüman olmak, ni'met olarak yeter. (Allahü teâlânın en büyük ni'meti, onların yokluktan varlığa çıkarması, küfrün karanlıklarından kurtarıp, İslâm ile şereflendirmesidir.) insana meşgûliyet olarak tâat yeter. Nasihat ve ibret olarak ölüm yeter (Çünkü ölüm, insanlar için en büyük vâ'izdir.)" Davûd aleyhisselâma Zebur'da şöyle vahyedildi: "Akıllı kimsenin üç şeyle meşgûl olması gerekir: 1-Sâlih ameller işlemek sûretiyle âhırete hazırlanmak. 2-Dünyâ hayâtı için lâzım ve kâfi olanı yerine getirmek. 3-Helâl kazanmanın lezzetine tâlib olmak."

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Üç şey sahibini azaptan kurtarır. Üç şey helake götürür. Üç şeye, âhırette üç tane derece vardır. Üç şey de günahlara keffârettir. Sahibini azaptan kurtaranlar şunlardır: Gizlide açıkta Allahü teâlâdan korkmak. Fakir ve zengin iken, orta hâl üzere bulunmak. (Ya'nî zengin iken isrâf etmemek, fakir iken de fakirliğe rızâ göstermek.) Rızâ ve gadab hâlinde adâlet üzere olmak. (Ya'nî Allah için gadab ve Allah için rızâ göstermek.) Helake götüren üç şey şunlardır: 1- Şiddetli cimrilik, (Bu şekilde cimri olan kimse, Allahü teâlânın ve kullarının hakkını yerine getiremez.) 2- Tâbi olunan hevâ. (Ya'nî nefsinin emrettiğine uymak.) 3-Kişinin kendisini beğenmesi. (Ya'nî kişinin, nefsine kâmil gözüyle bakıp, Allahü teâlânın ni'metini unutması ve onun elinden çıkmıyacağını sanmasıdır.) Âhırette üç derece şunlardır: 1- Selâmı yaymak. (Ya'nî tanıdığına ve tanımadığına selâm vermek sûretiyle selâmı insanlar arasında yaymaktır.) 2- Misâfire ve aç olana yemek yedirmek. 3-İnsanlar uykuda iken, gece namaz kılmak, (Ya'nî insanlar uykuda iken, teheccüd namazı kılmaktır.) Günahlara keffâret olan üç şeye gelince, şunlardır: 1- Şiddetli soğuklarda sünnetlerine riâyet etmek sûretiyle güzelce abdest almak, 2-Cemâatle namaza devam etmek, 3- Namaz kıldıktan sonra, diğer namazı kılmak için beklemek."

Cebrâil aleyhisselâm buyurdu ki: "Ey Muhammed! istediğin şekilde yaşa, mutlaka öleceksin, istediğin kimseyi sev, ondan mutlaka ayrılacaksın. İstediğini yap, mutlaka karşılığını göreceksin. (Çünkü kullar, amellerinin karşılığını mutlaka görecekler. Eğer hayır işlemişlerse, mükâfat, kötülük işlemişlerse azap göreceklerdir.)"

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahü teâlâ üç kimseyi kıyâmet günü Arş'ın gölgesinde gölgelendirir: 1-Meşakkatli vakitlerde (şiddetli soğuk olduğu zaman) abdest

alanı, 2- (Cemâatle namaz kılmak için) karanlıkta câmiye gideni, 3-Aç kimseyi doyuranı."

İbrâhim aleyhisselâma; "Allahü teâlâ seni, ne yaptın da kendisine halîl (dost) edindi?" diye suâl edilince; "Üç şey sebebiyle beni, Allahü teâlâ kendisine dost edindi: 1- Allahü teâlânın emrini, Allahü teâlâdan başkalarının emrine tercih ettim. 2- Allahü teâlânın benim için kefil olduğu rızkım husûsunda hiç endişe etmedim. 3- Sabah olsun, akşam olsun, misâfirsiz yemek yemedim" buyurdu.

Evliyâdan şöyle bildirilmiştir: "Üç şey gammı giderir: 1- Hangi ifâde ile olursa olsun, Allahü teâlâyı zikretmek (anmak). Meselâ; "La ilahe illallah lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" demek sûretiyle veya "Ey her kendisine nidâ edene yardım eden! Ey kendisine duâ eden her muhtaca icabet eden! Ey kendisini bütün dünyâya tercih edene kâfi gelen!" demek sûretiyle anmak. 2-Âlimler ve sâlihlerle görüşmek. 3-Dünyâ ve âhıret iyiliklerinden bahseden kimselerin sözlerini, yazılarını okumak."

Tabiînin büyüklerinden olan Hasen-i Basrî (radıyallahü anh), şöyle buyurdu: "Allahü teâlâya ve kullarına karşı edebli olmayan kimsenin ilmine i'tibâr edilmez. Belâ ve musibetlere, insanlardan gelen sıkıntılara, günahlardan sakınıp, farzları yerine getirmenin meşakkatine katlanmayan kimsenin dindarlığı mu'teber değildir. Haramlardan ve şüphelilerden sakınmıyanın, Allahü teâlâ katında bir mertebesi ve yakınlığı yoktur."

İsrâiloğullarından birisi ilim tahsiline çıkmıştı. Bu haber onların Peygamberine (aleyhisselâm) ulaştı. O Peygamber (aleyhisselâm), o şahsa gidip; "Ey genç, sana üç şey tavsiye edeceğim ki, bu üç haslette, öncekilerin ve sonrakilerin ilmi vardır. Ya'nî sana bu üç şey kâfidir, 1- Gizlide ve açıkta Allahü teâlâdan kork. 2- Dilini, insanlar hakkında konuşmaktan tut. Onlardan sâdece hayrla bahset. 3- Yediğin ekmeğin helâl olmasına çalış. Yoksa o ekmeği yeme" buyurdu.

İsrâiloğullarından birisi çok ilim elde etmişti. Fakat ona ilmi fâide vermemişti. Allahü teâlâ, onların Peygamberine (aleyhisselâm); "Git ona şöyle de: Bundan daha çok ilim de elde etmiş olsan, şu üç şeyle amel etmedikçe, ilmin sana fâide vermez: 1- Dünyânın malını, mülkünü ve süsünü sevme. Çünkü sen, henüz sevâb yeri olan Cennette değilsin. 2- (Allahü teâlâ ve Resûlünün emirlerine karşı gelmek sûretiyle) şeytana uyma. Çünkü şeytan, mü'minlerin dostu değildir. 3- Allahü teâlânın kullarından birisine eziyet etme. Zira mü'mine eziyet etmek, mü'minin işi ve san'atı değildir" diye vahyetti.

Süleymân Dârânî Abdürrahmân bin Atıyye, Allahü teâlâya şöyle yalvarıyordu: "Allahım! Eğer bana günâhım sebebiyle azâb edeceksen, senden affını istiyorum. Çünkü senin affın, benim günahlarımdan daha geniştir. Allahım! Eğer cimriliğim sebebiyle, bana azâb edeceksen, senden keremini istiyorum."

Denildi ki: insanların en mes'ûd ve bahtiyarı, nerede olursa olsun Allahü teâlâyı anan kalbe, günahlardan uzak durmaya ve tâatleri yapmaya sabreden bedene, Allahü teâlânın kendisine verdiği rızka ve yaptığı taksime râzı olan kanâate sâhib olandır."

İbrâhim Nehâî buyurdu ki: "Sizden öncekiler şu üç şey sebebiyle helak oldular 1- Boş, dünyâ ve âhırete fâidesi olmayan şeyleri konuşmak, 2-Fazla yemek (kulluk vazîfesini yapmaya yetecek miktardan fazlasını yemek), 3- Fazla uyumak."

Yahyâ bin Mu'âz-ı Râzî şöyle buyurdu: "Dünyâ onu terketmeden önce, dünyâyı terk eden kimseye ne mutlu. (Ya'nî malı elinden gitmeden önce, onu hayırlı işlere sarf eden kimseye ne mutlu.) içine girmeden önce, kabrini bina edene (kabrinde kendisine arkadaş olacak sâlih amelleri işleyene), ölümle Rabbine kavuşmadan önce (emirlerine uyup, yasaklardan sakınmak sûretiyle) Rabbini râzı edene ne mutlu."

Hazreti Ali bin Ebî Tâlib; "Yanında Allahü teâlânın, Resûlünün ve evliyâsının sünneti olmayan kimsenin, yanında mu'teber hiçbir şey yok demektir" buyurdu. Bunun üzerine Hazreti Ali'ye; "Allahü teâlânın, Resûlullahın ve evliyânın sünneti nedir?" diye sorulunca, şöyle cevap verdi: "Allahü teâlânın sünneti, sırrı gizlemektir. Çünkü sırrı gizlemek vacibdir. Resûlullahın sünneti, insanlara karşı müdârâ etmektir. (Müdârâ; dîni korumak için dünyalık vermektir.) Evliyânın sünneti, insanlardan gelen sıkıntılara katlanmaktır."

Bizden öncekiler birbirlerine şöyle nasihatte bulunur ve birbirlerine şöyle yazarlardı: "Kim âhıreti için amel yaparsa, Allahü teâlâ onun din ve dünyâ işlerine kâfi gelir. (Allahü teâlâ,

ona bütün işlerinde kâfi gelir.) Kim kalbini güzelleştirirse, Allahü teâlâ da onun dış görünüşünü güzelleştirir. (Zâhir, bâtına delâlet eder.) Allahü teâlâya karşı kulluk vazîfelerini yaparken, riya, ucb ve şöhretten uzak kalırsa, Allahü teâlâ onunla insanlar arasını ıslâh eder. (Ya'nî Allahü teâlânın sevdiği kimseyi insanlar da sever.)"

Hazreti Ali buyurdu ki: "Allahü teâlânın katında insanların en hayırlısı, nefsinin yanında insanların en kötüsü ol." Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî şöyle buyurdu: "Birisine rastladığın zaman, onu kendinden üstün görerek; belki o, Allahü teâlânın katında benden üstündür, derecesi daha yüksektir demelidir. Eğer küçük ise; bunun günâhı yoktur. Ben ise, Allahü teâlâya isyanda bulundum. Şüphesiz, Allahü teâlâ katında o benden daha hayırlıdır demelidir. Eğer büyük ise; o, Allahü teâlâya benden çok ibâdet etti demelidir. Eğer âlim ise; ona, bana verilmeyen ve benim kavuşamadığım şeyler verildi. O, ilmi ile amel ediyor, benim bilmediğim şeyleri biliyor demelidir. Eğer cahil ise; o, bilmediği için günah işledi. Ben ise bildiğim hâlde günah işledim. Hem ben, hangimizin hüsn-i hatime (îmânla), hangimizin sû-i hatime (imansız) gideceğini bilmiyorum demelidir. Eğer kâfir ise; o, belki müslüman olur da iyi amel işliyebilir, ben ise (Allahü teâlâ korusun) onun eski hâline düşebilirim, demelidir."

İnsanlar arasında, onlardan birisi gibi ol! Şüphesiz Allahü teâlâ, kendisini başkasından farklı ve üstün göreni sevmez.

Allahü teâlâ, Üzeyr aleyhisselâma şöyle vahyetti: "Ey Üzeyr! Küçük bir günah işlediğin zaman, onun küçüklüğüne bakma. Kime karşı günah işlediğine bak. Sana ufak bir iyilik isâbet ettiği zaman, onun küçüklüğüne bakma, sana bu rızkı verene bak. Sana belâ ve musibet isâbet ettiği zaman, beni mahlûkuma şikâyet etme!"

Abdullah bin Mes'ûd buyurdu ki: "Allahü teâlânın farz kıldıklarını tam olarak yap. İnsanların en âbidi olursun. Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden sakın, insanların en zahidi olursun. Allahü teâlânın sana verdiği rızka rızâ göster, insanların en zengini olursun."

Sâlih Merkadî'den nakledildi: "O, bir beldeye uğramıştı. O beldeye; "Ey diyar! Nerede senin evvelki halkın? Nerede seni bina edenler? Nerede senin önceki sakinlerin? diye sorunca; sahibi görünmeyen bir ses ona şöyle dedi: "Onların eserleri kayboldu. Vücûdları toprak altında çürüdü. Amelleri boyunlarına asıldı."

Hazreti Ali buyurdu ki: "Bir kimseye iyilikte bulunsan, sen onun âmiri olursun. Eğer bir kimseden muhtaç olduğun birşeyi istersen, onun esîri durumuna düşersin." Çünkü nefsler, iyilik yapanı sevme tabiatı üzere yaratılmıştır. Hazreti Ali; "Bana bir harf öğretenin kölesi olurum" buyurmuştur.

Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Mu'âz buyurdu ki: "Dünyâ tam olarak terkedildiği zaman, tam olarak âhıret kazanılmış olur. (Çünkü dünyâ ile âhıret iki kefe gibidir.) Kim dünyâyı terkederse, âhıreti kazanır. (Ya'nî dünyâyı seven, âhıretten yüz çevirir.) Âhıreti sevmek, dünyâyı terk etmeye bağlıdır. Âhıreti terketmek, dünyâyı sevmek sebebiyledir."

Hamîd Lukâf'a birisi gelip; "Bana, dînim husûsunda fâide verecek birşey tavsiye et" dedi. Bunun üzerine Hamîd Lukâf buyurdu ki: "Mushaf kabı gibi dînin için bir kab edin ki, dînini kirlerden muhafaza etsin" dedi. "Dînin kabı nedir?" diye soruldu. Hamîd Lukâf: "Sana lâzım ve fâideli olmayan sözü terketmendir" dedi.

Lokman Hakim buyurdu ki: "Söz gümüş ise, sükût altındır." Bunun ma'nası şudur Hayırlı birşeye dâir konuşmak gümüş gibi ve güzel olunca, şer ve kötülüğe dâir sükût edip konuşmamak, güzellik ve kıymet husûsunda altın gibidir. Buyuruldu ki: "Hakkı söylemek husûsunda suskun olup konuşmayan, bâtılı konuşan ve anlatan gibidir."

Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî (kuddise sirruh) buyurdu ki: insanlar dört kısımdır: 1-Dili ve kalbi olmıyan. Bu; günahkâr, dünyâya aldanmış ve ahmak kimsedir. Böyle kimselerden olmaktan ve onlar arasında bulunmaktan sakın. Çünkü onlar, azâba uğrayacak kimselerdir. 2- Dili olup, kalbi olmayan kimse. Bu; hikmetli konuşur, fakat onunla amel etmez. Sâdece insanları Allahü teâlânın emirlerine da'vet eder. Kendisi ise bunları yapmaktan kaçar. Tatlı ve hoş konuşmalarıyla seni aldatmamaları için onlardan uzak dur. Yoksa onların günahlarının ateşi seni de yakar, kalblerinin pis kokusu seni öldürür. 3- Kalbi olup dili olmayan kimse; bu öyle bir mü'mindir ki, Allahü teâlâ onu mahlûkundan gizlemiştir. Ona nefsinin ayıplarını göstermiş, kalbini nûrlandırmış, insanlarla lüzumundan fazla görüşmenin sıkıntılarını, lüzumsuz konuşmanın kötülüğünü ona göstermiştir. Bu, Allahü teâlânın

velî kulu olup, Allahü teâlâ onu muhafaza buyurur". Böyle bir kimse ile beraber ol. Onun hizmetinde bulun. Böyle yaparsan, Allahü teâlâ seni sever. 4-Âlimdir. İlmi ile amel eder. Bu kimse, Allahü teâlâyı ve âyetlerini, azamet ve kibriyâsına delâlet eden delîlleri bilir. Allahü teâlâ onun kalbine, herkesin bilmediği ince ve derin ilimleri koymuştur. Onun kalbini böyle ilimlere açık kılmıştır. Böyle bir zâta muhalefet etmekten ve ona sırt çevirip ondan uzaklaşmakdan çok sakın. Onun nasihatlerini terk etmekten çok kork.

Sonra bil ki, zühdün aslı, her türlü haramlardan sakınmaktır. Zîrâ vera'ı olmıyanın (şüphelilerden sakınmıyanın) zühdü doğru olmaz."

Hazreti Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: "Üç şey vardır ki, hıfzı kuvvetlendirir ve balgamı giderir: 1- Misvak kullanmak, 2- Oruç tutmak, 3- Kur'ân-ı kerîm okumak."

Ka'b-ül-Ahbâr (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Üç şey vardır ki, mü'minler için şeytana karşı kal'adır: 1- Mescid: Burası Allahü teâlâyı ananların ve meleklerin bulunduğu yerdir. 2- Allahü teâlâyı zikretmek. Bilhassa "La havle velâ kuvvete illâ billâh" demek. Zîrâ şeytan, Allahü teâlânın zikredildiğini, anıldığını işitince, gizlenir ve duraklar. 3-Kur'ân-ı kerîm okumak. Bilhassa Âyet-el Kürsî'yi okumak. Bu tecrübe edilmiştir."

Evliyâdan bir zât buyurdu ki: "Üç şey, Allahü teâlânın hazînesindendir. 1- Fakirlik, 2- Hastalık, 3- Sabır: Belâ ve musibetin acısını, ne Allahü teâlâdan başkasına ne de Allahü teâlâya şikâyette bulunmamaktır. Kazaya tam olarak rızâ göstermelidir. Çünkü kölenin, efendisinin hükmüne râzı olması gerekir."

Abdullah bin Abbâs'a (radıyallahü anh); "Günlerin, ayların ve amellerin en hayırlısı nedir? diye soruldu. O da şöyle buyurdu: "Günlerin en hayırlısı Cum'a günüdür. Çünkü Cum'a, günlerin efendisidir. Allahü teâlâ Cum'a gününü Muhammed aleyhisselâmın ümmetine ihsân eyledi. Ayların en hayırlısı Ramazân-ı şerîf ayıdır. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmi bu ayda indirdi. Kadir gecesi Ramazân-ı şerîf ayındadır. Bu ayda, farz olan oruç tutulur. Bu ayda yapılan nafilelerin sevâbı, farz sevâbı gibidir. Amellerin en hayırlısı, vaktinde kılınan beş vakit namazdır. Beş vakit namaz, diğer amellere açılan kapı mesabesindedir. Beş vakit namaz kılındığı zaman, diğer sâlih amelleri de yapmak nasîb olur. Beş vakit namaz kılınmazsa, diğer sâlih amelleri yapmak nasîb olmaz."

Hazreti Ali şöyle buyurdu: "Amellerin en hayırlısı, Allahü teâlânın kabûl ettiğidir. Ayların en hayırlısı, Allahü teâlâya tövbe-i nasûh ile tövbenin yapıldığı aydır. En hayırlı gün, îmânla ölerek dünyâdan ayrıldığımız gündür.

Denildi ki: "Allahü teâlâ bir kul hakkında hayır murâd ettiği zaman, onu dinde fakîh yapar, dünyâ sevgisini ve tama'ı kalbinden çıkarır. Ona kendi ayıplarını görmeyi nasîb eder."

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bana dünyâda üç şey sevdirildi: Güzel koku, zevcelerim ve gözümün nûru olan namaz." Allah için olan şeyler dünyâ olmaz. Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrlarında Eshâb-ı Kirâm vardı. Bu sırada Ebû Bekr Sıddîk (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: "Yâ Resûlallah! Bana da dünyâda üç şey sevdirildi: 1- Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek yüzüne bakmak. 2- Malımı, Resûlullahın yolunda infâk etmek. 3- Kızımın, Resûlullahın nikâhı altında bulunması." Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: "Doğru söyledin yâ Ebâ Bekr! Bana da dünyâda üç şey sevdirildi: 1- İyiliği emretmek, 2- Kötülükten men etmek, 3- Eski elbise giymek." Hazreti Ömer'in cübbesinde ondört yamanın olduğu rivâyet edilir. Hazreti Osman bin Affân da şöyle buyurdu: "Bana da dünyâda üç şey sevdirildi: 1- Açları doyurmak, 2- Çıplakları giydirmek, 3- Kur'ân-ı kerîm okumak." Hazreti Ali bin Ebî Tâlib de; "Doğru söyledin yâ Osman! Bana da dünyâda üç şey sevdirildi: 1- Misâfire hizmet, 2- Yazın şiddetli sıcakta oruç tutmak, 3- Düşmanla savaşmak" buyurdu. Onlar bu hâlde iken, Cebrâil (aleyhisselâm) Resûlullaha (aleyhisselâm) geldi ve; "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ sizin sözlerinizi duyunca, beni size gönderdi. Bana, eğer dünyâ ehlinden olsam neyi sevdiğimi sormanı emretti" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem; "Neyi seversin yâ Cebrâil?" diye suâl buyurdu. Cebrâil (aleyhisselâm); "Dalâlette olanlara (yolunu kaybetmişlere) doğru yolu göstermeği, Allahü teâlâya itaat eden ve O'ndan korkanlara yakınlık göstermeyi ve fakirlere yardım etmeği severim" buyurdu.

Yine Cebrâil aleyhisselâm şöyle buyurdu: "Allahü teâlâ, kullarında üç şeyi sever, 1- Başkasının, Allahü teâlânın beğendiği işleri yapmasına imkân vermeği, 2- İşlediği

günahlara pişman olduğu zaman ağlamayı, 3- İhtiyâç vaktinde sabretmeyi."

Evliyâdan birisi şöyle buyurdu: "Kim işlerinde aklına güvenip ona sarılır ve Allahü teâlâya güvenmezse, doğruya ulaşamaz. Malı sebebiyle kendisini müstağni gören, kendini başkasına ihtiyâcı yok kabûl edene malı kâfi gelmez. Gücünü mahlûktan alan, mahlûka güvenerek kendisini kuvvetli sayan, zelîl olur."

Evliyâdan birisi buyurdu ki: "Allahü teâlâyı tanıyan, O'ndan başkasını sevmez. Dünyânın fânî olduğunu bilen, dünyâya rağbet etmez. Âhıreti dünyâya tercih eder ve Allah rızâsı için amel yapar."

Zünnûn-i Mısrî buyurdu ki: "Bir şeyden korkan, ondan kaçar. Birşeye rağbet eden, onu taleb eder, ister." Ya'nî Cenneti istiyen, ona yaklaştıran amel yapar. Cehennemden korkan, ondan muhafaza edecek amelleri yapar.

Zünnûn-i Mısrî şöyle buyurdu: "Dünyâdaki ve âhıretteki her hayrın aslı, Allah korkusudur. Dünyânın anahtarı tokluk, âhıretin anahtarı açlıktır."

Mâlik bin Dinar (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Üç şeye, üç şeyle mâni ol. Tevâzu ile kibre, kanâat ile hırsa, nasihat ile hasede mâni ol." Hadîs-i şerîfte: "Kadere îmân ile hased, bir kulun kalbinde birleşmez" buyuruldu.

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), Ebû Zer'e (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Ey Ebû Zer! Sefîneyi yenile, tazele. (Ya'nî her şeyde niyetini iyi yap. Senin için sevâb ve Allahü teâlânın azâbından kurtulmak nasîb olur.) Çünkü deniz derindir. Azığını kâmil olarak al. Çünkü âhıret yolculuğu uzundur. Dünyâda yükünü hafiflet. Çünkü yokuşu çıkmak zordur. Ameli, sırf Allahü teâlâ için yap. Çünkü Allahü teâlâ bütün hâlleri bilicidir."

Osman bin Affân (radıyallahü anh) buyurdu ki: "İbâdetin tadını şu dört şeyde buldum: 1- Allahü teâlânın farz kıldığı emirlerini yerine getirmek, 2- Allahü teâlânın haram kıldıklarından sakınmak, 3-Emr-i ma'rûf yapmak, 4- Kötülükten nehyetmek ve Allahü teâlânın gazâbından korkmak."

Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: "Cenneti istiyen, hayır işlere koşar. Cehennem ateşinden korkar. Nefsin arzu ve isteklerine tâbi olmaktan sakınır. Dünyânın mihnet, sıkıntı yeri olduğunu bilene, musibetler hafif gelir."

Abdullah İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Dört şey, kalbin zulmetindendir 1- Fazla yediğine aldırmadan yemek. 2- Zâlimlerle beraber bulunmak, 3- Geçmiş günahları unutmak. 4-Uzun emel sahibi olmak. (Zevk ve safa sürmek için, çok yaşamayı istemek.) Dört şey de kalbin nûrundandır: 1-Haram ve şüpheli yeme korkusundan aç kalmak, 2- Sâlihlerin sohbetinde bulunmak, 3- Geçmiş günahları, pişmanlıkla hatırlamak, 4- Emeli kısa tutmak."

Hâtim-i Esâm buyurdu ki: "Dört şey olmadan, dört şeyi iddia eden yalancıdır 1- Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden sakınmadan, Allahü teâlâyı sevdiğini iddia eden, 2- Fakirleri ve yoksulları aşağı görerek, Resûlullah efendimizi sevdiğini iddia eden. 3- Elinden geldiği hâlde fakirlere sadaka vermiyerek, Cenneti sevdiğini iddia eden, 4- Günahlardan sakınmadığı hâlde, Cehennem ateşinden korktuğunu iddia eden yalan söylemiştir."

Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Şekûvetin alâmeti dörttür: 1- Allahü teâlânın katında (adedi, yeri ve zamanı) tesbit edilmiş olduğu hâlde, geçmiş günahları unutmak, 2- Kabûl edilip edilmediğini bilmediği hâlde, geçmiş iyilikleri zikretmek, anmak. 3- Kendisine verilen rızıktan râzı olmayıp, dünyâya tama' etmek sûretiyle, dünyâda kendisinden yukarıdakilere bakmak. 4- Allahü teâlânın verdiği ni'metlere şükretmeyip, sâlih amel husûsunda kendisinden aşağıdakilere bakmak. Allahü teâlâ buyurdu ki: "Ben onu dünyâdan men etmek ve tâat husûsunda ona yardım etmek sûretiyle, onu murâd ettim. Fakat o, ona verdiğime rızâ göstermemek sûretiyle beni istemedi. Ben de onu terk ettim (ona yardımımı kestim)." Se'âdetin alâmeti dörttür: 1- Pişmanlık ve istiğfar etmek sûretiyle geçmiş günahları hatırlamak, 2-Kusurlu olduklarını düşünerek, sanki hiç ondan öyle iyi işler meydana gelmemiş gibi kabûl ederek, geçmişte yaptığı iyilikleri unutmak, 3- Dîni husûsunda kendisinden yukarıdakine bakıp, ona uymak, 4- Dünyâ husûsunda kendisinden aşağıdakine bakıp, Allahü teâlânın kendisine ihsân ettiği ni'metlere şükretmek."

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Asıllar dört şeydir: 1- İlâçların aslı, az yemektir. 2- Edeblerin aslı az konuşmaktır. 3- İbâdetlerin aslı günah azlığıdır. (Zira günahlar, Allahü

teâlâya ta'zim olan ibâdetleri yok eder.) 4- Maksâd ve murâdların aslı sabırdır." Denilir ki: Sabırla, murâd edilen, istenilen şeye kavuşulur. Takvâ ile demirler yumuşar.

Evliyâdan birisine ne hâlde olduğu sorulunca, şöyle cevap verdi: "Ben Rabbim ile muvafakat üzereyim. Ya'nî O'nun emirlerine uymaktayım. Nefsle muhalefet üzereyim. Ya'nî onun dediklerini yapmıyorum, insanlarla beraber nasihat üzereyim. Ya'nî onları iyi ameller işlemeye, kötü işlerden sakınmaya da'vet ediyorum. Dünyâ ile beraber zarûret üzereyim. Ya'nî dünyâdan bana lâzım olan zarurî miktarı alıyorum."

Abdullah İbni Mübârek buyurdu ki: "Hikmet ehlinden birisinin topladığı kırkbin sözden üç tanesi şudur: "Malına güvenme (malım var da bana artık bir sıkıntı ve helak gelmez deme). Mi'deni alamıyacağı kadar doldurma. Fâidesi olmıyan ilmi toplama."

Hâtim-i Esâm buyurdu ki: "Dört şeyin kıymetini dört kimse bilir. Gençliğin kıymetini yaşlılar, sıhhatin kıymetini hastalar, hayâtın kıymetini vefât etmiş olanlar, afiyetin kıymetini, belâ ve musibete uğrayanlar bilir."

Hazreti Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: "Amellerin en zoru, şu dört haslettir 1-Gadab zamanında affetmek. 2- İhtiyâç vaktinde cömertlik yapmak. 3- Yalnız başına ve yanında kimse yok iken haramlardan sakınmak. 4- Zulmünden korktuğu veya affını ve ihsânını umduğu sultânın yanında hakkı söylemek."

Resûlullah (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: "İnsanlardan beş kişiyi aşağı tutan, beş şeyde zarar eder. Âlimleri aşağı tutan, dînini öldürmüş olur. Sultanları aşağı tutan, dünyâ işlerini bozmuş olur. (Zira sultanlar, dünyâ işlerini düzenler.) Komşularını aşağı tutan, (onlardan gelen) fâideleri yok eder. Akrabalarını aşağı tutan, onların sevgisini kaybeder. Zevcesini aşağı tutan, geçim güzelliğini kaybeder."

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Ümmetime öyle bir zaman gelecek ki; beş şeyi sevecekler, beş şeyi unutacaklar. Dünyâyı sevecekler (onunla meşgûl olacaklar), âhıreti unutacaklar (onun için sâlih amel yapmayı bırakacaklar). Evlerini sevecekler (Onun zîneti ile meşgûl olacaklar), kabirlerini unutacaklar (Onları aydınlatacak sâlih amel yapmayı terkedecekler). Malı sevecekler (onu yığmak için çalışacaklar), fakat onun hesabını unutacaklar (Allahü teâlânın o mal yüzünden kendisini hesaba çekeceğinden gâfil olurlar. Çünkü helâl malın hesabı, haramın azâbı vardır). Çoluk çocuklarını severler, Cennetteki hûrîleri unuturlar. Nefslerini severler, Allahü teâlâyı unuturlar (Nefslerinin isteklerine uyup, Allahü teâlânın emirlerini terkederler). Onlar benden uzaktırlar, ben onlardan uzağım."

Ebû Bekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Beş şey zulmet olup, bunların da beş aydınlatıcısı vardır: 1- Dünyâ sevgisi zulmettir. (Çünkü dünyâ sevgisi, insanı şüpheli şeylere, sonra mekrûhlara, sonra haramlara düşürür. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Dünyâ sevgisi her günâhın başıdır." İmâm-ı Gazâlî de; "Dünyâ sevgisi her günâhın, dünyâya buğz da her iyiliğin başıdır" buyurdu.) Zulmet olan dünyâ sevgisinin kandili (gidericisi) takvâdır. 2- Günah zulmettir, bunun kandili tövbedir. (Çünkü Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kul bir günah işlediği zaman, kalbine siyah bir nokta konur. Kul Allahü teâlâdan af ve mağfiret istediği, tövbe ettiği zaman, kalbi temiz olur. Eğer günâha tekrar dönerse, o siyah nokta artar ve kalbini kaplar.") 3- Kabir zulmettir. Onun aydınlatıcısı, "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah"dır. (Resûlullah (aleyhisselâm); "Kim ihlâsla "La ilahe illallah" derse Cennete girer" buyurdu. Eshâb-ı Kirâm; "Yâ Resûlallah! "La ilahe illallah"ı ihlâs ile söylemek nasıl olur?" diye sorduklarında, Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "Kelime-i tevhîdin, sizi Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden menetmesidir." Denilir ki: "Yedi şey kabri aydınlatır. İbâdette ihlâs, ana-babaya iyilik, akrabaya iyilik, ömrü günahlarla geçirmemek, nefsinin arzu ve isteklerine uymamak, tâat için gayret göstermek, Allahü teâlâyı çok anmak.") 4- Korkulu yerleri pekçok olduğu için, âhıret zulmettir. Onun kandili sâlih ameldir. 5- Sırat köprüsü zulmettir. Onun kandili yakîndir. (Ya'nî şeksiz ve şüphesiz olarak gaybe inanmaktır.)"

Osman bin Affân (radıyallahü anh) buyurdu ki: Beş şey muttekîlerin alâmetlerindendir: 1- Dindar kimselerle beraber olup, diline sahip olmak. 2- Pekçok dünyalığa kavuşunca, bunu akıbeti için iyi görmemek. 3- Dünyâdan az birşeye kavuşunca, onu fırsat ganîmet bilmemek. 4- Haram yeme korkusu ile, karnını helâl ile de fazla doldurmamak. 5-Herkesi helak olmaktan kurtulmuş, sâdece kendisinin günahları sebebiyle helak olduğunu sanmak.

Hazreti Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: “Şu dört şey olmasaydı, insanların hepsi sâlih olurlardı, 1- Dîni bilmemeye rızâ göstermek. (Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ, dünyâyı bilip, âhıreti bilmiyen her âlime buğz eder.”) 2- Dünyâya düşkün olmak. (Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Dünyâya rağbet etmemek, kalbi ve bedeni rahatlatır. Dünyâya rağbet etmek ise, kalbi ve bedeni yorar.”) 3- İhtiyâcından fazlasını vermekte cimrilik göstermek. 4- Amelde riya yapmak.”

Abdullah bin Amr bin As (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Kimde şu beş haslet varsa, dünyâda ve âhırette mes’ûd olur 1- Her zaman “La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah” söylemek. (Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Her halükârda Allahü teâlâyı çok anınız. Çünkü, Allahü teâlâya, O’nu zikrden daha sevgili ve kulu, dünyâ ve âhıretteki her kötülükten kurtaran daha güzel bir amel yoktur.”) 2- Başa bir belâ ve musibet gelince, “İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn ve lâ havle velâ kuvvete illâ billâh-il-aliyyil azîm” demek. (Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâyı zikretmenin dışında çok konuşmayınız. Çünkü Allahü teâlâyı anmanın dışında çok konuşmak, kalbi katılaştırır. İnsanların Allahü teâlâdan en uzak olanı, kalbi katı olanıdır.”) 3- Bir ni’mete kavuşunca, ni’mete şükür olarak “Elhamdülillahi Rabbilâlemin” demek. 4- Bir işe başlarken, “Bismillâhirrahmânirrahîm” demek. 5- Günah işlediğinde, “Estağfirullahel’ azîm ve etûbü ileyh” demek. (Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Size hastalığınızı ve ilâcını bildireyim mi? Hastalığınız günahlar, ilâcı istiğfardır.”)

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “La ilahe illallah” demeye ve istiğfara yapışınız. Bu ikisini çoğaltınız. Çünkü şeytan; “İnsanları günahlarla helak ettim. Onlar ise, “La ilahe illallah”ı söylemek ve istiğfar etmekle beni helak ettiler. Ben bunu görünce, onları hevâları ile helak ettim. Onlar ise kendilerini doğru yolda sanıyorlar” der.”

Fakîh Ebü’l-Leys-i Semerkandî (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: “Yedi sözü söylemeye riâyet eden, Allahü teâlânın katında ve meleklerinin yanında şerefli olur. Deniz köpüğü kadar da olsa, Allahü teâlâ, onun günahlarını af ve mağfiret eder, tâatin tadını duyar. Hayâtı da, vefâtı da hayr olur. Bu yedi söz şunlardır: 1- Her işe başlarken Bismillah demek, 2- Her işi bitirince Elhamdülillah demek, 3- Fâidesiz şeyler söylediği zaman istiğfar etmek, 4-Bir iş yapılmak istenince, inşâallah demek, 5- İstemediği bir şey başına gelince, “La havle velâ kuvvete illâ billâh-il-aliyyil azîm” demek. 6- Başına bir musibet gelince, “İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn” demek, 7- Gece-gündüz her zaman, “La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah” demek.”

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Beş şeyden önce beş şeyi fırsat bil. 1- İhtiyârlıktan önce gençliği, (Ya’nî ihtiyârlık sana gelmeden, kudretin varken, gücün kuvvetin yerinde iken sâlih amel yap.) 2- Hastalıktan önce sıhhati, (Ya’nî sıhhatin varken hastalık gibi bir mâni çıkmadan sâlih amel yap.) 3- Fakirlikten önce zenginliği, (Ya’nî muhtaç duruma düşmeden, ihtiyâcından fazlasını sadaka olarak dağıt.) 4- Ölümden önce hayâtı, (Ölümden sonra fâidesini göreceğin şeyi fırsat bil. Çünkü ölen kimsenin ameli kesilir.) 5- Meşgûliyetten önce boş vakti.”

Abdullah-i Antâkî buyurdu ki: “Beş şey vardır ki, kalb katılaştığı zaman, onun ilâçlarındandır: 1- Sâlih kimselerin meclislerinde bulunmak. 2- Kur’ân-ı kerîmin ma’nâsını düşünerek okumak. 3- Karnını doyurmayıp, helâlden az birşey yemekle yetinmek. Helâl yemek, kalbi aydınlatır. 4- Allahü teâlânın kâfir ve günahkâr için hazırladığı acı azâbı ve tehdidini düşünmek. 5- Kendisini, Allahü teâlâya kulluk vazîfesini yapmakta âciz ve noksan görmek, bununla beraber Allahü teâlânın lütuf ve ihsânını düşünmek. Bu tefekkür olup, bundan haya meydana gelir. (Tefekkür, insanda Allah korkusunu arttırır. Nefsi kınamaya ve ayıplamaya vesile olur.) Tefekkürden bir kısmı da şunlardır: 1- Allahü teâlânın seni, herşeyinle içini, dışını bildiğini, her ân O’nun seni gördüğünü düşünmek. 2- Dünyâ hayâtını, dünyâ hayâtının meşgûliyetlerinin çokluğunu, dünyâ hayâtının çok çabuk geçtiğini, âhıretin ve ni’metlerin devamlı olduğunu düşünmek. Bu tefekkürün meyvesi; dünyâya düşkün olmayıp, âhırete rağbet etmektir. 3- ölümün geleceğini, fırsat elden kaçtıktan sonra pişmanlık olacağını düşünmek. Bu tefekkürün meyvesi; uzun emel sahibi olmamak, amellerini düzeltmek, âhırete hazırlık yapmaktır.

Allahü teâlânın âyetlerini, kudret ve büyüklüğüne delâlet eden şeyler üzerinde düşünmeli, fakat Allahü teâlânın zâtını düşünmemelidir. Nitekim Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlânın âyetleri hakkında düşününüz. Allahü teâlânın zâtını düşünmeyiniz. Çünkü sizin buna hakkıyla gücünüz yetmez. (Bunu hakkıyla bilemezsiniz.)”

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Gizlilik, gizli işleri muhafaza eder. Sadaka malları korur. İhlâs, amelleri korur. Doğruluk, sözleri korur. (Yalancının sözü, Allahü teâlânın katında makbûl değildir. Evliyâdan birisi şöyle buyurdu: Dilsizlik, yalandan daha iyidir. Doğru konuşan dil, saadetin başıdır.) Meşveret görüşleri korur.” Yine buyurdu ki: “Meşveret, (işin sonunda) pişman olmaya karşı bir kale, kınanmaya karşı bir emandır.”

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: “Mal toplamakta beş kötü şey vardır: 1-Mal toplarken karşılaştığı zillet ve meşakkat, 2- Mal toplarken, Allahü teâlânın zikrinden, O’nu anmaktan uzaklaşmak. 3- Topladığı malı elinden zorla birisinin almasından ve çalmasından korkmak, 4-Cimri ismini taşıması, 5- Mal ile meşgûl olurken, sâlihlerin meclisinden ve sohbetinden ayrı ve uzak kalmak. Malı hayır yerlere dağıtmakta beş güzel haslet vardır: 1-Beden, mal aramak ve onun peşinde koşmaktan kurtulur. 2-Malı muhafazayı bırakıp, kendisini Allahü teâlânın zikrine verir. 3- Malı soyan ve çalan kimsenin korkusundan emîn olur. 4-Kendisine kerîm ismi verilir. 5-Sâlihlerle beraber olma imkânı bulur.”

Hâtim-i Esâm (radıyallahü anh) buyurdu ki: “İşlerde acele etmek şeytandandır. Fakat beş şey müstesnadır. Bunlar, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sünnetlerindendir. 1-Eve misâfir gelince onu doyurmak, 2- Müslüman kardeşi öldüğü zaman onu techîz etmek, ya’nî yıkanması, kefenlenmesi ile meşgûl olmak, namazını kılmak ve defnetmek. 3- Bülûğ çağına gelen çocuğunu evlendirmek. 4-Zamanı gelince borcunu ödemek. 5- Günah işleyince tövbe etmek.”

Muhammed bin Devrî (radıyallahü anh) buyurdu ki: “İblîs, şu beş şey sebebiyle şaki oldu: 1- Günâhını i’tirâf etmedi. 2-İşlediği günahtan dolayı üzüntü duyup pişman olmadı. 3-Nefsini kınamadı. 4- Tövbe etmeye azmetmedi. 5-Allahü teâlânın rahmetinden ümîd kesti. Âdem aleyhisselâm ise, şu beş şey sebebiyle sa’îd oldu: 1- Âdem aleyhisselâm, zellesini i’tirâf etti. (Âişe vâlidemiz (radıyallahü anha) buyurdu ki: Kul, günâhını i’tirâf edip tövbe edince, Allahü teâlâ onun tövbesini kabûl eder.) 2- Yaptığından dolayı pişman oldu. (Abdullah İbni Mes’ûd’un rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kul bir günâh işler de bundan dolayı pişman olursa, bu, onun için keffârettir.”) 3- Zellesinden dolayı nefsini kınadı. 4-Sebeplerine yapışarak derhâl tövbe etti. 5- Allahü teâlânın rahmetinden ümidini kesmedi.”

Şakîk-i Belhî (kuddise sirruh) buyurdu ki: “Şu beş haslete sarılınız: 1- Allahü teâlâya ihtiyâcınız kadar ibâdet ediniz. (Ya’nî bütün gücünüzle ve imkânlarınızla ibâdet ediniz, demektir. Çünkü insan, Allahü teâlâya pekçok muhtaçtır.) 2-Dünyâdan, dünyâda kalacağınız kadar alınız. 3- Allahü teâlâya karşı, azâbına dayanabileceğiniz kadar günah işleyiniz. (Burada da ma’nâ; asla günah işlemeyiniz. Allahü teâlânın azâbına hiç kimse dayanamaz. Çünkü O’nun azâbı pek şiddetlidir, demektir.) 4- Kabirde kalacağınız kadar azık hazırlayınız. (Ya’nî, âhıret yolculuğu için azık hazırlayınız ve hazırlık yapmış demektedir. Burada ma’nâ; hem kabir, hem de kabirden sonrası için azık hazırlayınız, demektir. Burada sâdece kabrin zikredilmesi, âhıret yolculuğunun ilk konağı olduğu içindir. Meyyitin kabirdeki durumu hafif ve rahat olursa, ondan sonra da rahat olur. Meyyitin durumu kabirde iyi olmazsa, sonra da iyi olmaz.) 5- Cennet için, orada kalacağınız kadar sâlih amel yapınız. (Cennet ehlinin mertebeleri, dünyâda iken yapmış oldukları sâlih amellere göre farklı farklıdır. Ameli en güzel olanın mükâfatı, Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı ile en yüksek mertebeye nail olmasıdır.)

Yine buyurdu ki: “Aradığımız beş şeyi, beş şeyde bulduk: 1-Günahlan terketmeyi, duhâ namazında bulduk. 2- Kabrin aydınlığını, gece namazında bulduk, 3- Kabirde Münker ve Nekîr meleklerine cevap verebilmeyi, Kur’ân-ı kerîm okumakta bulduk. 4- Sırat köprüsünü geçmeyi, oruç tutmak ve sadaka vermekte bulduk. 5- Arş’ın gölgesinde gölgelenmeyi, yalnızlıkta bulduk.”

Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Bütün dostları gördüm, fakat onlar arasında dili muhafaza etmekten faziletli bir dost görmedim. Bütün elbiseleri gördüm, fakat vera’dan (harama düşmek korkusu ile şüphelilerden sakınmaktan) daha üstün bir elbise görmedim. Bütün malları gördüm, kanâattan daha faziletlisini görmedim. Bütün iyi işleri gördüm, fakat nasihatten daha hayırlısını görmedim.”

Evliyâdan birisi buyurdu ki: “Zühd beş şeyden ibârettir: 1-Allahü teâlâya güvenmek, 2- Mahlûkattan uzak kalmak, 3-

Amelleri yaparken ihlâs sahibi olmak, 4- Zühde tahammül etmek, 5-Elinde bulunan ile kanâat etmek."

Yahyâ bin Mu'âz (radıyallahü anh), bir münâcaatında (Allahü teâlâya yalvarıp, duâ ederken) şöyle buyurdu: "İlâhî! Geceler ancak sana yalvarmakla, gündüzler senin tâatin ile, dünyâ senin zikrin ile, âhıret senin affın ile, Cennet senin cemâlini görmekle güzel olur."

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Şu beş şey, beş yerde garip olur. (Ya'nî aralarında münâsebet bulunmaz.):

1-Mescid, namaz kılmayan kimseler arasında (yapıldığı zaman), 2- Kur'ân-ı kerîm (îmân edip de onun ile amel etmiyen) fâsıkın kalbinde, 3-Müslüman sâliha bir kadın, zâlim, kötü ahlâklı birisinin elinde, 4-Sâlih bir müslüman erkek, kötü ahlâklı düşük (bayağı) bir kadının elinde, 5- Âlim bir kişi, onun sözünü dinlemiyenlerin arasında."

Hazreti Ömer bin Hattâb buyurdu ki: "Allahü teâlâ, altı şeyi, altı şeyde gizlemiştir. 1-Rızâsını, kendine tâatta, 2-Gazâbını, günahlarda, 3-Kadir gecesini, Ramazân-ı şerîf ayında, 4-Evliyâsını, insanlar arasında, 5-Ölümü, ömür içerisinde, 6- En faziletli namazı, diğer namazlar arasında gizlemiştir."

Hazreti Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: "Ni'metlerin en büyükleri altı tane olup, şunlardır: 1-İslâm dîni, 2-Kur'ân-ı kerîm, 3-Muhammed aleyhisselâm, 4-Âfiyet, 5-Ayıpların gizlenmesi, 6-Dünyâ işlerinde insanlara muhtaç olmamak."

Yahyâ bin Mu'âz (radıyallahü anh) buyurdu ki: "İlim, amelin delîlidir, (İlimsiz amel olmaz.) Anlamak, ilmin kabıdır. Akıl, hayra götürür. Nefsin arzu ve istekleri, günahların bineğidir. Mal, kendini büyük görenlerin elbisesidir. Dünyâ âhıretin çarşısıdır." Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Dünyâda helâl kazanan kimseyi Allahü teâlâ hesaba çeker. Dünyâda haram kazanan kimseye ise azâb eder."

Denildi ki: "Şu altı şey, bütün dünyâya bedeldir: 1-Lezzetli yiyecek, 2-Ana-babaya itaatkâr olan sâlih evlâd, 3- Allahü teâlâya ve kocasına itaat eden sâliha bir kadın, 4-Sağlam ve değişmiyen söz, 5-Kâmil akıl, 6-Sıhhatli beden."

Evliyâdan birisi buyurdu ki: "Allahü teâlâdan korkmayan kimse, dilinin sürçmesinden kurtulamaz. Birgün Allahü teâlânın huzûrunda hesap vermekten korkmayan, harama ve şüphelilere düşmekten kurtulamaz. (Haramlar iki kısımdır: Birincisi; aslı haram olanlardır. Leş ve kan gibi Bunlardan sâdece zarûret hâlinde, açlıktan ölecek durumda olan, ölmiyecek kadar yiyebilir, ikincisi; aslı, kendisi helâl olup, başkasının mülkü olduğu için haram olanlardır. Temiz su ve buğday gibi. Bunlar kişinin mülkü olmadıkça, ondan yemesi ve içmesi haramdır. Şüphelilerin üç mertebesi vardır: 1-Haramlığı kesin, fakat helâl olmasında şüphe vardır. Bunda haramın hükmü vardır. 2-Helâl olduğu kesin, fakat haramlığı şüpheli olanlardır. Bu kısımdaki şüpheli şeyi terketmek vera'dandır. 3-Haram ve helâl olabileceği muhtemel olan şeylerdir. Bunları da terk etmek gerekir. Amelini bozan şeylerden korumayan kimse riyadan kurtulamaz. Kalbini bozan şeylerden korunması husûsunda Allahü teâlâdan yardım istemiyen kimse, hasedden kurtulamaz. İlim ve amel bakımından kendinden yüksek olana bakmıyan kimse, ucbdan kurtulamaz. Yaptığı sâlih amelden dolayı nefsini öven ve medheden kimse şükrü unutur, ameli boşa gider. (Resûl-i ekrem buyurdu ki: "Ucb, yetmiş senenin amelini boşa çıkarır.")

Hasen-i Basrî buyurdu ki: "Kalbin bozulması altı şeyden dolayıdır: 1-Allahü teâlânın rahmetini umarak, tövbeyi terketmek, 2-İlmi ile amel etmemek, 3-Amelinde ihlâs sahibi olmamak, 4-Allahü teâlânın ihsân buyurduğu rızkı yiyip, şükür etmemek, 5-Allahü teâlânın taksimine râzı olmamak, 6-Vefât edenleri kabirlerine defn edip, onlardan ibret almamak." (Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kabir, âhıret konaklarının ilkidir. Ondan kurtulana, ondan sonrası daha hafif ve kolay, ondan kurtulamayana, ondan sonrası daha zor ve çetindir.")

Yine Hasen-i Basrî buyurdu ki: "Kim dünyâyı ister ve onu âhırete tercih ederse, Allahü teâlâ onu altı şeyle cezalandırır. Bunların üçü dünyâya, üçü âhırete âittir. Dünyâya âit olan üç ceza şunlardır: 1-Sonu gelmeyen emel sahibi olmak, 2-Kanâat sahibi olmamak, 3-İbâdetin tad ve lezzetini duymamak. Âhıretteki üç ceza ise şunlardır: 1- Kıyâmet gününün korkuları, 2-Şiddetli hesap, 3-Uzun süren üzüntü."

Ahnef bin Kays (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Hasedci kimse için rahat yoktur." (Abdülmu'tî Semlânî, Bedrüddîn'den şöyle nakletti: Hased eden kimse şunlara mübtelâ olur 1- Herkes onu ayıplar, 2- Dâima üzüntülü olur, 3- Allahü teâlânın tevfîk kapısı ona kapanır, 4-Devâmlı musibete düçâr olur ki, başına gelen bu musibetten dolayı bir ecir ve sevâba da kavuşamaz.

Sabır, belâ ve musibetin; tevâzu, kişinin hilm ve ilminin; alçak gönüllülük, ilim öğrenmenin; yaptığı iyilikleri saymayı terketmek, iyilik yapmanın; huşû', namazın süsüdür.)

Hazreti Ömer bin Hattâb buyurdu ki: "Boş sözü terk edene hikmet, boşuna ve fuzûli bakışı terk edene kalbin huşû'u verilir. (Huşû'un alâmeti; bir kimseye kızıldığı ve muhalefet edildiği zaman, bunu kabûl etmesidir.) Fazla yemeği terkedene, ibâdetin tadı; boş yere gülmeyi terkedene, heybet; mizahı terk edene güzel heybet; dünyâ sevgisini terkedene, âhıret sevgisi; başkasının ayıpları ile uğraşmayı terk edene, kendi nefsinin ayıplarını ıslâh etmek ihsân edilir."

Osman bin Affân (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Âriflerin alâmetlerinden ba'zıları şunlardır: Ârifin kalbinde korku ve ümid beraberdir. Dili dâima Allahü teâlâyı hamd ve sena ile meşgûldür. Gözleri haya ve ağlama ile doludur. İrâdesi, kendi isteklerini terk edip, Allahü teâlânın rızâsını gözetmekle meşgûldür."

Ali bin Ebî Tâlib (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Huşû' bulunmayan namazda, fâidesiz sözden sakınılmayan oruçta, haram ve şüphelilerden sakınılmadan sahip olunan ilimde, cömertlik yapılmayan malda, hakkı gözetilmeyen kardeşlikte, devam etmeyen ni'mette, ihlâs bulunmayan duâda hayır yoktur."

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma Tevrat'ta şöyle vahyetti: Hatâların aslı üçtür, 1-Kibir, 2-Hased, 3-Hırs. Bunlardan altı şey doğar. Böylece hepsi dokuz tane olur. Altı şey şunlardır: Tokluk, uyku, rahat, malları sevmek, övgü ve medhi sevmek, başkan olmayı sevmek."

Hazreti Ebû Bekr Sıddîk buyurdu ki: "Kullar üç sınıftır. Her sınıfın alâmetleri vardır. Bu alâmetlerle bilinirler. Birinci sınıfta olanlar, Allahü teâlâya azâbından korkarak ibâdet ederler, İkinci sınıfa girenler, Allahü teâlânın rahmetinden ümîd ederek ibâdet ederler. Üçüncü sınıf insanlar ise, sırf Allahü teâlâyı sevdikleri için ibâdet ederler. Birinci sınıfta bulunanların alâmeti üçtür: Kendilerine kıymet vermezler. Yaptıkları iyilikleri az görürler, işledikleri günahları çok görürler, ikinci sınıf insanların da alâmeti üç tanedir: Bütün işlerinde insanlara rehberdirler, insanlara çok cömertlik yaparlar, mallarını sadaka olarak verirler. Allahü teâlâ hakkında hüsn-i zan sahibidirler. Üçüncü sınıf insanların alâmeti de üçtür: 1-Sevdikleri şeylerden verirler. Allahü teâlânın rızâsından başka birşeye aldırmazlar. 2-Nefslerinin istemediği işleri yaparlar. 3-Bütün hâllerinde Allahü teâlâyı hatırlarından çıkarmazlar. Allahü teâlâ ile beraber olur, Allahü teâlânın emrini yerine getirir, yasaklarından sakınırlar."

Hazreti Osman bin Affân buyurdu ki: "Beş vakit namazı vaktinde kılıp devam eden kimseye, Allahü teâlâ dokuz şeyi ihsân eder: 1-Allahü teâlâ o kulunu sever, 2-Bedeni sıhhatli olur, 3-Melekler onu belâlardan muhafaza eder, 4-Evine bereket iner, 5-Yüzünde sâlihlerin siması (alâmeti) olur, 6-Allahü teâlâ o kulunun kalbini yumuşatır (böylece o kimse nasihati kabûl eder), 7-Kıyâmet günü sırat köprüsünü şimşek gibi geçer, 8-Allahü teâlâ onu Cehennem ateşinden kurtarır, 9-Allahü teâlâ onu Cennette evliyâsına komşu eder."

Hazreti Ebû Bekr Sıddîk buyurdu ki: "On haslet kendisinde bulunan kimse, bütün âfetlerden kurtulur. Müttekîlerin derecesine nail olur. Bu on şey şunlardır: 1-Devamlı doğruluk ve kanaatkar kalb, 2-Kâmil bir sabır ve devamlı olan şükür, 3-Dâimî bir fakirlik ve zühd, 4-Devamlı tefekkür ve açlık, 5-Devamlı hüzün ve Allah korkusu, 6- Devamlı meşakkat ve mütevâzi beden, 7-Devamlı yumuşaklık ve merhamet, 8-Devamlı sevgi ve haya, 9-Fâideli ilim ve devamlı onunla amel, 10-Devamlı îmân ve sabit akıl."

Hazreti Ömer bin Hattâb buyurdu ki: "Şu on şey, on şeysiz güzel olmaz: 1-Vera'sız akıl, 2- İlimsiz amel, 3- Allah korkusu olmadan matlûba ve maksuda ulaşmak, 4-Adâletsiz sultan, 5-Edeb olmadan, ilim ve şecaat gibi güzel hâller sahibi olmak, 6-Kalb sükûnu olmadan sevinçli olmak, 7-Cömert olmadan zengin olmak, 8-Kanâatsiz fakirlik, 9-Tevâzu sahibi olmadan, haseb ve neseb sahibi olmak, 10-Tevfîk olmadan (kulun işi Allahü teâlânın rızâsına muvafık olmadan) cihâd."

Hazreti Osman bin Affân buyurdu ki: "On şeyin zayi olması çok kötüdür. Bu on şey şunlardır: 1-Kendisine sorulmayan âlim, 2-Amel olunmayan ilim, 3-Kabûl edilmeyen doğru görüş, 4-Kullanılmayan silâh, 5-İçinde namaz kılınmayan mescid, 6-Okunmayan Kur'ân-ı kerîm, 7-Sadaka olarak verilmeyen mal, 8-Binilmiyen at, 9-Dünyâyı istiyende bulunan zühd ilmi, 10-Âhıret yolculuğu için hazırlık yapılmayan ömür."

Hazreti Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: "İlim, en hayırlı mirastır. Edeb, en kazançlı kazançtır. Takvâ, (âhıret için) en hayırlı azıktır, ibâdet, en hayırlı sermâyedir. Sâlih amel, Cennet için en hayırlı vesiledir. Güzel ahlâk, en hayırlı arkadaştır. Hilm, işlerde en hayırlı vezîr ve yardımcıdır. Allahü teâlânın taksimine kanâat etmek, en hayırlı zenginliktir, ölüm, en hayırlı terbiye edicidir."

Evliyâdan birisi buyurdu ki: "Şu on şey, kimde bulunursa, Allahü teâlânın gazâbına vesile olur 1- Fakirlerde kibir, 2-Âlimlerde tama', 3-Kadınlarda haya azlığı, 4-İhtiyarlarda dünyâ sevgisi, 5-Gençlerde tenbellik, 6-Sultanlarda zulüm, 7-Harbe gidenlerde korkaklık, 8-Zâhidlerde ucb, 9-Âbidlerde riya, 10-Zenginlerde cimrilik."

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Afiyet on şeydedir. Bunların beşi dünyâda, beşi âhırettedir. Dünyâda olanlar şunlardır: 1-İlim, 2-İbâdet, 3- Helâl rızık, 4- Şiddet ve sıkıntılara karşı sabır, 5-Ni'mete şükür. Âhirette olanlar şunlardır: 1- Azrail aleyhisselâm ona merhamet ve lütuf ile gelir, 2-Münker ve Nekir ismindeki melekler kabirde onu korkutmazlar, 3-(Kâfirlere Cehenneme gitmeleri emredildiği) O en büyük korku zamanında korkmaz, 4-Günahları yok edilip, iyilikleri kabûl edilir, 5-Sırat köprüsünü, şimşek gibi geçip Cennete selâmetle girer."

Evliyâdan birisi buyurdu ki: "Tövbe ettiği zaman akıllı kimseye şunlar gerekir: 1-Estağfirullahel'azîm demek sûretiyle dili ile istiğfar etmek, 2-Geçmiş günahlarına kalbi ile pişman olmak, 3-Bütün bedeni ile günahlardan sıyrılmak, 4-Ölünceye kadar Allahü teâlânın yasak ettiği şeylere dönmemeye azmetmek, 5-Âhireti sevip (âhiret işlerine yönelip), dünyâya buğzetmek, 6-Az konuşmak, lüzumu hâlinde konuşmak, 7-Az yiyip, az içmek, 8- Kendini ilim ve ibâdete vermek."

Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: "Yer hergün şunları söyler: Ey Âdemoğlu! Üzerimde çalışıp çabalasın, sağa sola gidip gelirsin. Hâlbuki dönüp dolaşıp bana geleceksin! Benim üzerimde Allahü teâlâya isyan edersin, yarın ise benim içimde azâb olunacaksın! Şimdi üzerimde gülersin, yarın benim içimde ağlıyacaksın! Şimdi üzerimde neş'elisin, fakat yarın içimde mahzûn olacaksın! Şimdi üstümde mal topluyorsun, yarın içimde topladığın bu malı Allah yolunda sarfetmediğin için pişman olacaksın! Şimdi üzerimde haram yersin, yarın seni kurtlar yer! Şimdi üzerimde kibirleniyorsun, fakat yarın içimde zelîl olacaksın! Şimdi üzerimde yürüyorsun, yarın bendeki bir çukura düşeceksin! Şimdi üzerimde, güneş ve ay ışığında yürüyorsun, yarın benim içimde, karanlıklar içine düşeceksin! Şimdi insanların toplandıkları yerlerde yürüyorsun, yarın yalnız başına olacaksın."

Resûlullah (aleyhisselâm), mescide giren kimsenin dikkat etmesi gereken husûsları bildirirken şöyle buyurmuştur: "Mescide girerken sağ ayak ile girmelidir. Mescide girerken; "Bismillah ve selâmün alâ Resûlillah ve alâ melâiketihi. Allahümme ifteh lenâ ebvâbe rahmetike inneke entelvehhâb" demelidir. Kelime-i şehâdet getirmelidir. Namaz kılanın önünden geçmemelidir. (Alış veriş bâbı) Dünyâ işi ile uğraşmamalıdır. Dünyâ kelâmı konuşmamalıdır. İki rek'at namaz kılmadan (mescidden) çıkmamalıdır. Abdestsiz girmemelidir."

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte,- Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Namaz dînin direğidir. Yüzün süsü, kalbin nûrudur. Bedenin rahatı, semânın anahtarıdır. Mizanın ağırlığı, Rabbin rızâsıdır. Cehennem ateşine perdedir."

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) rivâyet etti: "Resûlullah (aleyhisselâm) birgün İblîs'e; "Ümmetimden kaç dostun var?" buyurunca, İblîs; "Ümmetinden dostlarım on tane olup, şunlardır: 1-Zâlim devlet reîsi, 2-Malı nereden kazandığına aldırmayan zengin, 3-Emîri, zulmünde tasdik eden âlim, 4-Kibirli kimse, 5-Ölçü, tartı ve başka husûslarda hainlik yapan tüccâr, 6-Karaborsacılık yapan kişi, 7-Zinâ yapan kimse, 8-Faiz yiyen, 9-Malın nereden geldiğine önem vermeyen, 10-İçki içen ve ona yardım eden kişi" dedi. Sonra Resûl-i ekrem, İblîs'e; "Ümmetimden düşmanların kaç tanedir?" buyurunca, İblîs şöyle dedi:

"Ümmetinden düşmanlarım şunlardır: Ey Muhammed, birincisi sensin. Ben sana kızıyorum. 2-İlmi ile amel eden âlim, 3-Kur'ân-ı kerîmin emir ve yasakları ile amel eden Kur'ân-ı kerîm hafızı, 4- Beş vakit namazda Allah için ezan okuyan müezzin, 5-Fakirleri, yoksulları ve yetimleri seven, 6-Merhamet sahibi, 7-Hakka tevâzu gösteren, 8-Allahü teâlâya tâatta bulunan genç, 9-Helâl yiyen, 10-Allah için birbirini seven iki mü'min, 11-Cemâatle namaza rağbet eden, 12-İnsanlar uyurken geceleyin namaz kılan, 13-Sözünde ve işinde

kendisini haramdan uzak tutan kimse, 14-Kalbinde kin, hîle gibi birşey olmadan insanlara nasihat eden, 15-Cömert kimse, (Malının bir kısmını verip diğer kısmını bırakan, sehâ sahibidir. Malının en çoğunu veren cûd sahibi, zarûret hâline göğüs gerip, başkasını tercih eden Îsâr sahibidir.) 16-Dâimâ abdestli olan, 17-Ahlâkı güzel olan, 18-Allahü teâlânın rızık husûsunda verdiği va'di tasdik eden, 19-Mestûre dul kadınlara yardım eden, 20-Ölüme hazırlanan."

İbn-i Hacer-i Askalânî hazretlerinin, İsâbe fî temyîz-is-Sahâbe adlı eserinden ba'zı bölümler:

Hasen-i basrî şöyle anlatır: "İçlerinde Süheyl bin Amr, Ebû Süfyân ve Kureyş'in yaşlıları olduğu hâlde, müslümanlar Hazreti Ömer'in evine geldiler. Onları Hazreti Ömer'in kapıcısı karşıladı ve Süheyb, Bilâl, Ammâr (r.anhüm) gibi Bedr savaşına katılmış Eshâb-ı Kirâmın öncelikle içeri girmelerine müsâade etti. Sonra da; "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, efendim Ömer, Bedr savaşına iştirâk etti. Bundan dolayı, o savaşa katılanları çok sevmektedir ve bana böyle yapmamı tavsiye etmiştir" dedi. Bunun üzerine Ebû Süfyân; "Ben bugünkü gibi bir hâdiseye hiç rastlamadım. Hizmetçi, kölelere içeri öncelikle girmeleri için müsâade ediyor, biz asillere bakmıyor bile" dedi. Süheyl bin Amr da; "Arkadaşlar! Yüzlerinizde öfke alâmetleri görüyorum. Eğer kızıyorsanız, kendinize kızın. Onlar ve siz, birlikte İslâmı kabûle çağrıldınız. Onlar İslâmı derhâl kabûl ettiler. Siz ise ağırdan aldınız, geç kaldınız. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, din uğrunda sizden önce yaptıkları ile elde ettikleri fazilet, sizin bu kapıda öğünmekte olduğunuz şeref ve faziletten çok daha üstündür. Onlar bu fazîletleriyle sizlerden çok ilerideler. Siz kat'iyyen onların derecesine ulaşamazsınız. Siz şimdi savaşa katılın. Belki Allahü teâlâ sizleri de cihâd sevâbı veya şehidlikle mükâfatlandırır. Allaha yemîn ederim ki, Süheyl doğru söylemiştir. Allahü teâlâ, kendisine hemen inanan kulunu, inanmakta tereddüd ederek geciken kulu ile bir tutmaz" dedi ve Şam'a doğru yürüdü."

Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh) son nefesinde; "Yeryüzünde muhacirlerden müteşekkil bir seriyyede geçirdiğim, sabah olur olmaz erkenden düşmana hücum etmeyi kararlaştırdığımız, soğuk, buzlu bir geceden daha çok hoşlandığım ve zevk aldığım hiçbir gece geçirmemişimdir. Siz de Allah yolunda cihâda önem veriniz" buyurdu.

Ebû Vâil şöyle anlatır: "Ölüm ânı geldiğinde, Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh); "Ölüm saçan, çok tehlikeli sahnelerle dolu olan savaşlarda ölmek istemiştim. Fakat, yatağımda ölmem ezelde takdîr olmuş, elden ne gelir. "La ilahe illallah" demekten sonra en çok sevâb umduğum amelim, sabahleyin kâfirlere baskın yapmak için, göğün delinmişcesine yağan yağmur altında siperde geçirdiğim gecemdi. Ben öldüğüm zaman, atımı ve silâhımı muhafaza edin ve onları Allah yolunda savaşanlara verin" dedi."

Ebû Abs bin Cebr anlatır: "Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), Eshâbını sadaka vermeye teşvik ettiği zaman, herkes gücü yettiği kadar sadaka olarak birşeyler getirdiler. Utbe bin Zeyd (radıyallahü anh) o gece dışarı çıktı ve bir süre namaz kıldıktan sonra; "Allahım! Sadaka olarak vereceğim hiç malım yok. Ben de sadaka olarak kullarından şeref ve haysiyetime tecâvüzde bulunanları affediyorum" diye duâ etti. Sabahleyin Eshâbın arasında otururken, Resûl-i ekrem; "Kendisine yapılan tecâvüzleri dün akşam bağışlayan nerede?" diye sordu. Bunun üzerine Utbe bin Zeyd ayağa kalkıp, Resûlullahın (aleyhisselâm) yanına gitti. Resûlullah (aleyhisselâm) ona; "Seni müjdelerim. Kudret ve irâdesiyle yaşadığım Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bu yaptığın bağış, makbûl olan sadakalar arasına kaydedilmiştir" buyurdu.

Kays bin el-Ensârî anlatır: Kardeşlerimin malını çok harcıyorum diye, beni Resûl-i ekreme şikâyet ettiler. Ben; "Yâ Resûlallah! Ben hurmadan kendi payıma düşeni alıyor, Allah yolunda harcıyor ve arkadaşlarıma veriyorum" dedim. Resûl-i ekrem sırtımı sıvazlıyarak üç defa; "Allah yolunda harca ki, Allahü teâlâ da sana versin" buyurdu. Bu hâdiseden sonra bir savaşa katıldım. Ben o savaşta, akrabalarım arasında en zengini idim."

Ebû Hüreyre şöyle anlattı: "Birgün; "Hiç namaz kılmadığı hâlde Cennetlik olan birisi var. Kim olduğunu söyler misiniz? dedim. Orada bulunanlardan kimse bilmeyince, bana; "Kimdir o?" diye sordular. Ben de; "Abdüleşheloğullarından Usayram diye bilinen Amr bin Sâbit'dir" dedim. Orada bulunan Hüseyn (radıyallahü anh), Mahmûd bin Esed'e; "Usayram'ın durumu nasıldı?" diye sordu. O da şöyle anlattı: "Kavminin müslüman olmasına karşı çıkmıştı. Uhûd gazâsında hakîkati gördü ve müslüman oldu. Sonra düşman saflarına girdi ve yaralanıp düşünceye kadar savaştı. Gazâ sonunda Abdüleşheloğullarından müslüman olanlardan birkaç kişi, harp

meydanında kendi şehidlerini ararlarken, onu gördüler ve; “Allah, Allah! Bu Usayram, burada ne işi var? Müslüman olmak istemediği için biz ondan ayrılmıştık” dediler. Sonra ona; “Yâ Amr! Senin müslümanlar içinde ne işin var? Kendi kavmine acıdığın için mi buradasın, yoksa müslüman olmak istediğin için mi buradasın?” diye sordular. O da; “Müslüman olmak için geldim. Allahü teâlâya ve Resûlüne îmân ettim ve müslüman oldum. Sonra Resûlullah (aleyhisselâm) ile beraber savaşa girdim. Yaralanıp düşünceye kadar çarpıştım” dedi. Az sonra da son nefesini verdi. Bu hâdiseyi Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) anlattıklarında; “O Cennetliktir” buyurdu.

Amr bin As anlatır: “Birgün Resûl-i ekrem bana; “Elbiseni giy, silâhını kuşan ve yanıma gel” diye haber gönderdi. Söylediklerini yapıp, huzûruna vardım. Bana; “Seni ordunun başında göndereceğim. Allahü teâlâ seni korusun ve sana ganîmet ihsân eylesin. Çokça ganîmet elde etmeni dilerim” buyurdu. Bunun üzerine ben; “Yâ Resûlallah! Ben mal kazanmak için mü’min olmadım. Ben, sâdece İslâmiyete olan sevgimden dolayı müslüman oldum” deyince, buyurdular ki: “Yâ Amr! İyi insan için helâl mal ne kadar güzeldir.”

İbn-i Ömer şöyle anlatır: “Resûl-i ekrem, Mute savaşında Zeyd bin Hârise’yi kumandan ta’yin etti. Sonra da; “Eğer Zeyd şehîd olursa Ca’fer, Ca’fer şehîd olursa, Abdullah bin Revâha komutan olsun” buyurdu. Ben de o savaşta bulundum. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) dediği gibi oldu. Ca’fer bin Ebî Tâlib’i aradık şehidler arasında bulduk. Vücûdunda doksan küsur ok ve kılıç yarası vardı.”

Uhûd gazâsında, Abdullah bin Cahş, Sa’d bin Ebî Vakkâs’a; “Duâ etmiyor musun?” dedi. Sonra her ikisi bir köşeye çekilip duâ etmeye başladılar. Sa’d şöyle duâ etti. “Ya Rabbî! Düşmanla savaşa başladığımda, karşıma güçlü kuvvetli birini çıkar. Onunla çarpışayım, onu yenip ganîmetini alayım.” Abdullah bin Cahş bu duâya âmin dedi. Sonra kendisi şöyle duâ etmeye başladı: “Allahım! Beni güçlü kuvvetli iyi dövüşen birisiyle karşılaştır. Senin yolunda dövüşeyim. Sonra o beni yensin. Tutup boynumu, burnumu ve kulaklarımı kessin ki, yarın sana kavuştuğum zaman, Sen; “Ne için burnunu ve kulağını kestiler?” diye sorarsan; “Senin ve Resûlünün yolunda kesildi” diye cevap vereyim. Sen de; “Evet doğru söyledin” diyesin.” Sa’d diyor ki: “Abdullah bin Cahş’ın duâsı benimkinden daha hayırlı çıktı. Allah onun duâsını kabûl etti. Akşama doğru onu gördüm. Burnu ve kulağı bir ipte sallanıyordu.”

Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) şöyle anlatır: “Birgün Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); “Kılık kıyâfeti eski ve kimsenin önem vermediği nice insanlar vardır ki, eğer duâ etseler, Allahü teâlâ onların duâlarını kabûl eder. Berâ bin Mâlik de bunlardandır” buyurdu. Tûster savaşında müslümanlar dağılınca, oradakiler; “Yâ Berâ, Rabbine duâ et” dediler. Berâ bin Mâlik şöyle duâ etti: “Yâ Rabbî! Sana duâ ediyorum. Bizi zafere ulaştır ve beni Nebî’ne kavuştur.” Berâ bin Mâlik o gazâda şehîd oldu.”

Süleymân bin Bilâl anlatıyor: “Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) Bedr gazâsı için yola çıktığında, Sa’d bin Hayseme ve babası, Peygamber efendimizle beraber gazâya katılmak istediler. Durumu Server-i âleme bildirdiler. Resûl-i ekrem, ikisinden birinin savaşa katılmasını emretti. Bunun üzerine kur’a çekmeye karar verdiler. Kur’adan önce Hayseme bin Haris, oğlu Sa’d’a; “Birimizin burada kalması gerekiyor. Sen karınla beraber kal” dedi. O ise; Eğer bu, Cennetten başka birşey için olsaydı seni kendime tercih ederdim. Fakat bu harpde şehîd olmak istiyorum” dedi. Sonra kur’a çektiler. Kur’ada Sa’d kazandı. Resûlullahla beraber Bedr savaşına katıldı ve şehîd oldu. Onu Amr bin Abduved şehîd etti.” Urve (radıyallahü anh) anlatır: Zübeyr bin Avvâm müslüman olduktan sonra, Peygamber efendimizin (s.a.v) müşrikler tarafından yakalanıp götürüldüğünü işitti. O zaman henüz oniki yaşında idi. Kılıcını sıyırarak, Mekke sokaklarında etrâfına dehşet saçarak dolaşıyordu. Elinde kılıç, Mekke’nin yüksekçe bir yerinde Resûlullah ile karşılaştı. Zübeyr bin Avvâm’ı gören Resûl-i ekrem ona; “Bu hâlin ne?” diye sorunca; “Senin yakalanıp götürüldüğünü duydum da...” diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem; “Peki ne yapacaktın?” diye sorunca; “Sizi yakalayanı işte bu kılıcımla öldürecektim” dedi. Server-i âlem (aleyhisselâm) ona ve kılıcına hayır duâda bulundu ve “Haydi evine git” buyurdu. İşte Zübeyr bin Avvâm, Allah yolunda ilk kılıç çeken kimsedir.

Ebû Hüreyre şöyle anlatır: “Hazreti Ömer beni bir vazîfeye ta’yin etmek için çağırdı. Durumu bana söyleyince, ben o vazîfeyi kabûl etmek istemedim. Bana; “Senden daha hayırlı birisinin istediği bir vazîfeyi sen beğenmiyor musun?” dedi. Ben merakla; “Kimmiş o benden hayırlı olan?” diye sordum. O da; “Hazreti Ya’kûb’un oğlu Hazreti Yûsuf aleyhisselâm” dedi. Bunun üzerine ben; “Hazreti Yûsuf, Allahü teâlânın nebisi ve

bir peygamberin oğludur. Ben ise Ümeyme'nin oğlu Ebû Hüreyre'yim. Bu husûsta beş şeyden korkarım" dedim. Hazreti Ömer; "Bu beş şeyi bana da söyliyebilir misin?" dedi. Ben de; "Bilmediğim bir şeyi söylemekten, hakkında hüküm olmayan bir husûsta karar vermekten, dövülmekten, malımın elimden alınmasından, namusuma sövülmesinden korkarım" dedim.

Hazreti Ali şöyle anlatır: "Resûl-i ekrem, Ensârdan bir kişiyi bir seriyyeye komutan ta'yin etti. Seriyye yola çıkarken, Server-i âlem onlara kumandanlarını dinlemelerini ve ona itaat etmelerini emretti. Askerler bir mes'ele dolayısı ile komutanlarını kızdırdılar. Komutan onlara "Odun toplayın" dedi. Askerler odun topladılar. Komutan; "Ateş yakın" dedikten sonra; "Resûl-i ekrem beni dinleyip, bana itaat etmenizi emretmedi mi?" diye sordu. Onlar; "Emretti" dediler. Bunun üzerine komutan; "O hâlde, girin ateşe!" dedi. Askerler birbirlerine bakıştılar ve; "Biz ateşe girmeyiz. Allahü teâlânın Resûlüne gideriz" dediler. Kumandanın öfkesi biraz sonra yatıştı. Medine'ye döndükleri zaman, bu hâdiseyi Resûl-i ekreme anlattılar. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Eğer ateşe girselerdi, bir daha çıkamazlardı. Ancak meşrû olan husûslarda itaat etmek lâzımdır." buyurdu.

Muhammed bin Süfyân, babasından şöyle nakleder: "Harise bin Nu'mân'ın (radıyallahü anh) gözleri görmüyordu. Bu sebeple evi ile mescidi arasında bir ip germişti. Bir yoksulun mescide geldiğini duyduğu zaman, sepetinden birşey alır ve ipten tutunarak, yoksulun yanına kadar gider ve eliyle ona verirdi. Ailesi ona; "Biz yaparız, sen niye uğraşıyorsun?" dediği zaman, o şöyle cevap verdi: "Ben, Resûl-i ekremin; "Yoksullara insanın kendi eliyle vermesi, onu kötü akıbetlerden korur" diye buyurduğunu duydum."

Cehcah el-Gıfârî şöyle anlatıyor "Kavmimden İslama girmek istiyen bir toplulukla beraber Medine'ye gittim. Resûlullah (aleyhisselâm) akşam namazını kıldırıyordu. Namaz bitince Eshâb-ı Kirâma; "Herkes yanındakini evine götürsün" buyurdu. Mescidde benden ve Resûl-i ekremden başka kimse kalmadı. Ben iri ve uzun boylu idim. Beni de Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) evine götürdü. Bana bir keçiden süt sağdı. Onu içtim. Yemek hazırladı, onu da yedim. Bir keçiden daha süt sağdı, onu da içtim. Böyle tam yedi keçiden süt sağdı. Hepsini de içtim. Ümmü Eymen; "Bu gece Allahü teâlânın Resûlünü aç bırakanı, Allahü teâlâ da aç bıraksın" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem; "Sus yâ Ümmü Eymen! O rızkını yedi. Bizim rızkımızı ise Allahü teâlâ verir" buyurdu. Sabah olunca yine mescidde toplandık. Herkes kendine yapılan ikramı anlatıyordu. Ben de; "Bana yedi keçinin sütü sağıldı, hepsini içtim. Bir tencere yemek yapıldı. Onu da yedim" diye anlattım. Resül-i ekrem (aleyhisselâm) gün boyunca bana İslâmiyeti anlattı. Akşam üzeri İslâmiyetin hak din olduğuna inanarak Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) huzûrunda müslüman oldum. Akşam olunca yine Resûl-i ekremin arkasında akşam namazını kıldık. Namazdan sonra Resûlullah (aleyhisselâm) yine; "Herkes misâfirini götürsün" buyurdu. Yine mescidde Resûl-i ekremden ve benden başka kimse kalmadı. Resûlullah beni mübârek hânelerine götürdü. Bir keçiden süt sağdı. Onu içtim ve doydum. Ümmü Eymen; "Yâ Resûlallah! Bu bizim dünkü misâfirimiz değil mi?" dedi. Server-i âlem de; "Evet" dedi ve devamla; "O, bu gece mü'min olarak yemek yedi. Dün kâfir olarak yemişti. Kâfir, yedi bağırsağını dolduruncaya kadar yer. Mü'min ise bir bağırsağını dolduruncaya kadar yer" buyurdu.

Mâlik-üd-Dûr şöyle anlatır: "Hazreti Ömer, birgün dörtyüz dinarı bir keseye koyup kölesine verdi ve; "Bunu Ebû Ubeyde bin Cerrâh'a götür ve orada biraz bekle, ne yaptığına bak" dedi. Köle para dolu keseyi Ebû Ubeyde'ye götürdü. Ona; "Mü'minlerin emîri bu parayla ihtiyâcınızı karşılamanızı söyledi" dedi. Ebû Ubeyde; "Allahü teâlâ ondan râzı olsun" diye mukâbelede bulunduktan sonra, câriyesini çağırarak, ona; "Şu yedi dinarı şu kimseye, şu beş dînârı falancaya, şu beş dînârı da filancaya götür" dedi ve bütün dinarları dağıttı. Köle, oradan ayrılıp Hazreti Ömer'in yanına geldi. Orada gördüğü hâdiseyi anlattı. Hazreti Ömer kölesine ikinci bir kese vererek; "Bu keseyi Mu'âz bin Cebel'e götür ve orada bekle, ne yaptığına bak" dedi. Köle, keseyi Mu'âz bin Cebel'e götürdü ve; "Mü'minlerin emîri bu paraları sana, ihtiyâçlarını görmen için gönderdi. Mu'âz bin Cebel de; "Allahü teâlâ ondan râzı olsun" diye mukâbelede bulundu. Sonra câriyesini çağırarak; "Şunu filân kimselere, şunu falan kimselere götür" dedi. O sırada hanımı paraları gördü ve; "Biz de muhtacız, bize de ayır" dedi. Kesede kalan son iki dînârı da hanımına verdi. Köle, Hazreti Ömer'in yanına dönerek bütün olanları anlattı. Hazreti Ömer bu duruma sevi-nerek; "Onlar, birbirlerinin kardeşidirler" dedi.

Ka'b bin Alkam şöyle anlatıyor "Resûlullah efendimizin sohbetinde bulunmuş olan Garafe bin Haris, bir hıristiyanın Resûl-i ekrem hakkında kötü sözler söylediğini duyunca, o

hıristiyanı epey hırpalıyarak burnunu kırdı. Garafe bin Hâris'i derhâl Amr bin Âs'ın huzûruna götürdüler. Amr bin Âs; "Biz onlara dokunmayacağımıza dâir söz vermiştik. Sen niye böyle yaptın?" diye sorunca, Garafe bin Haris; "Herhalde, onlara Resûl-i ekreme küfretsinler diye emân verilmedi. Bildiğim kadarıyla, onlara sâdece kiliselerine karışmayacağımıza, kiliselerinde rahatça ibâdet edebileceklerine, altından kalkamayacakları mükellefiyet yüklemiyeceğimize, onlara düşman saldırırsa yanlarında yer alacağımıza, kendi aralarında istedikleri gibi karar verebileceklerine, ancak bizim hükümlerimize tâbi olmak isteyenler hakkında, Allahü teâlânın ve Resûlullahın emrettiği şekilde hüküm vereceğimize, istemezlerse zor kullanmıyacağımıza dâir söz ve emân verdik" dedi. Bunun üzerine Amr bin Âs; "Söylediklerin doğru, haklısın" diye cevap verdi."

Sa'd bin Ebî Vakkâs anlatır. Resûl-i ekrem Medine'ye hicret edince, Cüheyne kabilesinden bir hey'et gelerek; "Bizim beldemize geldin. Bize te'minat ver ki, seninle ve kavminle iyi münâsebetler kuralım. Resûlullah (aleyhisselâm) onlara te'minat verdi. Onlar da müslüman oldular. Resûl-i ekrem, Receb ayında, yüz kişi olduğumuz hâlde bizi Kinâne kabilelerine baskınlar düzenlememiz için Cüheyne taraflarına göndermişti. Biz de oraya gidip, Kinâne kabilelerine birçok baskınlar düzenledik. Fakat, onlar bizden kalabalık oldukları için, Cüheyne kabilesine sığınmak zorunda kaldık. Onlar bizi himâye ettiler. Bize; "Haram ayda niçin savaşıyorsunuz?" diye sordular. Biz de onlara; "Haram ayda, mukaddes beldeden bizi çıkaranlarla savaşıyoruz" dedik. Daha sonra aramızda ne yapacağımıza bir türlü karar veremedik. Ba'zılarımız; "Durumu Resûlullaha (aleyhisselâm) bildirelim" dedi. Ba'zımız ise; "Burada bekliyelim" dedi. Birkaç kişi ve ben; "Kureyş kervanının yolunu keselim" dedik. Bunun üzerine grubumuz ayrıldı. Biz Kureyş kervanının yolunu kesmeye gittik. Bir kısmı Resûl-i ekreme durumu arzetmeye gitti. Durumu öğrenen Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) öyle hiddetlendi ki, yüzü kıpkırmızı oldu ve; "Yanımdan beraberce gittiğiniz hâlde, parçalanarak mı döndünüz? Sizden önceki kavimlerin helak oluş sebebi parçalanmaktır. Size, en hayırlınız olmamakla beraber, açlığa ve susuzluğa en dayanıklı olan birisini komutan olarak gönderiyorum" buyurdu. Bize Abdullah bin Cahş'ı komutan olarak gönderdi. Abdullah bin Cahş, ta'yin edilen ilk seriyye kumandanıdır."

Urve bin Zübeyr anlatır: "Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), birgün Abdullah bin Cahş'ı yanına çağırdı ve; "Sabah vakti olur olmaz yanıma gel. Silâhın da yanında bulunsun. Seni bir tarafa göndereceğim" buyurdu. Sabah olunca, Abdullah bin Cahş, kılıcı, yayı, ok ve kalkanı yanında olduğu hâlde mescide geldi. Resûl-i ekrem sabah namazını kıldırdıktan sonra evine döndü. Abdullah bin Cahş, Server-i âlemi kapının önünde bekliyordu. Resûl-i ekrem, Muhacirlerden onunla gidecek birkaç kişi buldu. "Seni bu kişilerin üzerine kumandan ta'yin ettim" buyurarak bir mektûp verdi ve devamla; "Git, iki gece yol aldıktan sonra mektûbu aç. Onda buyurulana göre hareket et" buyurdu. Abdullah bin Cahş; "Yâ Resûlallah! Hangi tarafa gideyim?" diye sordu. Resûl-i ekrem "Necdiye yolunu tut. Rekiyye'ye, kuyuya yönel!" buyurdu. Abdullah bin Cahş, sekiz veya on kişilik bir birlik ile, iki gün sonra Melel mevki'ine vardıklarında mektûbu açtı. Mektûpta şunlar yazılı idi:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Bu mektûbu gözden geçirdiğin zaman, Mekke ile Tâif arasındaki Nahle vadisine ininceye kadar, Allahü teâlânın ismi ve bereketiyle yürüyüp gidersin. Arkadaşlarından hiçbirini, seninle birlikte gitmeye zorlamayasın! Nahle vadisindeki Kureyşîleri, Kureyşîlerin kervanını gözetip ve denetleyesin. Onların haberlerini bize bildiresin."

Abdullah bin Cahş (radıyallahü anh) mektûbu okuduktan sonra; "Bizler Allahü teâlânın kullarıyız ve hep O'na döneceğiz. İşittim ve itaat ettim. Allahü teâlânın ve sevgili Resûlünün emrini yerine getireceğim" diyerek, mektûbu öpüp başına koydu. Sonra arkadaşlarına dönerek; "Hanginiz şehîd olmayı istiyor ve özlüyorsa, benimle gelsin. Gelmek istemiyen dönüp gidebilir. Hiç birinizi zorlayıcı değilim. Gelmeseniz de ben tek başıma gidip, Resûl aleyhisselâmın emrini yerine getireceğim" dedi. Arkadaşları hep birden; "Biz işittik. Allahü teâlâya, Peygamber efendimize ve sana itaat edicileriz. Nereye istersen, Allahü teâlânın bereketi üzere yürü" diye cevap verdiler. İçlerinde Sa'd bin Ebî Vakkâs hazretlerinin de bulunduğu küçük birlik, Hicaz'a doğru yol aldı ve Nahle'ye geldi. Bir yere gizlendiler. Oradan gelip geçen Kureyşîleri gözetlemeye başladılar. Bu sırada bir Kureyş kâfilesi geçti. Develer yüklü idi. Mücâhidler Kureyş kâfilesine yaklaşarak, onları İslâma da'vet ettiler. Kabûl etmeyince çarpışma başladı. Çarpışma sonunda birisini öldürdüler, ikisini esîr aldılar. Birisi atlı olduğu için ona yetişemediler. O kaçtı. Kâfirlerin bütün malları mücâhidlere kaldı. Mücahidler, malları ve esîrleri

alarak Resûl-i ekremin huzûruna geldiler. Resûlullah efendimiz; "Ben size haram, ayda savaş yapmanızı emretmedim" buyurarak, mallara ve esîrlere dokunmadı. Mücahidler helak olacaklarını ve halkın kendilerini kınayacağını sandılar. Kureyşli kâfirler bu hâdiseyi duyunca; "Muhammed, haram aylarda kan döktü, esîr ve ganîmet aldı. Haram ayda savaşmayı helâl yaptı" dediler. Bunun üzerine; "Sana haram olan ayda savaşın hükmü nedir diye soruyorlar. De ki; "O ayda savaş yapmak büyük günahtır. Fakat, küfür ve inkârla insanları Allah yolundan çevirmek, Mescid-i Haram'da tavaf ve namazdan alıkoymak, Peygamberi ve Eshâbını Mekke'den çıkarmak, Allah katında daha büyük bir günahtır. Allaha ortak koşmak fitnesi, müslümanların haram ayda yaptıkları savaştan da beterdir. Ey mü'minler, kâfirlerin gücü yetse, sizi dîninizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan geri durmazlar. Sizden kim dîninden döner de kâfir olarak ölürse, bu gibilerin yaptığı iyi şeyler, dünyâda da, âhırette de boşa gitmiştir ve onlar Cehennem ehli olup, orada ebedi olarak kalırlar" meâlindeki, Bekâra sûresi ikiyüzonyedinci âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Bu âyet-i kerîme nâzil olunca, Resûl-i ekrem kervanı alıkoydu. Esîrleri fidye karşılığında serbest bıraktı. O zaman mü'minler; "Ey Allahın Resûlü! Bizi savaşa mı sokmak istiyorsun?" dediklerinde; "Allaha ve Resûlüne gerçek îmân edenler ve vatanlarından hicret edip Allah yolunda savaşanlar (var ya!) işte onlar, Allahın rahmetini umarlar. Allah çok mağfiret ve rahmet edicidir" meâlindeki, Bekâra sûresinin ikiyüz-onsekizinci âyet-i kerîmesi nâzil oldu."

Cessâme bin Müsâhik bin er-Rebî şöyle anlatır: "Hazreti Ömer beni Herakliyus'a elçi olarak göndermişti. Herakliyus'un yanına çıkınca, gösterilen yere oturdum. Üzerine oturduğum şeye o anda dikkat etmemiştim. Bir süre sonra oturduğum şeye baktığım zaman, altından yapılma bir iskemle olduğunu gördüm. Hemen ayağa kalktım. Herakliyus bu davranışıma şaşırarak; "Sana ikram olarak gösterdiğimiz bu yerden niye kalktın?" diye sordu. Ben de; "Resûlullahın (aleyhisselâm), bunun gibi şeylerden müslümanları nehyettiğini duyduğum için ayağa kalktım" dedim."

Muhammed bin Eslem şöyle anlatır. "Birgün Medine'ye gittim. Çarşıda işimi gördüm. Sonra evime geri döndüm. Elbiselerimi değiştireceğim sırada, Resûl-i ekremin mescidinde iki rek'at namaz kılmadığımı hatırlayıp; "Ben Resûl-i ekremin mescidinde iki rek'at namaz kılmadım. Hâlbuki Server-i âlem; "Sizden kim Medine'ye gelirse, benim mescidimde iki rek'at namaz kılmadan geri dönmesin" buyurmuştu" diyerek, tekrar Medine'ye gittim. Resûlullahın (aleyhisselâm) mescidinde iki rek'at namaz kıldım."

İbn-i Büreyde el-Eslemî şöyle anlatır: "Birgün bir kişi, İbn-i Abbâs'a karşı epey ağır konuştu, İbn-i Abbâs bunun üzerine; "Sen beni kötülüyorsun, fakat bende şu üç güzel huy vardır: Birincisi; Allahü teâlânın kitabı olan Kur'ân-ı kerîmden bir âyet-i kerîme öğrenince, bütün müslümanların da bunu öğrenmesini istiyorum.

İkincisi; Müslüman hâkimlerden birinin adâletle hüküm verdiğini duyduğum zaman, hâkime hiç işim düşmediği hâlde sevinirim. Sonuncusu da; bir müslüman beldesine yağmur yağdığını duyduğum zaman, benim hiç sulanacak tarlam, otlayacak hayvanım olmadığı hâlde sevinirim" dedi."

Ebû Râşid bin Abdürrahmân (radıyallahü anh) şöyle anlatır: "Kabilemiz adına yüz kişi, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) ile görüşmek için gittik. Beraber geldiğimiz arkadaşlarım; "Ebû Mu'âviye, önce sen Peygamberin yanına git. Eğer ilgi görürsen bize haber ver, biz de yanına gidelim. Eğer ilgi görmez isen, hep beraber geri dönelim" diyerek, önce beni gönderdiler. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) huzûruna çıkınca; "İyi sabahlar yâ Muhammed" dedim. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); "Bu, müslümanların selâmı değildir" buyurdu. Ben de; "Müslümanların selâmı nasıldır yâ Resûlallah?" diye sordum. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Müslüman, bir müslümanla karşılaştığı zaman, esselâmü aleyküm ve rahmetullah desin" buyurdu. Ben de; "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah" dedim. Resûlullah da; "Aleyküm selâm ve rahmetullahi ve berekâtühü" diyerek selâmımı aldıktan sonra; "İsmin nedir? Kimsin?" buyurdu. "Lat ve Uzza'nın kulunun oğlu Ebû Mu'âviye'yim" diye cevap verdim. Resûlullah (aleyhisselâm) bana; "Sen, Rahmân olan Allahü teâlânın kulunun oğlu Ebû Râşid'sin" buyurdu. Büyük izzet ve ikramda bulundu. Beni yanıbaşına oturttu. Cübbesini bana giydirdi. Ayakkabıları ile asasını bana hediye etti. Bunun üzerine ben de müslüman oldum. Yanındakiler, Peygamber efendimize (aleyhisselâm); "Yâ Resûlallah, bu zâta ne kadar ikramda bulundun?" diyerek hayretlerini belirttiler. Resûlullah (aleyhisselâm); "Bu, kavminin ileri gelenidir. Size bir kavmin büyüğü gelirse, ona izzet ve ikramda bulunun" buyurdu.

Ammâr bin Ebî Ammâr anlatır: "Birgün Zeyd bin Sabit (radıyallahü anh), bir yere gitmek için atına binecekti. Bunu gören İbn-i Abbâs hemen onun atının yularını tuttu. Zeyd bin Sabit; "Ey Resûlullahın amcasının oğlu, bineğimin yularını bırak" dedi. İbn-i Abbâs ona cevap olarak; "Bize, büyüklerimize ve âlimlerimize böyle davranmamız emredildi" deyince, Zeyd bin Sabit; "Elini bana uzat" dedi. O da elini uzatınca, Zeyd bin Sabit, hemen İbn-i Abbâs'ın eline sarılarak öptü ve sonra; "Bize de, Peygamberimizin Ehl-i beytine bu şekilde davranmamız emredildi" dedi.

Hâkim bin Kays şöyle anlatır: "Babam ölmek üzere iken, bize şöyle vasıyyette bulundu: "Allahü teâlâya âsî olmaktan sakının. En büyüğünüzü, kendinize başkan seçin! Zîrâ büyüklerini seçen kimseler, babalarının yolunda yürümüş olurlar. Küçüklerini başkan seçen kimseler ise, bu davranışlarıyla başkaları arasında babalarını küçük düşürmüş olurlar. Mal kazanmaya ve onu çoğaltmaya bakın. Zîrâ mülk, cömertleri coşturur, nâmerde de muhtaç etmez, insanlara el avuç açmaktan sakının. Çünkü dilenmek, insanın baş vuracağı en son çâredir. Ben ölünce, arkamdan bağıra çağıra ağlamayın. Zîrâ Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) arkasından da bağıra çağıra ağlanmadı."

Ebû Ca'fer el-Hatmî şöyle anlattı: "Umeyr bin Hubeyb bin Humâşa (radıyallahü anh), oğluna şöyle vasıyyet etti: Oğlum, kötü kimselerle sohbet etmekten sakın. Zîrâ onlarla sohbet etmek, insana hastalık getirir. Kim kötü kimselere karşı olgun davranırsa, kazançlı olur. Onlara karşı çıkanlar da pişman olur. Kötü kimselerden gelen az bir kötülükten kaçmayan, çoğuna râzı demektir. Sizden biri iyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak istediği zaman, gelecek eziyetlere karşı sabırlı olmaya ve sevâbını Allahü teâlâdan beklemeye kendisini alıştırsın. Kim yaptığı işin sevâbını azîz ve celîl olan Allahü teâlâdan beklerse, eziyet ona bir zarar vermez."

Ca'fer bin Abdullah şöyle anlatır: "Ben çocukken, yemek yerken onun bunun önünden yiyordum. Dedem Hâtem (radıyallahü anh) bunu gördü ve bana; "Oğlum! Şeytan gibi böyle yeme! Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) sâdece kendi önünden yerdi" dedi."

Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) anlatır: "Birgün Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) mescide girdiğinde, Haris bin Mâlik (radıyallahü anh) yerde yatıyordu. Resûl-i erkemi görünce hemen kalktı ve toparlandı. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) ona; "Yâ Haris! Geceyi nasıl geçirdin?" diye sordu. O da; "Ey Allahü teâlânın Resûlü! Gerçek bir mü'min olarak" cevâbını verdi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Her gerçeğin bir hakîkati vardır. Senin sözünün hakîkati nedir?" diye sorunca, o; "Artık dünyâ gözümde yok. Öyle ki, gündüzlerim susuz, gecelerim uykusuz geçiyor. Rabbimin Arş'ını görür gibiyim. Sanki birbirini ziyâret eden Cennet halkını ve feryâd eden Cehennemdekileri seyrediyorum" dedi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Sen, Allahü teâlânın kalbini nurlandırdığı bir kimsesin. Seni anlıyorum, bu hâline devam et" buyurdu. Diğer bir rivâyette ise, Haris bin Mâlik bu söz üzerine Resûl-i ekreme (aleyhisselâm); "Ey Allahın Resûlü, bana şehâdeti nasîb etmesi için Allahü teâlâya duâ et" dedi. Peygamber efendimiz de (aleyhisselâm) duâ etti. Müslümanlara cihâd etmeleri emredilince, ilk olarak ata binen ve ilk şehid düşen mü'min Haris bin Mâlik oldu.

İbn-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle anlatır: "Birgün Peygamber efendimizin yanında oturuyordum. O sırada Ensârdan olan Harmele bin Zeyd, Resûl-i ekremin huzûruna girdi ve karşısına oturdu. "Ey Allahü teâlânın Resûlü! (eliyle dilini göstererek) îmân burada, (kalbini göstererek) nifak da buradadır. Münâfık olan, Allahü teâlâyı çok az hatırlar" dedi. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) karşılık vermeyince, Harmele bin Zeyd bu sözünü tekrar etti. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm), onun dilinin ucundan tutarak; "Yâ Rabbî! Buna doğru söyleyen bir dil, şükr eden bir kalb ihsân et. Buna, beni ve beni sevenleri sevmesini nasîb et. İşlerini hayra tebdil et" diye duâ etti. Harmele bin Zeyd (radıyallahü anh); Yâ Resûlallah! Benim münâfık kardeşlerim var. Ben onların reîsiyim. Onları sana göndereyim mi?" diye sorunca, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Kim bize senin gibi gelirse, sana af dilediğimiz gibi, onun için de af dileriz. Münâfıklıkda ısrâr edeni de Allahü teâlâya havale ederiz" buyurdu.

Abdürrahmân bin Ebî Ukayl şöyle anlatır: "Sakîf hey'etiyle birlikte, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) huzûruna geldim. Develerimizi kapının önünde çöktürdük. İçeri girerken, herkese kızgın kızgın bakıyorduk. Fakat dışarı çıkarken, sevmediğimiz kimse kalmadı, içimizden birisi; "Ey Allahın Peygamberi! Rabbinden kendin için, Hazreti Süleymân'ın (aleyhisselâm) saltanatı gibi bir saltanat isteseydin ya!" deyince, Peygamber efendimiz bu söze gülerek şöyle cevap

verdi: “Bana verilen, Allah katında Süleymân’ın saltanatından daha üstündür. Zîrâ, Allahü teâlâ gönderdiği her peygamberlere bir duâ hakkı, tanımıştır. Onlardan ba’zıları dünyâyı istemişler. Bunlara dünyâ verilmiştir. Bir kısım, isyan etmeleri sebebiyle kavmine bedduâ etmiştir. Kavmi de bu yüzden helak edilmiştir. Ben ise, Allahü teâlânın bana verdiği bu hakkı, kıyâmet günü ümmetime şefaat etmek için kullanacağım.”

Ka’b bin Adiy (radıyallahü anh) anlattı: “Hire hey’eti ile beraber Resûlullaha (aleyhisselâm) gelmiştik. Bize İslâmiyeti anlattı. Müslüman olduk ve memleketimize döndük. Çok geçmeden Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) vefât haberi geldi. Bu haber arkadaşlarımı şüpheye düşürdü. “Eğer O Peygamber olsaydı, ölmezdi” dediler. Ben, onların yanlış düşündüklerini anlatıp; “Ondan önce gelen peygamberler de ölmüştür” diyerek, İslâmiyetten ayrılmadım. Daha sonra Medine’ye gitmeye karar verdim. Hazreti Ebû Bekr’in yanına gelerek hâdiseyi anlattım. Beni, Mısır kralı Mukavkıs’a elçi olarak gönderdi. Mısır’a gittim ve geldim. Hazreti Ebû Bekr’in vefâtından sonra, Hazreti Ömer de beni Mukavkıs’a elçi olarak gönderdi. O sırada, Rumlar ile yaptığımız Yermük savaşı devam ediyordu. Götürdüğüm mektûbu Mukavkıs’a teslim ettim. Mukavkıs; “Rumların, Arabları öldürüp hezimete uğrattığını biliyor musun?” dedi. Ben “Hayır” deyince, “Niçin?” dedi. Ben de; “Çünkü Rabbimiz, sevgili Peygamberimize (aleyhisselâm) İslâmiyeti bütün dinlere hâkim kılacağını va’d etti. O, va’dinden dönmez” dedim. O zaman Mukavkıs; “Hakîkaten Arablar, Rumları, Ad kavmi gibi kılıçtan geçirdiler. Peygamberiniz doğru söylemiş...” dedi. Bundan sonra Mukavkıs bana, Eshâb-ı Kirâmın (radıyallahü anh) ileri gelenlerini sordu. Onlar için hediyeler verdi. Resûlullahın (aleyhisselâm) amcası Abbâs’a (radıyallahü anh) da hediyeler gönderdi. Hazreti Ömer’e durumu bildirdikten sonra, onun emrine girdim. Hazreti Ömer devlet me’murlarına maaşlarını ta’yin ederken, benim maaşımı da Adiy bin Ka’boğullarının arasına yazdı.”

Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) anlatır: “Eshâb-ı Kirâmdan Ebû Muâllak isminde bir zât vardı. Bu zât, başkalarıyla ortaklık kurarak ticâret yapardı. Dürüst ve takvâ sahibi idi. Birgün bu zât, ticâret için yola çıkmıştı. Karşısına silâhlı bir hırsız çıktı ve ona; “Neyin varsa çıkar, seni öldüreceğim” dedi. Ebû Muâllak; “Maksadın mal almaksa, al malların hepsi senin olsun” deyince, hırsız; “Ben, sâdece senin canını istiyorum” dedi. Bunun üzerine Ebû Muâllak; “Öyleyse bana izin ver de, namaz kılayım” dedi. Hırsız; “İstediğin kadar namaz kıl” deyince, Ebû Muâllak namaz kıldı ve üç defa şöyle duâ etti: “Ey gönüllerin sevgilisi, ey yüce Arş’ın sahibi, ey dilediğini yapan Allahım! Ulaşılmayan izzetin, kavuşulmayan saltanatın ve Arş’ını kaplayan nûrun için beni şu hırsızın şerrinden korumanı istiyorum! Ey imdâda koşan Allahım! îmdâdıma yetiş!” Ebû Muâllak duâsını bitirir bitirmez, elindeki kargıyı kulakları hizasında tutan bir atlı peyda oldu. O atlı hırsızı öldürdü. Sonra Ebû Muâllak’a döndü. Ebû Muâllak da;

“Sen kimsin? Allahü teâlâ, seni vâsıta ederek bana yardım etti” deyince, o atlı; “Ben, dördüncü kat semâ ehlindenim. Sen ilk duânı yapınca, semânın kapılarının çatırdadığını işittim. İkinci defa duâ edince, gök ehlinin gürültüsünü işittim. Üçüncü kere duâ edince, “Zorda kalan biri duâ ediyor” denildi. Bunu duyunca, Allahü teâlâdan, onu öldürmeye beni me’mûr etmesini istedim. Allahü teâlâ, benim isteğimi kabûl ederek; “Bil ki, abdest alıp dört rek’at namaz kılan ve duâ yapan kimseye, zorda kalsa da, kalmasa da yardım ederim” buyurdu” dedi.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 20

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 270

3) Miftâh-üs-se’âde cild-1, sh. 209

4) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-2, sh. 36

5) Kâmûs-ül-a’lâm cild-1, sh. 616

6) İnbâ-ül-gumûr mukaddimesi

7) Tabsir-ül-müntebih mukaddimesi

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 7, 8, 12, 24, 69, 190, 254, cild-2, sh. 1052, 1295, 1317, 1604, 1936

9) De slane: Catalogue does manuscrits arabes cild-1, sh. 301, 381

10) Les manuserits arabes de l’escurial cild-3, sh. 85, 109

11) Ahlwardt; Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-2, sh. 25 cild-7, sh. 96 cild-9, sh. 65

12) Brockelmann Gal-2, sh. 67 Sup-2, sh. 72

13) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 395, 591, 1017

14) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 27

15) Fâideli Bilgiler sh. 145, 312, 417, 439

İBN-İ HÂİM

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin İmâmüddîn bin Ali Mısrî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs, lakabı Şihâbüddîn olup, İbn-i Hâim ismiyle tanınmıştır. 756 (m. 1355) senesinde Kâhire'de doğdu. 815 (m. 1412)'de vefât etti. Fıkıh ilminde Şafiî mezhebi âlimlerinden olup, bilhassa ferâiz (mîrâs) ilminde meşhûr oldu. Ayrıca hesab ilminde ve Arabcada âlim idi. İbn-i Hâtem'den, Cemâl-ül-Esyûtî'den ve Zeyneddîn Irâkî gibi zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. Beyt-ül-makdîs'e gidip, orada ders ve fetvâ vermekle meşgûl oldu. Salâhiyye Medresesi'nde tedris işini yürüttü. Kendisinden pekçok kişi istifâde etti. Geniş ilim sahibi, heybetli ve hakkı söyleyen sâlih bir âlim idi. Ferâiz ve hesâb ilminde asrının meşhûr ve son âlimlerinden idi.

Eserleri: 1- Kitâb-ül-Füsûl, 2- El-Cümel-ül-vecîz, 3- El-Ercüzet-ül-elfiyye: Bu üç eser, ferâiz ilmi ile ilgilidir. 4- El-Maûne, 5- El-Lem'ul-mürşid, 6- Muhtasaru Telhis "İbn-ül-Benâ": Bu son üç eser hesab ilmi ile ilgilidir. 7- El-manzûmet-ül-lâmiyye fil-Cebri vel-Mukâbele, 8- Gâyet-üs-süâl; bu eseri fıkıh ile ilgilidir. 9-Tahkîk-ül-ma'kûl vel-menkûl, 10-El-Lum'a, 11- Ez-Zevâbıt vel-Hisân fimâ yekûnu bih-il-lisân, 12- Et-Tıbyân fî garîb-il-Kur'ân, 13- El-Ukdet-ün-Nadîd fî tahkîki Kelimet-üt-tevhîd, 14- El-Bahr-ül-ıcâc fî şerh-il-Minhâc, 15- İbrâz-ül-hafâya fî şerh-il-vesâyâ.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-mütllifîn cild-2, sh. 137

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 157

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 109

4) El-A'lâm cild-1, sh. 226

İBN-İ HALDÛN

Büyük İslâm tarihçisi, kırâat ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, devlet adamı, sosyolog. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed Hadramî'dir. 732 (m. 1332)'de Tûnus'da doğdu. Ebû Zeyd künyesini aldı. Veliyyüddîn lakabı verildi. Aslen Yemen'de Hadramut'tan olduğu için Hadramî, ailesi Tunus'a hicret etmeden önce Endülüs'te İşbiliyye şehrinde oturdukları için İşbilî nisbet edildi, iyi bir tahsîl görüp çeşitli ilimleri öğrenen, değişik yerlerde hizmetlerde bulunan ve mühim eserler yazan İbn-i Haldûn, 808 (m. 1406)'de Mısır'da vefât etti.

İbn-i Haldûn, çocukluk çağından olgunluk yaşına gelinceye kadar, babası Muhammed Vâbilî'nin nezâretinde yetişti. Ondan terbiye görüp, ilim öğrendi. İlk önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. O zamanın en meşhûr kırâat âlimi olan Şeyh Ebû Abdullah Muhammed bin Bezzâl-i Ensârî'den kırâat-ı seb'ayı öğrendi. Kırâat ilmine dâir Şâtıbiyye ve Râiyye kasidelerini ezberledi. Kur'ân-ı kerîmi yirmibir defa, yedi kırâat üzerine hatmetti. Arab dili ve edebiyatını; kırâat hocasından, babasından ve Muhammed el-Arabî el-Hasâyidî ile Muhammed Şevvaş el-Mezâzî ve Ebû Abbâs Ahmed bin Kassar'dan öğrendi. Edebiyat ilmini, ilm-i kelâm ve edebiyat mütehassısı olan Ebû Abdullah Muhammed bin Bahr'den okudu. Fıkıh ve hadîs ilmini; Şemseddîn Ebî Abdullah Muhammed bin Câbir, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah Ceyyânî ve Ebû Kâsım Muhammed Kusayr'dan öğrendi. Bunlardan başka, zamanın diğer meşhûr âlimlerinin de ilim meclislerine devam edip, bilgi, edeb ve faziletlerinden istifâde etti. Herbirinden icâzetnameler (diplomalar) aldı. Aklî ve naklî ilimlerde âlim oldu.

İbn-i Haldûn, ilimde şöhret ve fazilet sahibi olması sebebiyle, zamanındaki hükümdârlar tarafından takdîr edilip sevilerek, önemli vazîfelere ta'yin edildi. Yirmi yaşında iken Tunus hükümdârı Ebû İshâk'a kâtip oldu.

Fas hükümdârı Sultan Ebû İnan, onun sohbetlerine hayran kalıp, 750 (m. 1349)'de Fas'a da'vet ederek, nişancılığa, her türlü yazışma, kânun ve nizâmların tanzim ve tasdikine me'mur etti. Fas Sultânı'nın yakın adamlarından oldu. Fakat onun bu derece yükselmesini çekemeyenler sultâna çeşitli şikâyetlerde bulundular. Neticede suçsuz olduğu hâlde, 759 (m. 1360) senesinde hapse atılmasına sebep oldular. Fas Sultânı'nın vefâtına kadar hapiste kaldı. Sonra, ölen Sultânın vezîri onu hapisten çıkarıp eski görevine ta'yin etti. Fas'ın idâresi, Sultan Ebû Sâlim'in eline geçtikten sonra, hükümdâr ona; önce sekreterlik (nişancılık), sonra da zaptiye ve da'vâlara bakmak vazîfesini verdi. Sultan Ebû Sâlim'in ölümünden sonra, Vezîr Ömer bin Abdullah saltanata geçti. Bu vezirle aralarında soğukluk hâsıl olunca, İbn-i Haldûn, Fas'tan ayrıldı. Endülüs'e gitmek üzere yola çıktı. Endülüs Sultânı Ebû Abdullah bin Ahmer onu büyük bir alâkayla karşıladı. Bir müddet onun ilminden istifâde etti. Daha sonra Bicâye Sultânı Ebû Abdullah, onu yanına çağırdı, İbn-i Haldûn'u merasimle karşıladı. Sarayında bulundurup, memleketinin idâresini İbn-i Haldûn'a teslim etti. Bu sırada, dağlarda yaşayan Berberî eşkiyaları devlete karşı isyan hâlinde idiler. İbn-i Haldûn bizzat Eşkiyaların üzerine yürüdü. Ba'zan yumuşaklık ve şefkatle, ba'zan da şiddetle muâmelede bulunarak, âsî eşkiyaları hükümete boyun eğdirdi. Bicâye hükümetinin durumunu düzeltmek üzere iken Sultan Ebû Abdullah öldürüldü. Bunun üzerine, Tilmsan hükümdârı Ebû Hamun'un da'veti ile, 769 (m. 1371) senesinde Bicâye'de Biskra şehrine gitti. Burada da ba'zı görevlerde bulunduktan sonra, Benî-Tucin ilinde, "Selâmeoğulları Kalesi" adıyle tanınan şehre gitti. Devlet me'muriyetliklerini bırakarak, bir köşeye çekilip ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Bu kalede dört sene kaldı. Bu müddet içinde ilim alemince takdîr edilen mühim eseri "Mukaddime'yi yazdı. Buradan 780 (m. 1378)'de Tunus'a giderken, yazdığı eseri Tunus Sultânı Ebû Abbâs'a takdim etti. Tunus Sultânı, "Mukaddime"de ortaya koyduğu usûller çerçevesinde, bir de târih kitabı yazmasını rica etti. Bundan sonra da umûmî târihini yazdı. Hacca gitmek maksadıyla Tunus'tan çıkıp Mısır'a gitti. Kâhire'de talebelerin ricasıyla, Câmi-i Ezher'de ders okutmaya başladı. Kısa zamanda şöhreti yayılıp, Ezher Medresesi'ne müderris (profesör) olarak ta'yin edildi. 786 (m. 1384)'da da kadılığa ta'yin edildi, İki yıl kadar bu vazîfede kaldı. Âdil kararları ile herkesin sevgisini kazandı. Büyük bir İslâm hukukçusu olarak tanındı. Kendisini çekemiyenlerin şikâyetleri üzerine, sultânın huzûrunda onlarla muhakemeye çıktı. Hasımlarının iddiâlarını kesin delîllerle çürüttü. Bu hâdiseden sonra kadılığı bıraktı. Bir müddet daha ders okuttu. 781 (m. 1379)'de hacca gitmek istediğini bildirerek Mısır'dan ayrıldı. Bu ayrılışında, sultândan büyük ikram ve yardım gördü. Hac farizasını yapıp Mısır'a döndü. Timur Hân Şam'ı alınca, onunla da görüşüp, hürmet ve ikramına kavuştu. Ömrünün son yıllarını Mısır'da geçiren İbn-i Haldûn'a, Sultan Nasîreddîn Ferec devrinde de hürmet ve saygı gösterildi. Fazilet ve meziyyetleri takdîr olundu. Devlet adamları ve memleketin ileri gelenleri, ona saygı ve hürmette kusur etmediler. Sultan Sâlih'in türbesinde, fıkıh ve hadîs dersleri okuttu ve defalarca Mâlikî kadılığında bulundu. Kâdılığı esnasında Kâhire'de vefât etti. Nasr kapısı dışında Sofiyye kabristanına defn edildi. Kabri belli ve meşhûrdur.

Birçok memleketi gezip görmesi, çeşitli vazîfeler yapması, gördüğü ve yaşadığı siyâsî hâdiseler, İbn-i Haldûn'un ilmî hayâtı ve çalışmaları üzerinde mühim te'sîrler yapmıştır. Bu husûs, eserlerinde açıkça görülmektedir.

İbn-i Haldûn, sosyoloji ilminin kurucusu olarak tanınmıştır. O, sosyoloji ilmine; "İlm-i Tabiat-i Umran" adını vermiştir, insanların cemiyetler hâlinde birbirleriyle yardımlaşarak memleketleri îmâr etmelerini ve yaşayışları için gereken geçinme vâsıtalarını, sebepleri ve âletleri hazırlamalarını, "Umran" kelimesiyle ifâde etmiştir. Kendinden önce sosyoloji ilmine temas edenlerden farklı olarak, bu ilmin; siyâset, ahlâk, hitâbet ve başka ilim ve fen cümlesinden olmayıp, kendi başına bir ilim olduğunu ortaya koymuştur.

İbn-i Haldûn'un sosyoloji ilmi ile ilgili görüş ve düşünceleri, meşhûr "Mukaddime" kitabındadır. Bu kitap, yazdığı târih kitabının önsözü mâhiyetinde olup, iki büyük cild halindedir. İbn-i Haldûn, târih ilminde belli metodlar bulunmasını ve târih yazarlarının bu metodlara uymasını açıklamak için yazdığı "Mukaddime"sinde, milletlerin; aynı canlılar gibi doğup büyüdüğünü, çocukluk, gençlik ve olgunluk devrelerinden sonra ihtiyârlıyarak öldüklerini, târih sahnesinden silindiklerini belirtir. Ayrıca basitten başlayarak, birbirini ta'kib edecek şekilde zirâat, ticâret ve nihâyet sanayi' toplumları hâline geldiklerini kabûl eder ve geniş izahını yapar. Onun bu tasnifi, kendisinden asırlarca sonra gelen Avrupalı sosyologların tasniflerinden oldukça farklı ve daha mükemmeldir ve İslâm devletlerinin târihi seyrine daha uygundur. İbn-i Haldûn, milletlerin yükselmelerinin ve varlıklarının devamının, bir ân

önce şehirleşmelerine bağlı olduğunu öne sürer. Çoban ve zirâatçi olarak kalan toplulukların, ticâret ve sanayi' ile uğraşanların kölesi gibi olacaklarını, ilimde, san'atta ve medeniyette yükselemiyeceklerini kuvvetli delîllerle ortaya koyar. Bu bakımdan; varlıklarını sürdürmek isteyen milletlerin, bir ân evvel ticârete ve sanayileşmeye yönelmelerini tavsiye eder.

İbn-i Haldûn, Kâtib Çelebî'den sonra Anadolu'da tanındı. "Mukaddime" tercüme edildi. Nâimâ, Pîrizâde Mehmed ve Ahmed Cevdet Paşa gibi Osmanlı tarihçilerinde İbn-i Haldûn'un te'sîrleri görüldü. Batı dünyâsı ise, İbn-i Haldûn'la ondokuzuncu asırlarda tanışabildi.

Eserleri: Yedi büyük cild hâlinde hazırlamış olduğu târihe âit "Kitâb-ül-iber" adlı eseri; onun hazırlamış olduğu bu târih kitabı, inceleme ve araştırma yönünden emsalsizdir. Bütün Avrupa tarihçilerinin birçok konularda müracaat ettikleri mühim bir eserdir. Bu eseri, Mısır'da yedi cild hâlinde basıldı. Bu târihin girişi olan "Mukaddime" adlı eseri meşhûrdur. Bu eserinde, cemiyetin çeşitli yönlerinden, antropolojiden, coğrafyadan, tıbdan ve diğer birçok konulardan bahsetmektedir. "Mukaddime"sinin ilk iki kısmı, Şeyhülislâm Pîrîzâde ve üçüncü kısmı da Cevdet Paşa tarafından ve daha sonraki yıllarda başka mütercimler tarafından tercüme edilerek yayınlandı. Târihinin bir kısmı da Sabîhî Paşa tarafından tercüme edildi. Bu eserleri ayrıca Avrupa dillerine de çevrildi. Bu kitaplarından başka, daha birçok eserleri vardır.

İbn-i Haldûn, meşhûr eseri "Mukaddime"sinde, devlet ve cemiyetlerin kemâl ve zevallerinin sebeplerini şöyle ifâde etmektedir:

"Güzel ahlâk ve güzel hasletler, devlet ve saltanat alâmetleridir. Kötü ahlâk ise, mülk ve devletin zevâline alâmettir.

Bir cemiyette güzel ahlâka i'tibârın çokluğu, o kimselerin meydana getirdiği devletin güçlülüğünü, refah ve saadetin çokluğunu gösterir. Kötü ahlâka i'tibâr ise, devlet ve idârenin ortadan kalkacağına, mülk ve saltanatın o cemiyetin elinden çıkarak, başkalarının hâkimiyetine gireceğine alâmettir.

İnsanların bir hayrı elde etmek veya bir kötülüğü gidermek için birbirlerine muhtaç olduklarını herkes bilir, insanlar, birarada yaşamak için yaratılmışlardır, İnsan, rûh ve bedenden meydana gelen bir varlıktır. Akıllıdır. Bu husûsiyetleri sebebiyle insanın, hayır ve iyiliklere rağbet edip, kötülüklerden sakınacağı aşikârdır. Ancak insanı, kötülüklere ve bozuk işlere meylettirip, onlara düşkün hâle getiren şehevî ve gadabî kuvvetler de vardır. Bunlar nefsin kuvvetleridir. İnsan aklını kullanıp, tedbir ile kendisini doğru yola sevketmezse; nefsine mağlup olarak, şehevî ve gadabî kuvvetlerine esîr olması muhakkaktır."

İbn-i Haldûn, Mukaddime'sinin değişik yerlerinde Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mensûp olduğu Arab kavminden de bahsederek; "Arab kavmi, gerek yaratılış ve gerekse ahlâk bakımından mu'tedil bir mizaca sahip olup, beyazdırlar" demektedir.

İnsanların ilmi nereye kadar çıkabilir sorusuna da cevap veren İbn-i Haldûn; "Beşer ilminin çerçevesi, gaybî ilimlerin çerçevesi dışında olup, zâhirî ilimlerin kaideleri ve çalışma sistemleri ile gaybî bilgilerin tahsil edilmesi mümkün değildir" demektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 145

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 76

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 169

4) Ta'rîf-ül-halef cild-2, sh. 221

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 188

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1018

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 259

8) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 28

9) Tercüme-i Mukaddime-i İbn-i Haldûn, İstanbul 1275

İBN-İ HATÎB

Anadolu'da yetişen âlimlerden. İsmi İbrâhim olup, lakabı Tâcüddîn'dir. Hatîb oğlu diye meşhûr oldu. 864 (m. 1459) senesinde İznik'te vefât etti ve oraya defn edildi. İbn-i Hatîb, zamanının büyük âlimlerinden olan Mevlânâ Yegân'dan ders okudu. Bütün ilimleri tahsil edip, üstün derecelere yükseldi. Sultan Murâd Hân, onu müderris olarak çeşitli medreselerde vazîfelendirdi. Âlimlere hürmet ve hizmet, Osmanlı sultanlarının âdeti idi. İbn-i Hatîb daha sonra, sultânın fermanı ile İznik Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Orada ilim öğretip, binlerce talebe yetiştirdi.

Oğlu Muhyiddîn şöyle anlatır: "Büyük âlim Mevlânâ Yegân, bir hac yolculuğu esnasında İznik'e geldi. Babam hürmet ve ta'zim ile onu karşıladı. Onu en güzel evde misâfir etti ve bizzat hizmetinde bulundu. Ona ziyâfetler verdi. Birgün Mevlânâ Yegân'ı hamama götürdü. Çıkarken onun ayaklarını yıkadı. O zaman Mevlânâ Yegân; "Bârekallahü Mevlânâ Tâcüddîn" dedi. Bu ses, hâlâ kulaklarımdadır. Ben o zamanlar küçük idim. Fakat ne zaman hâdiseyi hatırlasam, Mevlânâ Yegân'ın heybetinden korkarım ve kalbim bir mum gibi erir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 115

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 102

3) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 46

İBN-İ HATÎB DÂREYYÂ DIMEŞKÎ

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Süleymân bin Ya'kûb el-Ensârî'dir. İbn-i Hatîb ismiyle tanınmıştır. Künyesi Ebû Abdullah, lakabı Celâleddîn'dir. Şafiî mezhebindendir. Târih, lügat, nahiv ilimlerinde de âlim idi. 745 (m. 1344) senesinde doğdu. 811 (m. 1408)'de Kâhire'de vefât etti.

Zamanının âlimlerinden ilim öğrenip, çeşitli ilimlerde yetişti. Son derece keskin bir zekâya sâhib idi. Konuşma ve maksadını ifâde husûsunda da çok mehâretliydi. Bir mecliste, çeşitli ilimlerden bahis açıp konuşacak derecede geniş kültüre sâhib idi. Bu hâlini gören, onun bütün ilimlerde âlim olduğu zannına varırdı. İkna kabiliyeti çok yüksek olup, muhatablarını gayet rahatlıkla ikna ederdi. Edebiyatta o derece mehâretli idi ki, zamanında Şam'da bulunan şâirler, onun karşısında devamlı takdîr ifadelerini belirttiler. Ondan pekçok kimse ilim öğrenmiştir, ömrünün son zamanlarında tasavvufa yöneldi. Pekçok eseri vardır. Eserleri şunlardır, 1- "Şerhu Elfiyye": İbn-i Mâlik'in nahiv ilmi ile ilgili meşhûr Elfiye adlı bin beyitlik eserinin şerhidir. 2- "El-İmtag bil-İtbag", 3- "El-İmdâd fil-Ezdâd", 4- "Mahbûb-ül-kulûb ve mülâz-üş-Şevâz", 5- "Tavâf-ül-lisân bi-zarf-iz-zemân", 6- "Tahsîl-ül-edevât bi tafsîl-ül-vefiyât", 7- "Metâlib-ül-metâlib", 8- "Nihâyet-ül-emniyyât-fil-Kelâmi alâ hadîsi "İnnemel a'mâlü bin-Niyât", 9- "Tarh-ül-Hasas", 10- "Şerh-ül-Hulâsa". Ayrıca üçyüz beyitlik Ercüze denilen türde şiirleri vardır. Ba'zı şiirlerinin tercümesi şöyledir. "Bir kimse seni büyük bir sevgiyle severse, sen de ona çok muhabbet göster. Fakat kimsenin sana sevgisi, yerden göke kadar da olsa seni aldatmasın. Onun seni sevmesi, sende olan bir menfaati sebebiyle olabilir ve sendeki menfaati bitince, sevgisi de sona erebilir."

"Her nasihat edenin nasihatini kabûl et. Hattâ bu nasîhatçi nasihatinde gösteriş bile yapmış olsa, mürailik yapsa bile. Çünkü çok kerre, kendisi ilâca, tedâviye daha çok muhtaç olan bir tabîb, başkasına faydalı olur. Başkasını tedâvi eder."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 266

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 25

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 310

4) Keşf-üz-zünûn sh. 153

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 179

İBN-İ HATÎB-ÜD-DEHŞE

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Mahmûd bin Ahmed bin Muhammed nûr el-Hemedânî el-Füyûmî el-Hamevî olup,

künyesi Ebü's-Senâ'dır. Lakabı ise Nûreddîn'dir. 750 (m. 1349) senesinde Hama'da doğdu. 834 (m. 1431) senesi Şevval ayının yedisinde, Hama'da vefât etti.

Babası İbn-i Zâhir, Füyûm'dan Hama şehrine gelip yerleşti. Dehşe denilen yerde hatîblik yaptı ve "El-Misbâh-ül-münîr fî garîb-iş-şerh-il-kebîr" ismindeki iki cildlik eserini yazdı. Ebü's-Senâ Mahmûd burada dünyâya geldi ve yetişti. İbn-i Hatîb-üd-Dehşe, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve birçok kitabı okudu. Şihâb el-Merdâvî'den Sahîh-i Müslim'i, Kâsım ed-Darîr'den Sahîh-i Buhârî'yi okudu. Kemâl el-Mearri ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Memleketinde bulunan büyük âlimlerden fıkıh ilmini öğrendi. Mısır ve Şam'a ilim öğrenmek için gitti ve oralardaki âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Onlarla ilmî müzâkerelerde bulundu. Fıkıh, usûl, Arab dili ve edebiyatı, lügat ve başka ilim dallarında akranlarından öne geçti.

İbn-i Hatîb-üd-Dehşe, sefirlik ve Hama şehri hâkimliği yaptı. Daha sonra bu görevden ayrıldı. Hama'daki evi, ilim öğrenmek için gelenlerle dolup taştı. Çok talebe okuttu ve fetvâlar verdi. İlmî çalışmalarla, eser yazmakla meşgûl oldu. Hama halkına ilim ve ahlâk öğretti. Şânı, şerefi ve ilimdeki üstünlüğü her tarafa yayıldı. İbn-i Hatîb-üd-Dehşe, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- İgâset-ül-muhtâc ilâ şerh-il-minhâc lin-Nevevî, 2- Tuhfetü zeril erbi fî şekl-il-esmâi ven-Neseb, 3- Et-Takrib fî ilm-il-garîb (iki cild), 4- Tehzîb-ül-metâli' li tergîb-il-metâli' fî garîb-il-hadîs (beş cild), 5- Şerhu Elfiye-i İbn-i Mâlik, 6- Şerh-ül-Kâfiye li İbn-il-Hâcib (üç cild), 7- Şerh-ül-Vesîle, 8- Lübâb-ül-kût fî ihtisâri Şerh-ıl-Ezraî li Minhâc ven-Nevevî, 9- Vesîlet-ül-isâbe fî san'at-il-kitâbe, 10- El-Yevâkit-ül-mudiyye vel-mevâkit-üş-Şer'ıyye (doksan beyt).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 148

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 129

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 210

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 410

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 464, cild-2, sh. 1361, 1369

6) Brockelmann GaL 2 sh. 66 Sup: 2 sh. 70

İBN-İ HİCCÎ

Fıkıh ve târih âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Hiccî bin Mûsâ bin Ahmed es-Sa'dîd'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs, lakabı Şihâbüddîn'dir. 751 (m. 1350) senesinde doğdu. 816 (m. 1413)'de vefât etti. İbn-i Hiccî ismiyle tanınmıştır. Zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. Kur'ân-ı kerîmi, "Et-Tenbîh" ve benzeri kitapları ezberledi. Pekçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf işitti. Çeşitli beldelerde bulunan âlimlerden icâzet aldı. Çok kitap okuyup inceledi. Fıkıh ilmini; babasından, Şeyh Şemseddîn bin Kâdi Şühbe, Kâdı'l-kudât Behâeddîn Ebü'l-Bekâ'dan ve diğer âlimlerden öğrendi. Zamanın âlimlerinden olan Ezrâ'î'den, Hasenî'den, İbn-i Kâdi ez-Zebdânî'den, İbn-i Hatîb Yebrûd'dan, el-İzzî'den, Kâdı Tâcüddîn Sübkî'den ve Şemseddîn Mûsûlî'den de ilim öğrendi. İbn-i Kesîr ve İbn-i Râfi'den de hadîs-i şerîf nakletti. Ebü'l-Abbâs el-İnân ve diğer âlimlerden de nahiv ilmini öğrendi.

İbn-i Hiccî, tahsilini tamamlayıp ilimde yetiştikten sonra, ders ve fetvâ verdi. Kâdı vekîlliği yaptı. Kendi güzel hattıyla (yazısıyla) pekçok kitabı yazıp çoğalttı. İbn-i Abdülhâdî'nin "Muharrev" adlı eserini şerh etti. İbn-i Kesîr'in ve diğer ba'zı âlimlerin târihine zeyl (ilâve) yazdı. Bu zeylinde zamanının meşhûr hâdiselerini yazmıştır. "Ed-Dâris min ahbâr-ül-medâris" ve "Mu'cem" adlı, hocalarının hayâtını anlatan eserleri vardır. Sâlih, hoş sohbet, dîne son derece bağlı, çok namaz kılan ve oruç tutan vakûr bir âlim idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 188

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 269

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 116

4) Keşf-üz-zünûn sh. 277, 1122, 2019

5) El-A'lâm cild-1, sh. 110

İBN-İ HÜMÂM

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülvâhid bin Abdülhamîd bin Mes'ûd es-Sivâsî el-İskenderî el-Kâhirî el-Hanefî olup, lakabı Kemâlüddîn'dir. 788 (m. 1386) senesinde İskenderiyye'de doğdu. 861 (m. 1457) senesi Ramazân-ı şerîfin yedisinde, Cum'a günü Kâhire'de vefât etti. O günün ikindi vakti cenâze namazı kılındı. Cenâze namazını Kâdı İbn-i Deyrî kıldırdı. Sultan ve devlet erkânı cenâzede bulundu. Karâfe'de İbn-i Atâullah'ın türbesi içine defnedildi.

İbn-i Hümâm'ın babası Sivas'ta kadı idi. Sonra Kâhire'ye giderek Hanefî mezhebi kadı vekîli oldu. Daha sonra İskenderiyye kadısı oldu. Orada Mâlikî mezhebi kadısının kızı ile evlendi. Bu izdivacdan İbn-i Hümâm doğdu, İbn-i Hümâm, babasından ve şehrindeki âlimlerden ilim öğrendi. Hidâye adlı eseri Kârî-ül-Hidâye diye tanınan Sirâcüddîn'den okudu. İbn-i Hümâm, ilim tahsili hakkında şöyle demektedir: "Birçok ilmî kitap okudum. Fıkıhsız olamıyacağını anladım. Bu yüzden hocam Sirâcüddîn'in yanında ve sonra da Seyyid İmâm Celâlüddîn'den fıkıh ilmini öğrendim." Arabcayı ve âlet ilimlerini (sarf, nahiv, lügat...) Cemâlüddîn Hamîdî'den, usûl ve diğer ilimleri Bisâtî'den, hadîs ilmini Ebû Zerâ'a Irâkî'den öğrendi. Cemâlüddîn Hanbelî ve Şemsüddîn Şami'den hadîs-i şerîf dinledi. Merâgi ve İbn-i Zâhire'den icâzet (diploma) aldı. Muhib bin Şahne'den de Kâhire'de istifâde etti ve onunla birlikte Haleb'e döndü. Ayrıca kırk büyük âlimden icâzet (diploma) aldı. Akranlarından çok ileri oldu. Tefsîr, hadîs, usûl, fıkıh, nahiv, kelâm, mantık ilimlerinde iyi yetişip büyük bir âlim oldu ve kıymetli eserler yazdı, ilim yaymağa koyuldu. Ondan çok kimseler istifâde etti. Dört mezhebin âlimleri ondan ilim öğrendi. Hanefî âlimlerinden Takıyyüddîn Şems, Zeynüddîn, İbn-i Kâsım ve Seyfüddîn, Şafiî mezhebinde İbn-i Hıdır, Münâvî ve Ververî, Mâlikî mezhebinden Ubâde, Tâhir ve Karâfî, Hanbelî mezhebinden de Cemâl bin Hişâm ondan ilim tahsil edenler arasındadır.

İbn-i Hümâm, tasavvuf ehlinin kavuştuğu mertebe ve makamlara da ulaştı. Keşf ve kerâmetleri görüldü. Bir müddet insanlardan ayrı kaldı. Âlimler kendisine yalvarıp; "Bu inzivân sona ersin, insanların senin ilmine çok ihtiyâcı var" dediler, İbn-i Hümâm, bir süre Mensûriyye, Eşrefiyye ve Şeyhûniyye medreselerinde fıkıh dersleri verdi. Mensûriyye Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi.

İbn-i Hümâm, çok tevâzu sahibi idi. Birgün Alâüddîn el-Buhârî'nin ilim meclisine geldi ve meclisin en arka tarafına oturdu. Bu durumu fark eden Alâüddîn, yerinden kalkıp yanına geldi ve; "Senin yerin burası değildir. Baş köşeye buyurun, bu kadar tevâzuya lüzum yoktur. Zira bizler senin derecen ile şeref duyarız. Meclislerde baş köşeye teşrîfini isteriz" dedi.

İbn-i Hümâm, birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır, 1- Feth-ül-kadîr Hidâye adlı fıkıh kitabına yaptığı şerh olup, çok kıymetlidir. 2-Tahrîr: Usûl ilmine dâir bir eserdir. Bu eserin İbn-i Emîr Hac tarafından yapılan şerhi de çok kıymetlidir. 3- Zâd-ül-fakîr: Namazla ilgili mes'eleler hakkında yazılmıştır. 4- Şerhu bedî'un-nizâm İbn-i Sa'âti, 5- Fevâtih-ül-efkâr fî şerhi Remeât-il-envâr, 6- El-Müsâyerâtü fil akâid-il-münciyeti fil-âhıreh (Matbûdur). Ayrıca, "Sübhânallahi ve bi hamdihi"nin i'râbı hakkında bir risalesi vardır.

İbn-i Hümâm, Tahrir adlı eserinde buyuruyor ki: "Dört mezhebten birisine uymak vâcibdir. Bunlardan birine uymıyanın Ehl-i sünnetten olmadığında âlimler sözbirliği ettiler.

Bir işi bir mezhebe göre yaparken, başka bir mezhebi de taklid etmesi, iki mezhebde de bâtıl olacak birşey yapmamak şartı ile caiz olur. Abdest alırken, Şafiî mezhebini taklid ederek uzuvlarını ovmayan kimse, hanımına eli değince, Mâlikî mezhebine göre abdest bozulmadı diyerek namaz kılsa, bu namazı bâtıl olur. Çünkü, abdesti her iki mezhebe göre sahih değildir."

Feth-ül-kadîr kitabından ba'zı bölümler:

"Müftînin müctehid olması lâzımdır. İctihâd derecesine yükselmiş âlim olmıyan din adamı müftî olamaz. Müctehid olmıyan din adamı müftî yapılırsa, bunun, müctehidlerin bildirdiklerini okuyup, öğrenip, bunları söylemesi lâzımdır."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 264

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 127

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 297

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 166

5) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 132

6) Fevâid-ül-behiyye sh. 180

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 201

8) El-A’lâm cild-6, sh. 255

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 236, 358, 882, 945 cild-2, sh. 1040, 1292, 1666, 2034

10) Brockelmann Gal-2, sh. 225 Sup-2, sh. 91

11) Tam ilmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 43, 114, 241, 782, 1018

12) Fâideli Bilgiler sh. 29, 136

13) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 30

İBN-İ HÜSBÂNÎ (Ahmed bin İsmâil)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Hadîs, ferâiz ve usûl ilimlerinde de âlim idi. İsmi, Ahmed bin İsmâil bin Halife bin Abdül’alâ Nablüsî’dır. Lakabı Şihâbüddîn, künyesi Ebü’l-Abbâs olup, aslen Hüsbân’dandır. 749 (m. 1348) senesi sonlarında Dımeşk’da doğdu. 815 (m. 1412) senesinde Rebî’ul-âhır ayının onunda, Çarşamba günü Sâlihiyye’de vefât etti ve oraya defnedildi.

Babasının vefâtından önce ve sonra; fıkıh, fıkıh usûlü, ferâiz, Arabî ilimler ve hadîs ilmi ile meşgûl oldu. Babasından fıkıh ve ferâiz ilimlerini, Ebü’l-Abbâs Unâbî’den de Arab dili ve edebiyatını öğrendi. Arab dili ve edebiyatını çok iyi bilirdi. Bunlardan daha başka âlimlerden de ilim öğrenmiş ve fetvâ verme icâzeti almıştır. Memleketinde ve diğer şehirlerdeki âlimlerden çok hadîs-i şerîf dinledi. Bu maksadla Dımeşk’a ve Kâhire’ye gitti. Dinlediği hadîs-i şerîfleri yazardı. Alâeddîn Buhârî’nin talebelerinden, bunlardan başka İbn-i Emile, Salâh bin Ebî Amr, İbn-i Râfi’ gibi pekçok âlimden bir hayli hadîs-i şerîf yazdı. Bir ara Haleb’e gitti. Orada Ömer bin Aydoğmuş ve Halîl bin Mahmûd’dan da hadîs-i şerîf dinledi. Bülkînî ve daha başka büyük âlimlerin ilim meclislerinde bulundu. Hadîs-i şerîf ilminde ve hadîs âlimlerinin isimlerini bilme husûsunda büyük âlim oldu. Kitap yazma işi onun âdeti idi. Pekçok kitabı kendi eliyle yazdı. Çeşitli ilimlerde akranlarından öne geçti. Çok zekî olup, çabuk yazar ve çabuk okurdu.

Eminiyye ve İkbâliye medreselerinde ders okuttu. Eşrefiyye Medresesi’nde hadîs dersi başmüderrisliği vazîfesinde bulundu. Dımeşk’da bir müddet kadılık yaptı. Dımeşk müftîsi ve hafızların büyüklerinden idi. Çok hadîs-i şerîf yazmış olmasına rağmen, az rivâyette bulundu. Zamanında siyâsi karışıklıklar olduğundan, hayâtı sıkıntı içinde geçti. Dımeşk’da Emevî Câmii’nde ders halkası vardı, İbn-i Hüsbânî’den, zamanındaki âlimler ve hadîs hafızları hadîs-i şerîf öğrendiler.

İbn-i Hacer şöyle anlatır: “Hocamız büyük âlim Bülkînî, İbn-i Hüsbânî’yi sever ve hürmet gösterirdi. Dımeşk’da o zamanda bulunan hadîs hafızlarının en büyüklerinden olduğunu söylerdi. Ben onunla Dımeşk’da karşılaştım. Bana çok ikramda bulundu. Başka hiç kimseye vermediği kitap ve hadîs cüzlerini, bana âriyet (kullanıp geri vermek üzere emânet) olarak verdi. Sonra Kâhire’ye gitti. Dımeşk’da ondan bir miktar ilim öğrendim.”

Yazdığı kıymetli eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- Câmi’ut-tefâsîr, 2-Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik, 3-Ed-Dürr-ül-manzûm fî sîret-in-nebiyy-il-ma’sûm, 4- Tabakât-üş-Şâfiiyye, 5-Tertîbü tabakât-il-kurrâ liz-Zehebî, 6-Ta’lîku alel-Hâvî, 7- Şâfi’ul-ayyi fî tahrîci ehâdîs-ir-Râfiî.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 164

2) El-A’lâm cild-1, sh. 97

3) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-1, sh. 237

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 108

5) Zeyl-i Tabakât-il-huffâz sh. 244

6) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 29

7) Enbâ-ül-gumr cild-2, sh. 523

İBN-İ HÜSEYN MERÂGÎ (Ebû Bekr bin Hüseyn)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Târih ve kırâat ilimlerini de iyi bilirdi. İsmi, Abdullah bin Hüseyn bin Ebî Hafs Ömer bin Muhammed bin Yûnus bin Ebi'l-Fahr bin Muhammed bin Abdürrahmân'dır. Kureyş kabilesinden Emevî ailesine mensûbdur. Künyesi Ebû Bekr, lakabı Zeynüddîn olup, İbn-i Hüseyn Merâgî adıyla meşhûr olmuştur. Osmânî de denilmektedir. 727 (m. 1327) senesinde Kâhire'de doğdu. 816 (m. 1414)'de Medine'de vefât etti. Bâki' kabristanına defnedildi.

Kâhire'de büyüdü. Uzun müddet Takıyyüddîn Sübkî'nin ve diğer âlimlerin derslerine devam etti. Esnevî'den de ilim tahsil etti. Esnevî'den fetvâ verme izni aldı. Şemseddîn bin Lebbân'ın derslerinde bulundu. Fahreddîn bin Miskîn'den ilim öğrendi. Sîret-i Nebeviyye ve Telhis kitaplarını okudu. Meydûmî'den "Müselsel", "Gaylâniyât" ve "Sünen-i Ebû Dâvûd"dan ba'zı bölümler okudu. Ebü'l-Ferec bin Abdülhâdî'den Sahîh-i Müslim'i; Nâsıruddîn Tûnusî Mâlikî'den Sünen-i Nesâî ve daha başka kitaptan okudu. Muzafferuddîn Attâr'dan Tirmizî'nin "Câmi'"ini, Abdülkâdir bin Mülûk Sânî'den Nesâi'nin taharet babını ve diğer bölümleri okudu. Bundan başka Nâsıruddîn Eyyûbî, Sâlih bin Muhtâr, Ahmed bin Keştagdî, Abdürrahmân bin Muammer Bağdadî gibi âlimlerden de ilim öğrendi. Ebü'l-Abbâs Haccâr, Ahmed bin Meziz Berzâlî, Müzzî, Eyyûb Kehhâl, İbn-i Ebi't-Tâib ve diğer âlimlerden icâzet aldı. Değişik yerlerde pekçok âlimden yalnız başına hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyet etti. İbn-i Hacer, ondan kırk adet hadîs-i şerîf tahrîc etti. Necmeddîn bin Fehd de, onun icâzet aldığı ve hadîs-i şerîf dinlediği hocalarıyla, dinlediği hadîs-i şerîfleri tahrîc etti. 750 (m. 1349) senesinde Kâhire'den Medine'ye gitti ve oraya yerleşti. 757 (m. 1356) senesinde orada İbn-i Seb' ve Bedreddîn bin Ferhûn'dan Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Medine'de evlendi, çocukları oldu. Yine orada; kadılık, hatîblik ve imamlık vazîfelerinde bulundu. Medine halkı, İbn-i Hüseyn Merâgî'den çok istifâde ettiler. Medine'ye ve Mekke'ye gidip orada ikâmet ettiği zamanlar, hadîs-i şerîf öğretirdi. 814 ve 815 (m. 1412) senelerinde Minâ'da, Ci'râne'de pekçok âlim ondan hadîs-i şerîf öğrendi. Burhan Kayrâtî, Abdürrahmân bin Hüseyn bin Abdullah Vâsıtî, Ahmed bin Yûsuf bin Melik Ru'aynî Gırnâtî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Ali Endülüsî gibi âlimler ondan ilim öğrendiler. İbn-i Cezerî de ondan okumuş ve; "Bildikleriyle amel eden büyük âlim, zamanının bir tanesi, muhakkıkların önderi, müslümanların müftîsi, müslümanların zîneti, müderrislerin büyüğü" gibi takdîr ifadeleriyle onu çok medhetmiştir.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır. 1-Tahkîk-un-nusreti bi telhisi meâlimi dâr-il-hicreti: Medine târihi ile ilgili bir eserdir. 2- Revâih-üz-zehr: Peygamber efendimizi anlatan bir eserdir. "Ez-Zehr-ül-bâsim fî sîreti Ebi'l-Kâsım" adlı eserin kısaltılmışıdır. 3- Menâfi-ül-hırz: "El-Hırz-ul-ma'd li-men fekade-el-veled" adlı eserin özetidir. 4- El-Vâfî bi tekmilet-il-Kâfî, 5-El-Umde fî şerh-ız-zübde.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 60

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-11, sh. 28, 29

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 120

4) İnbâ-ül-gumr cild-3, sh. 23

5) Brockelmann Gal-2, sh. 172 Sup 2, sh. 221

İBN-İ İMÂM EL-KÂMİLİYYE (Muhammed bin Muhammed)

Tefsîr, hadîs, usûl ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Ali bin Yûsuf bin Mensûr olup, lakabı Kemâlüddîn'dir. İbn-i İmâm-ı Kâmiliyye diye meşhûr oldu. Cum'a günü, 18 Şevval 808 (m. 1405) senesinde Kâhire'de doğdu. 15 Şevval 864 (m. 1460) senesinde hacca giderken, Re'sü sugreti Hamîd denilen yerde vefât etti. Kabri oradadır.

İlim öğrenecek yaşa gelince, önce Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Kur'ân-ı kerîme âit ilimleri; Şihâbüddîn Benebî, Sa'düddîn Aclûnî, Garsuddîn Halîl Hüseynî ve başka âlimlerden öğrendi. Zerâtitî'den tecvîd ilmi öğrendi. "Tenbîh" kitabının bir kısmını, "Verdiyye" ve "El-Mülha" kitaplarının tamâmını ezberledi. Şümûs el-Bûsîrî, Bermâvî, İbn-i Hasen el-Beycûrî, Şihâbüddîn Tantedâî, Nâsıruddîn Bârenbârî, Şerefüddîn Sübkî gibi âlimlerden fıkıh öğrendi. Bu âlimler içerisinde en çok

Şerefüddîn Sübkî'den istifâde etmiştir. Veliyyüddîn Irâkî ve Nûreddîn bin Lü'lü'nün derslerine devam etti. Nahiv, ferâiz, hesab ilimlerini Şemsüddîn Hicâzî'den öğrendi. Bu ilimleri, yukarıda adı geçen; Sübkî, Bârenbârî ve Nûreddîn Kımenî'den de öğrendi. Kâyâtî'den nahiv tahsil etti. Aynî'den kırâat ilmini ta'lim etti. Kâyâtî ve Venâî'den usûl-i fıkıh, yine Kâyâtî ve Bisâtî'den kelâm dersleri aldı. Bârenbârî ve İzzeddîn bin Abdüsselâm el-Bağdâdî'den mantık ilmi öğrendi. İbn-i Hacer Askalânî'nin fıkıh, tefsîr, hadîs derslerine devam etti. İbn-i Hacer Veliyyüddîn Irâkî, İbn-i Cezerî, Bermâvî, Vâsıtî, İbn-i Nâzır es-Sâhibe, İbn-i Bürdes, Hicâzî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Hattâ bu maksadla ba'zı şehirlere de gitmiştir. Mekke'de; Ebü'l-Feth el-Merâgî ve Takıyyüddîn Fehd'den, Kudüs'de; Takıyyüddîn Kalkaşendî ve başkalarından, Medîne-i münevverede de ba'zı âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs-i şerîf dinlemeyi çok severdi. Hattâ bu husûsta rağbeti çok fazlalaştı. Bu arzu ile Kütüb-i sitte denilen altı meşhûr hadîs kitabını (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn-i Mâce ve Neseî) dinledi. Hattâ diğer hadîs cüzleri ve iki müsnedi baştan sona dinledi. İbrâhim Üdkâvî, Yûsuf Safi, Gamrî, Kemâlüddîn Meczûb gibi âlimlerle sohbet etti. Bu zâtlar, tasavvuf ehli kimseler olup, bunların yanında yüksek derecelere kavuştu.

Bermâvî, onun küçüklüğünü şöyle anlatır: "Çok zekî olup, anlayış ve bir mes'eleyi hemen kavrama kabiliyeti çok fazla idi. İlim tahsil ederken hocalarına sorduğu suâller, kabiliyetli bir talebe olduğunu göstermekteydi."

Hayâtında birçok talebe yetiştirdi. Kutbiyye'de muhaddislere ders verdi.

Celâlüddîn bin Mülakkın'ın vefâtından sonra, Kâmiliyye'de Şafiî fıkhı okuttu. Zeynel'âbidîn bin Menâvî'den sonra İmâm-ı Şafiî'nin medresesinin vakıfları idâreciliğinde bulundu. Kendisine böyle bir vazîfe verilmesinden dolayı çok sevindi. Sultan tarafından, Kudüs'ün Salâhiyye Medresesi'nde müderrislik yapması teklif olundu. Bu teklife cevap vermedi. Mısır'da Şafiî kadılığı yapması teklif edildi. Aksarâyî'nin ısrarlarına rağmen bu vazîfeyi de kabûl etmedi.

Birçok defa hacca gitti. Hac esnasında Mekke'de bir müddet kalırdı. Aynı şekilde Kudüs'e giderek, orada Beyt-i Makdîs'i defalarca ziyâret etti. Sâlih kimseleri, velîleri ve âlimleri ziyâret etmek maksadıyla Kuzey Afrika şehirlerine gitti. Çocukluğunda buralara babasıyla gitmişti. Aklı ve anlayışı çok fazla, hafızası kuvvetliydi. Sâlih kimselerle beraber bulunmayı çok severdi. İnsanların arasını bozan, fitne çıkaran geçimsiz kimselerden nefret eder, uzak dururdu. Doğru ve kuvvetli bir i'tikâda sahipti. Çok mütevâzî olup, gayet sâde yaşar, lüksten, gösterişten çok sakınırdı. Dînimizin emir ve yasaklarına çok bağlı olup, asla ta'viz vermezdi. Allahın rızâsı olmadığı bir şeyde, insanların rızâsına bakmazdı. Yanında haram işlenmesine mâni olurdu. Mâni olamaz ise, derhâl orayı terk ederdi.

Dînin yasak ettiği şeylerden son derece uzak durduğu gibi, insanlara da emr-i ma'rûf yapardı. Sâlih ameller, güzel hâller sahibi idi. Devlet adamlarından, makam sahiblerinden uzak durur, onlarla fazla görüşmezdi. Çok tatlı bir konuşması vardı. Mâlâya'nî (dîne ve dünyâya faydası olmayan) işlerden uzak dururdu. Fakirlere, yoksullara iyilik ve ihsânlarda bulunurdu, ömrünün sonlarına doğru talebeleri hayli çoğalmıştı, ihtiyâr ve bedeni zayıf olmasına rağmen, hacca gitmek için yola çıktı. Yolculuk esnasında vefât etti.

Eserlerinden birkaçı şunlardır: 1-Şerh-ül-Verekât li İmâm-il-Haremeyn: Fıkıh usûlüne dâirdir. 2- Şerhu alâ envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî, 3- Risâletü fî hayati Hızır, 4- Şerhu alel-Erba'în lin-Nevevî, 5- Şerhu alâ muhtasarı İbn-i Hâcib, 6- Şerh-ül-Buhârî lil-Halebî, 7- Şerh-ül-Umde, 8- Tabakât-ül-Eşâ'ire.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 231

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 93, 95

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 194, 547, 862

İBN-İ IRÂKÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Abdürrahîm İbn-il-Hüseyn bin Abdürrahmân el-Kürdî er-Râziyânî el-Mısrî'dir. Künyesi Ebû Zür'a olup, lakabı Veliyyüddîn'dir. 762 (m. 1361) senesi Zilhicce ayının üçünde, Pazartesi günü seher vaktinde Kâhire'de doğdu. 826 (m. 1423) senesi Şa'bân ayının onyedisinde vefât etti. Babasının türbesinin yanına defnedildi.

Babası, onu daha küçük yaşta iken âlimlerin sohbetlerine götürdü. Küçük yaşta iken Kâhire'de; Ebü'l-Harem el-Kalânisî, Muhibbüddîn Ebü'l-Abbâs el-Hallâtî, Nâsıruddîn et-Tûnusî, Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed el Askalânî, İzzüddîn bin Cemâ'a, Cemâlüddîn bin Nebâte'nin, Dımeşk'da; Hâfız Şemsüddîn el-Hüseynî, Hâfız Takıyyüddîn bin Râfi', Muhaddîs Ebi's-Senâ el-Menbicî, Ebû Hafs eş-Şahtabî, Şerefüddîn Ya'kûb el-Harîrî, İmâdüddîn Muhammed bin Mûsâ, İbn-i Ümeyle, İbn-ün-Necm, İbn-ül-Hübel, İbn-üs-Sükî, Sitt-ül-Arab Hafîdet-ül-Fahr İbn-ül-Buhârî'nin, Beyt-ül-makdîs'te; el-Aradî, İbn-ül-Cûhî, Ebû Hafs Ömer bin Ali es-Süyûtî'nin sohbetlerinde babası ile birlikte bulundu.

Babasıyla Şam yolculuğundan dönünce, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra Mısır'da Ebü'l-Bekâ es-Sübkî, Behâüddîn bin Halîl, Zeynüddîn İbn-ül-Kârî, el-Harâvî, Behâüddîn İbn-ül-Müfessîr el-Bâcî ve birçok âlimden ilim öğrendi. 780 (m. 1378) senesinden sonra babasının arkadaşı Hâfız Nûreddîn el-Heysemî ile birlikte Dımeşk'a gitti. Burada Hâfız Ebû Bekr İbn-ül-Muhibbüddîn, Ebü'l-Hevl el-Cezerî Nâsıruddîn bin Hamza, Şemsüddîn ibn-üs-Sâfi'den ilim tahsil etti. Mekke-i mükerremeye de giden İbn-i Irâkî, orada Kemâlüddîn Ebü'l-Fadl en-Nüveyrî, Behâüddîn İbn-i Akîl en-Nahvî, Muhammed bin Ahmed bin Abdülmu'tî, Ahmed bin Sâlim el-Mekkî, Afîfüddîn en-Nişâveri, Cemâlüddîn el-Emyûtî'den, Medîne-i münevverede Bedrüddîn Abdullah bin Ferhun'dan hadîs-i şerîf dinledi.

İbn-i Irâkî, babasının yanında, hadîs ve bu ilmin muhtelif kollarında yetişti. Babasından çok istifâde etti. Sirâcüddîn Bülkînî'den fıkıh dersleri aldı. Fıkıh ilmi ile ilgili haşiyelerini yalnızca "Ravda" kitabı üzerine yaptı. İbn-i Mülakkın ve daha başka âlimlerin yanında da ilim tahsili ile meşgûl olan İbn-i Irâkî, Nâsırıyye Medresesi'nde bir müddet Cemâlüddîn Esnânî'nin derslerinde bulundu. Ondan; Temhîd, Kevâkıb adlı eserlerin tamâmını ve Mühimmat adlı eserin bir kısmını dinledi.

Ebû Zür'a İbn-i Irâkî, usûl-i fıkıh, me'ânî, beyân ve diğer Arabî ilimleri Ziyâüddîn Abdullah Afifi el-Kazvînî'den öğrendi. Onun yanında Kâdı Beydâvî'nin Minhâc'ını ve Telhîs'in büyük bir kısmını okudu ve ondan çok istifâde etti. Arabî ilimleri, nahiv ilminde pek derin âlim olan Tunuslu Ebû Abbâs bin Abdürrahîm'den öğrendi. İbn-i Irâkî, hadîs, fıkıh, usûl-i fıkıh, me'ânî, beyân gibi ilimlerde yüksek derecelere ulaşınca, birçok hocası ona fetvâ ve ders verme husûsunda icâzet verdiler.

İbn-i Irâkî, ilimde her geçen gün ilerliyordu. Nihâyet çeşitli ilimlerde söz sahibi oldu. İlmî üstünlüğü ve kabiliyeti herkesçe kabûl edildi. Fazileti, zekâsı, güzel ahlâkı, hattının güzelliği, tevâzu'u, Allahü teâlânın emirlerine uyup yasak ettiklerinden sakınma husûsundaki dikkati çok idi. Sesi güzel idi. Çoluk-çocuğu fazla idi. Daha genç yaşta iken ders vermeye başladı Bu sırada babası hayatta ve hocaları çeşitli yerlerde bulunuyordu. Babası onun dersleri için şu ma'nâda bir mısra söylemiştir: "Ahmed'in dersleri, babasının derslerinden daha üstündür. Onun derecesi, babasının yanında çok yüksektir." Hattâ, İbn-i Irâkî fetvâ vermeye ve hutbe okumaya başlayınca, babası bu vazîfeleri bırakmıştır. Ebû Zür'a İbn-i Irâkî, Bibersiyye, Kânbihiyye, Karâsankariyye medreselerinde, Tûlûn Câmii'nde hadîs-i şerîf dersleri verdi. Cemâliyye-i Nâsırıyye'de müderrislik yaptı ve tasavvuf ile meşgûl oldu. 790 (m. 1388) senesinde İmâdüddîn Ahmed bin Îsâ Kerkî'nin yerine kadılık vekîlliği yaptı. Bu göreve 820 (m. 1417) senesine kadar devam etti. Sonra kendisini, fetvâ, ders okutma ve eser yazma işine verdi. Babasının vefâtından sonra, 822 (m. 1419) senesinde hacca gitti. Bu sırada talebelerine çeşitli eserlerini yazdırıyordu. Bir mecliste onun söylediklerini Zeynüddîn Rıdvan ve Takıyyüddîn bin Fehd yazdı. 824 (m. 1421) senesi Şevval ayının ortalarında Mısır bölgesi kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfeyi adâletle ve dürüst bir şekilde yürüttü. İbn-i Irâkî, asrının adâletle hüküm verme husûsunda önde gelen ve seçkin kadılarındandır. Güleryüzlü idi. İnsanlara karşı çok iyi muâmele ederdi.

Takıyyüddîn Fâsî onun hakkında şöyle demektedir: "Onun eserlerinden ve rivâyetlerinden çok nakiller yaptım. Hadîs ilminde ve diğer ilimlerde ondan çok istifâde ettim. O, asrımızın; ezberi, kitaplar üzerindeki açıklamaları ve fetvâları en çok olanıdır. Aynı zamanda onun kitaplar üzerine yapmış olduğu açıklamalar çok kıymetlidir. Tefsîr, hadîs, usûl-i fıkıh ve Arabî ilimlerde, bilhassa hadîs rivâyetinde çok yüksek derecelere çıktı. Dinlemiş olduğu hadîs-i şerîflerin çoğunu talebelerine nakletti. Derslerine devam edenlere pekçok şeyler yazdırdı. Babası onun parlak zekâsı için; "Onun zekâsı ve faziletleri çok ve insanların ihtiyâçlarını giderebilecek güçtedir. Tevâzu'u ve hayrı çok, kalbi temiz bir insandır" demiştir."

Bedrüddîn Aynî de şöyle demektedir: “İbn-i Irâkî, âlim ve fazilet sahibi bir zâttır. Usûl, fürû’ ve hadîs-i şerîflerin şerhlerine dâir eserleri vardır. Fetvâ verme husûsunda mütehassıs idi. Mısır diyârında Şafiî âlimlerinin sonuncusudur.”

Sehâvî ise onun hakkında şöyle demiştir. “İbn-i Irâkî ders verirken, o kadar fasih (açık), ağır ağır ve anlaşılır bir şekilde konuşurdu ki, bir kimse onun söylediklerini yazmak istese, biraz sür’atli olduğu takdîrde yazabilirdi. Babası, onun hadîs ilminde kendisinden sonra geldiğini söylemiş ve onu hafız olarak vasıflandırmıştır.

İbn-i Irâkî’nin talebeleri ve ondan ilim alanlar pekçoktur. Asrında ondan ilim almıyan âlim pek azdır.”

İbn-i Irâkî, çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba’zıları şunlardır: 1- Fihristi merviyyatihî alâ vech-il-ihîsar, 2-El-Beyân vet-Tevhîd limen ehrece lehu fit-teshîh (ilk yazmış olduğu eserdir) 3- El-Müstecâd fî mübhemât-il-metni vel-isnâd, 4-Tuhfet-üt-tahsîl fî zikri rüvât-il-merâsil, 5- Ahbâr-ül-müdellisîn, 6-Ez-zeyl alel kâşif liz-Zehebî: Bu eserde Müzzî’nin Tehzîb’inde bulunup da Zehebî’nin almadığı zâtları almış, Ahmed bin Hanbel’in müsnedindeki hadîs ricalini de bu eserine ilâve etmiştir. 7- El-Etrâf bi evhâm-il-etrâf lil-Müzzî, 8-Tuhfet-ül-Vârid: Babasının hâl tercümesidir. 9- Şerhu nazmı vâlidıhi lil-iktirâh fil-istilâh, 10- Şerh-us-sünen li Ebî Dâvûd, 11-Şerh-us-sadr bi zikri leylet-il-kadr, 12- El-Ecvibet-ül-merdiyye anil esilet-il-mekkiyye, 13-Ed-Delîl-ül-kavîm alâ sıhhati cem’ıt-takdîm, 14- Cüz’ün fîl-farkı beyn-el-hükmi bis-sıhhati vel-mücebî, 15- Tenkîh-ül-lübâb lil-mehâmilî, 16-En-Behcet-ül-merdiyye, 17- Teshîh-ül-hâvî li İbn-i Mülakkın, 18- Et-Tevşîh lit-Tâc es-Sübkî, 19- Et-Tahrîr limâ fî minhâc-il-usûl minel ma’kûl vel-menkûl, 20- Şerhu en-Necm-ül-vehhâc, 21- Şerhu cem’ul-cevâmi’, 22- Zeyl-i el-Vefeyât.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 270

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-1, sh. 336

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 173

4) Menhel-üs-Sâfî cild-1, sh. 312

5) El-A’lâm cild-1, sh. 148

6) Brockelmann Gal-2, sh. 66

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 12, 117, 324, 595, cild-2, sh. 1042, 1289, 1583, 1867

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 46, 54, 72, cild-2, sh. 83

İBN-İ İVAZ DEMÎRÎ (Behrâm bin Abdullah)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Behrâm bin Abdullah bin Abdülazîz bin Ömer bin İvaz bin Ömer Sülemî Demîrî’dir. Lakabı Tâceddîn, künyesi Ebü’l-Bekâ’dır. 734 (m. 1334) senesinde doğdu. 805 (m. 1402) senesinde vefât etti. Kaynaklarda, doğum ve vefât yeri bildirilmemektedir.

Şeyh Halîl, Şerefüddîn Rahûnî, İbrâhim Kabîlî, Beyânî ve bir grup âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. İlim tahsîl etti. Buhârî’nin bir kısmını Ebü’l-Harem Kalânisî’den, tamâmını da Cemâleddîn Türkmânî Hanefî’den dinledi. Sünen-i Ebî Davud’u, Mekke’de Şeyh Halîl’den 760 (m. 1359) senesinde dinledi. Sünen-i Tirmizî’yi Cemâleddîn bin Hayr’dan, Kâdı Iyâd’in Şifâ kitabını; Şemseddîn Beyânî, Afîfüddîn ve diğer âlimlerden dinledi. Kendi mezhebinde büyük âlim oldu. Fetvâlar vererek insanların müşkillerini hallederdi. Şeyhûniyye ve diğer yerlerde müderrislik yaptı. Buralarda çok talebe yetiştirdi. Ahnâî, Cemâleddîn Bisâtî ve İbn-i Hayr’ın yerine kadı vekîlliği vazîfelerinde bulundu. İbn-i Hayr’ın vefâtından sonra ise, 791 (m. 1389)’de Mâlikî mezhebi kadılığı vazîfesine getirildi. Bir müddet geçince, Sultan Zâhir Berkûk tarafından kadılık vazîfesinden alındı. O da, bundan sonra kendini ilme ve talebe yetiştirmeye verdi. Vefât edene kadar bu hâl üzere yaşadı. Çok talebe yetiştirdi.

Zamanında Mâlikî mezhebinin büyük âlimlerinden idi. Hadîs ilminde sebt (güvenilir) ve naklettiği bilgiler sahih idi. Hâli ve gidişatı övülecek mertebede olup, güzel ahlâklı idi.

Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1-Şerhu muhtasarı Şeyh Halîl: Hocasının eserinin şerhidir. Kendisi şöyle anlatır: “Rü’yâmda hocamı gördüm. Bana bir kâğıt verdi; “Yâ Behrâm! Muhtasar adlı kitabımın üzerine bir şerh yaz da, insanlar ondan istifâde

etsinler” dedi. Daha sonra istihâre yaptım. Allahü teâlânın yardımıyla bu şerhi yazdım.” Gerçekten de bu eserinden insanlar çok istifâde etmişlerdir. 2-Şâmil ve şerhi: Fıkıh ilmine dâir bir eserdir. 3- Şerhu Muhtasarı İbn-i Hâcib, 4- Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik, 5- Dürret-ün-nesîme: Üç bin beyitlik bir eserdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 80

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-3, sh. 19

3) İnbâ-ül-gumr cild-2, sh. 242

4) Neyl-ül-ibtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 101, 102

5) Brockelmann Sup-2, sh. 99, 100

İBN-İ KAMER

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali Ca’fer bin Muhtâr el-Kâhirî’dir. İbn-i Kamer ismiyle tanınmış olup, künyesi Ebû Abdullah, lakabı Şemsüddîn’dir. 803 (m. 1401)’de doğdu. 876 (m. 1470) senesinde Kâhire’de vefât etti. İlim tahsiline başladığında çeşitli ilimlere dâir ana metinleri ezberledi. Zamanının âlimlerinden ders almak sûretiyle ilimde yetişti. İzzeddîn bin Cemâ’a’dan, Bülkînî’den, Bermâvî’den, Veliyyüddîn Irâkî’den, Hâfız bin Hacer’den ilim öğrendi. Kendi memleketindeki tahsilinden sonra; Şam’a, Beyt-ül-makdîs’e Mekke’ye, Dımeşk’a, Haleb’e İskenderiyye’ye ve diğer ba’zı beldelere gitti. Gittiği yerlerde zamanın âlimlerinden ilim öğrendi. Bilhassa hadîs ilminde meşhûr oldu. Çeşitli medreselerde ders verdi. Ba’zı yerlerde de kadılık vazîfesi yaptı. Eserleri şunlardır: “Mu’în-üt-tüllâb fî ma’rifet-ül-Ensâb”, “İltâf-ül-eşrâf bi zehr-il-etrâf”.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 313

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-8, sh. 176

3) El-A’lâm cild-6, sh. 288

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 297

İBN-İ KÂVÂN (Hüseyn bin Ahmed)

Tefsîr, usûl, nahiv ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed olup, İbn-i Kâvân diye meşhûrdur. Memleketi Geylân’a nisbetle Geylânî denilmiştir. 842 (m. 1438) senesinde Geylân’da doğdu. 889 (m. 1484) senesinin Zilka’de ayının sekizinde, Cumartesi günü Mekke’de vefât etti. Sabah namazından sonra cenâze namazı kılınarak, Muallâ kabristanına defnedildi.

Geylân’da babasının himâyesinde büyüdü. Babası ona “Hâvî” kitabını okuttu. Hâvî kitabının tamâmını ezberlediği takdîrde, ona bin (1000) dinar vermeyi va’d etti. İbn-i Kâvân kitabın tamâmını ezberleyince, babası ona bin dînâr verdi.

Büyük âlimlerden Muhammed bin Hızır bin Muhammed Nişâbûrî, İzzeddîn Tâhir bin Muhammed bin Ali İsferâînî, Şemsüddîn Sâbûri ve Alâüddîn Tâvûsî’den ilim tahsil etti. Sarf, nahiv, hadîs, tefsîr gibi ilimleri İbn-i Hızır’dan öğrendi. Kelâm, Arabî dil bilgileri, me’ânî ve beyân ilimlerini Şeyh Muhammed Med’uv Sicistânî el-Hanefî’den öğrendi. Ferâiz, mantık, me’ânî ilimlerini Havâfî’nin talebelerinden el-Hümâm el-Kirmânî’den öğrendi. Mu’în bin Seyyid Safiyyüddîn el-İcî’den kelâm ilmi öğrendi. Nahiv, mantık, ilm-i hılâf ve münâzara ilmini de Muzaffer el-Kâzerûnî’den öğrendi. Mekke’de Kemâl bin Hümâm’dan ilim öğrendi. İbn-i Hâcib’in “Muhtasar”ını onun huzûrunda okudu. Babası tarafından, Kemâl bin Hümâm’ın kızı ile evlendirildi. İmâm-ül-Kâmiliyye’nin usûl, fıkıh ve hadîs derslerine devam ederek, usûl’de Minhâc kitabını ve şerhlerini ondan okudu. Yine fıkıh ilmine dâir “Minhâc” kitabının çoğunu da dinledi. Ebü’l-Fadl Magribî’den; usûl, mantık, arûz, kelâm dersleri, İbn-i Yûnus’dan; usûl, hesâb ve arûz dersleri aldı. 871 (m. 1466) senesinde Şam’a gitti. Dımeşk’da Bedreddîn bin Kâdı Şühbe’den fıkıh ilmini öğrendi. Zeynüddîn Hitâb’dan; fıkıh usûlü, kırâat ve hadîs ilmi aldı. Abdürrahmân bin Halîl el-Kâbûnî’den de hadîs-i şerîf dinledi. Haleb’de Şihâbüddîn el-Mer’âşî’den tefsîr ve tasavvuf dersleri aldı. Buradan da Kâhire’ye gitti. Orada Kâfiyeci’den me’ânî ve beyân ilmi öğrendi ve Keşşâf tefsîri ve başka kitapları okudu. Kâhire’den Medîne-i münevvereye döndü. Ebü’l-Ferec el-Merâgî’den

hadîs-i şerîf dinledi. Mekke'de; Zeynüddîn Abdürrahîm el-Emyûtî, Seyyid İbrâhim bin Ahmed bin Abdülkâfî'den ders aldı. Böylece çok sayıda âlimin derslerine devam ederek, dînî ilimlerde mütehassıs bir âlim oldu.

Fazîlet sahibi idi. Birçok talebe yetiştirdi ve kıymetli eserlere şerhler yazdı. Çok fazla ibâdet ederdi. Mekke-i mükerremede bulunduğu zamanlar çok tavaf yapardı. Huşû' ve edeble çok nafile ibâdet yapar, faziletli olmayı ve fazîlet sahiblerini severdi. Gücü yettiği kadar onlara ikram ederdi. Zilka de ayının sekizinde genç yaşta, 889 (m. 1484) senesinde vefât etti. Cenâze namazını sabah namazından sonra Seyyid Mahyevî el-Hanbelî kıldırdı.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-Varâkat li İmâm-il-Haremeyn: Bu eser usûl-i fıkha dâirdir. 2- Şerhu Risâleti Adûd: Kelâm ilmine dâir bir eserdir. 3- Şerh-ül-Kavâid-is-sugrâ: Arabca dil bilgisi ve fiil çekimlerine dâir bir kitaptır. 4- Hâşiyetü alâ hutbeti tefsîr-il-Beydâvî, 5- Şerhu Erba'în lin-Nevevî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 312

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 136

İBN-İ KEBBEN (Muhammed bin Sa'îd)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Sa'îd bin Ali bin Muhammed bin Kebben bin Ömer bin Ali bin İshak-el-Kuraşî'dir. Yemen'in Aden şehrinde doğup büyüdüğü için Adenî ve Yemenî nisbetiyle de anılmaktadır. Lakabı Cemâleddîn olup, İbn-i Kebben adıyla meşhûr olmuştur. 776 (m. 1374) senesinde Aden'de doğdu. 842 (m. 1438) senesinde Ramazan ayının yedisinde, Aden'de vefât etti.

Aden'de büyüdü. Çeşitli ilimleri orada tahsil etti. Aden kadısı Radıyyüddîn Ebû Bekr bin Muhammed Hubeyşî, Ali bin Muhammed Ak'aş Zebîdî, Afîfüddîn Abdullah bin Ali, Ebû Hatim Şahri, Ebû Bekr bin Muhammed Becelî, Ali bin Muhammed Cemî'î, Süleymân bin İbrâhim Kelbercî, Ebû Bekr bin Muhammed Firâ' Nahvî, Nefîs Alevî, Ebû Bekr bin Ali Yâfi'î ve Ali bin Muhammed bin Muhammed Şâfi'î'den Zebîd şehrinde ilim öğrendi. Hâvî ve Lümâ' kitaplarını; Abdüllatîf bin Ebî Bekr Şercî, Şihâbüddîn bin Reddâd, Ali bin Abdülazîz Mısrî, Şihâbüddîn Ahmed Halâvî, Muhammed bin Ali Nevîrî ve Ebû Bekr bin Muhammed Zebîdî'den okudu. 801 (m. 1398) senesinde hacca gitti. Mekke'de Ebnâsî ile karşılaştı. Bu zâtın derslerine devam ederek icâzet aldı.

Daha sonra 803 (m. 1400) senesinde İbn-i Sıddîk, Cemâleddîn Muhammed bin Sa'îd Busayrî, Nasrullah Osmânî ve Burhâneddîn Beycûrî ile buluştu. Bu âlimlerden ders aldı. Bu âlimler de Ebnâsî gibi İbn-i Kebben'e icâzet verdiler. Büyük âlim İsmâil Cebertî'nin sohbetlerinde bulunarak ondan feyz aldı. Ma'nevî hâllere ve makamlara kavuştu. İbn-i Şerâihî ve diğer âlimler de İbn-i Kebben'e icâzet verdiler.

Görüldüğü gibi, pekçok âlimden uzun zaman ilim öğrenen ve icâzet alan İbn-i Kebben, fıkıh ilminde büyük âlim oldu. Kendisi de talebe yetiştirmeye ve fetvâ vermeye başladı Aden'de kırk sene kadar kadılık vazîfesi yaptı.

Büyük bir âlim olup, fıkıh ilminde söz sahibiydi. Bunun yanında, pekçok ilimleri de bilirdi. Fazîlet sahibi idi. İlmin yayılması için çok gayret ederdi. Geceleri çok az uyur, ilmî kitapları müzâkere ederdi. Herhangi bir sebeble araları açılmış insanları barıştırırdı. Herkes hakkında hüsn-i zan beslerdi. Tasavvuf yolunda bulunanları severdi. Ders okutma, fetvâ verme ve hadîs-i şerîf öğretme bakımından, Yemen diyârında herkes ona i'timâd ederdi.

İbn-i Kebben şöyle anlatır: "829 (m. 1425) senesi Ramazan ayının ondokuzunda, Mensûr Abdullah Nasır Ahmed bin İsmâil'den, Kâdı Vecihüddîn Abdürrahmân bin Cemî'aya, benden bin (1000) dînâr, sebebsiz olarak alınması için bir emir geldi. Fakat Kâdı İbn-i Cemî', bu emri bana bir müddet bildirmedi. Ancak, bu durumu bana Ramazan bayramından sonra bildirdi. Bu bana çok ağır geldi. Ertesi gün sabaha kadar bekledim, öğle namazını kıldıktan sonra, kıbleye yönelmiş olarak Allahü teâlâya sığındım ve şöyle yalvardım: "Benim Resûlullahtan (aleyhisselâm) başka kimsem yoktur. Resûlullahın (aleyhisselâm) hürmetine himâye olunurum. Ey gözüm! Yaşlarını akıtma tut. Ey nefsim! Üzülme! Sabırlı ve tahammül sahibi kimsenin vasfı ne iyidir. Ey kalbim! Ağlayıp sızlama. Umulur ki, sana yarın müjdeler gelir." Beyitler bitince, bana ağır bir uyku geldi. Vergi kâğıdı da elimde idi. O sırada uyumuşum. Rü'yâmda Peygamber efendimizi (aleyhisselâm)

gördüm, Eshâbından hazret-i Ebû Bekr ve hazret-i Ömer de (r.anhümâ) mübârek huzûrlarında idiler. Yanıma geldiler. Peygamber efendimizin sağ elini öptüm. Mübârek sağ elleriyle çenemin altından tutarak başımı kaldırdılar. Sonra ben, edebimden başımı önüme eğdim. Peygamber efendimiz ayakta duruyorlar idi. “Biz, senin hâlini düzeltmek, sıkıntını gidermek için geldik. Sen bana her gece bin salevât-ı şerîfe okumaya devam et” buyurdular.

Büyük bir ferahlık ve sevinçle uyandım. Bir gün geçmeden, Mensûr tarafından emirname geldi. Zulmen hapsedilenlerin bırakılmasını, sebebsiz yere kimseden vergi alınmamasını bildiriyordu. Benden de istenilen bu vergi kaldırıldı. Üçgün geçmeden de Mensûr vefât etti. Peygamber efendimize olan hürmetim, sevgim ve okuduğum salevât-ı şerîfeler hürmetine Allahü teâlâ benden bu vergi yükünü kaldırdı.” Bu hâdiseyi; İbn-i Afif, Necmeddîn bin Fehd, İbn-i Hacer Askalânî ve Afîfüddîn Nâşirî de bildirmişlerdir.

İbn-i Kebben’in eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1- Ed-Dürr-ün-nâzım fî şerhi Bismillâhirrahmânirrahîm. 2-Miftâh-ül-hâvî-el-mübîn anin-nusûsi vel-Fehâvî, 3- Et-Taleb fî keşf-il-kerb, 4-Er-Rakm-ül-Cemâlî fî şerh-il-leâlî Ferâiz ilmine dâir bir eserdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 33

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-7, sh. 250

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 191

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1035

İBN-İ KİRMÂNÎ (Yahyâ bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Yahyâ bin Muhammed bin Yûsuf bin Ali bin Muhammed bin Sa’îd es-Sa’îdî, el-Kâhiri’dir. Lakabı Takıyyüddîn olup, “İbn-i Kirmânî” diye meşhûr oldu. Eshâb-ı Kirâmdan Hazreti Sa’îd bin Zeyd hazretlerinin soyundan olup, aslen Kirman beldesindendir. Bunun için Sa’îdî ve Kirmânî nisbetiyle anılırdı. 762 (m. 1361) senesi Receb ayında Bağdad’da dünyâya geldi. Babasından ve diğer âlimlerden ilim tahsîl edip, hadîs, tıb, târih ve edebiyat ilimlerinde yüksek bir âlim olarak yetişti. Mensûrî hastahânesinin başhekimliğine ta’yin edildi. 833 (m. 1430) senesi Cemâzil-âhır ayının sekizinde, tâ’ûn (veba) hastalığından Kâhire’de vefât etti.

Bağdad’da doğup büyüyen İbn-i Kirmânî, daha küçük yaşta Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Kırâat ilminde, “Şâtıbiyye” ve İbn-i Hâcib’in “Kâfiye” ve “Şâfiiyye” adındaki eserleri ile “Tasrif-ül-İzzî” ve Fıkıhda “Hâvî” adındaki eserlerin hepsini, Hanefî mezhebi âlimlerinden ve babasının talebelerinden olan Celâleddîn Es’ad bin Muhammed’den okudu. Kur’ân-ı kerîmin çoğunu, i’râb ve terkibini (nahiv ilmi bakımından cümle tahlillerini) onun yanında mütâlâa etti. Yine o, Mâlikî âlimlerinden Şemseddîn

Muhammed bin Sa’îd’in yanında “Milha” kitabının bir bölümünü ezberledi. Kâtib Şemseddîn-i Râzî, Yezdî ve Şemseddîn-i Mâlikî’nin yanında kitabeti (güzel yazı yazma san’atını) öğrendi. İzzeddîn Ebû İshak ile edebiyat ilimlerini okudu ve ondan çok faydalandı. Onun bu sahadaki bütün bilgilerini topladı. Edebiyat bilgilerini ondan aldı. Aklî ilimleri de, Alâüddîn-i Benbîhî’den öğrendi. Mantık ilminin ba’zı kısımlarını Kâdı Alâüddîn-i Hirevî’den okudu. Tıb ve başka ilimleri de, Şemseddîn Muhammed Mahûlî ve Tabîb Ziyâüddîn’den, hey’eti (astronomiyi) Fahreddîn-i Nîlî’den, “Miftâh” kitabının ba’zı kısımlarını İzzeddîn Hancî’den, Beydâvî’nin “Tavâli” kitabını Sa’deddîn-i Şa’bânkârî’den, Semerkandî’nin “Âdâb-ül-bahs” kitabı ile “Tavâli’ Şerhi”ni Mevlânâzâde’den okuyup öğrendi. Ayrıca ondan Mantıktan “Şemsiyye Şerhi”nin ba’zı kısımlarını okudu. Va’z ve hitâbet ilimlerini Cemâleddîn İbni Debbâğ ile Cemâleddîn İbni Devâlîbî’den ve başka âlimlerden aldı. “Hâvî” kitabından bir konuyu, daha bülûğ çağına girmeden Nûreddîn Sâlih’den okumuştu. Yine o kitabın bir bölümünü Mekke’de Muhıbbüddîn-i Lügavî’den okudu. Ayrıca ondan lügat ilmini de okuyup öğrendi. Onun “Kâmûs”unun bir kısmı ile “Abbâb”, “Muhkem” ve “Cemî’u hatt-ıl-feteyân” kitaplarını da okudu. Birçok âlimin nazım ve nesirlerinden çoğunu yazdı. Onlardan çok istifâde etti.

Hazerde ve seferde babasından hiç ayrılmadı. Onunla beraber elliye yakın şehir dolaştı. 776 ve 777 (m. 1375) senelerinde, Mekke’de mücavir olarak kaldığı yıllarda babasıyla beraberdi. Timur Hân’ın Bağdad’a girmesinden

sonra, babası ile beraber Şam'a geldi. Ondan "Kütüb-i sitte'yi, ya'nî meşhûr altı hadîs kitabını sayısız defalar dinlemişti. Onun huzûrunda Kur'ân-ı kerîmin i'râbını tamamladı. "Keşşâf ve "Beydâvî" tefsîrlerini birçok defalar okudu. Yine onun eserlerinden "Nukûd ve Rudûd" ile, Buhârî'nin bu kitaba yaptığı şerhini defalarca okudu. Bu şerhin ba'zı kısımlarını, İbn-i Hâcib'in nahivde "Kâfiye"sinin ve sarf ilmindeki "Şâfiiyye"sinin hepsini, "Minhâc-ül-aslî" kitabı ile Burhâneddîn-i İbrî'nin buna yazdığı şerhini, Beydâvî'nin "avâli" kitabı ile, Şemseddîn-i İsfehânî'nin buna yaptığı şerhini, mantıkta "Metali" kitabı ile, Kutbüddîn-i Tahtânî'nin şerhini, Hocası Adûd'un "Fevâid-i Gıyâsiyye" kitabı ile, onun "Ebyât-ül-bedî" üzerine yaptığı şerhini, "Makâmât-ı Harîriyye"nin bir kısmı ile, İbn-i Hâcib'in "Şerh-i Mufassal" hakkındaki bütün açıklamalarını, fıkıhta "Hâvi" kitabı ile; "Ta'lîk", "Ta'lîka" ve "Tûsî" gibi şerhlerini, dinleyip öğrendi.

Yine babasının Bağdad'da 12 seneye yakın ba'zı medreselerde ders okuttuğu senelerde, "Vecîz" kitabını ve onun şerhini, Sehâkî'nin "Miftâh" kitabını ve onun şerhlerinin çoğunu, özellikle hocası Adûd'un; "Muhtasar", "Mevâkıb" ve "Cevâhir" kitaplarına yaptığı şerhlerini dinleyip öğrendi.

Mekke'de; Cemâleddîn Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Abdullah-i Mu'ti'den, Mecdüddîn-i Lügavî'den, Nûreddîn-i Horasânî'den ve Bağdad'da da Nûreddîn Ali bin Yûsuf bin Hasen ez-Zerendî'den hadîs-i şerîf dinledi. 800 (m. 1397) senesinin başlarında Kâhire'ye geldi ve Sirâcüddîn-i Bülkînî'nin Câmi-i Hâkim'deki talebelerinin yanına yerleşti. Ondan hiç ayrılmadı. Onunla, İbn-i Abdüsselâm'ın "Kavâid" kitabı üzerine yapılan "Fevâid-ül-Cüssâm" kitabını okumaya devam etti. Onun fetvâlarının hepsini yazdı. O da, fetvâ ve ders vermek husûslarında ona izin verdi. Irâkî'den "Elfıye"sini okudu. Ve yine İbn-i Mülakkın'dan da ilim tahsil etti. Gamârî'nin huzûrunda "Matâli" şerhini ve başka eserleri okudu. Şam taraflarında bulunduğu sırada, Tâceddîn bin Berdes'den "Sahîh-i Müslim"i okudu.

Çeşitli ilimde çok yükseldi. Babasının ve başkalarının şerhlerinden istifâde ederek, "Buhârî'yi ve "Müslim"i şerh etti. "Ravda" kitabı ile İbn-i Kayyım'ın "Tuhfet-ül-mevdûd" kitaplarını ihtisar etti, kısalttı.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1- Şerh-ül-Câmi'ıs-sahîh: "Sahîh-i Müslim" adındaki hadîs kitabının şerhidir. 2- Mecma'ul-bahreyn ve cevâhir-ül-habreyn fî Şerh-il-Buhârî: Sahîh-i Buhârî'nin 8 cildlik şerhidir. Babasının ve başka âlimlerin şerhlerinden istifâde ederek hazırlamıştır. 3- El-Muhtasar fî târih-i Mısr, 4- El-Maksûd fî tuhfet-il-mevdûd.

Babası hayatta iken, daha küçük yaşlarında ilim öğrenmek isteyenlere faydalı olurdu. Hanbelî âlimlerinden ve hocası olan Cemâleddîn bin Devâlîbî'nin oğlu Şihâbüddîn Ahmed'e nahiv ilmini o okutmuştu.

Şeyh İbn-i Hacer, "Mu'cem" adındaki eserinde diyor ki: "O, eskiden Kâhire'ye gelmişti. Şam'da oturdu. Daha önce Sultan Müeyyed'in hizmetinde bulundu. Bundan sonra, bir defa onunla beraber Kâhire'ye geldi. Bîmâristan nâzırlığına (hastahâne baş hekimliğine) ta'yin edildi. Çok eser yazdı. Çok hızlı yazı yazardı. Birçok ilimde mahirdi. Yüksek faziletler sahibiydi. Vefâtından bir sene önce gözleri a'mâ, ya'nî görmez oldu. İhtiyâçlarını ailesi görürdü."

Makrizî diyor ki: "O, çeşitli ilimlerde yüksek bir zât idi. 800 senesinin başlarında Bağdad'dan Kâhire'ye geldi. "Sahîh-i Buhârî"ye yaptığı şerhi ile meşhûr oldu. Emîr Şeyh Mahmûdî ile sohbet etti. Onunla beraber Trablus'a gitti ve onun yardımcılığına ta'yin edildi. Ba'zı hâdiselerin zuhur etmesiyle, yine onunla birlikte Kâhire'ye döndü. Onun Mısır Sultânı olmasından sonra, Mensûrî hastahânesinin nâzırlığına ta'yin edildi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 230

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 259, 261

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 207

4) El-A'lâm cild-8, sh. 166

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 527

İBN-İ KÜHEYL

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin Ali bin Ebü'l-Feth Becâî'dir. İbn-i

Küheyl Tûnûsî ismiyle meşhûr olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. 802 (m. 1400) senesinde doğdu. 869 (m. 1465) senesinde vefât etti. Tûnus'da yetişmiş olan meşhûr âlimlerden olup, fıkıh ve tasavvuf ilminde âlim idi. Nahiv ilmini, Ebü'l-Hasen İbni Senât'den, mantık ve kelâm ilmini Übey'den, fıkıh ilmini; Kalşânî'den, Ebü'l-Kâsım Abdüsî'den, Ebû Yûsuf Ya'kûb Za'bî'den, Ebû Abdullah bin Merzûk Uceysî'den ve zamanının diğer âlimlerinden öğrendi. Ayrıca; Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Mensûr'dan, Ebû Abdullah İbni Müsâfir'den, Ebü'l-Kâsım el-Endülüsî'den, Şerîf bin Abdullah Tilmsâni'den hadîs-i şerîf dinledi.

İbn-i Küheyl, hoş sohbet, sözüne güvenilen, sâlih ve evliyâ bir zât olup, eserleri şunlardır: "Mukaddemât" Fıkıh ile ilgilidir. "El-Vesaik-ül-asriyye": Vesîkalar ile ilgilidir. "Avn-üs-sâirin ilel-Hak": Bu eseri de tasavvuf ile ilgilidir, İbn-i Küheyl, meşhûr hadîs âlimi İbn-i Hacer Askalânî ile, 846 (m. 1442) senesinde karşılaşıp görüşmüştür. Onunla karşılaştığında, İbn-i Hacer Askalânî'yi medheden bir şiir söylemiştir. Bu şiirin tercümesi şöyledir:

"Feth-ül-bâri'yi (Sahih-i Buhârî şerhi) yazmakla insanlar arasında büyük bir i'tibâr kazandınız. Allahü teâlâ sizi korusun ve gayretinizi dâim kılsın ve kem gözlerden muhafaza eylesin."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 123

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 136

3) El-A'lâm cild-1, sh. 230

4) Neyl-ül-İbtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 81

İBN-İ KUTLUBOĞA (Muhammed bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ömer bin Kutluboğa el-Büktemrî el-Mısrî el-Kâhirî'dir. Lakabı, "Allâme Seyfeddîn" idi. Takriben 798 (m. 1396) senesinde dünyaya geldi Hanefî mezhebindeki birçok âlimden ilim tahsil etti. "Kâri-ül-Hidâye" diye meşhûr olan Sirâcüddîn ve İbn-i Hümâm, onun en meşhûr olan hocalarındandır. Bilhassa İbn-i Hümâm'dan çok istifâde etti. Ezkâvî ile karşılaştığında, onun için duâ etmişti "Dav-ül-lâmi" adındaki eserin sahibi bu husûsu şöyle nakleder: "O, bir gece rü'yâsında Ezkâvî'yi gördü. Kendisine duâ etmesini, bu sûretle kalbinden dünyâ sevgisinin çıkmasını istedi. Ezkâvî, ona dedi ki: "Allahü teâlâ birşeyi dilediği zaman, o iş muhakkak olur. Bundan sonra da: "Uzletini, ya'nî insanlardan ayrı kalmanı çoğalt!" diye nasîhatta bulundu." Hocası İbn-i Hümâm da, onun hakkında dedi ki: "Allaha yemîn ederim ki, sen bir yere girip orayı vatan edinsen, hemen meydana çıkar, meşhûr olursun!" O, çeşitli medreselerde ders okuttu. Şöhreti her yere yayıldı. İsmi duyulmayan yer kalmadı. Çok talebesi oldu. Tefsîr, kelâm, fıkıh, usûl, Arab dili ve edebiyatı ilimlerinde asrının İmâmı, en büyük âlimi sayıldı. Çok eser yazdı. 881 (m. 1477) senesi Zilka'de ayının yirmidördüncü Pazartesi gecesi vefât etti.

Hocası Kemâleddîn İbni Hümâm, Şeyhûniyye Medresesi'nin meşihat makamında iken, onu kendisine nâib (yardımcı) seçmişti. Zeyneddîn-ül-istidâr Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Mensûriyye Medresesi'nde tefsîr dersini, eski Eşrefiyye Medresesi'nde de fıkıh derslerini okuttu. Celâleddîn-i Süyûtî ondan çok ilim öğrendi.

Hocası İbn-i Hümâm onun hakkında şöyle buyurdu: "O, Mısır diyarının muhakkik âlimidir. Bununla beraber, Selef-i sâlihînin bildirdiği doğru yoldan asla ayrılmadı. Çok ibâdet eder, hayır ve hasenatta bulunurdu. Dünyâya düşkün olanların yanına gidip gelmez ve onların yanında oturmazdı."

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1-Envâr-ut-tenzîl haşiyesi: Kâdı Beydâvî'nin tefsîrine yaptığı kıymetli bir haşiyedir. 2-Tavdîh haşiyesi: İbn-i Hişâm'ın Tenkih şerhine yaptığı haşiyedir. 3-Tavâli' haşiyesi: Kâlşâdî'nin eserine yaptığı haşiyedir. 4-Şerh-ül-akâid, 5-Şerh-ül-menâr Nesefî'nin eserinin şerhidir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 255

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 332, 333

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 231

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 210

İBN-İ MECDÎ (Ahmed bin Receb)

Fıkıh, nahiv ve fen âlimi. İsmi, Ahmed bin Receb bin Tayboğa el-Mecdî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. İbn-i Mecdî ismiyle meşhûr oldu. 767 (m. 1366) senesi Zilka'de ayının başlarında Kâhire'de doğdu. 850 (m. 1446) senesi Zilka'de ayının onbirinde, Cumartesi gecesi Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Mecdî, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Minhâc, Hâvî, Elfive ve birçok kitapları okudu. Fıkıh ilmini; Bülkînî, İbn-ül-Mülakkın, Kemâlüddîn Demirî, Serâfüddîn Mûsâ bin el-Bâbâ, Şemsüddîn Irâkî'den, ferâiz ilmini; Takıyyüddîn bin İzzüddîn Hanbelî'den, Arabî ilimleri de Şemsüddîn Acemî'den öğrendi. İlim için çok çalıştı. Çok zekî idi. Fen ilimlerinde az bir zamanda üstün bir dereceye yükseldi. Matematik, astronomi, hendesede (Geometride) sözü senet oldu. Çok kimseler ondan ilim öğrendi. İbn-i Hıdır, Nûreddîn Verrâk Mâlikî, Serâfüddîn bin Cîân; Seyyid Ali, Şihâbüddîn Süceynî, Hiytemî, Bedrüddîn Mardânî, Zeynüddîn Zekeriyyâ, Bedrüddîn Hasen A'rec gibi âlimler dersini dinlediler ve ondan çok istifâde ettiler. Büyük hadîs âlimi Şihâbüddîn Kelûtâtî de onun dersini dinledi.

İbn-i Mecdî, Câmi'ul-Ezher yanındaki evinde ibâdetle meşgûl oldu. Talebeye ve fakirlere karşı çok merhametli idi. Canbekiyye Medresesi'nde başmüderrislik yaptı. Mütevâzî, emaneti koruyan bir zât idi. Nükteli konuşurdu.

Aynî, onun hakkında şöyle söyledi: "O, din ve fen âlimi idi. İnsanlara helâl ve haramı öğretti. Evinde inzivâya çekilip, ibâdet ve tefekkürle meşgûl oldu."

İbn-i Mecdî birçok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-İrşâd-ül-hâir fil-ameli bi rub-id-devâir, 2-El-Kavl-ül-müfîd fî Câmi'ıl-usûl vel-mevâlid, 3-El-Menhel-ül-azb-üz-zülâl fî ma'rifeti hisâb-il-hilâl, 4-El-Faslü fil-ameli bil mukantarât, 5-Er-Risâletü fil-ameli bil ceyb, 6-Ed-Dav-ül-lâih fî vad-ıl-hutût alel-Fesâih, 7- Er-Rub-ül-mesîr, 8- Er-Rub-ül-hilâl, 9- Ma'rifet-ül-evsât, 10-İstihrâ-üt-tevârih ba'duha min ba'd, 11-Et-teshîl vet-takrîb, 12-Ed-Dürr-ül-yetîm fî sinâat-it-takvîmîn, 13-El-Kevâkib-ül-mudiyye fil-ameli bil mesâil-id-Düriyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 221

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 300

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 307

4) El-A'lâm cild-1, sh. 125

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 128

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 64, 577, 758

7) Brockelmann Sup-2, sh. 158

İBN-İ MELEK

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdüllatîf bin Abdülazîz bin Emînüddîn'dir. Lakabı İzzüddîn'dir. İbn-i Melek veya İbn-i Ferişte künyesiyle meşhûr oldu. İzmir yakınlarında bulunan Tire'dendir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 801 (m. 1399) senesinde Tire'de vefât etti.

İbn-i Melek, zamanındaki büyük âlimlerden ilim tahsil etti. Zamanının bütün ilimlerini öğrendi. Özellikle dînî ilimlerde ihtisas sahibi oldu. Bütün ilimlerde üstünlüğünü kabûl ettirdi. İlmî ve faziletiyle kendini halka ve ileri gelenlere sevdirdi. En zor metinleri mütâlâa etmekte ve ilimlerin çoğunu ezberlemekte meşhûrdur. Aydınoğlu Mehmed Bey'e ders okutmuştur. Aydınoğlu Mehmed Bey, Tire'de hocası adına İbn-i Melek Medresesi diye bilinen medreseyi yaptırdı, İbn-i Melek, bu medresede vefât edinceye kadar müderrislik yaptı ve eser yazmakla meşgûl oldu.

İbn-i Melek hazretlerinin; usûl, fıkıh, hadîs ve tasavvufa dâir birçok kıymetli eserleri vardır. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-i Meşârık-ı Şerîf: İmâm-ı Saganî'nin hadîs ilmine dâir Meşârık-ül-envâr'ın şerhidir. Birçok âlimler tarafından şerh edilmişse de, en meşhûru İbn-i Melek hazretlerinin şerhidir. Bu şerhin ismi, "Mübârek-ül-Ezher fî şerh-i Meşârık-ül-envâr"dır. 2-Şerhu Menâr-il-envâr Hâfızüddîn Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin, fıkıh bilgilerinin âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şerîflerden nasıl çıkarıldığını anlatan

fıkıh usûlüne dâir eserinin şerhidir. 3-Şerh-i Mecmâ'ul-bahreyn: Muzafferüddîn Ahmed bin Ali Bağdâdî'nin Hanefî fıkhına dâir meşhûr eserinin şerhidir. 4- Vikâye şerhi: Sadr-uş-Şeria'nın Vikâyet-ür-Rivâye fî mesâil-i Hidâye adlı eserinin şerhidir. Bu şerhi, oğullarından Ca'fer'e Vikâye'yi okuttuğu zaman yazmışsa da, hastalığı sebebiyle temize çekmeğe muvaffak olamamış, fakat sonra diğer oğlu Muhammed Efendi tamamlamış ve temize çekmiştir. 5-Şerhu Tuhfet-ül-mülûk: Ebû Bekr Râzî'nin Hanefî mezhebinin fürû'atına dâir yazdığı eserin şerhidir. 6-Şerhu Mukaddimet-ül-fıkhiyye: Ebü'l-Leys-i Semerkandî'nin eserine yazdığı şerhdir. 7-Kitâbün min-et-Tasavvuf, 8- Kânûn-i Lügât-i ilâhî: Kur'ân-ı kerîmin mübârek lafızlarına dâir manzûm bir lügatçedir. 9-Münyet-üs-Sayyâdîn 10-Bedr-ül-vâ'izîn ve Zuhr-ül-âbidîn.

İbn-i Melek hazretleri, Menâr şerhinde buyuruyor ki: "Müctehidlerin bir din bilgisi üzerindeki sözleri birbirine uymadığı zaman, sonra gelen âlimlerin, bu bilgiyi müctehidlerin bildirmiş olduklarından başka türlü anlatmalarının bâtıl olduğu sözbirliğiyle bildirilmiştir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 11

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 66

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 107

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 329

5) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 342

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 617

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 231, 385, cild-2, sh. 168, 1820,

8) Brockelmann Gal-2, sh. 213

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 246, 1018

İBN-İ MUKRÎ (İsmâil bin Ebî Bekr)

Yemen'de yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin Ebî Bekr bin Abdullah bin İbrâhim olup, İbn-i Mukrî diye meşhûrdur. Lakabı Şerefüddîn, künyesi Ebû Muhammed'dir. 754 (m. 1353) senesi Cemâzil-evvel ayının ortasında, Yemen'de Ebyât-ı Hüseyn denilen yerde doğdu. Aslen deniz sahilindeki Serce şehrindendir. 837 (m. 1434) senesinde Zebîd şehrinde vefât etti.

Doğum yeri olan Ebyât-ı Hüseyn'de büyüdü. Buradan Zebîd şehrine gitti. Burada büyük âlim Cemâleddîn Reymî ve daha başka âlimlerden fıkıh ve diğer ilimleri öğrendi. Muhammed bin Zekeriyyâ ve Abdüllatîf Şercî gibi zamanın âlimlerinden Arab dili ve edebiyatı ile ilgili ilimleri öğrendi. Fıkıh, Arab dili ve edebiyatı ile diğer ilimlerde büyük âlim oldu. Şiir söylemekte de çok usta idi. Akranlarından daha ileri bir mertebeye yükseldi. Adı her tarafta duyuldu. Yemen Melikleri (sultanları) ona hürmet gösterirdi. Devlet ileri gelenleri ve halk tarafından çok sevilirdi. Sultan Eşref, Ta'iz'deki Mücâhidiyye ve daha sonra Zebîd'deki Nizâmiyye Medresesi'nin müderrisliğine İbn-i Mukrî'yi ta'yin etti. Buralarda çok talebe yetiştirdi. Şöhreti diğer İslâm beldelerine kadar yayıldı. Mısır'a sefir (elçi) olarak vazîfelendirildi. Bu zamanda Kâdı'l-kudât makamında, meşhûr âlim Mecdüddîn Şîrâzî bulunuyordu. Bu zât bir kitap yazdı ve zamanın sultânı Eşrefe gönderdi. Bu kitabın her satırı elif ile başlıyordu. Bu kitap, sultânın çok hoşuna gitti, İbn-i Mukrî de, "Unvânü şeref" adında bir kitap yazdı. Daha önce buna benzer bir kitap yazılmamıştı. Bu kitabın her yerinde fıkıh ilminden bahsolunuyordu. Bu kitap, Sultan Eşref zamanında tamamlanamadı. Yazma işi bittiğinde, İbn-i Mukrî, kitabını Eşref'in oğlu Nasır'a takdim etti. O kadar güzel bir kitap olmuştu ki, başta Sultan Nasır olmak üzere, o beldenin ve diğer beldelerin âlimleri tarafından çok takdîr edildi. Bu kitabında; târih, arûz ve nazım şekillerinden ve kâfiye çeşitlerinden de bahsolunmaktadır.

İbn-i Hacer Askalânî, "İnbâ"sında şöyle der: "Ben, 800 (m. 1397) ve 806 (m. 1403) senelerinde onunla buluştum. Bana, her defasında çok fazla yakınlık gösterdi. Sultan Eşref zamanında, ba'zı yerlerde kadılık vazîfesinde bulundu. Nasır zamanında da çok ikramlar gördü. 810 (m. 1407) senesinden sonra hacca gitti. Edebiyat ve şiir söylemede çok usta idi. Mekke'de ondan çok şiir dinledim."

Çok güzel ve te'sîrli konuşurdu. Firâset sahibi olup, görüşleri hep doğru çıkardı. Hâlleri ve sözleri güzel olup, herkes

tarafından sevilirdi. Yemen emirleri, onun görüşlerinden istifâde eder ve tavsiyelerine göre hareket ederlerdi. Devamlı eser yazmakla meşgûl olurdu. Pekçok ilimde âlim idi. Fıkıh âlimlerinin muhakkıklarından idi. Çok güzel şiir söylerdi. Fıkıh, Arabca, mantık, usûl ilimlerinde büyük âlim idi. Edebiyat, nazım ve nesirde ise yed-i tûlâ sahibi idi. Ya'nî çok büyük âlim idi. Dahî denecek derecede zekî idi.

Pekçok eseri olup, bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Ünvân-üş-Şeref-il-vâfî fil-fıkıh ven-nahv vet-târih vel-arûz vel-kavâfi, 2- Dîvân, 3- Bedî'iyye, 4- Mes'elet-ül-mâ-il-müşemmeş, 5- Muhtasaru Ravda lin-Nevevî, 6-El-Kasîdet-üt-tâiyye, 7- İrşâd: Şafiî fıkhına dâir çok güzel bir kitaptır, ibâresi çok açık ve tatlıdır. Bu kitabı iki cild hâlinde şerhetmiştir. Şafiî âlimleri tarafından çok beğenilmiş, üzerine çok şerhler yazılmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 262

2) El-A'lâm cild-1, sh. 310

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 220

4) İnbâ-ül-gumr cild-3, sh. 521

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 444

6) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 292

İBN-İ MÜLAKKIN (Ömer bin Ali)

Fıkıh, hadîs ve târih âlimi. İsmi, Ömer bin Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah el-Ensârî el-Vâdiyâşî el-Endülüsî et-Tekrûrî el-Mısrî olup, künyesi Ebû Hafs'dır. Lakabı Sirâcüddîn'dir. İbn-ül-Mülakkın diye meşhûrdur. 723 (m. 1323) senesi Rebî'ul-evvel ayında Kâhire'de doğdu. 804 (m. 1401) senesi Rebî'ul-evvel ayının altıncı günü Kâhire'de vefât etti.

Babası Nûreddîn; Endülüs'ün Vâdiyâş şehrinden olup, kültürlü, Kur'ân-ı kerîm ve kırâat vecihlerini, lügat, nahiv gibi ilimleri bilen bir zât idi. Daha sonra babası, Garbî Afrika'da et-Tekrûr beldesine gidip yerleşti. Oranın halkına Kur'ân-ı kerîm, nahiv ve benzeri ilimleri öğretti. Sonra da Mısır'a gitti. Orada evlendi. Aradan çok geçmeden, ölümün anî gelişi ile, 724 (m. 1324) senesinde vefât etti. Oğlu Sirâcüddîn, o esnada bir yaşında idi. Vefâtından az önce, arkadaşlarından sâlih bir zât olan Şeyh Şerâfüddîn Îsâ el-Magribî'ye vekâlet verip, oğlu Sirâcüddîn için vasıyyette bulundu. Bu zât, Tûlûn Câmii'nde insanlara Kur'ân-ı kerîm okur, onlar da ezberlerdi. O sebepten de el-Mülakkın dendi. Daha sonra bu zât, Sirâcüddîn'in annesi ile evlendi. Sirâcüddîn'in ta'lim ve terbiyesi ile meşgûl oldu. Bu sebeple de, Sirâcüddîn, İbn-i Mülakkın diye anıldı, Îsâ el-Magribî, ona Kur'ân-ı kerîmi öğretti. Mâlikî mezhebi fıkhını öğrenmesini istedi. İbn-i Mülakkın, bunun yanında Şafiî mezhebi fıkhını iyi öğrendi. El-Minhâc kitabını okuyup ezberledi. İbn-i Seyyidinnâs ve Kutbüddîn el-Halebî'den okudu. Mısır, Haleb, Dımeşk'da birçok zâtlardan ilim öğrendi. Fıkıh ilmini; zamanının büyük âlimlerinden olan Takıyyüddîn es-Sübkî, Kemâlüddîn en-Neşâî, İzzüddîn bin Cemâ'a'dan, Arab dili ve edebiyatını; Ebû Hayyân el-Gırnâtî, Cemâlüddîn bin Hişâm, Şemsüddîn Muhammed bin Abdürrahmân'dan, kırâat ilmini; Burhânüddîn er-Reşîdî'den, Hadîs ilmini; Ebü'l-Feth bin Seyyidinnâs, Kutbüddîn el-Halebî, Ebû Abdullah es-Serrâc, Muhammed bin Gâlî, Zeynüddîn Abdürrahmân bin Abdülhâdî, Ahmed bin Küştagdî, Hasen bin Sedîdüddîn, Ahmed bin Ali bin Ömer el-Halebî, Ahmed bin Ali el-Müştûlî, Muhammed bin Ahmed el-Fârûkî, Sadruddîn Ebi'l-Kâsım el-Meydûmî, İbrâhim bin Ali ez-Zerzârî, Zeynüddîn Ebî Bekr bin Kâsım er-Rahbî, Alâüddîn el-Moğaltay'dan öğrendi. 770 (m. 1368) senesinde Dımeşk'a gitti ve Fahruddîn bin el-Buhârî'nin talebelerinden olan İbn-ül-Emile ve başkalarından okudu. Âlim ve kâmil bir zât olup, ders okutmaya, fetvâ vermeye başladı. Dâr-ül-hadîs-il-Kâmiliyye'de idârecilik yaptı. Zamanının en önde gelen âlimlerinden olup, hadîs-i şerîf ilmine çok hizmette bulundu. Husûsiyetle Şafiî mezhebi fıkhının inceliklerini öğretti.

Onun hakkında, Burhânüddîn el-Halebî; "O, her ilim dalında bilgi sahibi idi" buyurdu.

İbn-i Hacer de onun hakkında; "İnsaf ve güzel ahlâk sahibi olup, ilmî çalışmalarla meşgûl olan, güleryüzlü bir zât idi" demektedir.

İbn-i Mülakkın, üçyüzden fazla eser yazdı. Eserlerindeki ifâde, ders anlatırken olan ifâdesinden çok daha güzeldi. Son zamanlarına doğru, eserlerinin büyük bir kısmı yandı. Bu durum onu çok üzdü. Bu sebeple de hastalandı. Eserlerinden

ba'zıları şunlardır: 1- Ahbâru Kudâti Mısır, 2-İrşâd-ün-nebîh ilâ tashîh-it-Tenbîh li Ebî İshak eş-Şîrâzî, 3- El-İşârât ilâ mâ vakaa fil Minhâc minel Esmâî vel me'anî vel-lügat, 4- El-A'lâm fî şerhi umdet-il-ahkâm, 5- Emniyet-ün-Nebîh fîmâ yeridü alâ tashîh-it-Tenbîh li Ebî İshak, 6- İzâh-ül-İrtiyâb, 7- El-Bedr-ül-münîr fî tahrîci ehâdîs-iş-şerh-ıl-kebîr, 8-Et-Te'dîb fî muhtasar-it-Tedrîb fil-fıkh, 9- Târîh-üd-Devlet-it-Türkiyye, 10-Tuhfet-ül-Minhâc, 11- Tahricü ehâdîs-il-mühezzeb li Ebî İshak (2 cild), 12-Tezkiret-ül-Ahyâr bi mâ fil Bust minel Ahbâr fil-fürû', 13-Tezkiretü fî ulûm-il-hadîs, 14- Tercümânü Şa'bil îmân tashîh-ül-Hâvî fil-fürû', 15- Tashîh-ül-Minhâc lin-Nevevî fil-fürû', 16-Telhîs-ül-Vukûf alel-merkûf, 17- Cem'ul-Cevâmi' fil-fürû', 18-Hadâik-ül-Hakâik fil-hadîs, 19- Hulâsat-ül-bedr-il-münîr lehû, 20- Dürer-ül-Cevâhir fî menâkıb-iş-Şeyh Abdülkâdir, 21- Şerh-ül-erba'în lin-Nevevî, 22- Şerh-ül-Elfiye-i İbn-i Mâlik, 23- Şerh-ül-Hâvî sagîr lil-Kazvînî, 24- Şerhu Zevâid Câmi'ut-Tirmizî ales-Sahîhayn ve Ebî Dâvûd, 25- Şerh-ül-Umdeti liş-Şâşî, 26-Şerhu Muhtasar et-Tebrîzî, 27- Şerhu Minhâc-il-Vüsûl lil-Beydâvî, 28-Şevâhid-üt-Tavdîh fî şerh-il-Câmi' ıs-Sahîh lil-Buhârî, 29- Tabakât-ül-evliyâ, 30- Tabakât-ül-Muhaddisîn, 31-Avâlet-üt-Tenbîh, 32- Acâlet-ül-Muhtâc ilâ Tercih-il-Minhâc lin-Nevevî, 33-El-İddetü fî ma'rifeti ricâl-il-umdeti, 34-Ikd-ül-mezheb fî tabakât-ı cümlet-il-mezheb, 35- Ukûd-ül-Kümâm fî müteallikât-il-Hamâm, 36- Umdet-ül-Muhtâc fî şerh-ıl-Minhâc lin-Nevevî, 37- Gâyet-us-Sülfî Hasâis-ir-Resûl (aleyhisselâm), 38- Gâyet-ül-Fakîh fî şerh-ıt-Tenbîh li Ebî İshak, 39- Kitâbü aded-il-Fırâk, 40- El-Mugnî fî telhisi kitabi İbn-i Bedr, 41- El-Mukni' fî ulûm-il-hadîs, 42- El-Müntekâ min-el-Hulâsâti lil-Bedr-il-münîr, 43- Nüzhet-ül-ârifîn fî tevârih-il-mütekaddimîn, 44- Had-in-Nebîh fî şerh-ıt-Tenbîh.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 297

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 100

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 44

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 791

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 438

6) Tabakât-ül-evliyâ mukaddimesi

7) Keşf-üz-zünün cild-1, sh. 29, 60, 479, 559 cild-2, sh. 1104, 1672, 1750,

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 153, 391 cild-2, sh. 587, 816

9) Brockelmann Sup-2, sh. 110

İBN-İ MÜNÂVÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Osman bin Muhammed bin İshak es-Selemî (veya Sellâmî) el-Münâvî (veya Menâvî) el-Kâhirî'dir. İbn-i Münâvî olarak tanınır. Annesinin ismi Hadîce, anne tarafından dedesinin ismi de Sirâcüddîn Ömer'dir. 813 (m. 1410) senesi Rebî'ul-evvel ayının onüçüncü günü, Mısır'da Kâhire'de doğdu ve orada yetişti. 887 (m. 1472) senesi Rebî'ul-evvel ayının sonuncu Cum'a günü, Kâhire yakınlarında vefât etti. Sa'îd-üs-sü'adâ kabristanında Kemâleddîn Muhammed Demîrî hazretlerinin kabrinin yakınında defn olundu.

İlk olarak Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen İbn-i Münâvî, bundan sonra; Umde, Elfiye-i İbn-i Mâlik isimli eserler ile, usûl ve fürû'u fıkha dâir Minhâc kitaplarını, Bürde ve Bânet Sü'âd kasidelerini ve daha başka eserleri ezberledi. Bu ezberlediklerini Veliyyüddîn-i Irâkî'ye ve başka âlimlere dinlettirdi. Aklının ve zekâsının çokluğu, hafızasının kuvvetliliği ile tanınırdı. Okuduğu bir kitaptan hergün yüz satır ezberlerdi. Bânet Sü'âd ve Bürde kasidelerini yalnızca üç günde ezberledi. Buna çok sevinen babası, hediye olarak oğluna iki adet altın verdi. Babası da âlim ve müderris bir zât idi.

Çocukluğunda ona sihir yapılıp, şiddetli bir hastalığa tutuldu. İbn-i Münâvî'nin annesi, rü'yâsında Peygamber efendimizi gördü. Peygamber efendimiz ona, üzülmemesini, oğlunun iyileşeceğini bildirip, duâ buyurdular. Bundan sonra İbn-i Münâvî hemen iyileşti.

Fıkıh ilmini Mecdüddîn-i Birmâvî, Şemseddîn-i Birmâvî, Şerefüddîn-i Sübkî gibi âlimlerden öğrenen İbn-i Münâvî, ayrıca Veliyyüddîn-i Irâkî ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulunup, onlardan çok istifâde etti. Tefsîr, hadîs, fıkıh, ferâiz, hesap ve başka ilimlerde âlim oldu. İlim öğrenmekteki gayretli çalışmaları, akıl zekâ, hafıza ve anlayış kabiliyetinin fevkalâde

olması sebebiyle dikkatleri üzerine çekti. Daha genç yaşta iken, sultan tarafından âmil (zekât toplama me'muru) olarak ta'yin edildi. Bu vazîfeyi çok güzel bir şekilde yerine getirdi. Daha sonra bu vazîfeden ayrılarak, sâdece ilim ile meşgûl olmaya başladı. Çok talebe yetiştirdi. Talebelerinin çoğu, zamânın büyük âlimlerinden oldular. Necmeddîn İbn-i Hacî, Burhâneddîn bin Haccâc el-Ebnâsî, Kâyâtî, Venâî ve Mahallî gibi zâtlar bunlardandır.

Kendisi ve kardeşi, babalarının vefâtından sonra çok genç yaşlarında ders ve fetvâ vermeye başladılar. Câveliyye, Sa'diyye, Sekriyye, Kutbiyyet-il-atîka, Mecdiyye, Meşhed-i Hüseynî, İftâ-i dâr-ül-adl ve daha başka yerlerde vazîfe yaptılar. Ders okuttular. Dayıları Celâleddîn İbn-ül-Mülakkın ve Alemüddîn Bülkînî'nin kadılık yaptıkları yerlerde onların vekîli oldular.

Hayriyye, Decviyye, Demenhûriyye, Kalyûbiyye ve Menûfiyye bölgelerinde kadılık vazîfelerinde bulunan İbn-i Münâvî'ye, dilediğini bir vazîfeye getirmek ve dilediğini vazîfeden azletmek salâhiyeti verildi.

İbn-i Münâvî hazretleri, yedi defa hacca gitti. Medîne-i münevverede Muhibbüddîn el-Matarî ismindeki âlim ile görüşüp, sohbetinde bulundu. İki defa Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etti. Orada da meşhûr âlim Şihâbüddîn bin Rislân ile görüşüp, sohbet etti. Kendisi büyük âlim olmakla birlikte, ilmini ilerletmek için İskenderiyye ve daha başka yerlere gidip, oralarda bulunan meşhûr âlimler ile görüştü.

Zeynüddîn Estâdâr, Bulak şehrinde bulunan ve kendi ismini verdiği medresesinin meşihat ya'nî idârecilik makamına İbn-i Münâvî'yi getirdi. Orada bu vazîfeyi yaparken, bir taraftanda aynı beldede bulunan Câmi'ul-Bârizî Medresesi'nin önde gelen müderrislerinden olarak vazîfe yaptı. Diğer insanlarla birlikte, fazilet sahibi yüksek zâtlar da onun sohbetlerinden, ders ve fetvâlarından istifâde ederlerdi.

Zekâsının ve anlayış kabiliyetinin çok üstün olmasıyla tanınan İbn-i Münâvî, gayet ağırbaşlı, işlerinde istikrârlı ve ihtiyâtlı hareket eden, çok tevâzu sahibi bir zât idi. Gösterişten, fazla masraflı olmaktan çok uzak idi. İsminin insanlar arasında yayılmasını, şan ve şöhret sahibi olmayı, nâm ve nişanının bulunmasını istemezdi.

İbn-i Münâvî, ba'zı kitaplara ta'lîk yapmış olup; Ukâz-il-muhtâc li tevdîh-ıl-Minhâc, Ebû Şücâ'nın kitabı ve Hâvî bunlardandır. Ebû Şücâ'nın kitabına yaptığı ta'lîki tamamlayamamış olup; "Şayet tamamlasaydı yirmi cild olurdu" denilmiştir.

Ed-Dav-ül-lâmi' kitabının müellifi olan Şemseddîn Muhammed Sehâvî, İbn-i Münâvî ile çok görüştüğünü, faydalı sözlerini, sohbetlerini dinlediğini ve söylediği şiirlerden ba'zılarını yazdığını bildirmektedir.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 20

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 169

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 323

İBN-İ MUZAFFER (Abdülkâdir bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Muhammed bin Ali el-Hüseynî olup, lakabı Muhyiddîn'dir. İbn-i Muzaffer diye tanınır. 833 (m. 1430) senesi Şevval ayının onuncu günü, Hüseyniyye'de doğdu. 892 (m. 1487) senesinde vefât etti. Vefât târihi için başka rivâyetler de bildirilmiştir.

Doğum yeri olan Hüseyniyye'de yetişen İbn-i Muzaffer, önce Kur'ân-ı kerîmi, daha sonra; Umde, Şâtıbiyye, Tebrîzî ve daha başka eserleri okudu. İbrâhim el-Metbûlî ile sohbet etti. Fıkıh, fıkıh usûlü, hadîs, Arabî ilimler, tasavvuf ve daha başka ilimlerle meşgûl oldu. Şerîf-ün-nisâbe, İlmüddîn el-Bülkînî, İzzeddîn bin Abdüsselâm, Kemâleddîn bin Sîrîn ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Öğrendiği ilimlerden çok şey yazdı, ilimde yükseldi. Bülkînî'nin vekîli oldu. Bir müddet Bülkînî'nin yanında bulunup ihtisas yaptı, İlmini ilerletti. Âlim zâtlardan çok istifâde etti.

Bir taraftan ilim ile meşgûl olurken, diğer taraftan ticâretle de meşgûl oldu ve bu husûsta da ilerledi. Allahü teâlâ ona çok mal ihsân etti.

İlmî, edebî ve tasavvufî sahadaki üstünlükleriyle birlikte, aynı zamanda kuvvetli bir şâir olan İbn-i Muzaffer, hakiki İslâm âlimlerinin büyüklüklerini ve üstünlüklerini anlatan kıymetli şiirler de yazmıştır.

İbn-i Muzaffer Abdülkâdir bin Muhammed hazretleri, büyük âlim, fazilet sahibi bir zât olup, ilimde bir derya misâli idi. Anlayışı çok kuvvetli idi. Bir ara kadılık yaptı. İlmi ile herkese faydalı oldu. Birkaç defa hacca, ilim öğrenmek ve öğretmek maksadıyla Şam ve daha başka yerlere gitti. Şam'da Şafiî âlimlerinin meşhûrlarından İbn-i Kâdı Şühbe ile görüşüp sohbet etti.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: Nazmu muhtasar-ı Ebî Şücâ', et-Tavdîh fî nazm-it-tenkîh, Sirr-ül-esmâ fî meb-hasi hurûfi vel-esmâ, Nazmu Nûhbet-ül-fikr li İbn-i Hacer.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 285

2) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 448

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 598

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 298

İBN-İ NÂSIRUDDÎN

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Ahmed bin Mücâhid bin Yûsuf el-Kaysî el-Hamevî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Şemsüddîn'dir. İbn-i Nâsıruddîn diye meşhûr olmuştur. Aslen Suriye'nin Hama şehrindendir. 777 (m. 1375) senesi Muharrem ayının başlarında Dımeşk'da doğdu ve orada yetişti. 842 (m. 1438) senesi Rebî'ul-âhır ayında şehîd edildi. Akîbe kabristanında, babasının yanına defnedildi.

İbn-i Nâsıruddîn, ilk defa Kur'ân-ı kerîmi ve birçok muhtasar eseri ezberledi. Selâhaddîn-i Akfehsî, Hâfız Burhâneddîn, İbn-i Hatîb-ün-Nâsıriyye, Cemâleddîn bin Zâhire, Ebû Hüreyre bin Zehebî, Muhammed bin Muhammed bin Abdullah, Reslân ez-Zehebî, Şihâbüddîn Ahmed el-Hüseynî, Bedrüddîn bin Kavvân, İbn-ül-Mülakkın gibi âlimlerin derslerinde bulunup, onlardan ilim öğrendi. Tenûhî, Ebü'l-Hayr bin Alâî ve Mu'înüddîn-i Mısrî'den icâzet aldı. Hadîs, fıkıh, nahiv, târih ve neseb (soy) ilimlerinde çok yükseldi.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra, öğrendiği yüksek ilimleri başkalarına öğretmeye başladı. Çeşitli yerlerde bulunup, talebelere ders verdi.

Dâr-ül-hadîs-il-Eşrefiyye Medresesi'nin meşihatında (başmüderrisliğinde) bulundu. Oranın idâreciliğini yaptı. Çok talebe yetiştirdi.

Allâme, İmâm (âlimlerin önderi, büyüğü), hafızası çok kuvvetli bir zât olan İbn-i Nâsıruddîn, çok haya ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Her türlü çirkin düşünceden, kin, düşmanlık ve hasedden uzak temiz bir kalbe sâhib idi. Hep tefekkür ederdi. Dâima düşünceli görünürdü. Gayet mütevâzi olup, kendisinde bulunan güzel hasletler sebebiyle herkes tarafından sevilen, sohbetlerinden zevk alınan yüksek bir zât idi. Herkesle iyi geçinir, kendisine gelenleri çok güzel bir sûrette karşılardı. Bir kimsenin bir sıkıntısı olsa, onunla yakından ilgilenir, insanlara fâideli olmaya gayret ederdi.

İbn-i Nâsıruddîn'de bulunan bu güzel vasıflar ve ilimdeki derecesinin yüksekliği sebebiyle, âlimler tarafından övülmüş, hakkında medhedici sözler söylenmiştir, İbn-i Hatîb-ün-Nâsıriyye, İbn-i Nâsıruddîn'i; temiz ahlâklı, Dımeşk'ın muhaddisi (hadîs âlimi), faziletli bir zât olarak bulduğunu bildirmektedir. Başka zâtlar da, onun; akıllı, zekî ve nâzik bir insan, ilim ehli arasında tevâzu sahibi bir zât olduğunu bildirmişlerdir.

İbn-i Nâsıruddîn hazretleri, sahip olduğu yüksek ilimleri talebelerine de okutmuş, bununla beraber birçok da kıymetli eser yazmıştır. Bu kıymetli eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir:

İftitâh-ül-kârî li Sahîh-il-Buhârî, Ukûd-üd-dürer, Redd-ül-Vâfir, Berd-ül-ekbâd, Şerhu Manzûmet-ül-ıstılâh, Bedî'at-ül-beyân, Tıbyân Şerh-i Bedî' at-ül-beyân, î'lâm, Serrâk vel-mütekellim, Keşf-ül-kınâ', Muhtasar-ı İ'râb-ül-Kur'ân, Mevlîd-ün-Nebevî, Reddü alâ İbn-i Teymiyye, İmlâ-ül-enfüs, Tevdîh-ül-müştebeh,

Câmi'ul-âsâr fî mevlîd-il-muhtâr, Ref üd-desîse, Tabakât-üş-şüyûh, Lafz-ur-râik fî mevlîd-i hayr-ül-halâik, Minhâc-ül-usûl fî mi'râc-ir-Resûl, Minhâc-üs-selâme, Mevrid-üs-Sâdî fî mevlîd-il-Hâdî, Neşr-ün-ni'me bi-zikr-ir-rahme.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild 10, sh. 236

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 103

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 243

4) El-A'lâm cild-6, sh. 237

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 193

6) İzâh-ül-meknun cild-1, sh. 19, 130, 173 cild-2, sh. 113

7) Keşf-üz-zünûn sh. 6, 158, 838, 942, 984

İBN-İ RASSÂÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Kâsım el-Ensârî et-Tilmsânî et-Tûnûsî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır, İbn-i Rassâî diye meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmemektedir. 894 (m. 1489) senesinde vefât etti.

İbn-i Rassâî; Ahmed ve Ömer Kaleşâniyyîn, İbn-i İkâb, Ebü'l-Kâsım el-Berzâlî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Fıkıh, usûl, kelâm, Arabî ilimler ve mantıkta üstün dereceye yükseldi. Zeytûne Câmii'nin İmâm ve hatîbliğinde bulundu. Fetvâ verdi. Mahalle, Enkiha, Cemâ'a'da kadılık yaptı. Daha sonra; fıkıh, kelâm, Arabî ilimler ve mantık ilimleri okutup, çok talebe yetiştirdi.

İbn-i Rassâî, kıymetli eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-esmâ-in-Nebeviyye, 2- Müntehâ Şerh-il-Buhârî libn-i Hacer, 3-Tezkiret-ül-muhıbbîn fî esmâi Seyyid-il-mürselîn, 4- El-Hidâyet-ül-Kâfiye li beyân-il-hakâik el-İmâm İbn-i Arafe el-Vâfiyetü fil-fıkh, 5- Tuhfet-ül-ahyâr fî fadl-is-Salâti alen Nebiyy-il-muhtâr (aleyhisselâm), 6- El-Lem'u vet-Takrîb fî tertîbi ây-ı mugn-il-Lebîb, 7- Muhtasar feth-ül-Bâri Şerhu Sahîh-il-Buhârî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 137

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 287

3) El-Bustân sh. 283

4) Neyl-ül-ibtihâc sh. 829

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 216

İBN-İ RECEB ET-TÛHÎ (Ahmed bin Muhammed)

Şafiî fıkıh, hadîs ve usûl âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Muhammed bin Receb et-Tûhî el-Kâhiri'dir. Lakabı Şihâbüddîn olup, İbn-i Receb diye bilinir. 847 (m. 1443)'de Tûh'da doğdu. 893 (m. 1488) yılında Mekke'de vefât etti.

İlk tahsilini Tûh'da yaptı. Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrenip, ezberledi. Şafiî fıkhına dâir Minhâc kitabını, Tenkîh, Elfiyet-ül-hadîs ve Elfiyet-ün-nahv kitaplarını okudu. Bilgilerini arttırdıktan sonra; el-Mülha, eş-Şâtıbiyye, Cem'ul-Cevâmi' ve daha başka ba'zı kitapları okudu. Bu kitapları, Şümnî, Aksarayî gibi âlimlerin huzûrunda okudu. Şâtıbiyye kitabının tamâmını Şemseddîn bin Himşânî'nin huzûrunda okudu. Önceleri, âlimlerle görüşmek, onlardan ilim alarak bilgisini artırmak maksadıyla Kâhire'ye defalarca gidip geldi. Daha sonra ise Kâhire'ye yerleşip, orada ikâmet etti. Yine birkaç kere hacca gitti. Hac esnasında bir ay kadar Mekke'de ikâmet ederdi. Böylece Hicaz âlimlerinden, ayrıca değişik İslâm ülkelerinden hacca gelen âlimlerden de istifâde ederdi. En-Neşâvî, Kumsî, Yûsuf el-Acemî'nin torunu ve oğlu Zeynüddîn el-Kummî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi.

İlim öğrendiği meşhûr âlimlerden ba'zıları şunlardır: El-Celâl el-Bekrî, Ebü's-Se'âdât, el-Mahyevî, eş-Şeref el-Bermekînî, Zeynüddîn Zekeriyyâ el-Ebnâsî ve kardeşi, Abdülhak, Alâüddîn el-Hısnî, İbn-i Ebî Şerîf ve Cevcerî, Fahreddîn ed-Deymî, Zeynüddîn Ca'fer ve Mâlikî âlimlerinden Senhûrî.

Fıkıh, hadîs, usûl, kırâat, ferâiz ve tasavvuf ilimleriyle meşgûl oldu. Lisân ile ilgili ilimlerden; Arabca, sarf, beyân, me'ânî ilimleriyle uğraşıp, âlimlerden ders aldı. Aklî ilimlerden de; mantık, hesâb ve benzeri ilimleri öğrendi.

Uzun zaman muhtelif ilimlerle meşgûl olup, meşhûr âlimlerden ilim tahsili neticesinde, artık kendisi de derin bilgi sahibi âlim oldu.

Mısır'da Bâsıtıyye'de imamet vazîfesinde bulundu. Yine orada ve başka yerlerde hatîblik de yaptı. Bu vazîfeleri esnasında, Bâsıtıyye ve diğer yerlerde dersler okutarak, çok sayıda talebe yetiştirdi. Dav-ül-lâmi' sahibi Sehâvî der ki: "Benden Elfiye şerhini defalarca okudu. Yine Elfiye kitabının sahibinin kendi şerhini de okudu. Benden okuyan ba'zı kimselerden de ayrıca okudu. Kütüb-i sitte'yi rivâyet etti. Eserlerimden ba'zı bahisleri bizzat kendisi yazdı. Yazdığı kasidelerle beni medhetti. Kasidesini bizzat kendi ağzından duydum. Daha başka âlimleri de medhettiğini bizzat duydum. Birçok kerre hacca gitti. 892 (m. 1487) senesi hac mevsiminde, bir müddet Mekke'de mücavir olarak kaldı. Mekke'de Arabca ve fıkıh dersleri okuttu. Benden İstiâb kitabını okuyup, hastalanıncaya kadar iki ay derslerime devam etti."

893 (m. 1488) senesi Rebî'ul-evvel ayında vefât etti. Muallâ kabristanına defnedildi. Cenâze namazına çok kalabalık bir topluluk katıldı.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Nazmü Cem'ul-Cevâmi': Takıyyüddîn Sübkî'nin usûl-i fıkha dâir eserinin nazm hâline çevrilmiş şeklidir. 2-Nazm-ül-verekât: İmâm-ül-Haremeyn'in eserinin nazım hâline getirilmiş şeklidir. Bu da usûl-i fıkha dâirdir. 3-Nazmü Minhâc-it-tâlibîn: Şafiî fıkhına dâir bir eserdir. 4- Nazmü Nûhbet-il-Fiker Hadîs usûlüne dâir bir eserdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 117

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 121

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1875, 1937, 2006

İBN-İ REDDÂD (Ahmed bin Ebî Bekr)

Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Serrâc el-Kurâşî el-Bekrî et-Teymî el-Mekkî ez-Zebîdî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn idi. "İbn-i Reddâd" diye meşhûr oldu. 748 (m. 1347) senesinde Mekke'de doğdu ve orada büyüdü. Birçok âlimden ders okudu. İlim tahsili için Yemen'e gidip, Zebîd denilen beldeye yerleşti. Resûlî Devleti Sultânı Eşref İsmâil bin Efdâl'in yakınlarından oldu. Sultan, onu yanından hiç ayırmadı. Şöhreti her tarafa yayıldı. Ayrıca o, Şeyh İsmâil bin İbrâhim Cebertî'nin de sohbetlerine devam etti. Tasavvuf bilgilerini ondan aldı. Tasavvuf ilminde çok yükseldi. Bu ilme dâir birçok eserler yazdı. 813 (m. 1410) senesinde Mecdüddîn-i Şîrâzî'nin vefâtından sonra kadılık vazîfesine ta'yin. Edildi. Herkes ona gelip, ilminden çok istifâde ettiler. 821 (m. 1418) senesi Zilka'de ayında Yemen'de vefât etti.

Fıkıh ilmini önce babasından okudu. Mekke'de ba'zı büyük âlimlerin derslerine devam edip, hadîs-i şerîf öğrendi. Dımeşkli âlimlerden Ebû Bekr bin Muhıb, Ömer bin Ahmed el-Cürhümî, Muhammed bin Muhammed bin Dâvûd el-Makdîsî, Muhammed bin Ahmed bin Safiy el-Gâzulî ve daha birçok âlim ona icâzet verdiler.

Hazrecî, "Târih-i Yemen" adındaki eserinde diyor ki: "O, çeşitli ilimlerde yüksek bir âlim idi. Meşhûr bir fakîh olup, fesahat ve belagat sahibi idi. İlmiyle âmil olup, kâmil ve kerîm bir zât idi. Çok cömert olup, eline geçeni ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. Yumuşak huylu olup, çok ibâdet ederdi. Âlimleri ve evliyâyı sık sık ziyâret ederdi. Çok kerâmetleri görüldü. Sultan Eşref'in yanında çok i'tibâr gördü. Çünkü Sultan Eşref onu çok severdi. Herkes tarafından da çok sevilirdi. Hakîkat ve tarikat bilgilerine dâir çok eser yazdı, İsmâil Cebertî, Ebû Bekr bin Ebi'l-Kâsım Ali bin Ömer bin Ehdel, babası ve amcası ile, amcasının babası Ali Muhammed, Şeyh Abdülkâdir gibi tasavvuf âlimleri, ona hırka giydirip, icâzet verdiler."

Onun, "Mûcib-ür-rahme", "Mebsût" ve "Muhtasar" isimlerinde kıymetli eserleri vardır: ilk eseri hadîs ilmi hakkında olup, iki cild halindedir. Son iki eseri, tasavvuf ilmi hakkındadır. Ayrıca şiirleri de vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 178

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-1, sh. 260-262

3) El-A’lâm cild-1, sh. 104

4) Tabakâtü Sülehâ-i Yemen sh. 164, 269, 292,

İBN-İ REKBÛN (Ali bin Hüseyn)

Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ali bin Hüseyn bin Urvet-ül-Meşrıkî olup, künyesi Ebü’l-Hasen’dir. İbn-i Rekbûn diye meşhûr oldu. 758 (m. 1357) senesinde Dımeşk’da doğdu. 837 (m. 1434) senesi Cemâzil-âhır ayının onikisinde, Pazartesi günü Dımeşk’a bağlı Mescid-i kadem denilen yerde vefât etti. Cenâze namazında büyük bir cemâat hazır bulundu.

İbn-i Rekbûn, Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Fıkıh ilmini öğrenip, üstün bir dereceye yükseldi. Kemâlüddîn bin Nehhûn, el-Mahyevî Yahyâ bin Rahabî, Ömer bin Ahmed Cürhümî, Şemsüddîn bin Ahmed, İbn-i Muhammed bin Ebi’z-Zehr Tarâyifî, İbn-i Şemsüddîn Muhammed bin İskenderî, İbn-i Sıddîk, Ebi’l-Mehâsin Yûsuf bin Sayrâfi, Muhammed bin Muhammed bin Dâvûd ve başkalarından hadîs-i şerîf ilmini tahsil etti. Dımeşk civarında Mescid-ül-kadem’de ibâdetle meşgûl oldu. Çocuklara ders okutup, ilim ve edeb öğretti. Bunun yanında kıymetli eserlerinin te’lîfiyle meşgûl oldu. Buhârî’nin bâbları üzere Müsned-i Ahmed İbni Hanbel’i tertip etti. “El-Kevâhib-üd-Dürârî fî tertîbi müsned-il-İmâm-ı Ahmed alâ Ebvâb-il-Buhârî” diye isimlendirdi. Sonra onu yüzyirmi cüz hâlinde şerh etti. Çok kimseler ondan ilim öğrendi. Câmi-i Ümeyye’de hadîs-i şerîf dersi okuttu.

İbn-i Rekbûn, zühd ve verâ’ sahibi idi. Yalnızlığı seçip, ibâdetle meşgûl oldu. Aza kanâat eder, kazandığına güvenmezdi. Uzun emelli değildi. Kimseden birşey kabûl etmez, alın teriyle kazandığı şeyden yerdi. Çok sabırlı idi. Kendisine yapılan eziyet ve sıkıntılara karşı sabretti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 74

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-5, sh. 214

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 222

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 731

5) El-A’lâm cild-4, sh. 280

İBN-İ RESLÂN (Ahmed bin Ebî Bekr)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ebî Bekr bin Reslân bin Nasir bin Sâlih bin Şihâb bin Abdülhâlık bin Muhammed bin Müsâfir el-Bülkînî el-Mahallî olup, lakabı Şihâbüddîn’dir. 767 (m. 1366) senesinde Bülkin’de doğdu. 844 (m. 1440) senesinin Cemâzil-evvel ayı, onüçüncü Pazartesi günü ikindi vaktinde, el-Mahalle’de vefât etti. Sabiha kabristanına defn edildi. Cenâze namazını oğlu Ömer kıldırdı.

İbn-i Reslân henüz beş yaşında iken, babası vefât etti. Annesi ile birlikte el-Mahalle denilen şehire yerleştiler. Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra Kâhire’deki amcası Sirâcüddîn’in yanına gitti. Orada tahsiline devam edip, el-Umde, el-Muharrer ve İbn-i Mâlik’in Elfiye’sini ezberledi. Minhâc’dan ba’zı bölümleri okudu. Ferâiz ilmi ile ilgili mes’eleler çözdü. Fıkıh usûlü okudu. Sâlihiyye imamından ve Muhıb bin Hişâm’dan nahiv ilmini öğrendi. El-Ebnâsî ve Kâdı Nâsıruddîn bin el-Müylâk, el-Bedr et Tanbezî’nin derslerinde bulundu. Şihâbüddîn el-Ezrâî’den okudu. Ebi’l-Yümn bin el-Kuveyk el-Mu’în Abdullah el-Fersîsî ve İbn-ül-Mülakkın’dan hadîs-i şerîf dinledi. 784 (m. 1382) senesinde el-Mahalle şehrine döndü. Orada kadılık yapan el-İmâd el-Bârînî’den fıkıh ilmini tamamladı. Kâdı el-İzz Abdülazîz bin Süleymân’ın yerine vekâleten kadı nâibliğinde bulundu. Bir ara Kâhire’ye amcaoğlu Celâlüddîn el-Bülkînî’nin yanına gitti. El-Mahalle başkadılığı yaptı. Ferâiz ilmine dâir kitap yazdı. Eserine er-Ravdat-ül-Erîda fî kısm-il-farida” adını verdi.

İbn-i Reslân, fıkıh ilminde mahir, vakûr, akl-i selim sahibi bir zât olup, “Dehâ” diye vasfedildi. İlmi, güzel ahlâkı ve adâleti sebebiyle, otuzdan fazla kimse onun sebebiyle müslümân oldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 176

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-1, sh. 253

İBN-İ SÂLİH

Şâfıî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Sâlih bin Osman bin Muhammed bin Muhammed'dir. Künyesi Ebü'ssenâ olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. İbn-i Sâlih olarak meşhur olmuştur. Nisbeti el-Mahyevi'dir. Ona Sıbt-üs-Süûdî de denilmektedir. 820 (m. 1417) senesinde Mısır'da, Kahire civarındaki Hüseyniyye'de doğdu. 863 (m. 1459) senesinde Kahire'de vefât etti ve orada defn edildi.

Hüseyniyye'de doğan İbn-i Sâlih hazretleri, orada büyüdü ve Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Orada "Umde", "Minhâc" ve "Cem'ul-Cevâmi' " adlı eserleri, İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sini, Hanâvî'nin "Mukaddime"sini ve Telhis" adlı eseri ezberledi. Ezberlediklerini İbn-i Hacer-el-Askalânî ve Muhib bin Nasrullah ve Mecdüddîn el-Bermâvî gibi zâtlara arz etti. Onlar da ona icazet verdiler. Kayâtî'den; fıkıh, sarf ve usûl ilimlerini tahsil etti. Fıkıh ilmini ve fıkıh usûlünü el-Venâî'den de okudu.

Kelâm ilmini Şemnî'den, Arabi ilimleri Hanâvî'den tahsil eden İbn-i Sâlih hazretleri, Fakîh en-Nisâbe'den de fıkıh ilmini öğrendi. Uzun müddet; İzzüddîn bin Abdüsselâm el-Bağdâdî ve Alâüddîn es-Sırâmî'den de me'ânî, beyân ve sarf ilimlerini okudu. Mantık ilmini Ebü'l-Kâsım en-Nüseyrî'den okudu. Bunların hâricinde, diğer ilimleri de başka âlimlerden tahsil etti. Edebî ilimlerde yüksek derecelere ulaştı. Zamanının edîb ve şâirleri onunla boy ölçüşemez hâle geldiler. Normal konuşurken dahî, kafiyeli ve şiir şeklinde konuşurdu. Nesirleri de me'ânîye uygun idi.

İbn-i Sâlih, daha sonraları Kahire'de Eşrefîyye Medresesi'nde fıkıh dersi okutmakla görevlendirildi. Bu arada ba'zı mescid ve camilerde hadîs ilmini de okutuyordu. Mencekiyye Câmii'nde hatîb olarak da görev yapan İbn-i Sâlih hazretleri, gayet zekî olup, hâdiseleri çok sür'atli idrâk ederdi. Kuvvetli bir hafızaya sâhib olan bu zât, hoşsohbet olduğu gibi, boş söz konuşmaktan da çok sakınırdı.

İlim öğrenmek ve öğretmekle ömrünü geçiren İbn-i Sâlih hazretlerinin, Akâid-i Nesefî'yi manzum olarak yazdığı bir eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cemül müellifin cild-2., sh. 111

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 114, 115

İBN-İ SAYRAFÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden, ismi, Ali bin Osman bin Ömer bin Sâlih Dımeşkî'dir. İbn-i Sayrafî ismiyle tanınmış olup, künyesi Ebü'l-Hasen lakabı Alâeddîn'dir. 778 (m. 1376) veya 773 (m. 1371) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. 844 (m. 1440) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Şam'da büyüyüp yetişti, önce Kur'ân-ı kerimi ezberledi. Sonra ilim tahsili yaptı.

Şihâb el-Melkâvî'den ve Şeref el-Izzî'den fıkıh ilmini öğrendi. Fıkıh ilminde ve usûl-i fıkıhda yetişti. Ayrıca hadîs ilminde de zamanının âlimlerinden ders aldı. Fıkıh, usûl-i fıkıh ve hadîs ilimlerinde ilerledi. Sonra Kâhire'ye gitti. Orada Bülkînî'den ve Irâkî'den fıkıh ve hadîs dersleri aldı. Izz bin Cemâ'a'dan usûl ilmine dâir ders aldı. Kemâl bin Nehâs, İbn-i Ebi'l-Mecid, İbn-i Kavvâm, el-Bedr Hasen bin Muhammed'den hadîs-i şerif dinledi. Sonra Şam'a döndü, ömrünün sonuna doğru tanınıp, meşhur oldu. Benî Ümeyye Câmii'nde ders vermeye başladı. Şâmiyyet-ül-Berâmiyye'de ve Dar-ül-Eşrefiyye'de fetva ve ders verdi. Ayrıca çeşitli eserler yazdı. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Netâîc-ül-fiker fî tertibi mesâil-il-Minhâc: Dört cilddir. 2- El-Vüsûl ilâ mâ fir-Râfiî minel-usûl, 3- Zâd-üs-sâirin ve nüzhet-ün-nâzirîn fî fıkıh-ıs-sâlihîn: Dört cilddir. 4- Kitâb-ül-hutâb: Bir cilddir.

İbn-i Sayrafî, ömrünün son günlerinde bir müddet kadı vekilliği yaptı. Dînin emirlerine son derece bağlı, sâlih, mütevazı, dünyâya düşkün olmayan bir zât idi. Kabri Dımeşk'da Sûfiyye kabristanındadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem ül-müellifîn cild-7, sh. 147

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7. sh. 252

3) Keşf-üz-zünûn sh. 145

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1. sh. 732

İBN-İ ŞIHNE EL-KEBÎR

Hanefi mezhebi âlimlerinden, ismi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Hüsâmeddîn Mahmûd bin Şihâbüddîn Gâzî bin Eyyûb bin eş-Şıhne Mahmûd bin Hatlû el-Halebî'dir. Aslen Türk olup, Haleb şehrindendir. Künyesi Ebü'l-Velîd olup, lakabı Muhıbbüddîn idi. Oğlunun ismi de "Muhammed" idi. Hem kendisi, hem de oğlu "İbn-i Şıhne" diye meşhur oldu. 749 (m. 1348) senesinde Haleb'de dünyâya geldi ve babasının himayesinde orada büyüdü. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ve ba'zı kitapların metinlerini ezberledi. Önce memleketinin büyük âlimlerinden ilim tahsiline başladı Sonra Dımeşk'a ve Kâhire'ye gitti. Buralardaki meşhur âlimlerden ilim aldı. Tefsîr, fıkıh, usûl, ferâiz, edebiyat, şiir, nahiv, târih ilimlerinde büyük bir âlim olarak yetişti. Fetva verir ve ders okuturdu. Önce Haleb'de, sonra da Dımeşk'da Hanefi kadılığına ta'yin edildi. Sultan Zahir Berkûk, 793 (m. 1390) senesinde bu beldeyi de ele geçirince, onunla beraber Kâhire'ye geldi. Bir müddet sonra, onun himayesinden ayrılıp, Haleb'e döndü. Haleb, Melik Nâsır'ın eline geçinceye kadar burada ikâmet etti. 813 (m. 1410) senesinde oradan ayrılıp, tekrar Kâhire'ye geldi. 814 senesinde Dımeşk'a dönüp, Sultan Nasır ile sohbet etti. Bundan sonra, bir müddet Haleb kadılığında kaldı. Dımeşk'daki medreselerde ders okuttu. 815 (m. 1412) senesi Rabî'ul-evvel ayının oniksinde, Haleb'de vefât etti. Cenaze namazında çok kalabalık bir cemâat hazır bulundu. Cum'adan sonra namazı kılınıp, kalede Bâb-ı Makâm'ın dışında Iştaktemir türbesine defnedildi.

İbn-i Hacer Askalânî diyor ki "Çocukluğundan i'tibâren ilimle çok meşgul oldu. Mütehassıs ve pek mahir bir âlim olarak yetişti. Fıkıh, edebiyat ve daha çeşitli ilimlerde temayüz etti. Kâhire'den Haleb'e döndüğü zaman, ilimle meşgul olmaktan ve ders okutmaktan hiç geri kalmadı. Çok ilim neşr etti, yaydı. Bu vasıfları ile beraber, o, ilim için gidip gelmekten hiç usanmaz ve yorulmazdı. Yüksek gayret sahibi olup, güzel ve üstün şiirleri ile, hat san'atının bütün inceliklerini tebarüz ettiren (gösteren) yazısı vardı. Onun ilimdeki hizmeti büyüktü. Sünneti seniyyeye pek bağlı olup, bu yolda olanları çok severdi. Ehl-i bid'atı hiç sevmezdi. Çok şiiri vardır."

Talebelerinden İbn-i Hatib-i Nâsırıyye diyor ki: "Hocamız İbn-i Şıhne, Cemâli güzel, akıllı, yumuşak huylu, güleryüzlü ve tatlı sözlü, gayretli, çalışkan bir insan idi. Büyük bir âlim, fazilet ve zekâ sahibi bir zât olup, bilhassa edebiyatta; nazım ve nesir türünde çok güzel, üstün eserleri vardır. Çeşitli ilim dallarında geniş ve derin bilgisi vardı. Ben onun huzurunda, me'ânî ve beyân ilimlerinden bir miktar okudum.

Onunla çok bulundum. Aramızda husûsî bir sohbet, yakınlık vardı. Fıkıh, tefsîr ve çeşitli ilimlerde çok kitap yazdı."

Burhâneddîn-i Halebî diyor ki: "Yazısının güzelliği, sözlerinin latif ve tatlı oluşu ile beraber; fıkıh, edebiyat ve ferâiz ilimlerinde çok yükseldi. Zekâsı parlaktı. Latif ve kıymetli eserleri vardır."

Makrizî diyor ki: "O, Haleb, Dımeşk ve Kâhire'de fetvâ verdi ve ders okuttu. Hadîs-i şerîf okuyup öğrenmeyi ve bu ilimle meşgûl olanları çok severdi. İlimde, yüksek bir makama erişti. Zamanın bütün insanları, onun bu hâline hayret etmişlerdi.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır.

1- Ravd-ül-Menâzır fî ilm-il-evâili vel-evâhır: Bu eser, Ebü'l-Fidâ'nın insanlık târihi ile ilgili muhtasar eserinin muhtasar bir şekli olup, o buna, zamanına kadarki olayları da ilâve etmiştir. 2- Evdâh-ud-delîl vel-ebhâs fimâ yahıllü bihil-mutallakat-is-selâs, 3-Şerh-ül-keşşâf: Zemahşerî'nin meşhûr "Keşşâf tefsîrinin şerhi olup, tamamlayamamıştır. 4- Sîret-ün-Nebî (aleyhisselâm), 5- El-Mübtegî fî ihtisâr-i ravd-ıl-menâzır, 6- Manzûmetün fî elfi beytin: Çeşitli ilimleri anlatan bin beytlik bir manzûm eserdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 295

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 3, 6

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 113, 114

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 180

5) Keşf-üz-zünûn sh. 157, 202, 920, 921, 1629

İBN-İ ŞIHNE ES-SAGÎR (Muhammed bin Muhammed)

Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd İbni Şihâbüddîn Gâzî bin Eyyûb bin Hüsâmeddîn Mahmûd (Şıhnei Haleb) bin Hatlû bin Abdullah es-Sekafi el-Halebî'dir. Babası ve dedeleri gibi "İbn-i Şıhne" diye meşhûr oldu. Çünkü büyük dedelerinden Hüsâmeddîn Mahmûd, Haleb şehrinin şıhnesi, ya'nî asayiş ve zabıta me'mûru idi. 804 (m. 1401) senesi Receb ayında Haleb'de dünyâya geldi. Annesi de, Halebli Mûsâ isminde bir zâtın soyundandır. Haleb'de doğup büyüyen İbn-i Şıhne, önce memleketinde Şemseddîn Gâzî'nin yanında ilim tahsiline başladı. Sonra babası ile beraber Mısır'a gitti. Burada ve Şam'da, birçok âlimden çeşitli ilimleri tahsil etti. Birçok âlim ona icâzet verdi. Hanefî mezhebinin fıkıh bilgilerinde asrının en büyük âlimlerinden oldu. Bu konuda çok kıymetli kitaplar yazdı. Ayrıca târih ilminde de büyük bir üstâd idi. 836 (m. 1432) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. Bir müddet sonra Mısır'a gitti. Orada iken, 857 (m. 1453) senesinde sır kâtipliğine ta'yin edildi. Bu vazîfede az kaldı. Bir ara Beyt-ül-makdîs'e (Kudüs'e) gönderildi. 862 (m. 1457) senesine kadar orada kaldı. Oradan Haleb'e dönmesine izin verildi. Sonra Mısır'a döndü. 866 senesinde tekrar sır kâtipliği görevine getirildi. Ayrıca bu vazîfesine ilâveten Hanefî kadılığı da kendisine verildi. 877 (m. 1472) senesinde bu vazîfesinden ayrıldı. Çok sıkıntılarla ve şiddetli elemlerle karşılaştı. Felç hastalığına yakalandı. Kâhire'de Şeyhûniyye Hânekâhının şeyhliğini, idâreciliğini yaparken vefât etti. 890 (m. 1485) senesi Muharrem ayının onaltıncı Çarşamba günü, Bâb-ı Nâsır'da cenâze namazı kılındı. Zâhir Berkûk'un yanına defnedildi.

İlim tahsili için, daha on yaşını tamamlamadan, babası ile memleketlerinden ayrılıp Mısır'a doğru sefere çıktılar. Şam'da Şihâbüddîn-i Bâbî'nin, Kâhire'de Berdîni'nin yanında okuyup icâzet aldı. Az bir müddet İbn-i Tâceddîn ve Abdullah-i Şerîfî'nin yanında kalıp, çok güzel olan hattı (yazısı) ile onlardan dinlediklerini yazdı. Sonra Haleb'e döndü. Orada Alâüddîn-i Gülzî'nin yanında Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrendi. Usûl-i dînde (kelâm ilminde) "Umdet-ün-Nesefî"yi ve başka eserleri, Kırâate dâir İbn-i Cezerî'nin "Tayyibe" adındaki eserini, hadîs ve siyer ilimlerinde Irâkî'nin iki "Elfiye"sini, fıkıhta "Muhtâr" ve sonra "Vikâye"yi, ferâizde "Yâsımîniyye"yi, usûl-i fıkıhta "Menâr" kitabını, nahivde "Milhâ", "Elfiye" ve "Şüzûr-üz-zeheb" kitapları ile, İbn-i Hişâm'ın "Tavdîh"inin ba'zı kısımlarını, İbn-i Mu'tî'nin "Elfiye"sini, mantıkta "Tecrîd-i Şemsiyye"yi, me'ânî ve beyân ilimlerinde "Telhis" ile babasının ve başkalarının büyük ve uzun manzûmelerini ezberledi. Şemseddîn Sehâvî dedi ki: "O, birşeyi çabuk ezberlemekte çok sür'atli olup, bu sahada parmakla gösterilecek kadar yüksekti. Çok kuvvetli bir hafızaya sahipti. Şöyle ki; hadîs ilmine dâir yazılmış bin beyitlik bir manzûmeyi, ya'nî "Elfiye"yi 10 günde ezberlemişti. Hemen nahivde bir "Elfiye"ye başlayıp, onun yarısını da beş günde ezberledi. Bunun ikinci yarısını da, kolayca ezberledi. Ezberlediklerinden ba'zılarını amcası Ebü'l-Büşrâ ile İzzeddîn-i Hâdirî ve Bedreddîn bin Sellâme'ye arz etti. Bunun üzerine amcası, onu medheden, öven beyitler söyledi.

İzzeddîn-i Hâdirî ve Bedreddîn bin Sellâme'den de fıkıh ilmini öğrendi. İbn-i Sellâme'den faydalanması daha çok oldu. Ondan usûl-i din (kelâm), usûl-i fıkıh ve fıkıh ilimlerini tahsil etti. Mantıktan da "Tecrîd-i Şemsiyye"yi, müellifi Ahmed Cündî'den okudu. Bedreddîn bin Sellâme'nin ona yardımı çok oldu ve uzun zaman ondan ayrılmadı. Ayrıca bu iki âlimden, amcası Ebü'l-Büşrâ'dan ve Şihâbüddîn bin Hilâl gibi başka âlimlerden; Arabîyi, dil ve edebiyat ilimlerini de öğrendi. İbn-i Hilâl'dan "Hâcibiyye" kitabını okudu. Zekâsının kuvveti, İbn-i Arabî'nin zekâ derecesinden daha fazla idi. Vefâtına kadar da zekâsından birşey kaybetmedi.

İbn-i Şıhne, o zamanlarda beldesinin en büyük hadîs âlimi olan Hâfız Burhâneddîn'in yanında uzun zaman kaldı. Ondan hadîs-i şerîf dinleyip, öğrenmişti. Ondan istifâdesi çok oldu. Hadîs-i şerîf dinlemek için başka beldelere gitmedi. Fakat ondan az hadîs-i şerîf tahrîc etti. (bildirdi). Çünkü bu sırada, mantık ilmi ile daha çok meşgûl oluyordu. Nâsıriyye Câmii hatîbinin oğlu Alâüddîn ile sihri akrabalık kurdu, onun kızı ile evlendi. Ondan çok faydalandı ve çok şey yazdı. Şeyh İbn-i Hacer Askalânî Âmid'e (Diyarbakır'a) geldiği zaman da, ondan

bir miktar ilim tahsil etti. İbn-i Hacer, 820 (m. 1417) senesinde ona icâzet verdi. Ayrıca ona; Ba'lebek'ten Burhâneddîn bin Mürhıl," Kâhire'den Şihâbüddîn-i Vâsıtî, "Şâbb-üt-tâib" diye tanınan Şihâbüddîn de icâzet verdiler. Kendi memleketinde Şihâbüddîn Ebû Ca'fer bin Acemî, İbn-i Seffâh, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin İbrâhim eş-Şâhid gibi âlimlerin derslerini dinleyip hadîs-i şerîf öğrendi. Hama'da, amcası ile hacca giderken karşılaştığı Nûreddîn Mahmûd İbni Hatîb-i Dehşe'den de ilim aldı. 834 (m. 1430) senesinde Kâhire'ye geldi. O zaman Şam'da, Âlâüddîn bin Sellâm ve Şihâbüddîn bin Habbâl ile karşılaştı. İbn-i Habbâl ile çok hâtıraları vardır. Ona birçok mes'eleler hakkında suâl edip, tatmin edici cevaplar aldı.

İbn-i Şıhne ilim öğrenmek için; Haleb, Kâhire ve Şam civârındaki ba'zı beldelerde bir süre ikâmet etti. Dolaştığı yerlerdeki birçok âlimden icâzet aldı. Aruz ve nazım ile çok az meşgûl oldu.

İbn-i Şıhne, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin menâkıb'ını anlatan Harezmî'nin "Câmi-i Mesânîd-i İmâm-ı Ebi Hanîfe"sini, Zeyneddîn Kâsım'ın bizzat kendisinden dinledi. Uzun zaman ondan istifâde etti. Ayrıca Bedreddîn bin Ubeydullah'dan da, küçük oğlunun bu iki hocasından ders alması esnasında okuduklarını dinlemek sûretiyle istifâde etti. Ayrıca bu âlimden, kâtibiyle konuşarak, mektûplaşarak ve ona gelip giderken, daha başka şekillerde de istifâde etti.

İbn-i Şıhne'nin ta'yin edildiği ilk vazîfe, kardeşi Abdüllatîf ile beraber, babalarının bıraktığı İştakmeriyye, Cerdekiyye, Halâviyye ve Şâzbahtıyye medreselerindeki dersleri okutmak oldu. Bu, babasının vefâtından önce olmuştu. 820 (m. 1417) senesinde, İştakmeriyye Medresesi'nde tek başına ders okutmaya başladı.

Tâceddîn bin Hâfız, Sultan Melik el-Müeyyed'e onun Kadıasker olmasını teklif etti. Sultan da, ordusu ile Haleb'e geldiğinde, bu teklifi kabûl etmesiyle, memleketi olan Haleb'e kadıasker olarak ta'yin edildi. Haleb kadısı Yûsuf-i Kûfî'nin oğlundan sonra da, Şâzbahtıyye Medresesi'ne müderris oldu. Sonra 836 (m. 1432) senesinde memleketinde Hanefî kadılığına getirildi. Ancak onun bu göreve ta'yini, Sultan Eşrefin ordusu ile Haleb'e gelmesinden sonra gerçekleşti. Sonra Sultân'ın sır kâtipliğine ta'yin edildi. Buna ilâveten Zeyneddîn bin Rüssâm'ın yerine Mısır ve civarı zımmîlerinin işlerine de bakıyordu. Hem çalışkanlığı ve hem de Velvelî Sıftî'nin yardımı ile bu vazîfe kendisine verilmişti. Çünkü o, daha önce evlendiği İbn-i Hatîb-i Nâsıriyye'nin kızının ölümünden sonra, Sıftî'nin kızı ile evlenmişti. Yine o, ordunun, kalenin ve Câmi-i kebîr'in işlerini de beraberce yürütüyordu. Keza Câviliyye ve Haddâdiyye medreselerindeki dersleri ile imamlık ve hatîblik vazîfelerini aksatmadan idâre ederdi. O, emsalleri arasındaki bu yüksek vasfı ile, Haleb diyârının bu kadar çok işini yürütmekten zevk duyardı. Bu hâl, onun büyüklüğünü ve şöhretini daha da çok arttırdı. Şöhreti her yerde duyuldu. Kâdılık, müderrislik, nâzırlık ve müftîlik vazîfeleri çok uzun süre devam etti. Bu hizmetlerinde çok sıkıntılar çekti. Hattâ bir ara, Mısır'dan Kudüs'e gönderildi. Tekrar memleketine ve Mısır'a dönmesine izin verildi. Sultan Eşrefin sır kâtipliğine ta'yin edildi. Vefâtına kadar bu hizmetlerine devam etti.

Hadîs dersleri, fıkıh, usûl ve diğer ilimleri okuttu. Çok talebe yetiştirdi. Va'z ve nasîhatları çok te'sîrliydi. Çok fetvâ verirdi. Bir müşkil ile karşılaşan herkes, hemen ona müracaat eder, fetvâ isterlerdi. Kıymetli eserler yazdı. Başlıca eserleri şunlardır:

1-Tabakât-ül-Hânefiyye: Muhtelif sayıda cildler hâlinde basılmıştır. 2-Nüzhet-ün-nevâzır fî ravd-ıl-menâzır: Babasının "Târih"ine bir şerh gibi hazırladığı bir eserdir. 3-El-Müncid-ül-mugîs fî ilm-il-hadîs, 4- Nihâyet-ün-nihâye fî şerh-ıl-Hidâye: Burhâneddîn-i Mergınânî'nin, Hanefî fıkhında meşhûr olan "Hidâye" kitabının şerhi olup, "Gusl" babına kadardır. Beş cild hâlinde veya daha azdır. 5-Menâkıb-ı Nu'mâniyye: İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Nu'mân bin Sâbit'in menkıbelerini içine almaktadır. 6-Sîret-ün-Nebeviyye, 7-Tenvîr-ül-menâr: "Envâr" kitabının muhtasarıdır. 8-Muhtasar-un-Neşr: İbn-i Cezerî'nin kırâat çeşitlerine dâir yazdığı "Neşr" kitabının muhtasarı, kısaltılmışıdır. 9-El-Cem'u beyn-el-Umde; Akâid (kelâm) ilminde meşhûr bir eser olan "Umde" kitabı ile, "Şerh-ı Akâid" kitabının arasını birleştirmiş olup, uzun ve çok faydalı bir kasidedir. 10-Tertîbü mübhemât-ı İbn-i Beşkuvâl alâ esmâ-is-Sahâbe: Hocasının işâreti ile başladığı bu eserini 826 senesinde tamamladı. 11-Menzûmetün ayniyye-tün fî salât-il-vüstâ: "Salât-ı vüstâ" hakkında, âlimlerin sözlerini beş beyit hâlinde toplayıp, ondan sonra bunları şerh edip bir kitap hâline getirdi. 12-El-Kelâmü alet-Telhîs: Bu eserini tamamlayamamıştır. 13-Elfiyetün fil-ferâiz: "Şerhu mîet-ü-ferâiz" adı verilen bu eser, babasının "Elfiye"sinden, ferâiz

ilmine dâir yüz beytin şerhidir. 14-Elfiyetün fî aşeret-i ulûm: “Mecmû” adı verilen bu eser, çeşitli mevzûlar hakkında yazılmış manzûm bir te’lîftir. 15-El-Erba’în: Hadîs hocalarından topladığı kırk hadîs-i şerîfi yazdığı bir eserdir. 16-Ed-Dürr-ül-müntehab fî târih-i memleketi Haleb: Bu eser, başkalarına da nisbet edilmektedir. Ayrıca İbn-i Şıhne’nin “Mecâlisün min tefsîr-i İbn-i Kesîr” adında bir eseri daha vardır.

Sözleri ve yazıları fasîh ve beliğ olup, gayet açık ve anlaşılır bir tarzda idi. Aklı ve zekâsı fevkalâde olup, zihni ve anlayışı çok kuvvetli idi. Nazım ve nesir olarak yazmada gayet sür’atli olup, bütün edebî san’atları pek mahir bir şekilde kullanırdı. Lügat ve diğer edebî ilimlere hâkimiyeti pek fazla idi. Hadîs ilmi ile uğraşmayı ve hadîs âlimlerini çok severdi.

Kuvvetli bir mantığa sahip idi. Adâb-ı Muaşerete riâyeti ve sohbetleri çok güzeldi. Sözleri, gönülleri cezbederdi. Latif ve nâdir olan nükteler sahibiydi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 294

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-9, sh. 295, 305

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 349

4) El-A’lâm cild-7, sh. 51

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 213

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1826, 1866, 1868, 1949, 1950, 2036

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 121 cild-2 sh. 78, 574

İBN-İ SÛDÛN

Hanefi mezhebi fıkıh âlimi, edîb ve şâir. İsmi, Ali bin Sûdûn el-Yeşbegavî el-Kâhirî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 810 (m. 1407) senesinde Kâhire'de doğdu. 868 (m. 1464) senesinde Receb ayında Dımeşk'da vefât etti. Ferâdis kabristanına defnedildi.

Kâhire'de büyüdü. Okuyup yazma çağına gelince, önce Kur'ân-ı kerimi okumasını öğrendi. Kur'ân-ı kerim ile ilgili ilimleri Şihâbüddîn Nu'mânî'den tahsil etti. Daha sonra diğer dini ilimleri tahsil etmeye başladı. "Kenz" kitabını ezberledi. Sa'düddîn Deyrî'nin de aralarında bulunduğu bir grup âlimin huzurunda "Kenz" ve "Akîdet-ün-Nesefi" kitaplarını okudu. Celâlüddîn el-Hısnî, Şihâbüddîn Ebşîtî ve Şihâbüddîn Havvâs'tan aruz ilmini okudu. Vâsıtî ve Zeynüddîn Zerkeşî'den hadîs-i şerif dinledi. Hattâ Sahîh-i Müslim ve daha başka hadîs kitaplarındaki hadîsi şerifleri dinledi. Zamânının âlimlerinin derslerine devam ederek, çeşitli ilimlerde hayli bilgi sahibi oldu. Birkaç defa hacca gitti. Ba'zı savaşlara katıldı. Yine değişik zamanlarda çeşitli camilerde imamlık vazifesinde bulundu. Müslümanların ibâdetlerini yapmalarında onlara yardımcı oldu. Edebiyat ilmiyle de meşgul oldu. Bu ilme karşı merakı ve kabiliyeti fazla olduğundan, kısa zamanda meşhur oldu. Şemseddîn Sehâvî der ki: "Ben ondan, 853 (m. 1449) senesinde ba'zı şiirler yazdım. Bir söylediğini, başka bir yerde söylemezdi. Edebiyat sahasındaki şöhreti her tarafa yayıldı. Zarif kimseler onun dîvânını öğrenmek hususunda birbirleriyle yarış ederlerdi, "Ömrünün sonuna doğru Şam'a gitti ve orada vefât etti. Eserlerinin ba'zıları şunlardır.: 1- Nüzhet-ün-Nüfûs, 2- Kurret-ün-Nâzır ve Nüzhetül-Hâtır, 3- Dîvân.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 106

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 229

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 307

4) Keşf-üz-zünûn sh. 803,1325, 1949

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 734

İBN-İ TAGRÎBERDÎ

Fıkıh ve târih âlimi. İsmi, Yûsuf bin Tagrîberdî bin Abdullah ez-Zâhirî olup, künyesi Ebü’l-Mehâsin’dir. Lakabı Cemâlüddîn’dir. 813 (m. 1411) senesi Şevval ayında Kâhire’de doğdu. 884 (m. 1470) senesi Zilhicce ayının beşinde yine orada vefât etti.

Doğduğu zaman, babası, Sultan Melik-üz-Zâhir Berkûk'un hizmetçilerinden idi. Sonra Haleb ve Şam vâlisi oldu. Babası 815 (m. 1412) senesinde vefât etti. Daha küçük iken, babası vefât eden Ebü'l-Mehâsin, eniştelerinden Nâsirî bin el-Adîm'in sonra Celâlüddîn Bülkînî'nin yanında yetişti. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Elfiye, nahiv ve Îsâgûcî mantık kitabını okudu. Fıkhı; Şemsüddîn ve Alâüddîn er-Rumeyn el-Aynî, Ebi'l-Bekâ bin Dıyâ Mekkî eş-Şumnî'den tahsil etti. Birçok âlimlerden ilim tahsil etti. Aruzu en-Nevâcî'den, Makâmât-ül-Haririyye'yi Kıvâmüddîn el-Hanefî'den; tıp bilgilerini Selâmullah'dan, bedî' ve ba'zı edebiyat türlerini Şihâbüddîn bin Arabşâh'dan öğrendi. Mekke-i mükerreme kadısı Ebi's-Se'âdât bin Zâhire'nin derslerinde bulundu. Şiirlerinden yazdı. Kâhire'nin ve başka yerlerin şâirlerinin şiirlerini inceledi, İbn-i Hacer Askalânî'nin derslerinde bulunup, ondan çok istifâde etti. Asrının meşhûr âlimlerinden Aynî ile görüşüp, ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Tahân, İbn-i Berdes, İbn-i Nâzır-üs-Sâhib ders aldığı hocalarındandır. Zeynüddîn Zerkeşî, İbn-i Fürât ve başka âlimlerden icâzet (diploma) aldı.

İbn-i Tagrîberdî, çok defa hacca gidip geldi. İlk haccı 826 (m. 1422) senesinde oldu. Kıymetli eserler te'lîf etti. Eserlerinden birincisi ve en meşhûru Mısır Târihi'dir. Bu târih, 857 (m. 1453) senesine kadar olan vak'aları, komşu milletler de dâhil olmak üzere, mühim zâtların tercüme-i hâllerini ilâve ederek nakleder. Tashihli nüshası 860-862 (m. 1456)-üz-zâhire fî mülûki Mısr vel-Kâhire" adı ile tertîb edilip, Juynboll ve Matthes tarafından tab olundu. 2-Mevrîd-ül-latâfe fî men vetiy-es-saltanate vel-hilâfe: Peygamberimizin (aleyhisselâm) hayâtı ile Eshâb-ı Kirâmın isimlerini ve 842 (m. 1438) senesine kadar Mısır hükümdârları ile vezirlerinin adlarını ihtivâ eder. 3-Havâdis-üd-Dühür fî medel eyyâm-i veş-şühûr, 4-El-Menhel-üs-Sâfî vel-müstevfî ba'del vâfî fî terâcim-il-a'yân, 5-Helyet-üs-sıfât fil esmâ-i ves-sınâat, 6- Es-Sekr-ül-Fâdıh vel-Itr-ul-Fa'ıh, 7-El-Kevâkıb-üz-Zâhire min-en-nücûm-iz-zâhire, 8-Nüzhet-üz-Zay fit-Târih.

Mısır Sultânı'nın Fâtih Sultan Mehmed Hân'a yazdığı mektûpları bu zât kaleme aldı. Ebü'l-Mehâsin, kitaplarını ve tasnif ettiği eserlerini, vefâtından önce kendisi için yapılmış olan, türbesinin de bulunduğu medreseye vakfetti. Kulunç rahatsızlığına tutuldu. Vefâtına yakın ağrı ve acısı çok şiddetlendi. Vefât edince, Eşref İnal türbesi yakınında kendisi için yapılan kısma defnedildi.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 282

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 305

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 317

4) Keşf-üz-zünûn cild-1 sh. 304, 690 cild-2, sh. 1884, 1901, 1933, 1942

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 560

6) Catalogue des manuscrits arabes cild-1, sh. 292

7) Ahlwardt; Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-9, sh. 67

8) Brockelmann Sup-2, sh. 39

İBN-İ TAKIYYÜDDÎN SÂLİHÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ebî Bekr bin Dâvûd ed-Dımeşkî es-Sâlihî'dir. Künyesi Ebü'l-Ferec olup, lakabı Zeynüddîn'dir. İbn-i Dâvûd ismiyle meşhûr oldu. 782 (m. 1380) senesinde Dımeşk'da doğdu. 856 (m. 1452) senesi Rebî'ul-evvel ayının son Cum'a gecesi Kudüs'de vefât etti. Muzafferiyye Câmii'nde Cum'a namazından sonra cenâze namazı kılındı. Dergâhının kapısında, önceden kendisi için hazırladığı kabrine defnedildi, İbn-i Takıyyüddîn, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra İbrâhim bin Şemsüddîn Muhammed ve Alâüddîn bin Lihâm'dan fıkıh ilmini tahsil etti. Tasavvuf ilmini babasından aldı ve onun vasıtasıyla bu yolun edebini öğrendi. 805 (m. 1402) senesinde de Trablus'da "Edeb-ül-Mürîd vel-Murâd" adlı eseri dinledi. Babasından, Şihâbüddîn bin Nâsih'den ve Beyt-ül-makdîs'de hânekâhı olan el-Bistâmî'den icâzet (diploma) aldı. Dımeşk'da Muhibbüddîn Sâmit'in hadîs-i şerîf dersinde bulundu. Buhârî ve başka hadîs-i şerîf kitaplarını dinledi. Cemâlüddîn bin Serâihî'den ve Bâ'lebek'de Tâcüddîn bin Bürdes'den hadîs-i şerîf dinledi ve icâzet (diploma) aldı. Hâfız İbn-i Nâsırüddîn'in derslerine devam etti. Babasının Hanâbile Câmii yanındaki dergâhına halef oldu. Orada ilim ve edeb

öğretti. Sohbetlerinden çok kimseler istifâde ettiler. Çok defa hacca gitti. Beyt-ül-makdis'i ziyâret etti. Birçok yerleri dolaştı.

İbn-i Takıyyüddîn. büyük bir âlim olup, aklı tam ve tedbir sahibi idi. Emri ma'rûf ve nehy-ı münkere çok önem verdi. Hayra teşvik eder, doğruluktan ayrılmazdı. Eserleri çok faydalıdır, Allahü teâlânın emirlerine çok önem verirdi. Asîl ve tevâzu sahibi idi. Çok güzel hattı vardı. Vakûr olup, sohbetleri çok te'sîrli olurdu. Çok kimseler, ilminden istifâde ettiler. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerin önemine dâir, iki cild olarak "Kenz-ül-ekber" kitabını yazdı. Diğer eserleri şunlardır: 1-El-İnzâr bi vefât-il-Mustafâ el-Muhtâr (aleyhisselâm), 2-Tuhfet-ül-İbâd ve edillet-ül-evrâd fî şerh-id-Dürer-il-münteka, 3-Tesliyet-ül-vâcim fit-Tazin-il-Hâcim, 4- Feth-ül-Hallab fil-hassi alâ mekârim-il-ahlâk, 5-Mevâkı-ül-envâr ve meâsir-ul-muhtâr, 6-Nüzhet-ün-nüfûs vel-efkâr fî havâs-in-nebât vel-Hayevân vel-eşcâr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 128

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 62

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 288

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 530

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 369, 733, cild-2, sh. 1513

6) Brockelmann Sup-2, sh. 151, 171

İBN-İ TENESÎ (Ahmed bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi âlimlerinden. Usûl ve Arabî ilimleri çok iyi bilirdi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Atâullah İskenderânî'dir. Sahâbe-i Kirâmdan Zübeyr bin Avvâm'ın soyundan olduğu da söylenir, 740 (m. 1339) senesinde İskenderiyye'de doğdu. 801 (m. 1399) senesinde, Ramazan ayında Kâhire'de vefât etti.

Önce kendi memleketinde ilim öğrendi. Zamanının meşhûr âlimlerinin derslerine devam etti. Çeşitli ilimlerle uzun zaman meşgûl oldu. Bilhassa Arab dili ve edebiyatında çok fazla bilgi sahibi idi. Şöyle ki, meşhûr nahiv kitaplarına şerhler yazdı. 781 (m. 1379) senesinde memleketinde kadılık yaptı. Ba'zı sebeblerle bu vazîfeden ayrılıp, birkaç defa tekrar aynı vazîfeye ta'yin edildi. Daha sonra Kâhire'ye geldi. Burada ilmi ve fazîletleri yayılarak meşhûr oldu. Hâşiyet-ül-müdevvene kitabının sahibi İmâm-ı Ebû Mehdî Vânûgî ve Tenesî'den ilim öğrenen âlimlerdendir. 794 (m. 1392) senesinde Kâhire'de Mâlikî kadılığına ta'yin edildi. Çocuklarını ve ailesini de buraya getirdi.

Çok akıllı ve zekî idi. Ticâretle de uğraşırdı. Bu vesile ile çok zengin oldu, malı mülkü çoğaldı. Makam ve mevkide gözü yoktu. Ancak ehli olmayanların kadılık makamına geçmemesi ve insanlara hizmet etmek niyetiyle vazîfe aldı. Herkesle çok iyi geçinir, herkes de onu severdi. İyi kalbli ve iffet sahibi idi.

Dînin emir ve yasaklarına uymaya çok dikkat ederdi. Az ve öz konuşur, lüzumsuz yere konuşmazdı. Hiç bir kimseyi sözleri ve hareketleri ile üzdüğü görülmedi. Kâdılığı zamanında herkes emniyet ve huzûr içinde yaşadı, insanlar onun kıymetini ölünce anladılar. Vefât ettiğinde, yerine kadı olarak İbn-i Haldûn getirildi.

Eserleri daha ziyâde Arab dili ve edebiyatına dâir olup, ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ut-Teshîl, 2-Şerhu Muhtasarı İbn-i Hâcib, 3-Şerh-ül-Kâfiye li İbn-i Hâcib. 4- Tekmîl-ül-mekâsıd li İbn-i Mâlik.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 153

2) El-A'lâm cild-1 sh. 225

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 192

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 5

5) İnbâ-ül-gumr cild-2, sh. 63

İBN-İ VEFÂ (Ali bin Muhammed)

Evliyânın meşhûrlarından. İsmi, Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Vefâ el-Kuraşî, el-Ensârî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. İbn-i Vefâ ismiyle meşhûr olmuştur. Tefsîr, fıkıh,

tasavvuf ve edebiyat ilimlerinde âlim olup, evliyâ bir zât idi. 759 (m. 1358) senesinde Kâhire'de doğdu. 807 (m. 1404)'de Ravda'da vefât etti.

İbn-i Vefâ daha küçük yaşta iken babası vefât etti. Babası vefât etmeden önce, oğlu İbn-i Vefâ'yı ve diğer oğlu Ahmed'i, dostlarından sâlih bir zât olan Şemseddîn Muhammed Zeylâ'î'ye bıraktı. Bu zât, İbn-i Vefâ'yı ve kardeşini büyütüp, terbiye etti. Fıkıh ilmi öğrenmelerini sağladı, iki kardeş, gayet iyi bir tarzda tahsil görüp, güzel ahlâklı olarak yetiştiler.

İbn-i Vefâ onyedi yaşına geldiğinde, evliyânın meşhûrlarından olan babası Muhammed Vefâ'nın yerine irşâd makamına oturdu. Kısa zamanda babası gibi meşhûr olup sevildi. Talebeleri ve sevenleri günden güne arttı. Sohbetleri herkes tarafından anlaşılacak şekilde tatlı ve te'sîrli idi. Çok zarif ve güzel giyinir, yaşayışı ve ahlâkı ile insanlara örnek olurdu. Mâlikî mezhebinden ve Şâzilî tarikatından idi. İmâm-ı Şa'rânî onun hakkında şöyle demiştir: "Evliyânın sözlerinden (eserlerinden) çok okudum. Ondan daha âlimi ve sözlerinden daha delîllisini, sağlamını görmedim.

İbn-i Vefâ, geceleyin evinden çıkıp, Ravsa denilen yere giderdi. Şehirden çıkarken sur kapılarına yaklaşınca kapılar onun kerâmetiyle açılırdı. Sonra kapanırdı. Şehrin vâlisi, bir gece şehri dolaşırken kapıların açık olduğunu görerek nöbetçiye; "Neden açık!" diye sordu. Nöbetçi; "İbn-i Vefâ hazretleri çıkmak için gelince, kapılara işâret ediyor, kapılar da açılıyor" dedi. Vâli durumu görüp anlayınca, onun büyüklüğünü anlayıp sevenlerinden oldu.

İbn-i Vefâ (kuddise sirruh) hacca gitmişti. Bu sırada susuzluk başgösterdi. Hacılar susuzluktan neredeyse telef olacaklardı. Bunun üzerine İbn-i Vefâ'ya gelip durumu anlattılar. O da; "Yâ Rabbî! Susuzlara kereminle, lütfunla su ihsân eyle" diye başlayan bir şiir okuyup, duâ etti. Duâsı üzerine bolca yağmur yağdı. Su ihtiyâcı karşılandı.

İbn-i Vefâ'nın ikâmet ettiği ev, sultanların makamı gibi idi. Vezîr İbn-i Zeytün onun bu hâlini ayıplar, kendi kendine; "Dünyâ ehline hiçbirşey bırakmadı" derdi, İbn-i Vefâ bu sözü işitince; "Dünyânın belâ ve musibetini, âhıretin de azâbını, dünyâya düşkün olanlara bıraktık" demişti.

Eserleri: 1- El-Bahis alel-hâlis fî ahvâl-il-havvâs, 2- Tefsîr-ül-Kur'ân, 3-El-Kevser-ül-mütterig minel-ebhâr-ilerbag, 4- Şiirlerinin toplandığı Dîvân'ı, 5- Mefâtih-ül-hazâin-ül-âliyye, 6- Müveşşihât, 7- Kitâb-ül-vasayâ, 8- El-Masâmi-ür-Rabbâniyye.

İbn-i Vefâ hazretlerine, Şâziliyye tarikatının mensûplarının güzel elbise giymelerinin ve lezzetli yiyecekler yemelerinin sebebi sorulup, Selef-i sâlihîn böyle giyinip, böyle yemezdi dediklerinde; "Onların güzel elbise giyinmelerinin sebebi, Allahü teâlânın kendilerine ihsân ettiği ni'metlere râzı olup göstermek için ve insanlara zengin görünmek için idi. O zamanda insanların bir kısmının eski giyinmeleri, halkın elinde olanlara bakıp, fakir ve muhtaç durumda olduklarını göstermek için idi. Fakat Selef-i sâlihîn eski elbise giyip, lezzetli yiyeceklere düşkünlük göstermediler. Onların zamanında gaflet içinde olan insanlar, dünyalık kazanmak için hırsla çalışıyorlardı ve görünüşlerini süslemeye gayret ediyorlardı. Ellerindeki dünyalıkla servetle iftihar ediyorlardı. Selef-i sâlihîn zamanlarındakiler, gaflet ehline muhalefet ettiler. Eski elbise giydiler yavan yediler. Böylece gaflet ehline uymaktan sakındılar. Ama Şâziliyye tarikatı mensûpları, zamanlarındaki fakirlerin hâllerine baktılar; zenginlerin kendilerine acıyıp yardım etmeleri ve böylece dünyalığa kavuşmak için eski elbise giyiyorlardı, İşte Şâziliyye tarikatı mensûpları da, o dünyâya düşkünlük gösteren fakirlere muhalefet göstererek, yeni ve güzel elbiseler giydiler. Halka zengin gözüktüler."

İbn-i Vefâ'nın (kuddise sirruh) kıymetli eserleri ve şiirleri vardır. Vasıyyetleri birkaç cild kitap halindedir. Kendisine ilâhî feyz geldiği zaman üç gün içinde birkaç cild tutan vasıyyetlerini yazmıştır. Bu vasıyyetlerinden ba'zı bölümler şöyledir:

"Dünyâ dertlerine mübtelâ olan din kardeşini tedbirsizlikle suçlayıp, kınama. Çünkü o, ya mazlûmdur; Allahü teâlâ sonunda onu kurtaracaktır. Ya da günah işlemiştir; başına gelen musibetler günâhına keffârettir. Yahut da Allahü teâlâ, onu yüksek derecelere ve makamlara ulaştırmak için onu dünyâ dertlerine mübtelâ kılmıştır."

"Devamlı elde kalmayacak olan birşeyin varlığı ile övünmek ve kendi başına da gelebilecek bir şeyden dolayı başkasını ayıplamak ahmaklıktır. Çünkü pek iyi bilirsin ki, başkasının başına gelen senin, senin başına gelen şey de başkasına reva görülebilir. Bunu iyi düşün!"

“Dünyânın zevkleri ve lezzetleri boştur. Bunlara kavuşmak için dînini dünyâya değişenler, dîninden ta’viz verenler, rüşvet vererek çerçöp satın almaya çalışmış sayılırlar. Hazreti Ömer (radıyallahü anh) birgün yanındaki eshâbı ile giderken, onları bir çöplüğün yanında uzun müddet durdurdu. Kokusundan rahatsız olup; “Bizi neden burada durdurdunuz? dediler. Bunun üzerine Hazreti Ömer çöplüğü göstererek buyurdu ki: “İnsanların kavga ederek elde etmek istedikleri dünyâ (ya’nî haram ve mekrûhlar) işte budur.”

“Kâmil şükrün hakîkati; Allaha yaptığı şükrün, yine Allahtan geldiğini kulun idrâk etmesidir.”

“İnsanlara yol gösteren hidâyet rehberleri, Allahü teâlânın hıfz ve emânında, koruması altındadırlar. Onların ağlaması ve sızlaması kendileri için değildir. Kendilerine tâbi olanlar içindir. Ya hareketleriyle onlara nasıl amel edeceklerine dâir örnek olurlar veya onlara şefaat taleb ederler.”

“Keşf (kerâmet), herşeyi bilen Rabbinden; perdeler ise nefsinden gelir. O hâlde keşfe kavuşmak için nefsinden yardım isteme, çünkü nefs, gittikçe zulmete batırır. Allahtan sıdk ile istediğin zaman vermez diye korkma. Çünkü Allahü teâlâ, sıdk ile ihlâsla isteyene bol bol verir.”

“Muhabbet sıfatı; cimri, yumuşak olmayan, aceleci ve âsî kullara verilmez.”

“Allahü teâlâ kuluna inâyette bulunmak istediği zaman, şakilerin şekavet sebebini, saadet sebebine çevirir. Kul günah işler, pişman olur, utanır ve yalvarır. Rabbinden uzak kalmanın, rızâsına kavuşamamanın acısını tadar. Allahü teâlânın rızâsına kavuşmanın kıymetini anlar, daha çok şükreder. Daha çok iyilik yapmaya çalışır ve rahmet deryasına dalar. Bunun aksi ise, felâkete gider. Allahü teâlâ dilediğiyle hükmeder.”

“Kötü din adamı (dîni dünyâ isteklerine âlet eden, herkesin îmânını bozan), İblîs’den (Şeytandan) daha zararlıdır. Çünkü, İblîs vesvese verdiği için, mü’min bir kimse onun düşman olduğunu bilir. İblîs’in isyan etmiş, sapıtmış bir düşman olduğunu asla unutmaz. İblîs’e uyduğu takdîrde âsî bir kul olacağını anlar, günâhına derhâl tövbe eder. Rabbinden af diler. Kötü din adamları (ulemâ-i sû’) ise, hak ile bâtılı karıştırarak, hevâ ve heveslerine, nefslerinin arzusuna göre hüküm verirler. Böylece doğru yoldan ayrılırlar. Kendilerine uyanların da yaptıkları boşa gider, iyilik yaptıklarını zannettikleri hâlde dalâlete düşerler. Kötü din adamlarından Allaha sığın ve onlarla bir arada bulunmaktan sakın! Sâdık, iyi ve sağlam din âlimleriyle birlikte bulun.”

Tanınmak ve âfet olan şöhreti istemiyorsan, dünyâdan yüz çevir.” “Nefs, kalbin hükmünü kabûl ettiği andan i’tibâren isyandan kurtulur, huzûra kavuşur. Nefs, kalbin hükmünü kabûl etmedikçe, kendi şirk ve küfrü nisbetinde, münâkaşa ve mücâdelesi devam eder...”

“Allahü teâlâ bir kuluna ilim ve ma’rifet ihsân ettiği zaman, insanlar o kul hakkında ikiye ayrılırlar:

1-Melek seciyeli, yumuşak tabiatlı ve itaatkâr olanlar,

2-Hased edici, şeytanî seciyeli olanlar.

Ey doğruyu arayan kişi! Allahü teâlânın ilim vererek seçtiği evliyâ kullarına muhtaç olduğunu bil. Onlara hürmetkar ol ki selâmete kavuşasın. Sakın onlara buğz edip haset eyleme ki, böylece nefse ve şeytana teslim olmaktan kurtulasın ve rahmetten mahrûm kalmayasın.”

“Akıllıların sana sefih demeyeceği, câhillerin de seninle alay etmeyeceği şekilde giyin.”

“Bütün hâllerinde, sana yardımcı olacak ve kemâle götürecek arkadaşı seç.”

“Âlim ve kerîmin gadabından, lâimin (kınayıcının) ve zâlimin zararından korunacak kadar edebli ol.”

“Devamlı tâat üzere olmanı sağlayan i’tikâd (Ehl-i sünnet i’tikâdı) üzere ol.”

“Haktan başka birşeyi seçmeyecek ve sapmayacak kadar hakkı bilmek sana kâfidir.”

“Bâtıldan sakınmanı sağlayacak kadar bâtılı tanıman sana yeter.”

“Başkasının sözlerini ve hâllerini iyiye te’vil etmek mümkün ise, kötü te’vil yapmayacak ve hücum edenlerin hücumunu delîlsiz kabûl etmeyecek kadar hüsn-i zan sahibi ol.”

“Allahü teâlânın merhameti vardır diyerek isyana kalkışma, kahrından da korkarak ümitsizliğe düşme.”

“Allahü teâlâyı unutmuş ve zulmet içinde kalmış kimseler ile arkadaşlık yapmak büyük bir felâkettir.”

“Nefs, mü’minin bineğidir. O hâlde, nefsin uyması emredilen ilâhî emirlere uy. Nefsi kötü ahlâktan men eyle. Serkeşliği âdet edinmemesi için dikkatli ol. Çünkü böyle binekle esas memleketine (âhirete) döndüğün zaman çok yorulursun. Cennet ile Cehennem arasında gidip geldiğinde, taşkınlık yaptığından dolayı pişman olursun, iyi bil ki, kurulmuş köprüden geçmek için hazırlanan kimsenin bineği nefsdir. Eğer nefs serkeşlik, taşkınlık yaparsa, binicisini istenmeyen hâllere düşürür. Eğer nefs yumuşak ise (ıslâh olmuş ise), biniciyi maksadına ulaştırır. Böyle kimse, Cehennemden uzaklaşıp, Cennete giden kurtulmuşlardan olur.”

“Bir zâlime kalben meyleden kimseyi fitne ateşi sarar. Böyle kimse, ancak Allahü teâlânın yardımı ile kurtulur.”

“Zâlime kalben hizmet etmek, hizmet etmenin dehşetlisi en kötüsüdür.”

“Zâlime kalben meyledip de selâmetle kurtulan bir kimseye, sanki Hazreti İbrâhim’in ateşten kurtulma mu’cizesine benzer bir kerâmet verilmiştir.”

“Hakîkî matlub birini çekerse, kabûl ederse, ona hiçbir şey mâni olamaz.”

“Nefs günah deryasına dalmışsa, üzüntüler nasıl kalkar, nasıl yok olur? Tövbe ederek Rabbini râzı edecek, Rabbine dönmek için çırpınan ve zahmetlere katlanan kul nerede?”

Seninle elbisen arasına, vücûduna; karınca, sinek, pire, bit girmesini istemezsin, hattâ böyle birşey olursa, elbiseni sırtından çıkarıp attığın da vâki olur. Nasıl olur da hakîkatin ile (asıl maksad ile) arana başka birşeyin girmesine râzı olursun?”

“Sakın Allahü teâlânın lütfuna mazhar olmuş ve senden üstün kılınmış bir kimseye hased etme. Çünkü hasedin sebebiyle Allahü teâlânın gadabına uğrayabilirsin. Çehren değişip, kötü akıbetlere düşebilirsin. Nitekim Âdem aleyhisselâma hased edip, böbürlenerek secde etmeyen İblîs, mel’ûn oldu. İblîs’in bu hâlinde senin için bir ihtar vardır. Şöyle ki: Hakka da’vet eden gerçek bir rehber gördüğün zaman, sakın ona hased etme ve ona itaat etmekten kaçınma, ona uy! Böyle yapmadığın takdîrde, menfi hareketin sebebiyle, sendeki râzı olunulan güzel sıfatların tamamen silinip, gadabı celbeden kötü sıfatlara düşmene sebeb olur. Fakat Ehl-i sünnet i’tikâdında olan (yetişmiş ve yetiştirebilen) bir hidâyet rehberine tâbi olman, senin şeytanî sûretini melek sûretine çevirir. O zaman gerçek kulluk zirvesine doğru yükselmeğe başlarsın.”

“Ey Âdemoğlu! Sen iyi sıfatlara sahip olduğun müddetçe, aslından ayrılmamış olursun, iyi sıfatların yerini kötü sıfatlara terk edersen, sendeki insanî vasıf şeytanî sûrete döner...”

“Dünyâ serveti öyle acâib bir şeydir ki, elde etmek için çekilen zahmet ve devamlı yorgunluk, huzûru kaçırır. Elden gittiği zaman da büyük üzüntüye sebeb olur. Mü’min kul, ancak yüzünün akıyla Rabbine kavuştuğu zaman rahat bulur.”

“Dünyâ pâdişâhları, âhiret pâdişâhlarına muhtaçdırlar. Bu, daha dünyâda apaçık görülmektedir. Âhıret pâdişâhları, dünyâda zâhidlerdir, dünyâya düşkün olmayanlardır. Onlar, Allahü teâlânın ihsânına kavuşmuşlardır. Dünyâya düşkün olan dünyâ ehlinin yanlış yolda oldukları, ölümden sonra (âhirette) bütün fırsatlar elden kaçınca belli olacak. Fakat o zaman, artık fırsat kaçmış, iş işden geçmiş olacaktır. Nasihati kabûl eden rezaletten kurtulur.”

“Şehvetin esâretinden kurtulmuş olarak bir kulübede oturman, şehvetin esâreti altında bulunup, büyük bir sarayda oturmandan daha hayırlıdır. Çünkü nefsin esâreti altında bulunursan, mahcûb ve mahrûm kalırsın.”

“Ma’rifet (tanıma) nisbetinde muhabbet, muhabbet nisbetinde de yakınlık olur.”

“Allahü teâlâ bir kulunu severse, onun kalbini, râzı olduğu kullarının sevgisiyle doldurur.”

“İnsanoğlu, ne zaman kalbini Allahü teâlâdan başka birşeye bağlarsa, zelîl ve rezîl olur. Çünkü kölesine köle olmuştur (kendi emrine verilen şeylere köle olmuştur).”

“Kalbini Rabbine bağlayan kimse azîz olur. Çünkü kendini asıl gayesine döndürmüş olur.”

“Sana Allahü teâlâyı unutturan, gaflete düşüren herşey düşmandır. Düşmanı terkedip Allahü teâlâya sığınan kimse, bütün varlığı ile Rabbine dönmüştür.”

“Ey kişi! Kalbinde Allah sevgisinden başka birşey olmadığı zaman, bil ki çok zenginsin.”

“Eğer bir kimse sana kaba ve ağır muâmele ederse, sakın sen, onun içinde bulunduğu aşağı dereceye düşüp de aynı şekilde muâmele etme. Bilakis, şerefli kimseye yakışan sıfatlarla muâmele etmeğe gayret göster. Çünkü Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurdu: “De ki, herkes bulunduğu hâl ve niyetine göre iş yapar, O hâlde, kimin yolca daha doğru olduğunu Rabbin daha iyi bilir.” (İsrâ-84)

“Seni asıl maksaddan (Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaktan) alıkoyan bir şeyin muhabbeti ile meşgûl olduğun müddetçe, kötü ahlâktan kurtulduğunu iddia etsen de, bu, doğru bir iddia olmaz.”

“Sabit ol ki; yetişesin, gelişesin. Çünkü, kök salmadan önce devamlı yeri değiştirilen bir ağaç; yetişip, büyüyemez.”

“Allahü teâlâ kimin kalbini kendi sevgisi ile doldurursa, artık o kimsenin kalbi başka birşeyle meşgûl olmaz. Çünkü o, zâhiri ile halkla, bâtını ile de Allahü teâlâ iledir.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 231

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-6, sh. 21

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 70

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 727

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 22

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 434

İBN-İ ZÂGÛ

Tilmsân’da yetişen fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abdürrahmân et-Tilmsânî olup, İbn-i Zâgû diye meşhûrdur. 786 (m. 1384) yılında doğdu. 845 (m. 1441) yılında vefât etti.

İbn-i Zâgû, Magrib’de (Kuzey Afrika’da) yetişmiş büyük âlimlerden olup, Ebû Osman Sa’îd el-Ukbânî, Seyyid Ebû Yahyâ eş-Şerîf ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Birçok âlim de ondan ders aldı. Bunlardan ba’zıları şunlardır: Yahyâ bin Yüdeyr, Ebû Zekeriyâ Yahyâ el-Mâzûnî, el-Hâfız et-Tûnûsî, İbn-i Zikrî, Ebü’l-Hasen el-Kalsâdî.

Kalsâdî, “Rihlet” adlı kitabında şöyle anlatır: “İbn-i Zâgû, bizim hocamız idi. Ondan çok şeyler öğrendik. O, fıkıh konularını iyi bilen büyük bir âlim idi. Faydalı ve kıymetli kitaplar yazdı. Ders vererek talebe yetiştirdi. Tefsîr ilminde zamanındaki insanların en bilgilisiydi. Çok güzel, tatlı ve te’sîrli konuşurdu. İlim bakımından, akranlarından ve arkadaşlarından üstün idi. Hadîs, usûl, mantık ilimlerinde büyük âlimdi. Tasavvuf ilminde de büyük âlim olup; doğru hâller, keşfler sahibi idi. Zühd ve ibâdetinin çokluğu darb-ı mesel hâline gelmişti. Âhırete yönelmiş olup, dünyâdan yüz çevirmişti. Dünyânın süslerinden, gösterişlerinden uzak durur, fakat güzel ve temiz elbise giyerdi. Allahü teâlâ ona, Kur’ân-ı kerîm okuması, öğretmesi, ilim okutması, kitap yazması ve ders vermesinden dolayı bol karşılıklar ihsân eylesin. Neseb bakımından; gökyüzündeki güneş gibi, asâlet bakımından; gece karanlığında yıldızların görülmesi gibi idi. Çok güzel ahlâklı idi. Âlimler, devlet adamları ve halk tarafından çok sevilir ve saygı gösterilirdi. Îsâr sahibi ve duâları kabûl olunan bir zât idi.”

Tenbekti diyor ki: “Duâsının kabûl olunduğunu, güzel hâllerini, onun mübârek duâsı ile hâlimin iyileştiğini görünce, onun sohbetlerine devam ettim ve yanına çok gidip geldim.

Huzûrunda, memleketimi bile unutturan çok fâideli sohbetlerini dinledim. Susamışları suya kandıran feyz deryası olan sohbetlerinde çok şeylere kavuştum. Çok hizmetinde bulundum. Beni evlâdı gibi bilir ve severdi. Ondan Sahîh-i Buhârî’nin tamâmını ve Sahîh-i Müslim’in başından “Vesâyâ” bahsine kadar okudum.”

Ya’kubiyye Medresesi’nde, kış mevsiminde; tefsîr, hadîs, fıkıh okuturdu. Yaz mevsiminde; usûl, Arabî dil bilgileri, beyân, hesap, ferâiz, geometri dersleri, Perşembe ve Cum’a günleri

de; tasavvuf (ahlâk) dersleri verirdi. Vakitlerini ilim öğretmek ve kitap yazmakla değerlendirirdi. Hâlleri, hareketleri, ahlâkı ve huyları övülecek mertebede idi.

63 yaşında veba hastalığından, Rebî'ul-evvel ayının onunda, Perşembe günü vefât etti. Ertesi günü Cum'a namazından sonra cenâze namazı kılınarak defnedildi. Cenâze namazına, yüksek tabakadan ve halktan çok kimseler katıldılar. Böyle büyük bir âlimi kaybettiklerinden dolayı çok üzüldüler. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Mukaddime fit-tefsîr, 2-Tefsîr-ül-Fâtiha, 3-Et-Tezyîlü aleyhi fî hatm-it-tefsîr, 4-Müntehâ et-Tavdîh fî amel-il-ferâiz, 5-Şerh-ut-Telhîs, 6-Letâif-ül-minen 7-Eş-Şerîf alel-mağfireti vel-İhyâ, 8-Akdiyetü muhtasarı Halîl, 9-Şerh-ut-Tilmsâniyye: Bu eseri, ferâiz ilmini anlatan bir eserdir. 10-Ecvibe-i fıkhıyye, 11-Fetâvâ.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 116

2) Neyl-ül-İbtihâc (Ed-Dîbâc kenarında) sh. 78, 79

3) El-Bustân sh. 41, 43

4) Ta'rîf-ül-Halef cild-1, sh. 46

5) El-A'lâm cild-1, sh. 227

İBN-İ ZAHÎRE

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn bin Ali'dir. Künyesi Ebü't-Tayyib olup, lakabı Muhibbüddîn'dir. Nisbeti el-Kuraşî el-Mahzûmî olan bu zât, İbn-i Zahîre diye meşhûr olmuştur. Annesi Ümm-i Gülsüm bint-il-Afîf Abdullah bin et-Takıyy-ün-Narrârî'dir. 825 (m. 1422) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. 885 (m. 1480) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Kâ'be-i muazzamanın Hacer-ül-Esved tarafında kılınan cenâze namazından sonra, Mekke'deki Muallâ kabristanında babasının yanına defn edildi.

İbn-i Zahîre Mekke'de büyüdü ve orada; Kur'ân-ı kerîmi, Nevevî'nin Erba'în adlı eserini, Akâid-ün-Nesefî'yi İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini, Hâvi, Minhâc ve Telhis ile, kırâat ilmine dâir Şâtıbiyye adlı eseri ezberledi. Bu ezberlediklerini; Muhammed el-Magribî eş-Şâzilî, Ahmed el-Ahnâî, Ebü'l-Kâsım en-Nüveyrî, Zeynüddîn bin Ayyaş Ebû Şiar-il-Hanbelî, Muhammed bin İbrâhim el-Acemî, es-Sefetî, İbn-i Aksarâyî gibi zâtlara arz etti. Bu eserlerle ilgili olarak ona icâzet verdiler. İbn-ül-Cezerî'nin derslerinde ve sohbetlerinde bulundu. Şihâbüddîn el-Mürşidî, Ebü'l-Meâlî es-Sâlihî Ebü'l-Feth el-Merâgî, Takıyyüddîn bin Fehd, Cemâleddîn Kazrûnî gibi zâtlardan Mekke-i mükerremede ve Medîne-i münevverede hadîs-i şerîf dinledi. Takıyyüddîn el-Fâsî, İbn-i Selâme, Nûreddîn el-Mahallî, Şemseddîn eş-Şâmî, El-Kabâbî, Tedmirî gibi, muhaddislerden hadîsle ilgili icâzet aldı. Babasından ve Kemâleddîn el-Esyûtî'den fıkıh ilmini tahsil etti ve onlar da ona fıkıh okutmak ve öğretmek husûsunda izin verdiler. Şemsüddîn bin Abdülazîz Kazrûnî'den "Hâvî" adlı eseri, Şemsüddîn el-Ekfeksî'den, onun yazmış olduğu "El-İ'lâm ve Tenvîr-üd-Deyâcir bi ma'rifeti Ahkâm-il-muhâcir" adlı eseri karşılıklı mütâlâa ederek okudu.

Me'ânî ve beyân ilimlerini; Şemseddîn bin Sâre, Ehdel, İbn-i Hümam, Ebü'l-Fadl el-Magribî ve Ebü'l-Kâsım en-Nüveyrî'den tahsil etti. Usûl-i fıkhla ilgili Minhâc ve Esnevî şerhini, Ebü'l-Kâsım en-Nüveyrî'den, diğer Arabî ilimleri de zamanının âlimlerinden tahsil etti. Mahmûd en-Navafî'den akâidle ilgili Akâid-i Nesefî'yi öğrendi. Balatansî'den tasavvufun inceliklerini öğrendi ve ondan; İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin Minhâc-ül-Âbidî adlı eserini, bütün incelik ve maksadlarını mütâlâa ederek okudu.

847 (m. 1443) senesinde, Necmüddîn bin Fehd'in işâretiyle babasına vekâleten Mekke kadılığına ta'yin edildi. Babasının vefâtından sonra, müstakil olarak kadılık vazîfesini yürüttü. Yed-i emînlik görevi de yaptı. Çeşitli vazîfelerden sonra Cidde kadılığına ta'yin edildi. Cidde kadılığından ayrıldıktan sonra, bir daha devlet kademesinde vazîfe almayıp.ölünceye kadar ilim öğretmekle ve fetvâ vermekle meşgûl oldu.

O; faziletli, zekî, ağırbaşlı, cömert ve emîn bir zât idi. Ömrünün ekseri kısmını ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren İbn-i Zahîre'nin, "El-Fezâil-ül-Bâhire fî mehâsin-ül-Kâhire" adlı eseri vardır.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 153

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-2, sh. 190

3) El-A’lâm cild-1, sh. 230

İBN-İ ZEYN (Muhammed bin Zeyn)

Kırâat, nahiv ve edebiyat âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Zeyn bin Muhammed bin Zeyn’dir. Lakabı Şemsüddîn, künyesi Ebû Abdullah’dır. İbn-i Zeyn diye bilinir. 760 (m. 1359) senesinde Nehrâriyye’de doğdu. 845 (m. 1441) senesi Rebî’ul-evvel ayında, hacdan dönünce vefât etti.

Aslen Tantalı olup, Mısır’ın batısında bir yer olan Nehrâriyye’de büyüdü. Kur’ân-ı kerîm okumasını öğrenip, ezberledi, ilim öğrenmek maksadıyla Kâhire’ye geldi. Burada Şâtıbiyye, Tenbîh ve Elfiyye kitaplarını ezberledi. Ezher Medresesi’nin büyük âlimi Fahruddîn Bilbîsî’den kırâat-i seb’anın tamâmını, yirmibir rivâyetiyle beraber okudu. Kırâat ilminde ve Şâtıbiyye kitabını okutmak için bu âlimden icâzet aldı. İzzüddîn Kalyûbî ve Şemsüddîn Garâkî’den fıkıh ilmi öğrendi. Ebnâsî’nin derslerine uzun müddet devam etti. Bedrüddîn Zerkeşî, Kemâlüddîn Demirî ve başka âlimlerden de ilim öğrendi. Ömer Havlânî’nin derslerine devam ederek, ondan nahiv ilmi öğrendi. Ezher Câmii’nde, Tâcüddîn Muhammed Sindebîrî’den Sahîh-i Buhârî kitabını dinledi. İki defa hacca gitti. Ba’zı eserleri nazm hâline çevirdi. Şiir yazmada ve istediği zaman şiirlerinde cinas san’atını kullanmada çok kabiliyetli idi.

Güzel ahlâklı, sâlih ve zâhid bir zât idi. Çok hayır işlerdi. Evliyâya mahsûs hâller ve kerâmetler sahibi idi. Ondan, sayılamayacak kadar çok kimseler kırâat ilmi öğrendiler. Şihâbüddîn bin Cüleyde ve Zeynüddîn Ca’ter Senhûri, ondan kırâat ilmi alan zâtlardandır. Yaşlandığı zaman kulakları ağır işitir oldu. Talebeleri ondan ders alırlarken, dudaklarının hareketlerinden doğru veya yanlış okuduklarını anlardı. Sâlih ve zekî bir kimse idi. İbn-i Fehd ve Bukâî de, onun söylediği şiirleri yazmışlardır.

Çok cömert idi. Eline geçen herşeyi, dostlarına ve ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. Daha sonraları ise fakir düştü. A’mâ bir kadınla evlenmişti. Hanımı, onu devamlı Kur’ân-ı kerîm okumaya teşvik ederdi.

Bir zamanlar şiirleriyle Peygamber efendimizi medhederdi. Sonra bunu terkederek, başka şiirler söylemeye başladı. Birgün Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) rü’yâsında gördü. Peygamberimiz onun elinden tutmuştu. Uyandığında çok ağır hasta oldu. Sâlih insanlardan birisi, yine Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) medhetmesini tavsiye etti. O da eskiden olduğu gibi Peygamber efendimizi şiirleriyle övmeye, O’nun güzel hâllerinden, üstün meziyetlerinden bahsetmeye başladı. Bu hareketinden sonra, Medine’de bulunan ve İbn-i Reyhan denilen biri gelerek şöyle anlattı: “Ben, Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) rü’yâda gördüm. Bana; “Muhammed bin Zeyn’e selâm söyle. Ondan râzı olduğumu bildir” buyurdu. O da Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) medhetmeye devam etti.

Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1-Kasîdetü Yûsuf aleyhisselâm: Bin beyttir. 2-Dîvân, 3-Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik: Nazm şeklindedir. 4-Manzûmetü fîl-kırâat.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 14

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-7, sh. 246

3) Keşf-üz-zünûn sh. 153, 373

4) El-A’lâm cild-6, sh. 133

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 195

İBN-İ ZİYÂ (Muhammed bin Ahmed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Tefsîr ve usûl ilimlerini de iyi bilirdi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Sa’îd bin Muhammed’dir. Aslen Sâgân beldesinden olup, İbn-i Ziyâ adıyle meşhûr olmuştur. 789 (m. 1387) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. Zilka’de

ayında, 854 (m. 1450) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Mekke'de büyüdü. Cemâleddîn Emyûtî'nin derslerine devam etti. Babasından, Muhibbüddîn Ahmed bin Ebi'l-Fadl, Ali bin Ahmed Nevîri, İbn-i Sadîk Nevîrî, Zeynüddîn Merâgî ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi. Birkaç defa Kâhire'ye gitti. Orada; Şerefüddîn bin Kuveyk, Cemâleddîn Hanbelî, Şemseddîn Zerâtîtî, Şemseddîn Şâmî ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Ebû Hüreyre bin Zehebî, Ebü'l-Hayr bin Alâî, Rislân Zehebî, Bülkînî, İbn-i Mülakkın, Irâkî, Heysemî, İbn-i Kavvâm, Tenûhî ve bir grup âlim, İbn-i Ziyâ'ya icâzet verdiler.

Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Önce, Ebû Amr kırâatini Şemseddîn Halebî'den okudu. Sonradan, Muhammed Sa'îdî'nin huzûrunda, Kur'ân-ı kerîmi kırâat-ı seb'aya göre okudu. Ya'nî, bu âlimden de kırâat ilimlerini öğrendi. Babasından Mekke'de fıkıh ilmi öğrendi. Mescid-i Haram'da, İbn-i Sa'âtî'nin Mecma'ul-bahreyn kitabını babasından okudu. Babası da, bu kitabı Ebü'l-Fütûh Mes'ud'dan okuyup icâzet almıştı. O da, kitabın yazarı İbn-i Sa'âti'den almıştı. Kâhire'de de, İzzeddîn bin Cemâ'a ve Necmeddîn Sekkâkînî'den; usûl, me'ânî ve beyân ilimlerini öğrendi. Şemseddîn bin Ziyâ Senâmî, Şihâbüddîn Ahmed Gazzî Şâmî ve Şemseddîn Bermâvî'den de ilim öğrendi. Çeşitli ilimlerde âlim bir zât oldu. Babasına vekâleten Mekke kadılığı vazîfesinde bulundu. Babasının vefâtından sonra Mekke kadısı oldu. Daha sonra Mescid-i Harâm'a ve hisbe (belediye teşkilâtı) işlerine bakmakla vazîfelendirildi. Bir müddet bu vazîfeleri yürüttükten sonra, ikisinden de ayrıldı. Pekçok âlim İbn-i Ziyâ'dan ilim öğrendi. Mahyevî Abdülkâdir Mâlikî bunlardandır. Şemseddîn Sehâvî'ye de icâzet vermiştir.

Fıkıh, usûl, Arab dili ve edebiyatında ileri gelen âlimlerden idi. Çok güzel yazı yazardı. İlmi mes'eleleri mütâlâa etmeyi çok severdi. Ebü'l-Hayr bin Abdülkavî anlatır. "Elli senedir İbn-i Ziyâ'yı tanıyorum. Ne zaman yanına gitsem, ya ilmî bir mes'eleyi mütâlâa ediyor, kitap yazıyor, hadîs-i şerîf öğretiyor, ders veriyor veya fetvâ veriyordu. Hiç boş durmazdı."

Yazdığı, kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-El-Meşra'fi şerh-il-mecma': Dört cilddir. İbn-i Sa'âtî'nin, Hanefî mezhebinde meşhûr ve dört metin kitabından biri olan Mecma'ul-bahreyn kitabının şerhidir. 2-El-Bahr-ül-amîk fî menâsik-il-hâc beyt-il-atîk: Bu kitap üç cilddir. Haccın yapılışını ve edeblerini bildirmektedir. 3-Tenzîh-ül-Mescid-il-Harâm an bid'i cehelet-il-avvâm, 4- Şerh-ul-Vâfî: Bu esere, büyük ve küçük olmak üzere iki ayrı şerhi vardır. 5-Mukaddimet-ül-Gaznevî: ibâdetlere dâir bir kitaptır. İsmi, "Ed-Diyâ-ül-Ma'nevi" olup, iki cilddir. 6-Şerh-ül-Pezdevî: Usûl-i fıkha dâir bir eserdir. 7-El-Mütedârik alel-Medârik fit-tefsîr, 8-Eş-Şâfî fî ihtiyâr-il-Kâfî, 9-En-Nüketü ales-Sahîh fil-hadîs.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 15

2) El-A'lâm cild-5, sh. 332

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 84

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 75

5) Keşf-üz-zünûn sh. 225, 438, 1022

6) Brockelmann Sup. 2, sh. 222

İBN-İ ZUGDÂN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Dâvûd bin Selâme el-Yezleteynî et-Tûnûsî el-Kâhirî olup, künyesi Ebû Abdullah ve Ebü'l-Mevâhib'dir. 820 (m. 1417) senesinde Tunus'ta doğdu. 881 (m. 1476) senesinde Kâhire'de vefât etti. Karâfe'deki eş-Şâziliyye kabristanına defnedildi.

İbn-i Zugdân, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Birçok ilmî eserleri okudu. Arab dili ve edebiyatını; Ebû Abdullah er-Remlî, Ömer eş-Şelşânî, Ömer el-Berzelî ve başkalarından, fıkıh ilmini; İbrâhim el-Ahdarî'den, mantık ilmini; Muhammed el-Mûsulî'den, hadîs ilmini; İbn-i Hacer'den öğrendi. 842 (m. 1438) senesinde Kâhire'ye gitti. Tasavvuf erbâbıyla görüşüp, onların sohbetlerinde bulundu. Evliyânın büyüklerinden Yahyâ bin Ebi'l-Vefâ ile görüşüp, bereketli sohbetlerine kavuştu. Hikmetli sözler konuşmaya başladı. Mâlikî mezhebinde idi.

El-Münâvî onun hakkında; “İbn-i Zugdân; gönül ehli, sözleri ma’nâlı vera’ sahibi, ilim ve irfan hazînesi, zâhidlerin önderi idi” demektedir.

İbn-i Zugdân, çoğu zaman cezbe hâlinde olur, kendisini Allahü teâlânın sevgisi kaplardı. Câmi’ul-Ezher’in bitişiğindeki minare yanında ikâmet eder, ibâdet ve tefekkürle vaktini geçirirdi. İbn-i Zugdân’ın sözleri, şiirleri, kasideleri, sohbetlerde okunurdu. Bunları dinleyen herkes, ma’nevî coşkunluğa dalardı, İbn-i Zugdân, kendisini çekemiyenlere, yumuşak ve güzel muâmele ederdi. Bir defasında onu tutup dövdüler. Dövenlerin babalarını çok seviyordu. Bu sebepten başından kan aktığı hâlde gülerek; “Siz benim efendilerimsiniz, ben de sizin hizmetçinizim” dedi.

İbn-i Zugdân, Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) sık sık rü’yâsında görürdü. Gördüğü rü’yâları kendisi şöyle anlatır:

“Bir gece Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) rü’yâmda gördüm ve; “Ey Allahü teâlânın Resûlü! Birçok kimse, sizi rü’yâda sık sık gördüğüme inanmıyorlar” dedim. Mübârek elini kalbimin üzerine koydu ve; “Ey evlâdım, gıybet haramdır. Sen, “Ey mü’minler! Zannın çoğundan sakınınız! Çünkü, zannın ba’zısı günah olur. Birbirinizin kusurunu araştırmayın! Birbirinizi gıybet etmeyin!” (Hucurât-12) meâlindeki âyet-i celîlesini okumadın mı?” buyurdu. O günlerde, yanımda bir cemâat oturmuş, başkalarının aleyhinde konuşup dururlardı. Sonra Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Eğer başkasının gıybet etmesini dinlemek mecbûriyetinde kalırsan, İhlâs ve Mu’avvezeteyn sûrelerini oku. Hâsıl olan sevâbı, gıybeti edilenlere hediyye eyle. Çünkü gıybet ile sevâb, ikisi de birbirlerini ta’kib ederler ve Allahü teâlânın izni ile denk olurlar.”

Resûlullahı (aleyhisselâm) rü’yâmda gördüm. Bana dedi ki: “Uyuyacağın zaman beş defa E’ûzü Besmele oku ve sonra şöyle duâ et: “Ey Allahım! Muhammed’in hakkı için, Muhammed’in yüzünü şu anda ve gelecekte bana göster.” Bunu dediğin zaman, ben sana görünürüm ve asla gecikmem.”

Resûl-i ekremi (aleyhisselâm) yine rü’yâda gördüm ve; “Ey Allahın Resûlü, beni bırakma” dedim. Resûlullah buyurdu ki: “Biz, Kevser havuzuna gelip, orada kana kana su içinceye kadar seni bırakmayız. Çünkü sen, Kevser sûresini okuyup, bana salât ve selâm getiriyorsun. Salât ve selâmın sevâbını sana hibe ettim. Kevser sûresinin sevâbını ise, senin için bekletmekteyim. “Estağfirullahel’azîm ellezî lâ ilahe illâ hüvel hayyelkayyûme ve etûbü ileyhi ve es’elüh-üt-tevbete vel-magfirete innehü hüvet-tevvâbürrahîm” sözünü, amelinde riyakarlık olduğu veya sözün herhangi bir bencilliğe kaçtığı zaman tekrarla.”

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) rü’yâmda bana; “Sen yüzbin kişiye şefaat edeceksin” buyurdu. Ben de; “Ey Allahın Resûlü! Hangi amelimle bu mertebeyi elde ettim?” diye sorunca, buyurdu ki: “Benim üzerime okuyup, sevâbını bana hediye ettiğin salât ve selâm ile bu mertebeye eriştin.”

Bir kere, zikrimi tamamlamak için Resûlullaha okuduğum salât ve selâmlarda acele ettim. Okuduğum salât ve selâm bin adet idi. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) rü’yâmda; “Acelenin şeytan işi olduğunu bilmezmisin?” diye beni azarladı ve buyurdu ki: “Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli seyyidinâ Muhammed derken, yavaş yavaş, harflerin üzerine basa basa söyle. Ancak vakit daralmış ise, o zaman biraz acele edebilirsin. Sana öğrettiğim bu şekil, faziletli şeklidir. Başka şekillerde getirilen salât ve selâm yine kabûl olunur. En iyisi, salatın başlangıcında bir kere de olsa, tam ma’nâsı ile, yavaş yavaş salât ve selâmın tamâmını getirmelisin, noksan bırakmamalısın.” Sonra Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), bana tam salât ve selâmın şeklini şöyle ta’lim buyurdular “Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli seyyidinâ Muhammedin kemâ salleyte alâ seyyidinâ İbrâhîme ve alâ âli seyyidinâ İbrâhîme ve bârik alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli seyyidinâ Muhammedin kemâ bârekte alâ seyyidinâ İbrâhime ve alâ âli seyyidinâ İbrâhime fil âlemin, inneke hamîdün mecîd. Esselâmü aleyke eyyühennebiyyü ve rahmetullâhi ve berekâtühü.” Bir gece yine rü’yâmda, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Senin bir ihtiyâcın var ise ve onun yapılmasını diliyorsan, Seyyidet Nefîse’ye (Resûlullahın (aleyhisselâm) pak neslinden gelen bir veliyye hâtundur) bir kuruş olsa dahî adakda bulun. O zaman senin ihtiyâcın giderilmiş olur.”

Bir zaman Resûlullahı rü’yâmda görmez oldum. Sonra yine görmeğe başladım. Bunun üzerine ben: “Ey Allahın Resûlü! Benim günâhım ne idi ki, bana görünmez oldunuz?” diye sordum. Buyurdular ki “Sen bizi rü’yâda görecek kimselerden değilsin; zîrâ sen, sırlarımızı başkalarına ifşa ediyorsun.”

Gerçekten ben gördüğüm rü'yâlarımdan ba'zılarını yanımda bulunan bir şahsa anlatmıştım. Bundan böyle Allahü teâlâya tövbe eyledim. Tövbe ettikten sonra, yine Resûl-i ekremi (aleyhisselâm) rü'yâmda görmeye başladım.

Bir keresinde Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) rü'yâmda bana; "Ey Muhammed! Bu gaflet ve bu uyku neden? Neden bizden böyle uzaklaştın? Neden Kur'ân-ı kerîm okumayı terk eyledin? Kur'ân-ı kerîm okumayı bırakıp da, yalnız zikirle meşgûl olman ne için? Hergün, bir cüz'ün dörtte biri olursa da Kur'ân-ı kerîm oku. Hergün, bundan az okumamağa dikkat et" buyurdu.

İbn-i Zugdân'ın talebelerinden ba'zıları şöyle demektedirler. (O günden sonra İbn-i Zugdân, Kur'ân-ı kerîm okumasını terk etmedi. Ba'zı âyet-i kerîmeleri tekrar tekrar okur, üzerinde durur ve ağlardı. Göz yaşları yanaklarından ve mübârek sakalı üzerinden akardı. Onun huzûrunda konuşmaya kimse muktedir olamazdı. Zîrâ, vecd hâli ve çok ağlaması, herkesi susmağa mecbûr kılardı."

Rü'yâmda Resûlullah efendimize (aleyhisselâm); "Ey Allahın Resûlü! Sana bir defa salevât-ı şerîfe getirene Allahü teâlâ on defa salevât-ı şerîfe sevâbı verir. Acaba bu keyfiyet, kalben diyen kimselere mi mahsûstur?" diye sordum. Buyurdu ki: "Hayır, bana salevât-ı şerîfe okuyan, gâfil de olsa bu fazilete nail olur. Allahü teâlâ, dağlar gibi melekler yaratır. Bu melekler, salevât-ı şerîfeyi okuyana duâ eder." Yine bir rü'yâmda, Server-i âlem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Sakın hased edenlerden korkma, zîrâ onlar sana hile kurmağa çalışırlarsa, mutlaka Allahü teâlâ da onlara, kendilerinin tuzaklarına benzer bir tuzak kurar. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde öyle buyurmuştur."

İbn-i Zugdân buyurdu ki: "Kötü arkadaşları terketmek istersen, ilk önce kendindeki kötü ahlâkı terk et. Nefsin, sana herkesten daha yakındır. En yakına emri ma'rûf yapmak daha önce gelir."

"Dünyalık peşinde koşanlar, dünyâya sımsıkı sarılıyorlar. Hâlbuki her nefes alışta ondan uzaklaşmaktadırlar, ileriyi göremediklerinden kördürler."

"Zenginlikle fakirlik, birbirlerine karşı övündüler. Zenginlik, fakirliğe dedi ki: "Sen kim olursan, ben, Allahü teâlânın vasfıyım." Fakirlik, zenginliğe şu cevâbı verdi: "Ben olmasaydım, senin vasfın bilinmiyecekti. Benim tevâzum olmasaydı, senin kıymetin artmayacaktı ve yükselmeyecekti. Ben ubûdiyyetin nişânesiyim."

"Resûlullahı (aleyhisselâm) rü'yâsında görmek istiyen bir kimse, gece ve gündüz, aşk ile tutuşup, O'na salevât-ı şerîfe getirmeli ve O'nunla birlikte evliyâyı da sevmelidir. Eğer Resûlullah ile birlikte evliyâyı sevmezse, Resûlullahın kapısı kendisi için kapalı olur. Çünkü evliyâ, insanların efendileridir. Onlar kızarlarsa, Allahü teâlâ da onlar kızdığı için gazâba gelir. Resûl-i ekrem de böyledir. Evliyânın sevmediğini, Resûlullah da sevmez, onlar kızdığı için, Resûlullah da kızar."

"Haber aldığımıza göre, kıyâmet gününde, ismi Muhammed olan kimseleri Allahü teâlânın huzûruna getirirler. Hak teâlâ, Muhammed isimli kimseye; "Bana isyan ederken, hiç isminden de utanmadın mı? Hâlbuki senin ismin, Habîbimin ismi idi. Fakat ben, sana azâb etmem. Zîrâ sen, Habîbimin ismi ile isimlendirilmişsin. Git ve Cennete gir" buyurur."

"Zâlim ile arkadaşlık eden zâlimdir. Zîrâ zâlimle beraber bulunmak, Allahü teâlâdan gâfil olmak ve nefsinden râzı olmak hastalığını ortaya çıkarır. Hemen bunun arkasından da şeytan ile oturmak husûsu ortaya çıkar."

"Dünyâ sevgisi ile bir arada yapılan ibadet, kalbi meşgûl etmekten ve a'zaları yormaktan başka birşey değildir. Böyle bir ibâdet, ne kadar çok olsa da yine az sayılır."

"Talebe çok zaman, hocasına "Neden?" dediği için ni'metlerinin arttırılmasından mahrûm kalmıştır."

"Gösteriş bulunan her amel, makbûl amel değildir. Zira Hak teâlâ; "Sâlih ameli kabûl ederim" buyuruyor. Her kim yapmış olduğu amelini gösteriş niyetiyle yaparsa, onun ameli Allahü teâlânın huzûruna ulaşmaz. Yapanın yanında kalır."

"Ey kişi, evliyânın sohbetinde bulun. Eğer onların sana hiç faidesi yok ise de, kıyâmet gününde senin ellerinden tutarlar. Kendilerine arkadaş olanların, dünyâda da musibet yükünü yüklenirler. Üzüntü ve hüzünlerini paylaşırlar."

İbn-i Zugdân, birçok eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Kavâninü hükm-il-işrâki ilâ sufiyyeti cemî' il-âfâk, 2- Bugyet-üs-süâl an merâtib-i ehl-il-kemâl. 3- Silâh-ül-

vefâiyye bi sügril İskenderiyye, 4- Ferh-ül-esmâ’ bi rühas-is-simâ’, 5- Mevâhib-ül-me’ârif, 6- Şerhu hükm-il-atâiyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 5

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-7, sh. 66

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 335

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 209

5) Ahlwardt; Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-5, sh. 61

6) Brockelmann Gal-2, sh. 253 Sup-2, sh. 152

7) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 67

İBN-İ ZÜHRE (Muhammed bin Yahyâ)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Tefsîr ilminde de büyük âlim idi. İsmi, Muhammed bin Yahyâ bin Ahmed bin Dugre bin Zühre olup, lakabı Şemseddîn, nisbeti Dımeşkî’dir. 757 (m. 1357) senesinde Habrâd’da doğdu. 848 (m. 1444) senesi Cemâzil-evvel ayının onsekizinde Trablus’ta vefât etti.

Trablus’ta büyüdü, önce Kur’ân-ı kerîmi okumasını öğrendi ve tamâmını ezberledi. Sonra Umde, Tenbîh, Minhâc ve İbn-i Mu’tî’nin “Elfiye” adlı eserini ezberledi. Necmeddîn bin Câbî, Şemseddîn bin Kâdı Şühbe, Şemseddîn Sarahdî, Şerefüddîn Gazzî, Sadreddîn Yûsufi Şerîşî ve daha başka âlimlerden fıkıh ilmi öğrendi. Zeynüddîn Kuraşî’den tefsîr ilmini, Şihâbüddîn Zührî’den usûl ilmini, Sarahdî’den Arabî dil bilgilerini öğrendi. İbn-i Sadık, Kemâleddîn bin Nehhâs, İbn-i Kavâlih ve Muhibbüddîn Sâmit’ten hadîs-i şerîf öğrendi. Bülkînî, Zâhir Berkûk ile beraber Trablus’a gelince, onunla da görüştü. Hocası İbn-i Câbî’nin vefâtından sonra, Emevî Câmii’nde ders okuttu. Bu bölgede siyâsî karışıklık olduğundan, bir müddet zor durumda kaldı. Buradan Aclûn’a gitti. Daha sonra Dımeşk’a döndü. Dımeşk’den de tekrar Trablus’a gelerek, buraya yerleşti. Burada ders verdi ve çok talebe yetiştirdi. Talebelerine hadîs-i şerîf öğretti ve hatîblik yaptı. Birkaç defa hacca gitti. 836 (m. 1432) senesinde Beyt-ül-makdîs’i ziyâret etti. İlmi ile amel eden büyük âlimlerden idi. Dînin emir ve yasaklarına son derece bağlı idi. Fıkıh ilminde, kendi memleketinin en büyük Şafiî fıkıh âlimi idi. Elli sene insanlara ilim öğretti. Çeşitli tabakalarda pekçok insan ondan istifâde etti.

Burhâneddîn Sevbînî, Bâlâtansî ve Takıyyüddîn bin Fehd, İbn-i Zühre’den ilim öğrenen âlimlerdir. Talebelerine ilim öğretmek için çok gayret eder ve onlara çok iyi davranırdı. Trablus’ta Mensûrî Câmii’nde uzun zaman hatîblik vazîfesinde bulundu. Trablus ve diğer şehirlerdeki insanlar onu büyük bilir ve saygı gösterirlerdi, duâsını almak isterler, duâsıyle bereketlenirlerdi. Çok uzak yerlerden ondan fetvâ almaya gelirlerdi. Giyim kuşamında orta hâlli davranırdı. Pekçok güzel huyları kendinde toplamıştı.

Yazdığı kıymetli eserlerinden birkaçı şunlardır: 1-Şerh-ut-Tenbîh: Dört cild olup siyâsî kargaşa esnasında yandığı söylenir. 2- Şerh-ut-Tebrîzî: Üç cilddir, 3-Feth-ül-Mennân fî tefsîr-il-Kur’ân: On cilddir. 4- Ta’lîkâtü alâ şerh-ır-Ravda: Sekiz cilddir. 5-Hâşiyetü alâ ravdat-it-tâlibîn lin-Nevevî, 6-Şerh-ül-azîz alel-Vecîz lil-Gazâlî, 7-Ta’lîkât: Tezkire şeklinde büyük bir kitap olup, içinde; fıkıh, hadîs, tefsîr, va’z ilimleri bulunmaktadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 98

2) El-A’lâm cild-7, sh. 139

3) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-10, sh. 70

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 195

5) Keşf-üz-zünûn sh. 438

İBN-İ ZUKKÂÎ

Kırâat ve astronomi âlimi. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Behâdır bin Ahmed bin Abdullah el-Kuraşî en-Nevfelî el-Gazzî olup, lakabı Burhânüddîn’dir. 745 (m. 1344) senesi Rebî’ul-

evvel ayında Gazze’de doğdu. 816 (m. 1414) senesi Zilhicce ayında Kâhire’de vefât etti. Bâb-ün-Nasr civarına defnedildi.

İbn-i Zukkâî, Gazze kadısı el-A’lâ Ali bin Halef, nûr Ali el-Fevî’den ve birçok âlimden ilim öğrendi. Kırâat ilmini Şemsüddîn el-Hakrî’den, fıkıh ilmini Bedrüddîn el-Konevî’den ve tasavvuf yolunu Abdülkâdir-i Geylânî’nin torunlarından olan Ömer Geylânî’den öğrendi. Aynı zamanda şâir ve edîb idi. Astronomi ilminde de âlim olan İbn-i Zukkâî, seyahat etmeyi çok severdi. Bu yüzden çok seyahat edip birçok yer gördü. Herşeye ibret nazarı ile bakardı.

İbn-i Zukkâî, haram ve şüphelilerden çok sakınırdı. Çoğu zaman kimse ile görüşmeyip uzlete çekilirdi. Bitkilerde bulunan fâideleri çok iyi bilirdi. Bu husûsta mütehassıs oldu. Tabibler gibi, ağrılara iyi gelen bitkileri ve otları söylerdi, ilâç yapmakla geçimini te’min ederdi. İlâç yapmak için otları incelerdi. Bunun için seyahatlerde bulundu.

Şeyh Muhammed el-Karmî şöyle anlatır: “Birgün evimde yalnız iken duâ edip, Allahü teâlâdan, bir evliyâ kulu eliyle bana bir gömlek göndermesini niyaz ettim. Çok geçmeden kapı çalındı. Açıp baktığımda İbn-i Zukkâî’yi gördüm ve elinde bir gömlek vardı. “Buyurun, bu gömleği size hediye olarak getirdim” dedi ve gömleği vererek ayrıldı. O zaman bu zâtın, Allahü teâlânın sevgili bir kulu olduğunu anladım.”

İbn-i Zukkâî, âlim ve şâir bir zât olup, dîvânları meşhûrdur. Vefâtına üç sene kala şiir yazmayı bıraktı. Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1-Kasîde-i Tâiyye (Beşbin beyttir), 2-Levâm-ül-envâr fî sîret-il-ebrâr, 3-Dîvânü Şi’r.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 89

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-1, sh. 130

3) El-A’lâm cild-1, sh. 64

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 115

5) İzah-ul-meknûn cild-1, sh. 482, 485

6) Brockelmann Gal-2, sh. 237

7) Ahlwardt. Verzeichiss der arabischen Handschriften cild-7, sh. 87

İBRÂHİM BİN HÜSEYN SARRÂF TENNÛRÎ

Anadolu’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Hüseyn Sarraf’dır. Tennûrî diye meşhûr olmuştur. Sivaslı olduğu bilinen İbrâhim Tennûrî hazretlerinin, doğum târihi bilinmemektedir. 887 (m. 1482) senesinde Kayseri’de vefât etti. Kabri Kayseri’dedir.

Konya’da Molla Sarı Ya’kûb’dan ilim tahsil etti. Sonra onunla birlikte Kayseri’ye gitti. Hundî Hâtun Medresesi’nde, Molla Sarı Ya’kûb’un vefâtından sonra müderris oldu. Kendisi Şafiî mezhebinde idi. Bu medresenin vakfiyesinde, gerek müderrisin ve gerekse talebelerin Hanefî mezhebinde olmaları şart koşulduğundan, bu medresenin müderrisliğinden ayrıldı. Kendi hâlinde bir kenara çekilip, ibâdetle meşgûl oldu. Zaman geçtikçe, Allah sevgisi ile içi yanar oldu. Kur’ân-ı kerîm güzel bir sesle okunurken dinlese; ağlamaya başlar, içinden bir âh eder ve bayılırdı, İlâhî cezbenin te’sîri ile, tasavvufa yönelme isteği fazlalaştı. Erdebil sûfîlerine ulaşmayı çok arzu etti. Bu sırada Akşemseddîn hazretlerinin ismini ve medhini duyup, ona talebe olup, hizmetinde bulunmaya karar verdi. Akşemseddîn hazretleri Beypazarı’nda bulunuyordu. Beypazarı’na gitti. Şeyh’in Göynük’e gittiğini öğrenince, o da Göynük’e gitti ve hizmetine tâlib oldu.

Akşemseddîn hazretleri, orada insanlara va’z ve nasihat ediyor ve onların derdlerine derman oluyordu, İbrâhim Tennûri, bundan sonrasını şöyle anlattı: “Onun sohbet meclisinde, bir köşede oturup dinledim. Mecliste bulunanların herbiri, bedenî bir hastalığıyla ilgili suâl sorup, suâline uygun bir cevap alıp gidiyordu. Herkes gitti. Akşemseddîn hazretleriyle başbaşa kalınca; “Rûhî hastalıklardan hiç soran yok, herkes bedenî hastalıklardan soruyor” buyurdu. Kalkıp onun önüne diz çöktüm. Akşemseddîn hazretleri bana; “Sana kim derler, nerelisin ve adın nedir?” diye sorunca, ben de Kayseri’de müderris olduğumu bildirdim ve; “İçime bir ateş düştü, gizli derdime bir derman ümidiyle geldim” dedim. Bunun üzerine Akşemseddîn hazretleri; “Bize ne hediye getirdin?” buyurunca, utandım ve terledim. “Çok fakir olduğum için

birşey getiremedim” dedim. Bunun üzerine; “Benim hediye dediğim dünyâ malı değildir. Allahü teâlâdan sana ulaşan hâller nelerdir?” buyurunca; “Kara bir yüzle size geldim” dedim.

Bu hâlden sonra, bana halvette kalmamı emretti. Olgunluk ve üstünlük sofrasındaki ni’metlerle gönlümü doyurdu. O gece ibâdet edip uyudum. Rü’yâmda dörtyüz hâl gördüm. Sabah olunca, bu dörtyüz hâli birer birer hatırladım. Hâlbuki daha önceki zamanlarda, namaza durduğum zaman hangi sûreyi okuyacağımı unuturdum. “Bu hâl (gelişme ve huzûr), Şeyh Akşemseddîn hazretlerinin bereketindendir” diye inandım. Diğer talebeleriyle birlikte geceleri ibâdet ederek geçiriyorduk. Diğer talebeler halvette; yemekten, içmekten ve uyumaktan kendilerini alıkoyuyorlardı. Bana ise her gece çeşitli yemekler, ekmek ve bir miktar su gönderiyordu. Ma’nevî sofradan doyurduğu gibi, zâhir hâlde bile doyuruyor idi. Uzun müddetten sonra bu derece riyâzet çekenler (aç, susuz ve uykusuz) duranlar arasında, kendimde insanın hayvanlık yanının ağır bastığını anlayıp, bu derece yeme ve içme, bu makama yakışmaz diye düşündüm. O gece yemek yemedim ve ibâdetle meşgûl oldum, önceki gecelerde bulunan hâller bu gece görülmedi. Bu durum Akşemseddîn hazretlerine ma’lûm olunca, bana; “Kendi başına iş yapmak dervişin işi değildir. Bu çeşit hareketler, dervişe uygun değildir. Şeytanın vesvesesiyle hareket ettin. Hocan ve terbiye edicin olan kişi, senin ahvâlini senden daha iyi bilir iken, onun muradına muhalif olmak uygun, değildir” buyurdu. Halvete girdiğim 87. gece, Berât gecesinde, içimden biberli bir pilav yemek geçti. Akşam olunca Akşemseddîn hazretleri beni da’vet etti ve istediğim pilavdan bir tabak ikram edip; “Beni yanında yok farzet ve benden utanma, istediğin gibi ye” dedi. Ben de emre uyarak, bir tabak pilavı yedikten sonra, Şeyh hazretlerinin emriyle halvetten çıktım.”

İbrâhim Tennûrî hazretleri, kendine yeni gelen talebeyi, Allahü teâlânın rızâsına kavuşuncaya kadar gündüzleri çalıştırır, geceyi ise ibâdet etmek sûretiyle ihyâ ettirirdi. Birçok mücâhededen ve riyâzetten sonra, tasavvufî hâller zuhur etmeye başlayınca halvet emrederdi.

Rivâyet olunur ki: Akşemseddîn hazretleri hayatta iken, İbrâhim Tennûrî Kayseri’de talebe yetiştirmekle meşgûl olduğu zamanda, “Kabz” (tasavvufdaki sıkıntılı olma) hâli vâki oldu. Onu gidermek için çalıştı. Fakat gideremeyince, Şeyh Akşemseddîn’le görüşmek üzere yola çıktı. Yolda gider iken, bir gece rü’yâsında Akşemseddîn hazretleri ona emredip; “Sıcak bir tandır üzerine oturup terlemen gerekir” dedi. Ertesi gün İbrâhim Tennûrî, sıcak bir tandır üzerine oturup, tepeden tırnağa terledikten sonra, kabz hâli, “Bast” (tasavvufdaki rahatlama ve sevinçli olma) hâline döndü ve sıkıntıdan kurtuldu. Akşemseddîn hazretleriyle karşılaşınca, rü’yâsını anlattı. Şeyh Akşemseddîn bunu hoş karşılayıp, kabz hâli olunca böyle yapmasını tavsiye etti. Bundan sonra İbrâhim Tennûrî, yetiştirdiği talebeler kabz hâline girdiklerinde, sıcak tandır üzerine oturtur, çok su içirmekle onu iyice terletirdi. Bu usûlle bast haline döndürüp irşâd ederdi. Bu yüzden Tennûrî diye meşhûr oldu.

Rivâyet olunur ki: İbrâhim Tennûrî çoğu zaman tasavvufda istiğrak (kendinden geçme) hâline girer ve kendi evlâdını bilmez; “Bu kimdir?” diye sorardı.

İbrâhim Tennûrî hazretlerinin tasavvuf hâl ve derecelerini bildiren “Gülzâr” adlı eseri çok kıymetlidir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 247

2) Nefehât-ül-üns sh. 688

3) Tâc-üt-Tevârih cild-2, sh. 576

İBRÂHİM KEREKÎ (İbrâhim bin Mûsâ)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Tefsîr, kırâat, usûl, Arab dili ve edebiyatını da iyi bilirdi. İsmi, İbrâhim bin Mûsâ bin Bilâl bin İmrân bin Mes’ûd bin Demec’dir. Lakabı Burhâneddîn olup, Kerekî adıyle meşhûrdur. 776 (m. 1374) senesinde Ürdün’ün doğusunda bir şehir olan Kerek’te doğdu. 853 (m. 1449) senesinde Ramazan ayında Kâhire’de vefât etti.

Önce Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Babası, Kerekî daha küçük iken 785 (m. 1384) senesinde vefât etmişti. O zaman meşhûr ve yaygın bir âdet olduğu üzere; Umde, Şâtıbiyye, Elfiyet-ül-

hadîs, Elfiyet-ün-nahv, Minhâc ve Nazmü Kavâid-il-i'râb kitaplarını ezberledi. Umde kitabını Alâeddîn Fâkûsî'nin huzûrunda, Minhâc kitabını da Bedreddîn Mahmûd Aclûnî'nin huzûrunda okudu. Yine bu âlimden İmâm-ı Nevevî'nin Ezkâr ve Rıyâd-üs-Sâlihîn adlı eserlerini okudu. Bülkînî ile oğlu Celâleddîn'in huzûrunda da okumuş, bu iki âlimin derslerinde bulunmuştur. Elfiyet-ül-hadîs ve Kavâid-ül-i'râb kitaplarını da ba'zı âlimlerin huzûrunda okudu. Kırâat ilminde; Nâfi', İbn-i Kesir, Ebû Amr kırâatlerini Şihâbüddîn İbn-i Müsbit Mâlikî'den okudu. Bilbîs'de Sirâcüddîn bin Hüleys'den kırâat okudu. Kâhire'de Şâtıbiyye kitabını, Ezher İmâmı Fahreddîn Bilbîsî'ye arzetti. Tûlûn Câmii İmâmı Takıyyüddîn Askalânî'den kırâat-i seb'ayı okudu. Dımeşk'da da, Hamza ve Kisâî kırâatlerini, yine kırâat-i seb'anın tamâmını ba'zı âlimlerden okudu. Yine büyük âlim Ebû Abdullah Magribî Tevrîzî'den; kırâat, nahiv, mantık ve sarf ilimlerini öğrendi. Şemseddîn Habîb Bilbîsî, Burhâneddîn Beycûrî, Veliyyüddîn Irâkî, Bedreddîn Tanbezî'den fıkıh ilmi öğrendi. Beyt-i Makdîs'te de; Şemseddîn Kalkaşendî, Şemseddîn bin Hatîb ve Zeynî Kimenî'den fıkıh dersleri aldı. Sahîh-i Buhârî'yi; Takıyyüddîn Muhammed Mahyevî, İbn-i Sadîk, Tenûhî, İbn-i Baytar, Kemâleddîn Ömer Acemî Irâkî ve Heysemî gibi büyük âlimlerden dinledi. Ba'zılarından hadîs-i şerîfler yazdı. Sahîh-i Müslim'i de; Şihâbüddîn bin Mühendis ve Şemsüddîn Deyri'den okudu. Sirâcüddîn Bülkînî ve Şemseddîn Bermâvî'nin derslerine de devam etti. Zeynüddîn Irâkî ona icâzet verdi.

İbrâhim Kerekî, kırâat ve Arabî ilimlerde çok talebe yetiştirdi. 826 (m. 1423) senesinde, Sa'îd-üs-süadâ hânekâhında Cemâleddîn Bedrânî ondan Sahîh-i Buhârî'yi okudu. Bilbîs'de ve başka yerlerde ilim meclisi vardı. Derslerine devam edenlerin çokları, onun huzûrunda ezberlerini arzederlerdi. Şihâbüddîn bin Esed, Zeynüddîn Abdülgânî Heytemî ve Burhâneddîn Fâkûsî, kırâat-i seb'ayı öğrendiler. Şemseddîn Sehâvî de, İbrâhim Kerekî'nin huzûrunda Umde kitabını okuduğunu söyler. Bilhassa kırâat, Arabca ve fıkıh ilimlerinde önde gelen âlimlerdendi. Bikâî, "Mu'cem"inde onu medhetmiştir. 808 (m. 1405) senesinde Kâhire'ye yerleşti. 827 (m. 1424) senesinde Mısır'da Muhallâ bölgesinde kadılık yaptı. 829 (m. 1426) senesinde de Menûf beldesinde kadılık vekâletinde bulundu. Daha sonra Kâhire'ye döndü ve orada vefât etti.

İbrâhim Kerekî, kırâat, fıkıh, Arabca ve diğer ilimlerde kıymetli kitaplar yazdı. Ba'zıları şunlardır: 1-El-İs'âf fî ma'rifet-il-kat' vel-İsti'nâf, 2-Lahzat-üt-tarf fî ma'rifet-il-vakf, 3-Nüket aleş-Şâtıbiyye, 4-El-Âletü fî ma'rifet-il-vakf vel-İmâle, 5-Half-ür-remz fî vakfi Hamza ve Hişâm alel-hemz, 6-Dürret-ül-kâri-il-mecîd fî ahkâm-il-kırâati vet-tecvîd, 7-Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik, 8-İ'râb-ül-mufassal minel-Hucurâti ilâ âhır-il-Kur'ân, 9-Mirkât-ül-Lebîb ilâ ilm-il-e'ârib, 10- Nesr-ül-Elfıye, 11-Şerhu Füsûli İbn-i Mu'tî, 12-Muhtasar-ül-Verekât, 13-Hâşiyetü alâ tefsîr-il-Kâdı Alâeddîn Türkmânî, 14-Muhtasar-ur-ravda, 15-Şerhu Tenkîh-il-Lübâb, 16-Mezâhib-ül-kurrâ-is-seb'a.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1 sh. 118

2) El-A'lâm cild-1, sh. 75

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1 sh. 22

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 175

İBRÂHİM MASMÛDÎ

Tilmsânda yetişen âlim ve velîlerin büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Muhammed Masmûdî Tilmsânî'dir. Künyesi Ebû İshak'dır. Doğum târihi ve vefât yeri kaynaklarda bildirilmemektedir. Aslen Sanhâca'dandır. 804 veya 805 (m. 1402) senesinde vefât etti. Tilmsân sultanlarına âit "Ravda-i Âli Zeyyân"da medfûndur.

Sanhâca'da büyüdü, ilim öğrenecek çağa gelince, Fas'ın büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Zamanının büyük fıkıh âlimi Mûsâ Abdûsî, meşhûr âlim Muhammed İbilî bu âlimlerdendir. Ebû Abdullah Şerîfin yanında uzun zaman çeşitli ilimleri tahsil etti. Ebû Abdullah'ın vefâtından sonra Taşfîniyye Medresesi'ne gitti. Orada büyük âlim ve kadı, Sa'îd Ukbânî'den ilim öğrendi. Devamlı ilimle, ibâdetle meşgûl olurdu. Vera', zühd ve takvâ sahibi idi. Herkese çok iyilik ederdi. İlim müzâkere etmeyi çok severdi. Sahâbe-i Kirâmın ve İslâm âlimlerinin yoluna çok bağlı idi. Siyer ilmini, önceki ve sonraki âlimlerin hâllerini, hayatlarını çok iyi bilirdi. İbn-i Merzûk el-Hafîd'in hocalarındandır.

Kerâmetler ve hâller sahibi idi. İslâmiyete çok bağlı olup, duâları kabûl olunurdu. Kerâmetleri çoktur. Talebelerinden biri anlatır: “Ben hocamın evinde idim. Odada bizden başka kimse yok idi. Kur’ân-ı kerîm okuyordu. Tecvîd dersi okutan hocalar gibi, elindeki çubukla vakf yerlerini (durulacak yerleri) işâret ediyordu. Kendi kendime; “Acaba hocam niye böyle yapıyor? Herhalde cinlerden biri Kur’ân-ı kerîm dersi alıyor” diye hatırımdan geçti. Hemen o anda; “Yâ Muhammed!. Ba’zı âlimlerden, cinler Kur’ân-ı kerîm okur ve tecvîd dersi alırlar” buyurdu.

İbrâhim Masmûdî’nin talebelerinin büyüklerinden Ebû Abdullah bin Cemîl anlatır: “Birgün bana bir mes’ele soruldu. Ben, bu husûsta âlimlerin meşhûr kavline uymayı uygun bulmadım. Ancak bu husûsta sıkışınca, âlimlerin meşhûr olan kavillerine uymaya mecbûr kaldım. Mes’eleyi araştırdım. Bu işte İbn-i Habîb’e âit bir cevaz buldum. Sonra onu taklid ettim. Daha sonra annemi ziyârete gittim. Üzerime bir taş düştü ve bana çok fazla acı verdi. Bu hâdiseyi, meşhûr kavli terkedip, meşhûr olmayanı taklid etmemin cezası olarak telakki ettim. Bunu benden başka kimse bilmiyordu. Daha sonra acılar içinde hocamı ziyâret ettim. Bana; “Neyin var?” diye sordu. “Bir şeyim yok, cezamı çekiyorum” dedim. Bana hemen; “Taklid edip, İbn-i Habîb’e uyanlara günah yoktur” dedi. Hâlbuki benim İbn-i Habîb’i taklid ettiğimi kimse bilmiyordu. Bu, onun en büyük kerâmetlerindendir.”

Şöyle anlatılır: “İbrâhim Masmûdî’nin bulunduğu şehrin etrâfında kale olduğundan, akşam belli bir saatte şehrin kapıları kapatılırdı. Birgün kapının kapanma zamanına yetişemeyip dışarıda kaldı. Daha sonra şehirde gezerken görüldü.”

İbrâhim Masmûdî beyaz tenli ve uzun boylu idi. Güzel temiz elbise giyerdi, ilkbahar gelip çiçekler açınca, çiçeklerin çeşitlerine, renklerine, yaratılışındaki hikmetlere dikkatlice bakardı. O anda kendini vecd ve hâl kaplardı. Çiçekleri koklar ve Lokman sûresinin; “İşte bu gördükleriniz, Allahü teâlânın yarattıklarıdır. Haydi gösterin bakalım, Allahü teâlâdan başkası ne yaratmış?” meâlindeki onbirinci âyet-i kerîmesini okurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) El-Bustân sh. 64

2) Ta’rîf-ül-halef cild-2, sh. 16

İBŞÎTÎ (Ahmed bin İsmâil)

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ahmed bin İsmâil bin Ebî Bekr bin Ömer bin Büreyde olup, lakabı Şihâbüddîn İbşîtî’dir. 810 (m. 1407) senesinde Mısır’da doğdu. 883 (m. 1478) senesi Ramazân-ı şerîfin dokuzunda, Cum’a günü vefât etti. Cennet-ül-Bâki’ kabristanında İmâm-ı Mâlik’in (radıyallahü anh) kabrine yakın bir yere defnedildi.

Ahmed bin İsmâil, Kur’ân-ı kerîmi, doğduğu yer olan İbşît’te öğrendi ve ezberledi. İbn-i Savvâf, İbn-i Hamîd ve İbn-i Kutb’dan fıkhı, Rumeysî’den kırâat ilimlerini tahsil etti. 820 (m. 1417) senesinde Kâhire’ye gidip, Câmi’ul-Ezher Medresesi’ne girdi. Orada Burhânüddîn el-Bicûri. Şemsüddîn el-Bermâvî, Veliyyüddîn el-Irakî’den fıkıh okudu. İzzüddîn bin Abdüsselâm’dan mantık ilmini, Şihâbüddîn Ahmed es-Sanhacî, Şemsüddîn eş-Şantûfi, el-Mahallî, Muhibbüddîn bin Nasrullah, Şerâfüddîn Sübkî’den nahiv ilmini öğrendi. Veliyyüddîn el-Irâkî, Hâfız İbn-i Hacer ve başka âlimlerin hadîs-i şerîf derslerini dinledi. Böylece; fıkıh, usûl, Arabî ilimler, ferâiz, hesab (matematik), arûz, mantık ve başka ilimlerde de üstün bir dereceye yükseldi. Ders okutmaya başladı. Çok kimseler onun ilminden istifâde ettiler. El-Bekrî, el-Cevherî, yetiştirdiği âlimlerdendir.

İbşîtî, zühd ve vera’ sahibi olmakla ve çok ibâdet etmekle tanındı. Uzleti seçti, ihtiyâç içinde yaşadı. Elinde birşey olmamakla birlikte, herkese elinden gelen yardımı yaptı. Evinde bir hasır dahî yoktu. Kuru yerde yatardı, Îsâr sahibi idi. Ya’nî kendisi muhtaç olmasına rağmen, eline geçen herşeyi ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. 757 (m. 1356) senesinde hacca gitti. Resûlullahın (aleyhisselâm) Medîne-i münevveredeki Kabr-i şerîfini ziyâret etti ve orada kaldı. Medîne-i münevveredeki müslümanlar onun ilminden çok istifâde ettiler. İbşîtî, çok kerre hacca gitti. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Daha sonra Medîne-i münevvereye döndü.

İbşîtî, Medîne-i münevverede hadîs-i şerîf dersi okunan bir mecliste iken, kendisinden ders vermesi istendi. O, Ebi’l-Ferec Merâgî gibi büyük bir âlimin o mecliste bulunması sebebiyle,

ders vermekten haya etti ve ders vermedi. Bir rivâyete göre de, Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrundaki edebi sebebiyle ders vermekten kaçındığı bildirildi.

İbşîtî vefât ettiğinde, cenâze namazında büyük bir cemâat hazır bulundu. Medine halkı, vefâtı sebebiyle çok üzüldü.

Bukâî onun hakkında şöyle dedi: “Fazilet sahibi, ilimde mahir, zâhid ve Şafiî mezhebinde idi. Sonradan Hanbelî mezhebine geçti. Yirmi seneden fazla Medîne-i münevverede kaldı, İlminden herkes istifâde etti.”

Çeşitli ilim dallarına dâir birçok eserler yazdı. Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1- Nâsih-ül-Kur’ân ve Mensûhuhû, 2- Şerh-ur-rahbiyye, 3- Şerhu tasrifi İbn-i Mâlik, 4- Şerhu minhâc-il-Beydâvî, 5- İtkân-ür-râid fî fenn-il-ferâiz, 6-Şerhu Kavâidi. İbn-i Hişâm.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 163

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-1, sh. 235

3) El-A’lâm cild-1, sh. 97

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 337

İSHAK FAKÎH

Kütahya’da yetişen âlimlerden. 750 (m. 1349) yılından önce doğduğu tahmin edilen İshak Fakîh’in, doğum yeri ve hayâtı hakkında pek az ma’lûmât vardır. Lakabı Cemâleddîn’dir. Babasının adı Hacı Halîl Hayrullah’dır. 825 (m. 1422) yılından sonra Kütahya’da vefât edip, kendi yaptırdığı medrese ve câminin yanındaki türbesine defnedildi.

Aklî ve naklî ilimleri ehil kimselerden öğrenip, birçok ilimde söz sahibi oldu. Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinde yetişti. Kütahya’ya hâkim olan Germiyanoğullarına nasihatlerde bulunup, onların hâl ve hareketlerini İslâmiyete uydurmalarına yardımcı oldu. Osmanlılarla Germiyanoğulları arasında dostluğun pekişip kaynaşmasına çalıştı. Kütahya’da kadılık yaptı. Germiyanoğlu Süleymân Şah, kızını Yıldırım Bâyezîd Hân’a verince, gelini Bursa’ya götüren Germiyan hey’etine başkanlık etti. Bursa’da zamanın büyükleri ile görüştü. Koca Kâdı nâmıyla ma’rûf, Bursa kadısı Mahmûd Efendi’nin sohbetlerinden çok istifâde etti. İki müslüman-Türk devletinin Bizans’a karşı birlik ve beraberlik içinde bulunmaları ve birbirlerine yardımcı olmaları için faaliyetlerde bulundu. 825 (m. 1422) yılında Kütahya’da, bugünkü İshak Fakîh mahallesinde bir külliye inşâ ettirdi. Bir mescid, bir dershâne, yedi oda ve bir kütüphâneden müteşekkil olan külliyenin yanında bir de türbe yaptırdı. Bugün bu medrese, yol geçtiği için ortadan kaldırılmıştır. Mescid kısmı, İshak Fakîh Câmii adıyle ibâdete açıktır. İshak Fakîh, yaptırmış olduğu bu külliyeyi, ilim erbâbına vakfetti.

İshak Fakîh yaptığı vakfı ve akarını, bir vakfiye ile açıkladı. Vakıf şartlarının da yazılı olduğu bu vakfiyenin başında buyuruldu ki:

“Hamd ve sena, ol Allahü azîmüşşâna mahsûsdur ki; kalblerimizi îmân nûru ile aydınlatıp, sinelerimizi hidâyeti kabûle açık ve vâsi (geniş) kıldı. Cevâmü’ul-kelim (az sözle çok ma’nâ ifâde etmek kudreti) ile Kur’ân-ı kerîm kendisine verilmiş ve dîni (İslâm dîni), sâir dinleri çeşitli huccet ve delîller ile nesh etmiş olan Hazreti Muhammed’le, kendisine ihlâs ile tâbi olan âli (Ehl-i beyti) ve Eshâbının üzerine salât ve selâm olsun. Hamd ve sena, salât ve selâmdan sonra, şüphe yokdur ki, dünyâ ve içinde sakin olanlar yok olmaya ma’rûzdur. Dünyâ hayâtı, bulutlar gibi sür’atle geçmektedir, İns ve cinden hiçbirine dünyâ bakî değildir.

Dünyânın meta’ından gümüşü elem ve hüzün, altını ise yakıcı ateş, izzet ve şerefi zillet demeğe şayan ve gurûrlanması ar (utanç), rahatı azâb, sevinci şer, ma’mûresi harab, ni’meti şiddet ve ızdırap, sıhhati meşakkat, mal ve mansıbı kötülük, devletinin encamı hasret ve nedâmetden ibârettir. Âhıret ise, cenâb-ı Hakka ve âhıret gününe îmân ile ittika yolunu tutanlar için mahz-ı hayr ve bakî olup, ni’met ve devletinin bekâsı sonsuz ve ebedîdir. Buna kavuşmak ise, ancak, îmân ve amel-i sâlih işlemek, amellerinde hayır ve hasenat tohumlarını saçmakla mümkün ve müyesser olur. Nitekim, Resûl aleyhisselâm; “Dünyâ, âhıretin tarlasıdır” buyurmuştur. Âlim, âmil ve fâzıl olan cenâb-ı vâkıf İshak Fakîh bin Hacı Halîl, işin böyle olduğunu bilip, dünyâya ibret gözüyle bakınca; dünyâsında âhıreti için hazırlanıp, dünyâsında âhıreti için azıklandı ve öldükten sonra ameli kesilmeyenlerin yoluna

gitmeyi murâd eyledi. Kendisi, malının en güzel ve en helâlinden, Kütahya beldesinde vâkıfa mensûp mahallede, binası yüksek bir mescid-i şerîf ve ma'bed-i münîfı ve vefâtından sonra kendisine türbe olmak üzere mezkûr mescid bitişiğinde ufak bir zaviye ve mescidin yanında yedi hücre ve geniş bir avlu ve dershâne denilen yüksek kubbeyi müştemil bir medrese ve mezkûr avlunun bitişiğinde müderrislerle talebe için vakfedilen kitapların muhafazası için bir hücre ya'nî kütüphâne bina ve inşâ eyledi ve cümlesini; satılma, hîbe, kiraya verme, rehin, değiştirme ve bozulma olunamayacak bir şekilde vakf-ı sahihi şer'î ile vakf eyledi. Bunu işittikten sonra, her kim tebdil ederse (değiştirirse), günâhı ancak tebdil edenlere âittir. Muhakkak cenâb-ı Hak, sem' ve alîm sıfatlarıyla muttasıfdır. Cenâb-ı Hakkın ve meleklerin ve bütün insanların la'neti, bu vakfı değiştirene olsun. İşâret edilen vakf, mezkûr mescid ve medrese ve zaviyenin mesâlih ve masrafına, geçen sultanlar tarafından eline verilen ve mülknâme denilen senedlerle vâkıfa temlik edilip, vâkıfın bu sûretle mâlik olduğu emlâk-ı sahîhasından olan köylerini vakf eyledi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Mücedded Anadolu Defteri No: 608 sh. 296

2) Kütahya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Afyon Vakıf Defteri No: 2, sh. 24

3) Âşıkpaşa-zâde Târihi

4) Târihten Bir Yaprak sh. 26

İSKENDERÂNÎ (Ömer bin Yûsuf)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ömer bin Yûsuf bin Abdullah bin Muhammed bin Halef bin Gâlî bin Muhammed bin Temîm el-Afifi el-Kabâyilî ellahmî el-İskenderânî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Lakabı ise Sirâcüddîn'dir. Biselkûnî diye de bilinir. 761 (m. 1360) senesi Şa'bân ayında İskenderiyye'de doğdu. 842 (m. 1438) senesinde İskenderiyye'de vefât etti.

Ömer bin Yûsuf, küçük yaşta dedesi ile birlikte İskenderiyye yakınında Biselkûn köyüne gitti. Dedesinin vefâtına kadar orada kaldı. Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrenip, bir günde Bekâra sûresinin tamâmını ezberledi (elli sahife). Daha sonra babası onu Sagra'ya götürdü ve kendisi Biselkûn'a döndü. Bu sırada İskenderânî henüz on yaşına girmemişti. Orada ilim öğrenip, er-Risâle, eş-Şâtıbiyye, İbn-i Mâlik'in Elfiye adlı eserini ezberledi. Ezberini dinlettirdi. Fıkıh ilmini; Şihâbüddîn Ahmed bin Sulh bin Hasen Lühâmî, Şemsüddîn Muhammed bin Ali Fellâhi'den, nahiv ilmini; Şemsüddîn Muhammed, Mensûr bin Abdullah Magribî'den, usûl-i fıkhı; Şemsüddîn Muhammed bin Ya'kûb Gamarî'den, kelâm ilmini el-Mahyevî'den, me'ânî ve beyân ilimlerini, Serrâc Ömer bin Nebve Tantedâvî'den öğrendi. Kur'ân-ı kerîmin kırâat şekillerini Sagra'daki Câmi'ul-Garbî hatîbi Vecîhüddîn Abdürrahmân bin Nâsıruddîn'den okudu ve icâzet (diploma) aldı. Muhammed bin Yûsuf el-Küfrâî de ona icâzet verdi. Amcası Şihâbüddîn Ahmed'in huzûrunda kırâat vecihlerini okudu. Okutmak üzere icâzet aldı. Ferâiz ilmini; Şemsüddîn Ebî Abdullah Muhammed'den öğrendi. İlm-i ferâize dâir Kifâyet-ün-Nâhıd adlı eseri okudu. Fetvâ vermeye ve ders okutmaya izin aldı. Mâlikî mezhebine dâir mes'eleleri öğrendi. Fıkıh, usûl, nahiv ve başka ilimlerde üstün dereceye yükseldi.

Ebü'l-Kâsım Abdülazîz bin Mûsâ, onun ilmini medhetti ve; "Hadîs, kırâat, tefsîr, fıkıh, ferâiz ve her ilmi okutmaya ehil bir zâttır" buyurdu İskenderânî, 835 (m. 1431) senesinde gözlerinden rahatsız oldu. Gözleri çok az görürdü. El-Bukâî onun; allâme, sağlam ve güvenilir bambaşka bir insan, mürüvvet sahibi, akıllı bir zât olarak gördüğünü bildirdi. Muvattâ'yı Karârî'den dinledi. Rü'yâsında Resûlullahı (aleyhisselâm) görüp, ba'zı sûreleri okudu. Resûlullah da ba'zı yerlerini düzeltti, İskenderânî, Kâhire'ye birçok kerre gidip geldi. Orada Zeynüddîn Irâkî ile görüştü. Şifahî icâzet aldı. Bülkînî, İbn-ül-Mülakkın, Ebnâsî, İbn-üş-Şıhne, Tenûhî, Şihâbüddîn Cevherî, Fâhrüddîn Osman bin Muhammed ve başkaları ona icâzet (diploma) verdiler.

İskenderânî, öğrenmek ve öğretmek sûretiyle ilmin yayılmasına çok gayret gösterdi. Çeşitli ilimlere dâir eserler yazdı. Ba'zıları şunlardır: 1-Tuhfet-ür-râid fil-ferâiz (172 beyt), 2-Tefsîr-i sûret-in-nebe' ilâ âhır-il-Kur'ân, 3- Şerhu Tuhfet-ür-râid, 4-El-Cevherât-üs-Semîne fî mezhebi âlim-il-medîne (600 beyt), 5- El-Cevherât-ül-müzehrâ fî hatm-it-tezkira, 6- Kaside aleş-Şâtıbiyye.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 5

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-6, sh. 142

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 792

4) Neyl-ül-ibtihâc sh. 196

İSMÂİL BİN EBÜ’L-HASEN

Şafiî mezhebi fıkıh, âlimi. İsmi, İsmâil bin Ebü’l-Hasen bin Ali bin Îsâ olup, künyesi Ebû Muhammed’dir. Nisbetleri ise; el-Bermâvî el-Kâhirî’dir. 749 (m. 1348) senesinde doğdu. 870 (m. 1465) senesi Cemâzil-evvel ayının ondördüncü günü vefât etti.

Babası, o doğmadan önce vefât etti. Yetim olarak büyüdü, ilimle meşgûl olup, fıkhı, İbn-ül-Bâziglî en-Nihrîrî’den okudu. Sonra Kâhire’ye gitti. Oradaki büyük âlimlerin derslerini dinledi. Sirâcüddîn Bülkînî bunlardan biri olup, onunla görüştü, ders okudu. Onun husûsî talebelerinden oldu. Bülkînî onu ve annesini Bedîriyye Medresesi’ne, Sâlihiyye kapısı mevkiinde bir yere yerleştirdi.

El işi olarak yaptığı ba’zı şeyleri oğluna verip, onun da satmasıyla geçimlerini sağlamaya başladılar. Birgün nasrânî (hıristiyan) birisi gelip, İsmâil bin Ebü’l-Hasen’in sattığı şeylerden aldı. Aralarında yazılı bir anlaşma yaptılar. O anlaşma metni sonuna; bu, Allahü teâlânın falan fakir kuludur diye yazdı. Hıristiyan bunu görünce; “Şimdi hatâ ettiniz. Ehl-i kitaptan olan bir kişi için fakir demeniz doğru değildir. Biz zengin kişileriz, malımız-mülkümüz vardır. Siz fakir olan kişilersiniz. Hâliniz ma’lûm” dedi. O nasrânî, avvâmdan biri olup, İsmâil bin Ebü’l-Hasen’in yazdığı sözün ma’nâsını anlıyacak durumda değildi, İsmâil bin Ebü’l-Hasen anlatır: “Ondan ayrılıp eve geldim. O gece rü’yâmda Îsâ aleyhisselâmı gördüm. Semâdan yere indi. Üzerinde beyaz bir elbise vardı. Kendi kendime; “Eğer üzerindeki elbise Cennet elbisesi ise dikişsiz olması lâzım” dedim. Elimle elbiseye dokundum. Ona; “Siz, nasârânın Allahın oğludur dedikleri Îsâ aleyhisselâm mısınız?” diye sordum. Cevaben buyurdu ki: “Sen Kur’ân-ı kerîmi okumadın mı? Allahü teâlâ Mâide sûresi onyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: “And olsun ki, “Allah, o, Meryem’in oğlu Mesîh’dir” diyenler şüphesiz kâfir olmuştur.” Yetmişikinci âyetinde meâlen; “Şüphesiz ki, “Allah, Meryem’in oğlu Mesîh’dir” diyenler küfr etmiştir. Hâlbuki Mesih (Hazreti Îsâ) şöyle demişti: “Ey İsrâiloğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allaha ibâdet edin.

Kim Allaha ortak koşarsa, ona Allah Cennetini haram etmiştir; ve barınacağı yer de Cehennemdir. Zâlimlerin hiçbir yardımcısı yoktur.” Tevbe sûresi otuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen “Hıristiyanlar da; “Mesih (aleyhisselâm) Allahın oğludur” dediler. Bu, onların ağızlarıyla uydurdukları sözleridir ki, daha önce küfredenlerin (melekler, Allahın kızlarıdır diyenlerin) sözlerine benziyor. Allah, onları kahretsin. Haktan bâtıla nasıl çevriliyorlar” buyuruluyor.” Sonra uyandım. Sabahleyin o nasrânî geldi ve; “Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. Muhammed (aleyhisselâm) O’nun kulu ve Resûlüdür”, diye Kelime-i şehâdet getirdi. Sâlih bir müslüman oldu. Onun neden, niçin böyle olduğunu bilmiyorum. Ancak, o gece rü’yâmda gördüğüm Îsâ aleyhisselâmın bereketi ile olduğunu anladım.”

İsmâil bin Ebü’l-Hasen, el-Bülkînî’nin derslerini dinlemekle üstün bir dereceye yükseldi. Fazilet sahibi büyüklerden oldu. Zühd ve vera’ sahibi idi. İbn-ül-Kâri, Ebî Talhâ el-Harâvî’den hadîs-i şerîf dinledi. Kâhire yakınındaki Hâmile Medresesi’nde ders okuttu: Mısır’daki Câmi-i Amr da hutbe okudu. Çok kıymetli eserler yazdı. Birçok ilim dalında söz sahibi oldu. Onun ilminden çok kimseler istifâde ettiler. Zeynüddîn Rıdvan, İbn-i Hıdır, el-Bukâî bunlardan olup, hadîs-i şerîf dinlediler.

Takî bin Kâdı Şühbe, Tabakât’ında; “O, Esnevî’den ilim öğrendi. Uzun zaman da el-Bülkînî’nin derslerine devam etti. Çok ilim dalında bilgi sahibi oldu. Emsallerinden öne geçti. Fıkıh ilminde meşhûr oldu. Çok kimseler ondan ilim aldı” demektedir.

1) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-4, sh. 295

İSMÂİL BİN İBRÂHİM EL-CEBERTÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin İbrâhim bin Abdüssamed el-Cebertî'dir. Lakabı Şeyh-ül-İslâm ve Hâdiy-ül-enâm'dır. 722 (m. 1322) senesinde doğdu, 805 (m. 1402) senesinde Zebîd şehrinde vefât etti. Bâb-ı Sihâm kabristanına defnedildi. Ma'nevî hâller ve kerâmetler sahibi idi. Zebîd halkı onu çok büyük bilir ve saygı gösterirlerdi.

İsmâil bin İbrâhim, icâzet-i mutlaka ile Ebû Muhammed Kâsım bin Asâkir'den ve Ebû Bekr bin Muhib'den hadîs-i şerîf rivâyet etti. Tasavvuf yolunu, Sirâcüddîn Ebû Bekr bin Muhammed Sûfî'den öğrendi. Kendisi ise; Ahmed bin İbrâhim bin Yûnus, Ömer bin Ahmed el-Cevherî; Muhammed bin Ahmed el-Mizze, Muhammed bin Ahmed bin Sûfî, Muhammed bin Muhammed bin Dâvûd, Muhammed bin Muhammed İvaz ve daha birçok âlime icâzet (diploma) verdi.

İsmâil el-Cebertî, çok hayır sahibi, çok ibâdet eden, ağırbaşlı ve güzel ahlâklı, temiz ve güzel giyinen bir zât idi. Yâsîn-i şerîf sûresini devamlı okurdu. Talebelerine ve tanıdıklarına, devamlı Yâsîn sûresini okumalarını tavsiye ederdi. "Yâsîn sûresi, insanın her türlü sıkıntıdan korunmasına, ihtiyâçlarının giderilmesine sebep olur" derdi, önceleri çocuklara öğretmenlik yapardı. Daha sonraları kendini tamamen ibâdete verdi. Büyük âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Ma'nevî makamlara kavuştu. Muhyiddîn-i Arabî'yi ve eserlerini çok severdi. Talebelerine de bu eserleri okumayı tavsiye ederdi.

Selâhaddîn el-Hirevî, Zebîd şehrini askerleriyle kuşatmıştı, İsmâil el-Cebertî, sultâna giderek, Selâhaddîn'in yenileceğini ve kendilerinin savaşı kazanacaklarını müjdeledi. Söylediği aynen oldu.

Eş-Şercî onun hakkında; "İsmâil el-Cebertî, evliyânın büyüklerindendir. İlmi ile amel eden bir zât idi. "El-İnsân-ül-kâmil" kitabının sahibi olan hocam Abdülkerîm el-Cîyelî buyurdu ki: "Yemenli sâlih bir zât ile, Allahü teâlânın sevgili kullarından birinin yanına gittik. Orada; "Zamanın büyüğü kimdir?" diye sordum. O zât cevaben; "Zamanın büyüğü, İsmâil el-Cebertî'dir" dedi."

Birisi, İsmâil el-Cebertî'nin arkasında cemâat olup, namaz kıldı. Namazda, cebindeki paranın çoluk-çocuğu için yetip yetmiyeceğini düşündü ve bu sebeple de okuması gereken ba'zı duâları unuttu. Namaz bitince, İsmâil el-Cebertî ona dönüp; "Yavrum, namazda cebindeki paranın hesabı ile meşgûl iken ba'zı duâları okumayı unuttun. Bundan sonra namazına çok dikkat et" buyurdu.

Ya'kûb el-Mehâî, işi îcâbı çok sefere giderdi. Deniz yolculuğundaki tehlikelerin çok olması sebebiyle, yolculuklarından şikâyette bulundu. İsmâil el-Cebertî ona; "Tehlike ile karşılaştığında; ey ehl-i Yâsîn diyerek Allahü teâlânın sevgili kullarından yardım iste" buyurdu. Denizde yolculuk ederken, tehlikelerle karşılaştığında buyurduğu gibi yaptı. Her defasında tehlikeden korunmuş oldu.

İsmâil el-Cebertî, bir defasında yerinden doğrulup, eliyle bir tarafı işâret ederek, yüksek sesle haykırdı. Bir zaman böyle kaldı. Birkaç gün sonra Ya'kûb el-Mehâî yolculuktan döndü. Gemi ile gelirken fırtına çıktığını, denizin kabarıp, batma tehlikesi geçirdiklerini, o esnada; "Ey ehl-i Yâsîn! Ey Allahü teâlânın sevgili kulu İsmâil bin İbrâhim imdâd eyle!" diye bağırdığını, o zaman denizin sükûnet bulduğunu ve kurtulduklarını haber verdi. Kurtuldukları zamanın, tam İsmâil bin İbrâhim'in yerinden kalktığı zaman olduğu anlaşıldı.

Abdürrahîm el-Emyûti şöyle anlatır: "Ben, önceleri İsmâil el-Cebertî'nin büyüklüğünü anlamadığımdan, onun hakkında şânına uygun olmayan ba'zı şeyler hatırımdan geçti. Bir gece uyku ile uyanıklık arasında iken, İsmâil el-Cebertî'nin beraberinde ba'zı kimselerle yanıma geldiğini gördüm. O esnada bütün vücûdumda, takat getiremiyeceğim acılar peyda oldu. Az kalsın ölecektim. Daha sonra onlar yanımdan çıkıp gittiler. O gece ve gündüzü, o acılar içinde kıvrandım, ikindi vakti birisini gönderip, İsmâil el-Cebertî'den yardım istedim. Yanıma geldi. O zaman sanki bende hiçbir şey yokmuş gibi ayağa kalktım. Derhâl kendisinden özür diledim, Allahü teâlâya da tövbe edip, bir daha sevgili kulları hakkında kötü zanda bulunmamak üzere sözverdim."

Hasen el-Hebel şöyle anlatır: "Bir zaman hasta oldum. Bu hastalığım uzun zaman sürdü. Ben de Allahü teâlâya iyi olmam için duâ ettim ve bundan sonra hiçbir mahlûka bağlılığım olmıyacak diye sözverdim. İsmâil el-Cebertî benim ziyâretime geldi ve bana; "Sen, Allahü teâlânın mahlûkâtından hiç birine bir bağlılığım olmıyacak diye mi konuştun?" diye sordu. Ben de; "Evet efendim" dedim. O zaman; "Allahü teâlânın sevdiklerine bağlanmalı" buyurdu, kalktı ve çıktı. O esnada ben, sanki hiçbir şeyim yok gibi kalktım. Onunla birlikte kapıya kadar yürüdüm."

Fakîh Ali bin Osman el-Mutayyib, İsmâil el-Cebertî'yi çok severdi. Bütün işlerini ona danışır, sıkıntılarını arzederdi. Bir defasında oğlu Fakîh Muhammed çok hastalandı. Yine gelip, oğlunun bu hâlini arzedip duâ istedi. O zaman İsmâil el-Cebertî; "Oğlunuz insâallah iyi olacak, fakat bir başkası hastalanacak" buyurdu. Kısa bir zaman sonra oğlu hastalıktan kurtuldu. Fakat Ali bin Osman el-Mutayyib hastalandı, İsmâil el-Cebertî'nin sözünün, vefâtına işâret olduğunu anlayıp, vasıyyetini yazdı. Kefenini hazırladı, kabrini kazdırdı. Çok geçmeden de vefât etti.

Birisi, Aden vâlisi Abdüllatîf el-Irâkî'yi rü'yâsında gördü. Irâkî ona; "Zamanın büyüğünü görmek istermisin?" dedi. O da; "Evet" deyince; "O budur" dedi ve birden İsmâil el-Cebertî göründü.

İmâm eş-Şercî anlatır: Fakîh Abdürrahmân bin Zekeriyyâ, evliyânın büyüğünü tanıyan bir zât idi. Buyurdu ki: "Şu zamanda Şam'da, Yemen'de, Irak'ta ve Haremeyn'de İsmâil el-Cebertî'nin bir benzeri yoktur."

İsmâil el-Cebertî, birgün Fakîh Ebû Bekr bin Ebî Harb'le bir yerde karşılaştı. Fakîh'te bir takım hâller başlayıp, hisleri kayboldu. Bir zaman öyle kalıp, daha sonra eski hâline döndü. Dedi ki: "Ey İsmâil el-Cebertî! Senin büyüklüğünü ben bilemem, ancak Allahü teâlâ bilir. Vallahi çok kimsede olmayan üstünlükler sende vardır."

Hasen es-Sucî anlatır. "Ben Sultan Sa'düddîn'in ve müslümanların işine çok önem verirdim. Habeş diyârında, kâfirlerin müslümanlara hücum edip zarar verdiğini öğrendim. Ben, İsmâil el-Cebertî'nin yanına gider mes'eleleri arzederdim. Bir gece onun yanına gittim. Kalbimden, müslümanların içinde bulundukları sıkıntılı durum geçti. O zaman İsmâil el-Cebertî, iki defa; "Gelmen sana faydalı oldu" dedi. Daha sonra evime gidip, sabah namazı vaktine kadar uyuyamadım. Yâsîn sûresini okudum. O esnada hafif bir uyku geldi. İsmâil el-Cebertî'nin, kâfirlerin karşısına çıktığı ve onların bütün silâhlarını aldığı gözümün önüne geldi. Hafif uyku hâlim geçti. Kalkıp abdest alıp, sabah namazını kıldım ve İsmâil el-Cebertî'nin yanına gittim. Selâm verdim. Bana ne gördüğümü sordu. Ben de anlattım. Birkaç gün sonra, Sultan Sa'düddîn'in kâfir ordusuna karşı zafer haberi geldi."

İsmâil el-Cebertî'nin, vefâtından sonra da kerâmetleri görüldü. Kâdı Fahrüddîn en-Nûrî el-Mekkî şöyle anlatır: "Vefâtından sonra, İsmâil el-Cebertî'yi rü'yâmda gördüm. Ben Mescid-i Harâm'da uyuyordum. O esnada bana şöyle buyurdu: "Vallahi ben, sizin zannettiğiniz gibi ölü değilim. Ni'metler içindeyim Rabbimin katında Peygamberlerle, sıddîklarla, şehîdlerle birlikteyim."

Allahü teâlânın sevdiği kullarından biri anlatır: "Birgün, İsmâil el-Cebertî'nin kabrine uğradım. Onu bir örtü üzerinde ve etrâfında bir cemâat olduğu hâlde Yâsîn-i şerîf sûresini okurken gördüm. Ona; "Efendim, şimdi siz kabirdesiniz. Hâlbuki siz, sizi sevenlere, dünyâda olduğu gibi, kabirde de Kur'ân-ı kerîm okuyorsunuz" dedim. O da: "Evet, dediğin gibidir" buyurdu.

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 358

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 282

3) Enbâ-ül-gumr cild-2, sh. 272

İZNİKÎ (Ebü'l-Fazl Mûsâ)

Osmanlı evliyâ ve ulemâsından. İsmi, Mûsâ bin Hacı Hüseyn olup, künyesi Ebü'l-Fazl'dır. Eserlerinde İznikî nisbetini kullandığı için, İznik'te doğup yerleştiği tahmin edilmekte ve doğum târihi bilinmemektedir. 838 (m. 1434) senesinde vefât etmiştir.

İslâm âlimlerinin birçokları gibi, Ebü'l-Fazl Mûsâ İznikî de (radıyallahü anh), pek mütevâzî bir hayat yaşamış, bu yüzden de hayâtı hakkında pek az bir ma'lûmât elde edilebilmiştir. Daha çok eserlerinden elde edilebilen bilgilerden; memleketinde temel din bilgilerini öğrendikten sonra otuz sene seyahat edip ilim tahsil ettiği anlaşılmaktadır. Zamanın ilim merkezlerinden olan Bursa ve İznik'te ilim öğrenen Ebü'l-Fazl İznikî, hac için Hicaz'a gitti. Orada Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin talebelerinden büyük âlim ve evliyâ Hâce Muhammed Pârisâ hazretlerinin sohbetleri ile şereflendi, ilimde ilerledi, tasavvufta üstün derecelere yükseldi. Kelâm,

fıkıh, tefsîr, tasavvuf ve ahlâk bilgilerinde mütehassıs olup, nefsini terbiye eyledi. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel ahlâkı ile ehlâklandı. Herkesin örnek alacağı kâmil bir insan oldu. Allahü teâlânın güzel dînini, Selef-i sâlihînin doğru yolunu öğretmek vazîfesiyle Anadolu'ya gönderildi. Emîr Sultân nâmıyla tanınan, evliyânın büyüklerinden Şemseddîn Muhammed Buhârî (radıyallahü anh), Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân ve oğlu Mehmed Çelebi ile, daha sonra da İkinci Murâd Hân'la görüştü. Osmanlı Devleti'nde vazîfeli devlet adamlarına nasihatlerde bulundu. Engin bilgisi, güzel ahlâkı, herkese karşı şefkat ve merhameti ile insanlar tarafından çok sevildi. Gençliğinde ilim dağarcığına doldurduğu bilgileri, ihtiyârlığında dağıtmaya başladı. Çok iyi bildiği Arabca ve Farsça ile, bu dillerde yazılmış olan pek kıymetli eserleri Türkçeye tercüme etti. Bu tercümelerinde, eserleri aynen tercüme etmek yerine, kendi anladıklarını, hitâb ettiği insanların anlıyabilecekleri şekilde yazdı. Dolayısıyla ortaya çıkan tercüme eser, tercümeden çok te'lîf gibi bir eser olurdu.

Tercüme ve te'lîf ettiği eserleri çok akıcı bir üslûbla yazar, okuyanları celbederdi. Eserlerinden, Arabca, Farsça ve Türkçe'ye tam anlamıyla hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Daha çok İznik'te ikâmet edip, orada ilim öğretmek ve feyz neşretmekle meşgûl olduğu anlaşılan Ebü'l-Fazl İznikî'den kimlerin ilim öğrendiği bilinmemektedir. Emîr Buhârî (radıyallahü anh), Timûrtaş Paşazâde Umur Bey ve Çandarlızâde İbrâhim Paşa'nın oğlu Mehmed Çelebi gibi devrinin ileri gelenleri için yaptığı tercümelerden, onlarla talebelik ve hocalık münâsebetlerinin bulunabileceği aşikârdır.

Ebü'l-Fazl Mûsâ bin Hacı Hüseyn İznikî'nin, bilinen eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1) "Münebbih-ür-râkıdîn", tasavvuf ve ahlâk bilgilerini ihtivâ eden çeşitli eserlerden istifâde edilerek te'lîf edilmiş olan bir eserdir. Mes'eleler; aklî ve naklî delîllerle ve akıcı bir üslûbla mes'eleler îzâh edilmektedir.

2) "Kitâb-ül-Mi'râc", Arabca olarak te'lîf edilmiş bir eserdir. Çeşitli kitaplardan istifâdeyle Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mi'râca nasıl çıkarıldığı ve orada cereyan eden hâdiseler, akıcı bir üslûbla Arabca olarak anlatılmıştır.

3) "Kısâs-ül-Enbiyâ" adıyla Türkçe olarak yazdığı eserde; Âdem aleyhisselâmdan, Muhammed aleyhisselâma kadar, gelmiş geçmiş bütün Peygamberlerin (aleyhisselâm) kıssalarını ve hayatlarını anlatmaktadır. Bu eser, hicri altıncı asır âlimlerinden İshak Sa'lebî'nin "Arâis-ül-mecâlis" adlı Arabca eserinden tercüme edilmiştir. İlk defa Türkçe'ye tercüme edilen ve "Kısâs-ı Enbiyâ" kitaplarının başında gelen bu eser, akıcı bir üslûb, sâde bir dille yazılmıştır.

4) "Enfes-ül-cevâhir" adlı Türkçe tefsîrini yazarken, Ebü'l-Leys-i Semerkandî ve Hâzin-i Bağdâdî'nin eserlerinden istifâde etmiştir. Daha çok Ebü'l-Leys-i Semerkandî'nin tefsîrinden istifâde ile yazılan bu eser, "Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys" adıyla meşhûr olmuştur.

5) "Tercüme-i Fasl-i hitâb" adlı eseri, hocası Hâce Muhammed Pârisâ hazretlerinin "Fasl-ül-hitâb" adlı eserinden tercüme etmiştir. Timûrtaş Paşazâde Umur Bey'in arzusu üzerine tercüme ettiği bu eserde, tasavvuf bilgilerinin incelikleri anlatılmıştır.

6) "Hısn-ül-hasîn fî menhec-iddîn" adlı eserini, İbn-i Cezerî'nin (radıyallahü anh) "Hısn-ül-hasîn" adlı kitabından, Emîr Buhârî (radıyallahü anh) için Türkçe'ye tercüme etmiştir. Çok güzel duâları da ihtivâ eden "Hısn-ül-hasîn" kitabına eklediği nasîhat bölümleriyle, eser daha da güzelleşmiştir.

7) "Zâd-ül-ibâd": Farsça'dan Türkçe'ye tercüme ettiği bu kıymetli eserde de, tasavvuf bilgilerinin inceliklerini anlatmaktadır. Çandarlızâde İbrâhim Paşa'nın oğlu Mehmed Çelebi için, Ebû Bekr bin Muhammed Seylânî'nin "Necât-üz-zâkirîn" adlı eserinden tercüme etmiştir.

Ebü'l-Fazl İznikî'nin şairlik yönü pek olmamakla beraber, eserlerinde yer yer kendi şiirlerini de kullanmıştır. Bu şiirlerinde "İznikî" mahlasını kullanmaktadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 480

İZZEDDÎN MAKDİSÎ (Abdüsselâm bin Dâvûd)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdüsselâm bin Dâvûd bin Osman bin Abdüsselâm bin Abbâs'dır. Aslen Ürdün'ün Selt şehrindendir. Nisbeti Makdisî olup, İzzeddîn Makdisî adıyla meşhûr olmuştur. 772 (m. 1370) senesinde Aclûn ile Habrâd arasındaki Kefe-rülmâ isimli kasabada doğdu. 850 (m. 1446) senesinde Kudüs'te, Ramazan ayının beşinde vefât etti.

Doğum yeri olan Keferülmâ'da büyüdü. Önce Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrendi. Babasının amcası olan Şihâbüddîn Ahmed bin Abdüsselâm'dan ba'zı dersler aldı. Sonra bu zâtla, beraber, Mahmûd bin Ali Hilâl Aclûnî'nin yanına, Kudüs'e gittiler. Burada az zamanda Kur'ân-ı kerîmi ve ba'zı kitapları ezberledi. Hâfızası, zekâsı çok kuvvetli idi. Bedreddîn Mahmûd bin Ali bin Hilâl Aclûnî'nin yanında ders okudu. Kısa bir müddet içerisinde fetvâ verme ve ders okutma izni aldı. Buradan, Bedreddîn Aynî ile beraber bir yıl sonra Kâhire'ye gittiler. Orada Sirâcüddîn Bülkînî ve Sirâcüddîn İbni Mülakkın'ın derslerine devam etti. Bedreddîn Mahmûd Aclûnî ile beraber Dimyat, İskenderiyye, Sünbât şehirlerine gittiler. Sünbât'ta, oranın kadısı Fahreddîn Ebû Bekr Harrânî ile buluştular. Sonra Kâhire'ye oradan da Kudüs'e geldiler. Gazze'de, kadı Alâeddîn Ali bin Ali bin Halef Sa'dî'den hadîs-i şerîf öğrendi. Sonra memleketlerine döndüler. Selt, Kerek, Aclûn, Hüsban ve Câl şehirlerine Bedreddîn Mahmûd Aclûnî'nin sohbetlerinde bulundu. 797 (m. 1394) senesinde Bedreddîn Mahmûd vefât edince, Dımeşk'a geldi. Hadîs, fıkıh, usûl, Arab dili ve edebiyatı, aklî ve naklî ilimleri Dımeşk âlimlerinden öğrendi. Pekçok âlimden de hadîs-i şerîf öğrendi. 800 (m. 1397) senesinde hacca gitti. Medîne-i münevverede, Süleymân Sakkâ'dan Ebû Müshir'in "Nüsha"sını dinledi. Mekke-i mükerremede de İbn-i Sıddîk ve ba'zı âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi. Sonra Dımeşk'a döndü. Pekçok âlimden ilim öğrendi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Ahmed bin Dâvûd Kattân, Ahmed bin Ali bin Yahyâ Hüseynî, Ebû Bekr bin İbrâhim Makdisî, Abdülkâdir bin İbrâhim Urmevî, Abdürrahmân bin Zehebî, Muhammed bin Ali bin İbrâhim Bezâî, Yûsuf bin Osman bin Ömer Avfî.

Şam ve civârında siyâsî karışıklıklar ve savaşlar olduğundan, 836 (m. 1432) senesinde Mısır'a gitti ve Kâhire'ye yerleşti. Burada büyük âlim Bülkînî'nin fıkıh derslerine devam etti. Zeynüddîn Irâkî'den de hadîs-i şerîf dersleri alırdı. Ondan "Emâlî" kitabını yazdı. Heysemî, Tenûhî, Zeynüddîn bin Şeyha, İbn-i Ebi'l-Mecd, Halâvî, Süveydâvî gibi âlimlerden de hadîs-i şerîf dinledi. Nâsıruddîn bin Furât, Muhammed bin İsmâil Kalkaşendî ve bir grup âlim ona icâzet verdiler. İzzeddîn bin Cemâ'a'dan da ilim öğrendi. O, zamanının aklî (fennî) ilimlerini de Şihâbüddîn Harirî'den öğrenmişti. Bir ara Celâleddîn Bülkînî'nin yerine kadılık vekâletinde bulundu. Kemâleddîn Şümnî'den sonra Cemâliyye Medresesi'nde hadîs-i şerîf dersi müderrisliği yaptı. Harûbiyye'de fıkıh dersleri verdi. Şemseddîn Bermâvî'den sonra Beyt-i Makdîs'de, Salâhiyye Medresesi'nin idâreciliğini yaptı. Nehrâniyye kadılığı vazîfesinde de bulundu.

Kâhire'de Beyt-ül-makdîs'de ve diğer yerlerde pekçok âlim İzzeddîn Makdisî'den hadîs-i şerîf dinlediler.

Pekçok insan onun ilminden istifâde etti. Gerçekten büyük bir âlim idi. Keskin zekâlı idi. Çok te'sîrli ve güzel konuşurdu. Kur'ân-ı kerîmi çok güzel okurdu. Hâfızası kuvvetliydi. Târih bilgisi çok idi. Doğru i'tikâdlı idi. Çok cömert idi. Şemseddîn Sehâvî ondan icâzet almıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 203

KÂDI İBN-İ ŞÜHBE

Fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr bin Ahmed bin Muhammed bin Ömer bin Muhammed bin Abdülvehhâb olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı ise Bedruddîn'dir. Kâdı İbn-i Şühbe diye meşhûr oldu. 798 (m. 1395) senesi Safer ayının ikisinde, Çarşamba günü fecir vaktinde Dımeşk da doğdu. 874 (m. 1470) senesi Ramazân-ı şerîfin onikinci Cum'a gecesinde, Dımeşk'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanındaki yakınlarının yanına defnedildi.

İbn-i Şühbe, Dımeşk'da yetişti. Birçok ilim kitabını ezberledi. Babasının önceden gördüğü bir rü'yâ sebebiyle Minhâc'ı da ezberledi. Babasından ve başka âlimlerden fıkıh öğrendi. Kâhire'ye gidip ilim meclislerinde bulundu. Fıkıh ilminde üstün bir dereceye yükseldi. Minhâc kitabına iki şerh yazdı. Büyük olanı "İrşâd-ül-muhtâc ilâ tevcîh-il-Minhâc", diğeri de "Bidâyet-ül-muhtâc"dır.

İbn-i Şühbe ders okuttu. Çok kimseler ondan okuyup istifâde ettiler. Zâhiriyye, Nâsırıyye, Takviyye, Mücâhidiyye, Cevâniyye, Fârisiyye medreselerinde müderrislik yaptı. Şâmiyye'de Necm bin Hicân'ın yerine geçti. Fetvâ makamına geçip hüküm verdi. 839 (m. 1435) senesinden vefâtına kadar kadılık makamında kaldı.

Kâdı İbn-i Şühbe Şam'daki fakîhlerin sonuncusu idi. Şam halkı kendisiyle hep övünüp iftihar ettiler. Âlim, kâmil, cömert ve heybetli bir din büyüğü idi. Yazdığı eserlerden biri de "Ed-Dürer-üs-Semîn fî sîret-i Nûreddîn"dir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 105

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 155

3) El-A'lâm cild-6, sh. 58

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. ?

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 731, cild-2, sh. 1569, 1875

6) Brockelmann Sup-2, sh. 25

KÂDIZÂDE-İ RÛMÎ (Selâhaddîn Mûsâ Paşa)

Matematik, astronomi ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Mûsâ Paşa bin Mehmed bin Kâdı Mahmûd Efendi'dir. Dedesi Mahmûd Efendi, uzun zaman Bursa kadılığı yapması sebebiyle Koca Kâdı adıyla tanınırdı. Babası Mehmed Efendi de genç yaşta Bursa kadılığına getirildi. Fakat çok geçmeden vefât etti. Ailenin büyük oğlu olması dolayısıyla, adının sonuna "Paşa" kelimesi eklenerek, "Mûsâ Paşa" denilen Kâdızâde'ye "Selâhaddîn" lakabı verildi. Dede ve babasına nisbetle "Kâdızâde", Semerkand'a Anadolu'dan gittiği için de "Rûmî" denildi. Muhtemelen 738 (m. 1337) yılında Bursa'da doğan Kâdızâde-i Rûmî'nin doğum yeri ve târihi ihtilaflıdır. 824 (m. 1421) senesinde Semerkand'da vefât etti.

Kâdızâde-i Rûmî, babası Mehmed Efendi'nin vefâtından sonra, büyük babası Koca Mahmûd'un himâyesinde büyüdü. Ondan ve talebelerinden ilim öğrendi. Molla Fenârî'den (radıyallahü anh) fıkıh, matematik ve astronomi ilimlerini tahsil etti. Bursa'da tahsilini tamamladı. Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin (radıyallahü anh) nâmını duyunca, ondan ilim öğrenmeye azmetti. Yirmibeş yaşlarında iken, 764 (m. 1362) yılında Horasan taraflarına gitti. Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretlerinden kelâm ve fen ilimlerini öğrendi. Astronomi ve matematikte ilerledi. Mâverâünnehr taraflarına gitti. Semerkand'da, Timur Hân'ın oğlu Şahruh'tan büyük i'tibâr gördü. Şahruh'un oğlu Uluğ Bey'in hocalığına ta'yin edildi. Uluğ Bey'e, Türkistan ve Mâverâünnehr bölgesinin idâresi verilince, Semerkand'ı kendisine merkez yaptı. Hocası Kâdızâde'ye büyük ihtimâm gösterip, onun için bir medrese ve rasadhâne inşâ ettirdi. Her talebe için bir oda ve her müderris için bir dershâne yaptırdı. Medreseye müderrisler ve müderrislerin başına Kâdızâde'yi ta'yin etti. Başmüderris olan Kâdızâde, medresenin ortasındaki kare şeklindeki sahada müderrisleri toplar, onlara ders verirdi. Onlar da kendilerine ayrılan dershânelerinde talebelerine îzâh ederlerdi. Bu müderrislerle beraber, Uluğ Bey'in bizzat kendisi de Kâdızâde'nin derslerini dinlerdi. Bu medresede; yüksek din bilgileri, matematik ve astronomi ilminin incelikleri öğretilirdi. Uluğ Bey, medrese yanında yaptırdığı rasadhânenin müdürlüğüne de, meşhûr astronomi âlimi Gıyâseddîn Cemşîd'i getirdi. Kâdızâde-i Rûmî'ye, orada da vazîfe verdi. Gıyâseddîn Cemşîd, Nâsıreddîn Tûsî tarafından hicrî yedinci asırda Merâga rasadhânesinde hazırlanan Zîc-i İlhânî'nin yetersiz olduğuna, ba'zı yanlışlıkların düzeltilmesi gerektiğine inanıyordu. Ancak ömrü vefa etmeyip, rasadhânenin açılışından kısa zaman sonra vefât etti. Rasadhâne, Kâdızâde-i Rûmî'nin emrine verildi. Kâdızâde-i Rûmî, rasadhânede yaptığı gözlemlerle, Uluğ Bey Zîc'ini hazırlamağa başladı. Ancak ömrü vefa etmeyip, Zîc'i tamamlayamadan vefât edince, rasadhânenin müdürlüğüne Kâdızâde'nin genç talebesi Ali Kuşçu getirildi. Ali Kuşçu, yaptığı uzun çalışma ve gözlemler neticesinde, hocasının başladığı "Zîc'i Uluğ Bey" adındaki gök cisimlerinin hareketlerine dâir takvimi tamamladı.

Semerkand'da, Uluğ Bey'den başka daha birçok talebe yetiştiren Kâdızâde-i Rûmi, meşhûr matematikçi Fethullah Şirvânî ve Fâtih devri âlimlerinden Ali Kuşcu'ya hocalık etti. Fethullah Şirvânî, tahsilini tamamladıktan sonra, Anadolu'ya gitti. Memleketi Kastamonu'da yerleşti. Kastamonu hâkimi Çandaroğlu İsmâil Bey'in iltifâtına mazhar oldu. Kastamonu Medresesi'nde; astronomi, matematik, kelâm ve mantık

ilimlerini okuttu. Burada ilim öğretirken, hocası Kâdızâde-i Rûmî'nin "Şerhu Eşkâl-üt-te'sîs" adlı eserini şerh etti. Kâdızâde'nin diğer talebesi Ali Kuşçu, Uluğ Bey'in vefâtından sonra hacca gitmek behânesiyle Semerkand'dan ayrıldı. Tebrîz'de Akkoyunlu hükümdârı Uzun Hasan'dan büyük i'tibâr gördü. Uzun Hasan tarafından Fâtih'e elçi olarak gönderildi. İstanbul'da Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın büyük iltifâtlarına mazhar oldu. Elçilik vazîfesini tamamladıktan sonra İstanbul'a geri dönmeye râzı oldu. Tebrîz'e gidip, aile efradı da dâhil ikiyüz kişilik bir toplulukla geri döndü. İstanbul'a gelişinde büyük merasimle karşılandı. Devrin ulemâsı, onu yolda karşılamak için Üsküdar'a geçti, ilme ve âlime hürmeti ve dîn-i İslama hizmetiyle meşhûr olan Fâtih Sultan Mehmed Hân, İstanbul'a gelinceye kadar, her konağına 1000 (bin) akçe verilmesini emretti. Ali Kuşçu da, İstanbul'u fetheden ve Resûlullahın (aleyhisselâm) medhine mazhar olan o mübârek kumandana, ilm-i hesâb (matematik) ilmine dâir "Muhammediye" adlı eserini takdim eyledi. Vefâtına kadar Ayasofya Medresesi'nde ders verdi.

Kâdızâde-i Rûmî'nin bu iki talebesi vasıtasıyla, yüksek matematik ilmi, batı Türkleri arasında (Anadolu'da) da yayıldı. Kâdızâde'nin; Uluğ Bey, Fethullah Şirvânî ve Ali Kuşçu adındaki bu üç talebesi de birçok talebe yetiştirip, faydalı eserler yazarak, öğrendikleri ilimleri insanlara öğretmeye gayret ettiler.

Kâdızâde ve talebeleri, gök cisimlerinin kendi mihverleri etrâfındaki hareketlerini incelerken, zamanında bilinen yüksek matematiğin en son geliştirilen kaidelerini daha da geliştirerek uyguladılar. Astronomi ile ilgili fizik kurallarını da, astronomiye ilk olarak tatbik ettiler. Hazırlamış oldukları "Zîc-i Uluğ Bey", tertîb ve mükemmeliyet yönünden Ortaçağın en üstün astronomi cetveli idi. Uzun seneler, astronomi ile uğraşan ilim adamlarının ilk müracaat kitabı oldu. Bu kıymetli eser, ancak 1060 (m. 1650)'de Londra'da yayınlanan bir makale ile Avrupalılar tarafından tanınabilmiştir. Bu makale, 1256 (m. 1840)'den sonra da Fransızcaya tercüme edilmiştir.

Kâdızâde-i Rûmî Selâhaddîn Mûsâ Paşa'nın yazmış olduğu eserlerden başlıcaları şunlardır:

1- Muhtasar bir aritmetik kitabı olan ve Allâme Selâhaddîn Mûsâ imzasını taşıyan "Muhtasar fil-Hisâb".

2- Osmanlı medreselerinin temel kitaplarından olan Câmi'ıl-Mahmûd Harezmî'nin "El-Mülahhas fil-hey'e" adlı astronomiye dâir eserinin şerhi olup, çeşitli kütüphânelerde birçok yazma nüshaları olan bu eser, üç-dört defa basılmıştır.

3- Muhammed bin Eşref Semerkandî tarafından, Öklid'in (Euclides) "Kitâb-ül-usûl"ünde bahsedilen mevzûlara dâir yazılan ilk geometri çizimleri ve üçgenlerin niteliklerine dâir "Eşkâl-i Te'sîs" adlı eserin şerhi. Bu eser de Osmanlılarda çok meşhûr olup, birçok yazma nüshaları mevcûttur ve baskısı da yapılmıştır.

4- Gıyâseddîn Cemşîd'in "Risale fil-istihrâc-il-ceyb derece-i vahide" adlı eserini şerheden Kâdızâde-i Rûmî, bu eserinde, bir derecelik yayın sinüsünü bulma usûlünü, kitabın aslından daha iyi ve basit bir şekilde, devrinde bilinen matematik kaidelerinden daha ileri bir seviyede hesap şeklini ortaya koyarak açıklamıştır. Bu kıymetli eserde, bir derecelik yayın sinüs değerinin, yarıçap bir birim alındığında; 0,017452406437 olduğu gösterilmiştir ki, bugünkü ile aynıdır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 196

2) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 291

3) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 407

4) Âsâr-ı bakiye (Sâlih Zeki) cild-1, sh. 190

5) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 150

6) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 275

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 319

KÂFİYECÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Süleymân bin Sa'd bin Mes'ûd er-Rûmî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Nahiv ilmine dâir "Kâfiye" adlı eser ile çok meşgûl olduğundan dolayı, Kâfiyecî diye meşhûr olmuştur. İzmir'e bağlı Bergama'da, 788 (m. 1386) senesinde

doğdu. Mısır'ın Kâhire şehrinde, 879 (m. 1474) senesinde vefât etti. Kâhire'deki Eşrefiyye Medresesi yakınında, kendisi için ölmeden önce yaptırdığı türbeye defnedildi.

Memleketinde büyüyen Kâfiyecî, ilim tahsili için birçok yerlere gitti. Molla Fenârî, Burhânüddîn Emîr Haydar el-Hâfi, Şeyh Vâcid, İbn-i Ferişteh, Hâfızüddîn Bezzâzî, Abdülvâhid el-Kutâî gibi büyük zâtlardan, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Sonra Şam'a gidip, orada ilim okutmakla meşgûl oldu. Hicaz'a gidip, hac vazîfesini yerine getirdikten sonra, Kudüs'e döndü. Daha sonra Melik Eşref Barsbay zamanında Kâhire'ye geldi. İnsanlardan uzak olarak Berkûkiyye'de senelerce kaldı. Orada Bisâtî, İbn-i Hacer el-Askalânî ve başka zâtlarla karşılaşıp ilmî sohbetlerde bulundu. Bir müddet Muhibbüddîn el-Eşkâr'ın yanında kaldı. İbn-i Esed, Bedrüddîn Ebü's-Se'âdet, el-Bülkînî gibi âlim zâtlarla birlikte, Melik Zâhir Çakmak da gelip, onun sohbetlerinden istifâde etti. Kâfiyecî, 842 (m. 1438) senesinde Hasen el-Acemî'nin ayrılmasıyla boşalan Eşref Şa'bân dergâhında müderris olarak vazîfe yaptı. Daha sonra Âlâüddîn Rûmî'nin yerine, onun dergâhında ders okutmakla meşgûl oldu. İbn-i Hümâm'dan sonra Şeyhûniyye Medresesi başmüderrisliğine getirildi. Mısır'da Hanefî kadısı olarak görevlendirildi. Ders okutmak, fetvâ vermek ve eser yazmak husûslarında çok yükseldi. Onun üstünlüğünü herkes kabûl ediyor ve ilmî üstünlüğü karşısında boyun eğiyordu. Bu sebeple, şöhreti her tarafta duyuldu. Onun eserleri, talebeleri ve fetvâları her tarafa yayıldı. Ondan çok kimseler ilim tahsil edip yetiştiler. Talebeleri daha onun sağlığında iken yükseldiler, zamanlarının ve çevrelerinin ileri gelenleri oldular. Takıyyüddîn el-Hasenî ondan ilim tahsil eden zâtlardandır.

Âlim, fâzıl, ilmiyle âmil olan Kâfiyecî; iffet sahibi, temiz kalbli, düşmanlarına karşı dahî yumuşak huylu ve merhametli idi. Elinde bulunanları bekletmeyip, hemen sadaka olarak verirdi. Çok cömert ve ikram sahibi idi. Kur'ân-ı kerîm okunduğu zaman âyet-i kerîmelerin ma'nâsını düşünür ve çok ağlardı. Komşu ve arkadaşlarıyla çok iyi geçinir, onlara hüsn-i muâmelede bulunurdu.

İlmî yönden asrının allâmesi ve zamanının bir tanesi idi. Aklî ve naklî ilimlerin hepsinde yüksek idi. Hadîs ve tefsîr usûliyle; tefsîr, kelâm, nahv, sarf, me'ânî, beyân, mantık, felsefe, heyet (astronomi), hendese (geometri), hikmet, cedel ve münâzara ilimlerinde benzeri yoktu. Fıkıh, tıb ve edebî ilimlerde özel ihtisas sahibi idi. Ona, zamanında yaşadığı devlet adamları ve Osmanlı sultanları iltifât ve ihsânlarda bulunurlardı.

Kâfiyecî hakkında İmâm-ı Süyûtî şöyle der: "Onun yanına ilk gittiğimde, "Zeydün Kâimün" terkibinin i'râbını yapmamı söyledi. Ben de; "Derse ilk başlamış çocuk yerine koyup soru soruyorsun" dedim. "Bu terkibde senin bilmediğin yüzonüç mes'ele vardır. Onun için soruyorum" dedi ve anlatmaya başladı. Ben, bu konu hakkında hiçbir şey bilmediğimi anladım. Bunun üzerine, ilim öğrenmek için ondört sene yanında kaldım. Her gidişimde, yeni bir mes'ele öğrendim.

Hayâtını ilim okumak ve okutmakla geçiren Kâfiyecî'nin, çeşitli ilimlere dâir yüzden fazla eseri vardır. Bu eserlerinin en önemlileri şunlardır: 1- Şerhu Kavâid-ül-kübrâ li İbn-i Hişâm, 2-Envâr-üs-se'âde şerh-u Kelimet-iş-şehâde vel-Esmâ-ül-Husnâ, 3-Muhtasar-ül-Müfîd fî ilm-it-Târih, 4-Hâşiyetü alâ şerh-ıl-Hidâye, 5-Telhîs-ül-Câmi'ul-kebîr, 6-Risâletün fîl-İstisnâ, 7-Şerhu Tehzîb-ül-mantık vel-kelâm, 8-Temhîd fî şerh-it-Tahmîd, 9-Muhtasar fî ilm-il-irşâd, 10-Et-Teysîr fî ilm-it-tefsîr, 11-Telhîs alâ Tefsîr-il-Beydâvî, 12-Telhîsu Şerhu Mevâkıf, 13-Muhtasar fî ilm-il-Eser, 14- Hall-ül-Eşkâl fî mebâhis-il-eşkâl fil-Hendese, 15-Menâzil-ül-ervâh.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 51

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 259

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 326

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 85

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 117

6) El-A'lâm cild-6, sh. 150

7) Ferâid-ül-behiyye cild-4, sh. 169

8) Miftâh-us-se'âde cild-1, sh. 454

9) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 87, 123, 409

10) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 194, 484, 517

11) Brockelmann Gal-2, sh. 114

KALKAŞENDÎ (Ahmed bin Ali)

Fıkıh, târih ve edebiyat âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ali bin Ahmed bin Abdullah el-Fezâri olup, nisbeti Kalkaşendî'dir. Kalkaşend, İskenderiyye yolu üzerinde, Kâhire yakınındaki Kalyûbiyye nahiyesinin köylerinden biridir. Karkaşend de denilmektedir. Kalkaşendî'nin lakabı Şihâbüddîn, künyesi Ebü'l-Abbâs'tır. Şafiî mezhebi âlim ve kadılarındandır. 756 (m. 1355) senesinde Kalkaşend'de doğdu. 821 (m. 1418) senesi Cemâzil-âhır ayının onunda, Cumartesi günü Kâhire'de vefât etti.

Meşhûr bir aileye mensûbdur. Kalkaşendî'nin babaları ve dedeleri âlim olduğu gibi, oğulları da büyük âlimlerden idiler. Kalkaşendî, küçüklüğünden i'tibâren ilim ile meşgûl olarak yetişti. İyi bir terbiye aldı. Önce Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Küçük yaşta İskenderiyye'ye gitti. Burada uzun zaman devrinin meşhûr âlimlerinden fıkıh ve diğer yüksek din bilgilerini öğrendi. Bunun yanında âlet ilimlerini de (sarf, nahiv, bedî', beyân, iştikak v.s.) öğrendi. Yirmi küsur yaşında iken, büyük âlim İbn-i Mülakkın, Şafiî mezhebine göre fetvâ verip ders okutması ve kendisinden rivâyette bulunması için ona icâzet (diploma) verdi. Zamanının büyük âlimlerinden ve İbn-i Şeyha'dan hadîs-i şerîf öğrendi. Fıkıh ve edebiyat ile ilgili ilimlerde çok büyük âlim oldu. Meşhûr altı hadîs kitabını, İmâm-ı Şafiî ve İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in müsnedlerini talebelere okutmak için icâzet (diploma) aldı. Kâhire'de uzun müddet kadılık vazîfesinde bulundu. Bir taraftan da müderrislik yaparak çok talebe yetiştirdi. Hem müderrislik, hem de târihî araştırmalar yapardı. Bilhassa Arab kabileleri ve bunların yaşadıkları coğrafî bölgeler üzerinde araştırmalar yaptı. Geniş kültürlü olup, yazı yazma kabiliyeti çok fazla idi. Arabî dil bilgilerinde ve Arab edebiyatında çok bilgi sahibi idi. Mısır Memlûkleri'nin merkez inşâ dîvânında devâdar (sultânın genel sekreteri) olarak uzun zaman vazîfe yaptı.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Subh-ül-E'şâ fî kavânîn-il-inşâ: Ba'zı kaynaklarda Sınâat-il-inşâ veya kitâbet-il-inşâ diye de geçmektedir. Bu kitap yedi (veya ondört) cilddir. Yazı san'atının inceliklerini ve usûllerini bildirmektedir. Eskiden devletler arası münâsebetlerdeki yazışmalar için, kâtiplere örnek olarak yazılmıştır. Kalkaşendî, bu eserinde devlet arşivlerinden de istifâde etmiştir. Bilhassa Ortaçağ'daki İslâm devletlerinin birbiriyle olan yazışmalarında kullanılmış birçok vesîkayı kitabında toplamıştır. Yazı san'atına âit ne varsa bu kitabına almış, pekçok şeyi de ilâve etmiştir.

İnşâ san'atı ile uğraşanlara lâzım olan hâller, haberler, eserler ve diğer bilgileri ihtivâ etmektedir. Kitap yedi kısım olup, her kısım bir cilddir. Bir babında, yazı (hat) ilmine âit bilgileri anlatmaktadır. Bunların çoğunu Yâkût-i Musta'simî'den alarak bildirmektedir. Kitabın bir bölümünde; harflerin yazılış şekli, kalemin kullanılması, yazarken hangi taraftan başlanacağı, harflerin nasıl daha kolay yazılacağı bildirilmektedir. Yine bu kitabında; kavimlere âit bilgilerden, milletlerin âdetlerinden, dînî ve fennî ilimlerden, hayvanlardan, tabiat hâdiselerinden bahsedilmektedir. Bir bölümünde de; çeşitli İslâm devletlerinden,- gayr-i müslim millet ve devletlerden, buraların coğrafi durumlarından bahsedilmektedir. Sultanlar arasındaki mektûplaşmalardan misâller verilmektedir. 2-Nihâyet-ül-Ereb fî ma'rifeti kabâil-il-Arab (veya ensâb-il-Arab):

Adından da anlaşılacağı gibi, Arab kabilelerinden ve bunların bulunduğu coğrafi yerlerden bahsetmektedir. 3-Kalâid-ül-Cümân, 4-El-Kevâkib-üd-Dürriyye fî menâkıb-il-bedriyye, 5-Dav-üs-subh-il-müsfîr, 6-Câmi'ul-Muhtasarât: Şafiî fıkhına dâir bir eserdir. 7-Hilyet-ül-Fadl ve zînet-ül-kerem fil-Mefâhereti beyn-es-Seyfi vel-Kalem, 8-Kasîdetün fî medh-in-Nebî: Peygamber efendimizi medh eden manzûm bir eserdir. 9-Künh-ül-Murâd fî şerhi Bânet Suat: Ka'b bin Züheyr'in yazmış olduğu "Bânet Suat" kasidesinin şerhidir. Kendisi, bu eser hakkında şöyle demektedir: "Ben, Bânet Suat kasidesine bir şerh yazdım. Ona "Künh-ül-Murâd fî şerhi Bânet Suat" ismini verdim. Allahü teâlâ bana, o kasidede daha önce vâkıf olmadığım ma'nâları yazmamı nasîb eyledi."

Subh-ül-E'şâ fî kavânin-il-inşâ adlı eserden ba'zı bölümler:

İlk önce Halîfe diye isimlendirilen Ebû Bekr-i Sıddîk'tır. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) âhırete teşrîf buyurmalarından sonra halîfe olup, Halîfe-i Resûlullah (Resûlullahın halîfesi) diye ona hitâb edildi. O, ilk önce halîfe olarak seçilmiştir. Yerine halîfe olarak Hazreti Ömer seçilmiştir. Halifelik vazîfesine karşılık, Beyt-ül-mâl'den belirli miktarda bir maaş almıştır. Vefâtı yaklaşınca, Beyt-ül-mâl'den aldıklarının geri iadesini vasıyyet etmiştir.

İlk önce Emîr-ül-mü'minîn diye isimlendirilen Ömer bin Hattâb'dır (radıyallahü anh). Askerî'nin bildirdiğine göre, Beyt-ül-mâl'i ilk kuran Ömer bin Hattâb'dır (radıyallahü anh). Fakat Askeri, başka bir yerde Hazreti Ömer'in, Hazreti Ebû Bekr tarafından Beyt-ül-mâl'de vazîfelendirildiğini bildirmektedir. Buna göre, Beyt-ül-mâl'i ilk kuran Hazreti Ebû Bekr'dir.

İlk taç giyen, Fars krallarından Sahihak'tır. Rivâyet edildiğine göre, o Nemrud'dur. İbrâhim aleyhisselâm onun zamanında yaşamıştır.

İslâmda ilk önce vezîr ismi, Abbasî halîfelerinden Seffak'ın veziri Ahmed bin Süleymân'a verilmiştir.

Vezirlerden ilk önce Sâhib lakabı İsmâil bin Abbâd'a verilmiştir. Şöyle ki: İsmâil bin Abbâd, üstâd İbn-i Amîd ile birlikde kalırdı. Bu sebebten ona Sâhib İbni Amîd derlerdi. Ona bu isimle hitâb edildiği için, sonraları ona sâdece Sâhib dendi. Daha sonra, zamanla vezirlere de bu lakabla hitâb edilmeye başlandı.

İslâmda ilk kadı Hazreti Ömer'dir. Hazreti Ebû Bekr halîfe iken, onu kadı ta'yin etmişti. Hazreti Ömer bir sene kadılık yaptı. Hiç kimse bir da'vâ için gelmedi.

Kıyasta ilk hatâ eden şeytandır. Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurulduğu gibi şöyle dedi: "Ben ondan daha hayırlıyım." (A'râf-12). Hâlbuki o bilmedi mi ki, toprağın cevherine atılan birşey artar ve gelişir. Ateşe atılan birşey ise yanar.

İlk önce semânın ve yıldızların inceliklerinden bahseden İdrîs aleyhisselâmdır.

Nahiv ilmini ilk ortaya koyan Emîr-ül-mü'minîn Ali bin Ebî Tâlib'in emri ile Ebü'l-Esved ed-Düelî'dir. Mishaflara da ilk noktayı o koymuştur.

Usûl-i fıkha dâir ilk önce eser yazan İmâm-ı Şafiî'dir. Bu husûsta "Risale" ismindeki eserini yazdı.

Fıkıh ilmine dâir ilk eser yazan Mâlik bin Enes'tir (radıyallahü anh). Bu eserin ismi Muvatta'dır.

Aruza dâir ilk eser yazan Halîl bin Ahmed'dir. O, aynı zamanda lügata dâir ilk eser yazarıdır. Bu kitabının ismi "Ayn"dır.

İlk kalem ile yazı yazan Âdem aleyhisselâmdır. İdris aleyhisselâm olduğa da rivâyet edilmiştir.

Arabca ile ilk önce yazı yazan Hûd aleyhisselâm olduğu söylenmiştir İsmâil aleyhisselâm olduğu da söylenmiştir.

İslâmiyete ilk harb dîvânı kuran Halîfe Ömer bin Hattâb'dır (radıyallahü anh)

İlk hamam inşâ ettiren Süleymân aleyhisselâmdır. Süleymân aleyhisselâm, hamamı cinlere yaptırmıştır.

İlk kâğıdı yapan Yûsuf aleyhisselâmdır. Başkalarının da yaptığı söylenir.

Sabunu ilk yapan Süleymân aleyhisselâmdır.

Kırmızı elbiseyi ilk giyen Kârûn'dur. Kârûn, elbiselerini uzun yaptırıp kendini beğenerek kibirlenen bir kimsedir.

İlk önce zırh yapıp giyen Dâvûd aleyhisselâmdır.

Kur'ân-ı kerîme mıshaf ismini ilk önce veren Ebû Bekr-i Sıddîk'tır (radıyallahü anh) Kur'ân-ı kerîmi topladığı zaman bu ismi vermişti.

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm), mübârek isimleri ile ilk isimlenen Muhammed bin Hatîb'dir. Hicretin ilk senesinde Habeşistan'da doğduğu zaman bu isim ile şereflendi.

Resûlullah efendimizden (s.a.v) sonra Ahmed ismi ile ilk isimlenen arûz ilmini ortaya koyan Halîl'in babasıdır. Bunun için ona Halîl bin Ahmed denmiştir.

İlk önce ata binen İsmâil aleyhisselâmdır. İsmâil aleyhisselâmdan önce atlar vahşî idi. Onlara binilmezdi. İsmâil aleyhisselâm onları terbiye etti ve bindi, İsmâil aleyhisselâmın oğulları, atların terbiyesini İsmâil aleyhisselâmdan öğrendiler. Bu yüzden Arablar ata binmesini en iyi bilenlerdir.

İlk önce silâh edinip, cihâd eden Süleymân aleyhisselâmdır. Askerî, böyle söylemiştir.

Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) ilk sancak verdiği zât, amcası Hamza'dır (radıyallahü anh). Bu sancak beyaz idi.

İslâmda ilk bayrak, Huneyn muharebesinde kullanıldı. Bu bayrağı Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) yapmıştır. Bayrağın rengi siyah idi.

Resûlullah efendimizin (s.a.v) mübârek elleri ile ilk katledilen meşhûr ve azgın müşrik Ubey bin Haleftir.

Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) onu hafif olarak yaralamıştı. Fakat o, bundan çok şiddetli acı duydu. Ona durumu sorulunca; "Bende bulunan acı, eğer yeryüzündekilerde olsa idi, şüphesiz onlar bundan dolayı ölürlerdi" derdi.

Şam'da hastalar için ilk hastahâneyi Velîd bin Abdülmelik yapmıştır.

Mısır'da ilk hastahâneyi yaptıran Ahmed bin Tûlûn'dur. Bunu Fustat'da yaptırmıştır. Günümüze kadar sağlam olarak kalmıştır.

Emmâ Ba'dü (ya'nî, şimdi gelelim mevzûmuza) ifâdesini ilk önce söyliyen Dâvûd aleyhisselâmdır.

İlk önce "Merhaba" diyen Seyf bin Zıyezen'dir. Bunu Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) dedesi Abdülmuttalib'e söylemiştir.

"Canım sana feda olsun" ifâdesini ilk önce Abdullah bin Ömer (radıyallahü anh) söylemiştir. O bunu, Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) söylemiştir. Resûlullah efendimiz bir fitneden bahsetmişlerdi. Abdullah bin Ömer (radıyallahü anh); "Canım sana feda olsun yâ Resûlallah! Ne yapayım?" demişti. Bu sözü ilk önce Hazreti Ali'nin söylediği de rivâyet edilmiştir. Bir muharebede, Amr bin Vüdde el-Âmirî mübârezeye da'vet edince, Hazreti Ali; "Canım sana feda olsun yâ Resûlallah! Bana izin verir misin?" demiştir. Bundan sonra müellifler, eserlerinde bu ifâdeyi kullanmışlardır.

İlk önce "Allahü teâlâ ömrünü uzun etsin" diyen, Ömer bin Hattâb'dır (radıyallahü anh). Hazreti Ali, Hazreti Ömer'in huzûrunda, adâlet husûsunda beğendiği bir söz söylemişti. Bunun üzerine Hazreti Ömer ona; Doğru söyledin. Allahü teâlâ ömrünü uzun eylesin" buyurmuştur.

"Allahü teâlâ sana yardım eylesin" ifâdesini, ilk önce Hazreti Ömer, Hazreti Ali'ye buyurmuştur.

İnsanlar arasında neseb bakımından en şereflisi, Hazreti Hasen ile Hz Hüseyn'dir. (r.anhümâ). Çünkü Resûlallah efendimiz (aleyhisselâm) onların dedesidir.

İslâmda yetmişbeş sene kadılık yapan, Süreyh bin el-Hâris el-Kindî'dir. Hazreti Ömer onu Kûfe'de kadı yaptı Hazreti Ömer'in halifeliği müddetinde ve ondan sonra kadılığa devam etti. Bu müddet zarfında, bir ara çıkan fitneden dolayı üç sene kadılık yapmamıştır. Bunun hâricinde kadılık vazîfesini icra etmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 317

2) El-A'lâm cild-1, sh. 177

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 8

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 149

5) Miftâh-us-se'âde cild-1, sh. 86, 225, 292

6) Enbâ-ül-gumr cild-3, sh. 178

7) Keşf-üz-zünûn sh. 1070, 1985

8) İzâh-ül-meknûn cild-1 sh. 421

KALKAŞENDÎ (Ali bin Ahmed)

Hadîs, nahiv ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin İsmâil bin Muhammed bin İsmâil bin Ali'dir. Lakabı Alâeddîn, künyesi Ebü'l-Fütûh'dur. Nisbeti Kahiri olup, aslen Kalkaşend'dendir. 788 (m. 1386) senesinde Zilhicce ayında Kâhire'de doğdu. 856 (m. 1452) senesinde Muharrem ayı başında, ishal hastalığından vefât ettti. Namazını Ezher'de Menâvî kıldırdı. Mevlüd türbesine defn edildi.

Kâhire'de babasının yanında büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi ve ba'zı kıymetli kitapları ezberledi. İbn-i Mülakkın'dan, Bülkînî ve oğlu

Celâleddîn'den, Beycûrî, Şemseddîn Bermâvî ve akrabası Mecdüddîn'den ve bir grup âlimden fıkıh ilmi öğrendi. Bunların yanında Zeynüddîn Kumnî ve Telvânî'den de fıkıh öğrendi. Zeynüddîn Irâkî'nin derslerine uzun zaman devam etti, hadîs-i şerîf öğrendi. Elfiyet-ül-hadîs kitabının çoğunu okudu. Emâlî kitabının çoğunu da yazdı. Daha sonra da Zeynüddîn Irâkî'nin oğlu Veliyyüddîn Irâkî'den ve İbn-i Hacer Askalânî'den hadîs-i şerîf öğrendi. Kırâat ilimlerini Ezher İmâmı Fahreddîn Bilbîsî'den, Tenûhî'den, sonra Zerâtînî'den öğrendi. Usûl, me'ânî, beyân, mantık ve bunun gibi birçok ilimleri İzzeddîn bin Cemâ'a'dan öğrendi. Bu âlimin derslerine uzun zaman devam etti. Hattâ Mısır'da Yeni Câmi'deki derslerine yayan giderdi. Yine çeşitli ilimlerde Bisâtî'nin derslerine devam etti. Büyük âlim Şeyh Kanber'in derslerine de devam eden Kalkaşendî, Şettenûfi ve başka âlimlerden Arabî ilimleri tahsîl etti. Ferâiz ilimlerini Şemseddîn Garâkî'den okudu ve dînî ilimleri öğrendi. Şihâbüddîn bin Hâim'den hesâb ve cebir ilmi öğrendi. Bir miktar da Cemâleddîn Mârâdânî'den ilim öğrendi. Hattâ Oklides'in kitabını da okudu. İbn-i Maglî el-Hanbelî'den usûl-i fıkıh, hadîs ve Arabca dersleri aldı, hadîs-i şerîf dinledi. Bundan başka; Heysemî, İbn-i Hatim, Tenûhî, İbn-i Ebi'l-Mecdüddîn, Lalâvî, Decvî, Şerefüddîn bin Küveyk, Cemâleddîn Abdullah Askalânî, Şümûs eş-Şâmî, Hâbetî, Muhammed bin Kâsım Süyûtî, Şemseddîn Metbûlî gibi birçok büyük âlimden hadîs-i şerîf öğrendi.

811 (m. 1408) senesinde hacca gitti. Bir müddet Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Mekke âlimleriyle görüşerek, onlardan istifâde etti. Mecdüddîn İsmâil Zemzemî'den arûz ilmi öğrendi. Mekke ve Medîne âlimlerinden Cemâleddîn bin Zahîre, Cündî, Zeynüddîn Merâgî, Zeynüddîn Taberî, İbn-i Selâme, Ebü'l-Hasen bin Abdülmu'tî, Kemâleddîn bin Zahîre, Nûreddîn Mahallî, Cemâleddîn Kazrûnî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. 834 (m. 1430) senesinde Şam'a gitti. Şam hafızı Nâsıruddîn ve Alâeddîn Buhârî'nin derslerine devam etti. Alâeddîn Buhârî'den "Nüzhet-ün-Nazar" ve "Fâdihat-ül-Mülhidîn" kitaplarını okudu. Alâeddîn Buhârî'den icâzet aldı. Beyt-ül-makdîs ve İbrâhim aleyhisselâmın makamlarını ziyâret etti. Kudüs âlimlerinin çoğundan da icâzet aldı.

Zamanın ilim merkezlerini gezen ve buralardaki âlimlerden ilim tahsilinde bulunan Kalkaşendî, dînî ve fennî ilimlerde çok büyük âlim oldu. İlmi ve faziletleri her tarafa yayıldı ve parmakla işâret edilir oldu. Uzun bir müddet Saymeriyye'de ikâmet etti. Burada Nûreddîn Kumnî ile tanıştı. Dâvedâr-ı kebîr (sultânın genel sekreteri) tarafından Tûlûn Câmii müderrisliğine ta'yin edilinceye kadar sıkıntı içinde yaşadı. İmâm-ı Şafiî'nin yakınındaki Selâhiyye Medresesi'nde de müderrislik yaptı. Televânî'nin vefâtından sonra, medresenin idâre işleri ona verildi. Eşrefiyye'de kütüphâne idâreciliğinde de bulundu.

Kayâtî'nin vefâtından sonra, Şeyhûniyye'de fıkıh müderrisliğine ta'yin edildi. İbn-i Hacer'in vefâtından sonra da, Tûlûn Câmii'nde hadîs-i şerîf müderrisliği vazîfesine getirildi. Yine Haseniyye Medresesi'nde kırâat dersleri okuttu. Kendisine Şam'da Şafiî kadılığı teklif edildiyse de, bunu kabûl etmedi.

Kalkaşendî'den pekçok talebe ilim öğrendi. Bunların içinde âlimler ve her seviyeden insanlar vardı. Yetiştirdiği âlimlerden ba'zıları şunlardır: Nûreddîn Bilbîsî, Şihâbüddîn Kûrânî, Bedreddîn Ebü's-Se'âdât Bülkînî, Ni'metullah Cehri, Burhan bin Zahîre, İbn-i Ebü's-Süûd, Celâleddîn bin Emâne, Necmeddîn bin Kâdı Aclûn Senhûrî.

Fıkıh ve fıkıh usûlü, Arabca, me'anî, beyân, kırâat ve diğer ilimlerde söz sahibi büyük âlimlerden idi. Çabuk okur ve çabuk yazardı. Okuması ve yazması çok güzeldi. Münâzara ve mübâhasede mahir idi. İzzeddîn Kenânî der ki: "Mübâhase husûsunda ondan daha mahir bir kimse görmedim." Çok mütevâzî olup, herkesle iyi geçinirdi. Geceleri çok ibâdet eder, teheccüd namazı kılardı. Ramazan aylarının tamâmını i'tikâfla geçirirdi. İ'tikâdı çok düzgün olup, güzel huyları kendisinde toplamıştı.

Ramazan'da et yemezdi. Sirke, bal, bakla ve peynir gibi yiyeceklerle iktifa ederdi. Yirmi sene, sarımsak ve buna benzer kokulu şeyler yemedi. Şemseddîn Sehâvî şöyle der: "Ben, bir müddet Ali bin Ahmed'in derslerine devam ettim. Ondan çok istifâde ettim. Benim ba'zı kitaplarımın başına takriz yazdı. Beni kardeşinden önde tutardı."

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 161

KALSÂDÎ (Ali bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Kuraşî'dir. Endülüs'de yetişmiş olup, Kalsâdî adıyle tanınmaktadır. Lakabı Nûreddîn, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 815 (m. 1412) senesinde Endülüs'te Basta şehrinde doğdu. 891 (m. 1486) senesinde, Kuzey Afrika'da Becâye şehrinde, Zilhicce ayında vefât etti.

Basta'da büyüdü. Orada Kur'ân-ı kerîmi, meşhûr kırâat imamlarından İmâm-ı Nâfi'nin kırâatini, İmâm-ı Verş rivâyetine göre fakîh Azîz'den okudu. Daha sonra Muhammed Kusturlî ve Fakîh Ca'fer'den hesâb (matematik), ferâiz ve fıkıh ilmi öğrendi. Fakîh Ebû Bekr Beyyâz'dan Arabî ilimleri, Manzûme bin Beri'den Nâfi' kırâatini okudu. Üstâd Muhammed bin Muhammed Beyânî ve Ali Karâbâkî'den fıkıh ve nahiv ilimlerini öğrendi. Daha sonra Menekeb şehrine gitti. Buranın hatîbi olan Ebû Abdullah Becelî'den ve Ebü'l-Hasen Âmiri'den nahiv ve fıkıh ilimleri tahsil etti. 840 (m. 1436) senesinde Tilmsân'a gitti. Burada Ebü'l-Fadl Meşeddâlî ile beraber Şeyh Ahmed bin Zâgû'nun derslerine devam etti. Muhammed bin Merzûk ve Ukbânî'den; tefsîr, hadîs, fıkıh, nahiv, ferâiz ilimlerini öğrendi. İbn-i Zâgû'dan da, bu ilimlerle beraber; matematik, geometri, beyân, me'âni, mantık ilimlerini okudu. Ebü'l-FadL Meşeddâlî'den, büyük âlim İmâm-ı Gazâlî'nin "Mustasfâ" adlı eserini okudu. Ayrıca İbn-i Merzûk Sûfî, Yûsuf bin Süleymân, Allâme Muhammed bin Neccâr ve başka âlimlerden de ilim öğrendi. Uzun zaman ilim tahsili ile meşgûl oldu. Bilhassa ferâiz ve matematik ilimlerinde yüksek bir mertebeye ulaştı. Hattâ bu ilimlere dâir Tilmsân'da kitap da yazdı. 847 (m. 1443) senesi sonunda Tilmsân'dan Tunus'a gitti. Burada Kâdı Muhammed bin Ukâb'dan; tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerini okudu. Tunus'ta daha başka âlimlerden de ders aldı. 850 (m. 1446)'da Tunus'tan Kâhire'ye geldi Buradan hacca gitti. Hac ibâdetini yerine getirdikten sonra Kâhire'ye döndü ve orada ikâmet etti. Kâhire'de pekçok kimse Kalsâdî'den ilim öğrendi ve onun eserlerini yazdı. Böyle olmakla beraber, Kâhire'de; İbn-i Hacer, Ebü'l-Kâsım Nevîri, Ebü'l-Feth Meragî Celâleddîn Mahallî ve diğer büyük âlimlerin derslerine devam etti. Özellikle aklî ilimleri tahsil ederdi. Sâlih bir zât idi. Bukâî der ki: "852 (m. 1448) senesinde, rivâyetlerini ve eserlerinin tamâmını rivâyet etmek üzere bana icâzet verdi."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-El-Kânûn fil-hesâb, 2-Keşf-ül-cilbâb fî ilm-il-hesâb, 3-Eşref-ül-mesâlik ilâ mezheb-il-İmâm-ı Mâlik, 4-Bugyet-ül-mübtedî ve gunyet-ül-müntehî, 5-Takrîb-ül-mevâris ve müntehâ-el-Ukûl vel-bevâhis, 6-Tenbîh-ül-insân ilâ ilm-ü-mîzân, 7-Şerh-ül-Ecrûmiyye, 8- Şerhu Îsâgûcî, 9-Şerh-ut-telhîs fil-me'ânî vel-beyân, 10-Şerh-ut-Tilmsâniyye, 11-Şerh-ül-kasîdet-il-Hazreciyye, 12-Keşf-ül-esrâr an ilmi hurûf-il-gubâr, 13-Şerh-ül-Kuşeyrîyye, 14-Gunyet-ün-necât, 15-En-Nasîhatü fis-siyâset-il-âmme vel-hâssa, 16-Hidâyet-ül-enâm fî şerhi muhtasarı kavâid-il-İslâm, 17-Hidâyet-ün-nezzâr fî tuhfet-ül-ahkâm vel-esrâr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 230

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 14

3) Neyl-ül-ibtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 209

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 737

KALŞÂNÎ (Ömer bin Muhammed)

Hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Abdullah olup, nisbeti el-Bâcî et-Tûnûsî'dir. Künyesi Ebû Hafs'dır. Kalşânî diye meşhûrdur. Aslen Tunus'un "Bâce" kasabasındandır. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmiyen Kalşânî, 848 (m. 1444) senesinde vefât etti.

Babasından, Kâdı Ebî Mehdî el-Gabrînî'den, el-İmâm el-Ebey'den, el-İmâm Muhammed bin Merzûk'dan ve bunlardan başka zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Eş-Şerîf es-Saklî'den tıb ilmi öğrendi. Tunus'ta Cemâ'a kadılığı vazîfesinde bulundu. Fıkıh, hadîs, tefsîr, mantık, me'ânî, beyân ve Arabî dil bilgilerini okuttu. Birçok âlim ondan ilim öğrendi. Oğlu, Şeyh Abdülmu'tî bin Hasîb, Şeyh Sâlih er-Rusâ', Şihâbüddîn el-Ebedî, İbrâhim el-Ahdârî bunlardandır. Önceleri babası gibi, kendi memleketinde Enkeha denilen yerde kadılık yapardı. Ebü'l-Kâsım Kusentînî'nin ölümünden sonra Cemâ'a kadılığı vazîfesine getirildi. Burada ölünceye kadar vazîfe yaptı.

Derslerinde, çok güzel ve açık konuşurdu. Meclisine gelen âlimler ve âlim olmayanlar ondan istifâde ederlerdi. Kalşânî, Tunus'ta yetişen âlimlerin büyüklerinden, muhakkik ve hafızların ileri gelenlerindendir. İbn-i Hâcib'in kitabına, çok güzel ve mükemmel bir şerh yazdı. Bu şerhinde, birçok büyük âlimin sözlerini nakletti. Bu eseri; ilminin genişliğini, anlayışının kuvvetini ve büyüklüğünü göstermektedir.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ut-Tavâli', 2- Dekâik-ül-fehm fî mebâhis-il-ilm, 3- Şerhu alâ İbn-i Hâcib.

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 137

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 312

3) Neyl-ül-İbtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 196

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 793

KARACA AHMED (Şemseddîn Ahmed)

Yıldırım Bâyezîd Hân zamanında yetişmiş Osmanlı âlimlerinden. Lakabı Şemseddîn'dir. Doğum târihi ve yeri kaynaklarda bildirilmemektedir. 854 (m. 1450) senesi Şa'bân ayının ortalarında, Bursa'da vefât etmiştir.

Zamanının âlimlerinden ilim tahsilini tamamladıktan sonra, ba'zı medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra Yıldırım Bâyezîd zamanında Bursa Medresesi müderrisi oldu. Zamanının çoğunu ilimle meşgûl olmaya ayırırdı. Çok çalışmak sûretiyle yüksek mertebelere ulaştı. Birçok ilimde âlim oldu. Muhtasar kitaplar üzerine haşiyeler yazdı. Kitaplarından talebeler çok istifâde ettiler.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetü alâ şerh-ır-risâlet-il-esîriyye: Mantık ilmine dâir bir eserdir. 2- Hâşiyetü alâ haşiyeti şerh-ış-Şemsiyye li Seyyid Şerîf, 3- Hâşiyetü alâ haşiyeti şerh-ış-Şemsiyye lit-Teftâzânî, 4- Hâşiyetü alâ şerh-ıl-akâid.

Bir de Sultan Orhan Hân zamanında yaşamış Karaca Ahmed adında bir âlim vardır. Aslen İranlıdır. İran'da bir vâlinin oğlu idi. Allahü teâlânın sevgisi kendini kaplayarak, ilâhî aşka tutuldu. Memleketini terkedip Anadolu'ya geldi. Akhisar yakınlarında bir yere yerleşti. Muhtemelen bugünkü Ahmedli kasabasında vefât edip, oraya defnedildi. Doğum yeri, doğum ve vefât târihleri kaynaklarda bildirilmemektedir. Kabri orada olup, meşhûrdur. Sevenleri ziyâret etmekte ve feyz almaktadırlar. Onun hürmetine yapılan duâlar kabûl olmakta, hastalar şifâ bulmaktadır. Ahmedli kasabasında herkes tarafından bilinmekte ve hürmet edilmektedir.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 51

2) Kâmûs ul a'lâm cild-5, sh. 3623

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 33, 288

4) Keşf-üz-zünûn sh. 207

KARÂFÎ (Muhammed bin Ahmed)

Mâlikî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ömer bin Şeref olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı ise Şemsüddîn'dir. 801 (m. 1399) senesi Ramazân-ı şerîfin son on günü içinde Kâhire'de doğdu ve 867 (m. 1463) senesinde orada vefât etti. Karafe kabristanına, dedesinin türbesi yakınına defnedildi. El-Karâfî diye bilinir. Ârif-i billâh İbn-i Ebî Cemre'nin torunudur.

Karâfî, Kâhire'nin Derb-is-selâmî denilen mahallesinde büyüdü. Babasının yanında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. El-Umde, er-Risâle, eş-Şâtıbıyye, Elfiyyet-ül-Irâkî, İbn-i Mâlik'in Elfiyesi, el-Milha, el-Hâcibiyye, Gâlib-üt-teshîl adlı eserleri okudu. Nahiv (gramer) bilgisini; babası Nâsırüddîn el-Bârenbârî ve başkalarından, fıkıh ilmini; Cemâlüddîn el-Akfehsî, Şemsüddîn ed-Defri'den, usûl ilmini; el-Mecd el-Bermâvî, es-Sanhâd'den, ferâiz, hesâb ve hadîs ıstılâhları ilmini; İbn-i Hacer'den öğrendi. El-Bisâtî'nin derslerinde çok bulundu. Fıkıh, nahiv, usûl, me'ânî öğrendi. Ondan çok istifâde etti. Hüsn-i hattı (güzel yazı yazma san'atları) İbn-üs-Sâig'den öğrendi. Şerefüddîn İbn-ül-Küveyk, Cemâlüddîn ibn-ül-Hanbelî, İbn-i Fadlullah, Şemseddîn Şâmî, İbn-ül-Beytâr,

İbn-ül-Mısrî ez-Zerâtitî, İbn-ül-Cezerî, Nûreddîn Fûyî, Zerkeşî, Veliyy-ül-Irâkî, Necm bin Hacî, el-Kemâl bin Hayr ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. İskenderiyye'ye ilmî istifâde için çok defa gidip geldi. İki defa hac etti. Orada mücavir olarak kaldı ve Cemâlüddîn eş-Şeybî'den hadîs dinledi. 833 (m. 1429) senesinde Dımeşk'a geldi. Orada Hâfız İbn-i Nâsıruddîn ile görüştü. Daha sonra Beyt-ül-makdîs ve Dimyât'a gidip geldi. Birçok âlimden icâzet aldı. Fıkıh, usûl, Arab dili ve edebiyatında ve başka ilim dallarında üstün dereceye yükseldi.

Es-Sehâvî onun hakkında; "Karâfî'nin ifâdesi tatlı olup, hüsn-i hat sahibi olmakla birlikte, üstün bir zekâsı vardı. Aklı tam, tevâzu sahibi, sıkıntılara karşı sabırlı idi. Hocası el-Bisâtî'den sonra, onun yerine kadı nâibliğinde bulundu. Hâl ve harekâtı çok güzel idi. El-Fahriyye Medresesi'nde ve el-Berkûkiyye Medresesi'nde ders verdi ve Mâlikî mezhebi fıkhını okuttu. Amr İbni As Câmii'nde hutbe okudu. Çok talebe yetiştirdi. Fetvâlar verdi. Dinde sağlam olması sebebiyle fetvâlarına çok i'timâd edildi" demektedir.

Mâlikî mezhebinde Mısır'da onun benzeri, kendisine halef birisi görülmedi. Vefâtından sonra her sene başında, kabri yanında Buhârî'den seçmeler okunur, insanlar bunu dinlemek için gelir, onu ziyâretle bereketlenirlerdi. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-Cürûmiyye: Buna ed-Dürer-ül-mudîeti adını verdi. 2-Kürrâsetün fî mes'eleti ihdâs-il-Kenâis, 3- Şerhu alel-Milha (tamamlayamadı).

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 304

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 27

3) Neyl-ül-İbtihâc sh. 316

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 203

KARA YA'KÛB İBNİ İDRÎS NİĞDEVÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin İdrîs bin Ya'kûb'dur. Lakabı Kara'dır. 789 (m. 1387) senesinde Niğde'de doğdu. Larende'de (Karaman'da) 883 (m. 1478) Rebî'ul-evvelin sonlarına doğru vefât etti. Kabri Larende'dedir.

Kara Ya'kûb, ilk tahsilini Niğde'de yaptı. Arabca üzerindeki bilgileri ve din ilimlerindeki üstünlüğüyle tanındı. Sonra Şam, Kudüs ve Kâhire'ye giderek ilmini arttırdı. Tasavvufta yüksek derecelere kavuştu. "Vatan sevgisi îmândandır" hadîs-i şerîfi mucibince Anadolu'ya döndü. Larende'ye yerleşti. Ömrünün sonuna kadar burada müderrislik yaptı. Sarı Ya'kûb ile birlikte Molla Fenârî'den de ilim tahsil ettiler. İkisi Molla Fenârî'nin en yüksek talebeleri idi ve; "Bunlar benim talebelerimdir" diye, Sarı ve Kara Ya'kûb ile övünürdü.

Kara Ya'kûb ba'zı eserlere şerh ve haşiye yazdı. "Mesâbih" kitabına bir şerh yazdı. Sonra "Hidâye"ye de bir haşiye yazdı. Ayrıca "Eşrak-ut-tevârih" isimli bir kitap te'lîf etmiş olup, Hazreti Âdem'den (aleyhisselâm), Resûlullaha (aleyhisselâm) kadar olan peygamberlerin (aleyhisselâm) hayatlarını ve Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) hayat ve hâllerini geniş olarak anlatmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 84

2) Tâc-üt-Tevârih

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 397

KAYÂTÎ (Muhammed bin Ali)

Fıkıh, usûl ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Ya'kûb bin Muhammed'dir. Lakabı Şemseddîn, künyesi Ebû Abdullah'dır. Yaklaşık olarak 785 (m. 1383) senesinde Behensâriyye'nin köylerinden olan Kayât'da doğdu. Muharrem ayının onsekizinde, 850 (m. 1446) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Kur'ân-ı kerîmin bir kısmını memleketinde okudu. Sonra babası onu Kâhire'ye götürdü. Amcası Muhammed Nâsırî

orada idi. Amcasının yanında Kur'ân-ı kerîmin tamâmını okudu. Minhâc kitabını, İbn-i Hâcib'in usûl kitabını, Elfiyet-ün-nahv, Teshil kitaplarını ezberledi. Bu kitapları bir grup âlimin huzûrunda okudu. Bülkînî'nin, Ebnâsî'nin ve İbn-i Mülakkın'ın derslerine devam etti. Amcasından fıkıh ve ferâiz ilmi öğrendi. Amcası, ferâiz ilminde çok büyük âlimdi. Ayrıca Şemsüddîn Garâkî, Takıyyüddîn bin İzz Hanbelî, Şihâbüddîn el-Amilî'den de ferâiz öğrendi. Fıkıh ilmini Şemsüddîn Kalyûbî, Bedrüddîn Tanbedî, Nûreddîn Âdemî'den öğrendi. Bu iki âlimden usûl-i fıkıh ve nahiv ilmi de öğrendi. Kanber el-Acemî'den de usûl ilmi öğrendi. Kutb-ül-ebrukûhî ve Hümâm Acemî'nin derslerine devam etti. Sarf, nahiv ve usûl dersleri aldı. Hümâm Acemî'den Keşşâf kitabını da okudu. Şettanûfî'den, İzzeddîn bin Cemâ'a'dan da uzun zaman ilim öğrendi. Bisâtî'den ve Alâüddîn Buhârî Kâhire'ye geldiğinde ondan; mantık, cedel, usûl, me'ânî, beyân ve bundan başka aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Hattâ sefere çıkıncaya kadar ondan ayrılmadı. İlimde ileri bir mertebeye yükseldi. O zamanda, onun seviyesinde başka bir âlim yok gibiydi. Ebnâsî ve Venâî ile beraber Dimyât'a gittiler. Orada bir müddet kaldıktan sonra tekrar geri döndüler.

Ba'zı kırâat âlimlerinden Kur'ân-ı kerîm kırâatini öğrendi. İzzeddîn bin Cemâ'a'dan ve Cemâl Abdullah el-Hanbelî'den hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Hişâm'ın Sîret adlı eserini okudu. Şihâbüddîn Vâsıtî ve Veliyyüddîn Irâkî'nin derslerine devam etti. İbn-i Hacer Askalânî'den hadîs-i şerîf aldı. Bülkînî'den Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Zeynüddîn Irâkî, İbn-i Mülakkın, Takıyyüddîn Decvî, Bedrüddîn Tanbedî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Bütün ilimlerde büyük bir âlim oluncaya kadar çok gayret gösterdi. Sâlih Câmii'nin medresesinde ders verirdi. Buradan ayrılıp bir müddet sonra Müeyyidiyye'de ve Nûreddîn Kumnî'den sonra Berkûkiyye'de hadîs-i şerîf müderrisliğinde bulundu. Bundan sonra da Eşrefiyye'de Şafiî fıkhını okuttu. Emîr Çakmak onu Kâhire'de Şafiî kadılığına getirinceye kadar, Şerefüddîn Sübkî'den sonra Gurâbiyye müderrisliğinde bulundu. Buradan ayrılarak vakıfların idâresine baktı. Vakıflara âit malları, binaları güzelce ta'mir ettirdi. Vakıf gelirlerinin güzel bir şekilde gerekli yerlere harcanmasını te'min etti. Bu vazîfesinin yanında Venâî'den sonra Şeyhûniyye ve Selâhiyye'de fıkıh dersleri okuttu. Buradan da Baybarsiyye müderrisliği vazîfesine getirildi.

Kayâtî, zamanının büyük âlimlerindendi. Çok araştırıcı, keskin zekâlı, ilmî mes'eleleri çok iyi bilen, müşkil mes'eleleri halleden bir âlim idi. Devamlı olarak ilim öğrenmek ve öğretmekle meşgûl oldu. Çeşitli beldelerden birçok kimse, ilim öğrenmek için ona gelirlerdi. Çok fazla talebe yetiştirdi. Daha hayatta iken, talebeleri büyük âlimlerden oldular, içlerinde çeşitli yerlerde vazîfe alanlar ve fetvâ verenler vardı.

Kayâtî, çok akıllı, dindar, tevâzu sahibi idi. Yumuşak huylu, güzel ahlâklı idi. Kâhire'de vefât ettiğinde, cenâze namazına; sultan, âlimler, devletin ileri gelenleri ve çok kalabalık bir cemâat katıldı. Sa'îd-üs-süadâ türbesine defnedildi. Böyle büyük bir âlimin vefâtına insanlar çok üzüldüler ve ağladılar.

Birçok kıymetli eser yazmış olan Kayâtî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-Minhâc, 2- Zeyl-ül-mühimmât, 3- En-Nüket alâ kût-il-kulûb.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 61

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 212

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 268

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1873

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 196

KAZRÛNÎ (Muhammed bin Ahmed)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Mahmûd bin İbrâhim bin Ahmed olup, aslen Kazrûn'dan olduğundan Kazrûnî denilmektedir. 757 (m. 1356) senesi Zilka'de ayının onyedisinde, Cum'a gecesi Medine'de doğdu. 843 (m. 1440) senesi Şevval ayının yirmiikisinde, Medine'de vefât etti. Cenâze namazı Ravda-i şerîfde kılınarak Bâki' kabristanına defnedildi.

Küçük yaşta babası vefât ettiğinden, onu amcası İzzüddîn Abdüsselâm büyüttü. "Hâvî" kitabını ve bunun muhtasarı olan "Umde" kitabını ezberledi. Medine'deki âlimlerden ve oraya gelen İzzüddîn Ebû Ömer bin Cemâ'a gibi âlimlerden ilim öğrendi. Nesâî'nin Sünen-i Sugrâ'sının çoğunu da yine ondan

dinledi. Afîfüddîn Yâfiî ve Afifüddîn Mutri'den, Cemâlüddîn Emyûtî, Celâleddîn Hocendî, İbn-i Sadîk, Şemsüddîn Ebû Abdullah Süşterî, Sa'dullah İsferâînî, Zeynüddîn Irâkî, Zeynüddîn Merâgî, Abdullah bin Ferhûn, Yahyâ bin Mûsâ el-Kusentînî, Yûsuf bin İbrâhim el-Bennâ, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed Medenî gibi birçok âlimden "Hâvî" ve "Umde" kitaplarını okudu ve dinledi. Yine memleketinde bir grup âlimden dînî ilimleri tahsil etti. Irâkî'den hadîs ilmini; Cemâlüddîn Muhammed bin Şihâb, Ahmed bin Zeyn Abdürrahmân Şâmî, Tâcüddîn Abdülvâhid bin Ömer Ensârî'den de nahiv ilmini öğrendi. İlim öğrenmek maksadıyle Mısır ve Şam'a gitti. Behâüddîn Ebü'l-Bekâ Sübkî'den; fıkıh, Arabca öğrendi. Ayrıca Sirâcüddîn Bülkînî ve Burhan Ebnâsî'nin derslerine devam etti. Haleb'de, Şihâbüddîn el-Ezre'î'den de bir miktar ilim öğrendi. Behâüddîn Ebü'l-Bekâ ve Bülkînî, fetvâ ve ders okutma husûsunda ona icâzet verdiler. Medine âlimlerinden Şerefüddîn İsmâil bin Mukrî, "İrşâd-ül-Gâvî fî mesâlik-il-Hâvî" ve şerhini, Ravda, Rekâik, Bedîiyye ve daha başka eserlerini rivâyet etme husûsunda ona icâzet verdi. Şu zâtlardan da icâzet aldı: Şemsüddîn Kirmanî, İbn-i Kavâlîh, Kemâl bin Habîb, Muhammed bin Hasen el-Hârisî, İbn-i Kâdı Şühbe, İbn-i Emsile, Salâh bin Ebî Ömer, Ahmed bin Sâlim el-Müezzin, Afîfüddîn en-Neşâverî, Burhan el-Kayrâtî.

Hadîs-i şerîf rivâyet etmeye, fetvâ vermeye ve ders okutmaya başladı. Birçok âlim onun derslerinden faydalandı. Medine'nin fakîhi ve âlimi oldu. Bu sebeple Zeynüddîn el-Merâgî şöyle derdi: "Kazrûnî'nin ders okutmaya başlaması ve talebelerle meşgûl olması ile, bize farz-ı kifâye olan ders okutmak mes'ûliyeti üzerimizden kalktı. "Necmüddîn Sekkâkinî de, oğluna icâzet verdiğinde onu şöyle vasıflandırdı: "O, Şeyh-ül-İslâm ve insanların müftîsi idi. Dînî ve aklî ilimleri kendisinde toplamış olup, usûl ve fürû' ilimlerinde çok büyük âlim idi. Ravda-i Nebeviyyenin yüce himmet sahibi müderrisi idi."

812 (m. 1409) senesinde, Ebû Hâmid Matarî'nin vefâtından sonra Medîne-i münevverede kadılık yaptı. Bir ara hatîblik vazîfesinde bulundu. Sonra tekrar kadılık yaptı. Kâhire'ye gidişinde onun yerine amcasının oğlu Takıyyüddîn bin Abdüsselâm Kazrûnî kadılık vekâletinde bulundu. Ölünceye kadar; ders okutmak, ibâdet etmek ve nefsinin ıslâhı ile günlerini geçirdi.

İbn-i Hacer, "Enbâ-ül-gumr" kitabında diyor ki: "Medîne-i münevverenin en büyük âlimi idi. Zamanında onun ayarında bir âlim yok idi. Birkaç kere Kâhire'ye gitti. Birçok âlimden ilim öğrendi. Ondan da pekçok âlim ilim aldı. Çok fazla ibâdet ederdi. Teheccüd namazını yolculukta bile kaçırdığı görülmedi. Ancak vefât ettiği gece kılamadı."

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardandır: 1- Muhtasar-ül-Mugnî lil-Bârizî, 2- Şerhu Muhtasar-it-Tenbîh li Îsâ el-Becelî, 3- Şerhu alâ şerh-ıt-Tenbîh, 4- Kitâb-üt-tefsîr: Bu tefsîrini yazarken, İmâm-ı Kurtubî'nin tefsîrini örnek almıştır. Tefsîrinde: âyet-i kerîmelerin hükümlerini, âyet-i kerîmelerin açıklamasıyla ilgili hadîs-i şerîfleri ve âyet-i kerîmelerin nüzûl sebeplerini de açıklamıştır. 5- Bahrus-se'âde fıl-ahlâk vel-edeb, 6- Şerhu fürû'i İbn-il-Haddâd.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 17

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 96

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 194

KERDERÎ (İbn-ül-Bezzâz Muhammed Kerderî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Şihâb bin Yûsuf el-Kerderî, el-Büreykînî el-Hârezmî'dir. Kerderî ve Bezzâzî nisbetleriyle meşhûr oldu. Müncid lügat kitabında Bizzâz denilmektedir. Aslen, Harezm'in Kerder köyündendir. "İbn-ül-Bezzâz" diye de tanınırdı. Lakabı Hâfızüddîn'dir. Doğum târihi belli değildir, İlim tahsiline memleketinde başladı. Dört sene kadar İbn-i Arabşâh'ın yanında kaldı. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerini ondan tahsil etti. Ondan çeşitli eserleri okudu. Kâdı Sa'düddîn bin Deyrî ile karşılaşıp, ondan ilim öğrendi ve onunla, birlikte Kâhire'ye gitti. Orada bulunan Emîn Aksarâyî, onu, kendisi ve cemâati için alıkoydu. Bir ara Kırım'a ve Eflak'a gidip, iki sene kadar buralarda kaldı. Hac yaptıktan sonra vatanına döndü. Daha sonra Osmanlı ülkesine geldi. Bursa'da Molla Şemseddîn Fenârî ile sohbet etti. "Bezzâziyye" adındaki fetvâ kitabı çok

meşhûr ve mu'teberdir. "Menâkıb-ı İmâm-ı Ebî Hanîfe" kitabı da meşhûrdur. Ayrıca onun, "Şerhu Muhtasar-ı Kudûrî" adında bir eseri daha vardır. 827 (m. 1424) senesi Ramazan ayı ortalarında Mekke'de vefât etti.

Kâdı Sa'düddîn, onun hakkında diyor ki: "Kerderî, zekî âlimlerden idi." Hanefî mezhebinin kıymetli fetvâ kitaplarından birisi olan "Bezzâziyye" hakkında, Ebü's-Sü'ûd Efendi'nin şöyle dediği anlatılır: Ebü's-Sü'ûd Efendi'ye; "Niçin mühim mes'eleleri toplayıp bu konuda bir kitap te'lîf etmiyorsun?" denildiğinde, o da; "(Bezzâziyye) kitabı mevcûd iken, sahibinden haya ederim. Çünkü o, bu konudaki mühim mes'eleleri lâyık-ı vechile ihtivâ eden kıymetli bir mermûa-i şerîfedir" buyurdu.

Muhammed Kerderî (Bezzâzî), "Bezzâziyye" fetvâsında buyuruyor ki: "Gümüş ve altın şekiller ile süslenmiş kapdan yemek, içmek caizdir. Fakat, elini, ağzını gümüşe, altına değdirmemek lâzımdır. İmâmeyn, böyle kapları kullanmak mekrûhdur dedi, Kürsîyi (kanepeyi) ve hayvan semerini tadbîb etmek (altın ve gümüş şeritler ile süslemek) caiz ise de, altın ve gümüş bulunan yerlerine oturmamak lâzımdır. Mıshafın cildini tadbîb etmek caizdir. Fakat, altına gümüşe dokunmamak lâzımdır."

"Toprak ve sudan biri temiz ise, karışımları olan çamur temiz olur. (Buna göre, temiz toprak ile gübre karışımı temiz kabûl edilir. Çünkü buna, ihtiyâç vardır.)"

"İmâmın; sabah, Cum'a, bayram, teravih, vitr namazlarında ve akşam ile yatsının ilk iki rek'atlarında yüksek sesle okuması, İmâmın ve yalnız kılanın öğle ve ikindi farzlarında ve akşamın üçüncü, yatsının üçüncü ve dördüncü rek'atlarında hafif sesle okumaları vâcibdir. Hafif sesle okuyanı bir iki kişinin işitmesi mekrûh olmaz. Sesli okumak, çok kişinin işitmesi demektir."

"Kurban etini, koyunların zekâtı niyeti ile fakire verse zekât olmaz."

"Zekâtı başka şehre göndermek mekrûh ise de, akrabaya veya kendi şehrinde fakir müslüman bulamazsa, başka şehire göndermek caizdir. Zekâtı, borcu olana vermek, fakire vermekten daha iyidir."

Elinde emânet bulunan kimse, sahibi ölürse, emâneti vârislerine verir. Vârisleri yoksa, Beyt-ül-mâl'a verir. Beyt-ül-mâl'a verince zayi olacak ise, kendi kullanır veya Beyt-ül-mâl'dan nasîbi, hakkı olanlara verir."

"Kalbim gâfil diyerek, duâyı terk etmemelidir. Kalbine geleni duâ etmek, ezberlediği duâyı okumaktan efdaldir. Yalnız, namazda okunacak duâları ezberlemelidir. Sünnet olan ibâdetleri yapmak, duâ etmekten efdaldir. Vâ'iz, İmâm, cemâate öğretmek için, sünnet olarak bildirilen duâları sesli okur. Cemâat de, sessiz tekrar eder. Cemâat öğrenince, İmâm da sessiz okumalıdır. Sesli okuması bid'at olur."

"İbâdetleri yapan kimse, îmânında şühhe eder ve günâhım çoktur, ibâdetlerim beni kurtarmaz diye düşünürse, îmânının kuvvetli olduğu anlaşılır, îmânının devam edeceğinden şüphe eden kâfir olur. Böyle şüphe etmeği beğenmezse, mü'min olduğu anlaşılır."

"Kur'ân-ı kerîmden bir miktar ezberledikten sonra, fıkıh öğrenmek lâzımdır. Çünkü Kur'ân-ı kerîmin hepsini ezberlemek farz-ı kifâyedir. Lâzım olan fıkıh bilgilerini öğrenmek ise, farz-ı ayndır. Muhammed bin Hasen buyurdu ki: Her müslümanın haramları, helâlları bildiren ikiyüzbin fıkıh bilgisini öğrenmesi lâzımdır. Farzlardan sonra ibâdetlerin en kıymetlisi, ilim ve fıkıh öğrenmektir."

"Allahü teâlânın ismini işitince ve söyleyince, "Celle celâlüh" veya "Teâlâ" yahut "Tebâreke", "Sübhânallah" diyerek saygı göstermek vâcibdir. Tekrar edince de, yalnız söylemeyip, Allahü teâlâ demek müstehabdır. Ya'nî, Allahü teâlânın isminden sonra ta'zîm, saygı gösteren bir kelime de söylemelidir."

"Babası hasta olan kadın, bakacak kimse bulunamazsa, zevcinden izinsiz gidip, babasına hizmet eder. Zimmî baba da böyledir. Zengin olan oğul, zengin olan babasına bakmaya mecbûr değildir."

"Fısk (günah olan şey) anlatan şiir dinlemek mekrûhdur. Günah işlemeği düşünmek günah olmaz, işlemeğe karar verirse, yalnız karar vermek günâhı yazılır, işlemek günâhı yazılmaz. Küfr ve küfre sebep olan şeyler böyle değildir. Bunlara karar verince imansız olur. Kâfir olan anaya ve babaya hizmet etmek, nafakalarını vermek, ziyâretlerine gitmek lâzımdır. Küfre sebep olan şeyleri yaptıracaklarından korkulursa, ziyâretlerine gitmemelidir. Kâfirlerle birlikte yiyip,

içmek, bir iki kerre caizdir. Her zaman ise, mekrûh olur. Ücret karşılığı, şarap yapmak için üzüm sıkmak mekrûhtur.”

“Fakirlere zekât vermek için zenginlerin vekîli olan kimse, topladığı zekâtları birbirleri ile karıştırınca, hepsi kendi mülkü olur. Fakirlere kendi malından sadaka vermiş olur. Zenginlerin zekâtları verilmiş olmaz. Zenginlerden aldıklarını onlara ödemesi lâzım olur. Fakirler, önceden bu kimseye izin vermiş olsalardı, onların vekîlleri olarak toplamış olur, fakirlerin mallarını birbirleri ile karıştırmış olurdu ve zekâtlar verilmiş olurdu.”

“Birisi aç olup, yemek için leş dahî bulamayana, kolumdan kes de yiyerek ölümden kurtul dese, kesmesi caiz olmaz. Zarûret hâlinde de, insan eti helâl olmaz.”

“Kapalı yerde iken zelzele olursa, oradan açık bir yere kaçmak müstehâbdır.”

“Alış-veriş bilgisini öğrenmiyenin ticâret yapması haramdır. İmâm-ı Ebû Leys de (radıyallahü anh) böyle buyurmuştur. İmâm-ı Muhammed Şeybânî’ye (radıyallahü anh), zühd hakkında bir kitap yaz dediklerinde; zühd için bey’ (alış-veriş) bilgisi yetişir buyurdu.

“Tegannî ile, şarkı söyler gibi Kur’ân-ı kerîm okuyana sevâb verilmez.”

“Menâkıb-ı İmâm-ı a’zam” adlı eserden ba’zı bölümler:

Ca’fer bin Rebî anlattı: “İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’nin yanında beş sene kaldım. O, ekseriyetle konuşmazdı. Fakat fıkıh ilminden birşey sorulunca açılır, vadi gibi akardı.”

İsmâil bin Ebû Füdeyk anlattı:

“İmâm-ı Mâlik’i, İmâm-ı a’zamın elinden tutmuş beraberce yürürlerken gördüm. Mescide varınca, İmâm-ı Mâlik’in mescide girerken İmâm-ı a’zamı öne geçirdiğini ve; “Bismillâhirrahmânirrahîm. Burası eman yeridir. Yâ Rabbî! Beni azâbından kurtar” dediğini duydum.

Muhammed bin Tarif anlattı: Biz, büyük âlim Vekî’nin yanında bulunuyorduk. Bize şöyle dedi: “Fıkıh bilmeden, sâdece hadîs-i şerîf bilmeniz size fâide vermez. Ebû Hanîfe’nin talebelerinin meclisinde bulunmadıkça fıkıh âlimi olamazsınız.”

Yahyâ bin Âdem buyurdu ki: “İmâm-ı a’zamın fıkıhdaki sözleri hep Allah içindir. Eğer onun sözüne dünyâdan birşey bulaşmış olsa idi, bu kadar hasedcilerin çokluğu ile beraber onun sözleri her tarafa yayılmazdı.”

Âsım bin Yûsuf; İmâm-ı Ebû Yûsuf’a; “İnsanlar, ilimde senin önüne geçecek birisinin olmadığında ittifâk etmektedirler” deyince, İmâm-ı Ebû Yûsuf ona şu cevâbı verdi: “Benim ilmim, İmâm-ı a’zamın ilmi yanında, Fırat nehrinin yanında küçük bir dere gibidir.”

Esed bin Amr anlattı: “İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe (radıyallahü anh), geceleyin Kur’ân-ı kerîm okur ve çok ağlardı. Gece ağlamasını komşuları da işitirdi ve ona acırlardı. Rivâyet edilir ki, vefât ettiği odada Kur’ân-ı kerîmi yedibin defa hatmeylemişti.”

Saymerî, Ebû Yûsuftan nakletti: “İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe, her gün ve gecede Kur’ân-ı kerîmi bir kerre hatmederdi. İmâm-ı a’zam çok cömert idi. İlim husûsunda pek sabırlı idi. Hiç kızmazdı. Yirmi sene yatsının abdesti ile sabah namazını kıldığına şâhid oldum. Diğer talebeleri kırk sene böyle kıldığını söylemişlerdir.”

Şüca’ bin Muhammed, Ebû Yûsuf’un şöyle dediğini nakletti: “Babam vefât ettiği zaman, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’nin derslerini kaçırırım korkusu ile babamın cenâzesine gidemedim. Onu komşu ve akrabalara bıraktım.”

İmâm-ı Ebû Yûsuf, önceleri çok fakir idi. Fakat ba’zı zamanlar müstesna, gece-gündüz İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’nin meclisinden ayrılmazdı. İmâm-ı Ebû Yûsuf’un hanımı ve çocukları, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’ye gidip içinde bulundukları geçim sıkıntısını anlatınca, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe onlara nasihat edip; “Bu günler, sizin için geçim sıkıntısı geçirdiğiniz günlerinizdir. İnşâallah ileride umduğunuzdan kat kat fazlasına kavuşacağınız günler gelecektir” buyurdu. Aradan günler geçti. Onlar için çok kapılar açıldı. Ebû Yûsuf’a sâhib olduğu malı mülkü sorulduğunda; “Hepsini bilmiyorum. Bildiğim, sâdece yediyüz katır ve üçyüz tane atım vardır” buyurdu.

İmâm-ı Ebû Hafs şöyle buyurdu: “İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’ye bakan, onun sâdece ilim için yaratılmış olduğunu görürdü.

Bununla beraber o, sâlih bir zât idi. Dilini muhafaza ederdi. Güzel ahlâk, edeb, vekar ve akıl sahibi idi.”

İmâm-ı Şafiî şöyle buyurdu: “On sene İmâm-ı a’zamın talebesi Ebû Muhammed’in meclisinde bulundum. Onun sözlerinden bir deve yükü kadar yazdım. Eğer o, kendi seviyesinde konuşsa idi. Onun sözlerini anlamazdık. Fakat o bize, bizim anlıyacağımız şekilde konuşurdu.”

Abdullah İbni Mübârek’e ilk önceki hâli soruldu. O da şöyle anlattı; “Birgün kardeşlerim ile beraber bahçemizde idik. Meyveler getirmiş, onları yemiş, gece geç vakte kadar içmiştim. Çalgı çalmaya da çok meraklı idim. O sırada çalgı çalıyordum. Bir ağacın üzerinde bir kuş peyda oldu. Hem ötüyor, hem de insan gibi konuşuyordu, “Îmân edenlere, vakti gelmedi mi ki, kalbleri Allahın zikrine ve inen Kur’ân’a saygı ile yumuşasın ve bundan önce kendilerine kitap verilmiş, sonra üzerlerinden uzun zaman geçip de kalbleri katılaşmış ve çoğu fıska dalmış bulunanlar gibi olmasınlar” meâlindeki Hadîd sûresi onaltıncı âyet-i kerîmesini okuyunca, ben de; “Evet vallahi öyledir” dedim. O ânda elimde bulunan çalgı âletini kırıp attım ve tövbe ettim, işte bu, benim önceki halimdir.”

Buhârî ve Müslim, şu hadîs-i şerîfi rivâyet ettiler: “Allahü teâlâ bir kulunu sevdiği zaman Cebrâil’i çağırır. Ben falancayı seviyorum, sen de onu sev buyurur. Cebrâil de onu sever ve semâda şöyle nidâ eder: “Allahü teâlâ falancayı seviyor, siz de onu sevin” der. Semâdakiler de onu sever. Sonra yerdekiler de onu sever.”

Ebû Muhammed Abdülhak şöyle buyurdu: “İlmiyle amel eden âlimlerden ve evliyâdan çok kimseler görüldü, insanlar onları medhettiler. Onlar hayatta iken de, vefât ettikten sonra da, insanların gönüllerinde yaşadılar. Onlardan bir kısmının cenâzelerinde pekçok kimse bulundu. Pekçok kimse onları kabirlerine kadar uğurlayıp, lâzım gelen hizmeti yaptılar. Bir kısmında, insanlardan başka, melekler ve cinnilerin mü’minleri bulundu.” Bu husûsu teyid eden hâdiselerden birisi şudur “Resûlullah (aleyhisselâm), Sa’d bin Mu’âz’ın cenâzesinin peşinden, melekler çok kalabalık olduğu için, parmaklarının ucuna basarak yürüyorlardı.” Ahmed bin Hanbel vefât edince, adedleri sayılamayacak kadar kalabalık bir topluluk cenâze namazını kıldı. Onun vefât ettiğini haber alanlar, her taraftan gelip cenâze namazına katıldılar. Rivâyet edilir ki, o gün Ahmed bin Hanbel’in cenâzesindeki kalabalığı ve o gün insanı hayrette bırakan şeyleri gördükleri zaman, binlerce yahudi ve hıristiyan müslüman olmuştur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 223

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 183

3) El-A’lâm cild-7, sh. 45

4) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-10, sh. 37

5) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 187

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 185

7) Keşf-üz-zünûn sh. 242, 1229, 1636, 1681, 1837

8) Menâkıb-ı İmâm-ı a’zam Ebû Hanife(radıyallahü anh)

KİLVETÂTÎ (Ahmed bin Osman)

Hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Osman bin Muhammed bin İbrâhim bin Abdullah’dır. Lakabı Şihâbüddîn, künyesi Ebü’l-Feth olup, Kilvetâti adıyla meşhûr oldu. Kulûtâtî de denilmektedir. Aslen Kirman şehrindendir. 762 veya 766 (m. 1364) senesi Ramazan ayında doğdu. 835 (m. 1432) senesi Cemâzil-evvel ayının ondördünde Kâhire’de vefât etti.

Babasının arkadaşı Şemsüddîn bin er-Riffâ ona hadîs-i şerîf ilmini sevdirdi. Zamanındaki hadîs âlimlerinin yanına giderek, onlardan hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs-i şerîf öğrenmeye ilk defa 779 (m. 1377) senesinde başladı. Nâsıruddîn Harâvî, Afifüddîn Nesâvî, Takıyyüddîn bin Hatem’den, İbn-i Savvâfın talebeleri; Hâccâr, Venâî’den, Debbûsî’nin talebelerinden, Necîb ve Fahruddîn’in talebelerinden ve kendi akranlarından bile hadîs-i şerîf öğrendi. Bu husûsta çok gayret etti, her fedâkârlığa katlandı. Büyük hadîs kitaplarını birkaç defa okudu. Hattâ Sahîh-i Buhârî’yi altmış defadan fazla, altmış kadar âlimden okuduğu rivâyet edilir. Bunun yanında daha birçok mu’cemler, müsnedler ve hadîs cüzleri okudu. Irâkî ve oğlundan, İbn-i Hacer Askalânî’den, Türkmânî ve İbn-i

Salâh'ın yazdıkları usûl-i hadîs kitaplarını okudu. "Ta'lîk-ut-Ta'lîk" ve "Etrâf-ül-Müsned" adlı kitapları da okudu.

Hadîs-i şerîf, fıkıh, Arabca ve kırâat ilimlerini öğrenmek husûsunda çok hırslı idi. İlminin çokluğunu ve gayretini gören hadîs âlimlerinden birçoğu, ona hadîs okutma icâzeti (diploma) verdiler. İcâzetlerinde; âlim, fâdıl, muhaddislerin biriciği, müderrislerin başı, seyyid-ül-Mürselîn'in sünnetinin hizmetçisi gibi üstün meziyetlerle onu medhettiler. En fazla hadîs-i şerîf ilmiyle meşgûl olan Kilvetâti, diğer dînî ilimlerde de büyük âlim idi. Fıkıh ilmini; İzzeddîn er-Râzî, Şemseddîn bin Ahî'l-Câr, Bedrüddîn bin Hâsbek, Ekmelüddîn, Cemâleddîn et-Tebânî gibi âlimlerden öğrendi. Bir grup âlimden kırâat ilimlerini aldı. Arabî ilimlerle de uzun zaman meşgûl oldu. Şihâbüddîn es-Sanhâcî, el-Gimârî, Abdülhamîd Trablûsî ve diğer âlimlerden Arabî ilimleri öğrendi.

Dînin emir ve yasaklarını yerine getiren, takvâ ve hayır sahibi, çok ibâdet eden bir zât idi. Ömrünün çoğu, yokluk ve sıkıntı içinde geçti. Kâri-ül-Hidâye Sirâcüddîn'den sonra hadîs-i şerîf okutmakla vazîfelendirildi. Sahîh-i Müslim'i birkaç sene okuttu. 834 (m. 1430) senesinde rahatsızlandığından, Şemseddîn Reşîdî, onun yerine getirildi.

Ömrünün sonuna doğru kulakları ağır işitir oldu. Ondan; Menâvî, İbn-i Hassan, İbn-i Kamer, Tagrî Bermeş el-Fakîh gibi büyük âlimler ilim öğrendiler. Tagrî Bermeş el-Fakîh; "Biz ondan daha büyük hadîs âlimi görmedik" dedi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Muhtasar-un-nâsih vel-mensûh lil-Hâzimî, 2-Muhtasar fî ulûm-il-hadîs, 3-Muhtasaru Tehzîb-il-kemâl.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 311

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 378, 380

3) Enbâ-ül-gumr cild-3, sh. 483, 484

4) Brockelmann, Sup-2, sh. 72

KIRÎMÎ

Osmanlı devri âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Abdullah'dır. Kırımî nisbesiyle meşhûr olmuştur. Aslen Kırımlı olan bu zâtın, doğum târihi bilinmemektedir.

879 (m. 1474) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii civarında, oğlu Muhyiddîn Efendinin Molla Kestel Câmii yanında yaptırdığı mescidinde medfûndur.

Kırım'da doğup büyüyen Kırımî, o beldenin meşhûr âlimlerinden "Fetvâ-i Bezzâziye" sahibi Hâfızüddîn Muhammed Bezzâzî'den ve Mevlânâ Şerefüddîn Kırımî gibi zâtlardan, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Sultan İkinci Murâd Hân zamanında Osmanlı ülkesine geldi. Pâdişâh tarafından Merzifon Medresesi'nde müderris olarak ta'yin edildi. Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında İstanbul'a geldi. Onun sohbet meclisinde bulundu. İlim tedrisiyle vazîfelendirildi. Dilediği yerde va'z eder, ders verirdi. Yûsuf bin Cüneyd gibi birçok zâtlar ondan ilim tahsil etti.

Pâdişâh, sohbet meclislerinde onu yanından ayırmaz, ba'zan İstanbul dışına giderken de onu götürürdü. Bir defasında, Fâtih Sultan Mehmed Hân İstanbul'dan Edirne'ye gitmek üzere yola çıktığında, Mevlânâ Seyyid Ahmed Kırımî'yi de kâfilesine aldı. Yolculuk esnasında, Seyyid Ahmed Kırımî'ye; "Kırım'da 600 müftî, 300 müellif ve musannif vardır. O kadar bereketli ve faydalı zâtlar var iken, Kırım için; âşıkların kalbi gibi harâb oldu diye söyleniyor. Bunun sebebi nedir?" diye sorunca, Mevlânâ Seyyid Ahmed Kırımî:

"Harâb olubdur ol âbâd gördüğün gönlüm,
Gamla dolubdur şad gördüğün gönlüm."

diyerek cevap verdi ve devam ederek; "O diyarda kötü bir vezîr meydana çıktı ve bütün ilim ehlini incitti. Onun için âlimlerle süslü olan o belde viran oldu. Çünkü âlimler, bir yerde kalb mesabesindedir. Civârındakilerin sıhhati, âfeti ve kötülüğü onlara bağlıdır. Kalbde olan rahatsızlık diğer uzuvlara sirayet ettiği gibi, âlimlerin bozulması da çevresinde bulunanlara sirayet eder" diyerek sözünü bitirdi.

Arabca, Farsça ve Türkçeyi iyi bilen, tefsîr, hadîs ve edebî ilimlerde derin bilgi sahibi olan, ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren Seyyid Ahmed Kırımî hazretlerinin birçok eserleri vardır. Bu eserlerinin ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetü alâ şerhu Akâid-ün-Nesefî lit-Teftâzânî, 2- Misbâh-ut-ta'dil fî keşfi envâr-ut-tenzîl: Kâdı Beydâvî hazretlerinin tefsîri üzerine yazılmış haşiyedir. 3- Haşiyetti alel-Mutavvel lit-Teftâzânî fil-me'ânî vel-beyân, 4- Haşiyetü alet-Telvîh, 5-Şerhu Miftâh-ül-gayb, 6- Gülşen-i Raz şerhi: Farsça olarak yazılmıştır. 7- Hâşiyetü Lübbül bâb.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 297

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 101

3) El-A'lâm cild-1, sh. 159

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 192, 475 cild-2, sh. 1146, 1545, 1546

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 141

KOÇHİSÂRÎ (Ali bin Mûsâ)

Sultan İkinci Murâd Hân zamanında yetişen Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ali bin Mûsâ bin İbrâhim er-Rûmî olup, lakabı Alâeddîn, nisbeti Koçhisârî'dir. 750 (m. 1349) senesinde doğdu. 841 (m. 1437) senesinde Kâhire'de vefât etti.

İslâm âlimlerinin en büyüklerinden, Allâme Sa'deddîn Teftâzânî ve Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin derslerine ve ilmî mübâhaselerine uzun zaman devam etti. (Mübâhase, birkaç âlimin bir araya gelip, karşılıklı olarak ilmî bir mes'eleyi müzâkere etmeleridir.) Böylece bu iki âlimden, ba'zı zor suâllerle bunların cevaplarını defterine yazardı. Târihte, Seyyîd Şerîfle Teftâzânî'nin, bilhassa Timur Hân'ın huzûrunda yaptıkları münâzaralar çok meşhûrdur. Alâeddîn Koçhisâri, ilme çok meraklı olduğundan, birçok şehir gezdi. Buralardaki âlimlerle görüştü.

Alâeddîn Koçhisârî'nin, o zamanki çeşitli ilimlere dâir, içerisinde kapalı ve müşkil suâller bulunan bir risalesi vardır. Şakâyik kitabının yazarı Taşköprüzâde, o risaleyi babasının yardımıyla çözebilmiştir.

Celâleddîn Süyûtî şöyle anlatır: "Mevlânâ Alâeddîn, kendi memleketinde ilim tahsil edip, yüksek derecelere çıktıktan sonra, Acem (İran) diyârına gitti. Oranın büyük âlimlerinden de ilim öğrendi. 828 (m. 1424) senesinde Kâhire'ye gitti. Kâhire'de Eşrefiyye Medresesi'nde müderrislik vazîfesinde bulundu. 829 (m. 1425) senesinde, hac ibâdetini yerine getirmek maksadıyla Mekke'ye gitti. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizi ziyâret etti.

Hac vazîfesini îfâ ettikten sonra Anadolu'ya geldi. Birkaç sene Anadolu'da kaldı. 834 (m. 1430) senesinde Kâhire'ye gitti. Kâhire'ye ikinci gidişinde burada fazla kalmadı. Deniz yoluyla Anadolu'ya döndü. 839 (m. 1435) târihinde Mısır'a gitti. Eskiden olduğu gibi ilimle meşgûl oldu. Hastalanarak uzun bir müddet evinde kaldı. Daha sonra iyileşti. Evindeyken, sedirden düşüp hafızasını kaybetti. 841 (m. 1437) senesinde vefât etti.

Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1) Es'iletü Alâeddîn, 2) Hâşiyetü alâ şerh-ıs-Sa'd lil-miftâh, 3-Şerhu Evrâd-iz-Zeyniyye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 248

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 731

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 59

KÜFEYRÎ (Muhammed bin Ahmed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Mûsâ bin Abdullah el-Küfeyrî el-Aclûnî ed-Dımeşkî'dir. Aslen Aclûn beldesinden olup, sonra Dımeşk'a yerleştiğinden

"Dımeşkî" nisbetiyle tanındı. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Şemsüddîn'dir. 757 (m. 1356) senesi Şevval ayının başlarında Dımeşk'ın (Şam'ın) Küfeyr köyünde doğdu. Sonra Dımeşk'a gelip yerleşti. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Birçok âlimden ders okudu, hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs, fıkıh ve daha başka ilimlerde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Çok hac yaptı. Bir kerresinde Mekke'de mücavir kaldı. Bir defa Rekbe kadılığında kadı yardımcılığı yaptı. Kâdı Şühbe'den çok istifâde etti. Çok kıymetli eserleri vardır. 831 (m. 1428) senesi Muharrem ayının onüçüncü günü Dımeşk'da vefât etti.

İlim tahsiline başladığında, "Tenbîh" kitabının tamâmını ezberledi. Dımeşk'a gittikten sonra, İbn-i Emîle'den "Sünen-i Ebî Dâvûd"un bir kısmını, İbn-i Kavâlîh'ten "Sahîh-i Müslim"i, Muhibbüddîn-i Sâmit'ten, Yahyâ İbni Yûsuf er-Rahbî'den ve daha başka âlimlerden çeşitli eserleri okudu. Birçok âlim, ona icâzet verdi. Zührî, İbn-i Süreyşî, İbn-i Câbî, Şihâbüddîn-i Gazzî gibi âlimlerin yanında ilimle meşgûl oldu. Gazzî ile uzun zaman kalıp, çok istifâde etti. Ondan dinlediği hadîs-i şerîfleri tahric etti, kaynak eserlerdeki yerini gösterdi. Böylece ondan ilim öğrenen topluluğun içinde yer aldı. Daha gençliğinden i'tibâren, fıkıh mes'elelerini ezberlemekle meşhûr oldu ve fıkıh ilminde çok yükseldi. Bu ilimde, meşhûr âlimlerin arasında yer aldı. Alâüddîn bin Ebi'l-Bekâ'dan ve ondan sonrakilerden, emir ve yasakların hikmetleri husûsunda çok faydalandı. Bu yüksek ilminin yanında, kadılık (hâkimlik) mesleğinde de pek mahirdi.

İ'tikâdda, İmâm-ı Eş'arî hazretlerinin yolunda olup, sağlam bir îmâna, tertemiz bir kalbe sahipti. Cemâli ve boyu çok güzel, güler yüzlü, sakalı sık, heybetli ve vakûr, talebelerine ve başkalarına karşı mütevâzi (alçak gönüllü), yapmacık hareketlerden hoşlanmayan bir zât idi. Ders okutur ve fetvâ verirdi. Kendisi ve başkaları için eliyle çok kitap yazdı.

Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1-Et-Telvîh ilâ ma'rifet-il-Câmi'-is-Sahîh-il-Buhârî: Beş cildlik bir eserdir. Bu eserini, Bedrüddîn-i Zerkeşî, Kirmânî ve İbn-i Mulakkın'ın şerhlerinden istifâde ederek hazırlayıp, kendisi de çok faydalı ilâvelerde bulundu. Çok kıymetli bir şerhtir. 2-El-Müntehab-ül-muhtâr fî ahkâm-il-muhtâr: Muhtasar bir eserdir. 3-Zehr-ür-ravd ve Mu'în-ün-nebîh alâ ma'rifet-it-tenbîh: Süheylî'nin eserinin muhtasarıdır. 4-Nüket-it-tenbîh: Dört cildlik bir eserdir. 5-Ayn-ün-nebîh fî şerh-ıt-tenbîh "Tenbîh" kitabının başka bir şerhidir. 6-El-Kevkeb-üs-sâri fî ihtisâr-il-Buhârî. Bunlardan başka çok güzel şiirleri de vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 23

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 111, 112

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 196

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 186, 187

KÜTAHYALI ABDÜLVÂCİD EFENDİ

Tefsîr, hadîs, edebiyat, astronomi, ferâiz ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdülvâcid bin Muhammed bin Muhammed'dir. Horasan'da Meşhed (Tûs) şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Doğum yerinden dolayı Meşhedî nisbet edildi. Germiyanoğullarının başşehri olan Kütahya'ya gelerek yerleştiği için, Kütahyalı ma'nâsına Kütahyevî denildi. 838 (m. 1434) senesinde vefât edip, yıllarca ders vermekle şereflendiği Kütahya'daki Demirkapı (Vâcidiyye) Medresesi'nin bahçesine defnedildi.

Molla Abdülvâcid Efendi, zamanın meşhûr âlimlerinden, Horasan ve Mâverâünnehr'in âleme nûr saçan ilim kaynaklarından çeşitli ilimleri tahsil edip; tefsîr, hadîs ve fıkıh gibi naklî ilimlerde, astronomi gibi aklî ilimlerde âlim oldu. Allah dostu evliyânın sohbetlerinde bulunup, nefsini terbiye ederek, mübârek kalbini Allahü teâlânın ve Resûlünün (aleyhisselâm) aşkıyla doldurdu. Selef-i sâlihînin (r.anhüm) mübârek yoluna tam olarak uymak, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmek, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel ahlâkıyla şereflenmek için gayret sarfetti. Arzularına kavuşunca; insanlara doğru yolu göstermek, müslümanlara ilim öğretmek ve onların mes'elelerini halletmek için Diyâr-ı Rûm'a (Anadolu'ya) geldi. O zaman Germiyanoğulları'nın hâkimiyetinde bulunan Kütahya'ya yerleşti. Oranın beyi, Germiyanoğlu Süleymân Şah'tı. Süleymân Şah, memleketine böyle büyük bir âlimin gelmesinden dolayı çok memnun oldu. Onu, Demirkapı Medresesi'ne müderris ta'yin etti. Kütahya Osmanlılara geçince de aynı vazîfesine devam etti. Demirkapı Medresesi, Germiyanoğlu Ya'kûb Bey'in Kumandanlarından Mübârrizüddîn Umur bin Savcı tarafından, 717 (m. 1314) senesinde yaptırılmıştı. Abdülvâcid Efendi, vefâtına kadar bu

medresede müderrislik yaptı. Aklî ve naklî ilimlerde pekçok talebe yetiştirdi. Arabî ilimlerde, edebiyat, şiir ve astronomi ilminde meşhûr oldu. Ders vermekte olduğu Demirkapı Medresesi'nde bir de rasadhâne kurdu. Medresenin eski adı unutulup, müderrisinin adıyla anıldı. Vâcidiyye Medresesi adı verildi. Hanefî mezhebine göre fetvâ verdi. Devlet adamlarına ve diğer insanlara nasihatlerde bulunup, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmeye gayret etti. Pek kıymetli eserler yazdı. Hanefî fıkhına dâir "Şerhu Kitâb-in-Nihâye fî ilm-il-hidâye", astronomiye dâir Çağminî'nin "Mülahhâs" adlı eserine bir şerhi ve Muhammed Şah Fenârî'nin ezberlemesi için yazdığı, astronomi ilminin namaz vakitleri ile ilgili bölümüne, ilm-i usturlaba dâir manzûm bir eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 66

2) Tâc-üt-tevârih (ulemâ kısmı)

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 632

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 204

KUTBÜDDÎN-İ İZNÎKÎ (Muhammed bin Muhammed Rûmî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed Rûmî'dir. "Kutbüddîn-i İznîkî" diye meşhûr oldu. İznik'te doğdu. Doğum târihi belli değildir. Zamanının birçok âliminden ders okudu. Dînî ilimleri ve zamanının fen bilgilerini Mevlânâ Hasen Paşa'dan öğrendi. Her ilimde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Ahlâken yüksek, faziletlerle mücehhez (süslenmiş), zühd ve vera' sahibi idi. Tasavvuftan büyük haz, pay aldı. Evliyâlığın yüksek derecelerine kavuştu. Fıkıh ve ahlâk ilimlerini kendinde topladı. Bilhassa Timur Hân, din ilimlerindeki yüksekliği sebebiyle karşılaştığında ona çok saygı göstermiştir. 821 (m. 1418) senesi Zilka'de ayının sekizinci günü, İznik'te vefât etti. Halîl Paşa Câmii bitişiğindeki türbesinde medfûndur.

Kutbüddîn-i İznîkî'nin oğlu Muhammed İznîkî de derin âlim idi. Kendisi ve oğlu, çok kıymetli eserler kaleme aldılar. Türkçe olarak yazdığı "Râhat-ül-kulûb" ile "Mukaddimet-üs-salâh" kitapları, eserlerinden en önemli olanlarıdır. Tefsîri ve başka eserleri de vardır. Birinci eseri Ayasofya, ikincisi de Nûruosmâniye kütüphânelerinde mevcûttur.

Kutbüddîn-i İznîkî, "Mukaddimet-üs-salâh" kitabında buyuruyorki: ilim, farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olmak üzere ikiye ayrılır:

Farz-ı ayn: Her müslümanın bülûğa erdikten sonra bilmesi ve öğrenmesi gereken ilimdir, öğrenmezse, namazı terk edene nasıl azâb edilirse, ona da öyle şiddetli azâb edilir.

Farz-ı kifâye: Bir beldede veya bir şehirde bir kişi bilirse, farzın yerine getirdiği ilimdir. Diğer kişilere farz olmaz. Eğer öğrenemezlerse de günahkâr olmazlar.

Bu fakîr gördü ki, bu farz-ı ayn olan ilimde latîf şekilde kitaplar düzmüşler ve yazmışlar. Ama, bunların kimi Arabî ve kimisi Fârisîdir. Her kişi onları mütâlâa edip ma'nâsını çıkaramaz ve okuyup öğrenirlerse de çabucak unutur, veya ma'nâsına gönlü yatmaz O zaman diledim ki, bu farz-ı ayn olan ilimde Türkçe bir mukaddime yazayım, tâ ki mübtedilere (âkil baliğ olmaya yakın kız ve oğlanlara) öğreteler. Tâ ki, gönlüne ve i'tikâdına, dînimizin emrini tutmak ve müslümanlık kaydına riâyet etmek yerleşsin. Baliğ olduktan sonra bunun içindekilerle amel edeler.

Farz-ı ayn olan ilimde âlimler ihtilâf etmişlerdir: Kelâm âlimleri şöyle dediler: "Farz-ı ayn olan, Hak teâlânın birliğini ve sıfatlarını delîlleriyle bilmektir." Fakîhler dediler ki: "İlm-i fıkıhtır. Zîrâ Hak teâlânın farz ettiği şeyleri bildirir. Helâl ve haramı bilmek fıkıhla hâsıl olur." Tefsîr ve hadîs âlimleri şöyle dediler "Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerin ma'nâsını bilmektir. Zîrâ din ilmi, bunlardan çıkmıştır." Tasavvuf âlimleri dediler ki: "Kişi kendi hâlini ve makamını ve nefsin âfetlerini ve nefsin ne sıfatlarla bezenip kâmil olduğunu ve ne sıfatlarla mertebeden düşüp helak olduğunu bilmektir. Ebû Hanîfe, kâmil fıkıh budur demiştir." Şimdi bunların her birisinin maksûdu, mühim gördükleridir. Ebû Tâlib Mekkî şöyle dedi: "Farz-ı ayn olan ilim odur ki, İslâm onsuz tamâm olmaz. O da beş şeydir: Biri; Allahü teâlâyı bir ve Muhammed aleyhisselâmı hak Resûl bilmektir. İkincisi; beş vakit namazın şartlarını ve rüknlerini bilmektir. Üçüncüsü; oruç, ne ile tamâm olur bilmektir. Dördüncüsü; zekâtın farzlarını bilmektir. Beşincisi; haccın şartlarını bilmektir. Nitekim Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle

buyurdu: “İslâm binası beş şey üzerine kurulmuştur.” Böylece hakîkat şudur ki, mutlaka ilim öğrenmek her müslüman erkeğe ve kadına farzdır. Nitekim Resûlullah (aleyhisselâm); “İlmi taleb etmek, her müslüman erkeğe ve kadına farzdır.” buyurmuştur. Burada farz olan ilim, ilmihâl bilgileridir.

Birkaç mes’eleyi bildirelim ki, namaz kılanlarda çok vâki olur. Mecmûz şerhinde kaydedilmiştir “Bir kişi, şüphelenip bir vakit namazı kılıp kılmadığını bilmezse, eğer namazın vakti içinde şüphelendiyse eda etmeli, eğer vakti çıktıktan sonra şüphelendiyse kılması lâzım olmaz. Namaz kılarken kaç rek’at namaz kıldığını bilmezse, eğer ilk defa şüphelendiyse tekrar kılar, şayet birkaç defa şüphelendiği var ise, şüphe ettiği rek’attan az kıldığını kabûl edip, onun üzerine tamamlar. Meselâ bir rek’at mı yoksa iki rek’at mı kıldığını bilemezse, bir rek’at kılmış kabûl edip, bir rek’at daha kılar.” (Nûruosmâniye Kütüphânesi Hâmidiyye kısmı No: 550/1 Varak 18 a)

Yine Kutbüddîn-i İznîkî “Râhat-ül-kulûb” kitabında buyurdu ki:

Allaha hamd olsun ki, bize, evliyâyı ve âlimleri sevmeyi nasîb etti, gönlümüzü onlara bağladı. Peygamberlerin en üstününe selâmlar olsun ki, O, Resûllerin İmâmı ve hem de Peygamberlerin sonuncusudur. O, Muhammed Mustafâ’dır ki, dünyâda ümidimiz O’nadır, âhırette O’ndan şefaat umarız. O’nun yüksek mertebede olan Ehl-i beytine ve Eshâbına selâm olsun! Onlara uyanlar hidâyet üzeredirler. Bütün evliyâya ve âlimlere uyanlar, İslâmiyetin hem zâhiri hem de bâtını üzere dururlar. Gerçek talibler ki, dâima halvette ve hem ibâdette dururlar. Mü’minler ve sâlihler ki, gece-gündüz Hak yardımıyla Hak yolunda dururlar ve hem tâatta dururlar.

Ey kardeşim! Bir kişinin senin katında haceti (ihtiyâcı) olsa, sen o haceti bitirirsen, Allahü teâlâ senin yetmiş türlü dünyâ ve âhıret hacetini giderir.

Eğer bir kişi bütün yer ehli kadar ibâdet etse ve bütün gök ehli kadar tâat etse, imânı Ehl-i sünnete uygun değilse kabûl olmaz. Zîrâ amelin kabûl olunması ve îmânın dürüst olması, takvânın şartıdır. Takvâ, Allahtan korkmaktır. Allahı bilmeyince, O’nun azametini ve celâlini anlamayınca, Allahtan korkmak hâsıl olmaz. Dînin ve îmânın aslı ve ilmin temeli, Allahü teâlâyı bilmek ve birliğini kalb ile tasdîk etmektir. Şöyle ola ki, eğer başını keserler ise ve bütün varlığını alırlar ise râzı olasın; Allahü teâlânın birliğini gönülden çıkarmayasın.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 133

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 58, 59

3) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1031 (37. baskı)

4) İslâm Ahlâkı (Cennet Yolu ilmihâli) sh. 165

5) Şakâyık-ı Nu’mâniyye (Vefeyât kenarında) cild-1, sh. 37

6) Rehber Ansiklopedisi cild-10, sh. 357

LÜTFULLAH TOKÂDÎ (Molla Lütfî)

Din ve fen âlimi. Aslen Tokatlı olduğu için Tokadî nisbet edildi. Doğum târihi ve İstanbul’a nasıl geldiği bilinmeyen Molla Lütfî, “Tazarrûnâme” sahibi Sinân Paşa’nın talebesi ve Fâtih’in musahibi olmakla tanınırdı. 900 (m. 1494) yılında İstanbul’da vefât edip, Eyyûb Sultan semtindeki Defterdar Mahmûd Çelebi Câmii yanındaki türbesine defnedildi.

Arabî ve edebî ilimleri Sinân Paşa’dan, matematik ve fen ilimlerini Ali Kuşcu’dan tahsil etti. Devrinde, Türk ilim âlemine şeref veren âlimlerden oldu. Hocası Sinân Paşa’nın sayesinde Saray Kütüphânesi me’mûrluğuna ta’yin edildi. Burada, birçok âlimin elde edemediği en nadide eserleri mütâlâa etmek sûretiyle, muasırlarına karşı üstünlük elde etti. Hoşsohbet olması ve ilminin çokluğu sayesinde, Fâtih Sultan Mehmed Hân’ın sohbet meclisine dâhil oldu. Daha sonra hocası Sinân Paşa ile birlikte Sivrihisar’a gitti.

Fâtih Sultan Mehmed’in vefâtından sonra İstanbul’a döndü. Sultan İkinci Bâyezîd Hân zamanında; Bursa’daki Sultan Murâd Hân, Filibe ve Edirne Dâr-ül-Hadîs medreselerine, daha sonra da İstanbul’daki Sahn-ı Semân Medresesi’ne müderris olarak ta’yin edildi. Orada Uzun seneler müderrislik yaptı. Devrin allâmesi olan İbn-i Kemâl gibi âlimleri ders halkasında yetiştirdi.

Molla Lütfî, hergün ders başlamadan önce bir hadîs-i şerîf okuyup, onu Şerh ve îzâh ederdi. Yine böyle bir hadîs-i şerîfi okuduktan sonra, bir münâsebetle; “Hazret-i Ali (radıyallahü

anh) bir harpde okla yaralandı. Ok çıkarılamadı ve cerrahlar tarafından çıkarılmak istenince de, acısına dayanamadı. Okun, namazda iken çıkarılmasını arzu etti. Hazreti Ali namaz kılarken ok çıkarıldı. Hazreti Ali, hiç acı hissetmediğini söyledi, işte, namazın hakîkati budur. Bizim kıldığımız ise, eğilip bükülmedir" dediği meşhûrdur.

Molla Lütfî, her sabah hayvanına binip medreseye gelir, hayvanını kendi eliyle yemler ve medresenin kapısındaki halkaya bağlardı, ikindi namazına kadar medresede ders okuturdu, ikindiden sonra hayvanına biner, Şeyh Ârif-i billah İbn-ül-Vefâ hazretlerinin dergâhına giderdi. Orada akşam ezanına kadar Sahîh-i Buhârî okuturdu.

Lütfullah Tokâdî hazretleri Bursa'da müderris iken, birgün arkadaşlarıyla birlikte Uludağ'a çıktılar. Orada bir müddet oturdular. Bu sırada, çevre köylerin birinden, elinde bir hayvan yuları ve sırtında çantası bulunan bir adam geldi. Molla Lütfî, biraz düşündükten sonra arkadaşlarına; "Bu adam, İbn-i Kül'ün kasabasındandır. Hayvanını bu dağda kaybetti. Şimdi hayvanını arıyor. Onun çantasında; yarım ekmek, biraz peynir, üç tane soğan vardır" dedi. Arkadaşları, bu sözlere hayret ettiler. Sonra adama varıp; "Sen nerelisin? Burada ne arıyorsun?" diye sordular. O da, "Ben İbn-i Kül'ün kasabasındanım, bu dağda hayvanımı kaybettim. Onu arıyorum" dedi. Çantasında olanları çıkarttırdılar. O çantada; yarım ekmek, bir miktar peynir ve üç adet soğan olduğunu gördüler. Bu duruma son derece şaştılar.

Molla Lütfî, ilmî yönden eksik oldukları hâlde eksikliklerini bilmiyenleri tenkid eder, eksikliklerin telâfisini arzu ederdi. Açık sözlü bir zâttı. Dîni siyâsete âlet etmek istiyenleri. bu sûretle mevki, ikbâl peşinde olanları çekinmeden tenkid ederdi. Bu yüzden kendisine düşman olanlar çoğaldı. Kendisine yapılan iftira ve ithamların sonunda idâm edildi.

Molla Lütfî, hayâtı boyunca birçok eser yazdı. "Hâşiyetü Şerhu Metali", "Hâşiyetü şerhu Miftâhı Seyyîd Şerîf', yüz çeşit ilmin mevzûlarını ta'rîf eden "Mevzûat", Seyyîd Şerîfe (radıyallahü anh) sorduğu yedi suâlini içine alan "Es-Seb'u Şidâd" adlı eserleriyle birlikte "Haşiye alâ şerh-in-Nesefiyye", Risale fî tahkîk-il-Îmân", "Risale fil-ilm-il-âdâb", "El-Metâlib-ül-İlâhiyye" ve hendeseye dâir Arabca "Ta'zif-ül-mezbuh", eserlerinden ba'zılarıdır. Güzel şiirler de yazan Molla Lütfî'nin şiirlerinden biri şöyledir:

Geçmedi aşkdan heves nidelim? Olmadık ona destires nidelim? Hele biz vasfın iltimas idelim, Can bağışlar eğerçi bir nefesin Bize irmez o bir nefes nidelim? Lütfî'yi Kârban-ı vaslından, irmez avâze-i ceres nidelim? öldürmeyince mihr-ü-vefâ eylemem demiş, Ger eyler ise mihr-ü-vefâ öldürün beni.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 312

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 295

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 154

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 23-24

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 839-840

6) El-A'lâm cild-5, sh. 242

7) Kevâkib-üs-Sâire cild-1, sh. 301-302

8) Tâc-üt-Tevârih (ulemâ kısmı)

MAGNİSAVÎ-ZÂDE

Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinin büyük âlimlerinden. İsmi, Mevlânâ Muhyiddîn Muhammed'dir. Magnisavî-zâde diye meşhûr oldu. 888 (m. 1483) senesinde vefât etti. Zamanının âlimlerinden okudu ve Molla Hüsrev'in ders verdiği Ayasofya Medresesi'ne talebe oldu. Medresenin en üst bölümündeki odasında, geceler boyu kandilini yakar, ders çalışırdı ve çalışması sabah namazına kadar sürerdi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın medreseye ilgisi büyük olup, fırsat buldukça medreseleri dolaşır, okutulan dersleri dinler, talebe ile meşgûl olurdu. Geceleri kalkar, saray penceresinden zaman zaman medreseleri gözden geçirir, hücrelerde bulunan talebeden hangisinin lâmbası geç vakitlere kadar yanar diye merak ederdi. Molla Hüsrev'in müderris bulunduğu kısımdaki talebelerden birinin, sabaha kadar uyumadığını ve bu hâlin aylarca devam ettiğini gördü. Merak edip, birgün Molla Hüsrev ile görüşürken şöyle sordu: "Talebeniz arasında en zekî, en çalışkan ve istikbâl va'deden hangisidir?" Molla Hüsrev de;

“Muhyiddîn Magnisavîzâde’dir Sultânım” deyince, Fâtih tekrar sordu: “Ondan sonra kimdir?” Molla Hüsrev; “Yine Magnisavîzâde’dir” dedi. Sultan Fâtih; “Medresenizde iki tane mi Magnisavîzâde bulunur?” diye sorunca, Molla Hüsrev; “Hayır Sultânım, bir tanedir. Lâkin bin talebeye bedeldir. Çok zekî ve çok çalışkandır. Okuduğu bütün dersleri ezberlemiştir. Şu ânda müderrislik yapacak durumdadır. Zekâ ve Hâfıza gücü fevkalâde, sür’at-i intikâl ve mantık kuvveti yerindedir.

Mütâlâa ettiği kitaplar hakkında üstün bilgi sahibidir” dedi. Sultan Fâtih; “Medresenin en üst bölümünde, şu karşıdaki hücrede hangi talebeniz kalır?” diye sordu. Molla Hüsrev, hücrelere dikkatle bakta ve Sultân’ın işâret ettiği hücrenin Magnisavîzâde’ye âit olduğunu anlayınca; “Magnisavîzâde’ye âittir” dedi. Sultan tekrar sordu: “Peki bu talebe sabaha kadar hiç uyumaz mı?” Molla Hüsrev; “Az zaman uyur, çoğu vaktini ders mütâlâası ile geçirir. Bu sebeple okuduğu eserleri ezberlemiş ve hafızasına nakşetmiştir” dedi. Magnisavîzâde’nin bu hâlinden, Fâtih Sultan Mehmed Hân çok memnun oldu. Onu takdîr ve tebrik etti.

Vezîr Mahmûd Paşa, İstanbul’a Medrese-i Ulyâ adında bir medrese yaptırdı. Fâtih Sultan Mehmed ile görüşerek, bir müderris ta’yinini istedi. Sultan öteden beri unutamadığı ve çalışmasını çok beğendiği Magnisavîzâde’yi tavsiye etti. Mahmûd Paşa, Molla Hüsrev ile görüşüp, Muhyiddîn Magnisavîzâde’nin bu medreseye ta’yin edilmesinin uygun olup olmadığını sordu. O da; “Hiç tereddüt etmeden medreseyi ona teslim edebilirsiniz” dedi. Magnisavîzâde’nin ilk dersinde, başta Molla Hüsrev ve Hatîbzâde olmak üzere birçok âlim hazır bulundular. Dersten sonra Molla Hüsrev şöyle dedi: “Hayâtımda tatlı ve doyurucu iki ders dinledim. Biri, Sultan Medresesi’nde Muhammed Şah Fenârî’nin, diğeri de şimdi dinlediğim Magnisavîzâde’nin dersidir.”

Fâtih Sultan Mehmed Hân, Magnisavîzâde’yi Sahn-ı semân medreselerinden birine ta’yin etti. Çok geçmeden de İstanbul Kadıaskerliğine getirdi. Sultan, Rumeli tarafına olan seferinde, Magnisavîzâde’yi de beraberinde götürdü. Beraberinde daha pekçok ilim adamı da vardı. Yolda ilmî müzâkere ve müşâhedelerde bulundular. Sultan Fâtih, bu sohbetleri büyük bir dikkatle ta’kib etti. Bir ara Magnisavîzâde’ye Arabca altı mısralık bir beyt okuyup, ma’nâsını ve arûzun hangi ölçüsünde olduğunu sordu. Magnisavîzâde, bunun cevâbını daha sonra yazıp arzederim diyerek, cevap vermekte zorluk çekti. Fâtih, Arab edebiyatını bilememenin noksanlık olduğuna dikkat çekerek, beraberindeki Nişancı Hoca Sirâcüddîn’i çağırıp, beytin ma’nâsını ve bahrini sordu. Sirâcüddîn Hoca, Arab dili ve edebiyâtında üstün bir derecede olduğundan, beytin tahlilini yapıp, güzel bir ma’nâ verdi. Vezin ve bahrini söyledi. Fâtih, bu etrâflı îzâh şekline hayran kalıp, memnuniyetini bildirdi. İstanbul’a dönüşde, Magnisavîzâde’yi kadıaskerlikten azledip, Sahn-ı semân medreselerinden birine ta’yin etti.

Sultânın maksadı, Magnisavîzâde’nin bu konu üzerinde de çalışma yapmasını sağlamaktı. Zekâ ve ilmiyle isim yapan Magnisavîzâde, İkinci Bâyezîd Hân tarafından tekrar kadıasker yapıldı. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı. Bir Ramazan iftar sofrasının başında, tam ezan okunduğu bir sırada, henüz iftarını açmadan kendisine bir fenâlık geldi. Oradaki bir sedir üzerine uzandı. Oruçlu bir hâlde âhırete göç etti. Mevlânâ Kâsım anlatar: “Bir Ramazan akşamı, evinde iftar yemeğinde idik. Biraz rahatsız olduğunu ve bizim yemeği yememizi söyleyip, istirahate çekildi. Biz yemeği yedik. Hizmetçilerinden biri gelip, rahatsızlığının arttığını söyledi. Gidip baktığımızda, vefâtının yaklaştığını anladık. Derhâl Yâsîn-i şerîf sûresini okuduk ve sûrenin bitmesiyle birlikte rûhunu teslim etti.”

Magnisavîzâde’nin aklî ilimlere dâir küçük bir risalesi vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 208

2) Vefeyât-ül-a’yân kenarı sh. 213

3) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 339

MAKDİSÎ (Muhammed bin Ahmed)

Fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Sa’îd el-Makdisî olup, lakabı Şemsüddîn’dir. Makdisî nisbetiyle meşhûr oldu. Hanbelî mezhebi âlimlerinden idi. 771 (m. 1369) senesinde Nablus’un Kefr-i tebul köyünde doğdu. 855 (m. 1451) senesi Safer ayının ondördünde, Perşembe gecesi Mekke’de vefât

etti. Ertesi gün cenâze namazı kılınıp, Muallâ mezarlığına defnedildi.

Makdisî, doğduğu yerde Kur'ân-ı kerîmi ezeberledi. 789 (m. 1387) senesinde Dımeşk'ın Selâhiyye kasabasına gitti. Orada Takıyyüddîn bin Müflih, Cemâlüddîn Abdullah, Alâüddîn ibn-ül-Lehhâm ve Şihâbüddîn Fundukî'den fıkıh dersleri aldı. 791 (m. 1389) senesinde de Haleb'e giderek, orada "Umdet-ül-ahkâm" ve "Muhtasar-ül-Hırakî" adlı eserleri ezberledi. Bu iki kitabı ezberinden Şerefüddîn bin Feyyâz'a okudu ve ondan fıkıh öğrendi. İbn-i Sıddîk'tan hadîs-i şerîf dinledi. Makdisî, Haleb'de kadılık vazîfesi yaptı ve Câmi'ul-kebîr'de halka va'z ve nasihatte bulundu.

Şemsüddîn Makdisî, 812 (m. 1409) senesinde Beyt-ül-makdîs'e gitti. Orada 818 (m. 1415) senesine kadar kaldıktan sonra Dımeşk'a gitti. Hac vazîfesini yerine getirmek için, birçok kere Mekke-i mükerremeye gitti. Medîne-i münevverede bir süre kalarak, orada Cemâlüddîn bin Zahîre'den hadîs-i şerîf dinledi ve ondan dinlediği hadîs-i şerîfleri bir cüz hâlinde yazdı. 852 (m. 1448) senesinden i'tibâren Mekke'de oturan Makdisî, Seyyid Sirâcüddîn Abdüllatîf el-Fâsî'nin ölümünden sonra Hanbelî mezhebi kadılığına ta'yin edildi.

Makdisî hazretleri; İmâm, mezhebinin mes'elelerini iyi bilen ve hemen hatırlıyabilen, hattı çok güzel, mütevâzî, güzel ahlâklı, iffet ve nezâket sahibi, ilerlemiş yaşına rağmen cemâate devam eden, kadılığındaki davranışları herkesçe beğenilen bir zât idi.

Şemsüddîn Makdisî, birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Eş-Şâfî, 2- El-Kâfi, 3- Keşf-ül-gumme bi teysîr-il-hulki li hâzih-il-ümme, 4- El-Mesâil-ül-mühimme fîmâ yahtâcü ileyh-il-âkid fil-Hutab-il-Müdlihe, 5-Sefînet-ül-ebrâr-il-câmi'a lil-âsâr vel-ahbâr.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 264

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 286

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 309

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 992 cild-2, sh. 1492

5) Brockelmann Sup-2, sh. 224

MAKDİSÎ (Muhammed bin Halîl)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Halîl bin Yûsuf bin Ali bin Ahmed bin Abdullah Bilbîsî'dir. Nisbeti Remlî, künyesi Ebu Hâmid'dir. 817 veya 819 (m. 1416) senesinde, Ramazan ayının sonlarında Remle'de doğdu. 888 (m. 1483) senesi Safer ayının onbirinde, Pazar günü Kâhire'de vefât etti. Ertesi gün cenâze namazı kılınarak Sa'îd-üs-süadâ kabristanına defnedildi. Aslen Bilbîs'dendir. Babası muvakkit olduğundan, İbn-i Muvakkit de denilirdi.

Remle'de büyüdü, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra Nevevî'nin Erba'în'ini, Irâkî'nin Elfiye'sini, Cem'ul-Cevâmi', Elfiyet-ün-nahv ve Lâmiyye kitaplarını ezberledi. Bu ezberlediği kitapları, büyük âlimlerin huzûrunda okudu. Bu âlimlerin en büyüğü Şihâbüddîn bin Rislân idi. Babasının vefâtından sonra, Remle'de bu büyük âlimin derslerine devam etti. Daha sonra da Beyt-ül-makdîs'te ilim öğrendi. Birçok âlimin derslerinde bulundu. Çok hadîs-i şerîf ezberledi. Zeynüddîn Mahir el-Hâvî, İzzeddîn Abdüsselâm Kudsî'nin derslerinde bulundu. İzzeddîn Abdüsselâm'dan, "Câmi'ul-muhtasar" kitabının hac bölümünü okudu. Selâhiyye Medresesi fakîhlerinden Burhâneddîn Arabî ve medresenin şeyhi Cemâleddîn bin Cemâ'a'dan da ilim öğrendi. Ebû Kâsım Nüveyri'nin yanında; İbn-i Hişâm'ın "Tavdîh" kitabını, Sirâceddîn Rûmî'nin yanında da; mantık kitabı olan "Îsâgûcî" kitabını okudu. Şemseddîn Kabâkâbî'den ise; Irâkî'nin "Elfiye"sini ve "Miftâh-ül-kenz" isimli kitapları okudu. Daha başka âlimlerden de hadîs-i şerîf öğrendi ve ilim tahsil etti. Ebû Abdullah Hakemi Magribî ve Şihâbüddîn Vâsıtî'den icâzet aldı.

844 (m. 1440) senesinde Kâhire'ye gitti. Kâdı Nâsıruddîn bin Hibetullah Bârizî'nin sohbetinde bulundu ve derslerine devam etti. Daha sonra Kâhire'ye yerleşti. Büyük hadîs âlimi İbn-i Hacer Askalânî'nin de derslerine devam etti. Ondan "Nûhbe" kitabı ile, Irâkî'nin "Elfiyet-ül-hadîs"ini ve daha başka birçok kitabı okudu. Sonra Bâsıtiyye'de "Sahîh-i Buhârî"nin tamâmını okudu. Kâhire'ye yerleşti. İbn-i Hacer Askalânî ve Kayâtî, Alâeddîn Kalkaşendî, İbn-i Mecdî, Şihâbüddîn Havvâs,

Şirvânî, Aynî gibi âlimlerden; nahiv, fıkıh usûlü, arûz, akâid ve tefsîr ilmine dâir kitaplar okudu. İzzeddîn bin Abdüsselâm Bağdâdî'nin ve Zeynüddîn Tâhir'in yanında da çeşitli ilimlere dâir kitaplar okudu ve ilim öğrendi. Yukarıda adı geçen âlimlerin hâricinde; İbn-i Tahhân, İbn-i Berdes, Zerkeşî, İbn-i Mülakkın, Alemüddîn Bülkînî, Burhâneddîn Sâlihî, Nûreddîn Bârenbârî, Şemseddîn Tenkizî gibi âlimlerden de ilim öğrendi. Birçok âlimden de icâzet aldı.

853 (m. 1449) senesinde hacca gitti. Zeynüddîn Abdülbâsıt'ın sohbetlerinde bulundu. Mekke-i mükerremede; Ebü'l-Feth Merâğî, Takıyyüddîn bin Fehd, Zeynüddîn Emyûtî, Burhâneddîn Zemzemî'den, Medîne-i münevverede de; Abdullah Süşterî, Ebü'l-Ferec Kazrûnî, Tâcüddîn ve Abdülvehhâb bin Sulh'dan ilim öğrendi. İbn-i Hacer Askalânî, Aynî, Şümnî ve Aksarâyî de ona icâzet verdiler. Çeşitli ilimlerde yüksek derecelere ulaşan Makdisî, arkadaşları arasında "Şeyh-i Fadıl" diye anıldı. Bundan sonra hep bu lakabla tanındı.

Kâhire'ye ilk geldiğinde, Sa'îd-üs-süadâ hânekâhına yerleşmişti. Zeynüddîn İstâdâr ona, Bulâk'da, İbn-i Hacer'in tavsiyesi ile hadîs-i şerîf okutma vazîfesini verdi. Ömrünün çoğu sıkıntı içinde geçti. Sonra durumu biraz düzeldi. Birçok sıkıntılara rağmen ders vermeye devam ederdi. Yazı kabiliyeti ve isteği çok fazla idi. Hattâ pekçok kitabı kendi eliyle yazdı. Dînin emirlerine bağlı bir zât idi. Şihâbüddîn bin Rislân'ın sohbetlerinden çok istifâde etti. Güzel şiir de söylerdi. Şiirlerinden bir beytin tercümesi şöyledir: "Allahım, her zaman affını umarım. Bu günahkâr kuluna lütuf ve kereminle merhamet eyle. Gizli ve aşikâre olarak kullarına yaptığın merhametinle bana da merhamet eyle."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-Minhâc, 2- Şerh-ül-Behce, 3-Şerhu Cem'ıl-Cevâmi'. Bunlardan başka daha birçok kitaplara şerhler yazdı. Yazdığı şerh ve haşiyeler çok kimseler tarafından okunup, beğenilmiştir, ömrünün sonuna doğru bir defa daha hacca gitti ve hac yolculuğunda birçok şiirler terennüm etti.

Zamanındaki âlimler, onu ve eserlerini övmüşler ve takdîr etmişlerdir.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 292

2) El-A'lâm cild-6, sh. 117

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 234

MERDÂVÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Süleymân bin Ahmed bin Muhammed es-Sa'dî ed-Dımeşkî es-Sâlihî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen ve lakabı Alâüddîn olup, Merdâvî diye tanınır. 818 (m. 1414) senesinde Filistin'de bulunan Merdâ şehrinde doğdu ve orada yetişti. 885 (m. 1480) senesi Rebî'ul-evvel ayının altısında, Cum'a günü Dımeşk'da bulunan Sâlihiyye'de vefât etti. Ravda beldesi yakınında bulunan Sifh-i Kasyûn'da defnedildi.

Doğum yeri olan Merdâ beldesinde yetişen Merdâvî, orada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve Şihâbüddîn Ahmed bin Yûsuf'dan fıkıh öğrendi. Genç yaşında oradan ayrılarak Dımeşk'a gitti. Orada Ebû Amr Medresesi'ne yerleşti. Ebü'l-Ferec Abdürrahmân bin İbrâhim et-Trablûsî, Takıyyüddîn bin Kundüs, Zeynüddîn Abdürrahmân Ebî Şa'r, İbn-i Nâsıruddîn, Ebü'l-Kâsım en-Nüveyri, Şemseddîn-i Seylî, Ebü'r Ravh Îsâ el-Bağdâdî, Hasen bin İbrâhim es-Safdî, Zeynüddîn bin Tahhân ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Bu âlimlerin huzûrlarında; Mukni', Elfiyetü İbn-i Mâlik, Muhtasar-ı Tûfi, Buhârî ve daha başka kitapları okudu. Hacca gittiğinde memleketine dönmeyip, Harem-i şerîfte bir müddet mücavir olarak ikâmet etti. Oradaki âlimlerin derslerinde bulundu. Tefsîr, hadîs, fıkıh, ferâiz, hesap, sarf, nahiv ve Arabî ilimlerde yüksek âlim oldu.

Kâdı-ül-Harameyn Mahyevî el-Hasenî el-Fâsî, Bedrüddîn es-Sa'dî ve daha başka âlimler ondan ilim öğrenip çok istifâde etmişlerdir.

İnsanlar, Merdâvî'nin eserlerinden çok istifâde etmişlerdir. Bilhassa fıkıh ilminde yüksek, hafızası çok kuvvetli, zekâsı keskin, büyük bir zât idi. Çeşitli ilimlerde, ma'rifet ve mehâret sahibi idi. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Vera' sahibi idi. Güzel ahlâkı kendisinde taplamış idi. Îsâr sahibi idi. Başkalarını kendisine tercih eder, kendisinin ihtiyâcı olduğu

şeyi, başka ihtiyâç sahiplerine verirdi. Gayet mütevâzî, alçak gönüllü ve çok iffetli idi. Kimseye zarar vermezdi. Dünyalık şeylere meyletmezdi. Dünyâya düşkün olanların yanlarına gitmezdi. Mâlâya'nî ile ya'nî fâidesiz boş şeyler ile kat'iyyen vakit geçirmezdi.

Zamanındaki büyük zâtlar, önde gelenler, onu ziyâret etmek ve ondan istifâde etmek üzere ziyâretine gelirler, sohbetlerinde bulunurlardı.

Birkaç defa hacca gitti. Defalarca Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etti. İyilik, ihsân ve ikramları pekçok idi. İnsanlar arasında tanınıp meşhûr oldu.

Ebü'l-Hasen Ali bin Süleymân el-Merdâvî hazretlerinin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: El-İttisâf (veya insaf), Künûz-ül-husûn, Tahrîr-ül-menkûl fî temhîdi ilm-il-usûl, et-Tahbîr fî şerh-ıt-Tahrir (Bu kitap, bir önce zikredilen kitabın şerhidir), el-Menhel-ül-azb-ül-karîr fî mevlîd-il-Hâdî el-Beşîr-in-Nezîr, Tenkîb-il-müşbi' fî tahrîm-il-mukni' fî usûl-il-fıkh.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 225

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 102

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 340

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 736

5) El-A'lâm cild-4, sh. 292

6) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 134, 331 cild-2, sh. 389, 450, 594

7) Keşf-üz-zünûn sh. 357

MES'ÛD BEY (Şîr Hân Makbûlullah Dehlevî)

Hindistan evliyâsından. İsmi Şîr Hân, lakabı Makbûlullah, mahlası Mes'ûd Bey'dir. Dehlevî nisbet edildi. Hindistan'ın en büyük hükümdârlarından Fîrûz Şâh'ın akrabasından ve ümerâsındandı. İlim, mal-mülk, makam ve mevki sahibi idi. Şeyh Rükneddîn bin Şeyh Şihâbüddîn'i gördü. Allah aşkı galip gelip, malı-mülkü, makamı, mevkiyi terketti. Şeyh Rükneddîn'in garip bir talebesi, Allah yolunun bendesi oldu. Dünyâ ile irtibâtını kesti. Malı-mülkü, dünyâ düşkünlerine, onları sevenlere bıraktı. Kendisi, yalnız ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Onun sekr hâli, Allah aşkından dolayı sarhoşluğu başkasına benzemezdi. Allah aşkından akan gözyaşlarının her damlası, kor gibi düştüğü yeri yakardı. Çeştî yolunda, hakîkat sırlarını bunun gibi ortaya döken olmadı. Tasavvuf ve tevhîd bilgilerine dâir çok eserler yazdı. "Temhîdât" ve "Mir'ât-ül-ârifîn" adlı eserleri bunlardandır. "Yûsuf-ü-Züleyhâ", "Dîvân-ı şi'r", "Manzûmât-i Fârisiyye" adlı eserlerinde şiirleri toplandı. Dîvânında birçok kasideler vardır. Şiirlerinde "Mes'ûd" mahlasını kullandı. 836 (m. 1432) senesinde vefât edip, Dehlî'de Hâce Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî'nin türbesi yolunda, Şeyh Rükneddîn'in kabri yanına defnedildi. "Mir'ât-ül-ârifîn" adlı eserinde, rûh hakkında şöyle buyurmaktadır: "Allahü teâlâ, rûhun sırrını ve nasıl olduğunu, bütün varlıklardan gizlemiştir. Akıl idrâki ve göz hissi ile onu kimse bilemedi ve göremedi. Allahü teâlânın, İsrâ sûresi seksenbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Sana rûhtan soruyorlar. Rûh, Rabbimin yarattığı varlıklardan biridir diye cevap ver" buyurması, rûhun var olduğunun ifadesidir. Allahü teâlâ aynı âyet-i kerîmenin devamında meâlen; "Size ilimden pek azı verildi" buyurarak, rûhu görmek istemekten menetmektedir.

Rûh, eserleri ile belli olmaktadır ama, akıl onu idrâk etmekten âcizdir. Onun mâhiyetinden, özünden konuşmak zordur. Çünkü o, sözün had ve ölçüsünün dışındadır. Hakîkate ermiş âlimler derler ki; rûhu tanımak, rûhla olur. Akıl mumu ma'rifet nûru ile yanıp ışık saçmayınca, rûh bilinemez. Şâirin dediği gibi:

Ben cisimle değil, rûhla insanım." Herkes, kendi keşfi ölçüsünde rûhdan bahsetmiştir. Benim kalbime doğan, rûhun latîf birşey olmasıdır. Zâtı gizli, eserleri zâhirdir. Tasarrufu, cismle, bedenle alâkalı yedi sıfatla anlaşılır. Bedenden ayrılması ile, bedene olan tasarrufları kesilir. Rûhun en büyük fazilet ve olgunluğu; Hak teâlâ zâtı ile gizli, eserleri ile zâhir olduğu gibi, rûhun da zâtı olarak örtülü olmasıdır. Rûh, hayat eseri ile meşhûrdur. Vücûddaki tasarrufları yedi sıfatla anlaşılmaktadır. Vücûddan ayrılmasıyla, bu tasarrufları da gider. O hâlde, cesedde ki tasarruflarından, varlığı anlaşılmaktadır.

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 176

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 420

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1648

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 312

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 321, cild-2, sh. 460

METBÛLÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Ali bin Ömer el-Ensârî el-Metbûlî olup, lakabı Burhânüddîn’dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 877 (m. 1473) senesinde Kudüs’e giderken, yolda Südûd denilen köyde vefât etti. Vera’, takvâ ve zühd sahibi olan Metbûlî’nin çok kerâmetleri görüldü. Metbûlî, eski Kâhire’nin el-Hüseyniyye mevkiindeki Emîr Şerefüddîn Câmii’nin yakınında leblebicilik yapardı.

Metbûlî, Resûlullahı (aleyhisselâm) rü’yâsında çok görürdü. Rü’yâlarını annesine anlatırdı. O da; “Er o kimsedir ki, Resûlullah (aleyhisselâm) ile uyanık iken görüşür” derdi. Bir zaman sonra, Resûlullahı (aleyhisselâm) uyanık bir hâlde iken görüp konuştuğunu haber verdi. Annesi; “İşte evlâdım, şimdi sen erlik mertebesine kavuştun” dedi.

Metbûlî, Birket-ül-hâc mevkiinde bulunan dergâhın ta’miri için, Resûlullah (aleyhisselâm) ile istişârede bulundu. Resûlullah (aleyhisselâm) ona hitaben; “Ey İbrâhim! O dergâhı ta’mir et. Allahü teâlânın izni ile o dergâh; hacılar, yolcular ve misâfirler için çok güzel bir barınak olacaktır. Doğu tarafından Mısır’a gelen her çeşit belâya da kalkan ve siper olacaktır. Burası ma’mûr olduğu müddetçe, Mısır da ma’mûr olacaktır” buyurdu.

Metbûlî, Birket-ül-hâc mevkiine yakın yerde hurma ağaçlarını dikerken, birkaç yerde kuyu açtırdığı hâlde su bulamadı. Bu husûsta da Resûlullahtan izin istedi. Resûlullah da (aleyhisselâm) buyurdu ki: “İnşâallahü teâlâ, yarın sana Ali bin Ebî Tâlib’i gönderirim. O da sana, hazret-i Şuayb’ın vaktiyle koyunlarına su verdiği kuyusunu gösterir.” Ertesi gün, Metbûlî, kuyunun yerini gösteren ba’zı alâmet ve işâretleri gördü. Orasını kazdırdı. Hazret-i Şuayb’ın kuyusuna rastladı ve bu kuyuyu açtı. O kuyu hâlâ açıktır ve istifâde edilmektedir.

Metbûlî birgün, çok ibâdet eden, çok hayır ve hasenatta bulunan, herkesin hâlini övdüğü bir talebesine; “Evlâdım, çok ibâdet etmene rağmen dereceni düşük olarak görüyorum. Umulur ki, baban senden râzı değildir” buyurdu. Talebe de; “Evet efendim, babam benden râzı değildir” dedi. Bunun üzerine Metbûlî; “Babanın mezarını tanıyorsan, kalk oraya gidelim, ziyâret edelim. Belki senden râzı ve hoşnûd olur da, ameline uygun yüksek mertebelere çıkmış olursun” buyurdu. Gencin, “Peki efendim” demesi üzerine, beraberce kabristana gittiler. Bundan sonrasını, Yûsuf el-Kürdî şöyle anlatır: “Allahü teâlâya yemîn ederim ki, kabristana gidip o gencin babasının mezarını ziyâret ettiğimizde, babası başını kabirden çıkardı ve başındaki toprakları sağa sola saçtı, sonra doğruldu. O zaman Metbûlî; “Ey Allahü teâlânın kulu! Bu sâlih kimseler, oğlun hakkında, senin hakkını helâl etmeni istemek için geldiler. Tâki o, kavuşamadığı ma’nevî derecelere yükselsin” buyurunca, babası; “Siz şâhid olunuz ki, ben ondan râzı oldum ve hakkımı helâl ettim” dedi. Metbûlî de; “Şimdi siz, rahatça mezarınıza giriniz” buyurdu. O gencin babası, kabrine girip uzandı. Bu kabir, Hüseyniyye’deki Şerâfüddîn Câmii’nin yakınında idi.”

Bir kadın Metbûlî’ye gelip, yana yakıla ağlıyarak, oğlunun Frenkler tarafından esîr edilip götürüldüğünü, onun kurtarılmasını istedi. Metbûlî, derhâl Bismillah deyip duâ etti ve; “İşte oğlun geliyor” buyurdu. Kadıncağız, biraz öteden gelen oğluna doğru koşup boynuna sarıldı. Metbûlî, yanındaki talebelerine dönüp; “Yavrularım, şâhid olunuz ki, Allahü teâlânın bu asırda duâları ânında kabûl olan kulları vardır” buyurdu.

O zamanda yaşıyan İbn-i Bakarî adlı bir kişi, birisine zulm edip, o kimse ve çocuklarının sütünü sağdıkları ineği gasbetti. O mazlûm kişi, gelip durumu Metbûlî’ye arzetti. Metbûlî de hemen merkebine bindi ve İbn-i Bakarî’nin evine gitti. İbn-i Bakarî, Metbûli’yi görür görmez yaptıklarına pişman oldu ve gasbettiği malı geri gönderdi.

Talebeleri çölde acıktıklarından, canları, çeşitli kaplar içinde çeşitli yiyecekleri istedi. Metbûlî onlara, temizliklerini yapıp, daha sonra gelmelerini söyledi. Talebeler geri döndüğünde, hocalarının yanında kendileri için hazırlanmış, çeşitli porselen

kaplar içinde arzuladıkları yiyecekleri buldular. Yûsuf el-Kürdî dedi ki: “Biz o yiyeceklerden yedik. Daha sonra hocamız ayrıldı. Biz de sofrayı yayılı bir hâlde bırakıp ayrıldık”

Metbûlî, bir şahısla görüştüğünde, o şahsın ne kabahatler işlediğini bilirdi.

Sultan Kayıtbay zamanında kıtlık oldu. Metbûlî’nin dergâhına beşyüz kişi geldi. Metbûlî, hergün bunlara ölçek ölçek hamur yoğurtup, katıksız yavan ekmek verdi. Bir zaman geldi. Oradakiler Metbûlî’den katık istediler. O da hizmetçisine emredip; “Hurmalığın ortasındaki hasırı kaldır ve ihtiyâç kadar parayı oradan al” buyurdu. Hizmetçi gidip baktığında, hasırın altında; yukarıdan aşağı doğru oluk gibi akan altın ve gümüşler gördü, ihtiyâç kadar alıp, gelen misâfirler için onunla katık aldı. Bir ara dergâhın hizmet işleriyle uğraşan bu hizmetçi, Metbûlî’ye; “Efendim, mademki bu kadar zenginsiniz, müsâade buyurun da bu paradan fakirlere bol bol verelim” dedi. Metbûlî; “İhtiyâç kadar vardır” buyurdu. Daha sonra hizmetçi, parayı gördüğü yere gidip baktığında, hiç bir şey göremedi. Orasını kazdığı hâlde, yine hiçbir şey bulamadı.

Ba’zı kimseler, Metbûlî’nin aleyhinde konuşup, olmıyacak uygunsuz şeyler söylediler. Üstelik kadıya şikâyet ettiler. Metbûlî, kadı huzûrunda hâdiseyi anlatınca, o iftiracı kimseler, mahkemeyi terkedip sahralara çıktılar. Az zaman sonra da, onların hıristiyan oldukları işitildi.

Malına ve makamına güvenip başkalarına zulmeden birisi, Metbûlî’ye dil uzattı ve; “Varsın Şeyh beni üflesin” diye alay etmeye başladı. O kişinin bu küstahlığını işiten Metbûlî, haber gönderip; “Ben üfürükçü değilim. Ancak okumu hangi hedefe yöneltirsem tam isâbet eder” buyurdu. O esnada helaya girmiş bulunan o kişi gecikince, adamları helanın kapısını açtılar, hela çukuruna yüzünü koymuş bir şekilde can verdiğini gördüler.

Metbûlî’nin Mısır’da öğle namazını kıldığını hiç kimse görmediği için, ba’zı kimseler ileri geri konuştular. O kimselerden biri Şam’a gitti ve oranın Beyaz Câmii’nde Metbûlî’nin namaz kıldığını gördü. Câminin imamına, onunla ilgili ba’zı şeyler sordu, İmâm da, Metbûlî’nin hergün burada öğle namazını kıldığını söyledi. Bu hâli öğrenen kişi, yaptıklarına pişman olup tövbe etti.

Bir kadın, duâ etmesi için oğlunu alıp Metbûlî’ye geldi. Metbûlî buyurdu ki: “Hırsız olan kimseler, benim yanıma gelmesinler.” Kadın bu sözlere çok kızdı. Çocuğunu alıp, götürdü. Dergâhtan ayrıldıktan sonra, bu çocuğun birşeyler çalmış olduğu meydana çıktı ve Metbûlî’nin sözünün doğruluğu anlaşıldı.

İbrâhim el-Metbûlî, birgün, bir su kenârında olan birisinin ziyâfetine gitti. Ev sahibi misâfirlere hizmet etmekle meşgûl iken, üç yaşındaki çocuğu suya düştü. Fakat kimse farkında olmadı. Çok sonra haberi oldu. Telâşla Metbûlî’ye koşup durumu anlattı. O da; “Şimdi doğruca Zâhir Câmii’nin karşısındaki köprüye gidiniz, orada olması lâzım” buyurdu. Hemen oraya gittiler ve orada buldular. O çocuk, uzun seneler yaşadı.

İbrâhim el-Metbûlî bir bahçeye girdiğinde, o bahçenin ağaçları ve otları kendisine seslenir, fayda ve zarar olabilecek şeyleri söylerlerdi.

Necm-ül-Gazzî şöyle anlatır: “Kâdı’l-kudât Şeyhülislâm Kemâlüddîn et-Tarîl, neseb olarak Türk idi. Kemâlüddîn, çocukluğunda ez-Zeydâniyye denilen yerde güvercinlerle oynardı. Birgün, İbrâhim el-Metbûlî talebeleri ile birlikte oradan geçerken, kuşlarıyla oynamakta olan Kemâlüddîne dönüp; “Şeyhülislâm Kemâlüddîn’e merhaba” buyurdu. Talebeleri, hocalarının o çocuğa latife yaptığını zannettiler. Çocuk, o günden i’tibâren oyunu terkedip, Kur’ân-ı kerîmi öğrendi. İlim tahsîl etti. İbrâhim el-Metbûlî’nin talebelerinden olup da yaşayanlar, o gencin, çok önceleri hocalarının müjdelediği, fakat kendilerinin anlıyamadığı büyük âlim Şeyhülislâm Kemâlüddîn olduğunu gördüler.” Şeyh Zekeriyyâ (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Allahü teâlânın evliyâ kullarından birini sizinle birlikte cemâatle namazda görmediğiniz zaman, onun hakkında kötü söylemeyiniz. Allahü teâlânın öyle velî kulları vardır ki, beş vakit namazlarını kendi memleketlerinden başka yerlerde kılarlar. Ba’zısı; Cum’a namazını Mekke-i mükerremede, Medîne-i münevveredeki Resûlullahın (aleyhisselâm) mescidinde, ba’zısı; öğleyi, ikindiyi, akşamı Beyt-ül-makdîs’de, ba’zısı; yatsıyı, sabah namazını Cebel-ül-maktan’da kılarlar İbrâhim Metbûlî ve ba’zıları da, Remle’deki Câmi’ul-ebyâd’da kılarlar, Şeyh Cemâlüddîn Yûsuf el-Kürdî şöyle anlatır: “Bir gece, memleketim olan Hısn-i Kehf şehrindeki aile efradımı özledim. Metbûlî’ye, ikindi namazından sonra bu arzumu arzettim. Bana; “Allahü teâlânın

izni ile senin dileğin yerine gelecektir” buyurdu. Câmideki halvethâneme girip, ikindiye mahsûs dersimi okudum. Kendimi, Hısn-i Kehf’de gördüm. Konu-komşu gelip, hâl ve hatırımı sordular. Evimize girdim. Anneme ve babama selâm verdim. Onların yanında bir müddet kaldım. Köy câmiinde hutbeler okudum. Sonra, hocam Metbûlî’yi görmeği arzuladım. Annem ve babamdan izin isteyip, şehrin dışında bir yere çıktım. O esnada kendimi Berket-ül-hâc’daki halvethânemde buldum. Dışarı çıkıp arkadaşlarıma selâm verdim. Hiç kimse, bana yolculuktan dönen kişi muâmelesi yapmadı. Onlara dokuz aydır ayrı olduğumu ve seferden geldiğimi söylediğimde, o esnada hocam Metbûlî gelip; “Yavrum, yanındaki sırları herkese söyleme” buyurdu. Daha sonra vâlidem Mısır’a geldi ve hocama; “Efendi eğer güzel hatırınız olmasaydı, bir seneye kadar biz Yûsuf’u kolay kolay bırakmazdık” dedi. “Yıllarca yapılacak şeylerin bir ânda yapılması çok görülmüştür. Allahü teâlâ, Peygamberlerin sonuncusu Muhammed aleyhisselâmı, Mi’râc gecesi bir ânda göklere götürüp getirdi. Döndüğünde, yatmış olduğu yerin soğumamış olduğunu gördü. Allahü teâlâ, zamanı genişletmektedir. Herşeyin doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Şeyh Yûsuf el-Kürdî şöyle anlatır: “Bir zaman Benî Haram kabilesi mensûpları, Benî Vâil kabilesinin şerrinden (zararından) kaçarak, İbrâhim el-Metbûlî’ye geldiler ve dergâha yerleştiler. Bunun üzerine Metbûlî bir elçi gönderip, Benî Haramlılarla barışmalarını teklif etti. Onlar da; “O, talebeleriyle dağlarda bol bol gezip dursun. Böyle işlere burnunu sokmasın. Zîrâ biz, düşündüğümüzü yapacağız” diye bildirdiler. Bunun üzerine Metbûlî hiddetlendi ve; “Rabbime yemîn ederim ki, bu ândan kıyâmete kadar, bu kabile baş olamayacaktır” buyurdu. Şa’rânî dedi ki: “Zamanımıza kadar bu kabile dağıldı ve başkalarının esâretinde yaşadı.”

El-Matariye civarında, koyun otlatan çobanlarla Metbûlî’nin talebeleri arasında anlaşmazlık oldu. Bunun üzerine çobanlar, Mısır’dan gelmekte olan İbrâhim Metbûlî’nin üzerine köpeklerini salıvermek sûretiyle intikam almak istediler. Boyunları demir halkalı ve çivili olan on kadar çoban köpeği, Metbûlî’nin üzerine saldıracakları sırada, onu görünce saldırmak yerine munisleştiler ve kuyruklarını sallamaya başladılar. Sonra da geri dönüp kendi sahiplerine saldırdılar ve onları yaraladılar. Daha sonra köpekler, Metbûlî’nin yanına gelip, hizmetinde bulundular.

İbrâhim el-Metbûlî buyurdu ki: “Tekebbür etme, tevâzu sahibi ol. Böylece yüksek mertebelere kavuşursun.” “Kalbini dünyâ muhabbetinden temizle ki, kalbine îmân kanalları açılsın. Kalbini temizlemiyenin kalbine îmân kanalları açılmaz.”

“San’atı olmayan kişiyi sevmem. Zîrâ herkesi dilenmekten kurtaracak şey, onun san’atıdır.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 243

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-1, sh. 85

3) El-A’lâm cild-1, sh. 52

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 83

MEVLÂNÂ ALÂÜDDÎN ÂBİZÎ

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Mü’min Âbizî olup, lakabı Alâüddîn’dir. Kûhistân’a bağlı Âbiz köyünde doğup yetişti. Buraya nisbetle Âbizî denilmiştir. Doğum târihi kat’î olarak tesbit edilememiştir. 892 (m. 1487) senesi Rebî’ul-evvel ayının ortalarında, bir Cumartesi günü vefât etti. Kabri Sa’düddîn-i Kaşgâri’nin kabri yakınındadır.

İlk zamanlarda, Afganistan’ın kuzeybatısında bulunan Heri (şimdiki ismi Hirat) beldesinde zâhirî ilimleri tahsîl etmekle meşgûl iken, Sa’düddîn-i Kaşgârî’yi tanıdı. Bundan sonra, o büyük zâtın rûhlara hayat veren te’sîrli sohbetlerinde ve hizmetlerinde bulunarak evliyâlık yolunda ilerlemeye çalıştı.

Bir taraftan Sa’düddîn-i Kaşgâri’nin sohbetlerine devam ederken, diğer taraftan zâhirî ilimleri okumaya devam etmekle bırakmak arasında tereddüt içinde idi. Her ân o zâtın yanında bulunmak, hiç ayrılmamak, gönlünü başka şeylerle meşgûl etmemek arzusunda idi. Bu düşünceler ile şehirden dışarı çıkıp, Emîr Fîrûz Şah Medresesi’ne vardı, içeri girip mihraba oturdu. O sırada içeride kimse yoktu. “Hep sohbete devam eyle, rahata kavuş!” diyen bir ses duydu. Bu sözden, zâhirî ilimlerle bu kadar meşgûl olmasının kâfi geldiğini, bundan

sonra bütün gayreti ile tasavvuf yolunda ilerlemeye çalışması lâzım olduğunu anladı. Dışarı çıkıp giderken, evliyâdan Necmeddîn Ömer isimli bir zâtın bulunduğu köye vardı. Köyde o zâtı gördü. Gönlünden; "Acaba bu husûsta bu zât bana ne tavsiyede bulunur" diye düşünerek, Necmeddîn Ömer'in yanına yaklaştı. Necmeddîn Ömer buna; "Biraz önce medresenin mescidindeyken sana söylediğim sözü duymadın mı? içinde hâlâ tereddüt mü var?" dedi. Bu söz karşısında hayretler içinde kalan Alâüddîn Âbizî, bu ânda herşeyden alâkayı kesip, Mevlânâ Sa'düddîn-i Kaşgârî'ye teslim olmaya kat'î karar verdi ve doğruca o büyük zâtın yanına vardı.

Sa'düddîn-i Kaşgârî, bu sırada câmide bir köşeye çekilmiş, yalnız başına oturup murâkabe ile meşgûl olmakta idi. Mevlânâ Alâüddîn, büyük bir edeble yaklaşıp, hürmetle oturdu. Sa'düddîn (radıyallahü anh) başını kaldırıp, biraz önceki sözleri o da söyledi. "Verimi olmayan tahsili bırakıp, bu büyük ni'meti elde etmeye bak!" buyurdu. Gönlünde bulunan şüphe ve tereddüt bulutları zâten sıyrılıp kalkmış olan Alâüddîn Âbizî, bu sözü duymakla çok değişti, içinde, insanı Allahü teâlâya kavuşturan bu yolda, bu büyük zât vasıtasıyla ilerlemek, herşeyiyle ona teslim olmak arzusu kuvvetlendi ve şimdi bütün kalbi ile bu büyük zâta âşık olduğunu hissetti.

Bundan sonra Mevlânâ Sa'düddîn'in sohbet ve hizmetinde bulunmaktan hiç ayrılmadı. Ondan aldığı feyzlerin bereketi ile ma'nevî derecelere, yüksek olgunluklara kavuştu. O büyük zâtın talebelerinin en önde gelenlerinden ve hizmetinde en çok bulunanlardan oldu. Her ân Mevlânâ Sa'düddîn'in ma'nevî terbiyesi ve koruması altında idi.

Alâüddîn Âbizî, birgün hastalanmıştı. Hastalığın te'sîri ile öyle hâlsizleşti ki, hareket edecek takati kalmadı. Başında bulunanlar, o gece vefât edeceğini zannettiler. Hastalığın verdiği şiddetli elem ile kendinden geçmiş olan Alâüddîn Âbizî, o hâlde uyuyakaldı. Rü'yâsında hocası Sa'düddîn hazretlerini gördü. Hocası buna bir duâ öğretti. Bu duâyı okuyarak uyandı. Hocasının öğrettiği bu duâ bereketi ile, üzerinde hastalıktan hiçbir eser kalmadığını hissetti. Abdest alıp sabah namazını gayet dinç ve rahat olarak kıldı.

Evliyâdan Abdülkebîr Yemenî isimli bir zât, ilk zamanlarında Arab ve Acem diyarlarında yirmi sene müddetle seyahat etmişti. Bu seyahatleri sırasında Mevlânâ Alâüddîn Âbizî ile de tanıştı. Birbirleriyle yakından alâkalanırlardı. Abdülkebîr Yemenî seyahati bırakıp, Mekke-i mükerremede, Harem-i şerîfte mücavir olarak kalmaya başladı. Orada yerleşti. Çeşitli memleketlerden, seyahatleri sırasında tanıştığı zâtlardan Harem-i şerîfe gelenler onun yanına da uğrarlar, sohbetinde bulunurlardı.

Alâüddîn Âbizî (radıyallahü anh), bir defasında Harem-i şerîfte Abdülkebîr Yemenî ile buluştu. Abdülkebîr Yemenî, Alâüddîn'e; "Zulüm nedir?" diye sordu. O da; "Birşeyi, lâyık olduğu yerden başka biryerde kullanmaktır. Gönül, hakkı anmak yeridir. O hâlde, gönüle, cenâb-ı Hakdan başka birşeyin zikrini, düşüncesini, muhabbetini koymak zulüm olur" dedi. "Zikir nedir?" diye sordu. O da; "Tevhîd kelimesidir" dedi. Abdülkebîr; "Bu tevhîd kelimesi ibâdettir" deyince, Alâüddîn; "O hâlde siz söyleyin zikir nedir?" dedi. Bunun üzerine Abdülkebîr Yemenî; "Zikir, Allahü teâlâyı tanımanın mümkün olmadığının bilinmesidir. Bilgisizliğe yönelmektir. Namaza; "Ma'rifetini (Kendisini tanımayı) bilmekten âciz olduğum Allahü teâlâya ibâdet ediyorum" diye niyet etmelidir" buyurdu.

Bundan sonra memleketi olan Hirat'a dönen Alâüddîn Âbizî'ye, birgün, hayâtında görmediği bir hâl oldu. Kendinden geçti. Sanki şuurunu kaybetmişti. Bu anlıyamadığı hâlde iken, hocası Sa'düddîn-i Kaşgâri'yi gördü. Hocası ona; "Aman bu hâlini kaybetme, sıkı tut. Abdülkebîr'in; "Bilgisizliğe yönelmelidir." dediği hâl, işte bu hâldir" dedi. Hâlbuki o, Abdülkebîr'in sözünü hocasına hiç söylememişti. Bu hâdiseden bir zaman sonra, Mevlânâ Alâüddîn yine Harem-i şerîfe gelmişti. Oradaki bir menkıbesini kendisi şöyle anlatır: "Harem-i şerîfte bulunduğum zamanlarda, gönlümü Kâ'be-i şerîfe o kadar kaptırmıştım ki, başka hiçbir yerde duramaz olmuştum. Birgün tavaf ederken, hafiften bir rüzgâr çıktı. Rüzgâr sebebiyle Kâ'be'nin örtüsü az bir şekilde kalktı ve duvardan bir kısmı göründü. O ânda bana öyle bir hâl oldu ki, kendimden geçip, yere yıkıldım. Bir zaman sonra kendime geldiğimde, kalkıp doğruca Abdülkebîr Yemenî'nin yanına gittim. Bu hâlimi ona anlatmak istedim. Ben daha birşey söylemeden bana şöyle dedi: "Senin Kâ'be ile ne işin var? Sen Kâ'be'ye değil, onun sahibi olan Allahü teâlâya gönül ver. O Allahü teâlâ ki, evvel O'dur, âhır O'dur, zâhir O'dur, bâtın O'dur ve O'ndan başka hak ma'bûd yoktur." Daha bunun gibi, tasavvufa âit nice güzel şeyler söyledi. Onun teveccüh ve iltifâtları sebebiyle, çok yüksek hâllere kavuştum."

Yine birgün Abdülkebîr Yemenî (radıyallahü anh), içlerinde Alâüddîn Âbizî'nin de bulunduğu, yüksek âlimlerden meydana gelen bir cemâate sohbet ediyor, tasavvufî hakîkatlerden anlatıyordu. O sırada oraya gelen ve tasavvuf büyüklerinin sözlerini inkâr etmekle tanınan, kaba ve câhil bir kimse yine i'tirâz etmeye yeltendi. Orada bulunanlar bu kimseyi ihtar ettiler ise de, o yine susmadı. "Tasavvuf ehlini medhederken çok mübalağa ediyorsunuz. Kalbime şüphe geliyor. Onlara cevap istiyorum. Niye beni susturmak istiyorsunuz?" gibi sözler söyledi. Buna çok üzülen Abdülkebîr Yemenî celallenerek; "Şüphen neymiş söyle?" dedi. Fakat o kimse ağzını bile açamadan yüzüstü yere düştü. Onu bir kilime sarıp dışarı çıkardılar. Biraz sonra acıklı bir şekilde can verdi.

Daha sonra sohbet esnasında, Alâüddîn Âbizî'nin kalbinden şöyle bir düşünce geçti: "Allah adamları, kerem ve ihsân sahibidirler. O adam ise bu büyükleri anlayamayan zavallı birisi idi. Affetseler daha iyi olmaz mı idi?" Abdülkebîr Yemenî, onun bu düşüncesini anlayıp buyurdu ki: "Ey Alâüddîn! iki tarafı çok keskin olan bir kılıcı, kabzasından duvara sağlam bir şekilde yerleştirseler, gâfil bir kimse de sür'atle gelerek o kılıca kendisini çarpsa ve böylece boynu kopsa, o kılıcın bunda ne kabahati vardır. Evliyâ çekilmiş kılıç gibidir. Ona çarpan helak olur. Evliyâya dil uzatan kimse, o kılıca çarpan kimse gibidir. Evliyâya dil uzatan, sıkıntı veren kimseyi evliyâ affetse bile, Allahü teâlâ affetmez ve cezasını mutlaka verir."

Alâüddîn Âbizî, Abdülkebîr Yemenî'nin yanında bir müddet kaldıktan sonra, hocası Sa'düddîn Kaşgârî'nin yanına döndü. Onun sohbetlerinde bulundu. Onun vefâtından sonra, Mevlânâ Abdürrahmân Câmî'nin sohbetlerine devam etti. Mevlânâ Câmî, bu kıymetli talebesini çok sever, onun yaratılışını; temiz, pak bir toprağa benzetirdi.

Mevlânâ Alâüddîn Âbizî, tasavvuf yolunda yetişip kemâle geldikten sonra, medreselerde, tekkelerde talebe okutmak, ders vermek yerine, küçük çocukları okutmaya başladı. Böylece büyüklük ve yükseklik hâllerini gizler, kendisini setrederdi. Kendisi şöyle anlatır: "Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri Heri'ye teşrîf ettiği zaman, ona olan hürmet ve muhabbetlerimi arzetmek üzere ziyâretine gittim. Bana; "kimsiniz? Ne ile meşgûlsünüz?" diye sordu. "Efendim, Mevlânâ Sa'düddîn-i Kaşgârî'nin fukarasından bir fakirim. (Talebesiyim diyemediği için bu ifâdeyi kullanmaktadır.) Küçük talebelere muallimlik yapıyorum" dedim. Bunun üzerine Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri: "Mektep hocalığı, muallimlik yapmak büyük ve kıymetli bir iştir. Onun birçok fâideleri vardır" buyurup, bundan sonra, Sâ'düddîn-i Kaşgârî'nin üstünlüklerinden anlattı. Aralarındaki muhabbet ve yakınlığı bildirip, bana da teveccühde bulundu."

Mevlânâ Alâüddîn (radıyallahü anh), kerâmetler, faziletler ve yüksek hâller sahibi yüksek bir velî idi.

Büyük oğlu Gıyâseddîn şöyle anlatır: "Bir yaz günü, yatsı namazından sonra, uyumak üzere odama çekilmiştim. Ayın ilk günleri idi. Ortalık ay ışığı ile aydınlanmış idi. Evimizin bitişiğinde bir ev vardı ki, içi bomboş görü nüyordu. O evde, ses ve ışık yoktu. Bir ara bu evden ba'zı sesler geldiğini hissettim. Ne olabileceğini merak edip, bir kenardan o evin içine baktım, içeride, gölge hâlinde, karşılıklı oturan bir erkekle bir kadının konuşmakta olduklarını gördüm. Sonra gelip yatağıma yattım, uyudum. Sabahleyin namazdan sonra, babam Mevlânâ Alâüddîn ile görüştüğümüzde bana; "Komşu evine bakıp içindekileri seyretmek caiz değildir. Yandaki evden duyulan sesin ne olduğunu araştırmak ve anlamaya, çalışmak senin vazîfen değil ki" buyurdu.

Mevlânâ Alâüddîn hazretleri, sohbetlerinde kendiliğinden pek birşey söylemez, umûmiyetle hocalarından ve diğer büyüklerden naklederek konuşurdu. Hikmetli sözlerinden ba'zıları şöyledir:

"Biz yoktuk. Allahü teâlâ vardı. Allahü teâlânın varlığı, hem ezelî, hem de ebedîdir. Ya'nî O, hiç yok olmayacaktır."

"Size mezarda fâidesi olmayacak herşeyle alâkanızı kesiniz. Dervişlik, elenmiş ve üzerine hafif su dökülmüş toprağa benzer. Ne üzerine basanın ayağını incitir, ne de o ayağa toz bulaştırır. Bu ta'rîf, dervişliğin kendisinin değil, sıfatının ta'rîfidir. Hakîkatte dervişlik, her zaman ve her işinde Allahü teâlâyı unutmamaktır."

"Allahü teâlâdan gâfil olmayan, O'nu unutmayan Cennettedir."

"Talebeye üç şey çok lâzımdır. Birincisi; her ân abdestli bulunmak, ikincisi; bulunduğu hâli çok iyi korumak. Üçüncüsü ise; yiyip içtiğinin helâlden olmasına dikkat etmektir."

"Zâhirî ve bâtınî bütün saadetlerin, rahatlıkların hepsi, Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) tâbi olmakla ele geçer.

O'na uymak nisbeti ne ise, huzûr ve saadet de o nisbettedir. Bu yolda ilerlemek, kabiliyet ile, gayret ve isteğin bir araya gelmesiyle mümkündür."

"İnsanoğluna verilen mükellefiyet ve mes'ûliyet, mahlûklardan hiçbirine verilmemiştir, insanın, ba'zı ibâdet ve tâatları yapmasıyla iş bitmez. Bunlarla beraber, kulluğa sımsıkı sarılmak, söz söylemekte, yemek yemekte, hattâ etrâfına bakınmakta fevkalâde dikkat etmek lâzımdır. Çünkü, her sözünden ve her hareketinden mes'ûldür ve hepsi için Allahü teâlâya hesap verecektir."

"Bir kimseye bir sıkıntı ve üzüntü geldiği zaman, eğer nefsi kuvvetli ise, o kimse üzülür, müteessir olur ve ızdırap çeker. Şayet o kimsenin Allahü teâlâya yakınlığı varsa, kendisine gelen sıkıntı ve üzüntüler sebebiyle hiç üzülmez ve müteessir olmaz."

"İçinde hakîkî aşk acısı bulunmayan kimseye, bu yolda ilerlemek nasîb olmaz."

"Allahü teâlânın velî kulları, meclislerinde bulunan kimseleri ma'nevî yönden fâidelendiririrler."

"Ağzına helva veren kimse ile, ensene tokat atan kimse arasında fark gözettiğin müddetçe îmânın kemâle gelmiş değildir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 187

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 258

MEVLÂNÂ BEHÂÜDDÎN BİN ŞEYH LÜTFULLAH

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Hacı Bayram-ı Velî hazretleri'nin önde gelen talebelerinden ve halîfelerinden olan Lütfullah Efendi'nin oğludur. İsmi, Mevlânâ Behâüddîn bin Şeyh Lütfullah'dır. Doğum târihi kaynaklarda bulunamamıştır. 895 (m. 1490) senesinde Edirne'de vefât etti.

Zamanındaki büyük âlimlerden ilim öğrenerek yetişen Mevlânâ Behâüddîn, daha sonra Hâcezâde Muslihuddîn Mustafa bin Yûsuf'un hizmetine girdi. Kısa zamanda yükselerek, Hâcezâde'nin ders vekîli oldu. Önce gelen hakîkî İslâm âlimlerinin yaptıkları gibi edebe riâyet ile ilmini arttırdı ve büyük âlimlerden oldu.

İlminin çokluğu ile beraber, fazilet ve güzel hâllerde de çok üstün idi. Vakitlerinin çoğunu ilim ve ibâdete tahsis etmiş idi.

İlimde çok yükselip, insanlara fâideli olacak, ders verecek hâle gelince, Balıkesir Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Bundan sonra Bursa'da, Yıldırım Bâyezîd Hân Medresesi'nde müderris oldu. Daha sonra, Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından İstanbul'da yaptırılan Sahn-ı semân medreselerinden birine ta'yin edildi. Bir müddet sonra, bu vazîfeye Magnisâvîzâde'nin ta'yin edilmesi ile, tekrar Bursa'daki vazîfesine döndü. Bir zaman sonra, kendisini sırf ibâdet ve tâata vermek, başka hiçbir şeyle meşgûl olmamak istedi. Bunun için müderrislik vazîfesini bırakıp, Balıkesir'de yerleşti. İnsanlardan ayrı, kendi hâlinde yaşamayı tercih etti.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân, Edirne'de büyük ve mükemmel bir medrese yaptırıp tamamlayınca, bizzat kendisi, ilk müderris olarak o medreseye Mevlânâ Behâüddîn'i ta'yin etti. O da böylece bu kıymetli vazîfeye tekrar başlamış oldu. 895 (m. 1490) senesinde vefât edinceye kadar, burada vazîfe yaptı, insanlar ondan çok istifâde ettiler.

Rivâyet olunur ki, Mevlânâ Behâüddîn hazretleri, Edirne'de birgün evliyâ zâtlardan birisine rastladı. O zât Mevlânâ'ya; "Yolculuk zamanı yaklaştı. Âhırete göç etmek zamanı geldi. Devamlı olarak âhıret hazırlığında bulunmalı değil mi?" diye hitâb etti. Mevlânâ tebessüm ederek; "Evet" ma'nâsına başını salladı.

Bu konuşmadan sonra evine gelen Mevlânâ, vasıyyetini yaptı. Yedi gün hasta yattıktan sonra vefât etti. Onu sevenler, vefâtına çok üzüldüler.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Arabî) cild-1, sh. 219

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 213

MEVLÂNÂ BEHÂÜDDÎN KIŞLÂKÎ

Buhârâ'da yetişen hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mevlânâ Behâüddîn Kışlâkî'dir. Buhârâ yakınlarında bulunan Kışlak köyünde doğdu. Buraya nisbetle Kışlâkî denilmiştir. Daha çok Behâüddîn Kışlâkî diye meşhûr olmuştur.

Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak tesbit edilemeyen Kışlâkî'nin, dokuzuncu asrın başlarında vefât ettiği bilinmektedir.

Çevresinde bulunan büyük âlimlerin sohbetlerinde bulunarak yetişen Kışlâkî, ilimde yükselerek, zamanında bulunan âlimlerin önde gelenlerinden oldu. Bundan sonra, talebe okutmak, ders vermek sûretiyle hizmete başlayan Kışlâkî (radıyallahü anh), Şâh-ı Nakşîbend Muhammed Behâüddîn-i Buhârî hazretlerinin hocalarındandır.

Behâüddîn-i Buhârî hazretleri, tasavvuf yolunun daha başında iken, Nesef beldesinde tesadüfen Mevlânâ Behâüddîn Kışlâkî'yi gördü. Bundan sonra onun sohbet ve hizmetine can atar oldu.

Kışlâkî hazretleri, Şâh-ı Nakşîbend Behâüddîn-i Buhârî'yi daha ilk gördüğünde; "Sen öyle yükseklerde uçacak bir kuşsun ki, bu yolda senin arkadaşın ve uçuş yoldaşın Ârif Dikgerânî olsa gerektir" dedi. Bu söz üzerine Şâh-ı Nakşîbend, Mevlânâ Ârif'i bir an evvel görmek iştiyâkıyla yanmaya başladı. Onun bu hâlini anlayan Kışlâkî, bu sırada köyünde, tarlasında çift sürmekte olan Ârif Dikgerânî'yi yanlarına getirmeyi düşündü ve Behâüddîn-i Buhârî'ye; "Gönlün Mevlânâ Ârifi çok çekiyorsa, çağırayım gelsin" buyurdu. Sonra evinin damına çıkarak; "Ârif, Ârif, Ârif!" diye üç defa seslendi. Bu sırada Mevlânâ Ârif tarladan gelip, öğle namazını kılmış, namazdan sonra yakınları ile sohbet ediyordu. Allahü teâlânın izni ile, Kışlâkî'nin kendisine seslendiğini duyup, yanındakilere; "Beni, Mevlânâ Behâüddîn Kışlâkî çağırıyor. Hemen gitmeliyim. Sizler evlerinize dönebilirsiniz" dedi. Acele ile yola çıktı. Aralarında ikibuçuk günlük mesafe vardı. Bu mesafeyi çok kısa zamanda aldı. Kışlâkî ile Behâüddîn-i Buhârî hazretlerinin bulundukları yere geldi. Behâüddîn-i Buhârî ile Ârif Dikgerânî'nin ilk karşılaşmaları, Kışlâkî hazretlerinin vâsıtası ile bu şekilde oldu.

Kışlâkî hazretleri, dergâhına gelenlere, büyükler yolunda hizmete ihlâsla başlamanın ehemmiyetini anlatırdı. Bir defasında, yeni gelen bir talebesine bu durumu îzâh etmek için; "Mutfakta bir derviş var. Git onu gör" buyurdu. Bu yeni talebe mutfağa gittiğinde, sırtına odun yüklenip mutfağa taşıyan birisini gördü. Bu yeni talebe, böylece hafif ve ağır demeden, ne hizmet varsa hemen el atmak îcâb ettiğini, büyüklere hizmetin insana çok şeyler kazandıracağını anladı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 49

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 78

MEVLÂNÂ KÂDI-ZÂDE KÂSIM

Osmanlılar zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Kâsım'dır. Kastamonu kadısının oğlu olduğu için, Kâdızâde diye meşhûr olmuştur. Riyaziye (Matematik) ilmindeki yüksek derecesinden ve derin bilgisinden dolayı, Riyaziyeci Kâsım diye de bilinir. Kastamonulu olan Molla Kâsım'ın doğum târihi bilinmemektedir. 899 (m. 1494) senesinde Bursa kadısı iken vefât etti.

Zamanının âlimlerinden çeşitli ilimleri tahsil ettikten sonra, Mevlânâ Hızır Bey'in hizmetinde bulundu. Ondan da aklî ve naklî ilimleri tahsîl ettikten sonra, Tire'de İbn-i Melek Medresesi'ne müderris oldu. İlim tedrisiyle meşgûl iken, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın İstanbul'un fethinden sonra inşâ ettirdiği Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta'yin edildi. Orada Şakâyik müellifînin babası Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretlerinin, Şerh-i Mevâkıf adlı eserini ondan okudu. Birçok talebe yetiştirdi. Daha sonra Bursa kadılığı ile vazîfelendirildi. Adâlet ve doğrulukla hüküm verip, şöhreti her yerde duyuldu. Onun adâlet ve fazileti dillerde darb-ı mesel olarak anlatılırdı. Bursa kadılığı vazîfesinden alınıp, tekrar Sahn-ı semân müderrisliğine getirildi. Sultan İkinci Bâyezîd Hân pâdişâh olunca, onun ismini ve şöhretini duyup, onu tekrar Bursa kadılığına ta'yin etti. Lâkin Molla Kâsım, bu vazîfeye gitmek istemedi. Pâdişâh; "Elbette gitmen gerekir" diye emredince, emre uyarak gitti. Yine adâletle ve doğrulukla

hüküm vermeye devam etti. Bursa'da adâletin gereğini yerine getirirken vefât etti.

Kâdızâde Molla Kâsım; nefsinin isteklerine boyun eğmeyen, yüksek akıl sahibi idi. Zekî, insaflı ve Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere idi. Fakirlere ve sâlih kimselere muhabbet besler, fakirlere yardım ederdi. Güzel ahlâk ile ahlâklanmıştı. Bütün ilimlerde yüksek derecesi olduğu gibi, matematik ilmine de vâkıf idi ve özel ihtisası vardı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 207

2) Tâc-üt-tevârih (ulemâ kısmı)

MEVLÂNÂ ŞÜKRULLAH (Şükrullah bin Ahmed)

Sultan İkinci Murâd Hân zamanında yetişen Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Şükrullah bin Ahmed olup, nisbeti Rûmî'dir.

Doğum târihi ve yeri kaynaklarda bildirilmemektedir. 864 (m. 1459) senesinde vefât etti. 894 (m. 1489) senesinde vefât ettiğini söyleyenler de vardır. Şeyh Vefât türbesinde medfûndur.

Sultan İkinci Murâd Hân zamanında, faziletli, irfanı ve bilgisinin çokluğu ile övülen, devlet adamları ve halk tarafından sevilen bir kimse idi. Sultan Murâd Hân, Mevlânâ Şükrullah'ı çok sever ve i'timâd ederdi. Hattâ ba'zı mühim işleri ona havale ederdi. Bir defasında Osmanlılar Avrupa'da haçlılarla uğraşırken, Karamanoğulları da Osmanlı sınırına tecâvüz ettiler. Beyşehir'i alarak Isparta'ya kadar ilerlediler. Rumeli'de haçlılar yenilince, Osmanlılar Karamanoğulları ile olan anlaşmazlıklarını halletmek istediler. Derhâl Karamanoğulları üzerine ordu gönderildi. Zor durumda kalan Karamanoğlu İbrâhim Bey, memleketinin en yüksek âlimlerinden Mevlânâ Hamza Karamânî'yi, özür dilemek ve sulh yapmak için Sultan İkinci Murâd Hân'a gönderdi. Sultan da, 839 (m. 1435)'da Karamanoğlu İbrâhim Bey'in özrünü kabûl ettiğini bildirmek için Mevlânâ Şükrullah'ı gönderdi. Mevlânâ Şükrullah, Sultan Murâd Hân'ın vefâtından sonra, Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında da aynı i'tibârı gördü. Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından da sevilirdi.

Hacca gittiği sırada, Mısır âlimlerinden de istifâde etti. Çeşitli dînî ve fennî ilimlerde âlim idi. Yazdığı eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Minhâc-ur-reşâd: Bu kitabını, o zaman bilinen 145 ilim ve fenden istifâde ederek yazdığını söyler. 2- Fütuhat fil-Cefr, 3-Câmi'ud-Duâvât, 4- Enîs-ül-ârifîn, 5-Şerhu Kasîdet-il-Emâlî, 6- Behcet-üt-tevârih: Bu kitabı, 861 (m. 1456) senesinde yazmıştır. 13 bölüm hâlinde tertîb etmiştir, 1. Bölüm; kâinatın yaratılışından bahseder. 2. Bölüm; Peygamberlerden aleyhimüsselâm bahseder. 3. Bölüm; Peygamberimizin (aleyhisselâm) nesebinden bahseder. 4. Bölüm; Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) dünyâya teşrîf etmelerinden ve o andaki garîb hâdiselerden bahseder. 5. Bölüm; Peygamberimizin (aleyhisselâm) çocuklarını ve hanımlarını anlatır. 6. Bölüm; Aşere-i mübeşşere'den (r.anhüm) bahseder. 7. Bölüm; Sahâbe-i Kirâmın büyüklerinden bahseder. 8. Bölüm; âlimleri anlatır. 9. Bölüm; tasavvuf büyüklerinden bahseder. 10. Bölüm; hakimlerden bahseder. 11. ve 12. Bölüm; İran, Emevî ve Abbasî sultanlarından bahseder. 13. Bölüm; Osmanlı sultanlarından bahseder. Farsça olan bu eser, İranlı şâir Muhlis tarafından Türkçeye çevrilerek. Kanunî Sultan Süleymân Hân'a hediye edilmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 303

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 114

3) Keşf-üz-zünun sh. 257, 258

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 353

MİDYEN BİN AHMED EL-EŞMÛNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Midyen bin Ahmed el-Eşmûnî olup, Mısır'da Nil nehrinin garb sahilinde bulunan Eşmûn beldesinde yetişti. Nesebi, Ebû Midyen Magribî hazretlerine dayanmaktadır. Doğum târihi tesbit edilemiyen Midyen bin

Ahmed, 862 (m. 1457) senesinde vefât etti. Vefât târihinin 850 (m. 1446) olduğu da rivâyet edilmiştir.

Zamanında bulunan evliyânın önde gelenlerinden olan Eşmûnî, Ahmed Zâhid hazretlerinin yüksek talebelerinden idi. Onun vefâtından sonra Muhammed Hanefî'nin talebeleri arasına girip tasavvuf yolunda ilerlemeye çalıştı. Evliyânın yükseklerinden oldu. Onun ilminden ise birçok kimse istifâde etti. Üstünlüğü, yüksekliği başka memleketlere kadar yayıldı. Birçok faziletleri kendisinde toplamış idi. Çok kerâmetleri görüldü.

Bir defasında dergâhında bulunan mescide bir minare yapılmıştı. Ustalar minareyi yapıp bitirdikten sonra, minare bir tarafa doğru eğrildi. Herkes minarenin yıkılacağını, yakında bulunan evlere zarar vereceğini zannedip telâşlandılar. Bu işten anlayan mühendisler oraya toplanıp incelediler ve nihâyet minarenin yıkılmasına karar verdiler. Bu sırada oraya gelen Eşmûnî (radıyallahü anh), sırtını minareye dayadı. Biraz yüklenince, minare yavaş yavaş doğruldu. Sonunda da tam düzgün hâle geldi. Orada toplanan insanların hepsi, bu hâli görüp hayretle seyrettiler. O minarede, daha sonra bir eğrilme hâli görülmedi. Hattâ bu minarenin, günümüze kadar durduğu bildirilmektedir.

Midyen bin Ahmed el-Eşmûnî'nin uzak bir yerden gelmiş bir talebesi vardı. Bu talebe birgün hocasına gelerek dedi ki: “Efendim, siz de münâsip görürseniz, ben memleketime gidip oradaki mallarımı satmayı, orası ile alâkayı kesip, burada tamamen sizin yanınıza yerleşmeyi istiyorum.” Onun bu fikrini münâsip gören hocası, ona izin verdi. O da memleketine gitmek üzere yola çıktı. Memleketine vardığında, ineğini ve satılabilecek mallarını sattı. Bunların ücreti olan altınları bir keseye koyup, onu da sarığının arasına bağladı. Bundan sonra, hocasının yanına gitmek üzere yola çıktı. Bir gemiye bindi. Bir gün kadar gittikten sonra, üzerinde yol aldıkları Nil nehrinde bir fırtına çıktı. Çok şiddetli esiyordu. Bu esnada, o talebenin sarığı, şiddetli rüzgâr sebebiyle başından uçup nehre düştü. Böylece altınlar da gitmiş oldu. O talebe, bunda da bir hikmet bulunduğunu düşünerek yola devam etti.

Hocasının yanına geldiğinde, başından geçenleri ona anlattı. Bunları dikkatle dinleyen hocası, tebessüm edip, üzerinde oturmakta olduğu seccadenin bir köşesini kaldırdı. Oradan talebenin nehre düşürdüğü kesesini çıkarıp, talebeye verdi. Bunun gemiden nehre düşürdüğü kesesi olduğunu ve hâlâ ondan sular damlamakta olduğunu gören talebe hayretler içinde kalıp, bu hâlin, hocasının bir kerâmeti olduğunu anladı.

Rivâyet edilir ki, yaşlı bir kadıncağız, Midyen Eşmûnî'ye gelerek dedi ki: “Efendim. Benim sâdece otuz dînâr altınım var. Bunları size veriyorum. Siz de benim Cennete girmeme kefil olunuz.” O da; “Böyle şey olur mu? Hem ben buna selâhiyetli değilim” buyurdu. Buna rağmen o kadın, otuz dînârı bırakıp gitti. O günlerde de vefât etti.

Kadının vârisleri Midyen Eşmûnî'ye gelip; “Onun size verdiği vekâlet sahîh değildi. O hâlde o altınları bize vermeniz lâzımdır” diyerek, altınları istediler. O da birkaç gün sonra vereceğini bildirdi.

Vefât etmiş olan kadın, rü'yâda vârislerine görünüp, herbirine dedi ki: “Bana olan lütuf ve fadlından dolayı, benim nâmıma Eşmûni hazretlerine teşekkür ediniz. Ben o altınları, kendisinin ve talebelerinin ihtiyâçlarını karşılamak üzere ona hediye etmiştim.

Bütün malım o altınlar idi. Hepsini, seve seve o zâta hediye ettim. Allahü teâlâ, o büyük zâta olan hürmet ve muhabbetim sebebiyle bana rahmet etti ve Cennetini ihsân etti. Sakın altınları geri almak için uğraşmayınız.” Hepsi aynı rü'yâyı gören vârisler, Eşmûnî'den otuz altını istemekten vazgeçtiler. Durumu kendisine bildirdiler. Rivâyet edilir ki, Midyen Eşmûnî hazretleri, birgün dergâhının yakınında bulunan bir dereden abdest alıyordu. Bir ara takunyasının birini çıkarıp, doğu tarafına doğru fırlattı. Takunyayı öyle şiddetli bir şekilde fırlattı ki, orada bulunanlar nereye düştüğünü anlıyamadılar ve hocalarının niçin böyle yaptığına bir ma'nâ veremeyip, bir hikmeti olduğunu düşündüler. Bu hâdisenin üzerinden bir sene geçmişti ki, Midyen Eşmûnî'nin çok uzak doğu beldelerinden birinde bulunan bir talebesi, birgün Eşmûnî'nin dergâhına geldi. Elinde, Eşmûnî'nin bir sene önce o tarafa doğru attığı takunyası vardı. O talebenin anlattığına göre, Eşmûnî hazretlerinin bulunduğu beldeden çok uzakta oturuyordu ve bir de kızı vardı. Ahlâkı bozuk bir kimse, ıssız bir yerde bu kıza musallat olmak istedi. Çok zor durumda kalan o kız da; “Ey babamın üstadı, hocası olan zât! Bu kimsenin bana bir kötülük yapmasından beni koru. Bana yardım et!” diye imdâd istedi. Tam bu sırada, Eşmûnî hazretlerinin bulunduğu beldenin tarafından bir takunya gelip, şiddetle o ahlâkı bozuk kimseye

çarptı. Neye uğradığını anlıyamayan o kimse, kaçıp gitti. O kız da böylece kurtulmuş oldu. İşte, bir sene önce atılan takunya bu idi.

İmâm-ı Şa'rânî'nin bildirdiğine göre, Muhammed Harîfiş ed-Dünûşerî, Muhammed Gamrî'nin talebelerinin ileri gelenlerinden idi. Bu zât diyor ki: "Hocamız Muhammed Gamri vefât edince, kime talebe olacağımızı birbirimize sorduk. Onun gibi bir zât bulabilmek çok zor idi. Evliyâlık yolunda bulunanlardan ba'zılarına suâl edip, kendileriyle istişâre ettim. Bana dediler ki: "Senin aradığın vasıfların kendisinde bulunduğu bir zât olarak Midyen Eşmûnî'yi tanıyoruz. Sen ona git." Bundan sonra Eşmûnî'nin yanına gittim. Avluda abdest almakta olduğunu söylediler. Oraya gittim. Orada, sarığı ve cübbesi büyük olan heybetli bir zât vardı.

Ortada; bir ibrik, leğen ve elinde havlu ile bekleyen başka bir kimse duruyordu. O bekleyen kimseye; "Eşmûnî nerededir?" diye sordum. O heybetli zâtı işâret ederek; "İşte budur" dedi. Ben o zâtı, vefât etmiş olan hocam Gamri'ye benzettim. O da büyük bir sarık ve cübbe giyerdi. O da abdest aldıktan sonra bir havlu ile kurulanırdı. Bu zât, görünüş i'tibâri ile hocama benziyor ama, evliyâlık yolundaki derecesi acaba nedir? Kerâmet sahibi bir velî midir? diye düşünerek, kalbimden bir beyti okudum. O beytin bir yerini bilerek yanlış okudum. Bundan sonra Midyen Eşmûnî (radıyallahü anh) bana dönerek; "O beyti öyle değil, şu şekilde oku!" diyerek, o beyti düzgün olarak okudu. Sonra da; "Sen kalkıp uzak memleketten buraya kadar gelirsin. Sonra da, şu âna kadar tam teslim olmamış bir kalb ile bizi imtihan etmeye mi kalkarsın?" dedi. Ben de; "Tövbe ettim" deyip, ellerine sarıldım. Ona talebe oldum. Allahü teâlânın izni ile, onun yanında çok fâidelere kavuştum." Buna benzer menkıbeler daha başka zâtlar için de anlatılmış, rivâyet edilmiştir.

Rivâyet edilir ki, Sultan Çakmak bir ara mâlî bakımdan çok zayıflamış, askerin yiyeceğini te'min etmekte bile zorluk çekmeye başlamıştı.

Midyen Eşmûnî'nin yanına bir adamını gönderen Sultan Çakmak, onun duâsını ve bu zor durumda ondan yardım istediklerini bildirdi. O gelen kimseye büyük bir taş direk veren Eşmûnî, taşıyıcılar ile o taş sütunu sultâna gönderdi. Sultan o sütunu gördüğünde, Allahü teâlânın izni ile ve Eşmûnî hazretlerinin duâsı bereketi ile onun altın hâline döndüğünü hayretle müşâhede etti. O ma'deni satıp, parasını Beyt-ül-mâl'e koydu. Bu sebeple mâlî durumları düzeldi. Eşmûnî'nin bereketi ile rahatladılar ve ona çok duâ ettiler. Hürmet ve bağlılıkları da daha çok arttı. Büyük bir darlıktan böylece kurtulmuş olan Sultan Çakmak; "İşte hakîkî sultan bu büyüklerdir" dedi.

Rivâyet edilir ki, yaşı ilerlemiş bir kimse, Midyen el-Eşmûnî'ye gelerek dedi ki: "Ey efendim! Ben az bir zamanda Kur'ân-ı kerîmi ezberlemek istiyorum. Fakat muvaffak olamıyorum. Bana yardımcı olur musunuz?" Eşmûnî bu kimseye bir odayı gösterip; "Burada ezberlemeye çalış" buyurdu. O da, odaya girip çalışmaya başladı. Sabah olduğunda, Kur'ân-ı kerîmin hepsini ezberlemişti. Bir gece gibi çok kısa bir zamanda, Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberlemesinin, Midyen Eşmûnî hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu anladı.

Eşmûnî'ye bir fıkhî mes'ele suâl edilse, cevap vermez, suâl edene; Îsâ ed-Darîr'in yanına gidip ona sormasını söylerdi, Îsâ ed-Darîr Eşmûnînin dergâhında bulunan ümmî bir zât idi. Yine birgün birkaç kişi gelerek, Eşmûnî'ye ba'zı fıkhî mes'eleleri suâl ettiler. Fakat bunların maksadları, suâlin cevâbını öğrenmek değil, Eşmûnî'yi imtihan etmek idi. Eşmûnî bunlara da aynı şekilde; Îsâ ed-Darîr'e gitmelerini, suâllerini ona sormalarını söyledi. Onlar ise; "Biz bu suâlimizin cevâbını senden başka kimseden istemeyiz" dediler. Eşmûnî (radıyallahü anh), bunların suâli kendisini imtihan etmek maksadıyla sorduklarını kalb gözüyle anlayıp, o kimselere buyurdu ki: "Bu suâlin cevâbı falan kitaptadır. O kitap sizde mevcûttur. O kitap, kütüphânenizde raf üzerindedir. O kitabın onuncu sayfasının yedinci satırında, suâlinizin cevâbı vardır." Bu sözleri hayretle dinleyen o kimseler, geri gidip baktılar; aynen Eşmûnî'nin ta'rîf ettiği yerde suâllerinin cevâbını buldular. Bundan, o zâtın kerâmet sahibi, büyük bir velî olduğunu anlayıp çok pişman oldular. Yaptıklarına tövbe ettiler.

Eşmûnî hazretlerinin dergâhına yakın bir yerde, yahudi bir doktor vardı. Bu doktor, zaman zaman dergâha gelip, orada bulunanları ücretsiz olarak muayene ederdi. Etrâftan ba'zı kimseler de; "Bu yahudi doktoru dergâhına niye sokuyor?" diye Eşmûnî'yi ayıplarlardı. Hattâ birgün, bu düşüncelerini ona söylediler. O da bunlara; "Siz o doktoru yahudi zannedersiniz. Fakat birkaç gün daha sabredin, bakalım ne göreceksiniz?" dedi. Bu hâdiseden az bir zaman geçmişti ki, o yahudi doktor

müslüman oldu. Böylece Eşmûnî'nin, bu doktora niçin iltifât ettiği anlaşılmış oldu.

Midyen Eşmûnî hazretlerinin dergâhında, yazı işlerine bakan kâtip; "Hocamız bize her neyi haber verdi ise, o şey, Allahü teâlânın izniyle, aynen söylediği şekilde mutlaka meydana gelmiştir" dedi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 101

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 249

MOLLA ABDÜLKERÎM EFENDİ

Osmanlı Devleti'nin altıncı şeyhülislâmı, Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. Balkan ülkelerine yapılan bir fetih hareketinde, Sultan İkinci Murâd Hân'ın beylerinden Mehmed Ağa tarafından esîr edilen hıristiyan çocukları arasında Osmanlı başşehrine geldi. O sırada şehzâde olan Sultan Mehmed Hân'a hediye edildi. Sultan İkinci Bâyezîd zamanında şeyhülislâm oldu. 900 (m. 1495) senesinde vefât etti. Edirne'de yaptırmış olduğu sıbyan mektebinin bahçesine defnedildi.

Molla Abdülkerîm Efendi, Osmanlı payitahtına gelince, ehil kimseler tarafından yapılan zekâ testinde ilk derecelere girdi. Küfür diyarından kurtaran Mehmed Ağa tarafından, Şehzâde Mehmed Çelebi'ye (Fâtih) hediye edildi. Sarayda İslâm terbiyesine göre yetiştirilip, Türkçe öğretildi. Arabca ve Farsçaya vâkıf oldu. Meşhûr âlim Alâeddîn Ali Tûsî'den ilim öğrendi. Molla Fenârî'nin oğlu Muhammed Şah Fenârî ve Alâeddîn Tûsî'nin talebesi olan Sinân-ı Acemî'nin ilminden istifâde etti. Aklî ve naklî ilimlerde âlim oldu. İstanbul'un fethinden önce ba'zı medreselerde müderrislik yaptı. İstanbul'un fethinden sonra, İstanbul'da açılan medreselerden birine, daha sonra da Sahn-ı semân medreselerine müderris ta'yin edildi. Daha sonra, 893 (m. 1488)'de, Molla Gürânî'nin vefâtından sonra şeyhülislâm oldu. 900 (m. 1495) senesinde vefât edinceye kadar bu vazîfede kaldı.

Molla Abdülkerîm Efendi, güzel ahlâkı, cömertliği ve insanlara olan şefkat ve merhameti ile çok sevildi. Pekçok talebe yetiştirip, avvâm ve havvâstan çok kimseye nasihatlerde bulundu. Pekçok günahkârın tövbe edip sâlih amel işlemesine, birçok kâfirin müslüman olmasına vesîle oldu. Herkes tarafından sevildi ve hürmet gördü.

Kitap yazmak için fazla vakit bulamayan Abdülkerîm Efendi, Sa'deddîn Teftâzânî'nin (radıyallahü anh) eserlerinden "Telvîh"in baş kısmına ve "Metâlî"ye haşiyeler yazdı.

Molla Abdülkerîm Efendi, esîr alınan Hıristiyan çocukları arasında payitahta getirilirken, atın üstüne atılan heybenin bir tarafını Fâtih devri vezîr-i a'zamlarından Mahmûd Paşa ile birlikte paylaşıyor, heybenin diğer gözünde Molla Ayas, tek başına dengeyi sağlıyordu. Daha sonraları Molla Ayas, onlarla bir araya geldiğinde; "Payitahta gelirken ağırlıkça sizin ikinize nasıl denksem, şimdi de ilim bakımından ikinize öyle dengim" der latife yapardı.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın vezîrlerinden Mahmûd Paşa'ya yakınlığı ile tanınan Molla Vildân anlatır: "Birgün Mahmûd Paşa, söz arasında beni çok sevdiğinden bahsetti. Ben de, onun Molla Abdülkerîm Efendi'ye olan ilgisinden bahisle; "Siz, benden çok Abdülkerîm Efendi'yi seversiniz" dedim. Mahmûd paşa da; "Evet, doğru söyledin" dedi. Ben de; "Molla Abdülkerîm sizin Cennete girmenize sebeb mi olacak ki, bu kadar seviyorsunuz?" dedim. Mahmûd Paşa da; "Cennete sokacak desem de olur. Çünkü o, benim günahlardan tövbe etmeme vesîle oldu. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın kapıcıbaşısı iken, bir günâha mübtelâ olmuştum. Bir sabah Abdülkerîm Efendi, evimizi şereflendirdi. Bir müddet sohbetten sonra, ayağa kalktı. Hürmet ve ta'zimle kapıya kadar yolcu ederken, Abdülkerîm Efendi bana döndü ve; "Dünyâ ve âhıretine yarar bir sözüm var ki, iyi dinleyip kötülüklerden sakınasın" dedi. Ben de; "Buyurun" dedim. Sözüne devamla; "Elhamdülillah, ilim sahibisin ve pâdişâhın da yakınlarındansın. Çok geçmeden vezirlik makamına yükseleceğin aşikârdır. Ne yazık ki, içini ve dışını günah pisliklerinden temizlemeye gayret etmezsin. Vezirlik makamı, akıllı kimselerin durağıdır. Osmanlı Devleti'nin yüce dîvânı, temiz insanların toplandığı bir yerdir. Gel kerem eyle, içini o günah pisliklerine bulama ve dalâlet çukurlarına düşüp debelenme!" dedi. O bana bu nasihatleri verirken, hava soğuk olmasına rağmen boncuk boncuk terledim. Hemen o ânda tövbe ettim ve onun bildirdiği doğru

yoldan ayrılmadım” dedi. Ben de; “Gerçekten onu sevmek yalnız size değil, bize de vâcib oldu demekten kendimi alamadım.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 176

2) Devhat-ül-meşâyıh sh. 12

3) Tâc-üt-tevârih (ulemâ kısmı)

4) Kâmûs-ül-â’lâm cild-1, sh. 3089

MOLLA AYAS

Osmanlı devri ulemâ ve evliyâsından. Fâtih Sultan Mehmed Hân’ın ilk hocalarındandır. Nerede, ne zaman doğduğu ve vefât târihi bilinmemektedir. Hocaları ve talebeleri ile olan münâsebetlerinden, dokuzuncu asrın ikinci yarısında vefât ettiği anlaşılmaktadır. Bursa’da vefât edip, Zeynîler kabristanına defnedildiği tahmin edilmektedir.

Küçük yaşta keskin zekâsı ile ilim meclislerine giren Molla Ayas, Ayasolug (Selçuk) Çelebisi adıyla tanınan Ayasolug kadısı oğlu Mehmed Çelebi’den ilim tahsil etti. Hocazâde Muslihuddîn Bursavi ile beraber ders görüp, ilim öğrenirlerdi. Daha sonra Bursa Sultan Medresesi müderrislerinden Hızır Bey’e dânişmend oldu. Din ve fen ilimlerinde tahsilini tamamladı. Genç yaşta iken ilimde kemâle geldi. Onun bu ilminden haberdâr olan Sultan İkinci Murâd Hân, şehzâdesi Mehmed’e hoca ta’yin etti. Birkaç sene Fâtih Sultan Mehmed Hân’a ilim öğreten Molla Ayas, Zeynüddîn Hafi hazretlerinin talebelerinden Abdüllatîf Makdisî’nin talebesi olan Tâcüddîn İbrâhim Karamânî’nin hizmetine girdi. Onun kalbelere şifâ, gönüllere deva olan mübârek bakışlarını üzerinde hissetmek, bulunmaz sohbetlerinden istifâde etmek için gayret gösterdi. Sıkı riyâzetler çekti, ilâhî cezbelere, feyzlere kavuştu. Ledünnî ilminde üstâd oldu. İnsanlara doğru yolu öğretmek vazîfesi verildi. Bursa’ya yerleşti. Ömrünün sonuna kadar orada kaldı. Pekçok talebe yetiştirdi. Talebelerinin geçimini de kendisi karşılar, Allahü teâlânın kendisine ihsân ettiği maldan, ihtiyâç sahiplerine bol bol ikramda bulunurdu. Dünyâ ve dünyâ ehlinden ayrılıp, bütün varlığı ile Allahü teâlâya yöneldi. Vakitlerini ilim öğrenmek ve öğretmek, Allahü teâlâya ibâdet etmekle geçirirdi. İnsanlara sık sık nasihatlerde bulunur, Allahü teâlânın dînini öğrenip, O’nun rızâsına kavuşmak için gayret etmelerini tenbîh ederdi.

Sultan Bâyezîd-i Velî ve Yavuz Sultan Selim Hân devri evliyâsının büyüklerinden olan Seyyîd-i Velâyet (radıyallahü anh) anlatır: “Hocam Âşıkpaşazâde Şeyh Ahmed’le beraber hacca gittik. (Âşıkpaşazâde Ahmed (radıyallahü anh), Abdüllatîf Makdisî hazretlerinin halifesi idi.) Arafat’a doğru yaklaşırken, hocam bana; “Oğlum, Arafat’ta İmâmın sağında duran zamanın kutbudur. Dikkat et bakalım, onu tanıyabilecek misin dedi. Biraz sonra Arafat’a vardık. Namaz vakti gelince, İmâma en yakın yerde durduk, iyice baktım, İmâmın sağında duran zât, bizim Bursa’da bırakıp geldiğimiz Molla Ayas’tan başkası değildi. Molla Ayas’ın burada olabileceğini hiç hatırıma getirmediğim için, acaba o mu veya bir başkası mı diye düşünüp, hocama da durumu arz ettim. O da baktı. Ben de tekrar baktım. Gerçekten Molla Ayas’tan başkası değildi. Haccı ifâ edip Bursa’ya dönünce, bizi karşılamaya gelenlerden biri; “Arafat’ta Kutb-i zamanı gördün mü? Onun kim olduğunu bilebildin mi?” dedi. Ben de; “Gördüm, Molla Ayas idi” dedim. O gece şiddetli bir hastalığa yakalandım. Ölümün yaklaştığını hissettim. Sabaha doğru kendime geldim. Hocam Âşıkpaşazâde Ahmed’le (radıyallahü anh) beraber, Molla Ayas’ı ziyârete gittik. Evine girdik. Bizi karşılayıp buyur ettikten sonra, Molla Ayas, bana pek dikkatli baktı. Hocama; “Bu kimdir?” diye sordu. O da; “Bu benim oğlumdur efendim” dedi. Bunun üzerine Molla Ayas; “Bu, benim sırrımı gizlemeyip açığa çıkardı. Bu gece Allahü teâlâya bunun vefâtı için üç defa yalvardım. Fakat Resûlullahın (aleyhisselâm) rûh-i şerîflerinin şefaati bereketiyle helak olmaktan kurtuldu. Ben de bunun, gerçekten Resûlullahın (aleyhisselâm) soyundan olduğunu anladım” dedi. Sonra yine bana dönüp; “Sırrı yaymak büyük tehlikedir. Böyle şeyleri yaymaktan sakınıp, gizlemek lâzımdır” dedi.

Molla Ayas, yetiştirmiş olduğu talebeler yanında, birçok kitaba haşiyeler ve tashihler yaptı. Kitaplarda görülen yanlışlıkları düzeltmeye çok önem verirdi. Bu işte tanındı. Evinde aynı kitabın birkaç nüshası bulunurdu. Bakanlar, herbirinin baştan sona tashih edilmiş, anlaşılmayan yerlerinin de açıklanmış olduğunu görürdü.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 189

2) Tâc-üt-tevârih. (ulemâ kısmı)

MOLLA CÂMÎ

Hirat’da yetişen âlim ve evliyânın en büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Nizâmeddîn Ahmed olup, lakabı Nûreddîn’dir. Câmi ve Mevlânâ nisbetleriyle meşhûr oldu. Anadolu’da Molla Câmi diye tanınmaktadır. 817 (m 1414)’de İran’ın Câm kasabasında doğdu. İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin soyundandır. Beş yaşında iken Muhammed Pârisâ hazretlerinin huzûruna götürülüp, teveccühüne mazhar oldu. Mevlânâ Sa’düddîn-i Kaşgâri’den feyz alarak kemâle geldi ve irşâda me’zûn oldu. Çok kitap yazdı. “Nefehât”, “Şevâhid-ün-nübüvve” kitapları meşhûrdur. Çok kerâmetleri görüldü. Fâtih Sultan Mehmed, onu İstanbul’a da’vet etti. Konya’ya kadar geldi. Fâtih’in vefâtını haber alınca geri döndü. Hirat’da Şeyh-ül-İslâm idi. 898 (m. 1492) senesi Muharrem ayının onsekizinci günü, Cum’a ezanı okunurken Hirat’da vefât etti.

Mevlânâ Abdürrahmân’ın babası Nizâmeddîn Ahmed, ilim ve takvâ sahibi idi. Haramlardan şiddetle kaçardı. Oğlunun da ilim ehli olması için Hirat’daki Nizâmiyye Medresesi’ne getirdi. O sırada Abdürrahmân Câmi henüz küçüktü, bülûğ yaşına gelmemişti. Fakat medresede; zekâsı, mes’eleleri anlamakta fevkalâde kavrayışı, hocaları ve arkadaşları üzerinde büyük bir te’sîr bıraktı. Tahsilinin başlangıcında, Muhtasar ve Telhis isimli kitaplar üzerinde çalışırken, daha önce gelen ileri sınıftaki arkadaşları Şerh-i Miftâh ve Mutavvel isimli kitapları okuyordu. Mevlânâ Abdürrahmân, kısa zamanda kendi kitaplarını bitirip, en ileri seviyedeki arkadaşlarının okuduğu kitapları okumağa başladı. Bu derece sür’atle arkadaşlarına yetişip onları geçmesi, herkesi şaşırttı. Nitekim hocaları; “Semerkand, Semerkand olalıdan beri, Molla Câmî’den daha zekî ve kabiliyetli bir kimse görmedi” demekten kendilerini alamadılar. Burada Hâce Ali Semerkandî’nin, Şihâbüddîn’in ve Mevlânâ Cüneyd-i Usûlî’nin derslerine devam etti. Din ilimlerinden başka, diğer fen ilimlerine de ilgi duyan Molla Câmi, Uluğ Bey zamanında Bursalı Kâdızâde Rûmî’nin matematik derslerine devam etmiştir. Bu sırada Hirat’da, meşhûr astronomi âlimi Ali Kuşçu ile görüştü. Ali Kuşçu, Molla Câmi’ye astronomi ilmine dâir gayet güç suâllerden birkaç tanesini sordu. O da hepsini, en ince ayrıntılarına kadar ayrı ayrı cevaplandırdı. Ali Kuşçu, bu cevaplara hayran kaldı. Bunun üzerine Ali Kuşçu’ya; “Sizin ilim hazînenizde bundan daha üstün bir nesne yok mudur?” diyerek latife etti. Ali Kuşçu ise; “Molla Câmi ile karşılaştıktan sonra, anladım ki, ondaki bilgiler normal yol ile elde edilen bilgilerden değildir. Allahü teâlânın ona olan bir ihsânıdır” demek zorunda kaldı.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmi, kısa zamanda aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Öyle ki, Hirat’da meşhûr olan beş âlimden birisi oldu.

Hirat’da Sa’düddîn-i Kaşgârî hazretleri, hergün câmi kapısının önünde, namazdan önce ve sonra talebeleriyle sohbet ederdi. Molla Câmî’nin de yolu, o câminin önünden geçerdi. Sa’düddînî Kaşgârî ne zaman Molla Câmî’yi görse; “Bu gençte görülmemiş bir kabiliyet var. Onun hâline âşık oldum. Bu gencin, bu istidâdını boşa kullanmaması için onu yetiştirmeliyiz. Fakat bunu kendisinin taleb etmesi lâzım” buyururdu. Molla Câmi, birgün rü’yâsında Sa’düddîn-i Kaşgârî hazretlerini gördü. Molla Câmî’ye, “Öyle bir sevgiyle bağlan ki, bırakmak mümkün olmasın” buyurdu. Bu rü’yâ, Abdürrahmân Câmî’ye pek fazla te’sîr etti. O anda Horasan’da idi. O gün hemen yola çıkıp, Hirat’a geldi ve Sadüddîn-i Kaşgâri’nin huzûruna girdi. Onun sohbeti ile şereflendi. Bu sohbette, kalbinde pekçok değişiklere şâhid oldu. Sa’düddîn-i Kaşgârî’nin ba’zı kerâmetlerini görünce, ona bağlılığı daha da arttı. Zâhirî ilimlerin yanısıra, bâtınî ilimlerde de yükselmek için Sa’düddîn hazretlerine canla başla hizmet etmeye, onun teveccühlerine kavuşup, fevkalâde olgunluklara sahip olmaya başladı. Sa’düddîn-i Kaşgâri, Molla Câmî’nin ilk geldiği gün; “Rabbimize hamdolsun ki, Mevlânâ Abdürrahmân gibi bir şahin tuzağımıza düşmüştür. Artık bunu yetiştirmek, zayi etmemek lâzımdır” buyurdu. Artık hep onunla meşgûl olmaya başladı. Molla Câmî’nin, Sâ’düddîn-i Kaşgârî’nin talebesi olduğunu işiten Muhammed Câcermî; “Beşyüz yıldan beri Horasan toprağının bir benzerini yetiştiremediği bir ilim erbâbını, Mevlânâ Sa’düddîn-i Kaşgâri, bir teveccühte yolundan çevirdi ve kendi “Ahrâriyye” ismi verilen yoluna aldı” buyurdu. Mevlânâ Abdürrahîm ise; “Abdürrahmân Câmî, aklî

ve naklî ilimleri bırakıp tasavvuf yoluna girene kadar, insanı zâhirî ilimlerden başka hiçbirşey kemâl derecesinde olgunlaştıramaz der idim. Fakat onun tasavvufa yönelişinden sonra, bu düşüncemin yanlış olduğunu anladım" dedi.

Abdürrahmân Câmî, Sa'düddîn-i Kaşgâri hazretlerinin emriyle tenhâ bir yerde halvet etmeye, nefsini terbiye için riyâzet ve mücâhede yapmaya başladı. Ya'nî, nefsinin isteklerini terkedip, istemediklerini yapmak için uğraştı. Vakitlerini, insanlardan uzak yerlerde Allahü teâlâyı zikretmek, namaz kılmak ve Kur'ân-ı kerîm okumakla geçirdi. İnsanlardan öyle ayrılmıştı ki, adetâ insanlarla konuşmayı unuttu. Aylarca devam eden bu hâlin sonunda kalb gözü açıldı ve melekler âlemini seyretmeğe daldı. Daldığı bu âlemin tecellîleri onun gözünün önünde belirdi ve herşeyden sıyrılmış olarak kendini Allahü teâlâya verdi. O zaman anlıyamadığı bir arzu ile Kâ'be'ye doğru yollara düştü. Bir müddet gittikten sonra kendine gelip; "Ben hocamdan izin almadan nereye gidiyorum? İzinsiz ve rızâsız bir iş yapılır mı? Bu benim yaptığım doğru değildir, derhâl dönmeliyim" diyerek, hocası Sadüddîn-i Kaşgârî'nin huzûruna döndü. Bu hâdise üzerine Molla Câmî buyurdu ki: "Bu "Ahrâriyye" ismi verilen âlimler silsilesinin yoluna ilk girdiğim zamanlarda, bana nûr belirtileri görünmeye başladı. Hocamın emri üzerine bunlara iltifât etmeyip, o nûrun devamlı olmasını sağlamaya çalıştım. Şunu iyi bilmelidir ki; nûr, keşif ve kerâmetin meydana gelmesi, insanın tamâmiyle olgunlaştığına, nefsini terbiye ettiğine işâret değildir. Bunlara güvenmemelidir. Talebeye en üstün kerâmet, hocasının sohbetiyle pişmesi, onun teveccühleri altında nefsinden kurtulmasıdır."

Molla Câmî hazretleri birgün buyurdu ki: "Bize verilen bu kadar ihsânlar, hep Muhammed Pârisâ hazretlerinin bereketidir. Ben, beş yaşında idim. O sene Hâce Muhammed Pârisâ hacca gidiyordu. Yolu, bizim Câm kasabasına uğradı. Babam ve Câm'ın ileri gelen âlimleri, onu ziyâret etmek için huzûruna gittiler. Babam, beni de yanında götürmüştü. Babam onunla müsâfeha ettikten sonra, bana, elini öpmemi emretti. Öptükten sonra, Muhammed Pârisâ bana iltifât ederek bir meyva hediye etti. Teveccühlerine kavuştum. Aradan altmış yıl geçmesine rağmen, nurlu, mübârek yüzlerinin güzelliği hâlâ gözümün önünden gitmemektedir, işlerimin rast gitmesi, büyüklere olan muhabbet ni'metinin ihsân edilmesi, hep Muhammed Pârisâ hazretlerinin teveccühleri ve duâları bereketiyledir. Bu "Ahrâriyye" yolunun büyüklerine olan sevgimin meydana gelmesine sebep olanlardan biri de Fahreddîn-i Luristânî'dir. Ben küçükken, bize teşrîf etmişti. Kur'ân-ı kerîm harflerini yeni öğrenmiştim. Beni kucaklarına oturtup, mübârek parmağıyla işâret ederek havada; Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali gibi muhterem isimleri yazardı. Ben onları okudukça hayret eder; "Bu çocuğun, ileride bu yolun büyüklerinden olacağı umulur" der idi. Bana iltifât eder, şefkat gösterirdi. Onun bu merhameti, ona ve onun gibi olan büyüklere muhabbet etmeme sebep olmuştur. O zamandan beri bütün arzum, o büyüklerin muhabbetleriyle yanmak ve son nefesimde o muhabbet ile ölmektir."

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî hazretleri, Sa'düddîn-i Kaşgâri'nin yıllarca sohbetinde bulunarak, onun teveccühleri altında yetişti. Onun halîfesi, vekîli oldu. Hocası, 860 (m. 1456) senesinde Hirat'da vefât etti.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, zamanındaki âlim ve evliyâ ile görüşür, onlarla sohbet eder idi. Bunlardan biri Muhammed Esed, biri Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleridir. Ubeydüllah-i Ahrâr ile dört defa buluştular, ilk görüş-melerinde Ubeydüllah-i Ahrâr'ın büyüklüğünü kabûl edip, ona bağlandı.

Onun feyz ve bereketlerinden istifâde etmeye çalıştı. Ayrı oldukları zamanlarda, mektûp ile haberleşirlerdi. Birbirlerini ziyâret ettiklerinde, sohbetlerinin ekserisi sükût içinde geçerdi. Fakat kalbden çok şeyler konuşurlar, dışarıdan seyredenler hiç konuşmuyor sanırlardı. Bir defasında Molla Câmî, Taşkend'e Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini ziyârete gitti. Orada onbeş gün kaldı. Umûmî olarak sohbetleri konuşmasız geçiyordu. Arada sırada Ubeydüllah-i Ahrâr ba'zı şeyler anlatıyordu. Fakat bu konuşulanları orada bulunanlar anlamıyorlardı. Bir ara Molla Câmî; "Efendim, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî'nin Fütûhât'ında ba'zı mevzûlarda müşkilimiz vardır. Bunların izahını istirhâm ediyorum" dedi. Hâce Ubeydullah emir buyurup Fütuhat kitabı getirildi. Anlaşılmıyan yerler gösterildiğinde; "Okuyun, dinleyelim!" buyurdu. Kitapdaki o mevzû, tane tane okundu. Sonra Ubeydullah hazretleri îzâh etti. Fakat bu îzâhı orada olanlar anlıyamadılar. Bu izahın anlaşılmadığını gören Hâce Ubeydullah; "Kitabı kapatınız!" buyurdu. Kapattılar. Bir müddet sessizlik hâkim oldu. Ubeydüllah-i Ahrâr murâkabeye vararak, başını göğsüne eğip tefekküre daldı. Sonra; "Şimdi kitabı

açınız!” buyurdu. Açtılar ve okumaya başladılar. Bu defa, okudukça yazılanlar anlaşılmaya başlandı. Daha önce niçin anlayamadıklarına hayret ettiler. Ubeydüllah-i Ahrâr’ın bir nazarı, himmeti ve duâları bereketiyle, anlaşılmayan mevzû, bir defa daha okununca anlaşılır hâle geldi. Nitekim Mevlânâ Abdürrahmân Câmî; “Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr öyle bir kimse idi ki, bir bakışları ile hasta olan kalbleri ıslâh eder, kalbi havâtırdan (kötü düşüncelerden) o derece çabuk temizlerdi” buyurdu.

Ali bin Hüseyn anlattı: “Mâverâünnehr’de iken, bir gece rü’yâmda Hâce Ubeydullah’ı gördüm. Buyurdu ki: “Hirat’da Mevlânâ Abdürrahmân Câmî’yi görenlerin, bize kadar zahmet edip gelmelerine lüzum yoktur. Hirat’da nûr deryası dalgalanırken, küçük bir ateş yakmak için Mâverâünnehr’e geliyorlar.”

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, 877 (m. 1472) senesinde Hicaz’a gitmek için yola çıktı. Her geçtiği şehirdeki âlimler onu karşılıyarak, ziyâret edip, hayr duâsını aldılar. Bilmedikleri müşkillerini sorarak, verdiği cevaplara hayran kaldılar. Bağdad’da Eshâb-ı Kirâm düşmanları ile yaptığı münâzaralarda hep galip geldi. Ba’zı insaflı olanların tövbe etmesine sebep oldu. Uğradığı yerlerde, sultanlardan, emirlerden ve halktan pekçok hürmet, izzet ve ikram gördü. Daha önce vefât etmiş büyüklerin kabirlerini ziyâret etti. Medîne-i münevvereye geldiğinde, Peygamber efendimize (aleyhisselâm) olan muhabbetini dile getiren kasideler söyledi. Bu kasideler, okuyup anlıyabilenleri hayran bırakmaktadır.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, Hicaz seferi esnasında bir A’rabî ile karşılaştı. Molla Câmî’nin güzel bir devesi vardı. O deve A’rabî’nin hoşuna gitti. A’rabî, kendi kafasına göre bir fiyat biçerek o deveyi satın almak istedi. Câmî, A’rabî’nin ısrârına dayanamıyarak onun istediği fiyata devesini sattı. A’rabî, kendi yükünü yükledi ve deveyi alıp gitti. Aradan on gün kadar bir zaman geçtikten sonra, o deve çölde kum fırtınasına tutulup öldü. A’rabî, Mevlânâ Câmî’ye gelip; “Bana hasta bir deveyi sattın” diyerek, küstahça sözlerde bulundu. Haddinden fazla edebsizlik etti. Molla Câmî, adama parasını geri vererek; “Deve nerede öldü?” buyurdu. O da; “Falan yerde, istersen gidip görelim” dedi. Molla Câmî, devenin öldüğü yere gitmeyi kabûl etti. Yola çıkmadan evvel, yakınlarından bir kimseye buyurdu ki: “Bu A’rabî’nin ölümü yaklaştı.” A’rabî, Mevlânâ Câmî’yi tam devenin kum fırtınasına tutulmuş olduğu yere getirmişti ki, o anda yere düşüp can verdi.

Hac vazîfesini yaptıktan sonra Haleb’e geldiler. Orada da bütün halk onu saygıyla karşıladı. Pekçok ikramlarda bulundular. Oradan Tebrîz, Horasan ve Hirat’a gitti.

Molla Câmî hacdan dönünce, Hüseyn Baykara’nın kendisine tahsis ettiği bir medresede ders vermeye başladı. Arab diline ve edebiyatına büyük ilgi duyan Câmî, bu dilde birçok eser yazmıştır. Oğlu Ziyâüddîn Yûsuf için yazmış olduğu (El-fevâid-üz-Ziyâiyye fî şerh-il-Kâfiye) adlı Arabca gramer kitabı, müslüman Türkler arasında “Molla Câmî” adıyla çok tanınmıştır ve medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Mevlânâ Abdürrahmân, Sa’düddîn-i Kaşgârî’nin halîfesi, vekîli olduğu hâlde, önceleri tasavvuf edeblerini başkalarına bildirmekten çekinirdi. Buyurdu ki: “Hocalık yükü çok ağırdır. Bu yüke tahammül edemem.” Ancak, bu ilmi öğrenmekte çok ısrar edenlere yardımcı olurdu. “Tâlib çok, fakat hakîkî sâdık olanlar çok az...” buyururdu.

Molla Câmî’nin sohbetinde bulunanlar, gam ve kederlerini unuturlar, neş’e ve ferahlık duyarlardı.

Sultanlara, vezirlere, vâlilere ve devlet büyüklerine yazdığı mektûplarda; onlara dâima iyiliği, hayrı, adâleti, halka şefkatle muâmeleyi tavsiye ederdi.

Hindistan’da Timûroğulları devletinin kurucusu olan Bâbûr Şah, Molla Câmî hakkında şöyle der: “Zamanında, zâhirî ve ma’nevî ilimlerde onun gibisi yetişmemiş gibidir. Onun övülmeye ihtiyâcı yoktur. Ancak adını anmak, bizim için kurtuluşa vesiledir.”

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, şöhret ve i’tibâr kazanmaktan kaçardı. Halkın Övmesine ve yermesine ehemmiyet vermezdi. Dâima namazda oturur gibi oturur, Hakka ve halka karşı hürmet göstermek yönünden böyle oturmayı tercih ederdi. Çok defa kuru toprak üzerine otururdu. Meclisine gelenler gam ve kederlerini unuturlar, neş’e ve ferahlık duyarlardı. Sofrasında misâfirsiz yemek yemez, hizmetini görenlerle beraber yemek yemekten zevk alırdı. Kendi ihtiyâcından

fazlasını hayır işlerine sarfeder, ilim talebelerinin ihtiyâçlarını görürdü. Hirat'da ve Hıyâban şehirlerinde birer medrese, Cam şehrinde de bir câmi yaptırdı.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, bir defa okuduğu kitabı hiç unutmazdı. Onun için de bir daha bakma durumu olmazdı. Dünyâya meyletmez, âhıret hayâtına hazırlıkla meşgûl olurdu. Yatsı namazını kıldıktan sonra, bir saat kadar cemâatle sohbet ederdi. Daha sonra Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olur, namaz kılar, Kur'ân-ı kerîm okumakla vakitlerini değerlendirirdi. En fazla uykusu, gecenin üçte birinden az olurdu. Geri kalan zamanını ibâdet etmekle geçirirdi. Sabah namazından sonra, işrâk vaktine kadar cenâb-ı Hakkın yarattıkları hakkında tefekkür, murâkabe ederdi. Öğleye kadar eser yazma, kitap mütâlâası üzerinde durur, öğleden sonra talebeleriyle meşgûl olurdu.

Molla Câmî, Ehl-i Beyt'e ve Eshâb-ı Kirâma âşık idi. Onlara kötü gözle bakanlara, uygun olmayan sözleri sarfedenlere derhâl cevaplarını verir, onları sustururdu. Bu sebeple Eshâb-ı Kirâm düşmanlarıyla hiç uyuşamadı ve onların dâima tenkidlerine ma'rûz kaldı. “Silsilet-üz-zeheb” ismindeki kitabında, i'tikâdnâme başlığı ile Ehl-i sünnet i'tikâdını, otuz bahiste çok güzel bir üslûp ile anlattı.

Molla Câmî, dîvânında, Türk hakanı Fâtih Sultan Mehmed Hân'a hitaben, onu övücü şiirler yazdı. Ayrıca onun oğlu Sultan Bâyezîd'i medheden kasideleri de bulunmaktadır. Fâtih için söylediği kasidelerden ba'zılarının Türkçeye tercümeleri şöyledir:

Ey kuzeyden esen rüzgâr! Ne hoş kokular getiriyorsun. Haydi arzuların kıblesi olan semte doğru es!

Ilık nefesine samimiyet kokularını karıştır. Ve hep ihlâs yolundan giderek hedefe ulaş.

Rica ve duâ denklerini Horasan'da bağladıktan sonra, Rum diyarına doğru yürü.

Yolda bu yolun usûl ve erkânını öğren. Büyüklerin yetiştiği dergâhın nerede olduğunu sor.

Oraya varınca yüzünü hizmetçilerin ayak tozlarına sür. İzin isteyip, yeri öperek huzûra gir.

O cihâd eri, gâzî pâdişâhın önünde hikmetler saçarak söze gir ve de ki:

“Ey mertebesi yüksek olan pâdişâh! Sana dünyâ mülkü, atalarından kalma bir mirastır.

Dünyâda pek az kimse, böyle büyüklük ve ihtişam tahtında senin gibi feyz verme olgunluğuna sahip olabilmiştir.

Sünnet-i seniyyenin her tarafa yayılması senin gayretinle oldu.

Küfür yuvaları, kiliseler, yine senin himmetinle câmiye çevrildi.

Harplerdeki isâbetli tedbirlerinle, küfür ve sapıklık kal'alarını kökünden yıktın.

Dâima şefkat ve merhamet tarafına yönelmiş, kötü huylardan temizlenmiş bir pâdişâhsın.

Seni kıskananların aksine, her türlü hikmet, şeref, yiğitlik ve cömertlik sıfatları sende toplanmış...

Cömertlikte derya gibisin, sanki altın ma'denisin. Hattâ deryadan da, altın ocağından da cömertsin.

Şu gök kubbenin zirvesi varoldukça ve dünyâ yerinde durdukça,

Allahü teâlâ, gönlüne uygun ihsânlarda bulunsun, dünyânın şerefi ayaklarının tozuna saçılsın, dilerim.”

Ey etrâfa amber kokuları saçan seher rüzgârı! Mademki duâ ve sena demetleri diziyorsun,

Bu garip şiirlerden birkaçı o selîm akıllı edîb pâdişâha lâyık ola.

Sana emânet ettiğimiz bu garip armağanları sultânın meclisine götür.

Bu kıymetsiz hediyemi onun huzûru şerîflerine sunarken de ki:

“Karınca, muhabbet ve sadâkat yönünden, Süleymân aleyhisselâmın katına yarım çekirge ayağı gönderdi.

Nitekim, “Armağanlar, gönderenin değeriyle ölçülür” diyerek sözü bitirmeye bak.

Fazla ısrar etme, lütfen selâm ve hürmetimi söyleyerek kelâma son ver”.

Ayrıca Sultan İkinci Bâyezîd hakkında da kasideleri vardır. Molla Câmî ile Osmanlı sultanları arasındaki bu alâka, Osmanlı sultanlarının ilim, tasavvuf, şiir ve edebiyata çok önem vermelerindendir.

Osmanlı sultanları, Mevlânâ Abdürrahmân Câmî hazretlerini çok sevdiler. Onun duâsına kavuşmak için can attılar. Bu sebeple Fâtih Sultan Mehmed Hân, onu Anadolu’ya da’vet etti. Konya’ya geldiğinde, Fâtih Sultan Mehmed Hân’ın vefât haberini alınca geri döndü.

Osmanlılar, Molla Câmî’yi ne kadar çok sevdilerse, İran’daki Safevî şahları da o kadar çok düşmanlık ettiler. Eshâb-ı Kirâm düşmanları Horasan’a hücum ettikleri sırada, Molla Câmî’nin oğlu, babasının kabrini açarak, mübârek cenâzesini başka bir yere defnetti. Eshâb-ı Kirâm düşmanları Horasan’ı istilâ edip, Molla Câmî’nin kabr-i şerîfini açtıkları zaman, mübârek cenâzesini bulamadılar. Ona olan düşmanlıklarından, kabirde bulunan tahta parçalarını yaktılar. Şah İsmâil de, kendi devrinde Hirat’ı zaptettiği zaman şu emri verdi: “Mevlânâ Abdürrahmân Câmî’nin nerede bir kitabı görülürse, kitabın üzerindeki Câmî ismindeki “Cim” harfinin noktasını kazıyıp, harfin üzerine nokta koyun. Bu sûretle Câmî ismi, Hâmî (olgunlaşmayan kimse) olsun.” Bu hâdiselere Horasanlı âlimler çok üzüldüler. Mevlânâ Abdürrahmân Câmî’nin yeğeni; “Yazıklar olsun, ülkeler fetheden Şah’ın insafına! O Câmî ki, bir ömür boyu cihan, onun kapısında köle olmuştur. Ne yazık ki, birkaç traşsız haydudun hatırı için. İsminin altındaki noktayı traş ettirdi de, hâmî yazdırayım derken hamlık etti” demekten kendini alamadı.

Mevlânâ Câmî’nin talebelerinden biri şöyle nakletti: “Bir zamanlar benim, bir müddet Sermazar şehrinde oturmam îcâb etti. Bu durumu gelip Mevlânâ Câmî’ye arzettim. Bana şöyle buyurdu: “Gayet münâsiptir. Burayı bırakıp acele ile oraya git! Giderken acele etmeyi sakın ihmâl etme. Fırsat ganîmettir ve bunda senin için nice gizli haberler vardır. “Ben, tekrar memleketime dönünce, bir takım engeller zuhur etti ve geciktim. Bir hafta sonra evime varınca, ne kadar kıymetli eşyam varsa hepsinin çalınmış olduğunu gördüm.”

Molla Câmî’nin meclisine, birgün edebi kıt olan birisi geldi. Büyüklerin huzûrunda izin verilmeden konuşulmayacağını bilmiyordu. Zühdden takvâdan dem vurmağa, bilgiçlik taslamağa başladı. Bir müddet sonra sofra kuruldu ve yemek yenmeye başlandı. Sofrada tuz yoktu. O edebi az olan kimse, hizmetçiye; “Ben yemeğe tuz ile başlarım. Tuz getir” dedi. Onun bu hâline Molla Câmî üzüldü ve; “Ekmekte tuz vardır. Ona niyet eyle” buyurdu. Bu sırada ekmeği tek elle koparan birine de; “Ekmeği bir el ile koparmak mekrûhtur” deyince, Molla Câmî de; “Yemek esnasında başkalarının el ve ağızlarına bakmak, ekmeği tek el ile koparmaktan daha çok mekrûhtur” buyurdu. O kimseye bu söz de kâfi gelmemiş olacak ki, bir ara yine; “Yemek yerken konuşmak sünnettir” dedi. Molla Câmî de; “Çok konuşmak mekrûhtur” buyurdu. O edebi kıt olan kimse, artık yemek sonuna kadar hiç konuşmadı.

Bir kimse Molla Câmî’ye gelerek; “Bana öyle birşey öğretin ki, kalan ömrümde onu yaparak cenâb-ı Hakkın rızâsını kazanayım” dedi. Molla Câmî; “Hocam Sa’düddîn-i Kaşgârî’ye de aynı suâli sormuşlardı. Cevap olarak, mübârek elini sol göğsü üzerine götürüp, kalbini işâret etti. Bununla meşgûl olun, kalbinizden kötü huyları çıkarıp, yerine iyi olan, beğenilen huyları yerleştirin demek istedi” buyurdu.

Molla Câmî’yi çok sevenlerden biri anlattı: “Mevlânâ Abdürrahmân Câmî ile hacca beraber gitmiştik. Bağdad’a geldiğimizde hastalandım. Her geçen gün hastalığımın arttığını hissediyor, öleceğimi sanıyordum. Mevlânâ hazretleri de ziyâretime hiç gelmemişti. Bunun için de ayrıca üzülüyordum. Aradan günler geçtiği hâlde, yataktan kalkamıyordum. Birgün arkadaşımızın biri koşarak yanıma gelip; “Mevlânâ Câmî seni ziyâret için geliyor” diyerek müjdeledi. Bu sevinçli haber, bende yatağımdan doğrulacak kadar bir kuvvet meydana getirdi. Yatağın içine oturup beklemeğe başladım. Derken odama girdi. Onun girmesiyle, loş olan odam birden aydınlanıverdi. Yatağımın kenarına

oturdu. Hâlimi, hatırımı sordu. Buna cevap olarak; “Âşıkların ümid içinde yüz yıl bile bekliyeceğini” bir şiirle anlattım. Başını önüne eğip, gözlerini yumdu ve bir müddet murâkabeye vardı. O ânda benden bir ter boşanmaya başladı. Başını kaldırıp bana; “Terlemeğe başladınız, yatağa giriniz, İnşâallah tez zamanda iyi olacaksınız” buyurdu. Odamdan ayrılıp gittikten sonra, yatağa girdim. Yatakta beni şiddetli bir ter bastı. Terimi kurulamak için doğrulduğumda, hiçbir şeyimin kalmadığını gördüm. Mevlânâ Câmî hazretlerinin teveccühleri bereketi ile hastalıktan kurtuldum.”

Geylanlı büyük velîlerden biri hastalandı. Her geçen gün hastalığının şiddeti artıyordu. Görenler; “Bu hastalıktan kurtulmak imkânsızdır. Mutlaka ölür” diyorlardı. Herkes ümidini kesmişti. Hastalığının iyice ağırlaştığı birgün, talebeleri, oğulları ve yakınları başında toplandılar. Artık vefâtını bekliyorlardı. Bir ara hasta gözlerini açtı. Yatağında doğrulmağa başladı. Etrâfındakiler hayretle hastaya bakıyorlardı. Çünkü, günlerce değil doğrulmak, bir taraftan bir tarafa dönemiyordu. Şimdi ise bir ânda yatağından doğruldu. Ayağa kalktı. Tamâmiyle iyileşmiş gibi hareket ediyordu. Oradakilere iyi olduğunu, hiçbir ağrı ve sızının kalmadığını söyleyince, ahbablan dağılıp evlerine gittiler. Herkes gidince, yakınlarından birine; “O kadar hasta idim ki, sanki rûhum bedenden ayrılmak üzere idi. O ızdıraplı ânımda, gözüme Mevlânâ Câmî hazretleri göründü. Yanıma oturup bana teveccüh etti ve iltifâtlarda bulundu. İyi olacağımı bildirerek kayboldu. Ben de, o gittikten sonra hemen ayağa kalktım. Hiçbir rahatsızlığımın kalmadığını gördüm” dedi.

Molla Câmî birgün bir kimseye; “Ne iş yapıyorsun?” diye sordu. O da; “Hamdolsun huzûrluyum. Sıhhat ve afiyette bulunduğum hâlde dünyâyı terkederek bir köşeye çekildim. Cenâb-ı Hakkın zikri ile meşgûl oluyorum” dedi. Molla Câmî buna cevap olarak; “Huzûr ve afiyet bu değildir. Huzûr ve afiyet, insanın nefsinin emmârelikten kurtulup, itminana kavuşmasıdır. Nefsi itminana kavuştur da, ister sakin bir köşede otur, isterse insanların arasında” buyurdu.

Mevlânâ’yı çok sevenlerden biri anlattı: “Eshâb-ı Kirâm düşmanlarından biri, Mevlânâ Câmî ile münâzara etti. Eshâb-ı Kirâm aleyhinde kelimeler sarfetti. Buna Mevlânâ Câmî öyle güzel cevaplar verdi ki, o Eshâb-ı Kirâm düşmanı, konuşacak tek kelime bulamayıp sustu. Fakat Mevlânâ hazretlerine buğz etmeye, ona gizliden düşmanlığa başladı. Biz bu adamın en kısa zamanda bir belâya uğrayacağını ve Eshâb-ı Kirâm efendilerimize dil uzatmanın cezasını ânında çekeceğine inanıyor ve bekliyorduk. O, biraz ötede duran atının yanına gidip, yemîni yiyip yemediğini kontrol etmek için, elini atın başındaki torbanın içine soktu. At, birden sahibinin şehâdet parmağını ısırıp kopardı. O kimse öyle bağırmaya, feryâd ve figâna başladı ki, herkes ne oluyor diye etrâfına toplandı. Biraz sonra yere yıkıldı ve büyük bir ızdırap içinde kasıla kasıla öldü. Doğrusu, cezanın bu kadar kısa bir zaman içinde verileceğini tahmin etmiyorduk.”

Talebelerinden Şemsüddîn Muhammed Rucî anlattı: “İlkbahar mevsimiydi. Yağmurlardan sular çoğalmıştı. Birgün hocamız Mevlânâ Câmî ile Malan ırmağının kenarında oturuyor, hocamızın sohbetiyle şerefleniyorduk. Bir ara ırmağın üst tarafından, akıp gelmekte olan bir kirpi gördük. Kirpinin karnı üst tarafta olduğu hâlde, suların akıntısıyla sürüklenerek geliyordu. Belli ki ölü idi. Tam bizim önümüzden geçerken, hocamız Mevlânâ Câmî hazretleri elini uzatarak, ölü kirpiyi suyun içinden alıp inceledi. Hiçbir hayat belirtisi yoktu. Kirpinin dikenli sırtını okşadı. Bir müddet sonra kirpi kımıldamağa başladı ve ayağa kalktı. Canlanan kirpi, normal hâlde insanlardan kaçması lâzım iken, Mevlânâ Câmî’ye doğru gelip, ön ayaklarını ve başını havaya kaldırarak, hürmet gösterir gibi beklemeğe başladı. Kalkacağımız zaman, Mevlânâ Câmî, kirpiyi o hâlinden normal hâle getirdi. Kalkıp şehre doğru yürümeğe başladık. Fakat kirpi peşimizden gelmeğe başladı. Ancak şehre yaklaşınca peşimizi bıraktı.

Mevlânâ Câmî’nin talebelerinden biri anlattı: “Birgün hocamın mübârek cemâlini ve tatlı sohbetini arzulayarak huzûruna gitmek için yola koyuldum. Yolda giderken, karşıma fevkalâde güzel bir kadın çıktı. İkinci defa görmemek için gözümü başka tarafa çevirdim. Fakat elimde olmayarak başımı çevirip bir daha bakmak istedim. O anda yanımdan geçmekte olan odun taşıyan hamalın bir odunu gözüme çarptı, öyle acıdı ki, sanki gözüme ok saplanmıştı. Gözümden kan akmağa başladı. Yabancı kadına bakmanın cezasını hemen görmüştüm. Kan durduktan sonra hocamın bulunduğu mescide gittim. Yanındaki pekçok kimselere nasihat ediyordu. Bir kenara oturup dinlemeye başladım. Hocamın bir ara sohbetin mevzûsunu değiştirerek; “Birisi yolda gelirken, yanından geçmekte olan bir güzele bakmış. O anda bir el peyda olup, o

kimsenin gözüne bir tokat vurmuş. Bu tokatın dehşetinden gözyaşları dinmemiş ve gözünden kan akıtmış. Hafiften bir nidâ gelip; “Bir kere harama bakmaya bir dokunmak kâfidir. Eğer sen bakmaya devam edersen, biz de dokunmamızı arttırırız” buyurmuş.” Hocam bunu anlattıktan sonra, benden tarafa bakarak; “İnsan harama bakmaktan gözü korumalıdır ki, ona el uzatmasınlar” buyurdu.

Molla Câmî, 898 (m. 1492) senesi Muharrem ayının onsekizine rastlıyan Cum’a günü, dostlarının okuduğu Kur’ân-ı kerîmi dinledi ve son nefesinde Kelime-i şehâdeti getirdikten sonra vefât etti. Sultan Hüseyn Baykara, vezîri Ali Şîr Nevâî, âlimler, seyyidler ve bütün Hiratlılar Molla Câmî’nin evine koştular. Hazırlıklar bitirildikten sonra, büyük bir cemâat cenâze namazını kıldı ve hocası Sa’düddîn-i Kaşgârî’nin kabri yakınına defnedildi. Mübârek kabri ziyârete açıktı. Dünyânın dört bucağından gelen âşıkları, onu ziyâret ederek, mübârek rûhundan saçılan feyzlerden istifâde ederler. Türbesindeki kitabede şu yazılar okunmaktadır: “Hüvelbâkî, bakî olan ancak Allahü teâlâdır. Yeryüzünde olan herşey fânî’dir. Yalnız kerem sahibi olan Rabbimiz bakîdir... İlim ve hikmet sırlarına ermiş, bahçelerin hoş sesli bülbülü, kutbların en büyüğü, müslümanların gözlerinin nûru olan efendimiz Abdürrahmân Câmî “kuddise sirruh”, Allahü teâlânın da’vetine uyarak, selîm bir kalb ile, meâlen “Ey (îmânda sebat gösteren, Allahı anmakla huzûra kavuşan) itaatkâr nefs! Dön Rabbine, (Cennette sana hazırladığı ni’metlere), sen O’ndan (sana verdiklerinden ötürü) râzı, O da senden râzı olarak haydi gir (sâlih) kullarımın içine. Gir Cennetime..” buyurulan (Fecr: 27, 28, 29. 30) emir gereğince, bu aldatıcı dünyâ tuzağından, zevk ve safa ile dolu Cennet köşklerine uçtu.

Câmî ki azm-i Cennet edip kıldı. Menzilin,
Bir ravza-i mükerreme kim ferşid-i semâ.

Kıl ki, kaza kitabesine bâbinin.
Târihi kim “Ve men dehalehü kâne âminen”.

(Ma’nâsı: Câmî Cennete meyletmişti. Nihâyet zemini semâ gibi olan Cennet bahçelerine yerleşti. Kaza kalemi Cennet kapısına; “Buraya giren emniyette oldu” yazısını yazdı.)
Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, vefâtında seksenbir yaşında idi. Yaşının sayısı, ebced hesabiyle “Ke’s” kelimesinin harfleri kadardır. Ke’s, Arabîde bardak, kadeh ma’nâsına olup, “Cam” dahî Fârisîde aynı ma’nâya gelmektedir. O asrın âlimleri, vefâtına çok üzüldüler ve hakkında ba’zı kasideler söylediler. Söyledikleri kasidelerden biri şöyledir:

“Kutb-i aktâb-ı dehr-i Câmî kim,
Nûr idi, aynı âleme güya.
Bu fenâdan olup çûru kerdân,
Etti menzilgâhın diyâr-ı bekâ.”

Ma’nâsı: Mevlânâ Câmî, ki zamanının kutb-ı aktâbı, âlemi aydınlatan bir nûr, ışık idi. Bu fanî dünyâdan ayrılıp, hakîkî menzili olan sonsuz diyara gitti.

Buyurduğu güzel sözlerinden ba’zıları:

“Akıl dışında olan şeyler, keşif, müşâhede ve kalb gözü ile anlaşılır. Akıl bunları anlıyamaz. Nitekim, his uzuvları da, aklın anladığı şeyleri anlayamıyor.”

“Seven o kimselerdir ki, sevgilisinden ne kadar düşmanlık görse, yine dostluğunu arttırır. Sevgilisinden başına binlerce sitem taşı gelse, onlar ancak aşk binasını sağlamlaştırır.”

“İlim, sana zarurî oldukça kazanmaya çalış, sana gerekli olmayan bilgileri elde etmeye uğraşma, zarurî olan bilgiyi kazandıktan sonra da, onunla amel etmekten başka birşey isteme.”

“Her kime şu beş saadet verilmiş ise, tatlı yaşayışın dizgini onun eline bırakılmıştır: 1- Vücûd sağlığı, 2-Güven, 3- Rızık genişliği, 4- Şefkatli ve vefalı arkadaş, 5- Feragat duygusu.”

“Akıllılar, ölümle sona eren her ni’meti, ni’met olarak hesaba katmazlar, ömür, ne kadar uzun olursa olsun ölüm yüz gösterince, o uzunluğun ne faydası olur? Ni’metin değeri, sonsuz olmasında ve yok olmak tehlikesinden uzak bulunmasındadır.”

“Üç zümreye, üç şey çirkin düşer Pâdişâhlara sertlik, âlimlere mal sevdası, zenginlere cimrilik.”

“İhtiyarlık, gençliğin sonu ve neticesidir. Netice ise, başa bağlıdır. Gençliğini iyi geçirenin, ihtiyârlığının da iyi geçeceği umulur.”

“Kötü kimse, başkalarının ayıplarını saymak isterken, kendini dile getirir.”

“Bir kimse bütün ilimleri kendinde toplasa, Allahü teâlânın rızâsına uygun hareket etmedikçe kurtulamaz.”

“Önceden Allahü teâlânın adını dile getirip, O’nu övmeden mübârek bir işe başlayan kimse, cılız bir kuş gibi uçmağa güç yetiremez. Gayesine ulaşmadan kanatları kırılır, bir daha kalkmayacak gibi yere düşer.”

Mevlânâ Câmî, Nefehât-ül-üns kitabında diyor ki: Şeyhülislâm, Ahmed Nâmıkî Câmî buyurdu ki: “Evliyânın çektiği riyâzetlerin, sıkıntıların hepsini yalnız başıma çektim ve daha çok da çektim. Allahü teâlâ, evliyâya verdiği hâllerin, ihsânların hepsini bana verdi. Her dörtyüz senede, Ahmed isminde bir kuluna böyle büyük ihsânlar yapar ve bunu herkes görür.” Ahmed Câmî’den, İmâm-ı Rabbânî “kuddise sirruh” zamanına kadar dörtyüzotuzbeş sene olup, bu zaman içinde evliyâ arasında bu büyüklükte, Ahmed isminde biri bulunmadı. Ahmed Câmî’nin haberi, büyük bir zan ile İmâm-ı Rabbânî’ye “radıyallahü anhüm” âit olmaktadır. Şeyhülislâm Ahmed Câmî’nin; “Benden sonra, benim ismimde onyedi kişi gelir. Bunların sonuncusu, bin senesinden sonra olup, en büyüğü en yükseği odur” sözü de, bu zannı kuvvetlendirmekdedir.

Mevlânâ Câmî hazretleri, birgün Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin cinlerle ilgili bir yazısını şöyle îzâh etti: “Cinlerin babası Hünsâ’dır. Cinler ateş ve havadan yaratıldığı için göze görünmezler. Bunlara rûh da verilmiştir. Çok hafiftirler. Hızlı hareket ederler, insanların hafif çarpmalarından hemen ölürler. Bu sebeple ömürleri kısadır. Onlar hakîkî halleriyle insana görünseler bile, hemen kaçıp onun gözünden kaybolurlar. Bunları kaçmaktan alıkoymak için tek çâre, gözü onlara dikip, hiç sağa sola bakmamaktır. O zaman cin, göz hapsine alınmış olur. Bu durumdan kurtulmak için, oldukları yerde çeşitli hareketler yaparlar. Bu hareketleriyle insanı oyalarlar ve gözü bir ân üzerlerinden uzaklaştırıp kaçmaya çabalarlar. Bunların böylece hapsedilmesi, bize Allahü teâlânın ihsân eylediği ilham ile ma’lûm olmuştur. Cinlerin, ilim ve irfan sahibi olanları çok azdır. Ma’nevî incelikleri anlamakta da son derece kabiliyetsizdirler. Allahü teâlâya âit olan ilimlerde anlayışsız ve ahmaktırlar. Cinlerle oturup kalkmanın hiçbir faydası yoktur, sohbetleri zararlıdır. Çok kibirli olurlar ve serkeş hâldedirler. Bu sebeple, kendileriyle düşüp kalkanlara kibirli olmayı aşılarlar. Cinlerin, kibirlenme ve birbirlerini yenme, büyüklük taslama gibi sıfatları olduğu için, aralarında muharebe hiç bitmez, öldükleri zaman melekût âlemine götürmeyip, berzah âlemine indirirler, imansızları, Cehennemin soğuk yerinde azâb olunurlar.”

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, Arabî, Fârisî, şiir ve nesir hâlinde yüze yakın eser yazdı. Bunlardan en kıymetlisi; “Nefehât-ül-üns min hadarât-il-Kuds” ve “Şevâhid-ün-Nübüvve” isimli kitaplarıdır.

Molla Câmî’nin birçok eseri vardır 1- Fâtihat-üş-Şebâb (dîvân), 2- Vâsıtat-ül-İkd (dîvân), 3- Hâtimet-ül-hayât (dîvân), 4- Bahâristan, 5- “Heft Evrenk” adı altında topladığı yedi mesnevîsi.

6- Nefehât-ül-üns min hadarât-il-Kuds: Bu eseri, Abdullah-i Ensârî’nin (Tabakât-ı Sûfiyye) adlı eserinin genişletilmesiyle meydana çıkmıştır. Farsça olup, altıyüzdört velînin hayâtı ve menkıbeleri anlatılmaktadır. Nefehât-ül-üns kitabının, Ali Şîr Nevâî tarafından Çağatay Türkçesine ve Lâmii Çelebi de bir takım ilâveler yaparak Osmanlı Türkçesine tercüme etmiştir.

7- Şevâhid-ün-Nübüvve: Bu eseri de, siyere dâir olup, Peygamberimizin (aleyhisselâm) hayâtını ve mu’cizelerini uzun anlatmaktadır. (Peygamberlik Mu’cizeleri) adı ile günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

8- Levâih: Tasavvufa dâir eseridir. Bunlardan başka meşhûr şâir İbn-i Fâriz’in tasavvufî kasidesinin şerhi, Vahdet-i vücûd hakkındaki kendi rubailerinin şerhi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin Mesnevî’sinin şerhi gibi manzûm eserleri vardır.

Şevâhid-in-Nübüvve kitabında buyurdu ki: “Muhammed aleyhisselâmın zerresini taşıdığı için, Âdem aleyhisselâmın alnında nûr parlıyordu. Bu zerre, hazret-i Havva’ya ve ondan da, Şît aleyhisselâma ve böylece temiz erkeklerden temiz kadınlara ve temiz kadınlardan temiz erkeklere geçti. O nûr da, zerre ile birlikte alınlardan alınlara geçti.”

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, 1313’de Hindistan’da basılan Fârisî (Nefehât-ül-üns) kitabının başında buyuruyor ki:

Tasavvuf yolunda nihâyete varanlar iki türlüdür: Birincisi; Resûlullahın (aleyhisselâm) izinde giderek kemâle erdikden sonra, insanları irşâd için, halk derecesine indirilmiş olan “Mürşid”lerdir.

İkincisi; yükseldikleri derecelerde bırakılıp, insanların yetişmesi ile vazîfeli olmıyan “Evliyâ”dır.

Tasavvuf yolunda yürüyenler de iki kısımdır: Birincisi; Allahü teâlâdan başka herşeyi unutup, yalnız O’nu istiyen müridlerdir. İkincisi; âhıreti, Cenneti istiyen taliblerdir.

Allahü teâlâyı irâde edenler, istiyenler de iki türlüdür: Biri, “Sûfî”ler olup, nefslerini temizleyip, nihâyetten birkaç şeye kavuşmuşlardır, ikincisi; “Melâmi”lerdir. Bunlar, sıdk ve ihlâs kazanmağa çalışır, ibâdetlerini ve hayratı gizler, sünnetleri, nafile ibâdetleri de çok yaparlar. Bu ibâdetlerin görünmesinden korkarlar. Bunlar çok kıymetli ise de, mahlûk ile meşgûl olduklarından, tevhîd makamına varamıyorlar. Melâmiler muhlisdir. Sûfîler ise muhlasdır.

Ahıretin talibleri dört türlüdür. Bunlar; zâhidler, fakirler, huddâm ve âbidlerdir.

Zâhid: îmânın nûru ve Hakka olan yakınlığı ile âhıretteki hâlleri müşâhede eder. Dünyâya meyl etmez, kötü görür. Onun yaldızlı ve gelip geçici süslerine iltifât etmez. Ondan yüzünü çevirip, bakî ve hakîkî olan Cemâl’e rağbet eder.

Fakîr: Dünyâ mallarında hiçbir şeye sahip değildir. Fakirler, dünyâ mallarını, Allahü teâlânın rızâsını taleb etmelerinden dolayı terk ettiler. Dünyâ mallarını terk etmelerinin üç sebebi vardır. Birincisi; âhırette hesabının hafiflemesini istemek ve cezadan korkmak. Çünkü helâl kazanılan malın hesabı, haram kazanılan malın cezası vardır: ikincisi; dünyâ malını terk, sevâbın fazla olmasına, neticede Cennete girmeğe vesiledir. Zîrâ fakirler, zenginlerden beşyüz yıl önce Cennete gireceklerdir. Üçüncüsü; dünyâ malını terk eden, gönül huzûru içinde ibâdet eder. Dünyâ meşgaleleri hatırına gelmez.

Hadimler: Fakir olanlardan, Hakkı taleb edenlerin hizmetini istiyenlerdir. Nitekim Dâvûd aleyhisselâma duyuruldu ki: “Beni taleb edeni görürsen, hemen ona hizmetçi ol.” Hadimler, farz ibâdetlerini yaptıktan sonra, geri kalan vakitlerini fakirlerin işlerine sarfederlerdi. Tâ ki, âhıret işlerinde onların yardımlarına, imdâdlarına nail olsunlar. Bu hizmetleri nafile ibâdet kabûl ederler. Bunların yaptığı bu hizmetlerden muradı, âhıret sevâbıdır.

Abidler Devamlı Allahü teâlâyı zikreden ve O’na ibâdet edenlerdir. Tâ ki, âhıret sevâbına nail ve vâsıl olsunlar.

Yine aynı kitapta Hızır aleyhisselâm ile ilgili olarak buyurdu ki:

Sevgili Peygamberimiz (aleyhisselâm), Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ile Tebük harbini yaparken, ikindi namazını kıldıktan sonra iki beyt işittiler. Fakat şiiri söyleyeni göremediler. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm); “Bu iki beytin söyleyicisi kardeşim Hızır’dır. Sizi övüyor” buyurdu.

(Hızır aleyhisselâm, İbrâhim aleyhisselâmdan sonra yaşamış bir nebi veya velîdir. Zülkarneyn askerinin reîsi idi. Mûsâ aleyhisselâm ile yolculuk etti. Ümmet-i Muhammed’den değildir. Fakat rûhu ba’zı velîlere feyz vermiştir, öldükten sonra, rûhu insan şeklinde görünüp, garîblere yardım etmektedir.)

Hızır aleyhisselâm, güzel ahlâk sahibi, cömert ve insanlara çok şefkatlidir. Allahü teâlânın izni ile kerâmet ehli ve kimya ilmini bilicidir. Hak teâlânın bildirmesiyle, yeryüzündeki hazînelere muttalî’dir. Allahü teâlânın emri ile, ihtiyâç sahiplerinin işini görmeyi üzerine alır.

Hızır’ın (aleyhisselâm) asıl ismi, Bukyâ bin Melkan’dır. O, bir miktar kuru otun üzerine oturdu. Akabinde oturduğu kuru otlar yeşerdi. Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) işittiği hadîs-i şerîfte; “O, her nerede namaz kılsa, orası baştan başa yeşillik olur” buyuruldu. Bundan dolayı ona Hızır denildi. Hızır lafzı onun lakabıdır. Hızır lafzında üç lügat (okunuş) vardır. Bunlar Hazır, Hızr ve Hazr’dır. Ebü’d-Derdâ (radıyallahü anh) birgün Mekke-i mükerremede bir dağın üzerine çıktı. Orada, üzerinde sâlihlere âit alâmetler bulunan bir zât gördü. Sonra onun yanına giderek; “Bana nasihat et” dedi. O da; “Nasihat olarak ölüm sana kâfidir” dedi. Ebü’d-Derdâ (radıyallahü anh); “Daha fazla nasihat et” dedi. O da; “Gam (tasa) bakımından kabri düşünmek kâfidir”. “Daha fazla nasihat et” deyince, o zât; “İkindi güneşi Arş-ı a’lâ üzerinde ne kadar kalır?” dedi.

Bunun üzerine Ebü'd-Derdâ (radıyallahü anh), Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûruna gelip, bu hâli haber verdi. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); "O zât, kardeşim Hızır'dır" buyurdular.

Gürz bin Vebre (radıyallahü anh) anlattı: Bize, Şamlı olan bir arkadaşım geldi ve bir hediye getirdi. "Bu hediyemi kabûl et. Çünkü değerli bir hediyedir" dedi. Ben de; "Kardeşim, bu hediyeyi sana kim verdi?" diye sordum, dedi ki: "Bunu bana İbrâhim Temî (radıyallahü anh) verdi. İbrâhim Temî bana şöyle anlattı: "Birgün Kâ'be-i muazzamanın yanında oturuyordum. Cenâb-ı Hakkı zikr ile meşgûldüm. Yanıma bir kimse geldi. Selâm verdi ve sağ tarafıma oturdu. Şimdiye kadar onun kadar heybetli, elbiseleri bembeyaz ve kokusu güzel olan hiçbir kimse görmedim. Dedim ki: "Ey Allahü teâlânın kulu! Kimsiniz?" Bana; "Sana selâm vermek ve seninle cenâb-ı Hakkın muhabbeti hakkında konuşmak üzere geldim. Yanımda da bir hediyem var. İster misin onu sana vereyim?" dedi. Ben de; "O hediye nedir?" diye sordum. "Bu müsebbiât'tır ki, hergün güneş doğmadan ve batmadan evvel okumalısın. Onlar; Fâtiha, Âyet-el-Kürsî, Kâfirûn, İhlâs, Felâk ve Nâs sûreleridir. Arkasından da; Sübhânallahi velhamdülillahi velâ ilahe illallahü vallahü ekber, Allahümme salli ve sellim alâ Muhammedin ve alâ âlihi ve eshâbihi ve alâ sâir-il-enbiyâi vel-mürselîn. Allahüm-magfir lî ve li-vâlideyye veli-cemî'ıl-mü'minîne vel-mü'minât vel-müslimîne vel-müslimât el-ehyâi minhüm vel-emvât, bi-rahmetike yâ Erhamerrâhimîn, Allahümme-f'al bî ve bihim, acilen ve acilen fid-dünyâ ved-dîn vel-âhıreti, mâ ente lehü ehlün velâ tef'al bina ve bihim yâ Mevlânâ mâ nahnü lehü ehlün inneke Gafûrun Halîm, Cevâdün Kerîm, Raûfün Rahim. Bunların herbirini yedi defa okumalısın." Ona sordum: "Bu hediyeyi sana kim verdi?" O da; "Muhammed aleyhisselâm verdi" dedi. Ben tekrar; "Bunun sevâbından ve faziletinden bana haber ver" dedim. Dedi ki: "Sen, Muhammed aleyhisselâm ile görüştüğün zaman O sana haber verir!" Artık bu anlatılanlara uyarak, hergün okumağa başladım. Bir gece rü'yâda melekleri gördüm. Beni alıp Cennete götürdüler. Orada çok büyük makamlar gördüm. Meleklere; "Bu gördüğüm makamlar kimindir?" diye sordum. Melekler; "Bu makamlar senin gibi amel eden kimselerindir" dediler. Sonra bana Cennetin meyvalarından yedirdiler, içeceklerinden içirdiler. O sırada Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) geldiğini gördüm. Beraberinde yetmiş saf nebi ile yetmiş saf melek vardı. Her saf doğu ile batının arası kadardı. Sonra Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bana selâm verdi ve müsâfeha etti. Ben de; "Yâ Resûlallah! Bu hadîs-i şerîfinizi, bana Hızır aleyhisselâm senden işittim, diye haber verdi" dedim. Peygamberimiz (aleyhisselâm) üç defa; "Hızır doğru söylemiştir. Hızır ne söylemiş ise o hakîkattir. Çünkü o, yeryüzünün en âlimi, ebdâl denilen evliyâ taifesinin reîsi ve Hak teâlânın ordusunda bir neferdir" buyurdu. Bunun üzerine; "Yâ Resûlallah! Bu fiili yapan herkese herşey verilir mi?" diye suâl eyledim. Buyurdu ki: "Allahü teâlâ onun büyük günahlarını affeder. Gadabını ondan kaldırır. Sol omuzunda bulunan meleklere, bir yıl onun günahlarını yazmamalarını emreder. Bununla ancak Allahü teâlânın saâdetli olarak yarattığı kimseler amel eder. Hak teâlânın şaki olarak yarattığı kimseler bununla amel etmez."

Yine Nefehât-ül-üns'de buyurdu ki: Sa'düddîn Hamevî (radıyallahü anh), birgün atı ile şehre giderken bir nehre rastladı. Ne kadar uğraştı ise de atı nehri bir türlü geçmedi. Çünkü at, suya bakınca kendini görüyordu. Sonra yanındakilere, suyu bulandırmalarını söyledi. Hizmetçi suya bir miktar toprak atıp karıştırdı. Bundan sonra at sudan geçti. Bunun üzerine Sa'düddîn Hamevî hazretleri; "Mademki herkes kendini görür, öyle ise bu vadiden geçemez" buyurarak; "Ben" demenin, kendini bir varlık hissederek kibirlenmenin iyi olmadığını, tasavvuf yolunda yasak olduğunu, yoksa maksadın hâsıl olamıyacağını anlatmak istedi.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, "Mir'ât-ül-akâid" isimli manzûm eserini, Mesnevî vezninde yazmıştır. Bu eserinde, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) ve Ümmet-i Muhammed'in faziletini şöyle anlatmaktadır:

"Ümmet-i Ahmed ez miyân-ı ümem,
Bâşed ez cümle efdal-ü-ekrem.

Evliyâyı kez ümmet-i âyend,
Peyrev-i şer'ü sünnet-i âyend.

Rehrevân-ı reh-i Huda bâşend,
Bihter ez gayr-i enbiyâ bâşend.

Hassa âl-i Peygamber-ü-Eshâb,
Kez heme bihterend der her bâb.

Der miyân-i heme nebüd tahkîk,
Behilâfet keşi bih ez sıddîk."

Ma'nâsı: Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) ümmeti, geçmiş bütün ümmetlerden efdaldir ve üstündür. Ümmet-i Muhammed içinden çıkan bütün velîler, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) sünnet-i şerîflerine tam uyarlar ve sıkı yapışırlar. Onlar hidâyet yolunun en nadide yolcularıdır. Peygamberlerden "aleyhimüsselâm" sonra bütün mahlûkâtın en üstünüdürler. Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın âli ve Eshâbı ise, her husûsta herkesten daha üstündürler. Bütün Eshâb-ı Kirâmın da en üstünü ve halifeliğe en lâyık olanı Ebû Bekr-i Sıddîk'tır."

"Vez pey'i an nebûd zan ahrâr,
Kes çü Fârûk lâyık-ı an kâr.

Ba'de Fârûk cüz be Zinnûreyn,
Kâr-ı ümmet neyaft. Zînet-ü-zeyn.

Bûd ba'd ez heme be ilm-ü-vefâ,
Esedullâh hâtim-ül-hulefâ.

Cüz be âl-i kirâm-ü-sahb-ı ızâm,
Silk-i dîn-i Nebî neyaft nizâm.

Nâmşan cüz be ihtiram meber,
Cüz be ta'zîm sûz-i sân meniger.

Manâsı: Ebû Bekr-i Sıddîk'tan (radıyallahü anh) sonra, nefslerinin esâretinden kurtulmuş olan Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) içinde, halifeliğe en lâyık olan Ömer-ül-Fârûk'tur. Ondan sonra Osman-ı Zinnûreyn'dir ki, başkası ile ümmetin işi zînet ve intizâm bulmadı. Bunlardan sonra ise ilm ve vefada Allahü teâlânın arslanı ve halîfelerin sonuncusu olan hazret-i Ali'dir (radıyallahü anh). Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) Ehl-i beytinin ve Eshâb-ı kirâmının himmetleri ve gayretlerinden başka birşey ile, dîn-i İslâm intizâm bulmadı. Onlar öyle yüksek kimselerdir ki, isimlerini hürmetsiz olarak anma. Onlar tarafına, ta'zim etmeden dahî bakma.

"Hemerâ i'tikâd-ı nîkû kün,
Dil zi inkâr-ı sân beyksûkün.

Her husûmet ki, bûdeşan bâ hem,
Be teassüb mezen der anca dem.

Ber kes engüşt-i i'tirâz menih,
Dîn-i hod râyegân zi dest medih."

Ma'nâsı: Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) hepsi hakkında iyi i'tikâd besle, onlar hakkında kalbine gelen kötü düşünceleri bertaraf et. Aralarındaki vâki olan olaylar hakkında da dilini tut. Kimseye i'tirâz etme ki, dînini yıkıp elden kaçırmayasın.

"Her ki şüd zehl-i kıble ber tü bedîd,
Ki be âverde-i Nebî girevid.

Gerçi şad bid'at-ü-hatâ vü halel,
Bîni ura zirây-i ilm-ü-amel.

Mekûn ûrâ be serzeniş tekfir,
Meşümâreş zi ehl-i nâr-ü-saîr.

Ver bibîni kesî zi ehl-i salâh,
Ki reved râh-i dîn sabâh-ü-revâh.

Ez menâhî şeved bekül yeksûy,
Be evâmir nihed beküllî rûy.

Küned ez farzhâ vü nâfilehâ
Sûy-i ubbâ revâne kâfilehâ

Be yakîn zehl-i Cenneteş meşümâr,
İmen ez sûy-i âhıreş megüzâr."

Ma'nâsı: Kim ki, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm), Allahü teâlâ tarafından getirdiklerine inanır, sence kıble ehli olduğu anlaşılırsa, onun ilminde ve amelinde yüzlerce hatâ ve bozukluk görsen dahî, ona hakaret edip kâfirlikle suçlama ve Cehennemliksin deme. Bir kimsenin de sâlih olduğunu, gece-gündüz din yolunda çalıştığını, haramlardan ve yasaklardan kaçındığını, emredilenleri de tamâmiyle yaptığını, farz ve ziyâde nafile ibâdetler yaptığını görsen dahî, ona, muhakkak Cennetliktir deme. Son nefeste iyi bir hâl ile öleceğinden emîn olma.

“Meğer an kes ki ez Resûl-i Huda,
Şüd mübeşer be Cennet-ül-Me’vâ.

Gerçi der kes büved bean meşhûr,
An der an deh medar sân maksûr.

Sanki Cem’î zi âl-i pak sirişt,
Hem beşaret resîd san be bihist.”

Ma’nâsı: Bir kimsenin Cennetlik olduğunu Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) müjdelemiş ise, o istisnadır. Resûlullahın (aleyhisselâm), Cennet ile müjdelediği Aşere-i mübeşşere ismi verilen on kişi varsa da, sen Cennetle müjdelenenleri on kişiden ibâret sanma. Çünkü, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) pak ve mutahhar olan evlâdından bir cemâatin de Cennete girecekleri müjdelenmiştir. Nitekim Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerinde; “Fâtıma, Cennet kadınlarının seyyidesidir”, “Hasen ve Hüseyn, Cennet gençlerinin seyyidleridir” buyurdu.

Mevlânâ Câmî, yine aynı kitabın, “Kabir suâli ve kabirdekilerin hâlleri” babında buyuruyor ki:

“Her kira zîr-i hâk şüd menzil,
Dü firişteh be sûretî hâil.

Pîş âyend zi îzid-i müteâl,
imtihanlara ezu künend suâl.

Ki Hudâ-yitü vü Nebiyy-i tü kîst,
Zen heme dîn ki bûd dîn-i tu çîst.

Ger bigûyed cevâbeşan be savâb,
Birehed ez gam-ı azâb-ü-ikâb.

Füshât-i kabr-i ü biyefzâyend,
Revzeni ez bihişt bikşâyend.

Gerd ura lyân çi subh u çi şâm,
Ki kücâ dâred ez bihişt mekâm.”

Ma’nâsı: Her kim vefât edip kabrine konulursa, iki korkunç sûretli melek, Allahü teâlânın emri ile o kimseyi imtihan için gelirler. Derler ki: “Senin Rabbin ve Peygamberin kimdir? Dînin nedir?” O kimse eğer bunlara doğru olarak cevap verebilirse, üzüntüden ve azâbdan kurtulur. Kabri genişletilir ve Cennetten bir pencere açılır. O kimse, Cennetteki makamını sabah akşam seyreder.

“Ver negûyed cevâbeşan der hor.
Âteşin gürz âyedeş ber ser.

Nâle-i ü be vakt-i gürz hori,
Bişneved cüz ki ademî vü peri.

Ademî vü peri eğer şinevend,
Heme ez hâb-ü-hor nefûr şevend.

Tengî-i güreş ançünân füşüred,
Ki dü pehlû-yi ü zihem güzered.

Biküşâyend revzeni zi sekar,
Tâ der an bingered beşâm-u sehar.

Cây-i hodra hibînedez dûzah,
Âvâh ez hâletî çünin âvsh.”

Ma’nâsı: O kimse, suâl meleklerine doğru olarak cevap veremezse, başına ateşli bir topuz iner. Topuz başına inince o kimsenin iniltisini insanlar ve cinlerden başka bütün mahlûklar işitir. Eğer bu iniltiyi insanlar ve cinler işitecek olsaydı, hepsi de yemekten ve uyumaktan şiddetle kaçınırlardı.

Kabrin darlığı onu o kadar sıkar ki, iki yanı birbirine geçer. Gece-gündüz bakarak yerini görsün diye de, ona Cehennemden bir pencere açarlar. O pencereden Cehennemdeki yerini görür. Böyle bir hâle eyvahlar olsun.

---

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 122

2) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 86, 88

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 360, 361

4) Bedr-üt-Tâli cild-1, sh. 327

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 534

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 275

7) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 61

8) Nefehât-ül-üns sh. 455

9) Reşehât sh. 202

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1037

MOLLA FENÂRÎ (Mevlânâ Şemseddîn Fenârî)

Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislâmı ve zamanının müceddidi olan büyük İslâm âlimi. İsmi, Muhammed bin Hamza bin Muhammed bin Muhammed er-Rûmî el-Fenârî'dir. Lakabı Şemsüddîn'dir. 751 (m. 1315) senesi Safer ayında, Fenâr köyünde dünyâya geldi. Bu köyde doğduğu veya babasının fenercilik san'atıyle meşgûliyetinden dolayı "Fenârî" nisbetiyle meşhûr oldu.

Aklî ve naklî ilimlerde zamanının bir tanesi oldu. Alâüddîn-i Esved'den, Cemâlüddîn-i Aksarâyî'den ve Mısır'da Ekmelüddîn-i Bâbertî'den ilim almış, babası Muhammed Hamza'dan ve Şeyh Hamîdüddîn-i Kayserî'den de tasavvuf ma'rifetlerini elde etmiştir. Kendisinden de; İbn-i Hacer ve Kâfiyecî Muhyiddîn gibi meşhûr zâtlar icâzet alarak istifâde ettiler. İbn-i Hacer diyor ki: "Kâhire'ye geldiğinde, onunla görüşmek şerefine nail oldum. Kendisi bana tam bir yetki ile icâzet verdi."

İmâm-ı Süyûtî şöyle demektedir: Üstadım Şeyh Muhyiddîn-i Kâfıyecî, Molla Fenârî'nin derslerine katılıp, onun yardımcısı olduğundan, Molla Fenârî'yi övmekte pek ileri gitmişti. Niye "Fenârî" diye anıldığını sordum. Buna, onun fenercilik san'atıyle uğraştığını söyleyerek cevap verdi."

Bursa'da müderrislik ve kadılık yaptı. Sultan İkinci Murâd Hân'ın iltifât ve teveccühlerine kavuştu. Onu müftîlik ve kadılık mevkiinin en yüksek makamı olan şeyhülislâmlık vazîfesine ta'yin etti. Pâdişâhın her husûsta en hâs müşaviri oldu. Bu yüksek âlime karşı halkın gösterdiği hürmet ve saygı, fevkalâde idi. Câmi-i şerîfe giderken, halk onu görmek için toplanır, o fazîlet timsâlini görmekten büyük bir haz duyardı. Tefsîr, fıkıh, usûl-i fıkıh ve daha başka ilimlere dâir yazdığı çok kıymetli eserleri vardır. Mantık ilmine dâir olan "Îsâgûcî şerhi"ni bir günde yazıp tamamlamıştır.

834 (m. 1431) senesi Receb ayında Bursa'da vefât etti. Kabri, Bursa'da Keşîş dağı eteğinde, Maksem adı verilen semtte yaptırdığı mescidin yanındadır ve ziyâret edilmektedir. Kabri, Bursa'nın en yüksek semtinde bulunmaktadır. Câmiinin yanında bir de medresesi vardır. Ayrıca birçok hayır işleri de gerçekleştirmişti.

Fenârî, din ve fen bilgilerinde zamanının en meşhûr âlimi idi. "Mugnî" ve "Vikâye" kitaplarını şerh eden Mevlânâ Alâüddîn Esved ve Şeyh Cemâleddîn-i Aksarâyî ile zamanında bulunan diğer birçok büyük âlimden ders okudu. İlim tahsili için Mısır'a gidip, orada bulunan meşhûr Hanefî fıkıh âlimi Kemâleddîn-i Bâbertî'den de okudu. Mevlânâ Ahmedî ve Hacı Paşa da ona talebe arkadaşlığı yapmışlardı. Din ilimlerinin yanında; fizik, matematik ve astronomi de öğrendi. Tasavvufta yüksek dereceye kavuşmuştu, ilim tahsilini tamamladıktan sonra Anadolu'ya dönerek Bursa'ya yerleşti. Sultan Yıldırım Bâyezîd ve Çelebi Sultan Mehmed Hân zamanlarında, Bursa'da çok talebeye ders okutup, binlerce âlim yetiştirdi. Adı ve şöhreti her tarafta duyulup, sultanlar, kumandanlar ve büyük âlimler, kendisine hürmet ve i'tibâr gösterdiler. İlim ve irfan taleb edenler, her taraftan koşarak gelip, onun derslerine devam etmişlerdi.

822 (m. 1419) yılında, ilk defa Hicaz'a gidip hac yaptı. Hacdan dönerken. Mısır Sultânı Melik Müeyyid, Mısır'da kalarak ders vermesini rica etti. Bir müddet kalıp, ders okuttu. Birçok ulemâ ve evliyâ ile sohbet etmiş ve çeşitli mes'eleleri muhâsebe ve müzâkere etmişlerdir. Bu yolculuğu esnasında Kudüs-i şerîfi de ziyâret etmişti. Çelebi Sultan Mehmed Hân da'vet edince, Bursa'ya geldi. Bu haccında Medîne-i münevverede iken, orada vefât eden büyük velî Şâh-ı Nakşibend'in halîfesi Muhammed Pârisâ'nın cenâze namazında bulundu.

828 (m. 1424) yılında Sultan İkinci Murâd Hân, onu ilk şeyhülislâm olarak ta'yin etti. Bu vazîfeyi, adâlet ve hak üzere altı sene yaptı. Devletin mühim işlerinde, sultanlar ve devlet adamları kendisiyle istişâre ederek, ilminden ve isâbetli görüşlerinden istifâde etmişlerdi. Ders okutması yanında, fetvâ

işlerini ve Bursa kadılığını da yürüten Molla Fenârî, bir mahkeme esnasında, Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân'ın şâhidliğini dahî kabûl etmemiştir. Şöyle ki: Mahkemede da'vâ konusu olan bir hâdisenin şahidi olarak pâdişâh'ın da dinlenmesi îcâbetmişti. Kâdı Molla Fenârî, huzûrunda duruşmaya çıkan Pâdişâh'ın şehâdetini, İslâmiyetin aradığı şâhidlik şartlarından biri kendisinde bulunmadığı için red etmişti. O da, namazlarda Pâdişâh'ın cemâatte görülmemesiydi. Çünkü dînimizde, cemâat ile namaz kılmayı terk edenin mahkemedeki şâhidliği makbûl değildir. Bunun üzerine Yıldırım Bâyezîd Hân hemen oturduğu sarayın yanına bir câmi inşâ ettirerek, beş vakit namazı, cemâati hiç terk etmeden kılmağa başladı. Bursa'da müderrislik ve kadılık yapan Molla Fenârî, kazzazlık (ipekçilik) yaparak da nafakasını te'min etmeye çalıştı ve kazandığı paralar ile çok hayrat ve hasenatta bulundu. Kale'de, Manastır mahallesinde ve Debbâglar semtinde olan mescidler ile, Pınarbaşı'ndaki Dâr-ül-hadîs, onun yaptırdığı eserlerdendir. Kudüs'te de bir medreseyi satın alıp, masraflarını, Anadolu'da yaptığı vakıfların gelirinden karşılamıştır. Vefâtında, çok para ve onbinden çok kitap bıraktı.

Molla Fenârî, bir ara Bursa'daki hizmetlerini bırakıp Konya'ya gitmişti. Karaman Beyi de ona çok iltifâtlarda ve ihsânlarda bulundu. Ders okutması için ricada bulundu. Orada da ders verip talebe yetiştirdi. Burada, Ya'kûb-i Asfâr ve Ya'kûb-i Esved gibi zâtlar ondan istifâde edip, ilimde yüksek dereceye ulaşmışlardı. Molla Fenârî, bu iki talebesiyle dâima iftihar ederdi. Karaman Beyi'nin kızı Gül Hâtun ile evlenerek, iki oğlu, iki kızı oldu. Sonra Osmanlı Sultânı'nın da'veti üzerine tekrar Bursa'ya geldi. Eski hizmetlerine devam etti. İki oğlu da, kendisi gibi âlim olarak yetişti. Onlar da Bursa'da kadılık yapmışlardır. Onun soyundan gelen Ali bin Yûsuf, İstanbul-Aksaray'da, Vatan caddesindeki kiliseyi câmi yapmıştır. İmâm-ı Îsâ Efendi, câmi'ye çok vakıf yaptığından, "Fenârî Îsâ" mescidi denilmiştir. Bu zât Bursa'da kadı iken, 903 (m. 1497) yılında vefât etmiştir. Ahfadından (torunlarından) Muhyiddîn bin Muhammed Fenârî, onüçüncü şeyhülislâm olup, Beykoz'a bağlı Dereseki köyünde ve Rumelihisârında birer mescid yaptırmış, 954 (m. 1547) senesinde vefât etmiştir. Kabri, Eyyûb Sultan'dadır.

Molla Fenârî, uzun zaman Bursa'da kalan ve Somuncu Baba diye tanınan Hâmid-i Aksarâyî'den de ilim ve feyz almıştır. Büyük bir velî ve yüksek âlimlerden birisi olan Somuncu Baba, önceleri Bursa'da yaptırdığı fırında pişirdiği ekmekleri satarak geçinirdi. O sırada Molla Fenârî de Bursa'da kadılık yapıyordu. Somuncu Baba'nın ilimdeki ve evliyâlıktaki üstünlüğünü bilenlerden idi. Sultan Yıldırım Bâyezîd. Niğbolu zaferinden sonra Bursa'da Ulu Câmi'yi inşâ ettirmeye başlamıştı. İnşâat sırasında, câmide çalışan işçilerin ekmek ihtiyâcını Somuncu Baba karşılamıştı. Câmi'nin inşâsı bittiğinde, açılış günü Cum'a hutbesini okumak üzere Pâdişâh'ın dâmâdı büyük âlim ve velî Seyyid Emîr Sultan hazretlerine vazîfe verilmişti. O gün orada, Molla Fenârî ile beraber büyük bir âlim topluluğu da vardı. Tam Cum'a vakti gelince, Emîr Sultan hazretleri; "Sultânım, zamanımızın büyüğü burada bulunurken, bizim hutbe okumamız edebe uygun değildir. Bu câmi-i şerîfin açılış hutbesini okumaya lâyık olan zât, şu kimsedir!" diyerek Somuncu Baba'yı işâret etti. Şöhretten son derece sakınan bu büyük velî, Pâdişâh'ın emri üzerine minbere doğru yürüdü. Emîr Sultân'ın yanına gelince; "Ey Emîr'im! Niçin böyle yapıp, benim hâlimi ele verdiniz?" dedi. Emîr Sultan da: "Sizden daha üstün bir kimse göremediğim için böyle yaptım" diye cevap verdi. Cemâat hayret içinde kalmıştı. Somuncu Baba'nın okuyacağı hutbeyi merakla baklemeye başladılar. Minbere çıkan Somuncu Baba, öyle güzel bir hutbe îrâd buyurdu ki, o zamana kadar cemâat böyle bir hutbeyi hiç kimseden dinlememişlerdi. Hutbede; "Ulemâdan ba'zısının, Fâtiha-i şerîfenin tefsîrinde müşkilâtı bulunmaktadır. Onun için, bugünkü hutbemizde bu sûrenin tefsîrini yapalım" buyurdu. Fâtiha sûresinin yedi türlü tefsîrini yaptı. Bu konuda nice hikmetli sözler beyân eyledi ki, herkesin hayreti daha da çok arttı. Bursa'da herkes, artık onun büyüklüğünü anlamıştı. Başta kadı Molla Fenârî; "Somuncu Baba, önce bizim bu sûrenin tefsîrindeki müşkilimizi halletti. O, bunun büyük bir kerâmetiydi. Çünkü, Fâtiha'nın birinci tefsîrini bütün cemâat anlamıştı, ikinci tefsîrini, cemâatin bir kısmı anladı. Üçüncüsünü anlayanlar çok azdı. Dördüncü ve sonraki tefsîrlerini, içimizde anlıyan yok gibiydi" demekten kendini alamamıştı.

Namazdan sonra hemen evine giden Somuncu Baba'yı ilk ziyâret eden Molla Fenârî oldu. Bu ziyâret sırasında ona; "Efendim, bu günlerde Fâtiha sûresinin tefsîrini yapmak istiyordum. Fakat anlıyamadığım ba'zı yerleri vardı. Bu hutbeniz ile, anlıyamadığım yerleri açıklamış oldunuz. Medresede, hizmetlerimizin karşılığında kazandığımız beşbin akçe paramız vardır. Helâl olmasında hiç şüpheniz olmasın.

Kabûl buyurursanız, bunu size hediye etmek ve ayrıca sizin talebeniz olmakla şereflenmek istiyorum” deyince, Somuncu Baba ona teveccüh edip duâ eyledi. Molla Fenârî, çok feyz ve ma’rifetlere kavuştu. Yazdığı tefsîrlerinde bu ince ma’rifetleri beyân eyledi. Bir cild büyüklüğündeki “Fâtiha Tefsîri”, bu ince bilgilerle doludur. Bu hâdiseden sonra büyüklüğü herkes tarafından anlaşılan Somuncu Baba; “Sırrımız ifşa oldu. Herkes bizi tanıdı” diyerek, Bursa’dan ayrılmak istedi. Bir sabah erkenden, Gaves Paşa Medresesi’nden birkaç talebeyi yanına alarak yola çıktı. Somuncu Baba’nın Bursa’yı terk etmekte olduğunu haber alan Molla Fenârî, koşarak bir çınarın yanında arkasından yetişti. Gitmeyip, Bursa’da kalması için çok yalvardı, ricalarda bulundu ise de, kabûl ettiremedi. Sonunda Bursalılara duâ etmesini taleb etti. Bu çınarın yanında Bursa’ya dönerek, feyizli ve bereketli bir şehir olması ve yeşil olarak kalması için duâ etti. Birbirine veda ederek ayrıldılar. “Duâ Çınarı” denilen bu ağaç, Bursa’nın Ankara yolu çıkışındadır.

Molla Fenârî, Tasavvufta Zeyniyye tarikatına mensûb idi. İpekçilikten çok iyi anladığından, kendisine yetecek kadar parayı sağlamak için bu işle uğraşır ve yiyeceği, giyeceği için lâzım olan parayı kendi emeği ile kazanırdı. Süslü elbiselerle dolaşmaktan hiç hoşlanmazdı. Gayet mütevâzi olarak giyinir, başında bir dolama ile dolaşırdı. Böyle giyinmesinin sebebini soranlara; “Elimin kazancı, daha fazlasına yetmiyor” diye cevap verirdi.

Şeyh Zeynüddîn-i Hâfî hazretlerinin en büyük halîfesi Şeyh Abdüllatîf-i Kudsî, Anadolu’yu şereflendirdiğinde, Molla Fenârî onun gelişini parlak bir manzûme ve güzel bir şiirle kutlamıştı. Zeynüddîn-i Hâfî de, aynı bahr ve vezinde bir karşılık söyleyerek, pekçok övücü sözler yazmış ve Molla Fenârî’ye göndermişti ki, bu şiirin sonu şöyledir:

“Dilerim ilâhî, sürüp gitsin onun ikbâli.
Cin, insan, herkes alsın ondan feyzini.

Ömrüne kurban olam, güçsüz şi’rim bu cevapta,
Hassân’ın şi’riyle. Hâtem cömertliği yanında.

Medhimse bir üstünlük kazandırmaz benden sana.
Hafif sayılırız elbet bütün şâirlerden daha.

Eğer bu sözlere derseler utanırım öyle,
Fenârîzâde övgüsüne İbn-i Gânim cevâbı diye”

Büyük İslâm âlimi Mevlânâ Şemseddîn Fenârî’nin ömrünün sonlarına doğru gözlerine perde geldi. Göremez oldu. Bir gece Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz; “Tâhâ sûresini tefsîr eyle!” diye buyurdukta; “Yüksek huzûrunuzda, Kur’ân-ı kerîmi tefsîr etmeye gücüm olmadığı gibi, gözlerim de görmüyor” demişti. Peygamberlerin tabibi olan Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) mübârek hırkasından bir parça pamuk çıkarıp, mübârek tükrüğü ile ıslattıktan sonra gözleri üzerine koymuştur. Molla Fenârî uyanıp, pamuğu gözlerinin üstünde bularak kaldırmış, görmeğe başlamıştır. Allahü teâlâya hamd ve şükr etmiştir. Pamuk ipliklerini saklayıp, öldüğü zaman gözleri üzerine konmasını vasıyyet etmiştir. Gözlerinin açılmasının bir şükrânesi olarak, 833 (m. 1429) senesinde Şam yolu ile ikinci defa hacca gitmiştir. Bu esnada Mısır’a ve Kudüs’i şerîfe de uğramış, birçok âlim ile sohbet edip, birbirlerinden istifâde etmişlerdir.

Molla Fenârî, “İskender Târihi”ni nazm eden Mevlânâ Ahmedî ve tıbda “Şifâ” kitabının sahibi tabîb Hacı Paşa ile birlikte, Mısır’da Ekmelüddîn-i Bâbertî’nin huzûrunda ders arkadaşı idiler. Birgün bir evliyâyı ziyârete gitmişlerdi. Bu zât, onlara bakıp. Mevlânâ Ahmedî’ye; “Sen vaktini şiirde harcarsın”, Hacı Paşa’ya; “Sen ömrünü tıbda harcarsın”, Molla Fenârî’ye de; “Sen de din ve dünyâ reîsliğini, ilim ve takvâyı birlikte bulundurursun” buyurdu. Gerçekten de, bu zâtın buyurduğu gibi oldu.

Sultânın veziri olan Hacı İvaz Paşa, bir konuda Molla Fenârî’ye kızmış bulunduğundan, gözleri görmez olunca, lâf olsun diye; “Dilerim ki, o amâ ihtiyârın namazını ben kıldırayım” demişti. Bu söz Molla Fenârî’nin kulağına ulaşınca; “Ol kimse câhildir. Cenâze namazını kıldırmayı beceremez. Cenâb-ı Hakkın kapısından ümidim şudur ki, bana hemen şifâ buyurup, onu a’mâ eyleye ve ben onun namazını eda edeyim” dedi. Çok zaman geçmeden Molla Fenârî. Allahü teâlânın lütuf ve ihsânına kavuşup, görmeyen gözü aydınlandı. Rü’yâsında Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizi görüp. O’nun mübârek tükrüğünün ve gözüne koyduğu pamuğun bereketiyle gözleri açıldı. Tam bu günlerdeydi ki, vezirin gözleri görmez oldu. Vezir, Molla Fenârî’den evvel vefât edip, cenâze namazını da Fenârî hazretleri kıldırdı.

Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır:

1- Ayn-ül-a'yân: Fâtiha sûresinin tefsîridir. Tefsîr ilminde de tam bir vukûfa sahip olan Molla Fenârî'nin bu üstünüğüne, "Fâtiha-i şerîfe" için yazmış olduğu bir cildlik tefsîri şahiddir. Bu tefsîr kitabının mukaddimesinde. İlm-i tefsîre, tefsîrin dayandığı ilimlere, müfessirlerin ta'kib edecekleri tertîb ve usûle dâir çok mühim bilgiler vardır. Bu kıymetli eser, tasavvuf ilminin birçok ince ma'ritelleri ile de süslenmiştir. İlim ve ma'rifet babında çok faydalı bilgileri ihtivâ etmektedir. Matbû' bir eserdir. 2-Füsûl-ül-bidâyi' fî usûl-iş-şerâyi': Fıkıh usûlüne dâir yazdığı çok kıymetli bir eser olup, otuz senede tamamlamıştır. Bu eserinde; "Menâr", "Usûl-i Pezdevî". İmâm-ı Râzî'nin "Mahsûl"ünü, İbn-i Hâcib'in "Muhtasar"ını ve diğer usûl kitaplarını toplamış ve şerh etmiştir. 3-Îsagûcî şerhi: Mantık ilmine dâir. bir günde yazdığı çok kıymetli şerhtir. Îsâgûcî'ye yaptığı bu şerhi, mantık ilmini çok güzel açıklamaktadır. Buna, birgün sabahleyin başlamış, güneş batarken bitirmiştir. Bu mantık kitabı, medreselerde uzun zaman ders kitabı olarak okutulmuştur. 1304 (m. 1886) yılında İstanbul'da basılmıştır. 4-En-mûzec-ül-ulûm: Yüze yakın ilme âit mes'eleleri ihtivâ eden ansiklopedik bir eserdir. Bu eser, oğlu Muhammed Şah tarafından şerh olunmuştur. 5-Ferâiz-i Sirâciyye şerhi, 6-Şerh-i Mevâkıb üzerine Ta'likât, 7-Esâs-üt-tasrîf, 8-Esmâ'il-fünûn, 9-Es'ile, 10-Risâletü ricâl-il-gayb, 11-Risâletün fî menâkıb-iş-Şeyh Behâüddîn-i Nakşibendî, 12-Şerhu Usûl-il-Pezdevî, 13-Şerhu Telhîs-il-câmi' el-kebîr: Fıkıh ilmine dâirdir. 14-Şerhu Telhîs-il-miftâh: Me'ânî ilmine dâirdir. 15-Şerh-ur-risâlet-il-esîriyye fil-mîzân, 16-Şerhu Fevâid-il-gıyâsiyye: Me'ânî ve beyân ilimlerine dâirdir. 17-Şerhu Mukatta'ât, 18-Şerh-ül-Mevâkıb: Kelâm ilmine dâir bir eserdir. 19-Hâşiyetün alâ şerh-ış-şemiyye: Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin eserine yaptığı kıymetli bir haşiyedir. 20-Hâşiyetün alâ dav'ıl-miftâh, 21-Şerh-ül-Misbâh: Nahiv ilmine dâirdir. 22-Hâşiyetün alâ Şerhây-is-Seyyid ves-Sa'd lil-miftâh, 23-Uveysât-ül-efkâr fî ihtiyâri ülil-ebsâr: Aklî ilimlere dâir yazdığı bir eser olup, fen ilimlerinde zor problemlerin çözüm şekillerine karşı i'tirâzları inceler. 24-Misbâh-ül-üns beyn-el-ma'kûl vel-meşhûd fî şerh-i miftâh-i gayb-il-cem'i vel-vücûd: Sadruddîn-i Konevî'nin "Miftâh-ül-gayb" adındaki eserinin şerhidir. 25-Mukaddimet-üs-salât.

Bunlardan başka birçok metinlere, şerh ve haşiyeleri ve ta'likâtı var ise de, tedris, kadılık ve müftîlik işleriyle meşgûliyeti, eserlerinin çoğunu temize çekmeye müsâade etmeyip, müsvedde hâlinde kalmıştır.

"Ayn-ül-a'yân" adındaki tefsîrinden seçmeler:

Hazreti Ali buyurdu ki: "Her ilim, Kur'ân-ı kerîmde vardır. Fakat insanlar ondan âcizdirler."

Hazreti Hasen buyurdu ki: "Allahü teâlâ semâdan yüzdört kitap indirdi. Bunların içindeki bilgileri dört kitapta topladı. Bunlar; Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'ân-ı kerîmdir. Sonra bu dört kitabın içindeki bilgileri Kur'ân-ı kerîme koydu."

Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; "İlim öğrenmek her müslümana farzdır" buyuruldu. Hadîs-i şerîfte ilimden murâd, ilmihâl bilgisidir. Yâ'nî, dînin emirlerini yerine getirmekte her müslümana lâzım olan bilgilerdir. Allahü teâlânın varlığına, birliğine ve Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) Peygamberliğine inanmak bunlardandır.

Şa'bî (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: "(Bilmiyorum) demek, ilmin yarısıdır. Şüpheli olduğu vakit bilmiyorum diyen kimse, ilmi ile amel etmiş olur. Ona bilen kimse gibi sevâb vardır."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 272

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 97

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 47, 50

4) Miftâh-üs-seâde cild-2, sh. 124

5) Devhat-ül-meşâyıh sh. 3-5

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 188, 189

7) El-A'lâm cild-6, sh. 110

8) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 166, 167

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1006, 1060

10) Kıyâmet ve Âhıret sh. 123

11) Eshâb-ı Kirâm sh. 339

12) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3436

13) Rehber Ansiklopedisi cild-5, sh. 328

14) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 390

MOLLA GÜRÂNÎ

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından ve dördüncü şeyhülislâm. İsmi, Ahmed bin İsmâil bin Osman Gürânî'dir. Lakabı Şerefüddîn, Şihâbüddîn ve Molla Gürânî olup, Molla Gürânî lakabıyla tanınıp, meşhûr oldu. 813 (m. 1410) senesinde, Suriye'nin Gürân kasabasına bağlı bir köyde doğdu. Doğduğu yere nisbetle "Gürânî" denilmiştir. 893 (m. 1488) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Molla Gürânî, daha küçük yaşta iken kendi memleketinde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sarf, nahiv, beyân, me'ânî gibi âlet ilimlerini ve kırâat ilmini öğrendi. Bundan sonra ilim öğrenmek için Bağdad, Diyarbakır, Hıns ve Hayfa şehirlerine gitti. Onyedi yaşında iken de Şam'a gidip, bir müddet de oradaki âlimlerden ders alıp, ilim tahsili yaptı. Şam'dan Kâhire'ye gitti. Kâhire'de zamanın âlimlerinden ders alarak; kırâat, tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerini öğrendi ve bu ilimlerde icâzet aldı. O devrin en meşhûr âlimi İbn-i Hacer Askalânî'den hadîs ve fıkıh ilmine dâir eserler okudu. Bu hocasından okuduğu eserler arasında, Sahîh-i Buhârî ve fıkıh ilminde meşhûr eserler vardı. Hadîs ilminde İbn-i Hacer Askalânî'den icâzet aldı. Molla Gürânî bu minval üzere tahsilini tamamladıktan sonra; tefsîr, kırâat, hadîs ve fıkıh ilimlerinde değerli bir âlim olarak yetişti. Yavaş yavaş tanınmaya ve Kâhire'deki medreselerde ders vermeye başladı. Memlûk Devleti hükümdârlarının ve devletin ileri gelenlerinin kurdukları ilim meclislerine katılıp, münâzaralara girdi. İlmi ve fesahati, güzel konuşmasıyla kısa zamanda tanındı. Hattâ Kâhire'de herkese açık bir ders verdi. Bu dersini dinleyen âlimler, onun ilimdeki üstünlüğünü takdîr ettiler. Hocası İbn-i Hacer Askalânî ona icâzet verdikten sonra, Sahîh-i Buhârî'yi gayet güzel bir mehâretle okuttuğunu bizzat görüp, şâhid oldu. Bundan sonra hayatının bir bölümünü Kâhire ve Şam taraflarında geçirip İstanbul'a geldi. İstanbul'a gelişi, hayâtında başka bir safha olmuştur. Önce Şafiî mezhebinde idi. Sonradan Hanefî mezhebine geçti.

Molla Gürânî'nin İstanbul'a gelişi şöyle vukû' bulmuştur O devrin meşhûr Osmanlı âlimlerinden Molla Yegân hacca gittiğinde, Kâhire'ye uğradı. Orada Molla Gürânî'yi tanıyıp, onun dîne bağlılığını ve ilimdeki yüksek derecesini görünce, İstanbul'a getirmek istedi. Lütuf ve iltifât göstererek İstanbul'a gelmesini söyledi. O da bu teklifi kabûl edip, Molla Yegân ile birlikte İstanbul'a geldi. Meşhûr âlim Molla Yegân, hacdan dönüp İstanbul'a gelince, Sultan İkinci Murâd Hân'ın otağına gidip, bir sohbet yaptı. Sohbet sırasında Pâdişâh; "Gezip gördüğün yerlerden bize ne armağan getirdin?" diye sordu. Bunun üzerine Molla Yegân; "Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilminde iyi yetişmiş bir âlim getirdim" dedi. "Şimdi neredthough?" deyince; "Bâb-üs-se'âde'de beklemektedir" dedi. Bunun üzerine Pâdişâh, onu içeri getirmelerini söyledi. Molla Gürânî içeri girip, selâm verdi. El öptü. Sohbet sırasında Molla Gürânî'nin konuşması ve hâli, pâdişâhın hoşuna gitti. Onu hemen dedesi Murâd-ı Hüdâvendigâr Gâzî'nin eski kaplıcadaki medresesine müderris olarak ta'yin etti. Daha sonra da Yıldırım Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Böylece bir müddet bu vazifeye devam etti. Bundan sonra da Sultan İkinci Murâd Hân, Molla Gürânî'yi oğlu Şehzâde Mehmed'in ya'nî Fâtih'in yetiştirilmesi ile görevlendirdi.

Şehzâde Mehmed (Fâtih), bu sırada Manisa'da emîr idi. Babası İkinci Murâd Hân, oğlunun (Fâtih'in) yetişmesi ve eğitilmesi için pekçok âlimi ona hoca olarak göndermişti. Fakat Şehzâde Mehmed, zekî ve celalli olduğundan, giden hocalar onu bir türlü derse yanaştıramamıştı. Bu sebeple pâdişâh İkinci Murâd Hân, oğlunu yetiştirecek heybetli bir muallim arıyordu. Molla Gürânî'nin heybetli ve vakûr bir âlim olduğunu görerek ve sert tutumunu duyup, bu iş için onu ta'yin etti. Onun iyi bir eğitimden geçmesini istediğini söyleyip, gerekirse dövebileceğini de işâret etti. Bunun üzerine Molla Gürânî, Manisa'ya gönderildi. Molla Gürânî, Şehzâde Mehmed'in (Fâtih'in) yetişmesi için ona ders vermeye başladı. Gördüğü gevşeklik karşısında, vakûr ve sert tutumuyla, Şehzâde Mehmed'in hırçınlığını yatıştırdı. Hattâ ders sırasında; "Darabtühû te'dîben" (Terbiye etmek, eğitmek için onu dövdüm) ma'nâsındaki Arabca cümleyi dil bakımından incelettirdi, tahlil ve tercüme ettirdi. Bu tutum karşısında Şehzâde Mehmed derslere devam edip, kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmi hatmetti ve ilim öğrendi. Pâdişâh İkinci Murâd

Hân, oğlu Şehzâde Mehmed'in Kur'ân-ı kerîmi hatmettiğini öğrenince, çok sevinip, hocası Molla Gürânî'ye çok miktarda mal ve parayı hediye olarak gönderdi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın yetişmesinde, Molla Gürânî'nin büyük emeği geçti. Bu bakımdan Fâtih, şehzâdeliğinden beri hocasını çok sever, saygı ve hürmette kusur etmezdi.

Babası İkinci Murâd'dan sonra tahta geçen Fâtih Sultan Mehmed Hân, Molla Gürânî'yi vezîr yapmak istedi. Molla Gürânî bu teklifi kabûl etmeyip; "Huzûrunuzda, size devlet işlerinde çok hizmet edenler vardır. Onların ciddî çalışmaları, sonunda vezirliğe, sadr-ı a'zamlığa kavuşmak ideallerine bağlıdır. Veziriniz onlardan başkası olursa, kalbleri muğber olur ve sultânımıza zarar gelir" dedi. Sultan bu sözü beğendi ve onu kadıasker yapmak istediğini bildirince, bunu kabûl etti. Kâdılığa başlayınca, ayrıca müderrislik görevini de yürüttü. Daha sonra Bursa evkaf idâresi vazîfesi ve kadılık vazîfesi ile Bursa'ya gönderildi. Bursa'da bir müddet bu vazîfeleri yaptı. Daha sonra ba'zı sebeplerle Anadolu'dan ayrılıp, Mısır'a gitti.

Molla Gürânî Mısır'a vardığında, Mısır Sultânı Kayıtbay'dan tam bir kabûl ve çok ikram, hürmet gördü. Bir müddet sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân, Mısır Sultânı Kayıtbay'a, Molla Gürânî'yi göndermesini rica etti. Kayıtbay, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın bu ricasını Molla Gürânî'ye bildirerek; "Gitme, ben sana onunkinden daha çok ikram ve ihtiram ederim" dedi. Molla Gürânî; "Evet inanıyorum, sizden çok fazla ikram gördüm. Ancak, benimle onun arasında baba ile oğul arasındaki gibi büyük bir sevgi vardır. Aramızdaki bu hâdise ise, bir başka şeydir. Bu sebepten o tabiî olarak ona meyl edeceğimi bilir. Eğer ona gitmezsem, sizin tarafınızdan gönderilmediğimi zanneder ve aranıza bir düşmanlık girebilir" cevâbını verdi. Sultan Kayıtbay bu cevâbı beğendi ve kendisine çok para ve yolda lâzım olabilecek eşyaları verip, büyük hediyelerle Fâtih Sultan Mehmed Hân'a gönderdi.

Molla Gürânî İstanbul'a gelince, Sultan ona çok hürmet gösterip, ikinci defa Bursa kadılığına ta'yin etti. Sonra yeniden Kadıaskerliğe ta'yin edildi. Bu arada müderrislik ve eser yazmakla da meşgûl iken, 885 (m. 1480) senesinde Şeyh-ül-İslâmlık makamına getirildi. Fâtih Sultan Mehmed Hân ona; maaş, hizmetçi ve diğer yardımları yanında, çok hediyeler de vererek, ikram ve hürmet gösterdi. Sekiz sene Şeyh-ül-İslâmlık yaptı ve hakka, adâlete uymakta titizlik göstererek, gayet güzel bir şekilde vazîfesini yerine getirdi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'a çok nasihat eder, işlerinde yardımcı olurdu. Ona karşı duyduğu samimi sevgi ve alâka sebebiyle, yeri geldikçe tenkid etmekten, uyarmaktan çekinmezdi. Hattâ giydiği ve yediği şeylere dikkat etmesini, dâima dînin emirlerine uygun olmasını isterdi. Nasîhatlerini sert sözlerle söylemekten çekinmezdi.

Molla Gürânî; heybetli, vakûr, sarsılmaz bir ilim haysiyetine ve ahlâkına sâhib idi. Uzun boylu, gür sakallı, doğru ve açık sözlü idi. Vezirleri adlarıyla çağırır, Sultân'ın huzûruna girince, yüksek sesle selâm verip, müsâfeha yapardı. Da'vet edilmedikçe ve bayram günlerinden başka zamanlarda saraya gitmezdi. Bir defasında bir Arafe günü, Sultan, Molla Gürânî'ye bir haberci göndererek; "Yarın bayramı kutlamak üzere teşrîf etsin, geç kalmasın" diye haber yollamıştı. Molla Gürânî, gelen haberciye; "Yağışlı günlerdir, heryer çamur. Gelirsek, kılık kıyâfet değiştirmek îcâb eder. Yarın bizi bağışlasınlar. Biz uzaktan duâ ederiz. Bayramı uzaktan kutlayalım" dedi. Haberci dönüp bu sözleri pâdişâha iletince, Pâdişâh; "Bizim bayramımız, onların gelmesiyle mutlu olur. Herşeye rağmen gelmelerini bekliyoruz" dedi. Üzerlerinin çamur olmaması için de, sarayın selâmlığına kadar at ile girmesine izin verildi. Bunun üzerine da'veti kabûl etti. Molla Gürânî, devrin âlimlerine mütevâzî davranır ve onlara karşı kıskançlık göstermezdi. Hattâ resmî vazîfelerde kendinden daha üst makamlara çıkan âlimleri takdîr ederdi. Müderrislikden resmen ayrıldıktan sonra da ilim öğretmeye devam etti. Pekçok âlim yetiştirdi. Osmanlı âlimleri arasında ahlâkının üstünlüğü, ilmî husûslarda ta'viz vermeyen ve ilme çok önem veren bir âlim olarak tanındı. Günlerini hep ders vermekle, kitap yazmakla ve ibâdetle geçirirdi. Bir defasında talebelerinden biri, bir gece onun konağında kalmıştı. Hocası Molla Gürânî, yatsı namazından sonra Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı. Başından başlayıp devamlı okurken talebesi bir müddet sonra uyuyakaldı. Sabaha doğru uyanınca gördü ki, hocası Molla Gürânî Kur'ân-ı kerîm okumaya devam ediyor, Mülk sûresini geçmiş, hatmetmek üzeredir. Sabah namazı vaktinde hatmi tamamladı. Sabahleyin o talebe bu durumu hizmetçilere anlatınca, hizmetçileri; "O, her gece böyle Kur'ân-ı kerîm okur ve bunu hiçbir sebeple terk etmez" demişlerdir. Molla Gürânî, ayrıca çok hayır ve hasenat

yapmıştır. Dört câmi, bir Dâr-ül-hadîs medresesi, bir hamam ve binalar yaptırmıştır.

Molla Gürânî, vefât ettiği senenin bahar mevsiminde bir bahçe satın aldı. Kışa kadar o bahçede kaldı. Vezirler haftada bir bu bahçede ziyâretine gelirlerdi. Kış geldiğinde iyice hâlsizleşti. İstanbul'daki konağına göçtü. O günlerde bir sabah namazını kıldıktan sonra, kendisine bir yatak hazırlanmasını istedi. Yatak hazırlandı. Kuşluk namazını kıldıktan sonra Kıbleye dönerek, sağ yanı üzerine yatti. O gün, kendisinden Kur'ân-ı kerîmi, kırâat ilmini öğrenen hafızların yanında toplanmasını istedi. Bu arzusu üzerine, talebelerine haber gönderildi. Onlar da yanına toplandılar. Talebelerine; "Üstünüzde olan hakkımı ödeme zamanı bu gündür, İkindi vaktine kadar benim üzerime Kur'ân-ı kerîm okumaya devam ediniz, ikindiden fazla uzamaz" dedi. Hâfız talebeleri, Kur'ân-ı kerîm okumaya başladılar. Vezirler durumu öğrenince, hemen yanına geldiler. Vezirler arasındaki Dâvûd Paşa, Molla Gürânî hazretlerini çok sevdiği için, hâlini görünce dayanamayıp, ağlamaya başladı. Molla Gürânî onun ağladığını görüp; "Niye ağlar durursun ey Dâvûd!" dedi. Dâvûd Paşa; "Sizi böyle zayıf görünce kendimi tutamadım" dedi. Bunun üzerine; "Ey Dâvûd, kendi hâline ağla! Ben dünyâda rahat ve huzûr içinde yaşadım. Allahü teâlâdan ümidim odur ki, ömrümün sonunda da, son nefesde de selâmet üzere olurum" dedi. Sonra vezirlere dönüp; "Benden Bâyezîd'e (İkinci Bâyezîd Hân'a) selâm söyleyin, namazımı bizzat kendisi kıldırsın ve borçlarımı, defnimden önce ödesin" dedi. Sonra; "Size vasıyyetim olsun! Beni kabrin yanına koyunca, ayağımı tutun ve beni kabrin başına çekin, sonra kabre koyun" dedi. Öğle namazını îmâ ile kıldı. Sonra; "İkindi ezanı ne zaman okunacak?" dedi. İkindi vakti gelince, müezzinin ezan okumasını bekledi. Müezzin, Allahüekber diye ezan okumaya başlayınca, Molla Gürânî hazretleri; "Lâilâhe illallah" diyerek vefât etti.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân, namazında bulundu ve borçlarını ödedi. Cenâze namazı çok kalabalık olup, İstanbul ahâlisi onun vefâtından dolayı gözyaşı döktü. Cenâzesi kabrin başına getirilince, vasıyyetine rağmen kimse ayağından tutup çekmeğe cesâret edemedi. Cenâzesini bir hasır ile kabrin yanına çektiler ve kabre indirip defnettiler. Kabri, Aksaray-Topkapı arasındaki eski tranvay yolunun sol tarafında bulunan kendi yaptırdığı câminin önündedir.

Arabca kaynaklarda "Diyâr-ı Rûm'un, Anadolu'nun âlimi" olarak zikredilen Molla Gürânî, kıymetli eserler yazmış olup, eserleri şunlardır: 1-Gâyet-ül-emânî fî tefsîr-i seb'il-mesânî, 2-El-Kevser-ül-cârî alâ rıyâd-il-Buhârî: Hadîs-i şerîf kitaplarının en kıymetlisi olan Sahîh-i Buhârî'ye yazdığı şerhdir.

3- Şâtibiyye kasidesinin Ca'berî şerhine güzel bir haşiye yazmıştır. 4- Keşf-ül-esrâr an kırâat-il-eimmet-il-ahyâr. 5-Şerh-i cem'ul-cevâmi': Usûl-i fıkha dâirdir. 6- Aruz ilmiyle ilgili bir kaside.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 166

2) El-A'lâm cild-1, sh. 97

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1038

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 241

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 102

6) Tabakât-üs-seniyye fî terâcim-il-Hânefiyye cild-1, sh. 280

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 135

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 553, 646, 899; cild-2 sh. 1190, 1486

9) Tâc-üt-tevârih (ulemâ kısmı)

10) Osmanlı müellifleri cild-2, sh. 1

11) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 92

12) Brockelmann Sup-2, sh. 319

13) Devhat-ül-meşâyıh sh. 10

14) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 185

MOLLA HÜSREV

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve üçüncü Osmanlı şeyhülislâmı. İsmi, Muhammed bin Feramuz (Feramerz) bin Ali er-Rûmî'dir. Sivas ile Tokat arasındaki Kargın köyünde doğdu. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Babası, bir Fransız subayı iken müslüman olmuştur. Kızını Osmanlı emirlerinden Hüsrev adında bir zâta verdi. Babasının genç yaşta ölmesi üzerine, eniştesi Hüsrev Bey'in yanında kaldı ve büyüdü. Bu sebeple Hüsrev kayını diye çağırılırdı. Daha sonra kayını kelimesi kaldırılarak, Molla Hüsrev adıyla meşhûr oldu. 885 (m. 1480) senesinde İstanbul'da vefât etti. Namazı Fâtih Câmii'nde, kılındıktan sonra, Bursa'ya götürülüp, Emîr Sultan'ın doğusunda kendi yaptırmış olduğu medresenin bahçesine defnedildi. Mezar taşında, Menbâ-ı ilmü hüner, Vârisü ulûmu Hayr-ül-beşer, Fâzılı hurşidi. Eser, Sâhib-üd-dürer vel-gurer Mevlânâ Muhammed Hüsrev" kitabesi yazılıdır.

Burhâneddîn Haydar Hirevî ve zamanının diğer âlimlerinden ilim tahsil etti. Tahsilini tamamladıktan sonra Edirne'de Şah Melik Medresesi'nde ve sonra da kardeşinin vefâtıyla boşalan Çelebi Medresesi'nde müderrislik yaptı. Sultan İkinci Murâd Hân devrinde Varna Savaşı'ndan önce, 832 (m. 1429) senesinde Kadıaskerliğe ta'yin edildi. Molla Hüsrev, Fâtih Sultan Mehmed Hân tahta geçince de bu göreve devam etti. Memleketi iç ve dışta huzûra kavuşturduktan sonra, Sultan İkinci Murâd Hân tahttan çekilmiş, yerine oğlu Fâtih Sultan Mehmed'i oturtmuştu Ancak düşmanlar, Sultan'ı çocuk yaşta görüp, bir takım huzûrsuzluklar çıkarmak istediler. Bunun üzerine İkinci Murâd tekrar tahta geçti ve Fâtih Sultan Mehmed'i Manisa'ya gönderdi, ilim adamlarından çoğu, birer behâne ileri sürerek, Manisa'ya gitmek istemediler. Molla Hüsrev, kadıaskerlikten istifâ ederek, Şehzâde ile birlikte Manisa'ya gitmeye karar verdi. Fâtih, onun bu kararını duyunca; "Vazifenize devam edin, zira memleketin size ihtiyâcı var" dediyse de, Molla Hüsrev hazretleri; "Tahttan ayrılıp Manisa'ya giderken sizi yalnız bırakmam uygun olmaz, müsâade buyurun geleyim" diyerek samimiyetini bildirdi ve birlikte Manisa'ya gitti. Fâtih Sultan Mehmed bu muhterem âlimden çok faydalandı ve ondan bir kısım ilimleri tahsil etti.

Fâtih Sultan Mehmed Hân tekrar tahta geçince, o da İstanbul'a geldi. İstanbul'da Galata ve Üsküdar kadılıklarına ta'yin edildi. Bu arada Ayasofya müderrisliğini de yürüttü. Bir ara Bursa'ya gidip bir medrese kurarak ilim öğretmekle meşgûl olduğu sırada, Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından İstanbul'a da'vet edilerek, İkinci Osmanlı şeyhülislâmı Fâhrüddîn-i Acemî'nin vefâtı üzerine, 865 (m. 1460)'de şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Molla Hüsrev, yirmi sene, adâlet ve hakkaniyetle şeyhülislâmlık vazîfesini yürüttü.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, Molla Hüsrev'i çok takdîr ederdi. Molla Hüsrev'den söz ettiği zaman; "Zamanımızın Ebû Hanîfe'sidir." diyerek, teveccüh ve sevgisini belirtirdi. Bir defasında bir düğün yemeğinde, hocası Molla Gürânî'yi sağ yanına, Molla Hüsrev'i sol yanına alarak oturmak sûretiyle iltifâtta bulunmuştu.

Molla Hüsrev; orta boylu, gür sakallı, kıymetli elbise giyen, başında küçük bir sarığı olan, heybetli, tevâzu sahibi bir zât idi. Güzel ahlâk sahibi, vakûr, yüksek ilmiyle İslâm dînine uymakta gayretli ve titiz idi. Bu sebeple, halkın ve devlet adamlarının sevgisini ve hayranlığını kazanmıştır. Medresede derse gideceği zaman talebeleri onun evinin önünde toplanır, saygı ve ta'zimle onu medreseye götürür ve yine o şekilde evine getirirlerdi. Büyük âlim, yalnızlığı ve kendi işini kendisi görmeyi severdi. Konağında birçok hizmetçiler olduğu hâlde, Molla Hüsrev hiçbirini kendi hizmetinde kullanmaz, odasını kendisi süpürür, lâmbasını kendisi yakardı.

Molla Hüsrev, Edirne'de Şah Melik Medresesi'nde müderris iken, Sa'deddîn Teftâzânî'nin "Mutavvel" adlı eserine haşiye yazmıştı. Seyyid Ahmed Kırımî Edirne'ye geldiğinde, o beldenin ileri gelen âlimleriyle ilmî sohbetlerde bulundu. Molla Hüsrev, yazmış olduğu haşiyeyi Seyyid Ahmed Kırımî'ye götürünce, Seyyid Ahmed Kırımî, kitaba tenkid gözüyle bakıp, ba'zı yerlerine i'tirâz işâretleri koydu. Bu duruma üzülen Molla Hüsrev, Edirne'nin bütün âlimlerini, Seyyid Ahmed Kırımî'nin bulunduğu bir ziyâfete da'vet etti. Yemekten sonra kendinin ve Kırımî'nin sözlerini tahkîk edip, tatlı bir lisanla Kırımî'nin sözlerinin uygun olmadığını anlattı. Bunun üzerine Seyyid Ahmed Kırımî' Molla Hüsrev'in yazdığı sahife ve satırların doğru olduğunu tasdik edip, hatâsını i'tirâf etti. Böylece Molla Hüsrev'in ilmî üstünlüğü isbatlanmış oldu.

Molla Hüsrev, birçok talebe yetiştirmiş olan kıymetli bir fıkıh âlimi olduğu gibi, bir şâir olarak da tanınmıştır. Molla Hüsrev, önceki âlimlerin kitaplarından hergün iki yaprak yazmayı âdet hâline getirmişti. Vefât ettiği zaman terekesinde (geriye bıraktığı şeyler arasında) kendi el yazılarıyla yazılmış pekçok nefis eserler çıkmıştır. Ömrünü ilim öğretmek ve yazmakla geçiren Molla Hüsrev'in, birçok kıymetli eserleri vardır. Bu

eserlerinin önemlileri şunlardır: 1- Dürer-ül-hükkâm fî şerh-i Gurer-il-ahkâm: Fıkha dâir olan, sık sık müracaat edilen bu en önemli eseri, bütün Türk Osmanlı medreselerinde şerhleri ile beraber ders kitabı gibi ta'kib edilmiştir. Molla Hüsrev, bu eserini 877 (m. 1472) senesinde yazmağa başlamış, 883 (m. 1477) senesinde bitirerek Fâtih Sultan Mehmed Hân'a takdim etmiştir. Kendi el yazısıyla Fâtih Sultan Mehmed'e hediye ettiği "Dürer" nüshası, İstanbul'da Köprülü Kütüphânesi'ndedir. 2- Şerh-ül-miftâh, 3- Şerhu Telvîh, 4- Şerhu Usûl-ül-Pezdevî, 5-Hâşiyetü Evâili Tefsîri Kâdı Beydâvî, 6- Hâşiyetü Mutavvel lit-Teftâzânî, 7-Mir'ât-ül-usûl fî şerh-i mirkât-ül-vüsûl, 8- Mirkât-ül-vüsûl fî ilm-il-usûl, 9-Nakîd-ül-efkâr fî redd-il-enzâr, 10- En'âm sûresi tefsîriyle ilgili risale, 11- Şerhu Telhis el-Miftâh lil-Kazvînî.

Molla Hüsrev, kıymetli eseri Gurer ve Dürer Mukaddimesi'nde şöyle buyurmaktadır:

"Dünyâ ve âhırette insanın şerefi ve iki âlemde üstün derecelere nail olması, ancak doğru i'tikâdda (Ehl-i sünnet i'tikâdında) olmak ve sâlih amel işlemesiyledir."

Allahü teâlâ, Peygamberimizi (s.a.v) Peygamberlerin sonuncusu ve en doğru yolu gösterici olarak gönderdi. O'ndan sonra da O'nun ümmetinden büyük âlimler yarattı. Bu âlimler de, O'nun bildirdiklerini, insanların anlıyacakları bir şekilde îzâh ettiler. Allahü teâlâ, bu âlimlerden dört mezheb imamını seçti. Bu büyüklerin ihtilâfını rahmet kıldı. Diğer fıkıh âlimleri de bu âlimlerin mezheblerine göre fetvâ verdiler. Allahü teâlâ, bu büyük âlimler arasında da, en büyük İmâm ve yüksek himmet sahibi, ümmetin ve dînin kandili İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Nu'mân bin Sâbit'i seçti. Onun yaptığı hizmet sebebiyle, Allahü teâlâ onun makamını Cennetin en yüksek derecesinden eylesin. Şüphesiz ki, Ebû Hanîfe'nin dînî hükümlere dâir bildirdiği şeyler, dalgaları birbirlerine çarpan bir deniz, hattâ sapıklığın karanlığını gideren parlak bir kandildir."

Molla Hüsrev'in, Gurer ve Dürer kitabında rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Çocuklarınıza namaz kılmasını öğretiniz, yedi yaşına gelince namazı emrediniz. On yaşına gelince, kılmazlarsa, döverek kıldırınız."

"Ameller, niyetlere göredir."

"İslâm dîni beş şey üzerine kurulmuştur. Bunlar: Allahtan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun Resûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve hac etmektir."

"Bir kimse yabancı bir kadına şehvetle bakarsa, kıyâmet gününde onun gözlerine kurşun dökülür."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 122

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 279

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 342

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 187

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 211

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 135

7) Devhat-ül-Meşâyıh sh. 8

8) Gurer ve Dürer Mukaddimesi

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 91, 113, 474, 497, cild-2, sh. 1144, 1157

10) Brockelmann Gal-2, sh. 266

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1038

12) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 186

MOLLA VİLDÂN (Muhammed bin Yeklek)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, Osmanlı kadıaskeri. İsmi Muhammed bin Yeklek olup, Vildân lakabıyle meşhûr oldu. Doğum târihi ve yeri bilinmeyen Molla Vildân, 893 (m. 1488) senesinde vefât edip, İstanbul'un Vefâ semtinde Molla Gürânî Câmii civarına defnedildi.

Molla Vildân, asrının en meşhûr âlimlerinden ilim öğrenip, en gözde medreselerde ders okudu. Fıkıh, tefsîr, kırâat, Arabî ilimler ve fen bilgilerinde yetişti. İlminin kıymeti takdîr edilip, Gelibolu'ya kadı ta'yin edildi. Gelibolu'da adâletle hükümler verip, Allahü teâlânın ihsân ettiği huzûr ve rahat içinde, insanların dünyâ ve âhıret saadetine kavuşmaları için çalışmalarına yardımcı oldu. İlmi ve kabiliyeti, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyeti ile herkesin sevgisini kazandı. Vezîr Mahmûd Paşa, bir vesile ile Molla Vildân'ı tanıyıp, takdîr etti. Fâtih Sultan Mehmed Hân'dan rica edip, böyle kabiliyetli birinin İstanbul'a naklinin lâzım olduğunu arzetti. Molla Vildân, İstanbul'a geldikten bir müddet sonra kadıasker rahatsızlandı. Pâdişâh'ın emriyle Molla Vildân, Rumeli kadıaskeri ta'yin edildi. Molla Vildân, genç olmasına rağmen, bu vazîfeyi hakkıyla yürütüp, büyük-küçük herkesin takdîrini kazandı. Kadıaskerin hastalığı geçip, vazîfesine başlayınca Molla Vildân, Bursa'da Sultan Murâd Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Taliblerine ilim öğretip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirdi. Daha sonra Bursa kadılığına ta'yin edildi. Molla Vildân'ın ihlâsını, adâlet ve ilmini takdîr edip değerlendirmek isteyen Fâtih Sultan Mehmed Hân, onu kadıaskerliğe ta'yin etti. Bir miktar kadıaskerlik yaptıktan sonra, ba'zı şikâyetler üzerine vazîfeden alındı. Sultan Bâyezîd Hân zamanında tekrar Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. Uzun seneler Allahü teâlânın kullarına adâletle hizmet edip, tâliblerine doğru yolu gösterdi, insanlara nasihat edip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenerek, bildiklerine riâyet etmelerini tavsiye etti.

Molla Vildân'ın, Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında Dâvûd Paşa ile ilgili bir fetvâsı meşhûrdur Fetvâya sebep olan hâdise ve neticesi, "Şakâyık-ı Nu'mâniyye"de şöyle anlatılır:

Rumeli beylerbeyi olan Dâvûd Paşa, yaptığı bir işten dolayı Edirne kadısına şikâyet edilir. Kâdı efendi de, Dâvûd Paşa'ya adam gönderip, yapmakta olduğu o işten vazgeçmesi husûsundaki hükmünü bildirir. Dâvûd Paşa, hiç aldırış etmez. Kâdı efendi, bizzat kendisi Dâvûd Paşa'ya gider. O işten vazgeçmesini ihtar eder. Aralarında tartışma çıkınca, Dâvûd Paşa, kadı efendiye birkaç defa vurur. Durum Fâtih Sultan Mehmed Hân'a arzedilince, Hakân-ı a'zam Sultân-ı muazzam Fâtih Sultan Mehmed Hân şöyle emir verdi:" "Şeri'atin hizmetçisi olan kadıyı döven, dîni tahkir etmiş olur. O hâlde onun katli lâzımdır" dedi. Emrin acele yerine getirilmesini istedi. Paşalar, beyler, kim varsa Dâvûd Paşa'ya şefaatçi oldular. Böyle bir kumandanın öldürülmesini uygun görmediler. Pâdişâh vazgeçmedi. Sonunda gidip, kadıasker Vildân Efendi'yi buldular. Durumu söyleyip fetvâ istediler. Kadıasker Vildân Efendi: "Eğer ki, kadı efendiyi kadılık makamında dövse idi; katli lâzım olurdu. Amma, kadı efendi yerinden kalkıp, Dâvûd Paşa'nın mekânına gitmiş olduğu için katli lâzım değildir" diye fetvâ verdi. Fâtih Sultan Mehmed Hân, Dâvûd Paşa'nın katlinden vaz geçip, bizzat kendisi değnekle dövdü. Dâvûd Paşa, tam dört ay yataktan kalkamadı. Dâvûd Paşa, tövbe edip, pişman oldu. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyette kusur etmiyeceğine söz verdi. O günden sonra Pâdişâhla aralarında ünsiyet peyda olup, vezirlik payesine kadar yükseldi. İkinci Bâyezîd Hân zamanında da vezîr-i a'zam oldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 215

2) Tâc-üt-tevârih cild-2 (hatime kısmı)

MOLLA YEGÂN

Osmanlı devrinde yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Yegân bin Armağan bin Halîl'dir. Molla Yegân diye meşhûr oldu. Aslen Aydınlı idi. Doğum târihi bilinmemektedir. 857 (m. 1453) târihinde Bursa'da vefât etti. Vefât târihinin başka senelerde olduğuna dâir de rivâyetler vardır. Bursa'da Yıldırım İmâreti yanındaki mektebe defnedildi. Bugün mezarından eser yoktur.

Çocukluğu Aydın'da geçti. Orada temel bilgileri öğrendi. Aydın'daki âlimlerden öğrenebileceği bilgilere sahip olduktan sonra Bursa'ya gitti. Bursa'da Molla Fenârî'den ilim öğrenip icâzet aldı. Bursa'da çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Kendi adıyla anılan Molla Yegân Medresesi'nde senelerce müderrislik yapıp, tâliblerine ilim öğretti. Molla Fenârî'nin vefâtından sonra, başmüderris ve Bursa kadısı oldu. Sultan İkinci Murâd Hân, bu kıymetli ilim adamını çok severdi. Ona sık sık ihsân ve iltifâtlarda bulunur, nasihatlerini dinlerdi. Hattâ Molla Fenârî'den sonra onu Osmanlı Şeyhülislâmlığına ta'yin ettiği söylenir. Buna göre Molla Yegân (radıyallahü anh), Osmanlı Devleti'nin üçüncü şeyhülislâmı olmaktadır. Molla

Yegân'la Sultan İkinci Murâd arasındaki yakınlığa; Molla Gürânî'nin Bursa'ya getirilmesi hâdisesi en güzel örnektir. Bu hâdise şöyle olmuştu: Molla Yegân hacca gitmiş Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevveredeki mübârek yerleri ziyâret etmekle, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) ayak bastığı yerlere ve kabr-i şerîfine yüz sürmekle şereflenmişti. Hac esnasında, Molla Gürânî ile tanıştı. Ondaki eşsiz ilmi, dinindeki olgunluğu ve güzel ahlâkını gören Molla Yegân, böyle bir âlimin ancak Osmanlı mülkünde kıymet bulacağını ifâde edip, Molla Gürânî'yi Bursa'ya da'vet etti. Beraberce Bursa'ya geldiler. Molla Yegân, Sultan Murâd Hân'ın huzûruna varınca, Sultan; "Onca yer gezip, gördün, bize ne hediye getirdin?" diye suâl etti. Molla Yegân da; "Tefsîr ve hadîs ilimlerinde yetişmiş bir âlim getirdim" cevâbını verdi. Molla Gürânî'yi getirip, Pâdişâh'a takdim etti. Pâdişâh da onun ilmini takdîr edip, Hüdâvendigâr Gâzî Medresesi müderrisliğine ta'yin etti. Daha sonra Manisa'da bulunan Şehzâde Mehmed'e (Fâtih'e) hoca ta'yin edildi.

Herkesin sevgisine mazhar olan Molla Yegân, keskin zekâlı ve yumuşak huylu bir zât-ı muhterem idi. Dîne uymakta, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını gözetmekte, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) güzel ahlâkı ile ahlâklanmakta, insanlara dînini öğretmekte çok ileri idi. Yüzü ak, boyu uzun ve sakalı gürdü. Çok cömert olup, Allahü teâlânın dostları ile yemek yiyip sohbet etmekten çok hoşlanır, onlar için nadide sofralarda lezîz yemekler hazırlatırdı. Fakir-zengin herkesi sofrasına da'vet eder, o sofradan herkes doymuş olarak kalkardı.

Ömrünü, ilim öğrenmek ve ilim öğretmekle, Allahü teâlâya ibâdet etmekle geçiren Molla Yegân, pekçok talebe yetiştirdi. Yetiştirmiş olduğu talebeleri arasında; başta oğulları Yegânzâde Mehmed Paşa ve Yegânzâde Molla Sinâneddîn Yûsuf Bâlî olmak üzere; İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey, Karamanlı Küçük Ya'kûb, İbn-ül-Hatîb Molla Tâceddîn İbrâhim, Ayasolug Çelebisi Molla Mehmed, Molla Halîl Hayreddîn, Hacı Hasenzâde Molla Mehmed, Şeyhülislâm Efdalzâde Hamîdüddîn gibi âlimler vardı.

Daha çok talebe yetiştirmekle meşgûl olan Molla Yegân, kitap yazmaya pek fırsat bulamamış ba'zı meşhûr kitapların kenarlarına haşiyeler ve "Risâletün fîl-hulle" adlı bir eser yazmıştır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 99

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 199

3) Tâc-üt-tevârih (Ulemâ kısmı)

4) Keşf-üz-zünûn sh. 861

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 211

MÜBÂREK BUHÂRÎ

Evliyânın meşhûrlarından. Baba Şeyh Mübârek Buhârî ismiyle tanınmıştır. Hicri dokuzuncu asırda yaşamış bir âlimdir. Doğum ve vefât târihi kaynaklarda kaydedilmemiştir. "Silsile-i âliyye" denilen evliyânın meşhûrlarından olan seyyid Emîr Külâl hazretlerinin oğlu Seyyid Emîr Hamza'nın talebesidir. Seyyid Emîr Külâl'in talebesi olduğu da rivâyet edilmiştir. Evliyânın meşhûrlarından olan Hâce Muhammed Pârisâ, Mübârek Buhârî'nin de sohbetinde bulunup feyz almıştır.

Bir menkıbesi şöyledir: Mübârek Buhârî hazretleri, birgün Muhammed Pârisâ hazretlerinin evine gitmişti. Muhammed Pârisâ (kuddise sirruh), ondan, oğlu Ebü'n-Nasr için duâ istedi. O da duâ için Fâtiha-i şerîfeyi okumaya başladı. Fakat daha bitirmeden dışarı çıkıp, kalan kısmını da dışarıda okuyup tamamladı. Bunun sebebini sorduklarında; "Ben Fâtiha'yı okumaya başlayınca, eve o kadar melek doldu ki, bana yer kalmadı zannedip dışarı çıktım" demiştir.

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât sh. 69

MUHAMMED ASGAR CEZERÎ (Ebü'l-Hayr Muhammed bin Muhammed)

Kırâat âlimi. İsmi, Muhammed Asgar bin Muhammed bin Muhammed bin Yûsuf el-Cezerî olup, künyesi Ebü'l-Hayr'dır. Meşhûr kırâat âlimi İbn-i Cezerî'nin (Şeyh Muhammed Cezerî'nin) ikinci oğullarıdır. Birincisinin adı da "Muhammed"

olduğundan, ondan ayrılması için buna “Muhammed Asgar” denilmiştir. 789 (m. 1387) senesi Cemâzil-evvel ayında doğdu. Onun doğduğu sene, büyük kardeşi Ebü’l-Feth Muhammed Ekber, kırâat ilmini okuyup tamamlamıştı. 869 (m. 1464) senesinde vefât etti.

Babası Şeyh Muhammed Cezerî, “Tabakât-ül-kurrâ” adlı eserinde onu şöyle anlatır: “Bu oğlum, 789 (m. 1387) senesi Cemâzil-evvel ayında dünyâya geldi. O zaman Mısır’dan dönmüştük ve ağabeyi kırâatini tamamlamıştı. Bu oğluma da asrın âlimleri ve evliyâsı icâzet verdi. Sonra ben ve ağabeyisi ile Mısır’a hicret edip, asrın büyük kırâat âlimlerinden “Şâtıbiyye”yi ve diğer kırâat kitaplarını, Şam’a dönünce de “Sahîh-i Buhârî”yi dinledi. Ben Anadolu’ya geldiğim zaman, 801 (m. 1398) senesi idi. Bu oğlum da yanımdaydı. Kur’ân-ı kerîmin tamâmını ezberleyip, hatm-i Kur’ân ile namaz kılıp, “Mukaddeme” ve “Cevhere” kitaplarını ezberledi. 803 (m. 1400) yılı Zilhicce ayında, bütün “Kırâat-i aşere”yi benden tamamladı. Sonra yine son hatminde, “Kırâat-i aşere”yi tekrar edip, 804 (m. 1401) yılı Zilhicce ayının dokuzuncu, ya’nî Arefe günü hatmini bitirdi. Günlerden Pazartesi idi. Sene 807 (m. 1404) idi. Sonra Şîrâz’a kadar benimle geldi. Orada da “Kırâat-ı aşere”yi eksiksiz tamamladı. Sene 809 (m. 1406) idi.”

Muhammed Asgar Cezerî, Osmanlı Sultânı Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından “Nişancı” olarak ta’yin edilmişti. (İlk Osmanlı devlet teşkilâtında, nişancılık me’mûriyetinin vazîfe ve yetkileri, “Fâtih Kânûnnâmesi”nde geniş olarak yer almaktadır. Bu Kânûnnâme’ye göre, Merkezî idârede vezirlik, kadıaskerlik, başdefterdarlıktan sonra en büyük vazîfe, nişancılık idi. Devletin haricî muhâberâtına (haberleşmelerine) o bakmakta ve tuğra çekmekte idi. Pâdişâh adına yazılan ferman, berât, mensûrnâme, mektûp, âhidnâme, hüküm gibi devlet resmî evraklarının baş tarafına, pâdişâhın imzası demek olan “nişân”ı koymak, diğer bir ifâde ile tuğra çekmek bunun vazîfesi idi.) Büyük bir âlim ve çok güzel yazısı olan Muhammed Asgar’ın yazışma usûlünü iyi bildiğini, ahlâkının güzelliğini ve ilminin çokluğunu öğrenen Fâtih Sultan Mehmed Hân, onu devletin mühim işlerini yürütmekle görevli nişancısı yaptı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 62

2) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 58

MUHAMMED BİN AHMED

Tefsîr, hadîs, nahiv ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Yûsuf bin Haccâc el-Velevî es-Seftî’dir. 790 veya 796 (m. 1393) senesinde doğdu. 854 (m. 1451) senesinde, Zilhicce ayının başlarında Salı günü vefât etti. Cenâze namazını, Şafiî mezhebindeki hadîs âlimlerinden Münâvî kıldırdı. Süyûtîlerin akrabalarının bulunduğu türbeye defnedildi.

Kâhire’de büyüdü. Kur’ân-ı kerîmi, Umde, Tenbîh, İbn-i Mâlik’in Elfiye’sini ve daha başka kitapları ezberledi. Bu kitapları bir grup âlimin huzûrunda okudu. Ebû Amr, Nâfi’, Şerefüddîn Ya’kûb el-Cevşenî ve Şemsüddîn en-Neşevî de bu âlimler arasında idi. Fıkıh ilmini Celâlüddîn Bülkînî ve Beycûrî’den öğrendi. Şemsüddîn Şettenûfî ve Fethûddîn el-Bâhî ve daha başka âlimlerden nahiv ilmi tahsil etti. Daha sonra İzzeddîn bin Cemâ’a’nın derslerine devam etti. Ondan; fıkıh, hadîs, tefsîr, Arabca, mantık, me’ânî ve beyân ilimlerini öğrendi. Cemâliyye Medresesi müderrisi Hümâm Acemî’den, Hâvî kitabından ba’zı bahisler okudu. İzzeddîn bin Abdüsselâm Bağdâdî’den aklî (fennî) ilimlere dâir birçok kitap okudu. Hadîs âlimi Alâüddîn Buhârî’nin derslerinde bulundu. İbn-i Hacer Askalânî’den Sahîh-i Buhârî ve başka hadîs kitaplarını okudu. Daha önce de hadîs hafızlarından Heysemî ve Takıyyüddîn Decvî’den; Sa’düddîn Muhammed bin Muhammed bin Muhammed el-Kumnî, Halâvî, Şihâbüddîn bin Nâsih, İzzeddîn bin Cemâ’a gibi hadîs âlimlerinden; Zeynüddîn Irâkî’den, Tenûhî’den hadîs-i şerîf dinledi. Şerefüddîn bin Kevîk’den de icâzet aldı. Celâlüddîn Bülkînî’nin yerine kadılık vekâletinde bulundu.

Birkaç defa hacca gitti. Ba’zı kereler Mekke’de ikâmet ederdi. Mekke ve Medine’deki büyük âlimlerle görüştü. Onlardan hadîs-i şerîf dinledi. Büyük âlimlerle beraber olmayı severdi. Bu âlimlerin sevgisini kazandı. Onlardan çok istifâde etti. 827 (m. 1423) senesinde Cemâliyye Medresesi müderrisliğine getirildi. Burada talebelere tefsîr dersleri okuttu. Yine orada 833 (m. 1429) senesinde tasavvuf dersleri verdi. Zâhir Çakmak ile aralarında muhabbet vardı. O, Âhur beldesinin

vâlisi iken, Muhammed bin Ahmed'in yanına gelir, sohbetlerinde bulunur, yemeğini yerdi. Sultan olunca, yanından hiç ayırmaz oldu. Zâhir Çakmak, âlimleri seven, onların sözlerini dinleyen bir kimse idi. Yapacağı işlerde âlimlerle istişâre eder, onlara danışırdı. Sultan olunca da, Muhammed bin Ahmed'in ilminden ve sohbetlerinden istifâde etmek için, onu, 842 (m. 1438) senesinde Beyt-ül-mâl'ın idârecisi yaptı. Daha sonraki senelerde ise, giyim-kuşam işlerine bakmakla görevlendirdi. Malları bir hayli çoğalmasına rağmen, sıkıntı içinde yaşardı. Sultan tarafından 849 (m. 1445) senesinde de Mensûri Hastahânesine bakmakla vazîfelendirildi. Bu hastahânenin ve vakıflarının îmâr edilmesine çalıştı. Yine Cemâliyye Medresesi'nin binası ve vakıflarının ta'mir işiyle de ilgilendi. Buraya müderrisler ta'yin ettirerek, çok talebe yetişmesini te'min etti. İmâm-ı Şafiî Medresesi yakınındaki Selâhiyye Medresesi'nin müderrisliğini de yapardı. Önceleri o medresede zamanın âlimlerinden Kayâtî ders verirdi.

Başkadılık vazîfesinde de bulunan Muhammed bin Ahmed, Mekke'de ve Medine'de bulunan vakıf binâlarının ta'mirinde çok gayret gösterdi. Bunun için çok para harcadı. Vakıf gelirlerinin çoğalmasını sağladı.

Devamlı Kur'ân-ı kerîm okurdu. Çok ibâdet eder, devamlı oruç tutar, teheccüd namazı kılardı. Özellikle Ramazan gecelerinde daha fazla ibâdet ederdi. Ramazan'da Ezher Câmii'nde her gece iki rek'at namaz kılar, bu iki rek'atta Kur'ân-ı kerîmin tamâmını okurdu. Allahü teâlâya yalvararak çok ağlardı. Allahü teâlânın yasak ettiği şeylerden çok sakınırdı. İhtiyâcı olanlara, fakirlere, kimsesizlere çok fazla yardım ederdi. Fıkıh âlimlerine ve talebelerine yardım eder, ihtiyâçlarını giderirdi. Her sene beş a'mâyı (körü) giydirir, ihtiyâçlarını karşılar, yüz dinar vererek hacca gitmelerini te'min ederdi. Çok güzel, te'sîrli ve yüksek sesle konuşurdu. Hâfızası çok kuvvetliydi. Onun yüksek makamından ve ilminden istifâde etmek için, fâzıl kimseler yanına gelirlerdi. Evinde ve başka yerlerde verdiği derslerinde bulunurlardı. Ondan tefsîr ve daha başka ilimlere dâir kitaplar okurlardı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 118

MUHAMMED BİN AHMED FERGAL

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed Fergal'dir Çok kerâmetleri görüldü. 860 (m. 1456) senesinde, Mısır'ın güneyindeki Sa'îd şehrinde vefât etti. Ebî Tîc'deki dergâhında defnedildi. Belde halkınca kabri ziyâret edilmektedir. Kerâmetlerinden ba'zıları şunlardır.

Bir hasta kadın vardı. Canı Hindistan cevizi istedi. Aradılar taradılar, Mısır'da bulamadılar. Üstelik Mısır, Hindistan cevizinin yetiştiği yer değildi. Muhammed Fergal bu durumdan haberdâr oldu ve Nakib Muhaymir'i çağırıp; "Ey Muhaymir! Şuraya git, orada bir ağaç bulacaksın. Ondan beş adet Hindistan cevizi kopar getir" buyurdu. Muhaymir oraya gidip ma'lûm ağacı buldu. Beş ceviz koparıp getirdi. Kadıncağıza gönderdiler. Aradan çok geçmedi; Muhaymir daha önce ta'rîf buyurulan yere gitti ise de, o ağacı bulamadı.

Bir defasında şeyh-ül-İslâm İbn-i Hacer Mısır'a geldi. Bu arada bir mes'ele sebebiyle Muhammed Fergal'e uğradı. İçinden; "Allahü teâlâ, ilim tahsilinde bulunmamış birine evliyâlık vermez. Verecek olsa, ilim de ihsân eder" şeklinde ba'zı şeyler geçti. O esnada, bu düşünceler Muhammed Fergal'e ma'lûm olup; "Kâdı efendi, olduğunuz yerde kalınız!" buyurup, onu tutup kuvvetli bir şekilde sarstı ve; "Allahü teâlâ, beni ihsânı ile velî olarak seçti ve ilim de nasîb etti" buyurdu.

Birgün Muhammed Fergal'in huzûruna hıristiyan râhiblerinden biri geldi. O anda canı kavun istedi. Kavun-karpuz mevsimi de değildi. Muhammed Fergal, kerâmet olarak bir kavun getirdi ve o kişi derhâl müslüman oldu.

Birgün Nakib Muhaymir'in kızını timsah kaptı. O ağlayarak Muhammed Fergal'in huzûruna gelip durumu anlattı. Muhammed Fergal de; "Hemen o timsahın kızını kaptığı yere git. Yüksek sesle; ey Timsah! Seni Muhammed Fergal çağırıyor de" buyurdu. Muhaymir gidip denileni yaptı. Timsah derhâl geri dönüp nehirden çıktı. Yollarda bir merkeb gibi yürüyüp, Muhammed Fergal'in yanına geldi. Halk bu duruma çok hayret etti. Timsah gelince, Muhammed Fergal demirciye emredip, onun dişlerini söktürdü. Sonra timsaha emredip, kızcağızı karnından çıkarmasını söyledi. Timsah, kızı canlı,

fakat baygın bir durumda çıkardı. Bundan sonra o beldeden hiç kimseye zarar vermiyeceğine söz verip, ağlıyarak oradan ayrıldı ve nehire indi.

Birisi, Muhammed Fergal hakkında uygun olmayan sözler söyledi. Muhammed Fergal bunu işitince; “Kendisi için iyi etmedi” buyurdu. Kısa bir zaman sonra o kişinin dilinin tutulduğu işitildi.

Muhammed bin İnan anlatır: “Ben gençliğimde Muhammed Fergal’i ziyâret maksadı ile yola çıktım. O benim gelişimi, ben daha oraya varmadan talebelerine anlatmış ve; “Şu ânda Muhammed bin Hasen A’rec bizi ziyârete geliyor” diye buyurmuş.”

Nasrânî (hıristiyan) bir kadının çocuğu hasta oldu. Bu kadının Muhammed Fergal’e hüsn-i zannı olup, onun büyüklüğüne inanırdı. Çocuğum hastalıktan kurtulursa, Muhammed Fergal’e bir halı vermeyi adadım dedi. Muhammed Fergal’e, bu kadının niyeti ve bütün yaptıkları ma’lûm oldu. Buyurdu ki: “Şimdi halının yününü hazırladılar. Yünü büktüler (eğirdiler) ve dokumaya başladılar.

Bitirdiler. Vermek üzere yola çıktılar. Şu ânda falan yere getirdiler. Şimdi de kapının önünde, biriniz çıkıp alsın.” Dışarı çıkıp baktıklarında, halıyı kapının önünde buldular. Muhammed Fergal, halıyı getireni çağırtıp, ağırlayıp hediyeler verdi. “Yum gözünü” buyurdu. O kişi, kendini bir ânda memleketinde buldu.

Muhammed Fergal’den evleneceğinde fazla mehir istediler. O da; “Şu kuyunun başına gidin ve Muhammed Fergal’in emri var, bir kova altın, bir kova da gümüş vereceksin deyin” buyurdu. Gidip baktıklarında, orada bir kova altın, bir kova da gümüşün olduğunu gördüler. Bunun, Muhammed Fergal’in kerâmeti olduğunu anladılar.

Birgün İbn-i Zerâzîri, Muhammed Fergal’in ziyâretine geldi. Edeble elini öptü ve oturdu. O zaman Fergal buyurdu ki: “Birçok yerlere hükmeden biri olacaksın.” Çok geçmeden sultan onu memleketin genel vâlisi olarak ta’yin etti.

Bir zaman Muhammed Fergal, Mısır’daki vâliye elçi gönderip, çiftçiler ile ilgili bir mes’elenin hallini istedi. Vâli, gelen elçinin yüzüne karşı Muhammed Fergal hakkında uygunsuz şeyler söyledi ve üstelik; “Git hocana söyle, iki yüzlü hîleci olmasın” dedi. Elçi geri dönüp, olanı biteni anlattı. Bunun üzerine Muhammed Fergal, parmağını toprağı delercesine yere götürdü. Çok geçmeden sultânın o vâliyi vazîfeden aldığı ve evinin de başına yıkılmasını emrettiği haberi geldi. Orası Tûlûnoğlu Câmii yanı olup, harap bir hâldedir.

Birisi Muhammed Fergal’in yanına geldi ve Kur’ân-ı kerîm okumaya başladı. Bir aralık yanıldı. Fergal’den başka kimse yanlışını farketmedi ve; “Yanıldın” buyurdu. O kişi; “Sen hafız değilsin, benim yanıldığımı nasıl anladın” dedi. Muhammed Fergal de; “Semâya yükselen bir nûr görüyordum. Birden kesildi, İki nûr arasında bir ayrılma oldu. İşte o zaman yanıldığını anladım” buyurdu.

Buyurdu ki: “Evliyâ tasarruf sahibidir. Her kimin bir haceti olursa, kabrime gelsin, yüzüme karşı dursun, arzusunu bana söylesin. Allahü teâlânın izniyle onun hacetini gideririm.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 163

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 101

MUHAMMED BİN MÛSÂ (İbn-i Mûsâ)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Mûsâ bin Ali bin Abdüssamed bin Muhammed bin Abdullah el-Merrâkûşî’dir. Mekke’de doğup büyüdüğü için “Mekkî” de denilmektedir. Künyesi Ebü’l-Berekât ve Ebü’l-Mehâsin olup, lakabı Cemâleddîn’dir. “İbn-i Mûsâ” diye meşhûr oldu. Afîf-i Yâfiî’nin torunudur. Aslen Merrâkûş şehrindendir. 789 (m. 1387) senesi Ramazan ayının üçüncü günü Mekke’de dünyâya geldi ve orada yetişti. 823 (m. 1420) senesi Zilhicce ayının onsekizinde, Cum’a günü sabah namazından sonra Mekke-i mükerremede vefât etti. Birgün önce vasıyyetini yazmıştı. Cum’a namazından sonra cenâze namazı kılınıp, Cennet-ül-muallâ kabristanına defnedildi.

Küçük yaşta Kur’ân-ı kerîmi ve daha birçok kitapların metinlerini ezberledi. İlim tahsili için çeşitli şehirlere seyahatlerde bulundu. İbn-i Mûsâ, hafızlığını tamamladıktan sonra; “Umde”, “Tenbîh”, kelâm ve usûl-i fıkıhta “Minhâc”,

nahivde “Elfiye” ve daha başka kitapları da ezberledi. Bunları âlimlere arz etti. Mekke’de Cemâleddîn bin Zahîre’den fıkıh ilmini okudu ve ondan çok istifâde etti. Ondan ve Şemseddîn el-Mu’îd’den Arabî dil ve edebiyat ilimlerini de öğrendi. Arab dili ve edebiyatı alanında üvey babası Halîl bin Hârûn el-Cezâirî’den de çok istifâde etti. Yine Medine’de Zeyneddîn el-Merâgî’den de fıkıh öğrendi. Ondan, bizzat fıkıh ilmine dâir yazdığı “El-Umde fî şerh-il-zübde” kitabını okudu. Bu zât, fetvâ vermek ve ders okutmak husûslarında ona izin verdi. Haremeyn’de (Mekke ve Medine’de) okutulan bütün dersleri ondan okuyup, bu husûsta ilmini arttırdı. İbn-i Cezerî de, fetvâ ve nazım olarak ders okutmada ona izin vermişti.

Hadîs ilmini Cemâleddîn bin Zahîre’den, Veliyyüddîn-i Irâkî’den ve Şeyh İbn-i Hacer’den öğrendi. Takıyyüddîn-i Fâsî’den de Selâhüddîn-i Akfehisî’den de çok faydalandı. İlim öğrenmek yolunda çok uğraştı ve yüksek mertebelere kavuştu. Fıkıh, usûl, ferâiz, hesâb, edebiyat, arûz, me’anî, beyân ve daha başka ilimlerle uğraşmaya devam etti ve emsalleri arasında çok yükseldi. Nesîr ve nazım olarak edebî eser vermekte çok ilerledi. Hadîs ilmiyle meşgûl olması o kadar arttı ki, hadîs-i şerîflerin illetlerini, ilk ve sonraki râvîlerini çok iyi biliyordu. Hadîs-i şerîflerin metinlerini ezberlemekle beraber, âli ve nâzil olanlarını da birbirinden ayırıyordu. Hicaz bölgesinde onun derecesinde yüksek bir âlim çok azdı.

İbn-i Mûsâ, 814 (m. 1411) senesinden sonra çeşitli seyahatler yaptı. Birçok beldedeki âlimlerden ders okudu ve hadîs-i şerîf dinledi. Mekke’de İbn-i Sadîk, Medine’de Merâgî, Dımeşk’da Abdülkâdir Ermevî, Kâhire’de İbn-ül-Küveyk, İskenderiyye’de Kemâleddîn bin Hayreddîn, Bâ’lebek’de Tâceddîn bin Berdes, Haleb’de İbn-i Acemî’nin torunu Hâfız Burhâneddîn-i Halebî, Kudüs’de, Halîlurrahmân’da Meydûmî’nin talebelerinden bir cemâat, Humus’da, Hama’da, Gazze’de, Remle’de ve Yemen’de Mecdüddîn-i Lügavî gibi daha birçok âlimden ders okuyup hadîs-i şerîf dinledi. İlimde yüksek derecelere kavuştuktan sonra, bu seyahatlerinden dönüp Mekke’ye geldi. Mekke ve Medine’de uzun seneler fetvâ verdi ve ders okuttu.

Daha küçük yaşta iken İbn-i Haldûn, İbn-i Arefe, Nişâveri, İbn-i Hatim, Gıyâseddîn-i Âkûlî, Azîz-i Melîcî, Irâkî, Heytemî, Menâvî, İbn-i Mîlak, Tenûhî, İbn-i Ferhûn ve daha başka âlimler ona icâzet vermişlerdi.

Şiirleri de çoktur. Eserlerinden çok istifâde edildi. Birçok âlim onu medh ve sena eyledi. Bunlardan Fâsî, ona çok ta’zim eder, hürmet ve saygı gösterirdi. Onun hakkında dedi ki: “İbn-i Mûsâ, çeşitli ilimlerde emsalleri arasında çok yükseldi. Bilhassa Arab edebiyatında önde bulunuyordu. Çok güzel ma’nâları bulunan şiirleri vardı. Hadîs ilminde ise zamanında Hicaz’da onun bir benzeri yoktu. Topladığı ve te’lîf ettiği eserleri de çok güzeldi. Çok zekî olup, sür’atli yazı yazardı. İffet, siyânet (fakirleri koruma), hayır ve hasenat sahibi idi. Çeşitli ilimlerle ve bilhassa hadîs ilmiyle çok uğraşırdı. Nükteleri çok güzel olup, her müşkile cevap verirdi.”

İbn-i Hacer de onun hakkında diyor ki: “Mürüvvet ve kanâat sahibi olup, belâ ve eziyetlere sabır gösterirdi. Yazdıklarını hep dağıtırdı. Konuşmalarında doğru söyler, mümkün mertebe az konuşurdu. Vakitlerini boş yere geçirmez, hiç kimsenin aleyhinde konuşmazdı.

Kıymetli şerhleri vardır. Başlıca eserleri şunlardır: 1- Şerhu Nûhbet-il-fikr fî mustalahı ehl-il-eser İbn-i Hacer’in “Mustalah-ül-hadîs” adındaki eserinin şerhidir. 2- Muhtasarun fî ulûm-il-hadîs, 3- Kitâbün fil-Mevzû’ât, 4- Kitâb-ün-fî târih-i Medînet-in-Nebeviyye: Bu eserini tamamlıyamamıştır. 5- El-Erbe’ûn fil-hadîs.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 65

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 183, 184

3) El-A’lâm cild-7, sh. 118

4) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-10, sh. 56, 58

MUHAMMED BÜLKÎNÎ

Tefsîr, hadîs, nahiv ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Ömer bin Rislân bin Nusayr Kenânî’dir. Aslen Mısır’daki Bülkîne kasabasından ve meşhûr bir ailedendir. Künyesi Ebü’s-Se’âde, lakabı Bedreddîn’dir. 819 veya 821 (m. 1418) senesinde doğdu. 890 (m. 1485) senesinde Mısır’da vefât etti.

Cenâze namazı, Hâkim Câmii'nde Celâleddîn Bekrî tarafından kıldırıldı ve medresesinin avlusunda dedelerinin yanına defnedildi.

Doğduğu zaman babası, kardeşi Alâeddîn ile beraber Mina'da idiler. Alâeddîn, burada bir erkek kardeşi olduğunu rü'yâda gördü ve bunu hayra yorumladı. Dedesi çocuğun doğumunu tebrik etmeye gelince, torununu sevdi ve hayr duâda bulundu. Anne ve babasının yanında büyüdü. 825 (m. 1422) senesinde daha çocuk iken, annesi ve babası hacca gittiler. Beraberlerinde çocuklarını da götürdüler. Yedi günlük tavaftan sonra, Sirâcüddîn Hüsbânî tarafından orada sünnet edildi. Annesi bir erkek çocuğu olursa, Mescid-i Nebevî'ye gümüş bir kandil vereceğini adamıştı. Burada adağını yerine getirdi.

Mısır'a döndüklerinde, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bu ezberiyle, daha 8-10 yaşında iken hatimle namaz kılardı. O zaman bu yaygın bir âdet idi. Daha sonra Umde kitabını ezberledi. Minhâc, Elfiyet-ün-nahv ve Muhtasar-ı İbn-i Hâcib kitaplarını okudu. Zeynüddîn Bûtîcî, Kayâtî, Venâî ve Alâeddîn Kalkaşendî'den ba'zı kitapları okudu. Bisâtî, Kayâtî, Şerefüddîn Sübkî, Mahallî ve Şirvânî'den usûl dersleri aldı. Kâfiyecî'den kelâm ilmini öğrendi. İbn-i Mecdî'den de ferâiz ve matematik ilimlerini öğrendi. İzzeddîn Abdüsselâm Bağdâdî'den; sarf, nahiv, me'ânî, beyân ve mantık ilimlerini okudu. Bu ara ba'zı âlimlerden tasavvuf dersleri de aldı. Fakîh İbn-i Esed'den kırâat ilimlerini öğrendi. Ebu Amr, Nâfi' ve İbn-i Kesîr kırâatlerini okudu. İbn-i Hacer, Zeynüddîn Zerkeşî ve Ebü'l-Kâsım Nevîrî'den hadîs-i şerîf öğrendi ve ba'zı kitapları okudu. Sahîh-i Buhârî'nin tamâmını hatmetti. 836 (m. 1432) senesinde ba'zı âlimler ona icâzet verdiler. Uzun müddet ilimle meşgûl oldu. Fıkıh, usûl, ferâiz ve diğer ilimlerde büyük âlim oldu. Babasının amcası ve Şerefüddîn Sübkî, fetvâ verme ve ders okutma husûsunda Bülkînî'ye icâzet verdiler. İlim tahsil ettiği, icâzet aldığı hocaları ve diğer âlimler onu pek medh ederlerdi. Tûlûn Câmii'ndeki derslerine; Sa'düddîn bin Deyrî, Bisâtî, Muhibbüddîn bin Nasrullah gibi büyük âlimler gelir, dinlerler idi. Bir ara Eşrefiyye'de hadîs müderrisliği yaptı. Sâlihiyye'de 841 (m. 1437) senesinde, babasının amcası yerine kadılık vekâletinde bulundu. Yine Ebyâr, Tantedâ ve Bilbîs'te de kadılık yaptı. Sonra da Kadıasker oldu. Ba'zı devlet kademelerinde vazîfe yaptı. Mensûriyye Medresesi'nde fıkıh dersleri okuttu.

Her ilimde âlim idi. Fıkıh, nahiv, usûl, münâzara ve diğer ilimleri iyi bilirdi. Çok güzel ve te'sîrli konuşurdu. Çok zekî olup, sâlih kimseleri çok severdi. Sâlihlerden hayatta olanları ve vefât etmiş olanların da kabirlerini ziyâret ederdi. İnsanlık îcâbı bir hatâ işlerse, hemen hatâsından dönerdi. Önceleri Ezher Câmii'nde ders verirdi. Daha başka yerlerde de ders verdiği oldu. Pekçok kimse ondan; tefsîr, hadîs, fıkıh, ferâiz, usûl, Arabca, me'anî, beyân, mantık ve diğer ilimleri öğrendiler. Derslerinde defalarca Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim kitapları okundu.

Bülkînî'nin yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetü alâ tefsîr-il-Beydâvî, 2- Şerhu Mukaddimet-il-Hanâvî, 3- Hâşiyetü alâ habâyâ'z-zevâyâ liz-Zerkeşî: Şafiî fıkhına âit bir eserdir. 4- El-Muhâkemât.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 232

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 95

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 349

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 213

MUHAMMED CEZÛLÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Süleymân bin Ebî Bekr el-Cezûlî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Şerîflerdendir. Doğum târihi bilinmemektedir. Fas'ın Sus şehrinde doğdu. 870 (m. 1465) senesi Rebî'ul-evvel ayının onaltısında, zehirlenerek şehîd edildi. Fas'ın Fugal bölgesinde yaptırdığı câminin bahçesine defnedildi. Seneler sonra Merrâkûş'e nakl edilerek, onun için yaptırılan türbeye defn edildi. Türbesi günümüzde ziyâret mahallidir.

Muhammed Cezûlî, memleketinde bir süre tahsil gördükten sonra, Fas şehrine giderek, Saffârin Medresesi'nde tahsiline devam etti. Tahsilini tamamladıktan sonra tekrar memleketine döndü. Fakat tekrar memleketinden ayrılmak zorunda kaldı. Bu ayrılma hâdisesi şöyle anlatılır: "Muhammed Cezûlî'nin bulunduğu bölgede, iki kabile arasında şiddetli kavga olmuştu.

Bu kavga sırasında bir genç öldürüldü. Her iki kabile, bu gencin kendileri tarafından öldürülmediğini iddia ediyordu. Aralarındaki bu iddialaşma o kadar ileri gitmişti ki, iki kabile tekrar kavga edecek duruma geldi. Bu sırada oraya gelen Muhammed Cezûlî, kan dökülmesini önlemek için, o genci kendisinin öldürdüğünü söyledi. O beldenin âdeti: bir adam öldüren kişi, kabileden kovulurdu. Onlar da bu âdet üzerine, Muhammed Cezûlî'yi aralarından çıkardılar. Bunun üzerine Muhammed Cezûlî oradan ayrılarak, Arabistan yarımadasına gitti. Orada uzun bir müddet kaldı; Mekke, Medine ve Kudüs şehirlerini dolaştı. Buralarda çeşitli âlimlerin sohbetinde bulundu.

Bir süre sonra memleketine dönen Muhammed Cezûlî, Tit şehrinde bulunan Ebû Abdullah Muhammed'in sohbetlerine katılarak, Şâzilî tarikatına girdi. Ondört sene müddetle halvete (yalnızlığa) çekildi. Sonra talebe yetiştirmeye başladı. Talebelerinin sayısının onbinleri bulduğu rivâyet edilmektedir.

Şöyle anlatılır: "Muhammed Cezûlî, birgün bir kuyu başına abdest almak için uğradı. Kuyunun yanında su çekmek için kova ve ip yoktu. Ne yapacağını şaşırmıştı. Bir kız, onun bu hâlini yüksekçe bir yerden gördü ve ona şöyle dedi: "Sen kimsin ve niye şaşırdın?" Muhammed Cezûlî, onun kova getireceği ümîdi ile kendisini tanıttı ve hâlini bildirdi. Kız bunun üzerine ona; "İnsanlar seni hayır ve kerâmetle överler. Sen ise kuyudan bir su çıkarmaktan âciz kaldın ve şaşırdın" dedi ve gelip kuyuya seslendi. Allahü teâlânın izni ile su, kuyudan taşıp dışarıya akmaya başladı. Muhammed Cezûlî abdest aldıktan sonra kıza; "Sen bu kerâmete hangi amelin sebebi ile nail oldun?" dedi. Kız da şöyle cevap verdi; "Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) salevât-ı şerîfeyi çok getirmekle ve salevât okumaya devam ederek nail oldum."

Muhammed Cezûlî, bu duruma hayret ederek; "Acaba hangi salevât-ı şerîfeyi okumaya devam etsem?" diye düşünmeye başladı. O gece, bu düşünceden dolayı uykusu gelmedi. Bu düşünce içerisinde yatakta yatarken, hanımı yatağından kalktı. En güzel elbisesini giyip, örtüsünü örtüp evden dışarı çıktı. Bunu görünce, hanımının bu saatte nereye gittiğini merak ederek arkasından dışarı çıktı ve gördü ki: Hanımı deniz sahiline ilerliyor. Önünde bir arslan; ardında bir arslan ona bekçilik ediyordu. Merakı daha fazla arttı. Hanımı deniz kıyısına gitti. Denizin ortasında, ıssız ve küçük bir ada vardı. Arslanlar denizin kıyısında yattılar. Hanımı ise su üstünde yürüyerek o adaya gitti. Orada abdest alıp, namaz kılmaya başladı, ibâdetini tamamladıktan sonra, yine su üzerinde yürüyerek kıyıya geldi. Arslanlar da kalkarak, biri önde, biri arkada yürümeye başladılar. Muhammed Cezûlî daha önce eve gelip, uyuyor göründü. Hanımı, eve gelip elbiselerini değiştirip, yattı. "Hanım bunu her gece mi yapıyor?" diye düşünerek, üç gece onu gözetledi. Hanımının her gece böyle yaptığını gördü. Üçüncü gecenin sabahında, bu durumu hanımına sordu. Hanımı ona; "Siz, bu işe şimdi mi vâkıf oldunuz? Uzun senelerdir ben böyle yapıyorum" dedi. Bunun üzerine Muhammed Cezûlî; "Acaba, bu kerâmete ne sebeple kavuştunuz?" diye sorunca, hanımı; "Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) salevât-ı şerîfe okumayı hiç bırakmadım. Bu yüzden buna kavuştum" dedi. Muhammed Cezûlî; "Devam ettiğiniz bu salevât-ı şerîfe hangisidir?" diye suâl etti. Hanımı cevap vermedi. Israr edince; "Bu gece istihâre edeyim, izin olursa, cevap veririm" dedi. Sabahleyin hanımı; "Açıkça söyliyeyim, haber vermeye izin yoktur. Ancak salevât-ı şerîfeleri topla, onların içinde varsa, "Vardır" diye haber veririm" dedi. Bunun üzerine Muhammed Cezûlî, birçok kitaplarda bulunan salevât-ı şerîfeleri topladı ve bir kitap yazdı. Hanımına, yazdığı bu kitabı okuduğu zaman, hanımı; "İçinde birkaç yerde vardır" dedikten sonra; "Bu kitabı okumaya devam edenin, Allahü teâlânın rahmetine kavuşacağına şüphe yoktur" dedi. Muhammed Cezûlî bu eserine, "Delâil-ül-hayrât ve şerâvârık-ül-envâr" ismini verdi. Bunun ma'nâsı; hayırlara delîller ve parlayan nûrlar'dır.

Muhammed Cezûlî'nin kabrinin nakli şöyle anlatılır: "Muhammed Cezûlî'nin kabrinin bulunduğu belde küffâr eline geçince, talebesinin talebesi, hocamızı orada bırakmıyalım diyerek kabrini açtırdı. Aradan yetmiş sene geçmişti. Kabrini açtıklarında, mübârek bedenini, nasıl defn edilmiş ise o hâlde olduğunu gördüler. Onu sevenlerden birisi, Muhammed Cezûlî'nin alnına parmağını bastırdı. Alnındaki kan dağıldı. Parmağını kaldırınca, yine toplandı. Sanki canlı bir insan idi. Oradan mübârek bedenini alıp, Merrâkûş'a getirip defnettiler. Kabrinin üzerine bir türbe yaptırdılar."

Muhammed Cezûlî'nin Delâil-ül-hayrât'tan başka ba'zı eserleri de vardır. Fakat en meşhûru bu eserdir. Hizb-ül-felâh ve Hizb-i Sübhân ed-dâim yazmış olduğu eserlerdendir.

Delâil-ül-hayrât'ta toplanmış olan salevât-ı şerîfelerden ba'zıları şunlardır:

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve ezvâcihi ve zürriyyetihi kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve bârik alâ Muhammedin ve ezvâcihi ve zürriyyetihi kemâ bârekte alâ âli İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd."

"Allahümme salli alâ Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd."

"Allahümme salli alâ Muhammedin-in-nebiyy-il-ümmiyyi ve alâ âli Muhammed."

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd. Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd, Allahümme ve terahham alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ terahhamte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd. Allahümme ve tehannen alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ tehannente alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd. Allahümme ve sellim alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ sellemte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd."

"Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd."

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âlihi ve eshâbihi ve evlâdihi ve ezvâcihi ve zürriyyetihi ve ehl-i beytihi ve eshârihi ve ensârihi ve eşyâihi ve muhibbihi ve ümmetihi ve aleynâ maahüm ecmaîne yâ erhamerrâhimîn."

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin ve alâ ehl-i beytihi."

1) Neyl-ül-ibtihâc

2) Brockelmann Gal-2, sh. 252

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1042

MUHAMMED EKBER CEZERÎ

Kırâat ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed Ekber bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Yûsuf el-Cezerî olup, künyesi Ebü'l-Feth'dir. Büyük kırâat âlimi İbn-i Cezerî'nin oğludur. İbn-i Cezerî'nin çocuklarından ikisinin ismi de Muhammed olunca, büyük oğluna Muhammed Ekber, küçük oğluna da Muhammed Asgar denildi. Muhammed Ekber, 777 (m. 1375) senesi Rebî'ul-evvel ayının ikisinde, Çarşamba günü doğdu. 810 (m. 1407) senesinde başgösteren tâ'ûn (veba) salgınında hastalanıp vefât etti.

Babası Şeyh Muhammed Cezerî, "Tabakât-ül-kurrâ" adındaki eserinde, bu büyük oğlunu şöyle anlatır: "Büyük oğlum Muhammed, Şam'da dünyâya geldi. Sekiz yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra "Şâtıbiyye" ve "Râiyye" ile benim "Hidâye" adlı manzûmemi ezberledi. Benden "Kırâat-ı aşare"yi öğrenmeye başlayıp, herbirinde üstün mehâretler gösterdi. Sonra Mısır'a gidince, onu da götürdüm. Bu ilimde, asrın âlimlerinden de Kur'ân-ı kerîmi kırâat edip, sonra fıkıh ve diğer ilimlerle meşgûl oldu. Çeşitli ilimlerden birçok kitap ezberledi. Meselâ, İmâm-ı Ebû İshâk'ın "Tenbîh" ve diğer eserlerini, İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sini, Beydâvî'nin "Minhâc"ını, "Telhis-i Miftâh"ı ve üstadı Şeyhülislâm Bülkînî'nin usûl-i dîne (kelâm) ilmine dâir "Minhâc" adındaki kitabını ve Şeyh Irâkî'nin hadîs ilmindeki "Elfiye"sini ve daha nice kitapları ezberledi. Ezberlediklerini, asrının büyük âlimlerine birçok defalar okudu ve onlar da icâzet verdiler. Hocası Burhâneddîn-i Enbâşî, fetvâ ve ders vermesi için ona izin verdi. Ben Anadolu'ya gittiğim zaman, Şam'da olan vazîfelerimi o devam ettirdi. Tedrisât ve kırâat hizmetlerini o yerine getirdi. Ölünceye kadar, bu kıymetli vazîfe ve hizmete devam etti. 810 (m. 1407) yılında tâ'un hastalığından vefât etti."

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 62

2) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 57

MUHAMMED İZNÎKÎ (Muhammed bin Kutbüddîn-i İznîkî)

Osmanlı Devleti'nde yetişen âlimlerden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Kutbüddîn bin Muhammed er-Rûmî el-İznîkî'dir. Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından Kutbüddîn-i İznîkî'nin oğludur. Lakabı Muhyiddîn idi. İznik'de doğdu. Doğum târihi belli değildir. Devrinin meşhûr âlimi Molla Fenârî'den, din ilimlerini ve zamanının fen bilgilerini okudu. Her ilimde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Hanefî mezhebi âlimlerindendir. Çok kitap yazdı. 885 (m. 1480) senesinde Edirne'de vefât etti.

Aklî ve naklî ilimlerde büyük bir âlim olan Muhammed bin Kutbüddîn-i İznîkî, tasavvuf ilmi ile de meşgûl olmuş sâlih bir zât idi. Asrının fazilet, zühd ve vera' sahibi âlimleri arasında temayüz etmiş, emsalleri arasında pek yükselmişti. Fıkıh, tasavvuf ve fen ilimlerini kendisinde topladı. Sözleri pek te'sîrli idi. Tasavvuf ilminin inceliklerine âit çok yüksek bilgileri eserlerinde yazdı. Kendisini ve eserlerini pekçok âlim medhetti, övdü. Büyük İslâm âlimi Seyyid Abdülhakîm Arvâsî (kuddise sirruh): "(Miftâh-ül-cenne) ilmihâlinin yazarı sâlih bir zât imiş. Okuyanlara faydalı olur." buyurdu. İznik'de, kadılık, Sultan Orhan Medresesi'nde müderrislik ve müftîlik vazîfelerini de îfâ etmiştir.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1- Miftâh-ül-cenne: Türkçe bir eserdir. Her müslümana en önce lâzım olan ilmihâl bilgilerini, kısa ve öz olarak anlatmaktadır. "Mızraklı İlmihâl' ve "Cennet Yolu ilmihâli" adları ile de meşhûrdur. Okuyanlara çok faydalı olduğu asırlardır görülmüştür. 2-Mürşid-ül-müteehhilîn: Fıkıh ilminin münâkehât (evlilik) bilgilerini anlatan, evlilere en güzel rehber olan kıymetli bir eser olup, Türkçe olarak yazılmıştır, 3- Şerhu miftâh-ıl-gayb: Sadreddîn-i Konevî'nin tasavvuf ilmi ile ilgili eserinin şerhi olup, esrâr-ı ilâhiyyeye mahsûs olan çok ince bilgileri ihtivâ etmektedir. 4- Şerhu mişkât-il-mesâbîh: Begavî'nin "Mişkât" kitabının şerhidir. 5- Zübdet-üt-tahkîk ve nüzhet-üt-tevfîk: Tasavvufî hakîkatleri açıklayan, ma'rifetler, nasihatler ve amellerin neticeleri beyanındaki umûmî kaideleri anlatan bir eserdir. 6- Ta'bîr-ül-münîf vet-te'lîf-üş-şerîf. 7- Şerh-ül-füsus.

Muhammed bin Kutbüddîn-i İznîkî'nin "Miftâh-ül-cenne" adındaki kitabından seçmeler:

Îmânın sıfatları:

Ve dahî îmânın sıfatları altıdır:

1-) Âmentü billahi: Ben Allahü azîm-üş-şânın varlığına ve birliğine inandım, îmân ettim.

Allahü azîm-üş-şân, vardır ve birdir.

Şeriki ve nazîri yoktur. (Ortağı ve benzeri yoktur.)

Mekândan münezzehdir. (Bir yerde değildir.)

Kemâl sıfatlarıyle muttasıfdır. Kemâl sıfatları vardır.

Ve noksan sıfatlardan beridir.

Kemâl sıfatlar, Allahü azîm-üş-şânda bulunur. Noksan sıfatlar, bizlerde bulunur.

Bizlerde bulunan noksan sıfatlar, elsizlik ve ayaksızlık ve gözsüzlük ve hastalık ve sağlık ve yemek ve içmek ve bunlara benzeyen birçok şeylerdir.

Allahü âzîm-üş-şânda bulunan sıfatlar, yer ve gökleri ve (havada, sularda, yeryüzünde ve toprak altında yaşamakta olan) türlü mahlûkâtı yaratması ve aklımızın erdiği ve (aczimiz sebebiyle) birçoklarına ermediği, pekçok mahlûkları (yaratıkları) her ân varlıkta durdurması ve cümle mahlûkârın rızkını vermesi ve yine aczimizden dolayı burada zikrine bile kadir olamadığımız, kemâl sıfatlardır. Kâdir-i mutlakdır. Her varlık, Allahü azîm-üş-şânın kemâl sıfatlarından, bir eserdir.

Allahü azîm-üş-şân hakkında, bizlere bilmesi vâcib olan sıfatlar, yirmiikidir. Ve yirmiiki de, muhal sıfatları vardır.

Vâcib, lâzım demektir. Bu sıfatlar, Allahü azîm-üş-şânda bulunur. Muhal olanlar, bulunmaz. Muhal, vacibin zıddıdır. Var olamaz demektir.

Allahü azîm-üş-şân hakkında bizlere bilmesi vâcib olan sıfât-ı nefsiyye birdir Vücûd, ya'nî var olmaktır.

Allahü azîm-üş-şânın var olmasının naklen delîli; Allahü teâlânın, "İnnenî enellâhü" kavl-i şerîfidir. Aklen delîl ise; bu âlemleri halk eden (yoktan var eden) bir halık (yaratıcı), elbet mevcûttur, elbette vardır. Mevcût olmamak muhaldir.

Sıfât-ı nefsiyye demek; zât, Onsuz ve O, zâtsız tasavvur olunmaz, düşünülemez demektir.

A) Sıfât-ı zâtıyye: Allahü azîm-üş-şân hakkında, bizlere bilmesi vâcib olan sıfât-ı zâtıyye beştir:

1) Kıdem: Allahü azîm-üş-şânın varlığının evveli olmamak.

2) Bekâ: Allahü azîm-üş-şânın varlığının âhırı olmamak, buna vâcib-ül-vücûd derler. Naklen delîl; Allahü teâlânın Hadîd sûresinde, üçüncü âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; varlığının evveli ve âhiri olsa, sonradan var olmuş olup, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olan, başkasını yaratamaz. Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

3) Kıyâm binefsihî: Allahü azîm-üş-şân, zâtında ve sıfatlarında ve ef'âlinde, kimseye muhtaç olmamak. Naklen delîl; Muhammed aleyhisselâm sûresinin son âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; bu sıfatlar, O'nda olmamış olsa, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

4) Muhalefetü lil-havâdis: Allahü azîm-üş-şân, zâtında ve sıfatında, kimseye benzememek. Naklen delîl; Allahü teâlânın Şûra suresindeki onbirinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; bu sıfatlar, O'nda olmamış olsa, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

5) Vahdâniyyet: Allahü azîm-üş-şânın, zâtında ve sıfatında ve ef'âlinde şerîki ve nazîri yoktur. Naklen delîl; Allahü teâlânın İhlâs suresindeki birinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; eğer ortağı olsa, âlem fenâ bulur, yok olurdu. Biri, birşeyin yaratmasını ve diğeri yaratmamasını dilerdi. (Âlimlerin çoğuna göre, Vücûd ya'nî var olmak da, ayrıca bir sıfattır. Böylece (Sıfât-ı zâtıyye) altı olmaktadır.)

B) Sıfât-ı sübûtiyye: Allahü azîm-üş-şân hakkında bizlere bilmesi vâcib olan sıfât-ı sübûtiyye sekizdir: Hayât, ilm, sem', basar, irâde, kudret, kelâm, tekvîn. Bu sıfatların ma'nâları budur ki:

1) Hayât: Allahü azîm-üş-şân, diri olmak. Naklen delîl; Allahü teâlânın Bekâra suresindeki ikiyüzellibeşinci âyet-i kerîmesinin baş kısmıdır. Aklen delîl; Allahü azîm-üş-şân, diri olmasa, bu mahlûkât, vücûda gelmezdi.

2) İlm: Allahü azîm-üş-şânın bilmesi olmak. Naklen delîl; Allahü teâlânın Haşr suresindeki yirmiikinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; Allahü azîm-üş-şânın bilmesi olmasa, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

3) Sem': Allahü azîm-üş-şânın işitmesi olmak. Naklen delîl; Allahü teâlânın İsrâ suresindeki birinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; işitmesi olmasa, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

4) Basar: Allahü azîm-üş-şânın görmesi olmak. Naklen delîl; Allahü teâlânın yine İsrâ suresindeki birinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; görmesi olmasa, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

5) İrâde: Allahü azîm-üş-şânın dilemesi olmak. O'nun dilediği olur. O dilemezse, hiçbir şey olmaz. Varlıkları dilemiş, yaratmıştır. Naklen delîl; Allahü teâlânın İbrâhim suresindeki yirmiyedinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; eğer dilemesi olmasa, âciz ve nâkıs olurdu. Aciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

6) Kudret: Allahü azîm-üş-şânın herşeye gücünün yetmesi olmak. Naklen delîl; Allahü teâlânın İmrân suresindeki yüzaltmışbesinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; eğer gücü yetmese, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs, olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

7) Kelâm: Allahü azîm-üş-şânın söylemesi olmak. Naklen delîl; Allahü teâlânın Nisa suresindeki yüzaltmışdördüncü âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; eğer söylemesi olmasa, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

8) Tekvin: Allahü azîm-üş-şân hâlıkdır, yaratıcıdır. Her şeyi yaratan, yoktan var eden O'dur. O'ndan gayri yaratıcı yoktur. Naklen delîl; Allahü teâlânın Zümer suresindeki altmış-ikinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; yerlerde ve göklerde acâib-i mahlûkâtı vardır ve cümlesini yaratan O'dur. O'ndan başkası için (yarattı) demek küfr olur. İnsan birşey yaratamaz. Allahü teâlâ hakkında, muhal olan sıfatlar, bunların zıddıdır.

2-) Ve Melâiketihi: Dahî ben, Allahü azîm-üş-şânın meleklerine inandım, îmân eyledim. Allahü azîm-üş-şânın melekleri vardır. Onları nûrdan halk etmiştir. Cisimdirler. Yemezler ve içmezler. Onlarda erkeklik, dişilik olmaz. Gökten yere inerler ve yerden göğe çıkarlar. Ve bir hâlden bir hâle girerler. Göz açıp yumacak kadar, Allahü azîm-üş-şâna âsî

olmazlar ve bizim gibi günah işlemezler. Onların içinde mukarrebler ve Peygamberler vardır.

Ve cümlesinin efdali (en üstünü), Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Azrail “aleyhimüsselâm”dır. Bu dördü, cümle meleklerin peygamberleridir. Ve onların her birisini, Allahü azîm-üş-şân, bir hizmete koymuştur. Kıyâmete kadar, başka bir hizmete nöbet gelmez.

3-) Ve kütübihi: Dahi, Allahü azîm-üş-şânın kitaplarına inandım, îmân eyledim.

Allahü azîm-üş-şânın kitapları vardır. Kur’ân-ı kerîmde bildirilen, yüzdört kitaptır. Yüzü küçük kitaptır. Bunlara “suhûf” denir. Ve dördü büyük kitaptır.

Tevrat, hazret-i Mûsâ aleyhisselâma, Zebur, hazret-i Dâvûd aleyhisselâma, İncîl, hazret-i Îsâ aleyhisselâma, Kur’ân-ı kerîm, bizim Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma nâzil olmuştur.

Yüz suhûftan, on suhûfu, hazret-i Âdem aleyhisselâma, elli suhûfu, Şit aleyhisselâma, otuz suhûfu, İdrîs aleyhisselâma, on suhûfu, İbrâhim aleyhisselâma inmiştir. Bunların cümlesini Cebrâil aleyhisselâm indirmiştir. Cümlesinden sonra, Kur’ân-ı azîm-üş-şân nâzil olmuştur. Kur’ân-ı azîm-üş-şânın nüzûlü (az az, âyet âyet) yirmiüç senede tamam olmuştur. Ve hükmü, kıyâmete kadar bakîdir. Nesh olmaktan (geçersiz olmaktan) ve tebdil ile tahrîfden (insanların değiştirmelerinden) mahfûzdur.

4-) Ve rusülihi: Dahî ben, Allahü azîm-üş-şânın Peygamberlerine “aleyhimüssalevâtü vetteslîmât” îmân eyledim.

Allahü teâlânın peygamberleri “aleyhimüssalevâtü vetteslîmât” vardır. Peygamberlerin evveli, Âdem aleyhisselâm ve âhiri, bizim Peygamberimiz hazret-i Muhammed Mustafâ “sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem”dir. Bu ikisinin arasında, çok Peygamber gelmiş ve geçmiştir. Onların sayısını Allahü azîm-üş-şân bilir.

Peygamberler “aleyhimüssalevâtü vetteslîmât” hakkında bizlere bilmesi vâcib olan sıfatlar beştir: Sıdk, Emânet, Tebliğ, İsmet, Fetânet.

1) Sıdk: Bütün Peygamberler sözlerinde sâdık olurlar. Her sözleri doğrudur.

2) Emânet: Onlar emânete hıyânet etmezler.

3) Tebliğ: Onlar, Allahü azîm-üş-şânın emrinin ve nehyinin hepsini bilip, ümmetlerine bildirir ve ulaştırırlar.

4) İsmet: Büyük ve küçük bütün günahlardan beri olmaktır. Hiç günah işlemezler, insanlardan ma’sûm olan, yalnız Peygamberlerdir.

5) Fetânet: Bütün Peygamberler “aleyhimüssalevâtü vetteslîmât”, şâir insanlardan daha akıllı olmaktır.

Peygamberler “aleyhimüssalevâtü vetteslîmât” için caiz olan sıfatlar beştir; Onlar, yerler, içerler, hasta olurlar, ölür, dünyâlarını değiştirirler. Dünyâya muhabbet etmezler.

Kur’ân-ı azîm-üş-şânda, ism-i şerîfleri bildirilen yirmibeş Peygamberdir. Bunları bilmek, herkese vâcibdir, dediler.

Peygamberlerin isimleri “aleyhimüssalevâtü vesselâm”:

Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya’kûb, Yûsuf, Şuayb, Mûsâ, Hârûn, Dâvûd, Süleymân, Yûnus, İlyâs, Elyesa’, Zülkifl, Eyyûb, Zekeriyyâ, Yahyâ, Îsâ, Muhammed “salevâtullahi alâ nebiyyinâ ve aleyhim”dir. Bunlardan başka, Üzeyr ve Lokman ve Zülkar-neyn isimleri de, Kur’ân-ı kerîmde bildirilmiş ise de, bu üçünde ihtilâf olundu. Bunlara, âlimlerden kimisi nebîdir, kimisi velîdir, dediler.

Ve dahî, sana gereken, ilk Peygamber olan hazret-i Âdem “aleyhisselâm” zürriyetindenim ve âhır zaman peygamberi Muhammed “aleyhissalâtü vesselâm” dîninden ve ümmetindenim, elhamdülillah, demektir.

5-) Vel-yevm-il-âhırı: Dahî ben, kıyâmet gününe inandım, îmân ettim. Kıyâmet günü, kabirden kalkınca başlar. Cennete veya Cehenneme gidinceye kadar devam eder. Cümlemiz ölüp yine dirilsek gerekdir. Cennet ve Cehennem ve mîzân (terazi) ve sırat köprüsü, haşr (toplanmak) ve neşr (Cennete ve Cehenneme dağılmak), kabr azâbı, Münker ve Nekîr adındaki iki meleğin kabirde suâli hakdır. Ve olacaktır.

6-) Ve bil-kaderi hayrihi ve şerrihi minallâhi teâlâ: Dahî hayır ve şer, olmuş ve olacak şeylerin cümlesi, Allahü azîm-üş-şânın takdîriyle ya'nî ezelde bilmesi ve dilemesi ve vakitleri gelince yaratması ile ve levh-il-mahfûza yazmasıyla olduğuna inandım, îmân eyledim. Kalbimde, asla şek ve şüphe yoktur.

Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh ve dahî, i'tikâdda (ya'nî inanılacak şeylerde) mezhebim, (Ehl-i sünnet ve cemâat) mezhebidir. Ben bu mezhebdenim. Diğer yetmişiki fırkanın inançlan yanlıştır, bozuktur. Cehenneme gideceklerdir.

(Eshâb-ı Kirâmın "aleyhimürrıdvân" hepsini sevenlere "Ehl-i sünnet" denir. Eshâb-ı Kirâmın hepsi âlim ve âdil idi. İnsanların efendisinin "sallallahü aleyhi ve sellem" sohbetinde, hizmetinde bulunmuşlar ve O'na yardımcı olmuşlardır. En az sohbette bulunanı bile, Eshâb-ı Kirâmdan olmıyan en yüksek velîden daha yüksektir. O İslâm güneşinin, O Allahü teâlânın habîbinin bir sohbetinde, bir teveccühünde hâsıl olan hâller, o mübârek nefesleri ve nazarları te'sîri ile zuhur eden kemâller, o huzûra, o yakınlık saadetine kavuşamıyanlara nasîb olmamıştır. Eshâb-ı Kirâmın hepsi "rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecma'în" daha ilk sohbette, nefslerine uymaktan kurtulmuşlardır. Hepsini sevmekle emr olunduk.)

Amelde mezheb dörttür İmâm-ı a'zam, İmâm-ı Şafiî, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in "rahmetullahi aleyhim" mezhebleri.

Bu dört mezhebden, herhangi birini taklid etmek caizdir. Dördünün mezhebi de hakdır, doğrudur. Dördü de Ehl-i sünnettir. Biz, İmâm-ı a'zam mezhebindeniz. Bu mezhebde olanlara "Hanefî" denir.

Ve dahî, îmânın, bizde bakî kalıp çıkmamasının şartı ve sebebi altıdır:

Birincisi: Biz gaibe îmân eyledik. Bizim îmânımız gaibedir, zâhire değildir. Zîrâ biz, Allahü azîm-üş-şânı, gözümüzle görmedik. Lâkin görmüş gibi inandık, îmân ettik. Bundan asla şüphemiz yoktur.

İkincisi: Yerde ve gökte, insanda ve cinde ve meleklerde ve Peygamberlerde "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât", gaibi bilen yoktur. Gaibi ancak Allahü azîm-üş-şân bilir ve dilediklerini dilediklerine bildirir. (Gâib demek, duygu organları ile veya hesâb, tecrübe ile anlaşılmıyan demektir. Gaibi ancak O'nun bildirdikleri bilir.)

Üçüncüsü: Haramı haram bilip, i'tikâd etmek.

Dördüncüsü: Helâli helâl bilip, i'tikâd etmek.

Beşincisi: Allahü azîm-üş-şânın azâbından emîn olmayıp, dâima korkmak.

Altıncısı: Her ne kadar günahkâr olsa da, Allahü azîm-üş-şânın rahmetinden ümîd kesmemek.

Bu altı şeyden birisi, bir kimsede bulunmasa da, beşi bulunsa, yahut birisi bulunsa da, beşi bulunmasa, o kimsenin îmânı ve İslâmı sahîh değildir.

Ve dahî imansız gitmenin sebepleri, kırk kadar olup, şunlardır:

Evvelki: Bid'at sahibi olmak. Ya'nî i'tikâdı bozuk olmak. (Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği doğru i'tikâddan çok az da olsa ayrılan, sapık veya kâfir olur. İnanması zarurî olan şeye inanmazsa hemen kâfir olur. İnanması zarurî olmayan şeyi inkâr etmek "Bid'at" veya "Dalâlet" olur. Son nefesde îmânsız gitmeğe sebep olur.)

İkincisi: Zaîf (Şüpheli olan) îmân.

Üçüncüsü: Dokuz a'zâsını doğru yoldan çıkarmak.

Dördüncüsü: Büyük günah işlemeğe devam etmek. (Bunun için, içki içmemeli, diğer bütün haramları işlememeye çok dikkat etmelidir.)

Beşincisi: Ni'met-i İslama şükrünü kesmek.

Altıncısı: Âhırete imansız gitmekten korkmamak.

Yedincisi: Haksız yere zulm etmek.

Sekizincisi: Sünnet üzere okunan ezân-ı Muhammedîyi dinlememek.

Dokuzuncusu: Anaya babaya âsî olmak.

Onuncusu: Doğru olsa bile, çok yemîn etmek.

Onbirincisi: Namazda, beş yerde, ta'dîl-i erkânı terk etmek.

Onikincisi: Namazı ehemmiyetsiz sanıp, öğrenmesine ve çoluk-çocuğuna öğretmeye önem vermemek ve namaz kılanlara mâni olmak.

Onüçüncüsü: Hamr (şarap) ve fazlası sarhoş eden her içkiyi az da olsa, içmek. (Bira içmek de haramdır.)

Ondördüncüsü: Mü'minlere eziyet etmek.

Onbeşincisi: Yalan yere evliyâlık ve din bilgisi satmak.

Onaltıncısı: Günâhını unutmak, küçük görmek.

Onyedincisi: Kibirli olmak, ya'nî kendisini beğenmek.

Onsekizincisi: Ucb, ya'nî ilim ve amelim çoktur demek.

Ondokuzuncusu: Münâfıklık, iki yüzlülük.

Yirmincisi: Hased etmek, din kardeşini çekememek.

Yirmibirincisi: Hükümetin ve üstadının İslâmiyete muhalif olmayan sözünü yapmamak.

Yirmiikincisi: Bir kimseyi tecrübe etmeden, iyi demek.

Yirmiüçüncüsü: Yalanda ısrar etmek.

Yirmidördüncüsü: Ulemâdan kaçmak. (Ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarını okumamak.)

Yirmibeşincisi: Bıyıklarını fazla uzatmak.

Yirmialtıncısı: Erkekler ipek giymek. Sun'î ipek ve atkısı ipek, çözgüsü pamuk olan caizdir.

Yirmiyedincisi: Gıybet etmekte ısrar etmek.

Yirmisekizincisi: Kâfir de olsa, komşusuna eziyet etmek.

Yirmidokuzuncusu: Dünyâ işleri için, çok gazâba gelmek, sinirlenmek.

Otuzuncusu: Ribâ, faiz almak ve vermek.

Otuzbirincisi: Öğünmek için elbisesinin kollarını ve eteklerini fazla uzatmak.

Otuzikincisi: Sihirbazlık, büyü yapmak.

Otuzüçüncüsü: Allahü teâlânın sevdiği kimseyi sevmemek ve İslâmiyeti bozmak için uğraşanları sevmek.

Otuzdördüncüsü: Müslüman ve sâlih olan mahrem akrabayı ziyâreti terk etmek.

Otuzbeşincisi: Mü'min kardeşine üç günden fazla kin tutmak.

Otuzaltıncısı: Zinâya devam etmek.

Otuzyedincisi: Livâtada bulunup tövbe etmemek.

Otuzsekizincisi: Ezanı, fıkıh kitaplarının bildirdikleri vakitlerde ve sünnete uygun okumamak ve sünnete uygun okunan ezanı işitince, saygı göstermemek.

Otuzdokuzuncusu: Münkeri (haram) işliyeni görüp de, gücü yettiği hâlde, tatlı dil ile nehy etmemek.

Kırkıncısı: Karısının, kızının ve nasihat vermek hakkına sâhib olduğu kadınların giyimine dikkat etmemek, açık-saçık gezmelerine ve kötülerle görüşmesine râzı olmak.

İftitâh tekbîrinin fazileti: Ve dahî, bir kimse iftitâh tekbîrini İmâm ile beraber alsa, sonbahar günlerinde, ağaçların yaprakları, rüzgâr estikçe ne şekilde dökülürse, o kişinin günahları da öylece dökülür.

Birgün, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" namaz kılarken, bir kimse sabah namazında iftitâh tekbîrine yetişemedi. Bir köle azâd etti. Ba'dehu, gelip Resûlullaha (aleyhisselâm) şöyle dedi: "Yâ Resûlallah! Ben bugün iftitâh tekbîrine yetişemedim. Bir köle azâd ettim. Acaba iftitâh tekbîrinin sevâbına nail olabildim mi?" Resûlullah (aleyhisselâm), hazret-i Ebû Bekr'e; "Sen ne dersin, bu iftitâh tekbîrinin hakkında?" diye sordu. Ebû Bekr Sıddîk (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Yâ Resûlallah (aleyhisselâm)! Kırk deveye mâlik olsam, kırkının da yükü cevâhir olsa, cümlesini fakirlere tasadduk etsem, yine imâm ile beraber alınan iftitâh tekbîrinin sevâbına nail olamam." Ondan sonra, "Yâ Ömer! Sen ne dersin, bu iftitâh tekbîrinin hakkında?"

dedikte, hazret-i Ömer; “Yâ Resûlallah (aleyhisselâm)! Mekke ve Medine arası dolu devem olsa ve bunların yükleri cevâhir olsa, cümlesini fakirlere tasadduk etsem, yine İmâm ile beraber alınan iftitâh tekbîrinin sevâbına nail olamam” dedi. Ondan sonra; “Yâ Osman! Sen ne dersin, bu iftitâh tekbîri hakkında?” dedikte, hazret-i Osman zinnûreyn; “Yâ Resûlallah (aleyhisselâm)! Gece iki rek’at namaz kılsam, her birinde, Kur’ân-ı azîm-üş-şânı hatm eylesem, yine İmâm ile beraber alınan iftitâh tekbîrinin sevâbına nail olamam” dedi. Ondan sonra; “Yâ Ali! Sen ne dersin, bu iftitâh tekbîri hakkında?” dedikte, hazret-i Ali; “Yâ Resûlallah (aleyhisselâm)! Magrib ile meşrık arası küffâr ile dolu olsa, Rabbim bana kuvvet verse, cümlesini kırıp katl eylesem, yine İmâm ile alınan iftitâh tekbîrinin sevâbına nail olamam” dedi.

Ondan sonra, Resûlullah (aleyhisselâm); “Ey benin ümmet ve Eshâbım! Yedi kat yerler ve yedi kat gökler kâğıd olsa ve deryalar mürekkeb olsa ve bütün ağaçlar kalem olsa ve cümle melâike kâtip olsalar ve kıyâmete kadar yazsalar, yine imâm ile alınan iftitâh tekbîrinin sevâbını yazamazlar” buyurdu.

Ve eğer, Allahü azîm-üş-şânın yarattığı melekler bu kadar mıdır? dersen, Resûlullah (aleyhisselâm) Mi’râc’a çıktığı gece, Cenneti ve Cehennemi ve beyt-i ma’mûru, melâike tavaf edip giderlerdi. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu: “Yâ karındaşım, Cebrâil! Bu beyt-i ma’mûru tavaf edip giden melâike geri dönmüyor. Onlar, nereye giderler?” Cebrâil “aleyhisselâm” dedi ki: “Yâ Habîballah! Ben halk olunduğum günden bugüne kadar, bu beyt-i ma’mûru tavaf edip giden melâikenin geri döndüğünü görmedim. Bir kere tavaf edene, (kıyâmete değin) bir daha nöbet gelmez” dedi.

Bir kimse namazda, E’ûzü ve Besmele okudukta, Allahü azîm-üş-şân, o kula, bedenindeki kılların sayısınca, sevâb verir. Ve bir Fâtiha-i şerîfe okudukta, Allahü teâlâ hazretleri, o kula kabûl olmuş hac sevâbı verir. Ve rükû’a vardıkta, Allahü azîm-üş-şân o kula, nice bin altın sadaka vermiş sevâbı ve rükû’da sünnet üzere üç kere tesbih ettikte, o kula, Allahü azîm-üş-şân hazretleri, gökten inen dört kitabı ve yüz suhûfu okumuş kadar sevâb verir. (Semi’allahü limen hamideh) dedikte, o kulu, Allahü azîm-üş-şân, rahmet deryasına gark eder. Secdeye vardıkta, o kula, Allahü azîm-üş-şân, insanlar ve cinnîler adedince sevâb verir. Secdede sünnet üzere üç kerre tesbîh ettikte, o kula, Allahü azîm-üş-şânın bahş ettiği fezâil çoktur. Amma, birkaçını beyân etmişlerdir:

Evvelki fazileti, Arş ve Kürsî ağırlığınca sevâb verse gerekdir. İkincisi, Allahü azîm-üş-şân o kulunu mağfiret etse gerektir. Üçüncü fazileti, o kul öldükte, Mikâil “aleyhisselâm” o kulun kabrine kıyâmete değin devam etse gerektir. Dördüncüsü, kıyâmet gününde, Mikâil “aleyhisselâm” o kulu mübârek kanadı üzerine alıp, şefaat etse ve Cennet-i a’lâya götürse gerektir.

Ve ka’de-i âhıreye oturdukta, Allahü azîm-üş-şân, o kula fukarâ-i sâbirîn sevâbı verir.

Fukarâ-i sâbirîn agniyâ-i şâkirînden (şükreden zenginlerden) beşyüz yıl evvel Cennete girse gerektir. Agniyâ-i şâkirin, onları görünce, ne olaydı da dünyâda iken, fukarâ-i sâbirînden olsaydık diye temennide bulunsalar gerektir.

Cennât-i âliyyât hakkında: Sekiz Cennetin, sekiz kapısı vardır ve sekiz de miftâhı (anahtarı) vardır. Evveli, beş vakit namaz kılan mü’minlerin îmânıdır. İkincisi, Besmele-i şerîfedir. Altısı dahî, Fâtiha-i şerîfenin içindedir. Sekiz Cennetin, evvelki, Dâr-ı celâl, ikincisi, Dâr-ı karâr. Üçüncüsü, Dâr-ı selâm. Dördüncüsü, Cennet-ül-Huld. Beşincisi, Cennet-ül-Me’vâ. Altıncısı, Cennet-i Adn. Yedincisi, Cennet-ül-Firdevs, Sekizincisi, Cennet-i Na’îm’dir.

Dâr-ı celâl, beyaz nûrdandır. Dâr-ı karâr, kırmızı yakuttandır. Dâr-ı selâm, yeşil zeberceddendir. Cennet-ül-Huld, mercandandır. Cennet-ül-Me’vâ, gümüştendir. Cennet-ül-Adn, altındandır. Cennet-ül-Firdevs, hem altından ve hem gümüştendir. Cennet-ün-Na’îm, kırmızı yakuttandır. Cennete giren mü’minler, ebedî orada kalırlar, hiç çıkmazlar. Orada olan hûrîlerin, âdetleri ve lohusalıkları ve yaramaz huyları yoktur, istedikleri her türlü yiyecek ve içecek hâzır olarak önlerine gelir. Pişirmek ve koparmak gibi şeylerden uzaktırlar. Başları üzerinde, kuşlar uçar. Mü’minler, köşklerinde oturur iken, bunları görür. Eğer sen dünyâda iken bana böyle yakın gelseydin, ben seni kebab ederdim, diye kalbine geldiği ânda, nûrdan tabak içinde henüz pişmiş olarak gelir ve onu yemeğe başlar. Kemiklerini bir yere yığar ve kalbine gelir ki, şimdi bu yine kuş olsaydı. Kalbine geldiği ânda, o evvelki gibi kuş olup, uçar gider.

Cennetin toprağı miskden ve binasının bir kerpici gümüşten bir kerpici altındandır.

Ve dahî, Cennette dört ırmak akar. Bunların menba'ı bir, akışı ayrı ayrı olup, her birinin lezzeti, birbirine uymaz. Onların birisi, safi su ve birisi hâlis süt ve birisi Cennet şerabı ve birisi de saf baldır.

Cennette Tûbâ ağacı vardır. Bu ağacın, kökleri yukarıda, dal ve budakları, aşağıya doğru sarkmaktadır. Bunun, dünyâda misâli, ay ve güneştir.

Ve dahî, Cennet ehli, yemek ve içmek tadını ve zevkini duyarlar ve lâkin ifrazat hacetini hissetmediklerinden, bu gibi beşeri ihtiyâç ve ızdırablardan beridirler.

Allahü teâlâ, Cennette mü'min kullarına hitâb edip: "Kullarım! Benden daha ne istersiniz ki, vereyim. Siz zevk ve safâda olun" söyleye. Kullar dahî, yâ Rabbî! Bizi Cehennemden âzâd eyledin ve Cennetine idhâl edip, bu kadar hûrî ve gılmân ve vildân verdin. Bunlardan ma'dâ, akla gelmedik ve gözler görmedik ve kulaklar işitmedik, bu kadar ni'metler verdin. Daha birşey istemeğe haya ederiz dedikde, Rabbül-âlemin yine hitâb edip; "Kullarım! Sizin benden, bunlardan başka istiyeceğiniz var" dedikte, kullar dahî, yâ Rabbî! Daha istemeğe yüzümüz yoktur. Ve hem de ne istiyeceğimizi bilmiyoruz dediklerinde, Rabbül-âlemin buyursa gerek: "Kullarım! Dünyâda size bir mes'ele iktizâ edince, ne yapardınız!" Onlar dahî, ulemâya baş vururduk ve o mes'eleyi öğrenip müşkilimiz hâl edilirdi dedikte, Hak sübhânehü ve teâlâ hazretleri, "Şimdi dahî, öyle yapınız ve ulemâya danışınız, haber alınız! Ve her ne haber verirlerse, size vereyim" diye buyurdukta, ulemâ da; "Sizler Cemâlullahı unuttunuz mu? Dünyâda iken, derdiniz ki, Rabbimiz Cennette, mekândan münezzeh olduğu hâlde cemâlini bize gösterse gerek, diye arzu ederdiniz, işte onu isteyiniz" deyip, onlar dahî rü'yet-i cemâlullahı istediklerinde, Allahü azîm-üş-şân, mekândan münezzeh olduğu hâlde, cemâl-i bâkemâlîni gösterse gerek. Hak teâlânın cemâl-i pâkini gördükte, nice bin yıllar hayran kalsalar gerektir.

Ve dahi, Cennette kişi, köşkünde otururken, etrâfında pencere önlerinde meyveler vardır. Kullar, o meyveleri gördükte, uzanayım, o dalı çekeyim de, meyveyi koparıp, yiyeyim diye hatırına geldikte, oturduğu yerden kalkmağa ve dalı çekmeğe hacet kalmaz. Hemen oturduğu yere istediği dal önüne gelir, meyveyi koparır, ağzına koyar ve çiğneyip, henüz lezzet boğazına ulaşmadan, kopardığı yerden, bir daha biter. Ağzına koyduğunda, olgun ve lezizdir. Böylece (Rabbülizze), taze bitirse gerektir.

Fakirliğin sebebleri: Ve dahî, hadîs-i şerîfte şöyle gelmiştir. Peygamberimiz "aleyhisselâtü vesselâm" buyurmuştur ki: "İnsana yoksulluk, yirmidört şeyden gelir: 1-Zarûret olmadan ayakta bevl etmek. 2-Cünüb olarak taam yemek. 3-Ekmek ufağını, hor görüp basmak. 4-Soğan ve sarmısak kabuklarını ateşe atmak. 5-Büyüklerin önünce yürümek. 6-Babasını ve anasını adıyle çağırmak. 7-Eline geçirdiği ağaç ve süpürge çöpü ile, dişini karıştırmak. 8-Elini balçıkla yıkamak. 9-Bevl ettiği yerde, abdest almak. 10-Eşik üzerine oturmak. 11-Çanağı ve çömleği, yıkamadan taam koymak. 12-Esvâbını üstünde dikmek. 13-Aç iken soğan yemek. 14-Yüzünü eteği ile silmek. 15-Evinde örümcek bırakmak. 16-Sabah namazını kılınca mescidden ivedilikle (acele) çıkmak. 17-Pazara, erken gidip geç dönmek. 18-Yoksul kimseden ekmek satın almak. 19-Babaya ve anaya, kötü duâda bulunmak. 20-Çıplak yatmak. 21-Kap kacağı, örtüsüz bırakmak. 22-Çırağı, mumu üflemek. 23-Her şeyi, Bismillah demeden işlemek. 24-Şalvarını (pantalonunu) ayakta giymek. Bunların cümlesi yoksulluk getirir, mü'minlerin hazer etmesi lâzımdır.

Ve dahî, bir kimse sabah namazına erken uyanayım derse, yatacağı vakit, "İnnâ a'taynâ" sûresini okusa ve sonra (Yâ Rabbî! Beni sabah namazına vaktiyle uyandır) dese, Biiznillâhi teâlâ, o kimse, sabah namazına vaktiyle uyanır.

Ellidört farz:

Bir çocuk baliğ olduğu zaman ve bir kâfir "Kelime-i tevhîd" söyleyince, ya'nî "La ilahe illallah Muhammedün resûlullah" deyince ve bunun ma'nısını bilip inanınca "Müslüman" olur. Kâfirin günahlarının hepsi hemen affolur. Fakat, bunların her müslüman gibi, imkân bulunca, îmânın altı şartını, ya'nî Amentüyü ezberlemeleri ve ma'nâsını öğrenerek bunlara inanmaları ve "İslâmiyetin hepsini, ya'nî "Muhammed aleyhisselâmın söylediği emirlerin ve yasakların hepsini Allahü teâlânın bildirmiş olduğuna inandım" demeleri lâzımdır. Daha sonra imkân buldukça, bütün huylarda ve karşılaştığı işlerden farz olanları, ya'nî emir olunanları ve haram olanları, ya'nî yasak edilmiş olanları öğrenmesi de farzdır. Bunları öğrenmenin ve herhangi bir farzı yapmanın ve herhangi bir haramdan sakınmanın farz olduğunu inkâr ederse, ya'nî inanmazsa, ehemmiyet vermezse, îmânı gider. "Mürted" olur.

Ya’nî bu öğrendiklerinden birini, meselâ emir ve yasaklarından birini beğenmezse, kabûl etmezse mürted olur. Mürted, “La ilahe illallah” demekle ve İslâmiyetin ba’zı emirlerini yapmakla, meselâ namaz kılmakla, oruç tutmakla, hacca gitmekle, hayrat ve hasenat yapmakla müslüman olmaz. Bu iyiliklerinin âhırette hiç faydasını göremez, inkârından ya’nî inanmadığı şeyden tövbe etmesi, pişman olması lâzımdır.

İslâm âlimleri, her müslümanın öğrenmesi, inanması ve tâbi olması lâzım olan farzlardan ellidört adedini seçmişlerdir. Ellidört farz şunlardır:

1-Allahü teâlâyı, bir bilip, O’nu hiç unutmamak. 2-Helâlinden yemek ve içmek. 3-Abdest almak. 4-Her gün beş vakit namaz kılmak. 5-Namaz kılacağı zaman hayzdan ve cünüblükten gusl etmek. 6-Kişinin rızkına, Allahü teâlânın kefil olduğunu, hak bilmek. 7-Helâlinden pak libâs (elbise) giymek. 8-Hakka tevekkül etmek. 9-Kanâat etmek. 10-Ni’metlerin mukabilinde, Rabb-i teâlâya şükr etmek. Ya’nî onları emir olunan yerlerde kullanmak. 11-Cenâb-ı Bârî’den gelen kazaya râzı olmak. 12-Belâlara sabr etmek. Ya’nî isyan etmemek. 13-Günahlardan tövbe etmek. 14-İhlâs üzere ibâdet etmek. 15-İnsan ve cin şeytanlarını düşman bilmek. 16-Kur’ân-ı azîm-üş-şânı huccet, sened tutmak, Onun hükmüne râzı olmak. 17-Ölümü hak bilmek ve ölüme hazırlanmak. 18-Allahü azîm-üş-şânın sevdiğini sevip, sevmediğinden kaçmak. (Buna Hubb-i fillah denir.) 19-Babaya ve anaya iyilik etmek. 20-Mâ’rûfu (iyiliği) emir ve nünkeri (yasak olanı) nehy etmek. 21-Akrabâyı ziyâret etmek. 22-Emânete hiyânet etmemek. 23-Dâimâ, Allahü teâlâdan havf edip, azâbından emîn olmamak. 24-Allahü azîm-üş-şâna ve Resûlüne itaat etmek. Ya’nî farzları yapıp haramlardan sakınmak. 25-Günahtan kaçıp, ibâdetle meşgûl olmak. 26-Müslümanlardan olan ulül-emre mutî’ olmak. 27-Aleme ibret nazarıyla bakmak. 28-Allahın varlığını tefekkür etmek. 29-Dilini haram, fuhuş olan sözlerden korumak. 30-Kalbini Mâsivâdan pak etmek. 31-Hiçbir kimseyi, maskaralığa almamak. 32-Harama bakmamak. 33-Her hâlde sözüne sâdık olmak. 34-Kulağını fuhuş ve çalgı gibi münkerât dinlemekten korumak. 35-Farzları ve haramları öğrenmek. 36-Tartı, ölçü âletlerini, hak üzere kullanmak. 37-Allahü azîm-üş-şânın azâbından emîn olmayıp, dâima korkmak. 38-Müslüman fakirlerine zekât vermek ve yardım etmek. 39-Allahü azîm-üş-şânın rahmetinden, ümidini kesmemek. 40-Nefsinin hevâsına, ya’nî haram olan isteklerine tâbi olmamak. 41-Aç olanı Allah rızâsı için doyurmak. 42-Kifâyet mikdârı rızk (ya’nî yiyecek, giyecek ve mesken) kazanmak için çalışmak. 43-Malının zekâtını, mahsûlün uşrunu vermek. 44-Âdetli ve lohusa hâlinde bulunan ehline yakın olmamak. 45-Kalbini günahlardan pak etmek. 46-Kibirli olmaktan sakınmak. 47-Bâliğ olmamış yetimin malını hıfz etmek. 48-Genç oğlanlara yakın olmamak. 49-Beş vakit namazı vaktinde kılıp, kazaya bırakmamak. 50-Zulümle, kimsenin malını almamak. 51-Allahü azîm-üş-şâna şirk koşmamak. 52-Zinâdan kaçınmak. 53-Şarabı ve alkollü içkileri içmemek. 54-Yok yere yemîn etmemek.

Evlenmeğe dâir:

Ve dahî evlenmekde çok fâide vardır.

Evvelkisi, dînini hıfz etmiş olur. Ve huyu güzel olur. Ve kazancında bereket olur. Ve hem de, sünnet ile amel etmiş olur. Nitekim, Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: Nikahlanınız, çok evlâdınız olsun. Zîrâ ben, kıyâmette ümmetimin çokluğu ile sâir ümmetlere iftihar ederim.”

Ve dahî zevc ve zevcenin, birbirlerine karşı olan haklarına riâyet etmeleri lâzımdır.

Ve dahî, bir kimse evleneceği zaman araştırarak, sâliha ya’nî dînine bağlı bir hanım bulup almalıdır.

Ve dahî bir kızı malından ve hüsnünden dolayı almaya Zîrâ, sonra zelîl olur. Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurur ki “Bir kimse, malından veya güzelliğinden ötürü bir hâtun alsa, onun malından ve güzelliğinden mahrûm olur.”

Ve bir kimse, dîninden, ahlâkından ötürü bir hâtun alsa, Hak teâlâ, onun malını ve hüsnünü ziyâde eyler.

Avret (kadın), erinden (kocasından) dört mertebe aşağı olmak gereklidir. Biri; yaşı ve boyu, biri; hısımı ve akrabası. Dört şeyde, avret erinden ziyâde olmak gerek. Biri, güzel ola ve biri, edebli ola ve biri, huyu iyi ola ve biri, haramdan ve şüpheli şeylerden sakınıcı ola. Genç kızları, koca kimselere vermeyeler. Fesada sebep olur.

Ve dahî, nikâh için söz kesilmeden evvel, dünür olacak aileler hakkında ve evlenecek olan gençler hakkında iyice tahkîkat yapılmak, hem sünnettir ve hem de aralarındaki geçimin devamına sebep olur. Bunda üç fâide olduğu beyân

olunmaktadır. Biri, ikisinin arasında, tâ ölünceye dek, muhabbet kesilmez, ikincisi, rızklarında bereket olur. Üçüncüsü, sünnet ile amel etmiş olur.

Nikâhdan sonra, erkek tarafı, kadın tarafına güzel ve kıymetli şeyler göndere, muhabbete sebeptir.

Gerdek gecesi, ziyâfet vermek, sünnettir.

İki rek'at nafile namaz kılıp duâ eyleye. O gece, her ne duâ ederse, makbûl olur. Güveyi görenler, kendisine bunu hatırlatırlar.

Ve dahî, Peygamberimiz "aleyhisselâm", bir hadîs-i şerîfinde buyurmuştur: "Cennet ehlinin çoğu, fukara ve Cehennem ehlinin çoğu kadınlardır." Bunun üzerine, hazret-i Âişe (radıyallahü anh) suâl eyledi ki: "Kadınların çoğu Cehennemde olmağa sebep nedir?" Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bunlar belâya sabr eylemezler ve on iyilik gördükleri kimseden, bir kemlik gördükte, o on iyiliği (hemen) unutup, bir kemliği dâima söyler. Ve dünyâ zînetlerini çok ziyâde severler ve âhırete çalışmazlar ve gıybeti çok ederler."

Ve dahî, hazret-i Ali'den rivâyet olunur ki, birgün, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) huzûruna bir hâtun gelip, "Yâ Resûlallah! Bir ere varmak isterim, ne buyurursunuz?" dedi. Se'âdetle buyurdu ki: "Erin hakkı, hâtunun üzerinde çoktur. Hakkından gelebilir misin?" O hâtun; "Yâ Resûlallah! Erin hakkı nedir?" dedi. Buyurdu ki: "Sen onu incitir isen, Allaha âsî olursun ve namazın kabûl olmaz." O hâtun dedi ki: "Daha var mı?" Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Hangi hâtun, erinden izinsiz, evinden dışarıya çıksa, her adım. başına günah yazılır". Hâtun dedi ki: "Daha var mı?" Resûl-i ekrem buyurdu ki: "Erine kötü söz söylerse, kıyâmette dilini ensesinden çıkarırlar." O hâtun dedi ki: "Daha var mı?" Resûl-i ekrem buyurdu: Hangi hâtun ki, malı ola da, erinin hacetini bitirmeye, âhırette o hâtunun yüzü kara ola." Ve o hâtun dedi ki: "Daha var mı?" Resûl-i ekrem buyurdu: "Hangi hâtun, erinin malından uğrularsa ve bir başkasına verirse ve eri ile helâlleşemezse, Allahü azîm-üş-şân, o hâtunun zekât ve sadakasını kabûl eylemez." Hâtun dedi ki: "Daha var mı?" Resûl-i ekrem buyurdu: "Hangi hâtun, erine sövse veya karşı gelse, tamu (Cehennem) içinde, dilinden asalar ve hangi hâtun çengi ve çalgı dinlemeğe varsa bir akçe verse, küçük yaşından beri kazanmış olduğu sevâb mahv ola ve üzerindeki libasları da'vâcı olup, bizi mübârek günlerde giymedi ve helâline karşı giymedi, haram yerlere gitti, dedikte, Hak teâlâ buyurur, böyle olan hâtunları bin yıl yaksam gerektir." O hâtun, bu cevapları işitince; "Yâ Resûlallah! Bu zamana gelinceye kadar ere varmadım, yine varmam" dedi.

Bu kerre, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) saadetle buyurdu ki: "Yâ hâtun! Ere varmanın sevâbını dahî haber vereyim de dinle! Hangi hâtun ki, eri ona, Allah senden râzı olsun dese, altmış yıl ibâdet etmekten yeğdir. Ve erine, bir içim su verse, bir yıl oruç tutmaktan efdaldir. Erinin döşeğinden kalktığı zaman gusl eylese bir kurban kesmişcesine sevâb bula. Ve helâline hile etmezse, onun için göklerde melekler tesbih ederler. Ve helâli ile oynasa, altmış kul âzâd etmekten hayırlıdır. Erinin rızkını muhafaza etse ve helâlinin akrabasına merhamet eylese ve beş vakit namazını kılıp, orucunu tutsa, bin kerre Kâ'be'ye varmaktan efdaldir." Fâtıma-i Zehrâ (radıyallahü anh); "Bir hâtun helâlini incitse, hâli nice olur?" dedikde, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Bir hâtun, erine âsî olsa, Allahın la'neti onun üzerinde kalır, tâ ki eri ile helâlleşemeyince kurtulamaz ve erinin döşeğinden kaçsa, cemi (bütün) sevâbı gider ve erine karşı büyüklense, senden ne gördüm dese, Allahü teâlâ, ona ni'metini haram eyler. Erinin kanını dili ile yalasa, henüz erinin hakkını yerine getirmiş olmaz. Ve erinin izni ile açık saçık sokağa çıksa, erinin defter-i a'mâline, bin günah yazılır, izin verdiği için" buyurdu. İzinsiz çıkıp giden hâtunların hâli nice olur, bundan kıyâs eyle!

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Yâ Fâtıma! Allahü teâlâ, bir kimsenin, bir kimseye secde etmesini emir buyursa idi, ben de hâtunun erine secde etmesini buyurur idim."

Hazret-i Âişe dedi ki: "Yâ Resûlallah! Bana vasıyyet eyle!" Resûl-i ekrem buyurdu ki: "Yâ Âişe! Ben sana vasıyyet ederim, sen de ümmetimin hâtunlarına vasıyyet eyle!

Yarın kıyâmet gününde: önce îmândan, ikincisi, abdestten. Üçüncüsü, eri hakkında, suâl olunur. Hangi erkek ki, hâtununun yavuzluğuna sabr eylese, Hak teâlâ, ona Eyyûb Peygamber sevâbını vere. Bir hâtun dahî erinin yavuzluğuna sabr eylese, Âişe-i sıddîka mertebesini bula."

Ve dahî, "Bir erkek, hâtununu dövse, kıyâmette, ben onun da'vâcısı olurum" buyurdu.

Ma'sûmların ölümüne dâir: Bir ma'sûm çocuk ki, hasta ola ve ölüm döşeğine gire, Makâm-ı illiyyîn, ya'nî Cennet onun makamıdır. Oradan, üçyüzaltmış melek gele, saf saf olup, o ma'sûmun karşısında duralar ve: "Yâ ma'sûm! Müjdeler olsun sana, bugün o gündür ki, geçmiş olan, analarını ve dedelerini ve cümle komşularını, Hak teâlâdan dileyesin" deyip, yüz melek, başına bir şefaat tacı giydirip ve yüz melek dahî aşk tacı giydirip ve yüz melek dahî, gayret ve kuvvet gömleğini giydirip, altmış melek dahî gözünün perdesini ve hicabını kaldıralar. Cümle hicâblar kalkdığı gibi, tâ hazret-i Âdem'den beri, geçmiş mü'minlerin âba ve ecdâdların (babalarını ve dedelerini) göre. Onların ba'zısı için azâb hazırlanmış. Bunların, işbu hâllerini görünce ağlaya ve haykıra ve titreye. Ve bunu bilmeyenler can çekişir sanırlar.

Sonra, can alıcı melekler gelip, göreler ki, şefaat tacını ve gömleğini giymiş ve gözünün perdesi kalkmış, canını almağa kuvvetleri yetmeye ve; "Yâ ma'sûm! Hallâk-ı âlem sana selâm söyledi ve buyurdu ki; ben onu yarattım, yine bana gelsin. Zîrâ o can emânetini ben verdim, yine bana versin. Onun mukâbelesinde ona Cennet ve dîdâr vereyim. Eğer inanmazsan yüzünü çevirip, göklerden tarafa nazar eyle, görürsün." dediklerinde, o ma'sûm dahî, nazar edip melekleri ve Allahü teâlânın cemâlini müşâhede eyleye. Sevinçten cûşa gelip titreye ve kükreye ve kızara. Sıçrayıp, döşeğinde can vermeye atıla. Yine o azâb içindeki ecdâdları gözüne erişe, yine canını vermeye. Ve melekler deyeler ki, "Yâ ma'sûm! Niçin canını vermessin?" O ma'sûm diye ki: "Ey melekler! Allahü teâlâya rica edin, akraba ve ecdadımı bana bağışlasın." Feriştehler diyeler ki: "Yâ Rabbî! Bu ma'sûm ile bizim hâlimiz sana ma'lûmdur". Hazret-i Allah "celle şânühû" hitâb ede ki: "İzzim hakkı için bağışladım." Yine melekler: "Yâ ma'sûm! Muştuluk olsun sana! Hak teâlâ îmânı olanların günahlarını bağışladı ve cümle ricalarını kabûl eyledi." dediklerinde, ma'sûm dahî şad olup, bu hâlde iken, Hak teâlâ Cennetten iki hûrî gönderip, onun anası ve babası sûretinde gelip, kollarını açarak diyeler ki: "Ey bizim oğlumuz, yahut kızımız! Bizimle gel, biz Cennette sensiz olamayız." Cennet elmalarından bir elma çıkarıp, ma'sûmun eline vereler, al diyeler. O ma'sûm, elmayı koklarken, hazret-i Azrail "aleyhisselâm", kendi gibi, bir güzel ma'sûm olup, filhâl canını ala.

Bir rivâyette, elmayı koklarken, canı elmaya yapışa ve melek-ül-mevt, ma'sûmun canını elmadan ala. Bu rivâyetlerin ikisi de caizdir.

Sonra melek-ül-mevt, o canı alıp gökleri seyr ettirip. Cennete götüreler. Orada, yeşil zebercedden bir sahra vardır. Ma'sûm oraya geldikte; "Beni buraya neden getirdiniz?" der. Melekler: "Yâ ma'sûm! Kıyâmet yeri vardır. Çok sıcaktır. İşbu sahrada, yetmişbin rahmet pınarı vardır. Hazret-i Resûl-i ekremin "aleyhisselâm" havzının başında durup nûrdan bardakları görünüz! Atânız ve ananız kıyâmet yerine geldiklerinde, bu bardakları su ile doldurup onlara verirsiniz ve onları tutup salıvermiyesiniz ki, Cehennem yoluna girmeyeler, azâb ve ikâb görmeyeler. Zîrâ, sizin duânız, Hak teâlâ katında makbûldür. Ve Cum'a geceleri, yer yüzüne inersiniz. O vakit Allahü teâlânın selâmını, ümmet-i Muhammed (aleyhisselâm) üzerine ululaştırasınız. Ve onların üzerine nûr veresiniz ve onların şükrleri berâtini Hak teâlâya götüresiniz" diye tenbîh ederler.

Pes, ma'sûmların canlarına, bu makamları seyr ettirip, tezce, yine getirip meyyitin başının ucuna koyarlar. Tâ namazı kılınıp, kabre girip, soru ve hesabı oluncaya kadar, o can, kabir üzere durur. Eğer, babası ve anası tövbesiz ölürlerse, kıyâmette oğlu ile onların arasında bir perde ola. O ma'sûm onları arayıp bulmaya, birbirlerine hasret kalalar. İşte mü'minlerin baliğ olmayan çocuklarının hâli böylecedir.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 153

2) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 185

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 124, 125

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Vefeyât kenarı) cild-1, sh. 114

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 106, 182, 522, 1031

6) İslâm Ahlâkı (Cennet Yolu İlmihâli) sh. 165

7) Rehber Ansiklopedisi cild-10, sh. 357

8) Keşf-üz-zünûn sh. 201, 417, 843, 862, 871, 884, 890, 892, 1655, 1699, 1728, 1952

MUHAMMED PÂRİSÂ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd'dur. Lakabı, Hâfız-ı Buhârî ve Pârisâ'dır. 756 (m. 1355) senesinde Buhârâ'da doğdu. 822 (m. 1419) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti. İlim öğrenmek için medrese tahsiline başlayıp, zamanının âlimlerinden ders alarak, hadîs ve fıkıh ilmini öğrendi. Bu ilimlerde yetişip âlim olduktan sonra, tasavvuf ilmini öğrenip, büyük bir evliyâ olarak yetişti.

Muhammed Pârisâ hazretlerinin tasavvufda hocası, evliyânın en büyüklerinden olan meşhûr İslâm âlimi Şâh-ı Nakşîbend Behâeddîn-i Buhârî'dir. Ona talebe olduktan sonra, sohbetlerine devam edip, himmet ve teveccühüne kavuştu. Böylece tasavvufda yüksek derecelere ulaştı. Zâhir ve bâtın ilimlerinde zamanının bir tanesi oldu.

Hocası Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin sohbetine devam ettiği ilk sıralarda, birgün hocasının kapısına gelip, kapının önünde edeble beklerken Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin bir hizmetçisi içeri girer. Behâeddîn Buhârî (kuddise sirruh), ona kapıda kim var? diye sorunca, o da, "Pârisâ bir genç vardır" der. Bunun üzerine dışarı çıkıp bakar ve; "Sen Pârisâ bir genç misin?" buyurur. Bundan sonra onun ismi zâhir, dünyâya düşkün olmayan, dindar, ârif, âlim, müttekî ma'nâlarına gelen "Pârisâ" olarak söylenmiştir ve ismi Muhammed Pârisâ şeklinde meşhûr olmuştur. Hocası Behâeddîn-i Buhârî hazretleri; "Bizim varlığımızdan murâd, Muhammed Pârisâ'nın yetişip ortaya çıkmasıdır" buyurmuştur. Kendisinden sonra, en yüksek talebesi olduğundan, yerine bıraktığı vekîllerden biri de o olmuştur.

Yine hocası ona, "Hâcegân yol ve hânedanından bana her ne ulaşmışsa, ne elde etmişsem, bu emânetlerin hepsini sana verdim. Kardeşimiz Mevlânâ Ârif de bunları sana vermiştir" buyurdu.

Muhammed Pârisâ hazretleri, birgün bir bahçede, havuz kenarında ayaklarını suya sarkıtmış oturuyordu. Orada oturduğu sırada Allahü teâlânın zikrine dalmış, kendinden geçmişti. Bu sırada hocası Behâeddîn-i Buhârî hazretleri oradan geçerken, onu kendinden geçmiş, adetâ baygın bir hâlde ve dünyâyı unutmuş derin bir murâkabeye dalmış olarak gördü. Onun bu hâlinden son derece duygulanıp, soyundu ve havuza girdi. Yüzünü suya sarkmakta olan ayaklarına sürerek; "Allahım bunun hürmetine bana rahmet et!" diye duâ etti ve talebesi Muhammed Pârisâ'ya pek yüksek bir iltifât gösterdi.

Muhammed Pârisâ zamanında, Semerkand'da Mirzâ Halîl Şah, Horasan'da da Mirzâ Şâhruh pâdişâh idi. Muhammed Pârisâ, Semerkand Pâdişâhı Mirzâ Halîl'e zaman zaman mektûplar göndererek, müslümanlara yardımcı olup, işlerine alâka göstermesini istiyordu. Mirzâ Halîl, bu mektûpları kendisi için ağır görmeye başladı. Hased edenlerin de tahriki ile, Muhammed Pârisâ'ya karşı hoş olmayan bir tavır aldı. Nihâyet adamlarından birini göndererek; "Deşt (çöl) tarafına gitsinler! Orada bulunan nice kimseler onların bereketiyle müslüman olma şerefine ersinler." şeklinde haber yollayıp, memleketinden çıkmalarını bildirdi. Muhammed Pârisâ hazretleri, bu haber üzerine gelen elçiye; "Tamam kabûl ettik Fakat önce büyüklerimizin kabirlerini ziyâret edeceğiz. Sonra da gideceğiz" dedi. Hemen atının hazırlanmasını istedi. Derhâl atını eğerleyip hazırladılar. Atına binip yola çıktı. Yanına, talebelerinden büyük bir kalabalık yaya olarak katıldı. Önce Kasr-ı Ârifan'a gidip, hocası Şâh-ı Nakşîbend Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin kabr-i şerîfini ziyâret etti. Hocasının kabrini ziyâret edip ayrıldıkları sırada, yüzünde bir azamet ve heybet belirmişti. Oradan Seyyid Emîr Gilâl hazretlerinin kabrini ziyâret için de Sûhârî'ye gitti. Orada da ziyâretini tamamlayınca, atını sürüp yola çıktı. Sûhârî yakınında bir tepeye çıkınca, tepe üzerinde durup, Horasan'a doğru dönüp bir beyt okudu. Okuduğu beytin tercümesi şöyledir: "Hepsini yerle bir et; böylece bugün meydanda er kimdir, anlasınlar!..."

Bundan sonra Buhârâ'ya döndüler. Tam bu sırada, Horasan pâdişâhı Mirzâ Şâhruh, Muhammed Pârisâ hazretlerinin gönlünü kırmış olan Semerkand pâdişâhı Mirzâ Halîl'e bir mektûp yazdı. Mektûbunda savaş ilân ettiğini bildirmekte olup; "Geliyorum, harp meydânına çık!" diye yazmıştı. Bu karar önce kendi halkına duyurulmak için câmilerde okunup ilân edildi. Sonra da mektûbu Mirzâ Halîl'e gönderdi. Mektûbu' gönderdikten hemen sonra da üzerine yürüyüp, Mirzâ Halîl'i mağlup ederek öldürdü.

Muhammed Pârisâ hazretleri, iki defa hacca gitti, ilk hacca, hocası Behâeddîn-i Buhârî hazretleriyle birlikte gitti, ikinci defa, ömrünün son aylarında gitti. Hicrî 822 (m. 1419) senesi Muharrem ayında, hacca gitmek ve Peygamber efendimiz Muhammed aleyhisselâmın kabr-i şerîfini ziyâret etmek üzere Buhârâ'dan yola çıktı. Buhârâ'dan ayrılıken, talebelerinden biri

veda sırasında; “Siz hacca gittiniz” demişti. Bu talebesine; “Gittik ve gittik!” buyurarak cevap verdi. Böylece, bu seferinde vefât edeceğine işâret etmişti. Nesef yolu üzerinden, büyüklerin mezarlarını ziyâret etmek üzere; Soganiyân’a (Cağâniyan), Herat’a, Tirmiz’e ve Belh şehirlerine uğradı. Vardıkları her yerde evliyâ kabirlerini ziyâret etti. Cam şehrine de uğramışdı. Burada yetişen meşhûr Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, Nefehât-ül-üns adlı eserinde şöyle yazmıştır: “Muhammed Pârisâ’nın Cam şehrinden ayrıldığını hatırlarım. Mukayese ederek şöyle hatırlıyorum ki, 822 (m. 1419) senesi, Cemâzil-evvel sonu veya Cemâzil-âhır ayı başı idi. Babam, bir grup sâlih zâtla, Muhammed Pârisâ’nın ziyâretine gitmişti. Ben bu sırada beş yaşını henüz bitirmemiştim. Babam yanındakilerden bir kimseye beni omuzuna almasını söyledi ve beni de alıp ziyâretine gittiler. Huzûruna varınca, beni kürsüsünün önünde tuttular. Muhammed Pârisâ bana iltifât edip, bir şeker verdi. Bu hâdiseden sonra, altmış yıldan beri nûrlarının yayılması gözümdedir. İşte Hâcegan silsilesine ihlâsla bağlanmamın ve onlara muhabbetimin sebebi, Muhammed Pârisâ’nın bereketli nazarlarına kavuşmamdır. Ümîd ederim ki, bu bağlılığın bereketiyle, onları sevenler ve muhlisler zümresiyle haşrolunurum.”

Cam şehrinden hareket edip Nişâbur’a ulaştı. Havanın sıcak, yolun da korkulu olması sebebiyle, yolcular arasında yola çıkıp çakmamak husûsunda konuşmalar oldu. Neticede yola çıkmaları geri kaldı. Bu sırada Muhammed Pârisâ hazretleri, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin Dîvân’ını alıp açtı. Açtığı sahifede şu ma’nâda beyitler çıktı:

“Ey Hak âşıkları, ikballe yürüyün! Se’âdet burcuna yönelin dosdoğru! Bu yol, size Hakkın izniyle mübârek olsun; Şehirde, çölde, dağda ve suda!...”

Bundan sonra Mekke-i mükerremeye gitmek üzere Nişâbûr’dan yola çıktılar. Sohbet ederek selâmetle ve afiyet içinde Mekke’ye ulaştılar. Hac ibâdetini yaptılar. Bu sırada Muhammed Pârisâ hazretleri hastalandı. Veda tavafını sedye üzerinde yaptı. Sonra Resûlullahın (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret etmek için Medîne-i münevvereye doğru yola çıktılar. Yolda, uyku ile uyanıklık arasında Cüneyd-i Bağdadî hazretlerini gördüğünü ve kendisine çok müjdeler verdiğini anlatmıştır. Zilhicce ayının yirmiüçünde, Çarşamba günü Medine’ye vardılar. Resûlullahın (aleyhisselâm) kabr-i şerîfini ziyâret edip, müjdelere kavuştu. Ertesi gün, Perşembe günü vefât etti. Bu sırada meşhûr Osmanlı âlimi Molla Fenârî Medine’de bulunuyordu. Cenâze namazını o kıldırdı. Kâfilesindeki talebeleri ve Medine halkı cenâzesinde bulundular. Cum’a gecesi Bâki’ kabristanında, Eshâb-ı Kirâmdan Hazreti Abbâs’ın türbesi yanına defn edildi. Şeyh Zeyneddîn Havâfî Mısır’dan beyaz bir mermer taşı getirip kabrine dikmişti.

Oğlu Burhâneddîn Ebû Nasr şöyle anlatmıştır: “Babam vefât ettiği sırada yanında bulunamamıştım. Vefâtından sonra yanına geldim. Mübârek yüzünü açıp baktım. Gözlerini açıp bana tebessüm ediyordu. Üzüntüm ve ızdırâbım iyice arttı. Ayak ucuna geçtim, ayaklarını topladı.”

Muhammed Pârisâ, kerâmetlerini çok gizlerdi. Fakat bir defasında, büyük hadîs âlimlerinden Şemseddîn Muhammed bin Muhammed-i Cezri, Mirzâ Uluğ Bey zamanında Semerkand’a gelmişti. Mâverâünnehr’in hadîs âlimleri, hadîslerin senedlerini inceleyerek, tahkîk ve tashih ile uğraşıyordu. Hasedcilerden biri, bu zâta; “Muhammed Pârisâ’nın söylediği hadîs-i şerîflerin senetlerinin sıhhati tam ve ma’lûm olmadığı hâlde, Buhârâ’da çok hadîs nakleder. Onun senedlerini inceleseniz iyi olur” dedi. Durum Mirzâ Uluğ Bey’e bildirilince, o da, Buhârâ’ya bir haberci gönderip, Muhammed Pârisâ’dan Semerkand’a gelmesini rica etti. Muhammed Pârisâ hazretleri Semerkand’a geldi. Semerkand Şeyhülislâmı Hâce Usâmeddîn ve o asrın büyük âlimleri büyük bir meclis kurup, Muhammed Pârisâ’yı da çağırdılar. Hadîs mütâlâasına başlayınca, Hâce Usâmeddîn, Muhammed Pârisâ’dan kendi isnadlarıyla bir hadîs rivâyet etmesini rica etti. O da senedleriyle bir hadîs-i şerîf okudu. Şeyhülislâm, “Bu hadîsin sahîh olduğunda hiç şüphe yoktur, ama şu anda benim yanımda sabit değildir” dedi. Orada bulunan ba’zı hasedciler bu sözden hoşnut olup, birbirlerine gözle işâret ettiler. Muhammed Pârisâ, aynı hadîs-i şerîfi bir başka senedle okudu. Şeyhülislâm, yine önceki sözlerini tekrar etti. Muhammed Pârisâ hazretleri hangi isnadı söylese, bunu duymadım cevâbını alacağını görerek bir an susup murâkabe ettikten sonra, o şahsa dönerek; “Hadîs ehlinin kitaplarından falanın mesnedini sağlam tutup, onun senedlerini mu’teber sayar mısınız?” buyurdu. O da, “Evet, onun isnâdları (senedleri) tamamen mu’teber, güvenilir ve hadîs muhakkıklarındandır. Onda hiçbir ferdin şüphesi yoktur. Eğer sizin isnâdlarınız ona müsned olsaydı, isnadınızın sıhhatinde, hiç sözümüz kalmazdı” dedi. Bu söz üzerine Muhammed

Pârisâ hazretleri, Hâce Usâmeddîn'e dönüp, "Sizin kütüphânenizin filân yerinde, falan kitabın altında, şu boyda, şu cildde bir kitap konulmuştur. Bahsettiğin hadîs-i şerîf, o kitabın falan sahifesinde yazılıdır" diyerek, sahifesini de belirtip, "Talebelerinizden birisini gönderin, hemen o kitabı getirsin" buyurdu. Hâce Usâmeddîn, kendisinin böyle bir kitabının bulunduğunda tereddüt edince, o mecliste bulunanlar da bu söze şaşmışlardı. Çünkü Muhammed Pârisâ hazretleri, onun kütüphânesini hiç görmemişti. Nihâyet bir talebesini gönderip, ta'rîf edilen kitabı bulup getirtti. Bahsedilen hadîs-i şerîfi, Muhammed Pârisâ hazretlerinin söylediği sahifede aynen buldular. Bunun üzerine, ilim meclisinde bulunan âlimler ve dinleyiciler şaşarak, Muhammed Pârisâ'nın büyüklüğüne hayran kaldılar. Hâce Usâmeddîn'in, bu hâdise karşısındaki hayranlığı hepsinden ziyâde oldu. Çünkü kütüphânesinde böyle bir hadîs kitabının bulunduğunu kendisi dahî iyice bilmiyordu. Bu hâdiseyi Mirzâ Uluğ Bey işitince, Muhammed Pârisâ'yı Buhârâ'dan Semerkand'a getirttiğine çok üzülmüştür. O mecliste bu kerâmetin zâhir olması üzerine, âlimler ve zamanın ileri gelenleri tarafından çok sevildi. Hürmet göstererek kendisine bağlandılar ve onun sohbetlerinde bulunarak feyz aldılar.

Talebelerinin en meşhûru, oğlu Ebû Nasr Pârisâ'dır. Onu zâhir ve bâtın ilimlerinde yetiştirip, tasavvufda yüksek derecelere kavuşturmuştur.

Eserleri: 1-Risâle-i kudsiyye, 2-Tuhfet-üs-sâlikîn, 3-Tahkîkât, 4-Fasl-ül-hitâb li vasl-il-ahbâb, 5-Menâsik-ül-hac, 6-Füsûs-ül-hikem şerhi, 7-Menâkıb-ı Behâeddîn Nakşîbend gibi kıymetli eserleri vardır.

Muhammed Pârisâ hazretleri buyurdu ki: "Üç kimse, Kur'ân-ı kerîmin ma'nâsını anlıyamaz. Birincisi; Arabîyi iyi bilmeyen ve tefsîr okumamış, ilmi olmıyan kimse. İkincisi; büyük bir günâha devam eden fâsık. Üçüncüsü, i'tikâd bilgilerinden birini yanlış anlayıp, anladığına uymadığı için hak sözü kabûl etmeyen bid'at sahibi. Çünkü bid'atin zulmeti kalbi karartır."

"İnsanı, Allahü teâlâdan uzaklaştıran perdelerin en zararlısı, dünyâ düşüncelerinin kalbe yerleşmesidir. Bu düşünceler, kötü arkadaşlardan ve lüzumsuz şeyleri seyretmekten hâsıl olur. Çok uğraşarak bunları kalbden çıkarmak lâzımdır. Faydasız kitap okumak, lüzumsuz şeyler konuşmak da bu düşünceleri arttırır. Bunların hepsi, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştırır. Kalbin hasta olması, Allahü teâlâyı unutmasıdır. Allahü teâlâya kavuşmak isteyenlerin bunlardan sakınması, hayâli arttıran herşeyden kaçınması, uzaklaşması lâzımdır. Allahü teâlâ, çalışmayan sıkıntıya katlanmayan, zevklerini, şehvetlerini bırakmayanlara bu ni'meti ihsân etmez."

"Îsâ aleyhisselâm gibi büyük bir peygamberin, gökten indirildiği zaman ictihâd ile çıkaracağı bütün ahkâm, Hanefî mezhebindeki ahkâma benziyecek, ya'nî İmâm-ı a'zamın ictihâdına uygun olacaktır."

"İnsanlar, ölüleri dirilteni büyük bildiğinden, Allahü teâlâya yakın olanlar, bunu yapmak istemeyip ölü kalbleri diriltmişler, talebelerinin ölü kalblerini diriltmeğe çalışmışlardır. Doğrusu da, kalbleri diriltmek yanında ölüleri diriltmenin hiç kıymeti yoktur. Hattâ abes, ya'nî faydasız şeylerle vakit kaybetmek olur. Çünkü ölüyü diriltmek, ona birkaç günlük ömür kazandırır. Kalblerinin dirilmesi ise, sonsuz hayâta (ebedî saadete) kavuşturur. Zâten Allahü teâlâya yakın olanların vücûdları kerâmettir. İnsanları Allahü teâlâya davet etmeleri Hak teâlânın rahmetlerinden bir rahmettir. Ölü kalbleri diriltmesi, harikaların en büyüğüdür, insanların selâmeti onların varlığı iledir. Mahlûkların en kıymetlisi onlardır. Allahü teâlâ, onlar ile rahmet yağdırıyor Onlar sebebi ile rızk gönderiyor. Onların sözleri devadır. Acıyarak bir bakışları şifâdır. Onlar celis-ı ilahidir. Allahü teâlânın lütufları, ihsânları, onların bulunduğu yerden eksik olmaz Yanlarında bulunanlar kötü olmaz. Onları tanıyanlar mahrûm kalmaz."

1) Hadikat-ül-verdiyye sh. 142

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1045

3) Reşehât sh. 82

4) Nefehât-ül-üns sh. 431

5) Hadikat-ül-evliyâ sh. 75

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi, (Mecdî Efendi) sh. 268

7) Umdet-ül-makâmât sh. 72

8) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 296

MUHAMMED REBHÂMÎ

Hindistan'da yetişen fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed Rebhâmî'dir. Hayâtı hakkında bir bilgi yoktur. Dokuzuncu asrın sonlarında vefât ettiği, yazmış olduğu Fârisî kitaptan anlaşılmaktadır.

Muhammed Rehhâmî, Rıyad-un-nâsihîn ismindeki eserini, 835 (m. 1432) senesinde yazmıştır: Bu kitap, 1402 (m. 1981) senesinde İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından basılmıştır. Muhammed Rebhâmî bu eserini; çeşitli tefsîrler, akâid, usûl-i hadîs, fıkıh ferâiz, kırâat, tasavvuf, tıp, nasihat kitaplarını okuduktan sonra, onlardan faydalanarak yazmıştır. Bu okuduğu eserlerin sayısının dörtyüzkırkdört olduğu, Riyâd-un-nasihîn'in önsözünde bildirilmiştir.

Muhammed Rebhâmî, Rıyad-un-nâsıhîn'in önsözünde şöyle buyuruyor: "Bu eserimde, istifâde ettiğim islam âlimlerinin eserlerinin isimlerini zikrettim. Bu kitabımı okurken, anlaşılmayan birşey veya biryer olursa her bahsi, hangi kitaptan aldığımı, bildirdiğim için, o kitaba bakılabilir. Bu kitabım, bir mukaddime, beş kısım ve bir hatime üzere tertîb edip, ismini, Rıyad-ün-nâsıhîn (Nasihat edicilerin bahçeleri) koydum. 835 (m. 1431) senesinde Sultan Ebû Muzaffer Şâhruh zamanında yazdım. Allahü teâlâ mülkünü ve saltanatını uzun eylesin. İslam dînine olan bağlılığı, temiz i'tikâdı sebebi ile onun zamanında din yeniden revaç ve kuvvet buldu. Allahü teâlâ ona iyi karşılıklar versin. Allahü teâlâ tevfîk ihsân eylesin. Yardımcımız olsun.

"Rıyâd-ün-nâsıhîn"den ba'zı bölümler:

Namazın ehemmiyeti: Sahîhayn ismi verilen, dîn-i İslâmın iki temel kitabında (Buhârî ve Müslim de) Câbir bin Abdullah'ın (radıyallahü anh) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah, (aleyhisselâm) "Birinin evi önünde nehir olsa, her gün beş kerre bu nehirde yıkansa, üzerinde kir kalır mı? diye sordu. "Hayır, yâ Resûlallah!" dedik. "İşte beş vakit namazı kılanların da, böyle küçük günahları affolunur" buyurdu. İbn-i Cevzî, "Elmugnî" ismindeki tefsîrinde buyuruyor ki: "Ebû Bekr Sıddîk (radıyallahü anh) buyurdu ki: Beş namaz vakti gelince, melekler der ki: "Ey Âdemoğulları kalkınız! İnsanları yakmak için hazırlanmış olan ateşi namaz kılarak söndürünüz."

Müfessirlerin şahı Abdullah İbni Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki, Resûl-i ekremden (aleyhisselâm) işittim. Buyurdu ki: "Namaz kılmayanlar, kıyâmet günü, Allahü teâlâyı kızgın olarak bulacaklardır."

Tefsîr-i Mugnî şöyle yazıyor: "Büyüklerden biri şeytana dedi ki: "Senin gibi mel'ûn olmak istiyorum, ne yapayım?" İblîs sevinip, "Benim gibi olmak istersen, namaza ehemmiyet verme ve doğru, yalan herşeye yemîn et. Ya'nî çok yemîn et!" dedi. Bunun üzerine o kimse. "Hiçbir namazı bırakmayacağım ve artık yemîn etmiyeceğim" dedi."

Zâdül-mukvîn kitabında diyor ki: "Eski âlimler yazmış ki, beş şeyi yapmıyan, beş şeyden mahrûm olur:

1-Malının zekâtını vermeyen, malının hayrını görmez.

2-Uşrunu vermeyenin, tarlasında, kazancında bereket kalmaz.

3-Sadaka vermeyenin, vücûdunda sıhhat kalmaz.

4-Duâ etmeyen, arzusuna kavuşamaz.

5-Namaz vakti gelince, kılmak istemiyen, son nefesinde Kelime-i şehâdet getiremez."

Namaza devâm, kalbin nûrlanmasına ve se'âdet-i ebediyyeye kavuşmağa vesiledir. Peygamberimiz (aleyhisselâm), "Namaz nûrdur" buyurdu. Ya'nî dünyâda kalbi parlatır. Âhırette sıratı aydınlatır. Allahın dostlarına, namazda neler oluyor, murâdlarına, namazda, nasıl kavuşuyorlar biliyor musunuz?

Hikâye: Horasan vâlisi Abdullah bin Tâhir, çok âdil idi. Jandarmaları birkaç hırsız yakalamış, vâliye bildirmişlerdi. Hırsızlardan biri kaçtı. Hiratlı bir demirci, Nişâbûr'a gitmişti. Bir zaman sonra, evine dönüp gece giderken, bunu yakaladılar. Hırsızlarla beraber, vâliye çıkardılar. Vâli; "Hapis edin!" dedi. Demirci hapishânede abdest alıp namaz kıldı. Ellerini uzatıp; "Yâ Rabbî! Günâhım olmadığını, ancak sen biliyorsun. Beni bu zindandan, ancak sen kurtarırsın. Yâ Rabbî! Beni kurtar!" diye duâ etti. Vâli, o gece rü'yâda dört kuvvetli kimse gelip, tahtını tersine çevirecekleri vakit uyandı. Hemen abdest alıp, iki rek'at namaz kıldı. Tekrar uyudu. Tekrar, o dört kimsenin,

tahtını yıkmak üzere olduğunu gördü ve uyandı. Kendisinde, bir mazlûmun âhı bulunduğunu anladı. Nitekim şiir:

Binlerce top ve tüfek, yapamaz asla.
Gözyaşının seher vakiti yaptığını.
Düşman kaçıran süngüleri, çok defa.
Toz gibi yapar, bir mü'minin duâsı.

Yâ Rabbî! Büyük yalnız sensin! Sen öyle bir büyüksün ki, büyükler ve küçükler, sıkışınca, ancak sana yalvarır. Sana yalvaran, ancak muradına kavuşur.

Hemen o gece, hapishâne müdürünü çağırıp; "Bir mazlûm kalmış mı?" dedi. Müdür; "Bunu bilemem. Yalnız, biri namaz kılıp, çok duâ ediyor. Göz yaşları döküyor" deyince, onu getirtti. Hâlini sorup anladı. Özür dileyip; "Hakkını helâl et ve bin gümüş hediyemi kabûl et ve herhangi bir arzun olunca hana gel!" diye rica etti. Demirci; "Hakkımı helâl ettim ve hediyeni kabûl ettim. Fakat işimi, dileğimi senden istemeğe gelmem" dedi. Vâli; "Niçin?" diye sorunca, "Çünkü, benim gibi bir fakir için, senin gibi bir sultanın tahtını birkaç defa tersine çeviren sahibimi bırakıp da, dileklerimi başkasına götürmekliğim kulluğa yakışır mı? Namazlardan sonra ettiğim duâlarla, beni nice sıkıntıdan kurtardı. Nice muradıma kavuşturdu. Nasıl olur da, başkasına sığınırım? Rabbim, nihâyeti olmayan rahmet hazînesinin kapısını açmış, sonsuz ihsân sofrasını, herkese yaymış iken, başkasına nasıl giderim? Kim istedi de, vermedi? istemesini bilmezsen alamazsın. Huzûruna edeble çıkmazsan, rahmetine kavuşamazsın" dedi. Şiir:

İbâdet eşiğine, kim ki, bir gece baş kodu,
Dostun lütfu, açar ona, elbette binbir kapu.

Evliyânın büyüklerinden Râbia-i Adviyye (rahmetullahi aleyhâ), adamın biri, duâ ederken, "Yâ Rabbî! Bana rahmet kapısını aç!" dediğini işitince; "Ey câhil! Allahü teâlânın rahmet kapısı, şimdiye kadar kapalı mı idi de, şimdi açılmasını istiyorsun?" dedi. (Rahmetin çıkış kapısı, her zaman açık ise de, giriş kapısı olan kalbler, herkesde açık değildir. Bunun açılması için duâ etmelidir!)

İlâhî! Herkesi sıkıntıdan kurtaran yalnız sensin. Bizi dünyâda ve âhırette sıkıntıda bırakma! Muhtaçlara, herşeyi gönderen, yalnız sensin! Dünyâda ve âhırette hayırlı, fâideli olan şeyleri, bize gönder! Dünyâda ve âhırette, bizi kimseye muhtaç bırakma! Âmin.

Cum'a gününün fazileti: Allahü teâlâ, Cum'a gününü müslümanlara mahsûs kılmıştır. Cum'a sûresi sonundaki âyet-i kerîmenin meâl-i şerîfi şöyledir: "Ey îmân etmekle şereflenen kullarım! Cum'a günü, öğle ezanı okunduğu zaman, hutbe dinlemek ve Cum'a namazı kılmak için câmiye koşunuz. Alış-verişi bırakınız! Cum'a namazı ve hutbe, size, başka işlerinizden daha fâidelidir. Cum'a namazını kıldıktan sonra, câmiden çıkar, dünyâ işlerinizi yapmak için dağılabilirsiniz. Allahü teâlâdan rızık bekliyerek çalışırsınız. Allahü teâlâyı çok hatırlayınız ki, kurtulabilesiniz!" Namazdan sonra, istiyen işine gider çalışır. İstiyen câmide kalıp; namaz, Kur'ân-ı kerîm, duâ ile meşgûl olur. Resûlullah efendimiz; (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bir müslüman, Cum'a günü gusl abdesti alıp, Cum'a namazına giderse, bir haftalık günahları affolur ve her adımı için sevâb verilir." Bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: "Günlerin en kıymetlisi Cum'a'dır. Cum'a günü, bayram günlerinden ve aşure gününden daha kıymetlidir. Cum'a, dünyâda ve Cennette mü'minlerin bayramıdır." Bir hadîs-i şerîfte, Cum'a namazı kılmıyanların kalblerini, Allahü teâlâ mühürler. Gâfil olurlar" buyurdu. Yine bir hadîs-i şerîfte; "Bir kimse mâni yok iken, üç Cum'a namazı kılmazsa, Allahü teâlâ, kalbini mühürler. Ya'nî iyilik yapmaz, olur" buyurdu. Ebû Ali Dekkak ölürken üç şey nasihat eyledi: "Cum'a günü gusl abdesti alınız! Her akşam abdestli olarak yatınız! Her hâlinizle Allahü teâlâyı hatırlayınız! Bir hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem (aleyhisselâm); "Cum'a günlerinde bir ân vardır ki, mü'minin o ânda ettiği duâ redolmaz" buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte; "Cum'a günü sabah namazından önce, "Estağfirullahel'azîm ellezi lâ ilahe illâ hüvel hayyelkayyûme ve etûbü ileyh" okursa, bütün günahları affolur" buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), "Cum'a namazından sonra yedi İhlâs ve Mu'avvezeteyn okuyanı, Allahü teâlâ, bir hafta kazadan, belâdan ve kötü işlerden korur" buyurdu. Cum'a günü yapılan ibâdetlere, başka günde yapılanların, en az iki katı sevâb verilir. Cum'a günü işlenen günahlar da, iki kat yazılır. Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Cumartesi günleri yahudilere, Pazar günü nasârâya verildiği gibi, Cum'a günü müslümanlara verildi. Bugün, müslümanlara hayır, bereket, iyilik vardır."

Kesb ve ticâret: Kesb, helâl mal kazanmak demektir. Bütün ibâdetlerin kabûl olması, helâl lokmaya bağlıdır. Hadîs âlimi Ahmed bin Abdullah İsfehânî, "Hilyet-ül-evliyâ" kitabında diyor

ki: “Büyüklerin çoğu buyurdu ki, ibâdetler on kısımdır. Dokuz kısmı helâl kazanmaktır. Bir kısmı da bildiğiniz bütün ibâdetlerdir.” (O hâlde mü’minler helâl kazanmağa çalışmalıdır. Haramdan ve şüphelilerden kaçınmalıdır. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Resûlullahın (aleyhisselâm) şöyle buyurduğunu işittim: “Allahü teâlâ güzeldir. Yalnız güzel yapılan ibâdetleri kabûl eder. Allahü teâlâ, Peygamberlerine emr ettiğini, mü’minlere de emr etti ve buyurdu ki, ey Peygamberlerim! Helâl yiyiniz ve sâlih, iyi işler yapınız! Mü’minlere de emr etti ki, ey îmân edenler! Sizlere verdiğim rızıklardan helâl olanları yiyiniz!”

Resûl aleyhisselâm sözüne devam ederek buyurdu ki: “Uzak yoldan gelmiş, saçı sakalı dağılmış, yüzü gözü toz içinde bir kimse, ellerini göke doğru uzatıp duâ ediyor. “Yâ Rabbî!” diye yalvarıyor. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, gıdası hep haram. Bunun duâsı nasıl kabûl olur?” Ya’nî haram yiyenin duâsı kabûl olmaz buyurdu. İşte haramı, helâli, şüphelileri bilmiyen, bunları birbirinden ayıramayan, haramdan kurtulamayıp, ibâdetleri boşuna gider.

Abdullah bin Mes’ûd (radıyallahü anh) buyuruyor ki: “Alış-veriş, ya’nî ticâret ilmini bilmiyen faiz yer.” İmâm-ı Begavî, “Mesâbîh” kitabında bildiriyor ki: “Gasîl-ül-melâike” adı ile şereflenmiş olan Hanzala’nın oğlu Abdullah (radıyallahü anh), Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) şöyle buyurduğunu nakletti: Bile bile bir dirhem gümüş değerinde faiz yemek, otuz zinâdan daha çok günahtır.”

Mal, mü’minin yardımcısıdır. Çalışınız, helâl kazanınız! Öyle bir zamanda bulunuyorsunuz ki, muhtaç olursanız, dîninizi verip alırsınız. Dîni verip de yememek için, alınteri ile yemelidir. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

“Elinin emeği, alnının teri ile ye, dînini satıp yeme!”

“Helâle, harama dikkat ederek çalışıp kazanan kimseyi, Allahü teâlâ çok sever.”

“Bir dirhem gümüş kıymetinde haram alan kimseyi, yirmibeşbin sene Cehennemde bırakacaklardır.”

Muhit kitabında diyor ki: “Açlıktan ölmek üzere olan kimse, ölmüş köpek ile başkasına âit koyun eti bulsa, ikisi de haram ise de, başkasının malını yemeyip, köpeği yemesi lâzımdır. Köpek yok ise, başkasının malını, ölmiyecek kadar yiyebilir.”

Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Bir zaman gelecek ki, insanlar, yalnız malın, paranın gelmesini düşünüp, helâlini, haramını düşünmiyecekler.” “O hâlde, bir müslüman, her aldığını, helâl mı, haram mı düşünmeli, haram ise almamalıdır. Aldığı şeyde hakkı olanlara vermeği, fakirlere, garîblere yardım etmeği düşünmelidir. Çünkü insanların en iyisi, insanlara iyilik edendir, İnsanların kötüsü, insanlara kötülük edendir, İnsan kazandığına kanâat etmeli, Allahü teâlânın taksimine râzı olmalıdır. Hadîs-i şerîfte, “Kanâat eden doyar” buyuruldu. Allahü teâlâ, beş şeyi, beş şey içine koymuştur. Bu beş şeyi alan, içindekine kavuşur: izzeti, şerefi, ibâdete; zilleti, sefâleti, günaha, ilmi, hikmeti, çok yememeğe; heybeti, i’tibârı, gece namaz kılmağa, zenginliği, kimseye muhtaç olmamağı da, kanâate tâbi kılmıştır.

Buhârî’deki bir hadîs-i şerîfte buyuruluyor ki: “İnsanın yediklerinin en hayırlısı, iyisi, bileği ile kazanıp yediğidir. Allahü teâlânın peygamberi Dâvûd aleyhisselâm elinin emeği ile kazanıp yerdi.”

Fârisî “Tezkiret-ül-evliyâ” kitabında diyor ki: “İbrâhim bin Edhem hazretlerine, “Falanca yerde bir genç var. Gece-gündüz ibâdet ediyor. Vecde gelip kendinden geçiyor” dediler. Gencin yanına gidip üç gün misâfir kaldı. Dikkat etti. Söylediklerinden daha çok şeyler gördü. Kendinin soğuk, halsiz, habersiz, gencin ise, böyle uykusuz ve gayretli hâline şaşıp kaldı. Genci, şeytan aldatmış mıdır, yoksa hâlis ve doğru mudur anlamak istiyordu. Yediğine dikkat etti. Lokması helâlden değildi. “Allahü ekber, bu hâlleri hep şeytandandır” deyip, genci evine da’vet etti. Kendi lokmalarından bir tane yedirince, gencin hâli değişip, o aşkı, o arzusu, o gayreti kalmadı. Genç, İbrâhim’e sorup; “Bana ne yaptın?” deyince; “Lokmaların helâlden değildi. Yemek yerken, şeytan da mi’dene giriyordu. O hâller, şeytandan oluyordu. Helâl yiyince şeytan giremedi. Asıl, doğru hâlin meydana çıktı” dedi. Haram yemek, kalbi karartır, hasta eder. Aynı kitapta Zünnûn-i Mısrî hazretleri buyuruyor ki: “Kalbin kararmasının dört alâmeti vardır: 1-İbâdetin tadını duymaz. 2- Allah korkusu hatırına gelmez. 3- Gördüklerinden ibret almaz. 4- Okuduklarını, öğrendiklerini anlamaz, kavrayamaz.”

Ebû Süleymân-ı Dârânî buyurdu ki: “Helâlden bir lokma az yemeği, akşamdan sabaha kadar namaz kılmaktan daha çok severim. Çünkü mi’de dolu olunca, kalbe gaflet basar, insan

Rabbini unutur. “Helâlin fazlası böyle yaparsa, mi’deyi haram ile dolduranların hâli acaba nasıl olur?”

Sehl bin Abdullah-i Tüsterî buyuruyor ki: “Yolumuzun esâsı üç şeydir: Helâl yemek, ahlâk ve amelde Resûl-i ekreme tâbi olmak, her işi yalnız Allah için yapmaktır.”

Risâle-i Kuşeyrîyye’de şöyle yazıyor: İbrâhim bin Edhem buyurdu ki: “Temiz ve helâl ye de, ister sabaha kadar ibâdet et, ister uyu ve ister hergün oruç tut. İster tutma.”

Kimyâ-i se’âdet kitabında şöyle yazıyor: “Bu dünyâ, âhıret yolcularının bir konak yeridir. İnsana burada yiyecek ve giyecek lâzımdır. Bunlar ise çalışmadan ele geçmez. Her an mal kazanmak için uğraşan aldanmıştır. Hem âhıret için hazırlanmalı, hem de dünyâ ihtiyâçlarını kazanmalıdır. Fakat, bunları da, âhıret yolculuğuna lâzım olduğunu düşünerek kazanmalıdır. Şiir:

Hırs peşinde bu yolda, çabuk koşan yorulur,
Halka tama’ etmeyen, dâim sürûratda olur.

Hırs uğruna namusu, sakın elden çıkarma,
Zîrâ kanâat eden, gerçekten zengin olur.

Sen dünyâya gelmeden kalem ne yazdı ise,
Fayda zarar hakkında, kaza neyse odur.

Senin rızık berâtın, vaktinde yazılmıştır,
Ne kadar çabalasan, olacak olan olur.

Kendinin ve çoluk-çocuğunun ihtiyâçlarını helâlden kazanmak, kimseye muhtaç kalmamak, cihâd etmektir. Birçok ibâdetlerden daha sevâbtır. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bir sabah Eshâb-ı ile konuşurken, kuvvetli bir genç erkenden dükkânına doğru geçti. Eshâbdan ba’zıları; “Erkenden dünyalık kazanmağa gideceğine, buraya gelip birkaç şey öğrenseydi iyi olurdu.” deyince, Resûlullah (aleyhisselâm); “Öyle söylemeyiniz! Eğer kimseye muhtaç olmamak ve ana, baba, çoluk-çocuğunu da muhtaç etmemek için gidiyorsa, her adımı ibâdettir. Eğer herkese öğünmek, keyf sürmek niyetinde ise, şeytanla beraberdir” buyurdu. Bir hadîs-i şerîfte; “Bir müslüman, helâl kazanıp, kimseye muhtaç olmaz ve komşularına, akrabasına yardım ederse, kıyâmet günü, ayın ondördü gibi parlak, nurlu olacaktır” buyuruldu. Diğer hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

“Doğru olan tüccâr, kıyâmette sıddîklarla ve şehîdlerle beraber olacaktır.”

“Allahü teâlâ, san’at sahibi mü’mini sever.”

“En helâl şey, san’at sahibinin kazandığıdır.”

“Ticâret yapınız! Rızkın ondadokuzu ticârettedir.”

“Kendini başkasından sadaka istiyecek hâle düşüreni, Allahü teâlâ yetmiş şeye muhtaç eder.”

Îsâ aleyhisselâm birine, “Ne iş yapıyorsun?” dedi. “İbâdetle vakit geçiriyorum” deyince; “Nereden yiyip geçiniyorsun?” buyurdu. “Herşeyimi kardeşim veriyor” deyince; “O hâlde kardeşin, senden daha kıymetli ibâdet yapmaktadır” buyurdu.

Ömer (radıyallahü anh) buyuruyor ki: “Çalışınız, kazanınız, Allahü teâlâ rızkımı çalışmadan gönderir demeyiniz! Allahü teâlâ gökten para yağdırmaz.” Lokman Hakîm oğluna nasihat verirken “Çalış kazan! Çalışmayıp herkese muhtaç kalanların dîni ve aklı noksan olur ve iyilik etmekten mahrûm kalır ve herkesden hakaret görür” buyurdu. Büyüklerden birine sordular ki: “Özü sözü doğru olan tüccâr mı, yoksa geceleri namaz kılan, gündüzleri oruç tutan âbid mi yüksektir?” O da; “Emin olan tüccâr daha kıymetlidir. Çünkü, şeytanla her saat cihâd etmektedir. Şeytan alışta-verişte, tartmada onu aldatmaya uğraşmakta, o ise Allahü teâlânın emrini, rızâsını gözetmektedir” dedi. Ömer (radıyallahü anh) buyuruyor ki: “Alış-veriş ederken, helâl kazanırken can vermeği, başka şekilde ölmekten daha çok severim.” İmâm-ı Ahmed İbni Hanbel’den sordular ki: “Hergün sabahtan akşama kadar câmide ibâdet edip Allahü teâlâ benim rızkımı nerden olsa gönderir diyen bir kimse nasıl bir adamdır?” Cevâbında buyurdu ki: “Bu kimse câhildir. İslâmiyetten haberi yoktur. Çünkü, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ benim rızkımı, süngümün ucuna koymuştur.” Yâ’nî rızkım, İsmâil dînine ve müslümanlara saldıran kâfirlerle harb etmekle gelmektedir.” Görülüyor ki, harbde düşmandan alınan ganîmet ve sulhde harbe hazırlananların aldıktan ücret helâl rızıktır. İmâm-ı Evzâî, İbrâhim bin Edhem’i gördü ki, sırtında bir yığın odun götürüyordu. Ona; “Niçin bu kadar sıkıntı çekiyorsun? Kardeşlerin, seni hiçbir şeye muhtaç bırakmıyor” dedi. İbrâhim bin Edhem buyurdu ki: öyle söyleme, hadîs-i şerîfte buyuruldu ki, “Helâl kazanmak için sıkıntı çekenlere Cennet vâcib olur.”

Hadîka'da, amelde iktisâd faslında diyor ki "Kesb, yaşamak için lâzım olan malları helâlden kazanmağa çalışmak demektir. Kendine, evlâdına ve ıyâline ve borçlarını ödemeğe lâzım olanları kesb etmek farzdır. Bunun için çalışan sevâb kazanır. Özürsüz terk edene azap yapılacaktır. Kendilerine nafaka verilmesi vâcib olanlara "Iyâl" denir. Borç ödemek farzdır, ödeyemeden vefât edenin, ödemek niyeti varsa, günahlı olmaz. Hadîs-i şerîfte; "Beş vakit namazı kıldıktan sonra, çalışıp helâl kazanmak, her müslümana farzdır" buyuruldu. Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" hepsi, çalışıp kazanmışlardır. Çalışmayıp câmide oturarak, Allaha tevekkül ediyorum diyene inanmamalıdır. Bu, çalışmağı terk ettiği için, günah işlemektedir. Sâlih değil, fâsıktır. Bunun kalbi, Allahü teâlâya değil, kulların mallarına bağlıdır, önce sebebe yapışmak, sonra bu sebebin te'sîrini Allahü teâlâdan beklemek emr olundu. Muhtaç olduğu malı kazandıktan sonra, fazla çalışmayıp, ibâdet etmek caizdir. Bunun için, çalşmayıp ibâdet edene sû-i zan ve tecessüs etmemelidir. İkisi de haramdır. İhtiyâçtan fazla çalışıp, kazandıklarını senelerce saklamak mübahtır. Saklamayıp hayra, hasenata sarf etmek müstehabtır. Nafile ibâdetlerden daha sevâbtır. Hadîs-i şerîfte; "İnsanların iyisi, insanlara fâidesi olanlardır" buyuruldu. Öğünmek için, kibirlenmek için, ihtiyâçdan fazla kazanmak haramdır." Görülüyor ki, ehlinin ve ıyâlinin nafakalarını ve borçlarını ödemek için çalışıp, helâl kazanmak, nafile ibadetleri yapmaktan kat kat daha sevâbtır. Hadîs-i şerîfte; "Eshâbım için fakirlik saadettir. Âhır zamandaki ümmetim için, zenginlik saadettir" buyuruldu. Beyt:

Kemâl ehline göre, zenginlik kanâattir,
Mal, kabre kadar gider, sonra lâzım ameldir.

Zekât vermek: Emîr-ül-mü'minîn Ali (radıyallahü anh) rivâyet etti: "Resûlullah (aleyhisselâm) veda haccında buyurdu ki: "Malınızın zekâtını veriniz! Biliniz ki, zekâtını vermiyenlerin, orucu, haccı, cihâdı ve imânı yoktur." Ya'nî, zekât vermeği vazîfe bilmez, farz olduğuna inanmaz, vermediği için üzülmez, günâha girdiğini bilmezse imansız olur. Senelerce zekât vermiyenlerin zekât borçları birikerek, bütün malını kaplar. Malı kendinin sanıp, müslümanların o malda hakkı olduğunu, hatırına bile getirmez. Kalbi hiç sızlamaz. Bu mala sımsıkı sarılmıştır. Böyle kimseler, müslüman olarak tanınır. Fakat bunlardan, îmânını kurtaran pek nâdir olur. Zekât vermek, Kur'ân-ı kerîmin otuziki yerinde namazla birlikte emredilmektedir. Tövbe sûresi otuzdördüncü âyet-i kerîmesi böyle kimseler için olup, meâli şöyledir: "Malı, parayı biriktirip zekâtını, müslüman fakirlere vermiyenlere çok acı azâbı müjdele!" Bu azâbı bundan sonraki âyet-i kerîmede meâlen şöyle bildirmektedir: "Zekâtı verilmeyen mallar, paralar, Cehennem ateşinde kızdırılıp, sahiplerinin alınlarına, böğürlerine, sırtlarına mühür basar gibi basdırılacaktır."

Ey Mağrur zengin! Dünyânın çabuk, gidici malı, parası, seni aldatmasın! Bunlar, senden önce başkalarının idi. Senden sonra da başkasının olacak. Cehennemin şiddetli azâbını düşün! Zekâtını ayırıp vermediğin o mal, uşrunu vermediğin o buğday, hakîkatte zehirdir. Malın hakîki sahibi, Allahü teâlâdır. Zenginler, onun vekîlleri, me'mûrları, fakirler de ailesi, akrabası demektir. Vekîllerin, Allahü teâlânın borcunu fakirlere vermesi lâzımdır. Zerre kadar iyilik eden iyiliğini bulacaktır. Hadîs-i şerîfte! "Allahü teâlâ iyilik edenlere, karşılığını elbette verecektir." buyuruldu. Haşr sûresi dokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen, "Zekâtını veren, elbette kurtulacaktır" diye müjdelendi. Âl-i İmrân sûresi yüzsekseninci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Allahü teâlânın ihsân ettiği malın zekâtını vermeyenler, iyi ettiklerini, zengin kalacaklarını sanıyor. Hâlbuki, kendilerine kötülük yapmış oluyorlar. O malları, Cehennemde azâb âleti olacak, yılan şeklinde boyunlarına sarılıp, baştan ayağa kadar onları sokacaktır." buyuruluyor. Elbasît ve Vasît tefsîrlerinde böyle yazılıdır. Kıyâmete ve Cehennem azâbına inanan zenginlerin, mallarının zekâtını, tarla mahsûllerinin, meyvelerinin uşrunu vererek, bu azâblardan kurtulmaları lâzımdır. Hadîs-i şerîfte, "Zekât vererek, malınızı zarardan koruyunuz" buyuruluyor. Tefsîr-i Mugnî sahibi diyor ki: "Kur'ân-ı kerîmde üç şey, üç şeyle beraber bildirildi. Bunlardan biri yapılmazsa, ikincisi kabûl olmaz. Peygambere (aleyhisselâm) itaat edilmedikçe, Allahü teâlâya itaat edilmiş olmaz. Anaya, babaya şükür edilmedikçe, Allahü teâlâya şükür edilmiş olmaz. Malın zekâtı verilmedikçe, namazlar kabûl olmaz."

Ey gaflet şarâbının sarhoşu! Dünyânın zevk ve sefâsı peşinde daha ne kadar koşacaksın? Bu kıymetli ömrü haramdan, helâlden mal yığmakta, ne zamana kadar ziyan edeceksin? Dînin emir ve yasaklarına aldırış etmezsin! Azrail aleyhisselâmın gelip canını zorla alacağı, ecel arslanı pençesini sana takacağı, can verme acılarının başına geleceği, şeytanın, îmânını çalmak için kasd edeceği, dostlarının, vah vah öldü, siz sağ olun diye evlâdına ta'ziye edecekleri vakti düşün! Firak sesi gelip, bize yarayan birşey

yapmadın. Hep beğenmediklerimizi işledin. Biz de sana senin bize yaptığın gibi yaparız, diyecekleri zamandan korkmuyor musun? Düşün, kabir ve âhıret suâllerine ne cevap hazırladın? Allahü teâlânın takdîrine ne behâne yapacaksın? Kendine acı! Suâle çekileceksin. Hâlbuki, verecek cevâbın yok. Cehenneme girersen, ateşine dayanamazsın. Kendine ve herkese öyle iyilik et ki, başkası yapınca, sen yaptın sansınlar. Kendine ve kimseye kötülük etme ki, başkası bir fenâlık yapınca sen yaptın sanmasınlar.

Sahîh-i Müslim'deki bir hadîs-i şerîfte; "Ey Âdemoğlu! Benim malım, benim malım dersin. O maldan senin olan, yiyerek yok ettiğin, giyerek eskittiğin ve Allah için vererek, sonsuz yaşattığındır." buyuruldu. Eğer malını seviyorsan, niçin düşmanlarına bırakıp da gidiyorsun. Sevdiğinden ayrılma, beraber götür! Hepsini vermezsen, bari kendini de bir vâris yerine koyup, hisseni âhıret yoluna gönder. Bunu da yapamazsan, bari zekâtını ver de azâbdan kurtul! Nükte: Hiratlı üstâd Hâce Abdullah-i Ensârî diyor ki: "Malı seviyorsan, yerine sarf et de, sana sonsuz arkadaş olsun! Eğer sevmiyorsan, ye de, yok olsun!"

Hikâye: Ferîdüddîn-i Attâr, Tezkiret-ül-Evliyâ kitabında diyor ki: Cüneyd-i Bağdadî, yedi yaşında idi. Mektepten gelince, babasını ağlıyor görüp sordu. Babası: "Bugün, zekât olarak, dayın Sırrî-i Sekati'ye birkaç gümüş göndermiştim, almamış. Kıymetli ömrümü, Allah adamlarının, beğenip almadığı gümüşler için geçirmiş olduğuma ağlıyorum" dedi. Cüneyd; Babacığım, o parayı ver, ben götüreyim" deyip, dayısına gitti. Kapıyı çaldı. Dayısı sorunca; "Ben Cüneyd'im. Dayıcığım kapıyı aç ve babamın zekâtı olan bu gümüşleri al!" dedi. Dayısı; "Almam" deyince, Cüneyd; "Adl edip, babama emr eden ve ihsân edip, seni serbest bırakan Allahü teâlâ için al!" dedi. Sırrî-yi Sekatî, "Babana ne emr etti ve bana ne ihsân etti?" dedi. Cüneyd-i Bağdadî; "Babamı zengin yapıp, zekât vermesini emr etmekle adâlet eyledi. Seni de fakîr yapıp, zekâtı kabûl etmek ve etmemek arasında serbest bırakmakla ihsân eyledi" dedi. Bu söz Sırrî-yi Sekatî'nin hoşuna gidip; "Oğlum! Gümüşleri kabûl etmeden önce, seni kabûl ettim" dedi. Kapıyı açıp parayı aldı.

Selâm vermenin fazileti: Fetâvâ-i Sirâciyye'de diyor ki: "Bir kimseye selâm verirken, cem' olarak vermeli, çok kimseye verir gibi vermelidir. Çünkü, mü'min yalnız değildir. Muhafaza melekleri ve Kirâmen kâtibîn adındaki iki melek onunla beraberdir.

Selâmün aleyküm demek, "Ben müslümanım. Benden sana zarar gelmez. Selâmettesin" demektir. Hadîs-i şerîfte; "Tanıdığınız ve tanımadığınız müslümanlara selâm veriniz!" buyuruldu. Müslüman olmıyana selâm verilmez. Onlar selâm verince, yalnız "Ve aleyküm" denir. Nikâhla alması ebedî haram olan onsekiz kadına selâm vermek caizdir. Selâmlarına cevap vermek farz-ı kifâyedir.

Zengine, zengin olduğu için selâm vermek caiz değildir. Zengin önce selâm verirse, cevap verilmesi farz olur. Büyüklerin çocuklara selâm vermesi caizdir.

Selâmda sünnet şöyledir ki, önce büyük küçüğe, şehirli köylüye, devedeki ata binmiş olana, attaki merkebde olana, merkeb üstündeki yaya yürüyene, ayakta olan oturana, az olan çok olana, efendi hizmetçisine, baba oğluna, ana kızına selâm verir. Rütbe ve ni'meti çok olan önce verir. Nitekim, mi'râc gecesi, önce Allahü teâlâ selâm verdi. İki müslüman, birbirine aynı anda selâm verirse, her ikisinin de, biribirine cevap vermesi farz olur. Birbirinden sonra selâm verirlerse, ikincinin verdiği selâm cevap yerine geçer. Çok kimseye selâm verildiği zaman, bir kişi, hattâ bir çocuk cevap verince, ötekiler vermezse de olur.

Âdem aleyhisselâmdan, İbrâhim aleyhisselâma kadar, selâmlaşma birbirine secde etmekle olurdu. Sonra bunun yerine boyuna sarılmakla oldu. Muhammed aleyhisselâm zamanında, el ile müsâfeha sünnet oldu.

Abdullah bin Selâm (radıyallahü anh) buyuruyor ki: Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) Medine'ye hicret buyurduğu zaman, mübârek ağzından ilk işittiğim hadîs-i şerîf şu idi: "Birbirinize selâm veriniz! Birbirinize yiyecek ikram ediniz! Akrabanızın haklarını gözetiniz! Gece, herkes uyurken namaz kılınız! Bunları yaparak selâmetle Cennete giriniz!"

Rıyâd-ün-nâsıhîn'de nakledilen hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Gizli yapılan günâhın tövbesini gizli yapınız! Aşikâre yapılan günâhın tövbesini aşikâre yapınız. Günâhınızı bilenlere, tövbenizi duyurunuz!"

“Şarab içmek, büyük günahların en büyüğüdür. Bütün kötülüklerin anasıdır, başıdır.”

“Ümmetimden üç sınıf insan vardır ki, Cehennem ateşi onları yakmaz. Kocasının emrine itaat eden kadın, ana ve babasına iyilik yapan evlâd ve Allahü teâlânın kullarına merhamet edenler.”

Rubai:

Cennet sürûr yeridir ve neş’e makamıdır,
Bu eşsiz yer, annenin ayağı altındadır.
Allahın rızâsına kavuşmak istiyorsan,
Bil ki Allah rızâsı, anne rızâsındadır.

Baba gönlü yıkmaktan, çok fazla sakınmalı,
Dayağından, sözünden asla kırılmamalı,
Evlâd hükümdâr olup, cihan emrinde olsa,
O yine babasının emrinde bulunmalı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1046

2) Riyâd-ün-nâsıhîn

MUHAMMED ŞÂH FENÂRÎ

Molla Fenârî’nin faziletiyle tanınmış oğlu. İsmi, Muhammed Şah İbni Mevlânâ Fenârî olup, diğer kardeşleri gibi babasının benzeridir. 830 (m. 1426) senesinde Bursa’da vefât etti. Kabri, Keşişdağı eteğinde babasının kabri yanındadır.

Muhammed Şah Fenârî, babası gibi âlim, kâmil ve onun sâhib olduğu ilimlere vâkıf, fazilet sahibi bir zât idi. 18 yaşında iken müderris oldu. Üstün bir zekâsı vardı. Daha babası hayatta iken, Bursa’daki Sultâniyye Medresesi’ne ta’yin edildi. İlk ders verdiği gün, o beldenin âlimleri ve fazilet sahibi kimseler hazır bulunup, dersini dinlediler. Çeşitli ilimlerde yapmış olduğu izahlara (açıklamalara) hayran kaldılar ve ilmî üstünlüğünü herkes kabûl etti. Molla Fahrüddîn el-Acemî onun dersinde muîd (yardımcı, asistan) idi.

Birgün, fısk ve fücur (günah işlemek) ile tanınan bir talebe, ders esnasında Muhammed Şah Fenârî’nin sözlerine i’tirâz edip, inâd ile uygun olmayan bir şekilde konuştu. Muhammed Şah, Allahü teâlânın ihsânı olan ilmî kuvveti ile ona cevap verdi ve susturdu. Muhammed Şah dersten ayrılıp, muhterem pederi büyük âlim ve velîyyi kâmil Molla Fenârî’nin huzûruna çıktı. Dersteki hâdiseyi arzedip, fısk ve fücur ile meşhûr talebenin, hak (doğru) tarafına tâbi olmamasının ve inâd etmesinin ve kibirli hâlinin kendisini çok üzdüğünü bildirdi. O zaman Molla Şemsüddîn Fenârî hazretleri buyurdu ki: “Eğer o fâsık (günah işleyen) bir kişi olmasaydı, ilmi, irfanı ve fazileti yüksek olurdu. Bunların bereketi ile de, Allahü teâlânın kat kat lütuf ve ihsânlarına nail olurdu.”

Muhammed Şah Fenârî’nin eserleri basılmamış olup, ba’zıları şunlardır. 1-Hâşiye-i Tefsîr-i Fâtiha, 2-Şerhu Risâle-i İsbât-ı Vâcib, 3-Risâle fî îmân-i Ebeveyn-in-Nebiyyi (aleyhisselâm), 4-Hâşiye-i Fusûl-i Bedâyi’, 5-Şerhu esâs-is-sarf, 6-Hâşiye-i evâil-i mevâkif, 7-Hâşiye-i Şerh-i Tevâli-i İsfehânî, 8-Şerhu en-Mûzec-il-ulûm, 9-Hâşiye alâ Şerh-i ferâiz-i Sirâciyye, 10-Kitâbü ed’ıyye, 11-Hâşiye alâ Şerh-i Vikâye.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 56

2) Şakâyık-ı Nu’mâniyye cild-4, sh. 75

MUHAMMED ŞÂZİLÎ

Mısır’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed eş-Şâzilî el-Mısrî el-Hanefî olup, lakabı Şemsüddîn’dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Hz Ebû Bekr’in soyundandır. Küçük yaşta öksüz kaldı. Teyzesinin yanında büyüdü. San’ata verdiler. Fakat medreseye kaçtı. Medrese arkadaşlarından biri de, meşhûr muhaddis İbn-i Hacer Askalânî’dir. 847 (m. 1443) senesinde vefât etti. Mısır’da Berekât denilen yerdeki kabri meşhûr olup, ziyâret edilmektedir.

Muhammed Şâzilî, evliyâlıkta bütün makamları geçmiş, ilmiyle âmil, yüksek hâller sahibi bir kimse idi. İlim, amel, hâl, zühd ve Allahü teâlâya muhabbette pek ileri idi. Çok kimse onun vasıtasıyla hidâyete kavuşmuştur. Büyüklüğünü kimse inkâr

edemezdi. Dünyânın her tarafından huzûruna gelenler, halledemedikleri mes'leleri suâl ederler, tatmin edici cevaplar alırlardı. Başka ülkelerden gelenlerle, onların lisânı ile sohbet ederdi.

Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri buyurdu ki: "Benden sonra, Mısır'da Muhammed Hanefî ismiyle meşhûr bir zât gelecek, bu ülkenin fâtihi olacak, kendisi büyük şân sahibidir. O, benim beşinci halîfem olacaktır."

Kıymetli, şık elbiseler giyerdi. Huzûruna gelenlerin kalbinden geçenleri bilirdi. Büyüklüğüne inanmayanlar, huzûruna geldiklerinde mahcûb olurlar, tövbe edip talebesi olurlardı.

Ebü'l-Abbâs Sersî anlatır: "Muhammed Şâzilî okuldan (medreseden) çıkınca, çarşıda dükkânında oturur ve kitap satardı. Ona ba'zı kişiler uğrayıp; "Yâ Muhammed! Sen dünyâ için yaratılmadın" dediler. Bu söz üzerine dükkândan ayrıldı, kitapları ve elde ettiği gelirin hepsini terketti. Bundan sonra bir daha bunların ne olduğunu da sormadı. Sonra kendisine halvet (yalnızlık) sevdirildi. Halvete girdiğinde 14 yaşında idi. Yedi sene halvette kaldı, yeraltındaki odasından insanlar arasına hiç çıkmadı.

Ebü'l-Abbâs diyor ki: "Muhammed Şâzilî hazretlerine talebe olmuştum. Talebe iken, odasına her gidişimde izin isterdim; gir derse girer, sükût ederse geri dönerdim. Birgün gittiğimde sükût etti. Fakat buna rağmen ben içeri girdim. Baktım ki, kendisi bir köşede meşgûl, yanında da büyük bir arslan duruyordu. Arslan edeble oturuyordu. Beni görünce, arslan sert sert baktı. Kendimi dışarı zor attım. Tövbe istiğfar edip, bir daha odasına izinsiz girmedim."

Muhammed Şâzilî, gaybdan bir nidâ işitinceye kadar bu halvetten çıkmadı. Bu ses üç defa şöyle diyordu: "Yâ Muhammed! Çık ve insanlara faydalı ol!" Üçüncüsünün sonunda; "Şayet çıkmazsan çıkmaya zorlanırsın" diye hitâb edildi. Muhammed Şâzilî; "Zorlandıktan sonra ayrılmaktan başka çâre yoktur" dedi. Muhammed Şâzilî sonrasını şu şekilde anlattı: "Kalktım ve zaviyeye gittim. Fıskiyede abdest alan bir cemâat gördüm. Onların bir kısmının başında sarı, bir kısmının başında da mavi sarık vardı. Bir kısmı maymun, bir kısmı hınzır, bir kısmı da ay yüzlü idi. Anladım ki, Allahü teâlâ, beni bu insanların akıbetlerine muttali kılmıştır. Onlara arkamı dönüp, bu husûsta Allahü teâlâya iltica ettim. Bunun üzerine insanların hâllerinden bana gösterdiği şeyleri gizledi ve onlardan birisi gibi oldum."

Muhammed Şâzilî hazretleri, ağaçlarla konuşur, ağaçlar da ona cevap verirdi.

Muhammed Şâzilî, çok pahalı elbiseler giyerdi. Evliyânın hâlleri hakkında bilgi sahibi olmayanlardan birisi, bundan dolayı ona kızdı ve şöyle dedi: "Evliyânın, sultanlara yakışacak böyle elbiseler giymekten uzak durması lâzımdır. Eğer bu zât gerçekten velî ise, onu bana verir; ben de onu satar, parasını çoluk çocuğuma harcarım." Muhammed Şâzilî toplantıdan ayrılınca, elbiseyi çıkardı ve; "Bunu filân kimseye verin. Satsın ve parasını çoluk-çocuğuna harcasın" buyurdu. Adam onu aldı, sattı ve; "Bu, Allah için verilen yardımdır" dedi. İkinci toplantıya gelişinde, o elbiseyi yine Muhammed Şâzilî'nin üzerinde gördü. Elbiseyi, onu sevenlerden birisi satın almıştı. O zaman adam şöyle dedi: "Bu (elbise), Muhammed Şâzilî'den başkasına yakışmaz." Bunun üzerine Muhammed Şâzilî, elbiseyi yine aynı adama hediye etti.

Yûsuf isimli bir şahıs, Muhammed Şâzilî hazretlerini sık sık ziyârete gelirdi. "Yemekte sofraya çok az ekmek konuyor, karnım doymuyor" derdi. Bir defasında ziyâretine gelirken, iki de ekmek alıp, bunları koynuna saklamıştı. Her zaman olduğu gibi, yine sofra kuruldu. Yine her zamanki kadar ekmek ve yemek kondu. Fakat o zât, ne kadar yediyse ekmeği bir türlü bitiremedi. Bitmediği gibi, hiç de eksilmedi. Muhammed Şâzilî hazretleri kendisine buyurdu ki: "İyi ye sofradan aç kalkma ki, iki ekmeğe ihtiyâcın kalmasın." O kimse çok mahcûb oldu. O iki ekmeği çıkarıp sofraya bıraktı. Tövbe istiğfar etti.

Evliyânın büyüklerinden olan Ali bin Vefâ, birgün bir düğün yemeğindeydi. Düğündekiler; "Ziyâfet, ancak Muhammed Şazilî hazretlerinin gelmesiyle tamam olur" dediler. Ziyâfet sahibi gidip onu da'vet etti. Muhammed Şazilî da'veti kabûl edip, düğünün yapıldığı evin kapısına geldiğinde, "Burada evliyâdan kim var?" diye sordu. Ziyâfet sahibi; "Ali bin Vefâ ve cemâati var" dedi. Muhammed Şazilî. Ev sahibine; "İçeri gir ve benim için izin iste. Çünkü bir yerde büyüklerden biri olduğu zaman, izin verilinceye kadar oraya girmemek fakirlerin edeblerindendir" dedi. Ali bin Vefâ izin verdi; onu ayakta karşıladı ve yanına oturttu. Sohbet ettiler. Sonra Muhammed Şazilî, Ali bin Vefâ'nın talebelerine; "Efendinize duâ ediniz. Çünkü onun Allahü teâlâya kavuşması yakındır" dedi.

Söylediği gibi oldu. Bir gece Muhammed Şazilî, gaibden şöyle bir nidâ işitti; “Yâ Muhammed! Biz sana senden olana ilâve olarak Ali bin Vefâ’nın (radıyallahü anh) sâhib olduklarını da verdik.” Muhammed Şazilî buyurdu ki: “Bunun, ancak Ali bin Vefâ’nın ölümünden sonra olacağını anladım. Abdülbâsıt mahallesindeki Ali bin Vefâ’nın evine talabelerinden birini gönderdim. O şahıs, oraya vardığında, Ali bin Vefâ’nın vefât ettiğini öğrendi.

Şemseddîn bin Ketîle dedi ki: “Muhammed Şâzilî’yi tanıtan ilk hâdise şudur: “Sultan Ferec bin Berkûk, bir sebebten dolayı halkın üzerine ok attırıyor; Muhammed Şazilî de buna karşı geliyordu. Muhammed Şâzilî’nin arkasından askerler gönderdi, yanına getirtti. Ona sert sözler söyledi ve; “Bu memleket benim mi, yoksa senin mi?” diye sordu. Muhammed Şazilî de; “Bu memleket, ne benimdir, ne senindir. Kahhâr ve tek olan Allahü teâlânındır” dedi. Sonra gönlü kırık olarak kalkıp gitti. Akabinde Sultân’a bir hastalık ârız oldu ki, az kalsın ondan dolayı helak oluyordu. Hastalığın tedâvisinden bütün doktorlar âciz kaldı. Sultânın husûsî danışmanlarından durumu anlıyan ba’zıları, dediler ki: “Bu, Muhammed Şâzilî’nin kalbinin kırılmasındandır.” Sultân’a, Muhammed Şâzilî’nin gönlünü almanın, ancak hastalığa çâre olabileceğini anlattılar. Bunun üzerine Sultan; “Hatırını almam için ardından adam gönderip getirtiniz” dedi. Komutanlar ona gittiler. Onu Mısır’ın dışında bir yerde buldular. Sultân’ın isteğini haber verdiler. O, Sultân’ın yanına gitmeyi kabûl etmedi. Gelenler, Muhammed Şazilî ile Sultan arasında tereddütte kaldılar, geri dönmediler. Sonunda Şazilî, Sultân’a acıdı. Ona, temiz ve helâl zeytin yağı ile pişirilmiş bir ekmek parçası gönderdi ve onlara dedi ki: “Ona, bu ekmeğin hastalığını iyileştireceğini söyleyin. Fakat bir daha büyüklere karşı edebi terk etmesin.” Sultan gönderilen ekmeği yiyince, hemen iyileşti. O günden sonra, bu hâdise insanlar arasına yayıldı. Sultan, şükran borcu olarak, ona bir torba gümüş gönderdi. Gümüşü getiren, onu kürsüde va’z ederken buldu. Muhammed Şazilî, gelen kişinin yanındaki gümüşler bitinceye kadar, avuç avuç alıp insanlara attı. Bu olanlar Sultân’a ulaştı. Bunun üzerine Sultan, Muhammed Şâzilî’nin yanına gelip, ellerinden öptü. Muhammed Şazilî, ona şöyle buyurdu: “Kalk, şu kuyuya git. Ondan abdest suyu alarak şu fıskiyeyi doldur ki, kıyâmet günü bu senin için defterinde sevâb olarak bulunsun.” Sultan elbisesini çıkardı. Bir kova doldurdu. Ona bu kova çok ağır geldi. Güçlükle çekebildi. Baktı ki, altın doluydu. Muhammed Şâzilî’ye durumu söyledi. O da, “Onu kuyuya dök ve yeniden doldur” buyurdu. İkinci ve üçüncü dolduruşunda da böyle oldu. Muhammed Şazilî buyurdu ki: “Kuyuya, bizim sudan başka bir şeye ihtiyâcımız yok de!” Sultan, Muhammed Şâzilî’ye gönderdiği şeyin ne kadar değersiz birşey olduğunu anladı.

Bir defasında imtihan etmek için, Mâlikî kadılarından biri ona gelmişti. Muhammed Şâzilî’ye onun, imtihan etmek maksadıyla geldiğini bildirdiler. Muhammed Şazilî; “Ben fakirlerin seccadesi üzerinde oturuyorum, gücü yeterse, istediğini sorsun” buyurdu. Kâdı, gelince sormaya başladı; “......hakkında ne dersin?” dedi durakladı. Şazilî “Evet” dedi. O; “.........hakkında ne dersin?” dedi, durakladı. Şazilî “Evet” dedi. O, “......hakkında ne dersin?” dedi. Yine durakladı. Şazilî “Evet (devam et)” buyurdu. Birçok defa aynı şeyi tekrarladı. Daha sonra kadı, “Sormak istediğim soruyu unuttum?” dedi. Sonra sarığını çıkardı, istiğfar etti. Evliyâyı inkâr etmiyeceğine ve onlara i’tirâz etmiyeceğine dâir söz verdi.

Kâhire dışındaki köylerin en uzağında olan bir talebesine, bulunduğu yerden seslendiğinde, talebesi cevap verir, “Gel dese”, o talebe yola çıkar veya “Şöyle yap” dese, yapardı. Birgün batıdaki Kutur şehrinden, Ebû Takiyye’yi çağırmıştı. O, hocasının nidasını işitti ve Kâhire’ye geldi.

Onun dergâhının İmâmı, namaz için dergâha giderken yolda güzel bir kadın gördü ve ona baktı. Dergâha vardığında, Muhammed Şazilî, namazı kıldırması için başkasına emir verdi. İkinci namaz vakti girdiğinde yine böyle yaptı. Beş vakit namaz bu şekilde kılındı. Bu arada İmâmın kalbine, bu bakışını Allahü teâlânın Muhammed Şâzilî’ye bildirdiği düşüncesi geldi, istiğfar ve tövbe etti.

Evliyâdan bir zât, Muhammed Şazilî hazretlerinden izin almadan Mısır’a girdi. Kendisinde bulunan, büyüklük hâli ondan alındı. Sonra Allahü teâlâya istiğfar ederek, Muhammed Şâzilî’ye geldi. Kendisine eski hâli iade edildi. Bu hâli şöyle idi: Yanında büyük bir küfe bulunurdu. Elini onun içine sokar ve ihtiyâcı olan herşeyi ondan çıkarırdı. Mısır’a izinsiz girdikten sonra, yine elini küfeye sokmuş, fakat hiçbir şey bulamamıştı.

İbn-i Temmâr isminde birisi, şefaat mevzûunda Muhammed Şâzilî’yi üzmüştü. O, evliyânın büyüklerinden Bistâmî adında bir zâtın talebesi idi. Muhammed Şazilî buyurdu ki: “İbn-i

Temmâr ile bütün münâsebetlerimizi kestik. İsterse bin tane Bistâmî onunla birlikte olsun.” Bir müddet sonra, sultan bir kısım görevlileri göndererek, İbn-i Temmâr’ın evini yıktırdı. Zamanımıza kadar harabe hâlinde kaldı.

Emîrlerden biri, Muhammed Şazilî hazretlerini öldürtmek istedi. Bir da’vette zehirli bir kaba yemek koyup, ona sundular. Şazilî hazretleri yemekten biraz yedi. Sonra zehirli olduğunu anladı. Kalktı ve bineğine binerek zaviyesine gitti. Orada kaplar karıştı. Emîrin iki oğlu geldi. Muhammed Şâzilî’nin kabından yemek yediler ve öldüler. Muhammed Şâzilî’ye zehirden hiçbir zarar erişmedi.

Muhammed Şazilî, birgün abdest alırken, kalbine bir hâl oldu. Odasında olduğu hâlde, nalınının birini alıp attı. Nalın havada uçup gitti. Hâlbuki odanın çatısında çıkacak bir delik yoktu. Hizmetçisine: “Eşi gelinceye kadar bu tek nalını yanına al” buyurdu. Bir müddet sonra, Şam’dan yanında birçok hediyelerle gelen bir adam, o tek nalını getirdi ve şöyle dedi: “Cenâb-ı Hak size hayırlar versin. Yolda iken hırsız göğsüme oturmuş, beni kesmek üzere idi. Kendi kendime; “Yâ efendimiz Muhammed! Yâ Hanefî!” dedim. Hırsızın göğsüne bir nalın gelip çarptı. Hırsız, baygın bir şekilde yere düştü. Sizin bereketinizle Allahü teâlâ beni o hâlden kurtardı.”

Muhammed Şâzilî, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’nin (radıyallahü anh) mezhebine göre cinleri okuturdu. Birgün bir işi dolayısıyla, akrabası Ömer’i onları okutmak üzere gönderdi. Ömer, onları Muhammed Şâzilî’nin evinde okuttu. Ömer şöyle anlatır: “Bir cinnî kadın, benimle evlenmek istedi. Muhammed Şâzilî ile müşavere ettim. “Bu, mezhebimizde caiz değildir” buyurdu. Bu mes’eleyi, cinnî kadınla birlikte yerin altına inerek, cinnîlerin meliklerine arzettim. Melik: “Muhammed Şâzilî’nin söylediklerine i’tirâz etmem” dedi ve cinnî kadına; “Onu getirdiğin yere geri götür” dedi.

Birgün sultânın sır kâtibi veya ileri gelen kâtiplerden İbn-i Bârizî, Muhamed Şâzilî’yi binek üzerinde ve yanında ümerândan bir toplulukla beraber gördü. Onu inkâr ederek; “Bu, evliyânın yolu değildir” dedi. Seçkin nâzırlardan biri ona; “İ’tirâz etme. Evliyânın çeşit çeşit hâlleri vardır” dedi. Fakat o yine; “Bu husûsu ona bildirmek için mutlaka birisini göndereceğim” dedi. Gönderilen kişi, Muhammed Şâzilî’nin huzûruna girip durumu haber verdiğinde, o buyurdu ki: “Üstadına git söyle ki, o, ebediyyen azledilmiştir.” Bir süre sonra Sultan Müeyyed, sır kâtibine haber göndererek; “Evinden ayrılma” dedi ve sultan tarafından öldürülünceye kadar azledilmiş olarak kaldı.

Muhammed Şâzilî’nin bir koyunu çalındı ve altı ay kayıp olarak kaldı. Birgün Muhammed Şâzilî, hizmetçisine: “Ravza’ya git, filancanın kapısının çal. Evin sahibi çıkınca, altı aydır sende olan dişi koyunu getir, de” dedi. Hizmetçi gidip emredilenleri söyledi. Bunun üzerine, ev sahibi koyunu çıkarıp verdi. Muhammed Şâzilî buyurdu ki: “Bu, bizim sermâyemizdi. Bize iade edildi.”

Muhammed Şâzilî, sadaka verecek birşey bulamadığı zaman, eshâbından ödünç alır; sonra cenâb-ı Hak ona para nasîb ettiği zaman onları öderdi. Bu şekilde aldığı borçlar 60 bin dirhem oldu ve bu, Muhammed Şâzilî’ye ağır geldi. Birgün bir kişi, elinde büyük bir kese ile geldi ve “Muhammed Şâzilî’de kimin alacağı varsa gelsin” dedi. Bütün borçlarını ödedi. Hazır bulunanlardan hiçbiri bu kişiyi tanımadı ve Muhammed Şâzilî’ye suâl ettiler. O da; “Kudretin tecellîsidir. Allahü teâlâ bizim borcumuzu ödemek üzere gönderdi” buyurdu.

Muhammed Şâzilî’nin huzûrunda, İbn-i Fârıd’ın sözlerinden okudular. Şemsüddîn bin Ketîle bu sözlere meyletti. Muhammed Şâzilî bir ân ona bakınca, hisleri kayboldu, kendinden geçti ve rü’yâsında gördü ki, Ömer bin Fârıd dergâhın kapısında dikiliyordu. Ağzında, içi boş bir ağaç veya kamış vardı. Sanki onunla dergâhın kapısının eşiğinin altından su içiyordu. Sonra ayıldı. Muhammed Şâzilî buyurdu ki: Gördüğün doğrudur. Gözünle gördün yâ Şemseddîn!” Ve şöyle devam etti: Zamanımızda birçok yuvalar Ömer bin Fârıd’ı almadı (sığmadı). Ancak o bizim kapımızda durdu.

Muhammed Şâzilînin hanımı hastalanmıştı. Ölmek üzereydi. Yâ Seyyidî Ahmed! Yâ Bedevî! Rûhun benimle beraberdir (beraber olsun)” diye söyleniyordu. Rü’yâsında hazret-i Ahmed-i Bedevî’yi gördü. Ağzı ve burnu örtülüydü. Üzerinde, yenleri geniş ve göğsü enli (geniş) bir cübbe vardı. Yüzü ve iki gözü kızarmıştı. Kadına: “Nasıl olur da beni çağınr ve yardım istersin. Sen bilmiyor musun ki, şânı yüce olan büyüklerden bir zâtın himâyesindesin. Velîlerden birinin yanında olanların çağırmasına biz cevap vermeyiz. Yâ Seyyidî Muhammed! Yâ Hanefî! de. Allahü teâlâ sana afiyet versin” buyurdu. Kadın böyle söyledi ve sabah oduğunda hiç hastalığı kalmamıştı.

Talebelere, toprak kab içerisinde az yemek verdiğinden dolayı, bir yaşlı kadın Muhammed Şâzilî'ye kızdı. Onu inkâr ederek; "Yemeğin azlığı, onun velî olmadığını gösterir" dedi. Sonra gitti, içinde kuzu ve ördek eti olan bol yemek yaptı, dergâha getirdi. Muhammed Şâzilî, Yûsuf Kutûrî hazretlerine; "Ye!" buyurdu. Yemeğin hepsini tek başına yedi ve yine açlıktan şikâyet etti. Kadın onu evine götürdü. Orada yediğinden daha fazla yemek yediği hâlde, yine açlıktan şikâyet ediyordu. Muhammed Şâzilî, kadına buyurdu ki: "Bereket, çokluğunda değil, evliyânın yemeklerindedir." Bunun üzerine kadın istiğfar etti ve tövbekâr oldu.

Muhammed Şâzilî'ye bir adam geldi ve; Ey Efendim! Ben çoluk-çocuk sahibi, fakir hâlli bir kimseyim. Bana kimyayı öğret" dedi. Muhammed Şâzilî buyurdu ki: "Şu şartla: Yanımızda tam bir sene kalırsın. Her abdest bozduğunda, mutlaka abdest almalı ve iki rek'at namaz kılmalısın." Adam, kabûl edip bu şartlarda sebat gösterdi. Müddetin bitimine bir gün kalınca, Muhammed Şâzilî'nin yanına gitti. O da; "Yarın, hacetinizi yerine getiririz" buyurdu. Ertesi günü olunca, Muhammed Şâzilî ona: "Kalk! Abdest için kuyudan su doldur" buyurdu. Kuyudan bir kova doldurdu. Kovanın altınla dolu olduğunu görünce, "Ey Efendim! Şu ânda bir tek kuruş dahî isteğim kalmadı" dedi. Muhammed Şâzilî; "Onu yerine dök ve memleketine git. Gerçekten sen, her hâlinle kimya oldun" buyurdu. Memleketine döndü. İnsanları Allahü teâlâya da'vet etti. Bu hareketiyle büyük ni'metlere kavuştu.

Bir defasında, gece yarısında Muhammed Şâzilî'ye bir kişi geldi. Kapıda durdu. Muhammed Şâzilî ona; "Kimsin?" diye sordu. "Bir haramiyim" dedi. Muhammed Şâzilî; "Ne çalarsın, ne iş yaparsın? Meşgalen nedir?" diye sordu. Dedi ki: "Ey Efendim! Allahü teâlâya tövbe etmiştim. Günah işleyerek tövbemi bozdum." Muhammed Şâzilî ona; "İçeri gel. Sana korku yoktur" buyurdu. O kişi, tövbe etti ve tövbesi makbûl oldu. Ölünceye kadar Muhammed Şâzilî'nin dergâhına devam etti.

Fakir bir kimse ziyâretine geldiğinde, Muhammed Hanefî hazretlerini kıymetli ve süslü elbiseler içinde görünce; "Benim bildiğim evliyâ böyle elbiseler giymez. Bizim bu kadar ihtiyâcımız varken böyle kıymetli elbiseleri niçin giyer?" diye düşündü. Daha orada iken, bir grup yabancı kimseler ziyârete geldiler. Hepsi de kıymetli elbiseler giymişlerdi. Elbiseleri de çok süslüydü. Fakat Muhammed Hanefî hazretlerininki, onlarınkinden daha güzel ve kıymetliydi. Bu kimseler gittikten sonra, o fakir kimseyi çağırıp buyurdu ki: "Gördün, böyle kimseler ziyâretimize gelmektedir. Benim ise onların karşısında ilim ehlini zelîl göstermem uygun olur mu? Onun için böyle giyindim. Yoksa bizim böyle şeylerde gönlümüz yoktur." O kimse, bu işin sebebini öğrenip, tövbe ve istiğfar etti. Bir daha büyüklerin işine karışmamaya söz verdi.

Muhammed Hanefî hazretlerinin bir komşusu vardı. Onu hiç sevmezdi. Devamlı onun aleyhinde konuşurdu. Ziyâretine gelenleri kapısından çevirerek; "Geldiğiniz zât, büyük kimse değil, o benim komşumdur, o sihirbazın biridir" derdi. Muhammed Hanefî hazretleri, defalarca ona nasihat ettiyse de bir fayda vermedi. Yine birgün, uzak bir yerden kalabalık bir grup insan ziyâretine geldi. Bu zât, hemen bunların önüne geçip, aynı şeyleri tekrar ederek, gelenleri geri çevirdi. Bunun üzerine Muhammed Hanefî hazretleri; "Yâ Rabbî! Yol kesicilerin cezasını ver" diye duâ etti. Kısa bir müddet sonra, o kimse hastalandı. Ağzına kan ve ciğer parçaları geldi. Ve o hastalıktan kurtulamayıp vefât etti.

Muhammed Şâzilî, Karâfe kabristanını ziyâret ettiği zaman, kabir ehline selâm verir; mezardakiler onun selâmına yüksek sesle cevap verir ve orada bulunanlar bunu işitirlerdi.

Muhammed Şâzilî, elini huysuz atın üzerine koysa, atta huysuzluktan eser kalmazdı. Hızır aleyhisselâm, defalarca Muhammed Hanefî'nin meclisine gelir ve onun sağında otururdu. Muhammed Şâzilî kalkınca, o da kalkar, Muhammed Şâzilî halvete girse, kapıya kadar onu ta'kib ederdi.

İmâm-ı Şa'rânî şöyle nakletti: "Muhammed Hanefî hazretleri ölüm hastalığında buyurdu ki: Kimin bir haceti olursa, kabrime gelsin; Onu yerine getiririm Çünkü sizinle benim aramda bir karış topraktan başka bir engel yoktur. Bir karış toprak onunla talebeleri ve dostları arasında engel olan kimse velî değildir."

Muhammed Şâzilî buyurdu ki: "Sakın velîlerin kerâmetini inkâra kalkışmayın. Zîrâ kerâmet, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler ile sabittir. Âdet dışı hâllerin olması, velîler için caizdir. Ehl-i sünnet ve cemâat mezhebinin i'tikâdı böyledir. Çünkü, rivâyete göre İmâm-ı a'zâm Ebû Hanîfe, bir ara duâ etti ve kendisine semâdan bol yemeklerle dolu bir sofra indi."

“Velî, “La ilahe illallah” deyip, bunun şartlarını yerine getiren kimsedir. Bunun şartları; Allahü teâlâyı ve O’nun Resûlünü sevmek ve dost edinmektir.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, -sh. 157

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 88

3) Menâkıb-ı Şemseddîn Hanefî (Betnûnî)

MUHAMMED ŞÜVEYMÎ

Midyen Eşmûnî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Şüveymî’dir. Kaynaklarda doğum ve vefât târihleri bulunmayan Şüveymî, dokuzuncu asrın sonlarında vefât etti. Kabri, hocası Midyen Eşmûnî’nin kabri yanındadır. Kabrini ziyâret edenler, rûhâniyetlerinden istifâde etmektedirler.

Güzel hâller ve üstünlükler sahibi olan Şüveymî; gayet mütevâzî, velî bir zât idi. Hocası Midyen Eşmûnî’ye olan muhabbet ve bağlılığı pek ziyâde idi. Ona olan hürmet ve edebinin çokluğundan dolayı, sohbette hocasının tam yanına oturmaz, biraz geride bir yerde otururdu. Hocasına olan muhabbeti o derece de idi ki, bir kimsenin ona sıkıntı vermesine, onu üzmesine ve onun hakkında uygunsuz düşünceler içinde bulunmasına kat’iyyen tahammül edemez ve hemen müdâhale ederdi. Bu kimse ister zengin olsun, ister fakir olsun, ister büyük olsun, ister küçük olsun, ister vâli olsun, ister çoban olsun hiç değişmez, hemen müdâhale ederdi. Elinde bulunan asası ile, o kimseyi dürterek îkâz ederdi. Onun bu hâlini bilenler, Midyen hazretlerinin yakınına bile oturmaya cesâret edemezlerdi.

Hocasının vefâtından sonra talebelere ders okutmaya başlayan Muhammed Şüveymî’den çok kimseler istifâde etmişdir. Talebelerine devamlı olarak; “Allahü teâlâyı çok hatırlayınız. Buna devam ederseniz O’ndan gâfil olmazsınız. Yâ’nî günahlara dalmazsınız. Böylece bütün ihtiyâçlarınız, bütün sıkıntılarınız hallolur” buyururdu.

Bir defasında, Muhammed Şüveymî’nin yanına biri gelerek, sıkıntıda olduğunu, bunun için kendisine yardımcı olmasını istedi ve çok yalvardı. Bu kimse, bir kadınla evlenmek istiyordu. O kadın ise bunu kabûl etmiyordu. Gelen kimsenin derdini dinleyen Şüveymî, ona ıssız bir odayı göstererek; “Buraya gir. Kapıyı kapat. Devamlı olarak o kadının ismini söyle!” buyurdu. Orada bulunanlar, ilk bakışta bir ma’nâ veremediler ise de, onun sözlerinde mutlaka hikmet bulunacağını düşünüp, neticeyi beklemeye başladılar.

O kimse, o kapalı odada gece-gündüz sevdiği kadının ismini tekrar etmeye devam ederken, bir müddet geçtikten sonra bir ara kapı vuruldu. O kimse bu işin neticesinin ne olacağını hiç bilmiyordu. Kapıya kulak verdiğinde, kendisi için odaya girdiği kadın şöyle diyordu: “Ben filan kadınım. Senin için geldim. Kapıyı aç!” Adam bu kadının önceki hâlini, bir de şimdiki hâlini düşündü. Birden kalbi değişti. “Madem ki iş böyledir. Madem ki sevdiğine. İsmini çok anmakla kavuşuluyor. O hâlde ben niye başka şeyler ile meşgûl oluyorum. Rabbimin ismini zikretmekle meşgûl olur, O’na ulaşmayı tercih ederim” diye düşündü. Kadını geri gönderip, kendisi Allahü teâlânın ismini zikretmekle meşgûl olmaya başladı. Böyle beş gün devam ettikten sonra kalb gözü açıldı ve evliyâlık yolunda ilerlemeye başladı.

Bu hâli görenler, Muhammed Şüveymî’nin o kimseyi, o ıssız odaya koymasının hikmetini böylece anlamış oldular.

Muhammed Şüveymî, nafakasını te’min etmek için Eşmûn beldesinde devecilik yapardı. Hasad zamanında, ücret ile istiyenlerin buğdaylarını taşırdı. Fakat, devesine başkaları gibi çok yük yüklemez, az birşey yüklerdi. Bu yüklediği az bir buğday un yapıldığında, diğerlerinin çok buğdayından daha bereketli olurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 103

MUHİBÜDDÎN EL-BAĞDÂDÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Nasrullah bin Ahmed el Bağdâdî’dir. Künyesi Ebû Fadl olup, lakabı

Muhibüddîn’dir. İbn-i Nasrullah ismi ile tanınmıştır. 765 (m. 1364) senesinde Bağdad’da doğdu. 844 (m. 1440) senesinde Kâhire’de vefât etti.

İlim tahsiline Bağdad’da başladı. Müstensıriyye Medresesi başmüderrisi olan babası Şeyh Nasrullah’dan, Necmeddîn Ebî Bekr bin Kâsım ve Nûreddîn Ali bin Ahmed el-Mukrî’den hadîs dersleri aldı ve hadîs-i şerîf dinledi. Bu ilimde yetiştikten sonra, babasıyla birlikte Kâhire’ye gitti. Mısır’da bulunan zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Mısır’da ilim aldığı hocaları; Sirâcüddîn Bülkînî, Zeynüddîn Irâkî, İbn-i Mülakkın’dır. Şam’da ise; Zeynüddîn bin Receb’den, Haleb’de Şihâb bin Merhal’den ilim öğrendi. Daha küçük yaşta âlim oldu. Zâhiriyyet-ül-Berkûkıyye Medresesi’nde ve diğer medreselerde müderrislik yaptı. Bir müddet İbn-i Maglî’nin yerine kadı vekîlliği yaptı. Kâhire’de Hanbelî kadılığı yaptı ve fetvâ verdi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve usûl ilimlerinde derin âlim idi. İnsanlar ondan çok istifâde etti.

Muhibüddîn el-Bağdâdî; fakîh, müftî, bilhassa Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinde zamanının en meşhûr âlimi idi. Güzel ahlâka sahip, çok mütevâzî, vakûr, çok ibâdet ve tâat yapan sâlih bir zât idi. Allah korkusundan çok ağlar, geceleri ibâdetle geçirirdi. Selef-i sâlihînin yoluna uyma husûsunda çok titiz davranırdı. Eserleri şunlardır: 1- Muhtasar-ı Târih-i Hanâbile, 2- Zerkeşî’nin Tenkîh’i üzerine haşiyesi, 3- İbn-i Müleffak’ın fürû’una haşiyesi, 4- Fıkıhda Vecîz ve el-Muherrer üzerine haşiyeleri.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 195

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 250

3) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-2, sh. 233

4) Keşf-üz-zünûn sh. 549

5) El-A’lâm cild-1, sh. 264

MÜNÂVÎ (Muhammed bin İbrâhim)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim bin İshak bin İbrâhim bin Abdürrahmân Sülemî’dir. Lakabı Sadreddîn, künyesi Ebü’l-Meâlî, nisbeti Münâvî’dir. 742 (m. 1342) senesinde Mısır’da doğdu. 803 (m. 1401) senesinde, Fırat nehrinin bir kolu olan Zap ırmağında boğularak vefât etti.

Doğduğu zaman, babası, İzzeddîn bin Cemâ’a’nın yerine kadılık yapıyordu. Annesi Kâdı’l-kudât Zeynüddîn Ömer Bistâmî’nin kızıdır. İyi bir çevrede yetişti. Kur’ân-ı kerîmi, Tenhîh ve daha başka ba’zı kitapları ezberledi. Meydûmî, Hasen bin Sûdeyd, İbn-i Abdülhâdî, Abdullah bin Halîl Mekkî, Muhammed bin Feyyûmî, İbrâhim bin Feyyûmî ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi. Ebû Zür’a, beş cildlik eserinde, Münâvî’nin hocalarını anlatmaktadır. Genç yaşında kadılık vazîfesinde bulundu. Dâr-ül-adl’de fetvâ işlerini yürüttü. Şeyhûniyye, Mensûriyye ve Sekriyye medreselerinde müderrislik yaptı. “Mesâbîh” isimli hadîs kitabının hadîs-i şerîflerini tahric etti. Ya’nî senetlerini ve rivâyetlerini gösterdi. Değişik yerlerde bu kitabından dersler verdi. Daha sonra 791 (m. 1389)’de Mısır diyarının Şafiî kadılığına getirildi. Bu vazîfeden birkaç defa ayrılıp, yine geri döndürüldü. Tûlûn, Şafiî ve daha başka ba’zı câmilerde ders verirdi. Timur Hân Suriye’yi alınca, Münâvî, Emîr Nâsır’ın ordusuyla beraber Timur Hân’a karşı koymaya gitti. Fakat 803 (m. 1400) senesinde Timur Hân’a esîr düştü. Fırat nehri’nin bir kolu olan Zap suyunu geçerken, Paşa köprüsü yanında suya düştü ve kurtarılamıyarak boğuldu.

Münâvî’den pekçok âlim hadîs-i şerîf bildirdiler. İbn-i Hacer Askalânî de bunlardandır. İbn-i Cemâ’a gibi, kıymetli kitapları kütüphânesine toplamaya i’tinâ gösterirdi. Pekçok kitap topladı. Heybetli bir zât idi. İnsanlara çok iyilik ederdi. Devlet erkânı, âlimler ve halk tarafından büyük bilinir ve sevilirdi. Talebelere çok ikramda bulunur, onların bütün ihtiyâçlarını karşılardı. Kendisine karşı kusur işleyenleri görmemezlikten gelirdi.

Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1-Keşf-ül-menâhic vet-tenâkîh fî tahrîci ehâdîs-il-mesâbîh: Adından da anlaşılacağı gibi, “Mesâbîh” isimli hadîs kitabının hadîslerinin tahricidir. 2-Câmi’ul-muhtasarât üzerine açıklamalar.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 192

2) El-A'lâm cild-5, sh. 299

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 34

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 249

5) İnbâ-ül-gumr cild-2, sh. 181

MÜNÂVÎ (Yahyâ bin Muhammed)

Fıkıh, hadîs âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Yahyâ bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Mahlûf bin Abdüsselâm el-Haddâdî el-Münâvî el-Mısrî olup, künyesi Ebû Zekeriyyâ'dır. Lakabı Şerefüddîn'dir. 798 (m. 1396) senesi Zilhicce ayının ilk on günü içinde doğdu.

871 (m. 1467) senesi Cemâzil-âhır ayının ikisinde, Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazında sultan da hazır bulundu. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin türbesi yakınına defnedildi.

Münâvî, Kâhire'de büyüdü. Daha küçük yaşta iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Ayrıca; Umde, Tenbîh, Milha, Elfiye, Minhâc ve başka eserleri iyice okuyup, zihnine nakşetti. Fıkıh ilmini el-Bermâvî, el-Irâkî'den öğrendi. Irâkî'nin derslerinde çok bulundu. Nahiv, ilmini eş-Şatnûfî'den; ferâiz, hesâb ve arûzu Nâsırüddîn el-Bârenbârî'den; hesâb ilmini özellikle İmâdüddîn bin Şerefden tahsil etti. İbn-ül-Hümâm'dan ilim öğrendi. İbrâhim el-Edkâvî, Seyyid et-Tabâkıbî ve Zeynüddîn el-Hâfî ve başka âlimlerle görüştü. Babası ile hacca gitti. Daha sonra da Veliyyüddîn el-Irâkî ile hacca gitti ve orada İbn-i Selâme, İbn-ül-Cezerî ve başka âlimlerden hadîs dinledi. Kâhire'de de Şerefüddîn bin el-Küveyk, Abdullah el-Hanbelî, İbn-i Fadlullah, Şemsüddîn eş-Şâmî, İbn-i Kâsım es-Süyûtî, Zeynüddîn İbni Nakkaş, el-Kumnî, eş-Şehb, el-Vâsıtî, el-Kelûtâtî, Nûreddîn el-Fûyî, Kemâlüddîn İbni Hayr, Bedruddîn Hüseyn el-Bûsirî'den ilim öğrendi. İzzeddîn bin Cemâ'a, Sadruddîn es-Süveyfi, Fahrüddîn eddendîlî, Bedruddîn ed-Demâmînî, el-Bûsırî, el-Beycûrî, el-Benhâvî, İbn-ül-Baytâr, İbn-üz-Zerâtitî, Ebû Abdullah ve başkaları ona icâzet (diploma) verdiler. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden oldu.

Münâvî, ilim öğrenmek ve öğretmekle, ibâdet ile meşgûl oldu. İlim ve amelde, zamanındaki âlimlerin önde gelenlerinden idi. Bilhassa fıkıhda üstün bir dereceye yükseldi. İlim taliblerine; fıkıh, kırâat, Arab dili ve edebiyatı, tefsîr, hadîs ve tasavvufu öğretti. Çok talebe yetiştirdi. Mısır'da kadılık vazîfesinde bulundu, fetvâlar verdi.

Münâvî, kuvvetli îmân sahibi, sâlih, çok ibâdet eden, sünnet-i seniyyeye bağlı, tevâzu ve kerem (cömert) sahibi, herkese iyilik eden bir zât olup, tasavvuf erbâbına bağlı talebeye takatinin üzerinde yardım eden bir büyük idi. Talebelerin elbisesini verir, gönüllerini hoş ederdi. Müsamahası çoktu. Dünyâ malına gönül bağlamadı. Vefât ettiğinde, cenâze namazı görülmemiş bir kalabalık tarafından kılındı. Şemsüddîn el-Cevherî ve birçok kimseler, vefâtı sebebiyle mersiyeler yazdılar.

Münâvî hazretleri zamanında, Ebü'l-Hayr Nehhâs isminde bir kimse vardı. O, halktan malların zekâtını ve uşrunu toplamak için sultan tarafından görevlendirilmişti. Fakat o görevini kötüye kullanarak, halkın elinden malların büyük bir kısmını karz-ı hasen (ödünç) olarak zorla alıyordu. Fakat sonra ödemiyordu. Birgün Ebü'l-Hayr Nehhâs, Münâvî'nin yanına gelerek; "Sultânın selâmı var. Sizden onbeşbin dînâr karz-ı hasen (ödünç) istiyor" dedi. Onun gayesi, bu parayı sonra ödememek idi. O anda Münâvî'nin değil onbeşbin, onbeş dirhemi bile yoktu. Durumu Ebü'l-Hayr Nehhâs'a söyledi. Ebû Zekeriyyâ isminde, Münâvî'nin hizmetini gören bir talebesi vardı. Ona; "Sen bu gece İmâm-ı Şafiî'nin türbesine git. Yüzünü onun mübârek yüzüne çevir. Hüsn-i edeble dur ve; "Hizmetçiniz Yahyâ Münâvî, başına gelenleri size arz eder" de. Ne cevap işitirsen, iyice ezberle ve gelip bana söyle" dedi. O talebe, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin türbesine gitti ve hocasının dediklerini yaptı. Fakat İmâm-ı Şafiî'den hiçbir ses işitmedi. Bunun üzerine hocasının dediklerini bir daha tekrar etti. Yine birşey işitmedi. Daha sonra birkaç defa daha tekrar etti ise de, cevap alamadı. Sabahleyin hocasının huzûruna geldi ve durumu hocasına arz etti. Hocası bunun üzerine; "Allahü teâlânın izzeti ile yemîn ederim ki, ben bu mecliste, sana verilen cevâbı işittim. İmâm-ı Şafiî hazretleri buyurdu ki: "Yahyâ'ya de ki, onbeşgün sonra Ebü'l-Hayr Nehhâs, yalın ayak, elleri kolları bağlı olarak senin yanına gelecektir. Şu üç şey arasında serbest bırakılacaksın. İster öldürtürsün, ister dövdürürsün, istersen bu beldeden sürdürürsün" dedi." Bu olaydan onbeşgün sonra, sultan, Ebü'l-Hayr'ı elleri bağlı

olarak Ebû Zekeriyyâ Münâvî'nin huzûruna gönderdi, öldürtmekte, dövdürtmekte ve sürgün etmekte serbest bıraktı. Yahyâ Münâvî de onu sürgün etti. Ebü'l-Hayr Nehhâs, ölünceye kadar sürgünde kaldı.

Yahyâ Münâvî, birgün Kâdı Şerefüddîn Ensârî'nin ziyâretine gitmişti. Evin dışarı kısmında oturdular. Kâdı Şerefüddîn, Yahyâ Münâvî'ye; "Burada çok miktarda kuş var. Bu kuşlar, gelip bizim kilimlerimizi ve kitaplarımızın üstünü kirletiyorlar. Biz ne yaptık ise çâresini bulamadık" dedi. Yahyâ Münâvî hazretleri başını kaldırıp kuşlara baktı ve; "Ey kuşlar! Buradan gidin ve bir daha buraya gelip kilim ve kitapların üzerini pisletmeyin" dedi. O ândan sonra bir daha Kâdı Şerefüddîn'in evinin üstüne kuşlar gelip konmadılar ve kilimleri ile kitaplarının üzerini kirletmediler.

Yahyâ Münâvî, birgün talebelerine ders veriyordu. Bir ara ders vermeyi keserek dışarıya çıktı ve atına bindi. Talebeleri de bineklerine bindiler ve onu ta'kib ettiler. Hânegâh denilen yerin yakınlarına geldiklerinde, bir geminin, karaya yakın bir yerde yan yatmış olduğunu gördüler. Yahyâ Münâvî, orada atından indi ve talebelerine kendisine yardım etmelerini söyledi. Talebelerinin yardımı ile gemiyi düzelttiler ve gemi normal yoluna devam etti. Sonra beraberce tekrar dergâha döndüler. Birkaç gün sonra Yahyâ Münâvî'nin talebelerinden bir kısmı seferden döndüler ve şöyle anlattılar Kızıldeniz'de gemiyle giderken bir fırtına koptu. Geminin içine sular doldu ve gemi yan yattı. Aramızdan biri, hocamız Yahyâ Münâvî hazretlerinden yardım istedi. O ânda fırtına durdu ve gemimiz düzeldi. Yolumuza devam ettik. O gün hocalarıyla deniz kıyısına giden talebeler, yaptıkları işin hikmetini anladılar.

Şeref Nûreddîn şöyle anlatır: Ben Kâhire'de iken, Yahyâ Münâvî'nin derslerini ta'kib ediyordum. O sene Kâhire'de tâ'ûn (veba) salgını vardı. O sırada, babamı ziyâret etmek için sefere çıkmağa niyet ettim. Fakat sonra kendi kendime; "Böyle bir durumda ben sefere çıkarsam, tâ'ûn salgınından kaçmış olur muyum?" diye düşündüm. Sonra bu mevzûyu Yahyâ Münâvî hazretlerine danışmaya niyet ettim. O gece rü'yâmda, bir duvarın arkasında durduğumu, duvarın önünden ba'zı kişilerin ok attığını, fakat duvarın bana siper olduğunu ve yerde bir kâğıt bulunduğunu gördüm. O kâğıtta yazılı olanı, şimdiye kadar ne okumuş, ne de işitmiştim. Kâğıtta şöyle yazıyordu: "Tâ'ûn hastalığına karşı seni koruyanlar, vazîfelerini yaptılar." Sabah olunca, Yahyâ Münâvî'nin huzûruna gittim. Ben daha birşey söylemeden bana; "Niçin babanı ziyâret için sefere çıkmıyorsun?" Sen hemen yola çık. Zîrâ baban seni çok merak ediyor, sen sefere çıkmakla tâ'undan kaçmış olmuyorsun. Çünkü sen, sefere tâ'ûn hastalığından kaçmak niyeti ile değil de, babanı ziyâret niyeti ile çıkıyorsun. Biz öyle zannediyoruz ki, gideceğin yerde de tâ'ûn salgını vardır" dedi ve bana selâmet ile gidip döneceğime dâir müjde verdi. Sonra; "O rü'yânda görmüş olduğun kâğıttaki yazıyı daha önce görmüş müydün?" diye sordu. Ben de "Hayır" cevâbını verince; "O yazı, İbn-i Hacer Âskalânî hazretlerinin yazısıdır" dedi. Daha sonra ben, Yahyâ Münâvî ile vedâlaşıp yola çıktım. Bindiğim gemidekilerin çoğu yolda tâ'undan öldüler. Fakat ben, hiçbir rahatsızlık duymadım. Babamın yanına varınca, babam beni kucaklayıp öptü ve çok ağladı. Ben o güne kadar babamı o hâlde görmemiş idim. Sonra babamın yanından ayrılıp, sağ sâlim Kâhire'ye geldim. Tâ'ûn hastalığına hiç yakalanmadım.

Münâvî, vefâtına yakın; "İki cihanın efendisine (aleyhisselâm) kavuşmaktan başka arzum yoktur. Bütün emellerim buna bağlı olup, kurtuluşum bununladır" buyurdu.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu Muhtasar-il-Müzenî, 2- Haşiye alâ şerh-ıl-Behcet-il-verdiyye, 3-Hâşiye alâ er-ravd-ül-ünf lis-Süheylî fis-Sîreti, 4- Telhîsu bezl-il-mâ'ûn fıt-tâ'ûn İbni Hacer el-Askalânî, 5- El-Fetâvâ.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 227

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 254

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 322

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 528

5) El-A'lâm cild-8, sh. 167

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 286

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 237, 627, 918 cild-2, sh. 1230, 1635

8) Brockelmann Sup-1, sh. 48

MURÂD HÂN GAZÎ (İkinci Murâd)

Naklî ve aklî ilimlerde âlim, ulemâ ve evliyâ dostu, velî, altıncı Osmanlı Sultânı. 806 (m. 1404) senesinde Amasya'da doğdu. Babası Çelebi Sultan Mehmed Hân olup, annesi ise; Dülkadiroğlu Süleymân Bey'in kızı Emîne Hâtun idi. Babasının vefâtı üzerine, onyedi yaşında iken sultan oldu. 855 (m. 1451) senesinde kırkdokuz yaşında iken Edirne'de vefât edip, Bursa'da defnedildi. Vefâtından sonra, oğlu Fâtih Sultan Mehmed Hân Osmanlı pâdişâhı oldu.

Küçük yaşta, asrının en seçme ilim adamlarının dersleri ve sohbetleri ile ilim tahsiline başlayan Şehzâde Murâd, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden Ahmed İbni Arabşah'ın terbiyesine verildi. Molla Fenârî'den (radıyallahü anh) ilim öğrendi. Seyyid Şemseddîn Muhammed Buhârî'den (Emîr Sutan'dan) feyz aldı. Oniki yaşında iken, Amasya sancak beyi oldu. Hocası Sücâeddîn İlyâs Çelebi ile birlikte Amasya'ya gitti. Vezir Bâyezîd Paşa'nın kardeşi Sunguroğlu Melik İsmâil Bey'in nezâretinde, askerî ve idâri bilgilerini arttırıp, kabiliyetlerini geliştirdi. Amasya kadısı Müslihzâde Şemseddîn Muhammed Şah Efendi'den ve Amasya müftîsi Lâdikli Tâceddîn israfil Çelebi'den ilim öğrendi. Gümüşlüzâde Pîr Abdürrahmân Halvetî ve Celâleddîn Muhammed Erzincânî-i Mevlevi gibi büyüklerin sohbetleriyle yetişip, olgunlaştı. Ulemâ, ümerâ ve evliyânın işbirliği ile, Osmanlı tahtına lâyık bir veliahd oldu. Gönlü Allahü teâlânın aşkı ile yanıp, cihâd aşkı ile tutuştu. Azalarını ve vakitlerini güzel amellerle süsledi. Müslümanlara hizmet etmek, Allahü teâlânın kullarına doğru yolu göstermek için çırpındı, ilminin sapıtmasına sebep olduğu Şeyh Bedreddîn Samevnevî'nin halîfelerinden Dede Sultan adıyla anılan Börklüce Mustafa'nın İzmir yakınlarında isyan etmesi üzerine, Amasya vâlisi Şehzâde Murâd, isyanı bastırmakla görevlendirildi. Vezîr-i a'zam Bâyezîd Paşa ile birlikte varıp, Dede Sultân'ı yakaladılar. Dede Sultan, kandırdığı kimselerle birlikte Ayasoluğ'a (Selçuk'a) getirildi. Orada Dede Sultân, onu harikulade bir kudret sahibi olarak gören mürîdlerinin gözleri önünde öldürüldü. Börklüce Mustafa (Dede Sultan), ölürken, müridleri; "Yetiş Dede Sultân!" diye feryâd ederler, Dede Sultân'ın ölmeyeceğini iddia ederlerdi. Şeyh Bedreddîn'in diğer halîfesi Torlak Kemâl de, Manisa taraflarında yakalanıp diğer suçlularla beraber astırıldı. Bu arada, fitnenin başı olan Şeyh Bedreddîn de, Çelebi Sultan Mehmed Hân tarafından Balkanlar'da yakalanıp, Molla Hayreddîn Hirevî'nin verdiği fetvâ ile asıldı. Böylece büyük bir fitne bastırılıp, ekilmek istenen bâtınîlik ve dinsizlik tohumları temizlendi. Bu gibi sapık cereyanlara cevap veren ve Ehl-i sünnet i'tikâdını çok güzel bir şekilde anlatan Süleymân Çelebi'nin "Mevlîd"i her tarafa yayıldı. Bu ve benzeri sapıklıkları halkın zihninden sildi. Şehzâde Murâd, yine eski yerine, Amasya'ya döndü. Osmanlı Devleti'nde yeni bir fitne başgösterdi. Yıldırım Bâyezîd Hân'ın oğlu Şehzâde Mustafa, Semerkand'dan döndü. Çelebi Sultan Mehmed Hân'ın Anadolu'da birlik te'min etmek siyâsetinden rahatsız olan ba'zı beylerle anlaşıp, Rumeli'de baş kaldırdı. Edirne'yi ele geçirdi. Bu arada, kuvvetlerin parçalanmasından istifâde eden Osmanlı'ya tâbi ba'zı Anadolu beyleri, isyan ettiler. Amasya vâlisi Şehzâde Murâd ve lalası Hamza bey, onlara gerekli dersi verdiler. İsfendiyaroğullarından Samsun'u aldılar.

Amasya vâlisi Şehzâde Murâd, babası Çelebi Sultan Mehmed'in 824 (m. 1421) senesinde vefâtı üzerine Edirne'ye da'vet edildi. Ancak amcası Şehzâde Mustafa tehdidinden dolayı Anadolu'yu terketmeyip, Bursa'da Sultanlığını ilân etti. Kırk gün vefâtı gizlenen Çelebi Sultan Mehmed Hân da, Bursa'ya getirilip, Yeşil Türbe'ye defnedildi. Bizans tarafından serbest bırakılan amcası Mustafa Çelebi'nin kuvvetlerinin çokluğu sebebiyle, bir an ümitsizliğe kapılan Sultan Murâd Hân, Emîr Sultân'ın teşviki ile işe başlayıp, 822 (m. 1422) senesinde yapılan savaşlar neticesinde fitneyi bastırdı. Mustafa Çelebi'yi, Eflâk istikâmetine doğru kaçarken, Kızılağaç-Yenicesinde yakalatıp, Edirne'de astırdı.

Sultan Murâd Hân, 822 (m. 1422)'de, Osmanlı Devleti için büyük tehlike arz eden Bizans entrikalarına son vermek ve Peygamberimiz hazret-i Muhammed Mustafa (aleyhisselâm) tarafından va'd edilen ma'nevî müjdelere kavuşmak için İstanbul'u kuşattı. Bizans Kayseri, târihî entrikalara tekrar başvurup, Anadolu beyliklerini Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttı. Sultan İkinci Murâd Hân'ın küçük kardeşi Mustafa, Karaman ve Germiyan beylik kuvvetleriyle Bursa'yı kuşatınca, Osmanlı Sultânı Bizans'ta kâfi miktarda kuvvet bırakıp, Edirne'ye gitti. Anadolu'da Candarlı Beyi, Avrupa'da da Eflâk Beyi ve Venedikliler ile Macarlar birleşip, iki taraftan Osmanlılar aleyhine harekete geçtiler. Edirne'den Bursa'ya geçen Sultan Murâd Hân, Bizans entrikalarına mâni oldu. Küçük kardeşi Mustafa yakalanıp, cezalandırıldı. Karaman,

Eflâk beyleri ve Venedikliler ile andlaşma yapıldı. Candarlı İsfendiyar Bey itaat altına alınıp, kızı Osmanlı Sarayı'na gelin alındı, İstanbul kuşatmasını hızlandıran Osmanlılar, şehrin Venedik hâkimiyetine teslim edilebileceği ihtimâliyle, 827 (m. 1424)'de Bizanslılar ile andlaşma yaptılar. Ege ve Karadeniz kıyılarını Osmanlılar'a terkeden Bizanslılar, yıllık otuzbin düka altın haraç vermeyi de kabûl ettiler. Anadolu'da; İzmir, Menteşe ve Teke beylikleri Osmanlı hâkimiyetine geçti. Germiyan beyi Ya'kûb Bey, Edirne'de kendisine yapılan muâmeleden çok memnun olup, Sultan Murâd Hân'ı kendisine veliahd yaptı. Vefâtından sonra topraklarının Osmanlı Devleti'ne verilmesini vasıyyet etti. Ya'kûb Bey'in vefâtından sonra da, Germiyan Beyliği Osmanlı Devleti'ne katıldı. Venedikliler Selânik'i ele geçirince, Osmanlılar'a karşı Macarlar ile ittifâk kurdular. 830 (m. 1426)'da Batı Anadolu'dan hareket eden Türk denizcileri, Venedikliler'e âit Eğriboz, Modon ve Koron'a sefer yaptılar. Veneddiklilerin müttefiki olarak savaşa giren Macar kralı Sigismund, despotu ölmüş olan Sırbistan'a girdi. Güvercinlik mevkiinde Vidin Sancak Beyi Sinân Bey'in anî bir taarruzu ile perişan oldu. Ordusu dağıldı. Kral, canını zor kurtardı. Üç yıllık bir andlaşma imzaladı. Venediklilerin batı ve doğu devletleriyle ittifâk kurmasına rağmen; Sultan İkinci Murâd Hân 833 (m. 1430)'de Selânik'i fethetti. Venedik donanması, Gelibolu'da Türk donanmasına taarruz ettiyse de, müthiş bir bozguna uğradı. Osmanlı-Venedik harbine son veren Lapseki Andlaşması imzalandı. Buna göre; Selanik Osmanlılar'a verilip, Venedikliler yıllık vergiye bağlandı. Pâdişâh Edirne'ye dönünce, Hacı Bayram-ı Velî ile karşılaştı. O mübârek zâtın sohbetlerinde bulunup, feyz aldı. Bu mübârek zâtın talebesi Akşemseddîn'i sarayında alıkoyup, ilim ve feyzinden istifâde etti. Bilâhare oğlu Şehzâde Mehmed'e hoca ta'yin etti.

İtalyanlar'ın hakimiyetindeki Yanya'da, ahâli despot kavgalarından bıkmıştı. Yanyalılar, Selanik'te bulunan Osmanlı Sultânı İkinci Murâd Hân'a müracaat edip, Türk adâletine sığınarak hürriyet istediler. Rumeli Beylerbeyi Sinân Paşa, ahâlinin hürriyetine dâir Sultan Murâd Hân'ın fermanını getirince, şehrin anahtarı Osmanlılar'a teslim edildi. Böylece 835 (m. 1431)'de Yanya ve çevresi de Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu.

Balkanlar'da ahâlinin Osmanlı adâletini, kendi ırk, din, dil ve kültüründen olan idâreye tercihi, başta Papalık olmak üzere hıristiyan kral, despot ve prensleri telâşa düşürdü. Balkan milletlerinin Osmanlı idâresini tercih etmelerinin önüne geçmek için, içeride ahâliye zulüm edip, dışarıda da diğer devletlerle ittifâk kurdular. Türk'ü Türk'e düşürmek için, hâkimiyet mücâdelesindeki Anadolu beyliklerini Osmanlılar üzerine saldırtırken, Papa'nın da teşvikiyle büyük bir haçlı ordusu kurmak için hazırlıklara başladılar, İkinci Murâd Hân, 839 (m. 1435)'da Karamanoğlu İbrâhim Bey'i yola getirdikten sonra Rumeli'ye geçti. Sırp ve Eflâk hükümdârlarını yola getirdikten sonra da, akıncı Beyi Ali Bey'e Macaristan'ı vurmasını emretti. 841 (m. 1437)'de Ali Bey'in kırkbeş gün süren Macaristan akınında; Demir-kapı geçilerek, Erdel'e girildi. Akıncılar, Macar şehirlerinin askerî mevkilerini tahrip edip, yetmişbin esîr alarak, pekçok ganîmetlerle döndüler. Osmanlılar'a karşı düşmanca tavır alan Sırp Kralı Brankoviç'den, 843 (m. 1439)'de ülkesinin başşehri Semendire'nin anahtarı istendi. Brankoviç, Osmanlı teklifini kabûl etmedi. Osmanlıların taarruz harekâtını haber alan Brankoviç, Semendire'nin müdâfaasını oğluna bırakıp, Macar Kralı'nın yanına sığındı. Üç ay kuşatmadan sonra, Semendire kalesi fethedildi. Almanya İmparatoru ve Macaristan Kralı İkinci Albert, Semendire'yi kurtarmak için sefere çıktı. Macaristan seferi kumandanlarından İshâk Bey ve Osman Çelebi kumandasındaki Osmanlı ordusuyla karşılaşan İkinci Albert'in askerleri, daha muharebeye tutuşmadan kaçmaya başladılar. Macar ordusunun müthiş bir bozgun havasıyla kaçışı, İkinci Albert'i de korkuttu. Albert, bu telâş içinde canını zor kurtardı. Bu seferden ürken Bosna Kralı Turko, yıllık yirmibin düka altını vergisini, yirmibeşbin düka altınına çıkardı. 841 (m. 1441)'de Belgrad kuşatılmışsa da, neticesiz kaldı. Bu neticesiz kuşatma, Avrupalıları ümitlendirip, yeni bir ittifâka heveslenmelerine sebep oldu. Macarların millî kahramanı Hunyadi Yanoş'un Bosna'ya girişi, Balkan hükümdârlarının ve Anadolu beyliklerinin Osmanlılar aleyhine birleşmesine sebep oldu. Bu sırada haçlılarla anlaşan Karamanoğlu İbrâhim Bey, Osmanlı topraklarına saldırdı. Karamanoğlu üzerine sefer lâzım oldu. Sultan Murâd Hân, Edirne'de oğlu Şehzâde Mehmed'i bıraktı. Oğlunun yanına tecrübeli paşalar verdi. Sultan Murâd, müslüman bir hükümdârın üzerine yürürken; İslâm âlimlerinden fetvâ almayı ihmâl etmedi. Şafiî mezhebi âlimlerinden İbn-i Hacer-i Askalânî, Hanefî mezhebi âlimlerinden Sa'deddîn-i Deyrî, Mâlikî mezhebi âlimlerinden Bedreddîn-i Tûnusî, Hanbelî mezhebi âlimlerinden Bedreddîn-i Bağdadî, yine Hanefî mezhebi âlimlerinden Sa'deddîn-i Bağdadî ve Amasya kadısı Abdurrahmân bin Mehmed

Muslihî'den fetvâlar aldı. Bunlardan birçoğu; Allahü teâlânın rızâsı için küffâra karşı cihâd eden Osmanlı Devleti'ni arkadan vuran ve bu müslüman devlete karşı küffâr ile işbirliği yapan Karamanoğlu İbrâhim Bey'in katline fetvâ verdiler. Bu âlimlerden Amasya kadısı hâriç, hiçbiri Osmanlı ülkesinde yaşamıyordu, içlerinden Hanefî mezhebi âlimi Sa'deddîn-i Deyrî, İbrâhim Bey'in tövbe etmekle canını kurtarabileceğini bildirmiş, diğerleri ise doğrudan doğruya katline fetvâ vermişlerdi. Sultan Murâd Hân, bu fetvâların icâbı olarak Karamanoğulları ülkesine sefere çıktı. İbrâhim Bey, Konya'yı terkedip, Taşeli (İçel) taraflarına çekildi. Hey'et gönderip özür diledi. Andlaşma taleb etti. İbrâhim Bey'in hanımı olan Sultan Murâd Hân'ın kızkardeşinin şefaatiyle sulh yapıldı.

İbrâhim Bey'le anlaşan Sultan İkinci Murâd Hân, Anadolu'dan emîn olarak Rumeli'ye geçti. Sigismund'un gayr-i meşrû çocuğu olan Hunyadi Yanoş kumandasındaki haçlı ordusu, 847 (m. 1443)'de Tuna'yı aşarak Sofya ve Niş'i aldı. Yalvaç muharebesinde iki taraf da mukavemet gösterdi. Osmanlı ordusunu mağlup etmek gayesinde olan haçlılar, galip gelemeyince geri çekildiler. Macarlar'la 848 (m. 1444)'de on yıl süreli Segedin sulh andlaşması imzalandı.

Sultan İkinci Murâd Hân, Segedin andlaşmasından sonra; Hacı Bayram-ı Velî'nin İstanbul'u fethedeceğini işâret buyurduğu oğlu Mehmed (Fâtih) lehine; "Sağlığımda oğlumun padişahlığını göreyim" diyerek saltanattan çekildi. Sultan İkinci Murâd Hân: "Varalım bir iki gün zikredelim Mevlâ'yı; bize mi ısmarladılar bu yalan dünyâyı" deyip, Manisa'ya gitti. Osmanlı tahtına oniki yaşındaki ikinci Mehmed Hân'ın geçirilmesi, on yıllık Segedin sulh andlaşmasına rağmen, başta Papalık ve Macarlar olmak üzere, Avrupa devletlerini ümitlendirdi. Osmanlılara karşı birleşerek hazırlıklarını sür'atle tamamladılar. Hunyadi Yanoş, Segedin andlaşmasını bozarak, yanında Papalık kuvvetleri de olduğu hâlde büyük bir haçlı ordusuyla hareket etti. Oniki yaşındaki Sultan Mehmed Hân, ömrünün yirmisekiz yılını muharebe meydanlarında geçiren babası İkinci Murâd Hân'ı yaşından ümid edilemeyecek ifâdelerin bulunduğu târihî da'vet mektûbu ile tahta geçmeye çağırdı. "Sultan isen ordunun başına geç! Eğer ben sultan isem gel orduma kumanda et!" dedi. İkinci Murâd Hân, Manisa'dan Edirne'ye geldi. Tekrar kumandayı ele alarak, tecrübe, dirayet ve askerlerin içten bağlılığının verdiği kuvvetle Varna'da haçlılar'a karşı cephe aldı. Sultan Murâd Hân, o gece sabaha kadar gözünü hiç kırpmadı. Allahü teâlâya yalvardı. Gözyaşı döküp duâ etti:

"Sığındım sana kim ganîsin ganî,
Bu düşmana zebûn eyleme beni.

Kerîmsin lutfile keremin işle,
Rahimsin rahmetin bize bağışla.

Ümidim tutmuşum sana İlâhî,
Ki sensin cümle halkın pâdişâhı.

Eğer senden ere zerre inâyet,
Ede mecmû'u bu küffâr itâet

İlâhi, derdime derman kılıver,
Muhammed (aleyhisselâm) kavmine yardım ediver.

Asılsın Arş'a İslâmın kılıcı,
Çû sensin kuluna yardım kılıcı" dedi.

Muharebe başlamadan önce de iki rek'at namaz kıldı ve; "Yâ ilâhî! Mü'min kullarını benim günâhımın çokluğundan ötürü küffâr elinde zebûn etme! ilâhî! Habîb'in Muhammed aleyhisselâm hürmeti içün, O'nun ümmetini sen sakla ve Sen mensûr ve muzaffer eyle!" deyip duâ eyledi. Savaş başladı. Bir müddet sonra Kral Ladislas ve savaşın dînî yönden tertipcisi Kardinal Cesarini'nin başları kesildi. Ladislas ve Cesarini'nin başları birer mızrağa, Segedin sulh andlaşması da diğer bir mızrağa takılıp taarruza geçilince, Osmanlı târihinin en muhteşem zaferlerinden biri olan Varna Muharebesi kazanıldı. İkinci Murâd Hân, Balkanlar'da vaziyetin Osmanlılar lehine iyice kuvvetlendirilmesi için, ikinci defa Edirne'de Osmanlı Sultânı oldu.

İkinci Murâd Hân, ikinci hükümdârlığında ilk seferini, Mora despotu bulunan Bizans Kayseri'nin kardeşi Kostantin'in tecavüzkârâne faaliyeti üzerine Mora'ya tertîb etti. Despot Kostantin'den, Mora'da tecâvüzleri durdurması ve işgal ettiği araziden çekilmesi istendiyse de kabûl etmedi. Lüzumlu bilgiler toplanıp gelince, Turahan Bey kumandasında Akıncı kuvvetleri gönderildi. Sultan Murâd kumandasındaki asıl Osmanlı ordusu, 850 (m. 1446)'de Korent, Balyabadra'yı zaptetti. 851 (m. 1447)'de Arnavutluk isyanı bastırıldı.

Macarların millî kahramanı Hunyadi Yanoş, Varna Muharebesi mağlûbiyetinin lekesini silmek için, Macarlar'dan başka; Eflâk, Polanya, Erdel ve Almanya'dan kuvvet toplamıştı. Âsî Arnavutluk Beyi dönme İskender ile de ittifâk kuran Hunyadi Yanoş, kendisiyle işbirliği yapmıyan Sırbistan'ı işgal edip, Tuna'yı geçti. Osmanlı Sultânı Murâd Hân, haçlı ittifâkına karşı lüzumlu hazırlıkları tamamlayıp, Anadolu beyliklerinden de yardımcı kuvvetler aldı. Kosova'da düşmana karşı cephe alan Sultan Murâd Hân, Türk-İslâm an'anesince muharebeden önce andlaşma teklif edip; "Ya müslüman olun, kardeş olalım veya teslim olun haraç alalım. Sizi adâletle idâre edelim" dedi. Haçlılar kabûl etmedi. 852 (m. 1448) yılında Kosova meydanında yapılan meydan muharebesi üç gün devam etti. Osmanlıyı Balkanlar'dan atmak için yapılan son haçlı seferi olan bu savaşta, haçlılar onyedibin ölü verdiler. Seksenbin civârında askerleri esîr alındı. Haçlı kumandanı Hunyadi Yanoş, canını zor kurtardı, İkinci Kosova savaşı da Allahü teâlânın inâyetiyle, haçlıların hezimeti ve müslümanların zaferi ile neticelendi. 853 (m. 1449) senesinde hâin İskender (Gorpes Kastriot) üzerine gidildi. Ama İskender, dağlara çekilmiş olduğu ve Osmanlı taktiğini çok iyi bildiği için cezası verilemedi. 854 (m. 1450)'de ikinci bir sefer düzenlendi. Sultan Murâd Hân, bu ikinci Arnavutluk seferini tamamlayamadan, 855 (m. 1451) yılında Edirne'de vefât etti. Vefâtından önce birgün gezmeye çıkmıştı. Köprünün başında bir dervişe rastladı. Selâm verdi. Derviş, yaklaşıp; "Hey pâdişâhım! Tövbeye niyetlen, çünkü vâden yakındır!" dedi. Pâdişâh, dervişe teşekkür edip, duâlarda bulundu. Kendisine ölümü hatırlatanı çok sever, Allahü teâlânın rızâsı için yapılan nasihatleri can kulağı ile dinlerdi. Yanında bulunan İshak Bey'e, dervişi sordu. Emîr Sultan'ın mürîdlerinden olduğunu söyledi. Emîr Sultan adını duyan Pâdişâh; "Bunda bir hikmet var" dedi. Tövbe-i nasûh eyledi. Yanındaki bey ve paşalarına dönüp; "Yarın mahşer gününde şahidim olun. İşte bütün günahlarıma tövbe ediyorum" dedi. Dervişe de izzet ve ikramda bulundu. Geriye dönüp sarayına geldi. Daha kapıdan girerken başına bir ağrı düşüp hastalandı. Her müslüman gibi hazırladığı vasıyyetnamesini çıkardı. Veziri Çandarlı'ya verdi. Vasıyyetnamesinde, kendisinden sonra oğlu Şehzâde Mehmed'in (Fâtih'in) sultan, Çandarlı'nın vezîr olmasını arzu ediyordu. Vefât edince Bursa'ya götürülmesini, orada medfûn olan büyük oğlu Alâeddîn Ali'nin yanına defnini istedi. "Vücûdumu doğrudan doğruya toprağa gömün. Cenâb-ı Hakkın rahmeti, yağmuru üstüme yağsın. Hükümdârlar gibi üstüme kubbe yapmayın. Mezarımın çevresine Kur'ân-ı kerîm okuyanların oturması için yerler yapsanız yeter. Cum'a günü defnolunmak arzumdur." dedi. Mekke ve Medine fukaralarına gönderilmek üzere ve türbesi için kendi öz malından bir miktar para ayırdı. Vasıyyetinin sonuna doğru da şöyle dedi: "Ve dahî vasıyyet eyledik ki: Bir yakut yüzüğümüz vardır: bir yanında deliği olup, 95.000 akçeye alınmıştır. Vezni (ağırlığı) bir miskâlden ziyâdedir. Onu (yüzüğü) satalar ve kabrimiz yanında Kur'ân-ı kerîm tilâvet edenlere sarf edeler. Tâ ki, tükeninceye dek... Ve dahî vasıyyet ederim ki: Bir elmas taşlı yüzüğümüzü dahî satıp, günde 70.000 kerre (Kelime-i tevhîd) çektireler. Bir nice 7 gün buna devam edeler. Eğer ki satılmazsa, rehn edeler. Badehu satıp borcumuzu ödiyeler..." dedi vezirlerini şâhid tutup, herbirine imzalattı. Üç gün hasta yattıktan sonra vefât edip, Hakkın rahmetine kavuştu. Vefâtı onüç gün gizlendi. Şehzâde Mehmed, Manisa'dan gelip, Edirne'de tahta geçti. Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) va'dine ulaşmak ve dedesi Sultan Osman Gâzî'nin;

"Ertuğrul, Osman oğlusun,
Oğuz, Karahan neslisin,
Hakkın bir kemter kulusun,
İstanbul'u aç gülzâr eyle..."

emrini yerine getirmek için, Osmanlı sancağını eline alıp, "İ'lâ-yı kelimetullah"ı (Allahü teâlânın dînini) yaymak vazîfesini, daha ondokuz yaşında iken üstlendi. Cihâd bayrağını yeniden dalgalandırdı. Babasının vasıyyetini yerine getirip, Bursa'da Cum'a günü defneyledi.

Sultan İkinci Murâd Hân; ince rûhlu, hassas, lütufkâr, âdil, merhametli olup, sözüne sâdık, cesur ve tedbir sahibiydi. Kumanda kabiliyeti yüksek bir devlet adamıydı. Oniki yaşında, daha şehzâde iken başlayan muharebe hayâtı, vefâtına kadar devam etti. İlmî sohbetleri sever, âlimleri himâye eder ve onların ihtiyâçlarını karşılardı. Haftanın iki gününü ilim meclisinde sohbetle geçirirdi. Kendisinin de ilmi ve ibâdeti çok, vera' ve takvâsı pek fazlaydı. Tek kaygı ve düşüncesi; son nefesini îmân ile vermek, mahşer günü Allahü teâlânın huzûruna alnı açık, günahtan pak olarak çıkabilmekti. Nitekim oğlunu ve kızlarını evlendirdikten sonra, vezîri Çandarlı İbrâhim Paşa'ya dönmüş; "Koca Çandarlı! Bu dünyâda arzulanan nedir ki: Oğul evermek, kız çıkarmak; Bunları, Allahü teâlânın izniyle yerine getirdik. Geriye îmân ile gitmek kaldı" demişti.

Bursa, Edirne ve başka şehirlerde, yoksullar için imâret ve ulemâ için medrese yaptırdı. Edirne'de Muradiye Câmii, yanında imâret ve bir Mevlevihâne, inşâ ettirdi. Edirne Dârülhadîs'ini ve buna gelir olarak Tahtakale hamamını, Alacahamam, Üçşerefeli Câmii'ni yapıp bunları birçok vâkıfla destekledi. Bursa'da Muradiye semtinde; câmi, medrese ve imâret yaptırdı. Edirne'de Ergene civarında bir köprü yaptırıp, Uzunköprü kasabasını kurdu. Selanik ve İpsala'da da câmiler inşâ ettirdi. Her yıl Kudüs, Halîl-ür-Rahmân, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere yoksulları için 35.000 altın gönderirdi. Ankara bölgesinde Balıkhisarı adlı büyük bir Subaşılığın köylerini; Mekke yoksullarına vakfetmişti. Bulunduğu şehirde, her yıl 10.000 altını kendi mübârek eliyle Seyyidlere paylaştırırdı. Cum'a sadakasını da, ölünceye kadar hiç kesmedi. Teb'asının hakkına da çok riâyet eder, kul hakkından pek sakınırdı. Babası Çelebi Sultan Mehmed Hân'dan kalma, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere fakirlerine, Resûl-i ekrem efendimizin (aleyhisselâm) komşularına hediye gönderme âdetini devam ettirdi. Bir sene Molla Yegân başkanlığında bir surre alayı gönderecek oldu.

Kendi şahsî parası, gönderilecek hediyeye yeterli gelmedi. Çandarlı Halîl Paşa'dan borç para aldı. Onu gönderip, Resûlullah efendimizin komşularına dağıttırdı. Meclisinde bulunan İranlı vezîr Fazl-ı Acemî, ba'zı hükümdârların halktan zorla vergi alıp hazînelerini güçlendirdiklerini, kendisinin de bu yolu denemesini söyledi. O yüce pâdişâh, hiddetlenip; "Bre! Sen bize dînimize aykırı iş mi yaptırmak istersin!" deyip, huzûrundan kovdu.

"Gerçi-kim haddim değildir buseni kılmak dilek,
Ârif olan çün bilir ânı ne lâzım söylemek."

gibi ustaca şiirler yazabilecek kadar kuvvetli bir şâir olan Sultan İkinci Murâd Hân, ilme ve âlimlere çok hürmet edip, Evliyâya izzet ve ikramda kusur etmediği için, memleketi âlim ve evliyâ yurdu oldu. Herkesin duâsını aldı. Pek kıymetli eserlerin yazılmasına, tercüme edilip, Türkçeye kazandırılmasına ve kıymetli ilim müesseselerinin inşâsına vesile oldu. Sultan İkinci Murâd Hân'ın devrinde, Kütahya, Vâcidiye Medresesi müderrislerinden Abdülvâcid Mehmed, 837 (m. 1434)'de Burhân-üş-Şeria'nın "Vikâye" adlı fıkıh kitabını, "Nikâye fil-ilm-il-Hidâye" adıyla açıklayıp, Sultan Murâd Hân'a takdim etti. "Bahname", Mûsâ bin Mes'ûd tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme edilip, Murâd Hân'a takdim edildi. Tabîb Mü'min bin Mukbil, Sultan Murâd Hân adına, 841 (m. 1437)'de "Zaire-i Muradiye" adlı mufassal bir tıb kitabı yazdı. Yine devrinde, Mü'min bin Mukbil, toplum hekimliğinden ve göz hastalıklarından bahseden "Miftâh-ün-nûr ve hazain-üs-sürûr"u yazdı. Mücevherlerin çeşitlerinden ve husûsiyetlerinden bahseden "Cevâhirnâme"yi Türkçe'ye tercüme ettirdi. Karahisarlı Kâsım bin Mahmûd, Necmeddîn Dâye'nin "Mirsâd-ül-ibâd" adlı eserini tercüme etti. İbn-i Melek "Bahr-ül-hikem" adlı eseri, Balıkesirli Devletoğlu Yûsuf'un "Hidâye" ve "Vikâye" tercümeleri, Hatîboğlu'nun "Ferahnâme"si ile Serezli Nazmi'nin "Süleymân-nâme"si, "El-Bidâye ven-nihâye" adındaki İbn-i Kesir tercümesi, Yazıcıoğlu Ali Çelebi'nin "Selçuknâme"si, Yahyâ bin Mehmed'in "Minhâc-ül-inşâ"sı, İbn-i Arabşah Ahmed tarafından Farsçadan tercüme edilen "Câmi'ul-hikâyat ve lami'ur-rivâyat", Ömer bin Mezid tarafından derlenen "Mecmû'at-ün-nezâir", Kâdı Burhâneddîn Ahmed'in "İksîr-is-se'âdet'inin tercümesi Kurret-ül-ayn-it-tâlibin", tıbba dâir "Müfredât-ı İbn-i Baytar" tercümesi, "Tıbb-i Nebevi" tercümesi olan "Şifâ fit-tıb el-müsned alel-Mustafâ" ve Mehmed bin Mahmûd Şirvânî tarafından yazılan "Tuhfe-i Murâdî fî esnâf-il-Cevâhir", tıbba dâir "Kâmil-üs-sınaa" tercümesi, Ebü'l-Hayr Ahmed'in yazdığı "Saydale-i Ebî Reyhan", Muhammed bin Ebû Bekr'in "Şir'at-ül-İslâm" tercümesi, İbn-i Meddas'ın astronomiye dâir "Kavs-i kuzad"ı, Manyas kadısı Mehmed'in melek ve cinlerden bahseden "Acâib-ül-uccâb"ı, Sa'di Şîrâzî'nin "Bustân" tercümesi, Seyyid bin Mehmed Seyyid Hasen'in "Câmi'ul-lüga" kitabı, Gelibolulu Yazıcızâde Mehmed'in "Muhammediye"si, Şeyhî'nin "Hüsrev-ü-Şirin", İznikli Mûsâ'nın tercüme ettiği "Kâbusnâme" ve daha birçok kıymetli eser bu devirde te'lîf ve tercüme edilen kitaplar arasındadır. Bunca kitabın tercüme ve te'lîf edildiği Sultan Murâd Hân zamanında; ulemâdan Molla Şerâfeddîn Kırımî, Molla Hayreddîn Kırımî, Molla Ahmed Gürânî, Molla Alâeddîn Tûsî, Hızırşah Efendi, Evliyâdan; Akşemseddîn, Hacı Bayram-ı Velî, Abdurrahîm-i Merzifonî Rûmî, Akbıyık, Pîr İlyâs, Kutbüddînoğlu gibi mübârek kimseler meşhûr olup, kerâmet ve hizmetleri zâhir oldu.

Osmanlı ilim ve kültür hayâtının yayılıp, yükselmesine çok büyük hizmeti geçen Sultan Murâd Hân, başta Bursa ve Edirne'de olmak üzere pekçok eser yaptırdı. Hayır ve hasenatının çokluğundan dolayı "Ebü'l-hayrât" diye yâd edildi.

Sultan Murâd Hân'ın Hacı Bayram-ı Velî hazretleri ile karşılaşması ve İstanbul'un fethinin müjdelenmesi:

Hacı Bayram'ın etrâfında pekçok kimsenin toplandığını gören ba'zı hased ediciler, Pâdişâh İkinci Murâd Hân'a; "Sultânım! Ankara'da Hacı Bayram isminde biri, bir yol tutturarak halkı başına toplamış. Aleyhinizde ba'zı sözler ederek, saltanatınıza kasd edermiş. Bir isyan çıkarmasından korkarız!" diyerek iftiralarda bulundular. Bunun üzerine Sultan, durumun tetkik edilmesi için iki kimse vazîfelendirip; "O kimseyi hemen gidip getirin. Emrimize baş kaldırıp isyan ederse zincire vurarak getirin!" emrini verdi. Vazifeli çavuşlar, ellerinde Pâdişâh'ın fermanı olduğu hâlde, Edirne'den kalkıp sür'atle Ankara'ya doğru yol aldılar. Ankara'ya yaklaştıklarında, önlerine yaşlı, nûryüzlü bir kimse çıktı. Yanında bir genç vardı. Selâmlaştıktan sonra, ihtiyâr zât; "Evlâtlarım! Nereden gelip, nereye gidiyorsunuz?" diye sordu. Onlar da; "Ankara'da Hacı Bayram isminde biri, etrâfına adamlar toplayıp Pâdişâhımıza baş kaldırmış. Onu yakalayıp, Derse'âdet'e götüreceğiz" dediler. Çavuşların bu sözünü bekliyen ihtiyâr zât; "O aradığınız Hacı Bayram bu fakirdir" diyerek, kendisini gösterdi. Çavuşlar, bir fermana baktılar, bir de Hacı Bayram-ı Velî'ye. Aradıkları isyancı bu olamazdı. Bu nûryüzlü, hoş sözlü zât, isyan edecek bir kimseye benzemiyordu. Hacı Bayram-ı Velî'ye tekrar tekrar dikkatle baktıktan sonra, birbirlerine; "Gidelim. Sultânımıza gidelim. Bu zâtın ma'sûm olduğunu, söylenilenlerin yanlış olduğunu bildirelim" dediler. Fakat Hacı Bayram: "Evlâtlar! Sizin geleceğinizi biliyorduk. Onun için yola çıkıp sizi bekledik. Pâdişâhımızın fermanı başımız üzerinedir. Haydi durmayınız, elimi zincirle bağlayınız ve bir ân önce buradan gidelim" buyurdu. Bu sözlere iyice hayret eden çavuşlar; "Sizi yanlış anlamışlar efendim. Size karşı edebsizlik etmeye haya ederiz. Hele zincire vurmak hiç yakışmaz. Madem ki emrediyorsunuz, arabaya buyurunuz, gidelim" dediler. Hacı Bayram ile yanındaki genç talebesi Akşemseddîn, çavuşlarla birlikte Edirne'ye doğru yola koyuldular. Hacı Bayram-ı Velî, yol boyunca çavuşlarla sohbetler etti. Onlara nasihatlerde bulundu. Günler sonra Çanakkale boğazından geçip, Edirne'ye geldiler. Sarayda Sultan İkinci Murâd Hân, söylentilere göre devletin selâmetine kasteden ve tahtına göz diken bir eşkiya beklerken, karşısında nûryüzlü, kâmil bir Velî gördü. Hayretini hiç saklamıyarak, onu baş köşeye oturttu. Sohbete başladılar. Sultan Murâd, şehzâdeliğinden beri ilme pek meraklı idi ve büyük bir âlim olarak yetişmişti. Hacı Bayram-ı Velî konuştukça, ilminin yüksekliğini, böyle kıymetli bir âlim ve evliyânın devlete baş kaldırmayacağını daha iyi anladı. Tâ Ankara'dan buraya kadar zahmet çektirip getirttiğine üzüldü, tanışmakla şereflendiği için de sevindi. Tasavvufta ba'zı müşküllerini Hâcı Bayram-ı Velî'ye sordu. Aldığı cevaplardan ziyadesiyle memnun oldu. Onun ilmine hayran kaldı. Onu apar topar yerinden getirttiği için, nasıl gönlünü alacağını bilemiyordu. Pekçok ihsânda bulunup, hediyeler verdi. Fakat Hâcı Bayram-ı Velî; "Sultânım! Bizim dünyâ malında gözümüz yoktur. Siz onları alıp, ihtiyâcı olanlara veriniz" diyerek nâzikçe reddetti. Pâdişâh ısrar edince de; "Mutlaka ihsânda bulunmak istiyorsanız, talebelerimin devlete vereceği vergilerden muaf tutulmasını arzu ederiz" buyurdular. Pâdişâh da memnuniyetle kabûl etti. Hacı Bayram-ı Velî'yi günlerce sarayda misâfir etti. İzzet ve ikramda bulundu. Başbaşa sohbet ettiği günlerden birinde; Allahü teâlânın izniyle, evliyânın himmetleri bereketleri ile İstanbul'u almak istiyorum. Rahmetli dedem Yıldırım Bâyezîd Hân bu işe girişti. Fakat şimdiye kadar kesin bir netice elde edilemedi. Devlet-i Âl-i Osman'ın topraklarının ortasında bir Bizans Devleti'nin olmasına hiç gönlüm râzı değil. Sevgili Peygamberimizin de (aleyhisselâm) medhettiği bu İstanbul bize lâzım. Bunu almak için de himmetinizi, yardımınızı bekliyorum" dedi. Murâd Hân bu sözleri söylerken, Hacı Bayram-ı Velî derin bir tefekküre dalmış olduğu hâlde dinliyordu. Söz bitince, tane tane! "Sultânım! Bu şehrin fethini görmek ne size, ne de bize nasîb olacak, İstanbul'u almak, şu beşikte yatan yavrunuz Muhammed'e (Fâtih Sultan Mehmed Hân'a) ve onun hocası, bizim Köse Akşemseddîn'e nasîb olsa gerektir" müjdesini verdi. Sultan Murâd Hân bu müjdeye çok sevindi. Oğlu şehzâde Muhammed'e ve Akşemseddîn'e artık başka bir nazar ile bakmağa başladı.

Hacı Bayram-ı Velî hazretleri Edirne'de bulunduğu müddet içinde câmilerde va'z verip, halka nasîhatlerde bulundu. Edirneliler de onu çok sevdiler. Onun hangi câmide nasihat edeceğini öğrenip, oraya akın akın gittiler. Böyle mübârek bir zâtın Edirne'yi terketmemesini arzu ettiler. Pâdişâh da, onun Edirne'de kalmasını istiyordu. Fakat Hacı Bayram-ı Velî, Ankara'ya talebelerinin başına dönüp, onları yetiştirmeye devam etmek istediğini bildirdi. O zaman Sultan Murâd, ondan nasihat istedi. Hacı Bayram, nasihat olarak buyurdu ki: "Teb'an içinde herkesin yerini tanı, ileri gelenlere ikramda bulun. İlim sahiplerine hürmet et. Yaşlılara saygı, gençlere sevgi göster. Halka yaklaş, fâsıklardan uzaklaş, iyilerle düşüp kalk. Hiç kimseyi küçümseme ve hafife alma. İnsanlığında kusur etme, sırrını hiç kimseye açma. İyice yakınlık peyda

etmedikçe, kimsenin arkadaşlığına güvenme. Cimri ve alçak insanlarla ahbablık kurma. Kötü olduğunu bildiğin hiçbir şeye ülfet etme. Seninle başkaları arasında bir toplantı akdedilir veya insanlarla aranızda ba'zı mes'eleler görüşülürse, yahut onlar mes'elelerde senin bildiğinin hilafını iddia ederlerse, onlara hemen muhalefet etme. Sana birşey sorulursa, ona herkesin bildiği şekilde cevap ver. Sonra bu mes'elede şu veya bu şekilde görüş ve delîllerin de bulunduğunu söyle. Senin bu türlü açıklamalarını dinleyen halk, hem senin değerini, hem de başka türlü düşünenlerin değerini tanımış olur. Sana bu görüş kimindir? diye sorarlarsa, fakîhlerin bir kısmınındır, de. Onlar, verdiğin cevâbı benimserler ve onu sürekli olarak yaparlarsa, senin kadrini daha iyi bilir ve mevkiine daha çok hürmet ederler. Seni ziyârete gelenlere ilimden birşey öğret ki, bundan faydalansınlar ve herkes öğrettiğin şeyi belleyip tatbik etsin. Onlara umûmî şeyleri öğret, ince mes'eleleri açma. Onlara güven ver, ahbablık kur. Zîrâ dostluk, ilme devamı sağlar. Ba'zan da onlara yemek ikram et. İhtiyâçlarını te'min et. Onların değer ve i'tibârlarını iyi tanı ve kusurlarını görme. Halka yumuşak muâmele et, müsamaha göster. Hiçbir kimseye karşı bıkkınlık gösterme. Onlardan biri imişsin gibi davran." Bu nasîhattan sonra küçük Fâtih'i kucağına aldı. Onun gözlerine bakarak, uzun uzun teveccühlerde bulundu. Sultan Murâd Hân, ayrılık vakti geldiği zaman Hacı Bayram-ı Velî'ye bir ferman verip, talebelerini vergi ve askerlikten muaf tuttuğunu bildirdi. Yanına ehil kimselerden hizmetçiler verip, Ankara'ya kadar refakatlerini tenbîh eyledi. Hacı Bayram, önce Gelibolu'ya geldi. Orada Yazıcızâde Ahmed Bîcân ve Muhammed Bîcân kardeşler ile görüştü. Bir müddet onları irşâd etmek, yetiştirmek için orada kaldı. Onların Bayrâmiyye yoluna girerek, tasavvufta ilerlemelerine sebep oldu. Muhammed Efendi, yazmış olduğu eseri "Muhammediyye"yi hocası Hacı Bayram-ı Velî'ye takdim ettiğinde; "Ey Muhammed! Bu kitabı yazacağına kalbinin nûrlanması için çalışıp, nefsini terbiye etmek için uğraşarak, onu yola getirse idin daha iyi olmaz mı idi?" buyurduğunda; Muhammed Bîcân, bir "Âhh!" çekti. O ânda kitabın açık olan sahifesi, "Âhh"ın ateşinden kararıp simsiyah oldu. Hacı Bayram-ı Velî, kısa zamanda bu iki kardeşe icâzet (diploma) vererek, Gelibolu taraflarındaki kimseleri yetiştirme vazîfesini verdi. Ankara'ya döndü.

Hacı Bayram-ı Velî, ömrü boyunca Sultan Murâd Hân'a ve devletine duâ etti. Osmanlı Devleti dâhilinde birçok beldelere halîfelerini gönderip, tâliblerine ilim öğretmekle vazîfelendirdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Âşıkpaşa-zâde Târihi

2) Mir'ât-ı kâinat 6, kısım sh. 40

3) Münseât-ı selâtîn-i Feridun Bey

4) Tevârih-i Âl-i Osman (İbn-i Kemâl Paşazâde)

5) Gazâvât-ı Sultan Murâd Hân

6) Tâc-üt-tevârih

7) Amasya Târihi (Hüseyn Hüsâmeddîn)

8) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 99

9) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 314

MUSANNİFEK (Ali bin Mahmûd)

Hanefî mezhebi âlimlerinden ve meşhûr âlim Fahreddîn-i Râzî'nin torunlarından. İsmi, Ali bin Mecdüddîn Mahmûd bin Muhammed bin Mes'ûd bin Mahmûd bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ömer eş-Şâhreverdî el-Bistâmî el-Hirevî eş-Şîrâzî el-Fahri el-Ömerî el-Bekrî'dir. Soyunun Hazreti Ömer'e kadar ulaştığını, dedesi Fahreddîn-i Râzî bildirmektedir. Tarihçiler ise, Hazreti Ebû Bekr'e ulaşır dediler. Lakabı Alâüddîn olup, "Musannifek" (Küçük yazar) diye meşhûr oldu. Aslen, İran'ın Horasan eyâletinin başşehri olan Hirat'ın Bistâm kasabasına yakın Şâhreverd köyündendir. 803 (m. 1401) senesinde bu köyde doğdu. 875 (m. 1470) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan hazretlerinin kabrinin yakınlarına defnedildi.

Doğduğu bölgenin birçok köy, kasaba ve şehirlerinde dolaşarak ilim tahsil eden Musannifek, daha küçük yaşlarında kitap yazmakla meşgûl oldu. Birçok ilimde mütehassıs âlim olarak yetişti. Büyük bir âlim, yüksek bir velî idi. Zeyneddîn

Havâfî'nin halîfelerinden birisi tarafından, kendisine irşâd vazîfesi de verilmiştir. İlim ve amelde o kadar çok yükselmişti ki, zamanındaki âlimlerin reîsi, başı oldu. Sırtına aba giyerdi.

Musannifek, eserlerinden birisinde, nesebi (soyu) hakkında şu bilgileri vermektedir: "Dedelerimden İmâm-ı Fahreddîn-i Râzî'nin bir oğlu olmuş, adını Muhammed koymuştu. İmâm hazretleri onu çok severdi. Eserlerinin çoğunu bu oğlu için yazdı. Oğlunun isminden, eserlerinin ba'zılarında bahsetmişti. Oğlu Muhammed, gençliğinin başlarında vefât etti. Vefâtından sonra onun da bir oğlu oldu. Adını yine babası gibi Muhammed koydular. O da ilimde babasının derecesine yükseldi. Sonra vefât etti. Arkasında, ismi Mahmûd olan bir oğlu kalmıştı. Yine bu da, ilimde ve amelde yüksek dereceye erişmişti. Sonra Hicaz'a gitmeye karar verdi. Hirat'tan çıkıp Bistâm'a varınca, bu şehrin halkı, kendisine çok ikram ve iltifâtlarda bulundu. Çünkü âlimleri ve özellikle Fahreddîn-i Râzî'yi çok seviyorlardı. Bunların aşırı hürmetleri ve iltifâtları sebebiyle buraya yerleşti. İsmi Mes'ûd olan bir evlâdı dünyâya geldi. Bu zât, ilim tahsili için çok uğraşmasına rağmen, babasının derecesine nail olamadı. Va'z ve nasihat vermekle meşgûl oldu. Başka yerlere de hiç gitmedi. Bunun da, ismi Muhammed olan bir oğlu oldu. Bu, memleketin insanlarının ilminden istifâde ettiği ve kendisine tâbi olunan bir dereceye yükseldi. Sonra onun bir oğlu oldu. Adı Mecdüddîn Mahmûd idi. O da, ilimde kendisine uyulan bir zât oldu. O, benim babamdır."

Musannifek, 812 (m. 1409) senesinde kardeşi ile beraber ilim tahsil etmek için Hirat'a geldi. İmâm-ı Teftâzânî'nin talebesi Molla Celâleddîn Yûsuf Evbehî'den ve Kutbüddîn-i Hirevî'den ders okudu. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini, büyük âlim Abdülazîz-i Ebherî'den, Hanefî fıkhını da, İmâm Fasîhüddîn bin Muhammed'den okuyup öğrendi.

Daha sonra, memleketinden ayrılıp Anadolu'ya geldi. Konya'ya gelip müderrislik yaptı. Bu sırada kulakları az işitmeye başladı. Sonra İstanbul'a geldi. Sultan Fâtih ile buluşup sohbet etti. Fâtih Sultan Mehmed, onun için günlüğü 80 dirhem gümüş akçe maaş bağladı.

Şöyle anlatılır: Vezir Mahmûd Paşa'nın meclisinde, Mevlânâ Musannifek de otururken, Fenârî Hasen Çelebi geldi. Burada kaldıkları kısa müddet içerisinde, birbirleriyle sohbet etmeye başladılar. Fenârî Hasen Çelebi, o mecliste buluşuncaya kadar Musannifek ile hiç görüşmemişti. Vezîr, Musannifek'in eserlerini saymaya ve kendisini medhetmeye başladı. Hasen Çelebi de, bunları red ederek; "Küçük yaşta bu kadar eser yazılamaz" dedi ve onların çoğunda eski dinlerde bildirilen mes'elelerin yer aldığını söyledi. Vezîr, ona; "Siz Musannifek'i tanır mısınız?" diye sorunca, o da; "Hayır!" diye cevap verdi. Bunun üzerine vezîr işâret ederek; "İşte, bu zâttır!" dedi. Fenârî Hasen Çelebi, mahcûb oldu. Vezîr de dedi ki: "Utanma! Onun kulakları hiç işitmez."

Çok güzel ve hızlı yazı yazardı. Hat san'atındaki üstünlüğünü ve eserlerini bizzat kendisinin yazdığını, birçok âlim bildirmiştir. Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1- Şerh-ül-irşâd: 823 (m. 1420) senesinde 20 yaşında iken yazdığı bir eserdir. 2- Şerh-ül-misbâh: Nahiv ilmine dâir Matrizî'nin eserinin şerhi olup, 825 (m. 1422) senesinde yazdı. 3- Şerhu âdâb-il-bahs: Bunu da 826 (m. 1423) senesinde yazdı. Bu eserinde Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) Peygamberliğinden bahsetmektedir. 4-Şerh-u lübâb: Bunu, 828 (m. 1425) senesinde yazdı. 5- Mutavvel haşiyesi: Bu eserini, 832 (m. 1428)'de kaleme aldı. 6- Şerh-ül-miftâh haşiyesi: Teftâzânî'nin bu eserini, 834 (m. 1430) senesinde şerh etti. 7- Telvîh haşiyesi: Bu eserini, 835 (m. 1431) senesinde yazdı. 8- Vikâye şerhi. 9- Hidâye şerhi: 839 (m. 1435)'da Hirat'a geldi. Bu iki eserini, o sene orada yazdı. 10- Şerh-ül-mesâbîh: Begavî'nin eserini, 848 (m. 1444) senesinde Anadolu'ya geldikten sonra, 855 (m. 1451) senesinde şerh etti. 11- Şerh-ül-miftâh: Yine Anadolu'ya geldikten sonra, Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin eserini şerh etti. 12- Şerh-ül-metâli': Bunu da Anadolu'ya gelince yazdı. 13-Tefsîr-ül-Kur'ân: Birçok eserin sahibi olan Musannifek, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın arzusu üzerine Farsça olarak bir tefsîr yazmıştır. Bu tefsîrin adı, "Kitâb-üş-şifâ' fî tefsîr-i kelâm-illah-il-münezzeli min-es-semâ'"dır. Bu tefsîrinde, zâhirî ve bâtınî birçok hakîkatleri biraraya getirdiği için de, "Mültekay-ül-bahreyn" adı da verilmiştir. Keşf-üz-zünûn adındaki eserde, "Tefsîr-i Muhammediyye" ile "Mültekay-ül-bahreyn"in başka başka eserler olduğu gösteriliyor ise de; doğrusu, bu üç isimle yâd edilen tefsîr, değişik eserler olmayıp, tek eserdir. Alâüddîn Musannifek, Sultan Fâtih'e, zamanının usûlüne uygun olarak önce küçük bir risale hazırlayıp takdim etmek istemişti. Fakat Sultân'ın işâreti ile tefsîr hazırlayıp arz etti. Bu tefsîr-i şerîf, birçok mühim mes'eleleri ve mevzûları içine almaktadır. Gayet açık bir ibâre ile yazılmıştır. Hele mukaddimesinde, tefsîr kaidelerine âit pek kıymetli bilgiler vardır. Bunlar; Kur'ân-ı

kerîmin nüzûlüne, inzalin îzâhına, Kur'ân lafzının ma'nâsına, Kur'ân-ı kerîmin kelâm-ı lafzî ve kelâm-ı nefsî i'tibâriyle ma'nâlarına, tefsîrin mâhiyetine, kırâat vecihlerini beyâna, Eshâb-ı Kirâm ile Tabiîn ve Müteehhırîn (sonraki âlimler) arasındaki müfessirlerin mertebelerine müteallıktir.

Ayrıca, bir bölümde de, bir takım kaideler zikredilmiştir. Bunlar da, Kur'ân-ı kerîmin lafızlarının zâhirî ma'nâsından ayrılıp, bâtınî ma'nâlar verilmesinin caiz olmadığına, ya'nî şer'î nâssları, zâhirî ma'nâları vechiyle kabûl etmenin vâcib olduğuna ve daha başka mes'elelere âittir. Bu husûsta şer'î ve aklî delîller, çeşitli mütâlâalar ortaya konmuştur. Bilâhare E'ûzü-Besmele'nin ve müteakiben âyet-i kerîmelerin tefsîrine başlanmış, lisân, belagat, fıkıh, usûl, me'ârif ve letâif i'tibâriyle birçok şeyler yazılmıştır. Bundan başka eshâb-ı nüzûl gösterilmiş, sûrelerin faziletlerine dâir bilgiler verilmiştir. Bu tefsîrinde, ilm-i hılafa dâir de birçok husûslar yazılmıştır. Bu eserini tamamlayamamıştır. Birkaç cildden ibârettir. Sultan Fâtih'e nisbetle "El-Muhammediyye" diye isimlendirilmiştir. Bir nüshası Fâtih Kütüphânesinde (636) numarada, bir nüshası da Kütüphâne-i umûmî'de (296) numarada mevcûttur.

Bunlardan başka, Fahrulislâm Pezdevî'nin "Usûl"ünün bir kısmını ve 856 (m. 1452) senesinde "Keşşâf tefsîrini şerh etti. Ayrıca "Şerh-i Akâid haşiyesi" de vardır. Farsça olarak yazdığı eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1- Envâr-ül-ahlâk, 2- Hadâik-ül-Îmân, 3- Tuhfet-üs-selâtîn.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 240

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 319, 320

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi: (Mecdî Efendi) sh. 184

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 255, 260

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 40, 67, 113, 913 cild-2, sh. 185, 1708, 2036

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 37 cild-2, sh. 130

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 735

NÂŞİRÎ (Ali bin Ebî Bekr)

Şafiî mezhebi fıkıh ve târih âlimlerinden. İsmi Ali bin Ebî Bekr bin Ali bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Abdullah bin Ömer bin Abdürrahmân bin Abdullah el-Yemânî'dir. Zebîd şehrine nisbeten Zebîdî denildi. Lakabı Muvaffakuddîn olup, Nâşirî diye meşhûr oldu. 754 (m. 1353) senesinde Zebîd'de doğdu. 844 (m. 1440) senesi Safer ayının onbeşinde, Ta'iz'de vefât etti.

Doğum yeri olan Zebîd'de büyüdü. İlk tahsilini babasından yaptı. Hâvî kitabını ezberledi. Babasından, amcası Kâdı Ahmed'den, Fakîh Ebü'l-Meâlî bin Muhammed Ebi'l-Meâlî'den ilim öğrendi. Diğer amcası Muhammed bin Abdullah'dan "Muhezzeb" ve "Minhâc" kitaplarını okudu. Cemâleddîn Reymî ve bunlardan başka Zebîd âlimlerinden de ilim öğrendi. Cemâlüddîn Emyûtî, Ebnâsî, Zeynüddîn Irâkî, Merâgî, Nesîmüddîn Kazrûnî gibi büyük âlimlerle tanışıp, bunlardan da ilim tahsil etti. İzzeddîn bin Cemâ'a'dan "Erba'în" kitabını dinledi. Mecdüddîn Şîrâzi Yemen'e yerleşince, bu âlimden de ilim öğrendi.

Gençliğinde birçok defa hacca gitti. Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) ziyâret etti. Uzun zaman büyük âlimlerden ders alarak, kendisi de âlim oldu. 791 (m. 1389) senesinde Hays kadılığına getirildi. Daha sonra buradan ayrılarak, Zebîd şehri kadılığına getirildi. Burada Eşrefiyye Medresesi'nde müderrislik vazîfesinde de bulundu. Çok talebe yetiştirdi. Hâl ve hareketleri, gidişatı çok beğenildi. Zamanının sultânına, onun büyük ve değerli bir âlim olduğunu söylediler. Yemen diyârının başkadılığına getirilmesini istediler. Sultan ise; "Biz onu Zebîdlilere bağışladık. Onu başka bir yere vermeyiz" diyerek, yerinde bıraktı. Muhammed Şîrâzî hacca gittiğinde, onun vazîfesini vekâleten yürüttü. Melik Eşref Ta'iz'deki medresesinin müderrisliğini de ona verdi.

Güzel ahlâklı, şahsiyet sahibi, mükemmel bir zât idi. Çok gayretli, çalışkan olup, güzel ve te'sîrli konuşurdu. Çok mütevâzi ve gidişatı güzel idi. Güler yüzlü ve neş'eli idi. Herkes tarafından sevilirdi. Dînî ilimlerde çok bilgi sahibi idi.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- El-Fevâid-üz-Zevâid, 2- Ravdat-ün-Nâzır fî ahbâri devlet-i Melik Zâhir, 3- Muhtasar fî ziyâret-in-nisâi lil-kubûr, 4- Cevâhir-ül-müsemminât, 5- Dîvân, 6- Tuhfet-ün-Nâfi’.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 46

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-5, sh. 205

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 251

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 718, 732

NÂŞİRÎ (Osman bin Ömer)

Yemen’de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Kırâat ve edebiyat ilimlerini de iyi bilirdi. İsmi, Osman bin Ömer bin Ebî Bekr bin Ali bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Abdullah bin Ömer bin Abdürrahmân bin Abdullah’dır. Yemen’deki Naşiri sülâlesinden olduğundan, nisbeti Naşiri olup, lakabı Afifüddîn’dir. 804 (m. 1401) senesinde doğdu. 848 (m. 1445) senesi Zilhicce ayının ondokuzunda, tâ’ûn (veba) hastalığından, İbbe (veya Âb) şehrinde vefât etti.

O henüz dört yaşında iken, babası vefât etti. Büyük âlim olan amcası Veliyyullah Şihâbüddîn Ahmed bin Ebî Bekr Nâşirî’nin yanında az bir müddet kaldı. Bu amcasının vefât etmesi üzerine, öbür amcası Şeyh-ül-İslâm Şemseddîn Ali bin Ebî Bekr Nâşirî’nin yanına gitti, önce Kur’ân-ı kerîmin tamâmım ezberledi. Daha sonra henüz yirmi yaşına gelmeden, kırâat âlimi Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed Eş’arî’nin yanında “Kırâat-i seb’a”yı okudu. Arab dili ve edebiyatı ile ilgili ilimleri; Şeyh İsmâil bin İbrâhim Bûme, İmâm-ı Makdisî ve diğer âlimlerden öğrendi. Hadîs ve fıkıh ilimlerini de zamanının büyük âlimlerinden öğrendi. Amcası Şeyh-ül-İslâm Şemseddîn Ali bin Ebî Bekr ve amcasının oğlu Şeyh-ül-İslâm Tayyib bin Ahmed Nâşirî bu âlimlerdendir. Kırâat, nahiv, fıkıh, hadîs, usûl ve diğer ilimleri öğrendiği hocaları da şunlardır: Nefisüddîn Alevî, asrının hadîs hafızı Şihâbüddîn İbni Hacer Askâlânî, Şerîf Takıyyüddîn Mâlikî, Vecîheddîn Berşekî, Fakîh Şerefüddîn İsmâil Mukrî, Fakîh Cemâleddîn bin Hayyât Mukrî, Şemseddîn Şer’abî. İlim öğrendiği âlimlerden icâzet aldı. Kırâat âlimlerinden Şemseddîn Muhammed bin Muhammed Cezerî Yemen’e geldiğinde, ondan da “Kırâat-i aşere”yi okudu ve icâzet aldı. Bir ara hacca gitti. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) ziyâret etti. Bir müddet Mekke’de ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Yemen’e dönüşünde Zebîd medreselerinde müderrislik yaptı. Buradan Ta’iz şehrine gitti. Sultan Zâhir tarafından Zâhiriyye ve Mürşidiyye medreselerinde müderrislik yapmak üzere görevlendirildi. Burada pekçok talebe yetiştirdi. Aynı zamanda Zâhiriyye’de imamlık yapardı. 848 (m. 1445) senesinde burada siyâsî karışıklıkların çıkması üzerine, İbbe şehrine gitti. Şeyh Şihâbüddîn Ahmed bin Leys tarafından çok iyi karşılandı. Esediye Medresesi müderrisliği ve imamlığı vazîfesi de Nâşirî’ye verildi. Ahmed bin Leys, ona çok ihsânlarda bulundu ve maaş bağladı. Bunun yanında, Celâliyye de ba’zı medreselerin müderrisliği de ona verildi. Buralarda ders okutmaya ve fetvâ vermeye başladı. Fakat İbbe (veya Âb) şehrine gelişinin üzerinden fazla zaman geçmeden, en verimli çağında vefât etti. Cenâze namazına pekçok insan katıldı. Böyle büyük bir âlimin vefâtına herkes çok üzüldü.

Fakîh ve muhakkik âlimlerden idi. Fıkıh, kırâat ve ferâiz ilimlerinde büyük âlim olmakla birlikte, edebiyat ve şiir söylemede mahir idi. Çok zekî olup, gayet güzel ve te’sîrli konuşurdu. Anlayışının kuvveti ve zekâsı ile meşhûr idi. Güzel huyları kendinde toplamıştı. Zühd sahibi olup, çok ibâdet ederdi. Bir şiirinin tercümesi şöyledir:

“Bana, ömrünü zayi ettin,
Muharrem ayı geliyor,
bu aya hazır ol dediklerinde,
ben de onlara derim ki:
Muharrem ayında uyumamak,
ibâdetle geçirmek, benim âdetimdir.”

Eserlerinden ba’zıları şunlardır: 1-El-Bustân-üz-zâhir fî tabakâtı ulemâi Beni Nâşir: Adından da anlaşılacağı üzere, Nâşirî ailesinden yetişen âlimlerin hayatlarından bahsetmektedir. 2-El-Hidâye fî tahkîk-ir-rivâye, 3-Ed-Dürrün-Nâzım fî rivâyeti Hafs an Âsım, 4- Şerh-ül-Hâvî 5- Şerh-ül-irşâd.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 265

2) El-A’lâm cild-4, sh. 211

3) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-5, sh. 134

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 656

5) Tabakâtü Sulahâ-il-Yemen sh. 113, 114, 316

NEVÂCÎ (Muhammed bin Hasen)

Şâir, edîb ve Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hasen bin Ali bin Osman, nisbeti Nevâcî’dir. Lakabı Şemseddîn olup, Nevâcî adıyla meşhûrdur. 785 (m. 1383) senesinde Kâhire’de doğdu. 859 (m. 1455) senesi Cemâzil-evvel ayının onbeşinde, Salı günü Kâhire’de vefât etti.

Zamanının en büyük şâirlerinden olan Nevâcî, Ebnâsî Zâviyesi’nde büyüdü. Kur’ân-ı kerîmi, “Umde”, “Elfiye”, “Tenbîh” ve “Şâtıbiyye” kitaplarını ezberledi. Tenbîh kitabını Ebû Bekr Şenvânî’nin yanında okudu. Kur’ân-ı kerîmi okuma usûllerini öğreten kırâat ve tecvîd ilmini; Şemseddîn Zerâtitî, Emîr Hac İmâm-ı Cemâliyye ve İbn-i Cezerî’den okudu. Hattâ bu âlimlerden kırâat-i seb’anın ba’zılarını da okudu. Kur’ân-ı kerîmden ezberlediği sûrelerin ba’zılarını, Zeynüddîn Irâkî ve daha başka âlimlerin huzûrunda okudu. Zeynüddîn Irâkî, Heysemî ve İbn-i Mülakkın bu husûsta ona icâzet verdiler. Fıkıh ilmini; Şemseddîn Irâkî, Şemseddîn Bermâvî ve Beycûrî’den, Arabî ilimleri; Şemseddîn Şettanûfi, İbn-i Hişâm Acîmî ve Alâeddîn bin Mugallâ’dan öğrendi. Nahiv ve diğer aklî ilimleri; İzzeddîn bin Cemâ’a ve Bisâtî’den, lügat ilmini de Nûreddîn bin Seyf Ebyârî’den öğrendi. Veliyyüddîn Irâkî’nin derslerine devam etti. Ondan Emâlî adlı eserini yazdı. Bu âlimden ve Nûreddîn bin Seyf Ebyârî’den, çok hadîs-i şerîf öğrendi. İbn-i Hacer Askalânî’den de hadîs ilmi tahsîl etti.

İki defa hacca gitti. Birincisi, 820 (m. 1417) senesinde Receb ayında idi. Tâ hac mevsimi gelene kadar Mekke’de ikâmet etti. Hac mevsimi gelince haccını yerine getirdikten sonra geri döndü. İkinci haccını, 833 (m. 1429) senesinde yaptı. “El-Gays-ül-münhemir fîmâ yef’alühü el-hâc vel-mu’temir” adlı kitabında, hac ve umrenin âdabını ve yapılış usûlünü ve ikinci haccını anlatmaktadır.

Nevâcî; Dimyat, İskenderiyye ve birçok şehirlere gidip geldi. Edebiyat ile ilgili ilimlere meraklı ve kabiliyetli idi. Edebî ilimlerle meşgûl oldu. Hattâ bu husûsta zamanının ileri gelen meşhûr şâir ve edîblerinden oldu.

Ondan; Şihâbüddîn bin Esed, Bedreddîn Bülkînî, Muhibbüddîn Hatîb el-Mâlikî gibi birçok meşhûr kimseler ders aldılar. Lügat, Arabca ve edebiyat ilimlerinde zamanının büyük âlimlerinden idi. Diğer dînî ilimlerde de âlim idi. Hüsn-i hatta (güzel yazı yazmada) mehâretli idi. Kendisi ve başkaları için bizzat eliyle çok kitap yazdı. İbn-i Hacer Askalânî onu sever ve işlerinde yardımcı olurdu.

Cemâliyye ve Haseniyye’de hadîs-i şerîf müderrisliğinde bulundu. Şemseddîn Sehâvî de onun derslerinde bulunduğunu ve çok istifâde ettiğini söylemektedir.

Yazdığı eserlerin bir kısmı şunlardır: 1- Hulbet-ül-kümeyt, 2-Merâti’ul-gazelân fil-hisâni minel-gılmân, 3-Hâl-ül-izâr fî vasf-il-izâr, 4- Et-Tezkire, 5- Nüzhet-ül-elbâb, 6- Tuhfet-ül-edîb, 7-Eş-şifâ fî bedî-il-iktifâ, 8- Ravdat-ül-mecâlis, 9- El-hucce fî sirkati İbn-i Hucce, 10- Dîvân, 12- El-Matâli-üş-Şemsiyye fî medâih-in-Nebeviyye: ikinci hacca gidişinde Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) medhettiği kasideleridir. 12- Te’hîl-ül-garîb, 13-El-Usûl-ül-Câmia, 14- Hâşiyetü alâ Tavdîhi İbn-i Hişâm, 15-El-Gays-ül-münhemir fîmâ yef’alühü el-hâc vel-mu’temir, 16-Ukûd-ül-leâli, 17- Es-Subûh vel-gubûk.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 203

2) El-A’lâm cild-6, sh. 88

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 295

4) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-7, sh. 229

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 573

6) Keşf-üz-zünûn sh. 336, 722, 932, 1052, 1650

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 200, 201

NİĞDEVÎ (Ya’kûb bin İdrîs)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve müfessir. İsmi, Ya’kub bin İdrîs bin Abdullah’dır. Kara Ya’kub diye meşhûr oldu. 789 (m. 1387) senesinde Niğde’de doğdu. 833 (m. 1429) senesi Rebî’ul-evvel ayında Lârende’de (Karaman’da) vefât etti.

Ya’kub bin İdrîs, önce din ve fen bilgilerinde zamanının en büyük âlimi olan Şemsüddîn Fenârî’den ilim öğrendi. Şemsüddîn Hirevî’nin hadîs-i şerîf derslerinde bulundu ve Buhârî-i şerîfi dinledi. İlim öğrenmek için gece gündüz çalıştı. Fıkıh, usûl, nahiv, beyân, me’ânî, hadîs, tefsîr ilimlerinde üstün bir dereceye yükseldi. Emsallerini geçti. Çok genç iken hacca gitti. Haleb’e uğradığında, Nâsıriyye Medresesi müderrisi İbn-i Hatîb ile görüştü. İbn-i Hatîb onun ilmine, aklına zekâsına hayran kalıp, medhü sena ederek; “Anadolu’da yetişmiş büyük bir âlim” buyurdu. Ya’kub bin İdrîs, daha sonra Kâhire’ye gitti. Emîr Tatar’dan büyük ikram gördü. Ona bin dînâr hediye verildi.

Niğdevî, hac dönüşü Konya Lârende’ye (Karaman’a) gelip, orada ders okuttu. Fetvâlar verdi.

İbn-i Hacer onun hakkında; “O; fıkıh, usûl, Arabî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Mesâbîh şerhi ve Hidâye’ye haşiye yazdı” demektedir.

Ya’kub bin İdrîs’in yazdığı eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- İşrâk-ut-tevârih, 2- Haşiye alâ envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî, 3- Şerhu Mesâbîh-üs-Sünne, 4- Şerh-ül-Hidâye lil-Mergınânî.

---

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 241

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 348

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 103, 142, cild-2, sh. 1699, 2037

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 207

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 226

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 542

7) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-10, sh. 282

NİZÂMÜDDÎN HÂMÛŞ

Bu hara’da yetişen evliyânın büyüklerinden. Hâce Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin talebesi ve Sa’düddîn Kaşgârî’nin hocasıdır.

İsmi, Mevlânâ Nizâmüddîn Hâmûş’dur. Doğum ve vefât târihleri bulunamamıştır. Sekizinci asrın ortalarında doğup, dokuzuncu asrın ortalarında, doksan yaşlarında vefât ettiği bilinmektedir.

İlk zamanlarda lüzumu kadar zâhirî ilimleri tahsil ettikten sonra, tasavvuf yolunda ilerlemeye çalışan Nizâmüddîn-i Hâmûş, riyâzet ve mücâhede ile nefsini terbiye etmek için çok gayret etti. Nefsin istediği, beğendiği şeyleri yapmaz, ona zor gelen şeyleri çok yapardı. Bu yoldaki gayretlerinin neticesinde, kendisinde keşf ve kerâmet hâlleri görülmeye başladı.

Şâh-ı Nakşibend Behâüddîn-i Buhârî hazretleri’nin en yüksek talebesi ve halîfesi olan Hâce Alâüddîn-i Attâr Buhârâ’ya gelmişti. Bunu haber alan Nizâmüddîn-i Hâmûş, onun sohbetlerinde bulunmak üzere huzûruna giderken, Mevlânâ Sa’îd ile karşılaştı. Mevlânâ buna; “Sizi gayet temiz görüyorum. Çeşitli merhalelerden geçip yükseleceğiniz zaman hâlâ gelmedi mi?” dedi. Bu söz ona çok te’sîr etti. Alâüddîn-i Attâr’ın sohbetlerinde bulunmak arzusu arttı. Oraya vardığında, Hâce Alâüddîn onu görür görmez; “Sizi gayet temiz görüyorum. Çeşitli merhalelerden geçip yükseleceğiniz zaman hâlâ gelmedi mi?” dedi. Bu söz, yolda kendisine Mevlânâ Sa’îd’in söylediği sözün aynısıydı.

Zâten büyük bir arzu ve istekle gelmiş olan Nizâmüddîn, onu görür görmez bu kerâmeti ile de karşılaşınca, sevgi ve muhabbet ateşi içine düştü. O büyük zâtın sohbetlerinde bulunmakla duyduğu lezzeti, başka şeylerde bulamıyordu. Herşeyden yüz çevirip, sâdece o büyük zâtın sohbetlerinde bulunmaya, bu şerefli ve kıymetli sohbetlerden istifâde etmeye gayret etti. Bu teslimiyetinin meyvelerini kısa zamanda toplayıp, Hâce hazretlerinin en yüksek talebelerinden oldu. Zamanın en büyük âlim ve evliyâsından biri olarak yetişti.

Birçok fazilet ve üstünlüklerin kendisinde toplandığı, kerâmetler ve hârikalar sahibi çok yüksek bir zât idi. Namaz kılmak üzere bir mescide varsa, o anda da mescidin kapısı kilitli olsa, içeri girmek niyetiyle elini uzatınca, Allahü teâlânın izni ile kapı açılır ve rahatlıkla içeri girerdi. Sohbetinde bulunanlara, hocasından aldığı yüksek ilimleri anlatıp, çok fâideli olurdu, insanlar ondan çok istifâde ettiler.

Sohbetlerine devam edenlerden birisi şöyle anlatır: "Birgün Nizâmüddîn Hâmûş'un huzûrunda bulunuyorduk. Bir ara kalbime ba'zı uygunsuz düşünceler geldi. Keşif yoluyla bu hâlimi anlıyarak, bana döndü ve buyurdu ki: "Kalbini bu türlü düşüncelerden uzak tut. Hak ehli, Allahü teâlânın izni ile herkesin gönlünden geçeni bilebilirler. Allahü teâlâ ise herkesten iyi bilir. Vallahi kırk yıldır ihtilâm olmadım. Sebebi şu idi ki, birgün rûhâniyet âleminden bir cemâat yanıma gelerek, ihtilâm olmamaya gayret etmemi, her ihtilâm olmamda derecemden kaybedeceğimi söylediler. Bu sebepten kırk yıldır bu emre uymaktayım. Onyedi senedir de guslü îcâb ettirecek bir hâlim olmamıştır."

Mevlânâ Nizâmüddîn hazretlerinin hâli, evliyâlık yolundaki derecesi o kadar yüksek idi ki, huzûruna gelen bir kimsenin kalb hâlini Allahü teâlânın izni ile anlar, o kimse tasavvuf ehli, istidat sahibi bir kimse ise, onunla zühd ve takvâdan konuşurdu. Şayet gelen kimse bid'at ehli, fâsık bir kimse ise, ondan da sıkılır ve rahatsız olurdu. Onlar öyle büyük zâtlar idi ki, karşılaştıkları herkese o kimselerin durumlarına göre konuşurlardı. Birisi ile konuşacakları zaman, kalb gözleriyle o kimsenin durumunu kontrol edip anlarlar, ondan sonra o kimsenin durumuna göre konuşurlardı. Bunun için, insanlara göre konuşmaları farklı olurdu. Bu büyüklerden biri, sevdiklerinden birine buyurdu ki: "Tasavvuf ehlinin hâllerinden anlamıyan kimselerle karşılaştığımızda, onlarla basit mes'elelerden konuşuyoruz. Onlara bu yolun yüksek hâllerinden, kalb ma'rifetlerinden anlatmak istiyorum ve hattâ ba'zan bunun için kendimi zorluyorum, fakat istidâtları olmadığı için konuşamıyorum. Sizinle sohbet ederken de, ba'zan diğer insanlara olduğu gibi konuşmak istiyorum ve hattâ bunun için kendimi zorluyorum, ama onlara olduğu gibi konuşamıyorum."

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şöyle anlatır: "Mevlânâ Nizâmüddîn-i Hâmûş, güzellik ve letâfettte kemâl derecesinde idi. İnsanların hâllerinden, ahlâklarından çok müteessir olurdu. Sâde olmayı tercih eder, süslenmeden hoşlanmazdı. Kendini bir hiç kabûl ederdi. Kendisinden meydana gelen kerâmetlerin de, hocalarının ve diğer büyüklerimizin latife ve sıfatları olduğunu söylerdi. Çünkü bu büyüklerin âdetleri, gönüllerini benlik da'vâsından uzak tutmak idi."

Yine Ubeydüllah-i Ahrâr (radıyallahü anh) anlatır: "Mevlânâ Nizâmüddîn Hâmûş, bizim memleketimiz olan Taşkend'e geldiği zaman, bizim misâfirimiz olurdu. Biz de bunu büyük ni'met bilir, hizmette kusur etmemeye çalışırdık. Yine birgün bizde misâfir iken bir ara; "Âh! Üzerime bir ağırlık çöktü. Galiba filân kimse geliyor diyerek, Şaş vilâyet tinden bir kimsenin ismini söyledi. Üzerine çöken ağırlık sebebiyle "La havle..." okumaya başladı. Biraz sonra söylediği kimse çıkageldi. Nizâmüddîn Hâmûş, gelen kimseye; "Hoş geldiniz. Beri gelin, nisbetiniz sizden evvel geldi" buyurdu.

Ehl-i sünnet âlimlerinin büyüklerinden olan Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretleri, Hâce Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetlerinde bulunurdu. "Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin sohbetine kavuşunca Rabbimi tanıyabildim" buyurmuştur. Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretleri, birgün Hâce Alâüddîn'e arzetti ki: "Efendim, bendenizi talebelerinizden birine havale edin. Sizden sonra onun sohbetlerine devam edeyim." Bunun üzerine onu, Nizâmüddîn Hâmûş'a havale etti. Seyyîd Şerîf Cürcânî, bundan sonra Mevlânâ Nizâmüddîn'in sohbetlerine devam etti.

Müslümanlar, bir bedenin uzuvları gibidir. Bir bedenin uzuvlarından birinde bir ağrı, sızı olunca; nasıl ki, bütün beden bu ağrı ve sızıyı hisseder, onun te'sîrinde kalırsa, Nizâmüddîn hazretleri de böyle idi. Talebelerinden, Mevlânâ'yı sevenlerden birisi bir sıkıntıya düşmüş olsa, o sıkıntıyı fazlasıyla Mevlânâ hazretleri de çekerdi.

Mevlânâ Nizâmüddîn Hâmûş (radıyallahü anh) buyurdu ki:

"Susmak, konuşmaktan çok daha fâidelidir. Susmak ile ve hâl lisânı ile insanlara fâideli olamıyan, konuşmakla hiç fâideli olamaz."

"Büyüklerin huzûrlarında, sohbetlerinde bulunurken, uygunsuz düşüncelerin kalbe gelmemesine çok gayret ve dikkat etmelidir. Zîrâ bu büyükler, Allahü teâlânın izni ile o düşünceleri anlarlar ve bundan çok müteessir olurlar."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 89

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 163

3) Nefehât-ül-üns tercümesi (Osmanlıca) sh. 438

NÛREDDÎN KÂHİRÎ (Ali bin Abdürrahmân)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Abdürrahmân bin Muhammed bin Muhammed bin İsmâil es-Sülûkâmî olup, künyesi Ebü'l-Hasen, lakabı Nûreddîn'dir. 746 (m. 1345) senesinde doğdu. 842 (m. 1438) senesi Muharrem ayında vefât etti. Doğum ve vefât yeri kesin olarak belli değildir.

Nûreddîn Kâhiri; Bülkînî, Ebnâsî ve Esnevî'den fıkıh ilmini; Külâî'den ferâiz ilmini öğrendi. Birçok âlimden Arab dili ve edebiyatını öğrendi. Ebi'l-Harem el-Kalânisî, Behâüddîn bin Halîl'den Buhârî-i şerîfdeki hadîs-i şerîfleri dinledi. Câmi'ul-Ezher'deki hadîs külliyesinde ders verdi. Nihraviyye'de Irâkî'nin yerine nâib oldu. Onun yerine hüküm verdi.

Nûreddîn Kâhirî; âlim, fazilet sahibi, çeşitli ilimlerde mahir bir zât idi. Zamanında herkesin çok istifâde edeceği eserler yazdı. Hac edip, çok defa Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Bedrüddîn Demirî ve başkaları onu övdüler. “Kitâbün fil vesaik” eserlerindendir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 120

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 238

NÜVEYRÎ

Fen ve fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin İbrâhim bin Abdülhâlık en-Nüveyri olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. Nüveyrî adıyla meşhûr oldu. 801 (m. 1399) senesi Receb ayında, Mısır'da doğdu. 898 (m. 1493) senesi Cemâzil-evvel ayının dördünde, Pazartesi günü Mekke-i mükerremede vefât etti. Mescid-i Harâm'da cenâze namazı kılınıp, Muallâ kabristanına defnedildi.

Nüveyrî, Mısır'ın Nüveyrî köyündendir. Kâhire'ye yerleşti. Orada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Muhtasar-ı İbn-i Hâcib, Elfiye, Şâtıbiyye ve birçok eserler yanında, Kur'ân-ı kerîmi on kırâat üzere okudu. Mekke-i mükerremede; İbn-ül-Cezerî'den, Zeynüddîn bin Iyâş ve başka âlimlerden icâzet (diploma) aldı. Bisâtî'nin derslerini dinledi. Hirevî, İbn-i Hacer, Zeynüddîn Zerkeşî'den ilim öğrendi. Fıkıh, hadîs, tefsîr, nahiv, sarf, arûz (şiir), mantık, me'ânî beyân, matematik, Astronomi, kırâat ve başka ilimlerde üstün dereceye yükseldi. Bu ilimlere dâir eserler yazdı.

Nüveyri, çok defa hac etti. Mekke'de mücavir olarak kaldı. Gazze, Kudüs, Dımeşk ve başka yerleri dolaştı ve âlimlerle görüştü. Onlardan istifâdesi çok oldu. Çok kimseler de onun fetvâlarından istifâde etti. Din ve fen âlimi idi. Düzgün ve güzel konuşurdu. Çok zekî idi. İnsanlara iyiliği öğretir, haram ve günahlardan sakındırırdı. Kuvvetli îmân sahibi, asîl, her haliyle üstün, talebeye ve muhtaçlara karşı son derece merhametli, tevâzu sahibi, herkese karşı ihsân ve iyiliği çok olan bir zât idi. Ticâret yaparak helâl kazanırdı. Kendisine Beyt-i Makdîs, Mısır, Şam kadılıkları teklif edildi. Fakat o kabûl etmedi. Mısır'da bir medrese yaptırdı. Hanbelî mezhebinde kendisine müracaat edilen bir zât oldu.

Hanbelî mezhebi kadılarından İzzeddîn, onun hakkında; “Onun bir benzeri görülmedi” dedi.

Nüveyrî bir beytinde, Aşare-i mübeşşere ile ilgili şöyle buyurdu: “Muhammed aleyhisselâmdan sonra Allahü teâlânın yarattıklarının en üstünleri; Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Sa'd İbni Ebî Vakkâs, Sa'îd bin Zeyd, Abdürrahmân bin Avf, Talhâ, Ebû Ubeyde bin Cerrah, Zübeyr bin Avvâm'dır (r.anhüm).”

Nüveyrî, birçok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Erûze fin-nahv ves-Sarf vel-arûz vel-Kavâfi, 2-Bugyet-ür-Râgıb şerhu muhtasarı İbn-i Hâcib, 3- Târih-ül-Hulefâ, 4-Tavdîh alet-Tenkîh lil Irâkî, 5- Tekmîl-üş-Şerh-ıl-Muhtasar feri, 6- Şerh-ül-ercûze, 7-Şerh-ül-Câmi-is-Sahîh lil Buhârî, 8-Şerhu Tayyibet-in-Neşrî lil-Cezerî, 9-Şerh-ül-mukaddimât-il-Kâfiye fin-nahv ves-sarf vel-arûz vel-Kâfiye, 10-Kasîde fî ilm-il-felek,

11- El-Kavl-ül-câz limen karee biş-Şâz, 12- Manzûme fil-kırâat-is-selâse.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 286

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-9, sh. 246

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 199

4) Brockelmann Sup-2, sh. 21

ÖMER MUHDÂR BİN ABDÜRRAHMÂN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ömer el-Muhdâr bin Abdürrahmân es-Sekkâf’dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 833 (m. 1429) senesinde Terim denilen yerde, öğle namazının secdesinde iken vefât etti. Zenbil kabristanına defnedildi. Hâller ve kerâmetler sahibi olup, çok kerâmetleri görüldü. Tarla ve bahçesindeki mahsûlü korumak için bir bekçi bulundurmazdı. Kendisinden izinsiz olarak kim birşey aldı ise, hayvan olsun, insan olsun, derhâl başına bir belâ gelirdi. Bir karga gelip, ona âit olan hurma ağacına konup, hurmalardan yedi. Daha sonra da uçtu gitti. Çok geçmeden geri döndü ve orada öldü.

Talebesi anlatır: “Amcamın bir kızı vardı. Ba’zı kimseler gelip onu istediler. Fakat o, kimseyle evlenmeyi kabûl etmedi. Bu durumu gidip hocam Ömer Muhdâr’a anlattım. Buyurdu ki: “Doğrudur. O kimseyle evlenmiyecek. Ancak, seninle evlenecek ve bir oğlunuz dünyâya gelecek.” Ben fakir bir kimse olduğum için, hocamın buyurduğu evlilik işine ihtimâl vermeyip, uzak gördüm. Aradan çok geçmeden kız benimle evlenmek istedi. Onunla evlendim. Bir oğlumuz dünyâya geldi.”

Birisi gelip, hanımının zînetlerinin çalındığını Ömer Muhdâr’a bildirdi. O da; “Kim çaldı ise üç güne kadar getirsin. Yoksa ölecek” diye nidâ etmesini söyledi ve ayrıca; “Bu üç gün içinde zînetler getirilmezse, ölenin elbisesinde hanımının zînetlerini bulacaksın” buyurdu. O kişi, denileni yaptı. Üç gün sonra birisi öldü. Cebine baktıklarında zînetleri buldular.

Ömer bin Ali isminde birisi, Şahar vâlisi Abdullah bin Ahmed el-Hebî’nin zulm ettiğini Ömer Muhdâr’a söyleyip, şikâyette bulundu. O da; “İbn-ül-Hebî, Şahar’dan sırtında bir gömlekle çıkacak. Bütün malı zorla elinden alınacak, yerine Yemen’den bir başkası geçecek” buyurdu. Çok geçmeden azledildi. Bir gömlekle şehirden çıkarılıp, Aden’e sürüldü.

Çöldeki köylülerden bir grup, Ömer Muhdâr’a âit bir deveyi çalıp, üzerindeki yiyeceği gasbettiler. Ömer Muhdâr, onların reîsine haber gönderip, deveyi üzerindeki eşya ile birlikte göndermesini söyledi. Reîs deveyi gönderdi, fakat eşya ve yiyecekleri göndermedi. Bunun üzerine Ömer Muhdâr buyurdu ki: “Yiyecekleri zorla alan o kimseyi iyi ta’kib ediniz. Biz zayıf olanları değil, iyice semizleşmiş olanları keseriz. Ya’nî kötülüklere bulaşıp, başkalarına zararı çok olan ve artak cezayı hak etmiş olanlara ceza veririz. O kişi yatsı vakti öldürülür.” Aynen buyurduğu gibi oldu.

Ömer Muhdâr, talebelerinden birine, içinde para olan bir küp verdi. O talebe, ailesi için kendilerine yetecek kadarını alıp, ihtiyaçlarına sarfetti. Bu durum, aylarca devam etti. Birgün hanımı merakla, içinde olan parayı saymaya kalktı. Birkaç gün sonra talebe gidip, küpte para kalmadığını arzettiğinde, Ömer Muhdâr buyurdu ki: “İçindeki altınlar sayılmasaydı, daha nice seneler size yeterdi.”

Ömer Muhdâr sevdiklerinden birisine, canının arzu ettiği şeyi sordu. O da taze hurma istediğini söyledi. Mevsim kış olup, hurma zamanı değildi. Ömer Muhdâr, o kimse ile kabristana gidip, ziyârette bulundu. O esnada yanına birisi geldi ve bir müddet onunla görüştü. O kişi; “Bu, arkadaşının yiyeceğidir” diyerek birşey verdi. Ömer Muhdâr da onu aldı ve sevdiği kişiye dönüp; “Bunu alınız” diyerek, canının arzu ettiği taze hurmaları verdi. Sevdiği kişi çok şaşırdı. Hocasının kabristanda görüştüğü kişiden ve taze hurmalardan birşey soramadı.

Ömer Muhdâr, kırk gün süren hac yolculuğunda birşey yiyip içmedi. Yürümekden hiç yorulmadı ve kuvvetinden hiçbir şey kaybetmedi.

Ömer Muhdâr, tek bir nefesde, Allahü tealânın el-Latîf ism-i şerîfini bin defa, el-Hâfız ism-i şerîfini de aynen bin defa okudular.

Birisi Ömer Muhdâr'a bir eziyet ve sıkıntı verdiğinde, mutlaka üç gün sonrasında başına bir musibet gelir, cezasını görürdü. Ancak, tövbe ettiğinde bu musibetten kurtulurdu.

Ömer Muhdâr'ın duâsı müstecâb olup, kabûl olurdu. Nice kimseler gelip duâ istediler ve maksadlarına kavuştular. Hasta birisi gelip duâ istedi. Çok geçmeden hastalıktan kurtulduğu görüldü. Bir kadıncağız, şiddetli bir başağrısına tutuldu ve hiçbir ilâç fayda vermedi. Ona haber gönderip duâ istedi. Afiyetle duâ ettiğinde, kadıncağız derhâl iyileşti, ağrıdan eser kalmadı.

Birisi gelip para kesesini kaybettiğini ve kazancının gittiğini söyleyip duâ istedi. "Onu alanı görüyorum. Falan yerde sana verecek" buyurdu. Dediği gibi oldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 222

ÖMER RÛŞENÎ

Osmanlılar zamanında yetişen evliyânın büyüklerinden. Halvetiyye yolunda Rûşeniyye kolunun kurucusudur. İsmi, Ömer Rûşenî olup, Dede Ömer Rûşenî diye tanınmıştır. Halvetî yolunun ilen gelen âlim ve âriflerindendir. Aydın vilâyetinin Güzelhisar köyünde doğdu. Kaynaklarda doğum târihine rastlanmamıştır. Aydınlı olduğu için, şiirlerinde Rûşenî (Aydınlık) mahlasını, takma adını kullanmıştır. 892 (m. 1487) senesinde Tebrîz'de, Kur'ân-ı kerîm okurken vefât etti. Selçuk Hâtun tarafından kendisi için yaptırılmış olan dergâhta medfûndur.

Güzelhisar'da doğup yetişen Ömer Rûşenî, ilim tahsili için Bursa'ya geldi. Yeşil Câmi imâretinde bulunan medreseye yerleşti. Orada bir müddet zâhirî ilimleri tahsil ettikten sonra, içinde tasavvuf yoluna girme arzusu çoğalıp, Bursa'dan ayrılarak Karaman beldesine gitti. Seyyid Yahyâ Şirvânî hazretlerinin büyük kardeşi Alâüddîn Ali Aydınî'nin talebeleri arasına girdi. Daha sonra Şirvan'ın nahiyelerinden olan Bakü'ye giderek, Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî hazretlerinin sohbet ve hizmetine girdi. Kısa zamanda yükselerek hocasının önde gelen talebelerinden, nihâyet halîfelerinden oldu.

Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'nin sohbetlerine kavuştuktan sonra, kendisini ilme daha çok verdi. Çok sıkı riyâzetler çekti. Nefsin terbiyesi için çok gayret etti. Bunun için nefsin arzularını yapmazdı. Bu yoldaki gayret ve istidâdının fazlalığı sebebiyle, kısa zamanda çok yükseldi.

Hocasının vefâtından sonra, bir müddet Karabağ'da kaldı. Selçuklu sultanlarından Kerîm Hân'ın onu da'vet etmesi üzerine Tebrîz'e gitti. Orada kendisi için yaptırılan zaviyeye yerleşti. Vefâtına kadar orada hizmet etti. Çok talebe yetiştirdi. İlim ve feyz kaynağı oldu. Talebelerinin en yükseklerinden birisi, Halvetiyye yolunun kollarından olan "Gülşeniyye" kolunun kurucu olan ve Gülşenî diye tanınan İbrâhim bin Muhammed hazretleridir.

Dede Ömer Rûşenî hazretleri, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) ve O'nun vârisleri olan hakîkî İslâm âlimlerinin tam bir âşığı idi. Sevgili Peygamberimiz için yazmış olduğu Türkçe ve Fârisî na'tları (O'nun vasıflarını anlatarak öven şiirleri) çok kıymetli olup, bu na'tlara pekçok şâir tarafından nazireler yapılmış, ya'nî aynen onun vezin ve kâfiyesi ile şiirler söylenmiştir.

Peygamberimiz (aleyhisselâm) için yazdığı na't-ı şerîfi:

Ey Risâlet bostanında harâmân serv kad.
Vay nübüvvet bahçesinde yasemîn bu lâle had.

Adı Ahmed bî adettir yâ Nebiyyallah velî.
Sen bir Ahmed'sin ki, senden görünür nûr-i ehad.

Sad aynın (gözün), mîm ağzın, dâl zülfün göreli,
Yâ Nebî, gitmez dilimden bir nefes zikr, hamd.

Konmadı Âyine-i bi rengine kerd gubâr,
Sîne-i bî gine ki gelmeyeyim ben hıkd ve hased.

Enbiyânın herbirinin var nihâyet ilmine,
Hak sana verdi ki, ilim ve hikmete yok had ve hudud.

Manzûm tasavvuf ta'rîfi:

Tasavvuf; "Terk-i da'vâdır" demişler,
Dahî; "Kitmân-ı ma'nâdır" demişler.

Tasavvuf; “Terk-i kîl-ü-kâle” derler,
Hemen “Vecd-ü -semâ-ü -hâle” derler.

Tasavvuf; “Hıfz-ı evkât’a demişler,
Tasavvuf; “Terk-i tâmât”a demişler.

Tasavvuf; babıdır bez-ü-atânın,
Tasavvuf; beytidir mikr-ü-vefânın,

Tasavvuf; bir hidâyettir Hudâdan,
Bunu ben söylemedim bil hevâdan.

Tasavvuf; dâim olmaktur mürâkıb,
Olup iste gece hâlin muhasip.

Tasavvuf; etmemekliktir tasalluf,
Hakkın emrine etmeyip tasarruf.

Tasavvuf; kalbi Hakka bağlamaktır.
Yüreğin aşk odiyle dağlamaktır.

Tasavvuf; hüsn-i hulk ile edebdir.
Velî, Hüsn-i edeb, i’tâ-yı Rabdır.

Tasavvuf; bilmekdir etvâr-ı kalbi,
Eridüp koymıya kalbinde kalbi.

Tasavvuf; yâr olup, bâr olmamaktır.
Gül-i gülzâr olup, har olmamaktır.

Cihanın Şahı (Abdullah-i Ensâr),
Demiş: Yâr ol velî bâr olma zinhar.

Düşüben aşk odına bî tekellüf,
Yanıp günü kül olmaktır tasavvuf.

Yanan bir şem’ıdır Hakkın tasavvuf,
Dememektir iyiye, yavuza “tüf”.

İrâdettir demiş ba’zısı tasavvuf,
Demeyüp şeyhine, üstadına “yüf”.

Kerâmet satmamaktır tasavvuf,
Hakkın işinde etmeyüp tasarruf.

Vefâ göstermedir mânendi Yûsuf,
Ganîmet bilmedir vakti tasavvuf.

Geçen ömür içün edip teessüf,
Cefâ eden keşan içün telettuf.

Demiş Zünnûn-i Mısrî kim tasavvuf,
“Kabûl-i şer”dir, terk-i tekellüf.

Demiş; Ma’rûf-i Kerhî kim tasavvuf,
Temellüktür, tahalluktur, telettuf.

Ebû Bekr-ü-Ömer der kim tasavvuf,
Ta’arruftur, ta’arruftur, ta’arruf.

Denilmiştir tasavvuf mâsebaktan,
Sükûn-i kalbdir, maduna Haktan.

Demiştir bu sözü Hamdûn Kassâr,
Mürîd-i Ebû Türâb Şeyh-i ebrâr.

Tasavvuf; oldur olup çeşm-i tayyar,
Ola ahvâl-i kalbi ayn-i seyyar.

Demişler bu sözü sâhib icabet,
Nedir dense tasavvuf? de: İnâbet.

Ebû Osman Mekkî’nin sözüdür
Tasavvuf zühd-ü-takvânın özüdür.

Demiştir kim tasavvuf Bişr-i Hafî
Eridüb etmedir gönlünü nâfi’.

Tasavvuftur diyen İbrâhim Edhem,
Tarikatta hakkın durmağı Muhkem.

Tasavvuftur denilmiş üns-ü-kurbet,
Arayenden sürünüp havf-ü-heybet

Tasavvuf; buğz-ı dünyâyı denîdir.
Bu sözü söyliyen bil “Rûşenî’dir.

Kitabında demiş sâhib-i tasavvuf,
Cemi’i (10) dur erkân-ı tasavvuf.

Tasavvuftur denilmiş safvet-i kalb,
Hudâdan gayriden kalbin edüp kalb

Tasavvuf halktan kaçmağa derler,
Öziyçün Hakka yol açmağa derler.

Kerâmet satmamaktır kerâmet,
Kerâmet denilmiş terk-i âdet.

Muhib, Mahbûbla ey sâhib-i saadet,
Görüp söyleşmedir keşf-ü-kerâmet.

Yine bir na’t-ı şerîf:

Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi,
Kim ola sevmiye bu veçhile sen mahveşi.

Türk ve Kürd ve Acem ve Hind bilir bunu ki, sen,
Hâşimî’sin, Arabî’sin, Medenî’sin, Kureşî.

Sensin ol Pişt-ü-penah melek-ü-ins-ü-peri
Enbiyânın güzeli sevgilisi hûb-ü-hoşî

Parmağından akıtıp âb-ı revân bahş-ı revân,
Nice yüzbin kişiden ref idiser sen ateşi (susuzluğu).

Sen emîre kul olan, her ne kadar müdbir ise,
Bende-i makbil olur misl-i Bilâl-i Habeşî.

Dîk-i hikmetde pişirdi çü seni Sevgili Hak.
Cibril olsa, nola matbahının himyekeşî

Üzülür ırkı Ebû Cehl gibi ebter olur.
Sen Ebü’l-Kâsım ile her kim iderse güreşi.

Vedduhâ virdine velleyl okurum sünbülüne,
“Rûşenî” virdin okur küll-i gadât-ı ve işâ...

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1008

2) Tâcüt-üt-tevârih cild-2, sh. 539

3) Menâkıb-ı İbrâhim Gülşenî sh. 3

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 69

PÎR İLYÂS

Anadolu’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Şücâeddîn İlyâs’dır. Gümüşlüzâde diye de bilinir. Amasyalı olup, doğum târihi bilinmemektedir. 813 (m. 1410) senesinde vefât etti. Amasya’da Sevâdiye denilen mahalledeki mezarlığın başında bulunan küçük tepe üzerindeki pirler türbesinde medfûndur.

Zamanındaki âlimlerden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Beldesindeki âlimler arasında önemli bir yeri olan Pîr İlyâs, Amasya müftîliği vazîfesini yürüttü. Timur Hân Amasya’yı aldığı zaman, onu Türkistan’da bulunan Şirvan ahâlisinin istifâdesi için gönderdi. Ona ihtiyâcını karşılayabilecek kadar bir maaş verilmesini emretti. Pîr İlyâs’in Şirvan’a gitmesinden sonra, yeğeni Gümüşlüzâde Celâleddîn Abdürrahmân Çelebi Amasya Müftîsi oldu. Pîr İlyâs, Şirvan’da ilim öğretmekle meşgûl olduğu sırada, ârif-i billah Sadreddîn eş-Şirvânî’nin sohbetiyle şereflendi. Onun yanında kırk gün halvette kaldı. Halvet esnasında; riyâzet (nefsin istediği şeyleri yapmamak), mücâhede (nefsin istemediği şeyleri yapmak) ile ve ibâdet etmekle meşgûl oldu. Daha sonra aslî vatana dönüp, oniki sene müddetle mücâhede ve riyâzetle meşgûl oldu. Kemâle geldi. Zeynüddîn-i Hafi hazretlerinin şöhretini duyunca, Horasan’a gidip onun sohbetinde bulunmaya karar verdi. Bu sırada bir gece rü’yâsında Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) gördü. Resûlullah (aleyhisselâm); “Yâ İlyâs, Sadreddîn’e git, Sadreddîn’e git” buyurdu. Resûlullahın emriyle, Şeyh Sadreddîn Şirvânî’ye gitmeye karar verdi. Ona tekrar talebe olmak üzere yola çıktı. Şeyh İlyâs o beldeye yaklaştığı zaman, Sadreddîn Şirvânî hazretleri talebelerine; “Pîr İlyâs geliyor, onu karşılayın” buyurdu. Dergâha varıp, o mübârek zâtın önüne diz çöküp elini öptü. Bunun üzerine; “Ey Molla İlyâs, Resûlullahın (aleyhisselâm) yol göstermesi ni’metine herkes kavuşamaz” buyurdu ve onun gördüğü rü’yâyı bildiğini işâret etti. Bundan sonra Pîr İlyâs, Şeyh Sadreddîn Şirvânî’nin hizmetinde uzun müddet kalıp, mücâhede ve riyâzetle meşgûl oldu. Timur Hân’ın vefâtından sonra, 809 (m. 1406) senesinde, hocasının izniyle sıla-i rahm için memleketine döndü. Hocasının vefâtı haberini duyunca, Amasya’da Târiyye diye meşhûr olan Gümüşlü Câmii’nin yanında bulunan Gümüşlüoğlu Dergâhı’nda talebe yetiştirip, Allahü teâlânın yüce dînini, Resûlullah’ın (aleyhisselâm) güzel ahlâkını anlatmağa ve yaymaya başladı. Bu vazîfeyle meşgûl olurken Allahü teâlânın rahmetine kavuştu.

Nakl olunur ki; Pîr İlyâs hazretleri vefât ettiği zaman, yıkayan kişi, mübârek cesedini bir nehir kenarında teneşir üzerine

koyup yıkamaya başladı. Bu sırada teneşirin bir ayağının bulunduğu yer çöküp cesedi yere düşmek üzereyken, Pîr İlyâs, mübârek elleriyle teneşirin bir tarafına yapışıp kendini düşmekten kurtardı ve teneşiri de düzeltti. Bu vesileyle, Allahü teâlânın sevgili kulları olan evliyânın ölmediğini ve dirilik alâmetlerinin onlardan her zaman zuhur edebileceğini bildirmiş oldu.

Timur Hân'ın âdeti, gittiği beldenin âlimlerini imtihan eder, kendi ilmî hey'eti tarafından sorulan sorulara cevap verdiği takdîrde o âlimi mükâfatlandırırdı. Amasya'ya geldiği zaman, o şehrin âlimlerini imtihana da'vet etti. İleri gelen âlimlerinden Pîr İlyâs, Timur Hân'ın oğlu Abdülcebbâr'ın başkanlığındaki hey'etin en zor gördüğü on soruyu cevaplandırıp mükâfata hak kazandı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 93

2) Amasya Târihi cild-1, sh. 188, 240 cild-3, sh. 166, 168, 183

3) Tâc-üt-tevârih

REMLÎ ŞÂFİÎ

Fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Hüseyn bin Hasen bin Ali bin Yûsuf bin Ali bin Raslân el-Makdisî er-Remlî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. İbn-i Raslân diye de bilinmektedir. 773 (m. 1371) senesinde Filistin'in Remle köyünde doğdu. 844 (m. 1440) senesi Şa'bân ayının ondördünde, Kudüs'te vefât etti. Ebû Abdullah el-Kuraşî'nin yanına defnedildi.

Şihâbüddîn Remlî, on yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. El-Kalkaşendî ve İbn-ül-Hâim'den el-Hâvî adlı eseri okudu. Daha sonra medresede bir müddet ders verdi. Sonra bu görevden ayrılıp, tasavvufla meşgûl olmaya başladı. Bir süre halvette kalıp, kimseyle konuşmadı. Halvetten çıkınca, birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve tasavvuf yolunun büyüklerinin sohbetlerinde bulundu. Diğer ilimleri de tahsil eden İbn-i Raslân; fıkıh, usûl-i fıkıh ve Arabî ilimlerde İmâm oldu.

Ebü'l-Abbâs Remlî, ibâdete çok önem verirdi. Emîr Hüsâmeddîn Hasen, Kudüs'te bir medrese yaptırarak, oranın hocalığını İbn-i Raslân'a verdi ve günlük olarak on dirhem verilmesini kararlaştırdı. O ise bu görevi kabûl etmedi.

İbn-i Raslân, insanlara Allahü teâlânın sevgisini aşılardı. Gündüzleri oruç tutar, geceleri ibâdetle geçirirdi. Geceleri çok az uyurdu. Çok hayır sahibi idi.

Sehâvî onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Raslân'ın zühdü, vera'ı sünnet-i seniyyeye uyması ve akidesinin sıhhati husûsunda icma' (âlimlerin söz birliği) vardır. Zîrâ onun zamanında, bu konuda aksini söyleyen çıkmamıştır. Onu gören herkes iyiliğine şâhid oldular."

İbn-i Ebî Uzeybe şöyle anlatır: "İbn-i Raslân, duâları kabûl olunan bir zât idi. El-Alâ el-Buhârî ile İbn-i Ebi'l-Vefâ'nın ziyâfetinde bir araya geldiği zaman, el-Alâ ona çok ta'zimde bulundu. Yemekten sonra onun eline su dökmeye başladı. O da el-Alâ'ya duâ etti. El-Alâ ise, onun duâsına âmin deyip ağladı. İbn-i Raslân da onun eline su dökmek istedi ise de, o buna imkân vermemiştir. El-Alâ, onun gibisini görmediğini söyledi."

Münâvî, tabakât-ül-evliyâ kitabında şöyle anlatır: "Şihâbüddîn Remlî, "Ez-Zehed" adlı eserini tamamladığı zaman, deniz kenarına getirip, üzerine taş bağlıyarak denizin dibine attı ve; "Ey Allahım, eğer bu kitap, senin rızân için ihlâs ile halisane olarak yazılmış ise yukarıya çıkar, yoksa imha eyle" diyerek duâ etti. Biraz sonra kitap denizin dibinden yükselip, suyun yüzüne çıktı. Kitap hiç ıslanmamış ve bir harfi dahî silinmemişti."

Şöyle anlatılır: "Kâşif-ür-Remle, İbn-i Raslân'ın talebesi olan Muhammed el-Müşemmer denilen şahsı dövdü. O talebe, hocasından yardım istedi. Kâşif-ür-Remle, talebeye, "Eğer hocanda bir burhan (delîl) varsa, onu şu hurma ağacında göstersin" dedi. Hurma ağacı, onların önünde gövdesi üzerinde duruyor iken, birden yere yıkıldı. Kâşif-ür-Remle bu durumu görünce, derhâl İbn-i Raslân'ın huzûruna giderek tövbe etti ve ayaklarına kapanarak af diledi."

Kim onun kabri, ile Ebû Abdullah el-Kuraşî'nin kabri arasında istediği bir işi için Allahü teâlâya duâ ederse, cenâb-ı Hak tarafından duâsının kabûl edildiği söylenmektedir.

Hüseyn el-Kürdî, onu vefâtından sonra rü'yâsında gördü. "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?" diye sordu. O da cevaben; "Allahü teâlâ beni huzûrunda durdurup; "Ey Ahmed, sana ilim verdim! Onunla ne yaptın?" diye sordu. Ben de; "İlim öğrendim, öğrendiğimle amel ettim" dedim. "Doğru söyledin ey Ahmed! Benden ne dilersen iste" buyurdu. Ben de; "Benim cenâze namazımı kılanları mağfiret eyle" dedim. Allahü teâlâ; "Cenâze namazını kılanları ve cenâzende bulunanları mağfiret ettim" buyurdu" dedi.

Şihâbüddîn Remlî, çeşitli ilim dallarına dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1-Şerhu minhâc-il-vüsûl ilâ ilm-il-usûl li-Beydâvî, 2-Şerhu Milhat-il-i'râb, 3-Şerhu Sahîh-il-Buhârî: Üç cild olup, hac babına kadar gelmiştir. 4-Nazm-ül-kırâat-is-selâs ez-zâide ales-seb', 5-Safvet-üz-zebed, 6-Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd, 7-Tabakât-üş-Şâfiiyye, 8-Tashîl-ül-Hâvî, 9-İ'râb-ül-Elfiye, 10-Şerhu Ercûzet-iz-zebed, 11-Muhtasar-ur-Ravda, 12-Muhtasar-ül-Minhâc, 13-Muhtasaru Ebdeb-il-Kâdî lil-Gazzî, 14-Muhtasaru hayât-il-hayevân, 15-Muhtasar-ül-Ezbâr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 204

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 282

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 248

4) El-A'lâm cild 1, sh. 117

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 321

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 154, 554, 626 cild-2, sh. 1006, 1797, 1817

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 330 cild-2, sh. 589

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1059

9) Brockelmann Sup. sh. 113

RIDVÂN AKABÎ

Kırâat, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Rıdvan bin Muhammed bin Yûsuf bin Selâme bin Behâ bin Sa'îd'dir. Künyesi Ebû Nâim ve Ebû Rıdâ, lakabı Zeynüddîn'dir. 759 (m. 1367) senesinde Münye-i Ukbe'de, doğdu. Hankâh-ı Şeyhû kasabasında büyüdü. Akabî, Kahiri, Sahrâvî ve Mukrî nisbet edildi. 852 (m. 1448) yılında Kâhire'de vefât etti. Emîr Kaçmaz türbesine defnedildi.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen Rıdvan Akabî, zamanın en meşhûr âlimlerinden kırâat ilmini öğrendi. Yedi meşhûr kırâat âliminin herbirinin okuyuşlarına göre Kur'ân-ı kerîmi okumaya çalıştı. İmâm-ı Nâfi' kırâatinden başkasını tam olarak öğrendi. İmâm-ı Nâfi' kırâatini tamamlayamadı. Nûr Ebü'l-Hasen Ali Demirî Mâlîkî, Şemseddîn Gumarî, Zekiyyüddîn Ebü'l-Bereket, Si'ridî Mâlikî, Ebû Hayyân, Ya'kûb Cevşenî, Şemseddîn Neşvâ Hanefî, nûr bin Selâme, İbn-i Cezerî, İbn-i Zerâtîtî, Osman Bermâvî, Nâsıreddîn bin Keştagdî, Askalânî, İbn-i Kâsıh ve daha birçok âlimden kırâat ilimlerini öğrendi. Tahsili boyunca; Kâhire, Kudüs ve Hicaz'a gidip geldi. Gittiği yerlerin âlimlerinden istifâde etti. Kırâat ilminin yanında; fıkıh, usûl-i fıkıh, hadîs, kelâm, mantık, Arab edebiyatına dâir ilimleri de tahsil etti. Bilhassa hadîs râvîleri hakkında, Mısır'ın en ileri gelen âlimi oldu. Zamanın meşhûr âlimlerinden olan Bülkînî, İbn-i Mülakkın, Sadreddîn Menâvî, İzz bin Cemâ'a, Sadreddîn îbşîtî, Şemseddîn Kalyûbî, Şemseddîn Irâkî, Şemseddîn Şatnûfi gibi büyüklerin sohbetlerinde ve derslerinde bulundu. Onların ilimlerinden istifâde edip, icâzet aldı.

Tahsilinin sonunda, birçok ilimlerde söz sahibi oldu. Kırâat ve hadîs ilimlerinde zamanının bir tanesi idi. Dört mezhebin inceliklerine vâkıftı. Şafiî mezhebine göre fetvâ verirdi. Kâhire ve çevresinin nikâh nâibliği ile vazîfelendirildi. Daha sonra Zeynüddîn Zerkeşî'nin yerine Şeyhûniyye Medresesi'nin idâreciliğine ta'yin edildi. Merc Câmii'nde hatîblik yaptı. Bu vazîfeleri esnasında ve günlük hayâtında insanlara nasihatlerde bulundu. Ehl-i sünnet i'tikâdına göre îmânlarını düzeltmelerini, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenerek onlara uymalarını, Selef-i sâlihînin doğru ve güzel yolundan ayrılmamalarını tavsiye ederdi. Kendisine herkes tarafından, her husûsta i'timâd edilirdi. Sözünde doğru, muamelâtında mütevâzî, ahlâkında güzel, ilminde çok cömertti. Dünyâ malına ehemmiyet vermezdi. Pek güzel hattıyla yazmış olduğu nadide eserleri, insanların birşeyler öğrenmesini ümîd ederek istiyenlere verirdi. Aza kanâat eder, eline geçeni

fakirlere verir, Allah yolunda harcardı. Uzun ömründe, güzel ahlâkı hiç değişmedi. Selef-i sâlihînin güzel yolundan ayrılmadı. Çok namazlar kılar, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmek için adetâ çırpınırdı. Herkese karşı yumuşak ve merhametli davranır, kimseyi kırmazdı. Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Birçok kimseye, Allahü teâlânın mübârek kelâmını doğru olarak okumayı öğretmekle şereflendi.

Hadîs-i şerîflerle ilgili “El-Erbe’ûn-el-mütebâyine”, târih ve âlimlerin hayatlarına dâir “El-Müntekâ min tabakât-il-fukahâ” ve “Tabakât-ül-huffaz-iş-Şâfiiyyîn” adlı kitaplar, yazmış olduğu eserlerden ba’zılarıdır.

Vefâtında, zamanın ileri gelenleri, devlet adamları ve âlimler hazır bulundular. Onun ölümüne üzülmeyen kalmadı. Bilhassa hadîs-i şerîf ilmiyle uğraşanlar en büyük dayanaklarını kaybetmişlerdi.

Pek güzel şiirler da yazan Zeynüddîn Mükrî, bir şiirinde şöyle buyurur:

“Ey yüce insan, Allahın kullarına acı.
Zayıf ve kimsesizlere acıyana da, en büyük acır.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-3, sh. 227

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 369

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 166

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 53

5) El-A’lâm cild-3, sh. 27

RÛYÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Nasrullah bin Abdürrahmân bin Ahmed bin İsmâil el-Acemî’dir. Künyesi Ebü’l-Feth olup, lakabı Celâlüddîn’dir. Er-Rûyânî nisbetiyle meşhûr oldu. Nesebi Eshâb-ı Kirâmdan Enes bin Mâlik’e kadar ulaşmaktadır. 766 (m. 1365) senesinde, İran’ın Taberistan taraflarında bulunan Rûyân beldesinin Kücûr kasabasında doğdu. 833 (m. 1430) senesinde Kâhire’de vefât etti ve orada defnedildi.

Memleketinde büyüyüp, orada çeşitli ilimleri tahsil etti. 800 (m. 1397) senesinde Kâhire’ye gitti. Orada da ulemânın ve meşâyıhın ileri gelenleriyle görüşüp, onlardan istifâde etti. Hikmet ve tasavvuf ilimlerinde yükseldi. Hat yazmada meşhûr oldu. Çok güzel yazı yazardı. Arabî ilimleri öğrendi. Arabca, Farsça ve Türkçe lisanlarını çok iyi bilirdi.

Kâhire’de devlet adamlarıyla ve zamanının ileri gelenleriyle karşılaşıp, onlardan çok fazla iltifât ve ihsân gördü, ilme olan bağlılığından, kıymetli kitapları topladı. Mensûriyye Medresesi’nde yüksek maaşla müderrisliğe ta’yin edildi. Halîlî dergâhının yanındaki evini vakfetti. Fakirlerin ve garîblerin kalabileceği zaviye hâline getirdi. Bu dergâh “Zâviyetü Nasrullah” diye meşhûr oldu. Zaviyeden yol tarafına, sâdece küçük bir pencere açtırdı. Orada, Muhyiddîn-i İbni Arabî’nin Füsûs-ül-Hikem ve diğer eserlerini okuttu.

Melik Nasır, ona bir ara sır kâtipliğini teklif etti. O ise kabûl etmedi. Buna benzer dört teklifte bulunmasına rağmen kabûl etmedi. Bunun üzerine Melik Nasır ile arası açıldı. Bundan dolayı çok üzüldü. Veba (tâ’ûn) hastalığına tutuldu ve bu hastalıktan vefât etti. Halîlî dergâhının yakınındaki dergâhına defnedildi.

Ondan, Şemsüddîn eş-Şirvânî gibi birçok zâtlar ilim öğrendi ve sohbetlerinde bulundu.

Nasrullah Rûyânî; çok fasih konuşan, araştırıcı, dünyâ mes’elelerini iyi bilen, ma’nevî ilimlerde yüksek dereceye sâhib bir zât idi. Fıkıh ilmini de bilirdi. Garîbleri ve fakirleri korur, onları yedirip giydirmeyi severdi. Ona ihtiyâç içinde gelenlerle ilgilenir, onların işlerini görür ve ihtiyâçlarını pazardan te’min ederdi. Elinde olanları dâima ihtiyâç sahiblerine dağıtmayı gaye edinmişti. Çevresindekilerle iyi geçinir, gerek hareketleri, gerekse sözleriyle kimseyi üzmezdi. Çok edebli ve hoşsohbet idi. Fakirler için evini dergâh hâline getirmiş ve o dergâh için de büyük bir araziyi vakfetmişti.

İbn-i Tagriberdî onun için diyor ki: “Onun değişik ilimlerde birçok eserleri vardır. Kıymetli ma’denî eşyalar yapma

san’atında da mahir idi. Bir defasında babası için, yılanın üzerine konulduğu zaman, ya öldüren veya kaçıran bir yüzük yapmıştı. Babası buna çok hayret edip, ona birçok hediyeler verdi. Bu nev’inden olarak, büyük bir arazisini de ona hediye etti. Şimdi o arazinin, Halîlî dergâhı yanındaki dergâhı için vakfolduğunu zannediyorum. Onun devlet erkânı yanında çok i’tibârı vardı.”

Nasrullah-i Rûyânî’nin “Gunyet-üt-tâlib fimâ iştemele aleyhi el-Vehmi min el-Metâlib” ve “İ’lâm-üş-şühûd bi Hakâik-il-vücûd” adlı eserleri vardır.

---

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 96

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-10, sh. 198

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 206

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 493

5) El-A’lâm cild-8, sh. 30

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 103